MAKKAI SÁNDOR

MI ERNYEIEK

Révai Kiadó, 1940

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Ne add el! - Ne változtasd! 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek: http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/deed.hu

ELSŐ RÉSZ

1.

Mackó hirtelen felült, farkával csapkodta a tornác téglapadlóját s izgatottan szűkölt. A gyékényágy nagyot reccsent, ahogy felserkenve, sebesen talpra ugrottam róla. Kalapáló szívvel füleltem a sötétségbe, álmos szememet meregetve.

- Muszkák! - nyilallott belém a rémület.

Mert két-három nap óta menekülő honvédek riogatták a falut, hogy a muszkák Segesvár alatt legyőzték Bem apó seregét s az egész vidéken kergetik a futókat, gyujtogatva, rabolva, öldökölve. Olyanok, mint a vérmedve, mert egy generálisukat maga Bem apó ágyúval ellőtte, azt akarják megbosszulni...

A másik gyékényágyon Énok öcsém szuszogott mély gyermeki álomban.

Védett zugocskánk a tornác fordulójában, a hiú-feljáró alatt volt. A ház ablaktalan fala s a szőlőlombbal sűrűn befutott oszlopközök határolták. Mi ketten itt szoktunk aludni nyári éjszakákon, még esőben, szélben is.

A rémület néhány pillanata után magamhoz tértem. Nem, nem lehet muszka a közelben. Mackó viselkedése ismerősnek szól és örömet jelent. S már tudtam is, hogy Dávid bátyám jött meg.

Hiszen vártuk, szívszorongva. Édesanyám, miközben a menekülő honvédeket úgyszólva erőszakkal behúzta s jóllakatta, csakis őróla faggatózott. De egyik se látta a csata napján, más századból valók voltak. Édesapám tudta a Dávid századának számát, de arról azt mondták ezek, hogy tőlük messze feküdt egy kukoricásban, Fehéregyháza alatt, s az volt tán a dolga, hogy hátba kerülje az előrenyomuló muszkasereget... De most megjött Dávid bátyám, Istennek hála!...

Mackó, mint a kilőtt nyíl, szökkent előre a fordulóból s vinnyogva, lihegve ugrált a nyakába. Hallottam, hogy csitítja mély hangján s kopogtatja az ajtót. Nem költöttem fel Énokot. Jobb, ha alszik s nem tud mindent. Még majd elkottyantja. De én mindenképpen látni s hallani akartam Dávid bátyámat, akire szent csodálattal néztem fel, előbb, mint vásárhelyi nagydiákra, aztán mint gyönyörű honvédre...

Még éppen jókor értem oda, hogy édesanyám sarkamra ne csukja az ajtót, amint Dávid nyomában én is besurrantam a szobába.

Édesapám is kijött a hálóból, sebtében magára hányva valamit s ugyancsak Rozáli néném a benyilóból egy ingben, mezítláb. Valamennyien a Dávid nyakán csüngvén víg sírással, engem elfelejtettek visszakergetni s később nem törődtek vele, hogy ott szerénykedem egy sarokba kuporodva azon a tépéshalmon, amit már nem tudtak bevinni Vásárhelyre, a kollégyomban levő katonakórházba.

Dávid bátyám rongyos, véres és piszkos volt, dús sötét haja iszaptól összetapadva, szép halványbarna arcát is fekete vércsomó lepte. Nem az a ragyogó vitéz, mint volt, mikor Vásárhelyről harcba menet betoppant búcsútvenni. Fátyolos szemmel néztem, ahogy vetkeztették, mosdatták, tisztát adtak reá, meg egy régi ruháját s aztán Rozáli is szoknyába bújva, sebesen elébe rakott, amit hirtelen lehetett, kenyeret, szalonnát, bort, miegymást. Szegény jó édesanyám falatonkint etette, a szájába dugdosva az ételt s miközben a másik kezével a haját simogatta, maga nem hagyta enni, mert folyton kérdezgette. Könnyei csorogtak bánatában,

örömében. Dávid nyelt, felelgetett, ahogy tudott s néha a fáradtságtól összecsuklott a széken. Rozáli ide-oda futkosott mindenfélével s közben hol sikongott, hol kacagott. Édesapám nagy léptekkel járta körbe a szobát, de a szeme el nem fordult Dávidról. Néha kurtán beleszólt, hümmgetett, fejét csóválta, egyszer-kétszer káromkodott is. Az egész kép kitörülhetetlenül itt van most is az emlékezetemben s minden szó, az is, amit csak félig vagy félig sem értettem.

Hallottam, hogy célozta meg s találta el csakugyan Bem apó a muszka generálist, ágyúból s édesapám véleményét erről, ebben a tömör elismerésben: „tyű, a teremtésit!”. Szemeimmel láttam a rettenetes kozákrohamokat, a honvédek hősies küzdelmét, szívemben robbantak az ágyúlövedékek s a puskák sortüzei, torkomban lüktetett a menekülők félelme, tikkadtsága, lábaim sajogtak rogyasztó fáradtságuktól, sebeik égtek mellemen, koponyámon...

Aztán arra neszeltem, hogy Dávid bátyámat is halálra keresik. Lehet, hajnalosan Gerlédet is ellepik már... El kell bújni valahova.

- Mert, tudják-e, Bándi úr is úgy véli, hogy nekem több van a rováson, mint másnak...

- Bándi úr? - állott meg apám, felkapva a fejét. - Beszéltél vele?

- Először nála álltam meg, tegnap éjjel, Vásárhelyt.

- Vagyis Lilánál! - kaccant közbe Rozáli, feledve a helyzetet. - S meg se mosdatott?

Dávid nem haragudott, halvány mosoly futott el az arcán.

- Dehogy nem, húgom... De hát azóta többnyire hasoncsúsztam hazáig árkon-bokron s ez nem használt se a ruhámnak, se a sebeimnek...

- Engedj meg! - sírta el magát néném s a nyakába borult. - Butaság volt tőlem...

- Térj Bándi úrra! - szólt közbe apám.

- Hát ő azt mondja, az a hír, hogy a muszkák most már foglyokat szednek s kiadják az osztrákoknak. S minthogy én nemcsak harcoltam, de vele, Bándi úrral jártam Kossuthnál Debrecenben, alighanem akasztófára kerülök, ha elfognak...

Anyám és Rozáli felsikoltottak erre, apám cifrát káromkodott.

- Bándi úrnak se jobb akkor! - dörmögte aztán, Dávidra pillantva.

- Ő nem fut - rázta fejét Dávid. - Nem hagyja a leányait. Bevárja, mi lesz. Ő csak nemzetőr volt, katona nem...

- De neked el kell bújni, fiam! - kiáltott édesanyám.

S beszélni kezdték, hogy hova. Végre is abban állapodtak meg, hogy Dávid bátyám elbújik a Gödörbe.

Ezt még hallottam fél füllel, de a fejem már zúgott s egyszerre lehengeredtem a tépés-csomóról, álomba zuhanva.

Ott is ébredtem, félig kitört nyakkal, mert csak éppen hogy kissé feljebbemeltek a rongyokra s hagyták, hogy aludjak. Más dolguk volt, bizonyára.

Édesapámat hallottam a tornácon, a béresekre szórt szidalmak minden reggeli szertartását végezve. Rozáli néném felöltözve asztalt terített, kés-villa-tányér-pohár csörgött ideges kezei alatt. Édesanyám maga elé meredve ült egy széken. Ahogy vackolódni kezdtem, felkelt, oda-jött s mellémülve a csomóra, gyöngéden ölébe húzta kamasz-fejemet.

- Áronkám, ide hallgass. Az éjjel mindent láttál-hallottál. Elég baj. De te már nagy fiú vagy, érted? Ígérd meg, hogy egy szót ki nem mondasz Dávid bátyádról senkinek. Legesleginkább pedig Énoknak nem, mert még kicsi ahhoz, hogy el ne kotyogja... Ugye, ígéred s tartod?...

Hevesen átöleltem a nyakát, mert ritkán engedte meg imádatom ilyen kifejezését s mindent szentül megfogadtam.

Rozáli néném csúfolkodós volt egyébként, de most ő is jónak látta férfiasságomra hatni:

- Biztosan meg is tartod, Áronka, sze' most te leszel itthon az édesapánk nagylegény-fia!...

Büszke fejvágással erősítettem meg szavait.

Mivel Énok csodálkozó szemekkel megjelent s aziránt érdeklődött, hogy hová lettem a vackunkból, ez a beszéd ennyiben maradt.

Másnap megsúgta valaki, hogy egy orosz generális bevonult Vásárhelyre. Reszkettünk Dávidért s még mélységesebben hallgattunk. Mivel azonban a muszkák napok mulva sem jelentkeztek falunkban, lassankint kezdtem felejteni a veszélyt, s néha, Énokkal folytatott játékaink közben, legalább órákra, Dávid bátyám is elszunnyadt a fejemben.

Senki se mondta, de azért kitaláltam, hogy édesapám időnként kijár hozzá a Gödörbe s onnan érkezik haza estéli sötétben. És fülemet a falhoz tapasztva, gyékényágyamról hallgattam a szobában folyó beszélgetés moraját, noha a szavakat nem vehettem ki. De tudtam, hogy róla beszélnek.

Dávid bátyám már régóta csak vakációkon volt itthon, vége felé tartott diákságának a kollégyomban, mikor a háború kitört s ő honvédnek állt. Roppant magasságban létezett felettünk, félelmes tisztelettel hódoltunk neki, de szerettük is, mert mindíg hozott számunkra valamit a városból s olykor el is játszadozott, tréfált velünk. Leginkább akkor csodáltuk, ha énekelt... Gyönyörű mély, bársonyos, mégis hatalmasan zengő hangja volt s vígat, szomorút kifogyhatatlan bőséggel dalolt, mindenkit elvarázsolva. Még édesapánk is hol sírt, hol kacagott, ha hallgatta.

Nemcsak mi voltunk így vele. Dávid már messze földön híres énekes volt. Öreg kántorunk, Szamócza bácsi a maga rezes-rozsdás hangján csak éppen annyit tett, hogy az első szótagot üvöltötte bele a templom levegőjébe:

- *Szű!...*

Azután már csak elangyalodva vigyorgott a gyönyörűségtől, amint Dávid égfelé szárnyaló zengedezését hallgatta:

...kölködünk nagy mértékben,
Segedelem nélkül,
Reménykedünk, örök Isten,
Te légy segítségül!...

Sokszor az egész gyülekezet elhallgatott s csak őt figyelte.

A kollégyomban is Dávid volt a legjobb énekes s a városon is akkora híre kerekedett, hogy akárhány nagy úr a házához hívta, vendégei gyönyörködtetésére.

Gyermekfejjel persze nem értettem, de ma, visszatekintve és felidézve sok apró tünetet, jelt, amiket akkor elhullattam s amik mégis csodálatosan nyomot hagytak bennem, tisztán látom, hogy ez a tehetsége mekkora veszedelem volt szegény fejére. Bizony, most felrémlik előttem, hogy édesanyám sokat sírt miatta s édesapám gyakran dühöngött, szitkozódott, mikor hírek szállingóztak haza Vásárhelyről Dávid énekesbajairól, kocsmai botrányok, fehérnépi esetek és consilium abeundi emlegetésével kapcsolatban. Hangok ütik meg fülemet a messzi multból, apám s anyám hangjai, vád és védelem, fenyegetés és kérlelés: hogy Dávid maholnap nyakára hág a maga birtokrészének s el fog zülleni, mint egy útszéli cigány... Hogy Dávid szép és jó és tehetséges s a rossz asszonyok meg a léha urak viszik kísértésbe...

De aztán jött a nagy idő és a honvédő önfeláldozás minden panaszt elmosott. Aki vérét ontja a hazáért, s naponta a halál szemébe néz, az mindent levezekelt!...

Így hát Dávid mind életkoránál fogva, mind énekesi hírnevéért, mind honvédi dícsőségéért óriás volt a szemünkben, mintha nem is idősebb testvérünk, hanem fejedelmi urunk lenne, aki csak jókedvének kegyes napjain száll alá póri közelünkbe.

Öcsém hétéves volt ekkor, én tíz. Nem nagy különbség időben, de valójában igenis az volt. Én kijártam már a falusi iskolát Szamócza mester pálcája alatt, noha a forradalom és háború miatt az utolsó osztályban nem sokat tanultunk... De Énokot még be se iratták. Írni-olvasni még nem tudott s olyan volt, mint a többi pendelyes falusi kölyök. Nem is érdekelte más, csak a maga együgyű játékai, patakrekesztés, madártojásszedés, meg effélék. Én is folytattam vele ezeket, de közben gondolataim voltak s a nagy időkről a nagyoktól hallottak erősen foglalkoztattak. Aztán, mint iskolát járt fiú, szerettem rendesen öltözni s olvastam is mindennap, a zsoltároskönyvet vagy a kalendáriumot. Munkára még egyikünket se fogtak, legfennebb a ház körül segítettünk egyet-mást s a malacokat, baromfikat őrizgettük, Rozáli nénénk parancsára.

Rozáli is úgy szólva öreg-számba ment a mi tudatunkban. Huszonkét éves nagy leány volt már és jegyben járt Pókai Imrével. Tizenkét évvel volt nálam idősebb s Énoknál tizenöttel. Vele azonban inkább ellenséges viszonyban éltünk, éles nyelve és hirtelen tenyere miatt.

Magas, erős, csontos leány volt, vastag, barna haja hatalmas kontyban ült a fején, mint egy török basa turbánja, sötét arcbőre, sasorra, villogó barna szemei félelmessé tették s ha teleszívta a tüdejét levegővel, hogy gúnyos és haragos szóáradatban zúdítsa reánk, ugyancsak igyekeztünk iszkolni, amerre a szemünk látott. Én egyébként akkor féltem tőle a leginkább, mikor még a viharelőtti csend pillanatában lélekzelt. A ruhát szétfeszítő keblei úgy hullámzottak ilyenkor, mint a haragvó tenger vagy a földrengésben emelkedő és süllyedő halmok.

Ma meg vagyok győződve róla, hogy Rozáli néném nagyon szép volt, a férfias női szépség fajtájából, akkor azonban egyenesen ijesztőnek találtam. S ha pillanatnyi fegyverszünet állott is köztünk, érzelmeim akkor se szelídültek vonzalommá, mert ilyenkor Rozáli, ha nem is dörgött és csapkodott, de mégis villámlott, cikázó csúfolkodással.

Rögeszméje szerint én és öcsém csupán azért születtünk, hogy segítségére legyünk a házimunkában. Napjaink értelmét kizárólag az aprófahasításban, tűzrakásban, vízhordásban látta. Továbbá meg volt győződve arról, hogy a szobák padlója összeég a szégyentől, ha a mi piszkos lábunk megérinti s ezért úgy hajtott mindíg kifelé, mint a legyeket. Igaz, hogy keze nyomán olyan volt a ház, mint a kitörült pohár s hajnaltól estig égett gazdasszonyi keze alatt a munka. Ő főzött nemcsak a családra, hanem a cselédségre és a napszámosokra is. Azt hiszem, lángoló energiáit mégis a nagymosásban tombolta ki igazán, erről azonban csak az előkészületek mérveiből következtetve tudok, mert ezeken a napokon legalább félmérföldnyire kellett tartózkodnunk a háztól, ha jót akartunk. Amennyire csak eszközi voltunkban vett tudomásul minket s csak mint túlhabzó haragjának méltatlan tárgyait, élvezett, éppen annyira csodálta és imádta Dávidot. Bizonyos, hogy csak őt tartotta igazi és magához méltó testvérének, sőt ő volt az, akinek nagysága, szépsége, tekintélye előtt készséggel meghajolt. Ez nem jelenti azonban azt, hogy csodálatát ne lőtte volna feléje is a gúny és csúfolkodás nyilaihoz kötve, ha erre alkalom adódott.

Dávid azonban sohase haragudott reá és sohse viszonozta hasonlóval. Szelíd volt hozzá, csitította, becézte s nem egyszer láttam, hogy Rozáli ellágyult a szavaira, mint valami nagy fekete macska, amelyik visszahúzza veszedelmes körmeit a simogató kéz alatt.

Ebből is gondolom, hogy a köztünk levő feszültség igazi oka főleg a nagy korkülönbségben rejlett.

Ami szüleinket illeti, ők igazán nem tehettek erről. A szakadékot négy gyermek volt hivatva áthidalni, két fiú és két leány, akik bizonyára meg is feleltek volna ebbeli kötelességüknek, ha csecsemőkorukban el nem halnak. De így kivonták magukat a folyamatosságból s mit se törődve velünk, aludtak békén a nagy kőrisfák alatt, a dombtetőn, éppen szemben a házunkkal. Holdvilágos éjszakákon jól láthattuk fehéren-csillogó, apró sírköveiket, őseink elmohosodott obeliszkjei között.

Énok a maga gyermeki ostobaságában alighanem az én és az ő közös, lappangó érzésének adott kifejezést, mikor egyszer megkérdezte tőlem, hogy ugye, Dávid és Rozáli a mi apánk és anyánk, az öregek pedig nagyapa és nagyanya? Nem mintha későn jöttünk volna, hanem mivel így lemaradtunk a kettétört sor végére, édesapánk és édesanyánk irántunk való magatartásában tényleg volt valami nagyszülői. Azaz közvetlen szülői gondjuk a nagyokra irányult, azok sorsa körül forgott, míg reánk úgy néztek, mint akikre majd csak később kerül sor s egyelőre elég, ha a fejünkre barackot, az arcunkra csókot s a fenekünkre vesszőt kapunk és fő, hogy el ne rontsuk a hasunkat.

Csak magamról szólhatok, mert Énok ebben az időben még nem nyilatkozott önállóan, inkább az én visszhangom volt. Ha Rozáli néném mintegy a közvetlen tekintély jellegét viselte, úgy édesanyám mindazt egyesítette magában számomra, ami az anyában „édes". Ő is Rozáli volt s méghozzá Ernyei, édesapámnak unokatestvére. Eredetileg - mint később rájöttem - az egykor kettészakadt családi birtok újraegyesítése volt szülőik célja ezzel a házassággal. Így hát sikerülhetett volna rosszul is, de Istennek hála, jól sikerült. A vér közös volt bennük, de a természet ellentétes s szerencsésen egészítették ki egymást.

Édesanyám - történetem kezdetén negyvenhárom éves - édesapámnak és nénémnek halk, fínom mása volt. Ugyanaz a kissé szikár, egyenes termet, de kevésbé csontos, puhább, gyöngédebb körvonalakkal, az arc éles vonásai, a szem merész csillogása nála bájjá és szomorúsággá szelídült, hajának gyönyörű terhe pedig különös sötétarany fényben csillogott. Ő sohase csattogott és sohase viharzott, hangja, beszéde lágy és édes, a gúny szikrái már a szívében valami kedves humor csillogó harmatában olvadtak fel.

Dávid volt a kedvence s inkább is az övé, mint Rozáli, akit viszont édesapám kedvelt, titkos büszkélkedéssel, mint a maga igazi örökösét. Mondta is olykor, hogy elcserélték valahogy ezt a kettőt: Rozáli a fiú s Dávid a leány. Volt valami benne, noha az élet megmutatta, hogy Dávidban éppen elég férfiasság s Rozáliban bőven lángoló asszonyiság rejlett, ha nem is éppen a legjobb irányban.

Mi Ernyeiek különben sohase voltunk könnyen jellemezhetők, s ha a jellem az állandóságban és következetességben áll, alighanem baj van a jellemünk körül. Mert erélyes, szenvedélyes, vasakarata és makacs édesapámat láttam önmagát elengedő, közönyös, mindenre legyintő embernek is, szelíd, szenvedő édesanyámat viszont mindenre kész, letörhetetlen hősnek; a puha Dávid félelmetlen katona tudott lenni s a harcias Rozáli csurgatott mézzé olvadt Pókai Imre karjai közt.

Ezt a Pókai Imrét nem szerettem. Énok is húzódott tőle. Gyermeklétemre tisztában voltam vele, hogy édesapám se állhatja s édesanyám csak Rozáli kedvéért titkolta iránta való ellenszenvét a maga szelíd módján.

Csengett valami a fülemben, hogy Dávid bátyámnak is kemény összeszólalkozása volt vele s Rozáli kérlelte, hogy béküljön meg. Úgy színre beszéltek is egymással, ha éppen összeakadtak, de a vak is láthatta, hogy nem barátság az.

Saját érzésemnek semmi ténybeli alapjára nem emlékszem, ösztönösen élt bennem.

Pókai Imrének a falu tulsó végén állott a kúriája, elgazosodott kert közepén, néhány fenyőfa között. Egyedüli volt, apját-anyját eltemette már s testvérei nem is születtek. Úgy gondolom, lehetett valami huszonhét éves ebben az időben. Szép birtok maradt rá, de egy időben sokat járt be Vásárhelyre s ennek az lett a vége, hogy legalább a felét eladogatta ennek-annak, többnyire egy városi zsidónak, aki nyári házat is építtetett magának reá. A háború kitörése óta Imre nem mozdult ki a faluból. Til-tul gazdálkodott, néha láttuk is a földjén, mert szomszédos volt az egyik tagunkkal, azonban inkább vadászott, vagy kártyázott a tiszteletes úrral és a mesterrel. Volt ideje rá, hogy Rozálira vesse a szemeit.

Míg Dávid s a többi sok ezer a halál bálján táncolt, ő Rozálit ostromolta hevesen s a vár hamarosan megadta magát.

Nem volt ez kedvére nálunk senkinek, de Rozáli rögtön dühös sírásra fakadt, ha apám vagy anyám szólt valamit ellene, s azzal fenyegetőzött, hogy elemészti magát, ha nem hagyják hozzámenni feleségül.

Véletlenül, félértelemmel, éppen elégszer lettem akaratlan tanúja keserű összecsapásoknak. Édesapám azt tartotta, hogy Imrének a föld kell, mert éppen alkalmatos neki a szomszédság folytán. És ezenfelül megvetendőnek ítélte, hogy egészséges fiatalember létére itthon ült semmiskedve, mialatt a becsületes férfiak harcoltak. Rozáli azonban színvak volt, nem gyávaságot, hanem bölcsességet látott Imre dolgában, aki legyintett „a veszett ügy”-re. Azt hiszem, ezen a kifejezésen akaszkodtak volt össze Dávid bátyámmal.

Minthogy édesapám teljes lélekkel a szabadságharc pártján állott, én is örököltem ezt a felfogást s gazmagyar volt szememben mindenki, aki mást vallott. Ma már jól tudom, hogy a becsületes, igaz emberek között milyen sokan voltak Erdélyben, akik végzetesnek és elveszettnek tartották az ügyet, kezdettől fogva. Pókai Imrét azonban mégsem sorozhatom ezek közé, mert ő valami más álláspontot sem képviselt komolyan soha. A fene egye meg a politikát s a közügyeket - ez volt a hitvallása. Imre csak élni akart, éspedig vígan, kényelmesen, munka nélkül, másokat dolgoztatva. Bizonyosan tetszett neki Rozáli s mivel megkívánta, bírni is akarta, de utóbb arra jutottam, hogy leginkább az eleven-tűzként dolgozó gazdasszonyra pályázott, persze a földecske mellett s bölcsen számította ki, hogy milyen jó dolga lesz ilyen feleséggel... Bizonyos vagyok felőle, hogy kevesebb szenvedéllyel is megelégedett volna, sőt hogy időnként határozottan elrémült Rozáli forró odaadásától...

Nem, nem, Pókai Imre jobban szeretett volna valami csendes, békés húzóbarmot - otthon, a játékait ettől függetlenül óhajtotta űzni Vásárhelyt. Mélyebb kapcsolatokra neki semmi szüksége nem volt. Ezek természetesen lassan felgyűlő és sokkal későbbi megállapítások részemről, akkor egyszerűen idegenkedtem ettől az árnyékos szemű, bodorítotthajú, sápadt és mindent lekicsinylő frátertől.

Nem tudom, Rozáli elmondta-e neki Dávid hazajövetelét s rejtőzését, de azt hiszem, nem tartotta volna magához méltónak a párját, ha valamit is titkolnia kell előtte. Rajongásában átvitte reá a maga büszke egyenességet, sőt önmagánál különbbé dicsőítette. Tény azonban, hogy szüleim hallgattak előtte Dávidról s ő maga legalább is úgy tett, mintha semmit se tudna. Egyáltalán kerülte a háborúval kapcsolatos témákat.

Csak azután, hogy megtudtuk: az oroszok átadták Vásárhelyt az osztrákoknak s majd a fegyverletételek híre is eljutott hozzánk, egy szép őszi délután esett meg az a szóváltás, aminek, a tornác alatt matatva Énokkal, tanúja lettem s amit ma lehető valószínűséggel a következőképpen rekonstruálok.

Pókai Imre a tornác kiugrójának deszkapárkányán ült, lábait lógászva s egy nádpálcával olykor a csizmája szárát ütögetve. Édesanyám és Rozáli valami kézimunkán dolgoztak az

asztalnál, melyről nyáron ebédelni és vacsorázni szoktunk. Édesapám kereken járt bent a szobában, jól hallottam ingerült lépéseinek dobaját.

Mi lelte Imrét, nem tudom, de egyszerre megszólalt s kaccanva mondta:

- Na, vége hát a dicsőségnek!... Legalább csend lesz már Erdélyben...

Odabent megszűnt a lépések zaja. S különös, dermedt csend szakadt a tornácra is.

Aztán felmordult apám hangja:

- Tán örülsz, neki, mi?...

- Imre drágám!... Kedves Imre!... - hallottam előbb a Rozáli, aztán az anyám kérő szavát. Bizonyára azt akarták, hogy hallgasson el, vagy beszéljen egyébről.

De Imréből az ördög kívánkozott ki. Nevetve jegyezte meg a szoba felé:

- Mihály bátyám tudhatja jól, hogy én előre láttam s tudtam: veszett ügy... Igenis vallom: jobb így!...

Kidugtam a fejem a tornác alól s odakandikáltam. Láttam, hogy apám az ajtóba lép s arca lángol. Édesanyám kezéből az olló nagy csörömpöléssel esett a téglára. Rozáli felugrott s Imréhez szaladt, hogy eltakarja apám elől.

- Te... te!... - lihegte apám. - Ezt ne mondd többet!... Az én házamban!...

Anyám már ott függött a nyakán, kérlelve, engesztelve.

Rozáli pedig az Imre nyakában.

Mindketten elhárították a magukét, apám elég nyersen, Imre elnéző nyugalommal, lassan leereszkedve a tornácdeszkáról.

- Bocsánat, - biccentett fölényes mosollyal - nem akartam bántani Mihály bátyám és Rozáli néném érzelmeit. Elfeledtem, hogy Dávid... Mit tudnak Dávidról? - emelte fel hirtelen a hangját kíváncsisággal.

- Dávidhoz semmi közöd! - tiltakozott apám. - Dávid harcolt, vérzett, nyomorgott!... Amíg te itthon lődörögtél, a házam körül!...

- Édesapám! - sikoltott Rozáli az Imre nyakából. - Ne mondja!... Ezt ne!...

- Mihály lelkem! - könyörgött édesanyám - csillapodj! Ne mondj olyant, amit majd... amit többé... - Imre! - fordult a fiatalokhoz - menjenek Rozálival a kertbe!... Menjenek...

Rozáli húzta is már Imrét s ő, kényszeredetten engedve, ment utána. Anyám becirógatta apámat a szobába s már csak onnan hallottam a mennykövek csattogását:

- Bitang!... Gyáva!... Képes, hogy feladja!... S ez legyen a vőm?... Ez a...

Remélem, Imréig már nem hatolt el a szó. Ha elhatolt is, hallatlanná tette, ő már úgy döntött, hogy beházasodik a familiánkba, ha akarjuk, ha nem.

Csupán annyi változás történt, hogy szüleim előtt ritkábban mutatkozott s a házba nem lépett be egy darabig. E helyett anyám virágoskertjében bújtak össze esténkint az óriási, bozontos öreg borostyánbokorban Rozálival. Énoknak érthetetlen gyermeki öröme telt benne, hogy kuncogva lesse csókolózásukat egy fa tetejéről, ahova, bevallom, többször engem is felcsábí-tott, holott a homályban-sötétben nem sokat láthattunk, elismerem azonban, hogy hallani annál inkább hallottuk a szerelem, nekünk még akkor komikus hangképeit.

Emlékezetem itt kissé kihagy, de azt hiszem, néhány hétig semmi különös dolog nem is történt. A következő esemény, ami kiemelkedik előttem, Bándi Ézsaiás úr levele volt, melyet

elég különösen egyszer csak ott talált édesapám a tornáckiugró asztalán, reggel, a tányérja mellett. Senki se tudta megmondani, ki hozta. De akkoriban sok ilyen láthatatlan postás surrant ide-oda, Erdélyben.

Ez a levél most itt van előttem, a család régi írásai között találtam meg egyszer s így módomban van, hogy ne gyermeki emlékezetemre támaszkodva beszéljek róla, hanem ideiktassam a maga eredeti mivoltában.

„Tekintetes Úr, kedves Bátyám-uram! Módom lévén benne alkalmatos emberrel üzenni Kglmd-nek, vélem, jó lészen tudnia, hogy mik lettenek a szerentsétlen várasban miután a' muszka kitakarodék, átadván minket boldogtalanokat a' Clam-Gallas osztrák generális kezébe.

Azt hivők mi jámborak, hogy immár koldusok vagyunk s lejjebb nem lehet, mióta 48.-dik nov.ben Gedeon, ki a' Tanáts-házat megégette volt s rom-kövivel a' Nagy Piatz motsarát béhányatá, igen törökös szépitési modorban ügyekezvén annak jobbitására, münket bőrig megsartzolt, kirabolt s megfeküdt, úgy hogy kormánybiztos Csányi 600.000 Pfrt-okra becsüllé kárunkat. De meg kelleték tudnunk, hogy még mostan is felettébb gazdagok vagyunk a' Clam-Gallas szemében. Mert ez újabb 40.000 Frt-okat, 36.000 kenyereket, 9600 széna s 14.600 zabportziókat, nemkülömben 560 veder bort s 60 vágómarhát rendelt táborába vitetni, Tanátsnok Petsi Ádám s Lénárd Dávid uramékat kezesül hurtzolván, kiket meg is kinzata pogányul, miglen mindeneket néki bé nem szolgáltatánk. Hogyan? - tsak Isten Őszentfelsége tudhatja! Tám soha e jeles váras fel nem állandhat többé! Az éhelhalás kisértete borzaszt a közelittő tél árnyékában... Ez vala 16.-ik Auguszt.-tól kezdve. De nintsen a bajnak vége. Mult héten vettük hirét, hogy tsászári Gubernátor Wohlgemuth Szebenben kijelelé az erdélyországi Bezirk-okat s Maros-Széket az udvarhelyibe osztá, de a Bezirk-Commandant s polgári Adlát-ja Vásárhelyen fognak rezideálni. Ugyantsak elfoglalá a' Székházat dragonád-zsandársággal a' Policáj-Főnök is, ki Szebennek van alája-vetve, ott lévén az országos Direktorát. Azért immár szuszogni se felettébb szuszoghatunk s tsak várjuk kivel mi lészen, vélem nem valami jó. Professzor Török suttogá, hogy Tábornok Kazinczy Lajost, a költő Fiát, ki 'Sibón most eltölt 26.-ik Auguszt. a fegyvert letevé, az osztrák kivégezteté, nemkülömben Alezredes Sándor László s Örnagy Hauck hazánkfiait. Még másokról is van ilyen kedvetlen hir. A' volt honvédek s jelesb polgári személyek össze-fogdosása megkezdődött s folyik mindenütt, itten is. Már mostan a dologra térek, nevezetesen amiért pennát fogék hogy irjak Kglmd-nek. Én a Kglmd Dávid-fiát igen kedvellem s Vélle sok bajban együtt forogván, mondom, hogy a mi panasz volt ellene olykor ifiui rugódozásai miatt, ő bőven azt kiengesztelé a' Hazáért szenvedett sebeivel. Tehátlan arra inteni kivánom Kglmd-et, hogy Dávidot jól elrejtve őrözzék valahol, miglen e vész ki nem fullad. Őtet senki ne lássa s ne énekeljen Isten szerelméért, hogy valaki Spitzli-féle meghallván, feladja! Tám megbotsátandja Kglmd, ha ezen halál árnyékának völgyében Lila leányom is, ki fiatal létére bús özvegységem vigasza s kitsinyeim istápolója, szentül kéri Kglmd-et s a' Tekts. Asszonyt hogy ügyeljenek Dávidra s ő is maga magára, egy tseppet a' Lila kedvéért is. Mely után az Egek Urától jobb időket s egésséget kivánva egész tisztelt Tsaládjának, vagyok Kglmdnek bús hazafi-társa B. É. - P. S. Ezen pappirost jó lészen semmivé tenni."

2.

Amint látszik, apám ezt az indítványt nem tette magáévá s a levél fennmaradt. Valószínűleg azért, mert, amint elmondandó vagyok, Dávidhoz továbbította s talán ő dugta el egyelőre a Gödörben (a Lilára vonatkozó sorokért). Később aztán megfeledkezett róla.

Aznap este szüleim és Rozáli összedugott fejjel tanácskoztak az ebédlőszobában. Az idő már hűvösödvén, mi ketten Énokkal az egyik kis benyílóban aludtunk, tornácbeli zugunkat teljesen Mackónak engedve át, amit ő nem méltányolt s búsan nyöszörgött utánunk a vackán, egész éjszaka.

Édesanyám félig nyitva hagyta az ajtót s én felkönyökölve figyeltem a beszűrődő gyertyafényben apám imbolygó árnyékát a túlsó falon, amint izgatottan járkált az asztal körül, hosszúszárú pipával a szájában. Énok békésen aludt, de én le nem tudtam húnyni a szememet. Égtem a kíváncsiságtól, mit beszélnek? Tudtam a levélről és biztos voltam felőle, hogy azt vitatják. S miután annak idején Dávid bátyám érkezésének is tanúja lettem s híven megtartottam hallgatási ígéretemet, sértett, hogy engem nem avatnak be a titokba. Mivel halkan beszéltek s csak apám egy-egy kurta káromkodása volt kivehető, kezdtem álmosodni. Hogy el ne aludjak, szemeimet odameresztettem a vánkos-pad feletti megvilágított falra, melyről, éppen szemben velem, látható volt berámázott ármálisunk, a keret alatt lecsüngő nagy viaszpecsétjével. Szerencsére nem tudták, hogy ennek a pecsétnek belső sarka le van törve, mert egyszer Énok inga-módjára lipinkáztatta egy pálcával s a baj megesett. Hatalmas, ólmozott kecske-peggyest adott érte, hogy hallgassak. Az ármális apám büszkesége volt. Sokszor láttam, hogy ebéd után pipázgatva, karosszékéből elégedetten pillogat reá. Deákul még nem tudván, kérésemre ő maga magyarázta el, hogy az ármálist Báthori Gábor fejedelem adta ősünknek, Ernyei Mihálynak, akinek neve csakugyan aranyos írással és cifrázatok közül ragyogott a fekete betűerdő közepén: Michael Ernyei de Nagy-Ernye. Vitéz és nagylelkű férfiú lehetett apám szerint, amit bizonyított a címer piros-kék szárnyai közt koronás, sisakos pajzson szétvetett lábakkal feszítő vörös ruhás alak, jobbjában kardba-tűzött török fejet, baljában pedig pálmaágat tartván.

Azt is apám mesélte, hogy valamelyik ősünk vagy kétszáz esztendeje költözött Ernyéről ide Gerlédre, házasodás folytán, eladván ottani birtokát, hogy itt vegyen másikat a feleségéé mellett. Mostani házunk helyén építette a magáét, amit aztán a tatárok dúltak fel a kisebbik Rákóczi György idejében. Az a ház, amint romjai mutatták, (családi hagyomány szerint) nagyon nagy és jeles volt, az utódok csak kisebbet építhettek széthányt köveiből s vagy százhúsz esztendeig abban szegénykedtek. Apám apja, vagyis nagyapám, szintén Mihály, emelte mostani házunkat a békésebb időben először is felmagasítva a meglevő három kis szoba falait, melyek most az ebédlő benyílói s egyik az, ahol ezen az estén is feküdtem, azután egész szélességükben hozzájuk építvén a derék ebédlőt s hátul még konyhát, kamarát, miegyebet is a déli oldalon. A három régi szoba, három rácsos ablakkal keletre néz, a domb felé, melynek tetején a temetőkert zöldel. Az északi oldal most a homlokzat, az egyik régi szoba és az új ebédlő egy-egy ablaka között nagy kétszárnyú, kettős-ajtóval, melyek közül a belső üveges, a külső pedig erős bádoggal borított, vasszegekkel kivert kemény tölgyfamű. A nyugati oldalon, az ebédlő külső falán nincs ablak, annak végébe szögellik ki a konyha fala s alkotják a mi nyári alvózugunkat, a meredek padlásfeljáró alatt. Házunk szépségét az adja meg, hogy az északi és nyugati oldalon a magas, kettős zsindelyfedél négy-négy tömör henger-oszlopra nehezedik, melyek mindíg vakító fehérre vannak meszelve. A homlokzat két középső oszlopa jó messzire előlépett s felettük a kereszt-tetőzet cifra faragású rácsozattal nyúlik ki a tornác-kiugró fölé, ahol asztal, padok és székek állanak. Az oszlopközök édesanyám munkája folytán sűrű szőlőlombbal árnyékolják a széles, téglapadlójú tornácot, csak elől, a feljáró-lépcső felől hagyva szabad utat és kilátást. A tornácot párkányos deszkakerítés övezi, almazöldre festve,

egy sor szép szívalakú-kivágással. A kiugró jobboldalán a tornác padlója magasabban fekszik a föld szintjénél s az oszlopok kockaalakú talpkövei között szépen alá van boltozva. Így itt két kicsi félkörös bemélyedés keletkezett a tornác alatt, hátsó falukban a pinceablakokkal. Az egyik az én, a másik az Énok „barlangja" lett, akár medvék, akár rablók voltunk s ide halmoztuk különféle zsákmányunkat, néha szomszédi villongások között. Ebből a barlangból kikandikálva voltam tanúja apám és Pókai Imre jelenetének.

A tetőgerinc két végén két alacsony, széles kémény emelkedik. A jobboldalira egyszer gólya akart fészkelni, de apám nem tűrte. Nem akarván lelőni a tisztelt madarakat, egy béresünk álló hétig minden nap ott kuporgott a gerincen, karóval verve szét a fészek ágbogait s hessegetve a sértődött gólyapárt, míg végre megunták s továbbálltak. Édesanyám sajnálta őket s kissé könnyes szemmel mosolyogva mondta apámnak, hogy hagyhatná, sze' úgyse hoznak már gyereket. De az öreg fenébe küldte őket.

Házunk kis emelkedésen épült, mely körös-körül szelíd lejtővel nagy udvarrá szélesedik. Annak délkeleti sarkán kőrózsás oszlopok közt áll a nagykapu s mellette egy kisebb, cserepes téglaközbe foglalva a kisajtó. A nemesi rang kívánalma szerint a déli oldalon kőkerítés húzódik végig, jelezvén, hogy itt kúria van. Alacsony, tán kétméternyi se, de a tetője csinos félhajlású cseréporomzattal néz az utcára s minden tavasszal vakolgatják, meszelik. A többi oldalakon csak zsindelymenedékes deszkakerítés határolja az udvart, a nagy veteményes és gyümölcsös kertet pedig sövénypalánk választja el tőle az északi oldalon. A nagykaputól egyenes út visz az istállóig, mely az udvar közepe táján, de lenn a kerítés mellett épült, lovak és tehenek számára. Az udvar északi mélyén, szemben a tornácfeljáróval áll a gabonás, a csűr, a szín, a kas, míg a nyári konyha és a sütőkemence a nyugati kerítés mentén sorakoznak, a csirkeketreccel és disznóóllal. Az istálló mögött trágyadomb füstölög, a csűr és az istálló között szénaasztagok, szalmakazlak magasodnak. A kerekes kút, nagyszerű hideg vizével, az udvar kellős közepén. A kiskaputól gyalogút fordul a ház keleti fala alatt, a léckerítéssel védett virágoskert mellé. Itt van a pincelejáró, a második ablak alatt, eltakarva az öreg borostyánbokortól, melynek rejtekében nemzedékről-nemzedékre az Ernyei-lányok csókolóztak szeretőjükkel, ez időszerint Rozáli.

A virágoskert szegletén néhány szép fenyő s egy gesztenye, az udvar északnyugati sarkán pedig hatalmas, nagy nyári-almafa pompázott, roskadozva a gyümölcs és a mi örökké rajtalógó terhünk alatt.

...Apám árnyéka megállott a falon. A pipa órjási kéménnyé nőve lendült el szájától, kilökött markában s most tisztán hallottam a szavát, ahogy anyámnak felelt:

- Igazad van, Rozáli. Áron kiviheti neki. Nála senki se gyanítja.

Nagyot dobbant a szívem az elégtételtől, hogy íme részem lesz a rejtelemben. Reggelig hánykódtam, forgolódtam, zavaros álmok és hirtelen felrettenések között. Valami kincset menekítettem árkon-bokron át s vasasnémetek kergettek.

Ahogy frustukoltunk, Rozáli csodamód kedvesen vakarót ígért Énoknak, - mert kenyérsütés volt éppen, - ha segít neki ágat hordani a hevítéshez. Énok tehát varázslat alatt szédelgett utána s akkor édesanyám elsuttogta, hogy a tegnap jött levelet én kell kivigyem Dávid bátyámnak a Gödörbe éspedig a kapcám alatt, a csizmámban. Ha pedig zsandárt látnék, jó messzire kerüljem s egyáltalában ne elegyedjek szóba senkivel. Ne is az úton menjek, hanem a patak mentén s a dombokon át, ahogy tudom is a rövid útját. Vaj két óra alatt odaérhetek s estére vissza.

Férfiasan bólintottam, büszkén csillogó szemekkel. Édesanyám megcsókolt. Apám közben kibejött, de tette magát, hogy semmiről se tud.

Így hát felhúztam szürke szőttes harisnyámat s száraz kapcát tekertem a lábam fejére. Édesanyám a levelet csinosan összehajtogatva, megpréselve, a jobblábamra való csizma talpába lapította s aztán vitézül felrántottam. Füleltünk, hogy nem ropog-e lépéseimre, de hallgatott becsületesen. Szürke zekét is kaptam magamra, bicskát a csizmaszárba, báránysapkát a kobakomra s édesanyám nyakamba akasztotta a jól megtömött elemózsiás tarisznyát, kedvenc falatokkal Dávid bátyámnak is. Édesapám körtefabotját is kezembe adta (mindíg ácsingóztam rá s forró lett a markom a gyönyörűségtől, ahogy a bunkójára tapadt!) – mégegyszer megcsókolt s szelíden kilódított az ajtón.

A nyári konyha s a sütő mögött sirültem el, hogy Énok meg ne lásson. Nem is kerültem a kertajtónak, hanem az almafa mögött huppantam át a sövényen, a nagy kertbe. Ez édesanyám birodalma volt, mert ha Rozáli a takarítási és konyhafőnöki tisztséget hatalmasan viselte is, a virágoskertben meg a veteményesben csak akkora volt, mint a kujakom. Itt édesanyánk parancsnokolt, szenvedélyesen kertészkedve. Virágai ott elől csodálatos színűek és illatúak, édesen gyöngédek és szűziesek; murkai, kalarábéi, káposztái itt hátul brutálisan nagyok, vaskosak, szemérmetlenül kihívók voltak. Uborkái szinte megijesztettek, mintha hatalmas zöld-sárga kígyók lapulnának az indák közt, dinnyéi óriási teknősbékák hátaként domborodtak ki a levelek közül. S minden a maga ágyasában, katonás rendben. Jaj volt akármiféle burjánynak, gaznak, ha villogóra váló szelíd szemével felfedezte. Tán életében se haragudott egyéb teremtményre, de ezeket irgalom nélkül kiszaggatta. Mindíg betanított két-három cselédet a kerti munkára, de legtöbbet maga dolgozott, fáradhatatlanul. Az útak széleit már apám regnálta, gyümölcsfákat ültetve, ojtogatva, tisztogatva mentükben. Ebben az időben már szépen árnyékolták az útakat s gazdagon ontottak mindenféle gyümölcsöt, kit-kit a maga idején, korai cseresznyétől s árpával érő körtétől kezdve egész a téli esperest-ig. Míg anyám az ágyásban hajlongott, apám a fák mellett ágaskodott, ki-ki a maga harcát víva gyommal, csimazzal, tetűvel, almamollyal. Anyám némán viaskodott, összeszorított szájjal, apám ellenben ontotta a cifra jókívánságokat a nyűvek apjára, anyjára, istenire. Édesanyám, ha már túlsok volt neki az efféle kacskaringós menykőhullásból, felegyenesedett, szelíden hátratolta homlokáról malomkőnyi szalmakalapját s csendesen megjegyezte:

- Mindíg nagy tudós voltál a históriában, Mihály lelkem... De azt mégse hittem volna, hogy a tetűk-férgek rokonságát is ilyen egyenkint ismered, a teremtésükig visszafelé...

Apám ilyenkor csak mordult egyet s vagy öt percig magába harapdosta a jelzett családfát és mitológiát. Aztán neki, újult erővel...

A tilalmak ugyan szigorúak voltak, de a szankciók a gyakorlatban ritkán érvényesültek, ha Énokkal be-besurrantunk ebbe az édenbe, lakmározni. Az volt a baj, hogy komisz ízlésünk jobban kedvelte a nyers kalarábét s a zöld bingyót, mint az érett gyümölcsöt. A törvényszerűséggel belünkbemaró csikarásokat s a hasmenést igyekeztünk gondosan titkolni amíg lehetett, mert apánknak megvolt az a rossz szokása, hogy a beteget előbb csupa féltő szeretetből istenesen elverte s csak ezután adta át anyánknak, gyógyításra. De tán még jobban féltünk Rozálitól, aki a kárvallottat végtelen csúfolkodással gyötörte s valahányszor elment mellette, a levegőbe szimmantva, befogta az orrát, „piha sz...s kölyök!” kaccanással.

Mindennek élénk felidézésével surrantam most át a nagy kerten s megmászva a kerítést, a palánk árnyékában lopakodtam tova azon a kutyaszorítón, mely az innenső és a tulsó kertek között húzódott az erdő felé, s nem volt egyéb gazos ároknál. Már szerencsére most, mert eső alkalmával szennyes áradattá nőtt benne a lerohanó víz.

De Istennek hála, tündér-idő volt, kékselyem-egű késő őszi nap, gyenge meleg sugarakkal, fanyar-édes illatokkal tele.

Csakhamar a sárgán, pirosan lángoló erdő szélén jártam, szerencsésen elkerülve zsandárt, egyebeket. Egy lélekkel sem találkoztam.

A bokrok közül visszapillantva, láttam kis falunkat, meglapulva az erdők, szőlők teknőjében. A katlan mélyén felcsillant a Nagy Patak kígyója, amint kiszaladt a szabadi völgybe, Szentanna felé. Ott guggolt a házunk is nagy-messze, oszlopai, mint pici, fehér gyertyaszálak egy nagy ernyő alatt, villogtak a fedél árnyékában. A patak tulsó partján, kicsit közelebb, keresztapámnak, Iszlai György úrnak öreg, rokkant kúriája pillant ki kedvetlenül a fenyők közül. A harmadik úriházat, a Pókai Imréét ide nem láthatni, az előrenyomuló domboldal takarja el, hátán bársonyosan csillan az őszi szántás agyaggal csíkozott feketéje. Az a Rozáli osztályrésze éppen. Fenn a temető-dombon, a sírok felett fehérlik a református templom, a miénk, tornyában híres régi harang, apám szerint Mátyás király korából való, de akkor persze csak a pápistáknak szólott. Kissé hátrább kuporog a görög-katolikus románok fatemploma, apró csengettyű-tornyocskával, olyan, mint egy barna kacsa, amelyik a porban ül s kicsit feltartja a csőrét, gilisztanyelés közben.

De nem lophatom itt szájtátva az Isten drága napját. Sietnem kell. Mert elég tisztességes kanyarodót kell tegyek, hogy emberbe ne ütközzem.

Kőhajításnyira innen csörög lefelé egy vágásban az Eberke, igyekszik utolérni a Nagy Patakot odalenn. Fel kell menjek mellette az erdőben, elég keservesen, amíg a Szurduk-tetőt elérem. Ez választja el Gerléd határát Pókakeresztúrétól, dög-disznó hegy, csorog rólam a veríték, mire fenn vagyok a romoknál. De fenn vagyok végre s kifújom magamat valami kerékvető-kőfélére ülve. Ide a mester, Szamócza bácsi is felhozott egyízben az iskolával s kitűnően játszottunk a romok között, míg ő arról hápogott, hogy itt falu s templom állott, a mi harangunk is innen származott le, de a tatárok összeduvasztottak itt mindent. Ahol az út, ni, a pókakeresztúriak ma is Tatárok-útjának hívják.

Marhaságnak látszik, hogy ilyen messzire kerültem, de aki tudja, tudja, hogy nagy előnye van, mert ha innét leereszkedem, hátulról jutok be a Gödörbe, Gerléd mögött s még a madár se látta, ha odavalósi, hogy kicsiripolja. Én bejutok, de más nehezen. Elégszer próbáltam, amíg megtanultam a járást oda, néha hasoncsúszva a bokrok alatt. Azt is tudom, melyik bikkfánál kell jobbratérni, keresztet vágtam annak bizonyos ágába. Sok az árok, vízmosás a meredeken, de én tudom, hogy melyiken kell leszánkázzák, csak az Isten a harisnyám fenekit megőrizze! Öreg bükk gyökerei meredeznek kimosva annak a csúsztatónak tetején s előbb azokba fogódzva kell leereszkedni, mielőtt az ember megbiztatná magát hogy: no neki, itt a szaporája! De még odalenn a sűrű mélyben is eltévedhet a tudatlan, kivált ha cseh zsandár vagy avatatlan idegen. Mert addig kell neki bújkálni, amíg a füle meghallja, hogy hol szakad össze a Várdó meg a Harsány. A két patakocska egy fene kő alatt egyesül s ahogy nekimennek, ordítanak, köpködnek pogányul. Hát azon a kövön kell átmászni a tulsó partra s még kicsit ide-oda kanyarogni, amíg benn vagy a Gödörben.

Nagy okom volt rá, hogy mindezt kitanuljam. A Gödört szánta édesapám az én örökrészemül. Mióta tőle magától hallottam ezt, amikor csak tehettem, kiszöktem ide, látni, ellenőrizni, csodákkal teleálmodni jövendő birtokomat. Így gyakoroltam ki a magam titkos útját, amit jobban szerettem a rendesnél s még akkor is szívesebben törtem, ha szekéren jöhettem volna apámékkal. Így rejtelmesebb, szebb, mondhatnám, hősiesebb volt, meg-megújuló honfoglalás-féle.

Ami a rendes utat illeti, azt csak az ellentét kedvéért nevezem „rendes”-nek. Mert rendetlen biz’ az, jóformán nyaktörő s nem is út október végétől május közepéig, hanem kerékmarasztaló, szekérroppantó kátyusorozat. Apám, valahányszor elindult otthonról ide s baj nélkül érkezett, ha visszaindult s épen hazaért, kivétel gyanánt felfohászkodott az égre, egyébként oda-vissza egyvégtében káromkodott, lábuknál fogva húzva lefelé az összes szenteket a mennyből. Az útnak nevezett valami néha egyszerűen eltünt. Patak lett belőle, esetleg bozót

vagy csihány-erdő, mikor hogy. Csavarogni is szeretett s úgy elbódorgott a szekér alatt, hogy aki nem ismerte, egyszer csak megint Gerléden találta magát.

Akár innen, akár túlról, ennél jobb búvóhelyet Dávidnak senki se találhatott volna. Szüret után, ha az utolsó hordó mustot is elvitték valahogy, kincsért se jött volna erre épeszű emberféle. Még azt se hallottam soha, hogy télidőben tolvaj verte volna fel a házikónkat a Gödörben. Sokkal könnyebben boldogulhatott az is máshol.

Édesapám évek óta tervezte, hogy megépíti a becsületes útját. Az oláh jobbágyokkal el is kezdte a kőfejtést a határban valahol s hordtak is valamicskét az elejére. De a pénz mindíg valami egyébre kellett, aztán a jobbágyok is felszabadultak s fenét bánták az útat, a követ meg elnyelte a sár. Maradt minden a régiben s most jó, hogy maradt, Dávidért.

Ezt a nyavalyás útat nem számítva, a Gödör a világ legszebb zuga volt, gyönyörű birtok. Vagy hetven hold magas, egyenes, öreg bükkerdő körös-körül a katlan oldalain, kivéve a délit, ahol már apám apja szőlőt ültetett s most közel öt holdnyi termett belőle, az útak mentén pompás alma-, szilva-, barackfák sorai között. A Gödör feneke sötétzöld, dús rétecske, tele vadvirággal s a szélén a Harsány jéghideg ere lüktet keresztül. A szőlő alatt borház és méhes állott s kicsit feljebb, bölcsen meghagyott öreg bükkfa sátora alatt tapasztott és meszelt borona-házikó, két apró, barátságos szobával, s egy pitvarral a kettő között, melyben boglyakemence állt. Parányi ablakain az ég kékje kacagott s olyan volt az egész, mintha a meséből bújt volna elő. Odabenn fatuskókra szegzett deszkából készült ágyak, asztalok, székek állottak, a falakon derék fakampók fogasokul, aztán polcok mindenféle holminak. Az ágyakra a rét adott illatos derekaljat s egy csomó szép bolyhos cserge szolgált takaróul, szőnyegül.

De voltak nagy és kis fazekak, cseréptálak, tányérok, bögrék is a pitvar tálasán bőségesen s a fakanalakból egész regiment. Egyszóval minden volt itt, ami kellett, a különféle szerszámokról és hordókról nem is beszélve.

Mindez természetesen elsősorban a szüret idejére készült, amikor négy-öt napig az egész család s jó néhány munkás itt lakozott, de az idén nem volt szüret, a termés ott aszott a tőkéken, s hogy fogják és kik elfedni télire a vesszőket, azt csak az Isten tudja. Mert apám Dávid miatt senkit se enged ide, még ha kapna is munkásokat, ami szintén bizonytalan ebben a bolyongó időben.

Dávid bátyámat először sehol se láttam, mert hallván csörtetésemet, elbújt valahol a fák közé, a szőlő felett. De ő hamarosan megláthatott s egyszer csak jött lefelé dudorászva, puttonnyal a hátán. Zekét nem húzott, csak ingujjban, lajbiban legénykedett s így is izzadt-piros volt az arca a szorgalmatosságtól, ahogy elém toppant. Borzas kis szakálla nőtt a remeteségben s így idősebbnek is látszván, meglepően hasonlított apámra, szinte mintha ő lett volna, csak a szeme pillantása volt az édesanyámé.

Én a sapkámat lekapva, szerencsés jó reggelt kívántam neki, de ő köszöntés helyett mindjárt így kiáltott rám:

- No, öcskös, megmondhatod édesapánknak, hogy az idén keveset szüretel itt, de az aztán csupa aszubor lesz!... Ide nézz!

Leguggolva, földre eresztette hátáról a puttonyt, ami tetézve volt aszu gerezdekkel.

- Ezt csinálom, ládd-é! - kacagott Dávid. - Nem unom itt magam s nem lógatom az orrom. Amennyit csak birok, leszedek belőle s ki is taposom... Tán felével elkészülök, takarásig. Mert el is takarom, amennyit lehet. A többit az ördög elviszi, de a semminél ez is jobb. Mi?

Tisztelettel és gyönyörűséggel néztem fel reá s szájam a fülemig húzódott.

Ez aztán az ember! - dördült meg szívemben a büszke vér. Nemcsak diáknak, nemcsak honvédnek, de gazdának is első!...

Csak makogni tudtam előtte, de bátyám értette és élvezte hódolatomat. Fénylő haját hátralökte homlokából keze fejével s aztán sikerült barackot nyomott fejembúbjára. Szeretettel kacagott s vagy kétszer is oldalba bökött, hogy meggyőzzön hajlandóságáról.

Aztán mindjárt a borházba cipelt s megmutatta a mustos hordókat, amiket ő töltött meg. Jó nagy kádban illatozott a kitaposott csiger s a ház tele volt az erjedés bódító szagával. Mustot merített egy nagy edényből s megitatott. Eltikkadtam volt s hálával kortyoltam. Édes mint a méz, de csípett is már. Ő maga is leeresztett egy kupával s a szeme csillogott. Ez a csillogás hirtelen megborzongatott. Túl sok lesz itt a bor s bátyám felettébb gyakorolja, sajdult meg bennem anyám lelke. De Dávid már énekelte is a honvédnótát:

Ég a kunyhó, ropog a nád,
Szorítsd hozzád azt a barnát!...

Gyönyörű hangjára úgy elolvadtam, hogy szinte elfelejtettem, miért jöttem.

- Levelet hoztam! - nyögtem ki végre.

Azonnal elhallgatott, elkomolyodott.

- Akkor gyere a házba! - húzott magával.

Nagyon méltányolta, hogy a levelet a csizmámba rejtettük, csak kicsit türelmetlenül várta, hogy sikerüljön lerántani. Ezért még nehezebben sikerült, mert zavarba hozott. Végre ott volt a kezében a Bándi Ézsaiás úr levele s csak most vettem észre, hogy bele van rételve egy másik is, biztosan apámtól.

Rögtön két könyökére dűlt az asztal felett s teljesen elmerült az olvasásban. Én addig széjjelnéztem. Megállapítottam, hogy rideg vad odva lett ez, erősen rendetlen, össze-vissza hányt barlang. Semmi se a maga helyén állt vagy lógott, hanem edények (mosatlanul) az asztal alatt, csizmák az ágyon s így tovább.

Halkan kiléptem a pitvarba s a másik szobába is. Sok mindenféle hevert szanaszét, leginkább elemózsia, amit apám hordhatott ki lassanként; félig lefaragott sonkacsont s megkezdett kenyér az asztal szélén, dugatlan borosüveggel, ujjnyi maradék a fenekén; a dugó messzire ugrott a talpam alól, ahogy ráléptem.

Megértettem ezeket. Minden pillanatban felrebbenő szökevénytől nem várhatni mást. De jó volna, ha Rozáli az én utamon kilopakodhatna ide, rendet csinálni. Egyelőre magam láttam hozzá, s ami telt tőlem, megtettem. Folytattam a pitvarban is. Végre beléptem bátyámhoz. A két karjára hajtott fejjel feküdt az asztalon. Válla remegett. Jobb, ha nem veszem észre, hogy talán sír. Elkezdtem az edényeket kihordani a kúthoz s megmosogattam őket. Aztán visszahordtam a pitvar tálasára. Majd a szétdobált ruhákat aggattam a kampókra. Helyükre toltam a székeket, elegyengettem a csergét az ágyon s a földön. Végre leültem a sarokba s vártam.

Dávid egyszer csak felpattant s kereken kezdett nyargalni az asztal körül. Darabig észre se vett tán. De végtére megszólalt:

- Köszönöm öcskös, hogy kihoztad!... Bátor fiú vagy s okos Ernyei!... Most válaszokat írok, érted?... Addig szedd magad, járd meg a birtokodat. A tiéd lesz, ha megnősz. S én tán szolgálhatnálak is hóttig, kicsi gazduram!...

Nevetve mondta ezt, meleg szemmel, nem haragosan. De én olyanná gyúltam, mint a veres posztó s méltatlankodva tiltakoztam:

- Hová gondol, Dávid bátyám?... Tán én magát, azt igen...

- Nocsak, - ütött a vállamra - még meglátod!... Mer én, úgy látszik, örökre itt kell lapuljak... Sze' bánnám is én, ha valakivel... De te kicsi vagy még ehhez... Hanem majd bémehetsz a kollégyomba s úrrá nőhetsz... te még igen... De eriggy most, hogy írhassak!...

Kiódalogtam hát, erősen meggondolkozva. Először ütött mellbe a sorsa, a keserves bujdosósors... Hogy ő örökre itt... nekem?... De nem lehet ez, a keserves mindenit a kutya zsandárnak!

Az én szép kis világom, amíg bejártam, lecsillapított. Láttam, hogy a méhek nagy, késői tevékenységben vannak, az utolsó virágokról gyüjtögetve. A kasok zengtek kívül-belül. Sok méz lesz. Dávid bátyám tán gondol erre is. Mert a kisüstösre igenis gondolt: nagy kádat hengerített ki s az már szinte tele volt hullott szilvával. Az esett alma gulába hordva púposodott az egyik nagy fa alatt. A java már nem is volt a fákon: a borház pincéjéből illatozott. Kaszált is bátyám: apró boglyák sorakoztak a rétecske szélén. Annyi bizonyos, hogy ha odabent rendetlen is, idekünn igazi tüzes gazda. A fészer alatt sok ágfát meg aprítottat találtam, szép rendbe rakva. A fejsze feje most is a tönkbe vágva csillogott. Aljtól tetőig s vissza bejártam mindent. Szép, szomorú volt a világ s olyan csendes, mintha a föld kihalt volna. Erős hitemmé vált, hogy senki se fogja itt Dávidot keresni, hacsak valami gazember fel nem adja. De attól megőriz az Isten!... s ki is tenné?...

Végre megláttam, hogy kijött s a szemével keresgél. Lefutottam hozzá.

- No, ebédeljünk! - indítványozta. - A levelekkel kész vagyok. Még van időd bőven s nem is jó, ha világossággal érkezel... Nem félsz, ugye?

Erélyesen ráztam a fejemet.

- Ne is félj, soha, senkitől, az egy Istent kivéve - szólt a szemembe nézve. - A félő nem is él, csak haldoklik. - Na gyere!

Kipakoltam a tarisznyámból s ő is hozott elő egyet-mást. Szótalanul ettünk, ittunk. De utána felballagott velem a hegyre, egy birsalma-bokor alá, ahol padocska volt s szétnézve égen-földön, elkezdett beszélni.

Azt hiszem, leginkább sajátmagának beszélt. De mégis fontos volt neki, hogy emberi fül hallja, hacsak egy gyermeké is. A hosszú magány után szüksége volt erre a tanúságra. Biztosan olyan számvetés s vigasztalódás akart ez lenni. Megfeszítettem minden képességemet, hogy méltó legyek hozzá. S ma magam csodálom a legjobban, milyen sokat megértettem a szavaiból, olyant is, amit csak sejtetett s amit tán nem is akart, hogy megértsek. Minden rögtön elmém mélyére szállt s szilárdan megülepedett, bevésődött ott. Úgy lehet, híven megőrizve szavait, azok csak később teltek meg az értelem fényével, épen bukkanva fel a tudattalan sötétségből.

- Apánk, tudod, mindíg sokat adott a nemességre, úriságra. S szereti, tiszteli a tudományt. A kollégyomot eminensül járta ki s szeretett volna továbbjutni. De itthon kellett az erős, munkás kéz, nagyapánk halála után asszonyvállakra szakadt a gond s az Ernyei-föld megindult. Gazdának jött vissza, parasztnak, ahogy néha keserűn mondja szegény. De tán sejted is, hogy azért mindíg olvasott, tanult, főképpen a hazai s világhistóriát, amikor csak érkezése volt. Nahát, értsd meg, az volt a titkos reménysége s álma, hogy legalább belőlem azt csinál, ami ő szeretett volna lenni, városi urat, tudós embert, nagy embert, professzort, doktort, királybírót, politikust vagy effélét. Rászánta erre az Ernyei-birtok jórészét...

- Te, Áron, hallhattad s ha nem, eleget fogod még hallani, hogy csalódott bennem, szegény. Nem mintha éppenséggel tökfilkó lennék, he!... Tanulgattam egyet-mást, úgy közbe, hogy éppen meg ne bukjak. De látta ő is, hogy a fenének kell mindez s nem nekem... Azért csak kivégeztem volna valahogy, sze' már a végén jártam...

- De én biza, ládd-é, te Áron, csak a földet szeretem, ezt a négy-öt darabban foszladozó Ernyei-földet... Még egy zacskónyit is sajnálnék belőle hiábavalóságra dobni... S aztán, né, mégis jósokat megettem belőle... a magamét már szinte mind... Nem az oskoláért, nem a... Merhogy csak erőltetett, erőltetett az öreg, fene dacosság kőtt ki bennem... s kicsit tudok dalolni, azt mondják, hát eldaloltam jó csomó forintot a Vörös Sapkában, Vásárhelyt. Gyantázni is kellett, tudod, ahogy a diákok mondják... Osztán vót egyéb is, lány, asszony, te azt nem értheted... s világért ne is tedd soha, hallod-é? Ne győjj az én utamra... Az Isten most engem ide visszahozott s úgy adta, hogy tán örökké itt bújjak meg... De te majd elmész a kollégyomba, ha megint lesz, megírtam most apánknak, hogy te helyrehozod, amit én vétettem s te leszel az a nagy valami, tudod, amit apánk úgy szomjúhoz... Na csak ne tátsd a szád s jobb lesz, ha a begyedbe szeded, amit mondok...

- De engedjen meg bátyám, - léptem közbe pirosan - egyet mégse értek. Mert szedegettem fel egy-egy szócskát a nagyok beszédéből. Úgy értettem, bátyám erősen szerette a városi módit s a nagy urakot... hogy-hogy mégis a földhöz akar bújni?... S a gyönyörűséges éneke se való arra, hogy belefújja a Gödörbe. És hogy nagy vitéz is, tudom... Majd elhordja az ördög a zsandárokat egyszer s akkor dicsőség lesz a része, nem?...

Dávid messzire nézett, mosolygott. Aztán visszaszállt a tekintete s mint egy fészekben, eligazodott a Gödör teknőjében.

- Város s nagy urak! - legyintett. - Hol van már az?... Összedőlt a világ, Áron!... Elég volt, különben is... S dicsőség?... Vae victis, - mondják deákul - jaj a legyőzötteknek!... Hanem danolni vóna kinek... itt is... S hej, be dalolnék neki, öcskös!...

Kicsit bután nézhettem rá, mert elkacagta magát s arcon legyintett.

- Mégis, - emeltem fel tekintetemet áhítattal - a csatákról, Bem apóról, ezekről mondjon valamit nekem!... Ha már itt vagyok s még igen fenn a nap, hogy hazainduljak... Mondhatna valamit!...

Szúrt egy-egy szót előbb, de aztán csak belemelegedett s elfelejtettünk mindent, ami körülöttünk volt...

- A nagy idő kezdetén, tudod, tám ezer diák is volt a vásárhelyi kollégyomban. Egy részük már Agyagfalván fegyverbe állt, ahol húszezer székely esküdt meg, hogy halálig védi a megyéket s a székeket... De aztán sok rossz vezető s néhány gazember után menve, elkallódtak erősen. Vagy háromezren azért védték Vásárhelyt s szuronnyal mentek Gedeon ágyúinak... Hanem a város csak elesett... Én a diákok maradékával akkor ugrottam be, mikor Bem apó ez esztendő január 13-án győztesen betoppant Vásárhelyre. Ez fontos, öcskös, mert akkor ismertem meg Bándi urat is. Fene história volt! - kacagott fel, visszanéző szemmel.

- Az hogy vala, bátyám?

- Az úgy, hogy Bándi urat nemzetőrnek állították. Az osztrák elfutott, a honvédek még nem érkeztek meg s a latrok kezdték felverni a házakat. Hát azért állítottak nemzetőröket, érted?... Bándi úr a Szent Miklós-utcában strázsált, a kollégyom s a maga háza közt, ami a Kistemplom mellett van, lefelé. Eklézsia háza, mert ő leánytanító s kántor. Szóval ott tappogott szegény feje a hóban s őrizte a hazát egy fene nagy puskával, amit soha el se tudott volna sütni, mert nem afféle ember.

Hanem nagy bajba' volt őkegyelme. A felesége csak nemrégiben halt meg, mikor a harmadik leánykájuk született, Esztike. Oszt' a másik is csak egyéves volt még, Jankának hívják s a harmadik, vagyis a nagy, az tizenhat. - Jegyezd meg: Lila a neve. Ez a szép jó Lila gondozta a kicsiket akkor s Bándi urat ölte a gond ott az utcán, hogy mi lehet velük otthon?... Az ebédidő is közelgett s szegény Lilácska vajjon hogy tud főzni is, ringatni is egyszerre?... No, tán csak

nem lesz éppen most baj, gondolta Bándi úr. Sze' csendes a Szent Miklós-utca s különben is ott zúgnak a diákok a kollégyomban, reggel óta sorozzák őket... Mi az a félóra?... Semmi!.. Avval nagy ártatlanul odatámasztotta a puskát a Tábla-palota falához s hazafutamodott. Ott egy kicsit a leánykákkal bíbelődött, evett is valami kis levest... el is felejtette a puskát... Egyszer csak nagy rikoltozás-hujjogás az utcán!... No, észbekapott Bándi úr is, nyargalt vissza a posztra... Hát látja, hogy éppen ott a Tábla előtt nagy csoport áll (ott voltunk már mi is honvédruhában) s egy kis szürke emberke lóhátról ugyancsak hadonászik lovaglókorbácsával, a falhoz támasztott puska felé, némely tisztek pedig a vállukat vonogatják s a kezükkel mutatják, hogy nem értenek valamit. Bándi úr jó lelkiismerettel lépett oda, hálát adván az egek urának, hogy semmi baj sem esett s felvévén a puskát, igen barátságosan nézett a kis öregre.

De az, mint a hörcsög vicsorgott rá s Bándi úrnak egyszerre megroggyantak a térdei, mikor hallotta, hogy egy tisztnek franciául sipította oda:

- Felakasztani!... Elhagyta a fegyvert!... Felakasztani!...

Ijedtében franciául szólalt meg ő is, mert nagy francia-tudós, olyan ember, s a tiszthez beszélve menti magát az igazsággal.

A kis öreg, csizmáját veregetve ostorával, fülelt. Aztán közbereccsent:

- Ki maga? Hol tanult franciául? Mért szökött meg?...

Bándi úr felelgetett s mert az öreg majmocska Bem apó volt, nem pedig valami marha osztrák generális, mindent megértett.

- Az más... az más!... - hadarta. - Moszjő tanító, egyházi ember... Özvegy s három leánykája van... Az más!... És jól tud franciául... Én magyarul nem, sajnos... Szükségem van moszjőre... Jelentkezzék a székházban!...

S fordítva lovát, elvágtatott tisztjeivel.

Szegény Bándi úr se holt, se eleven nem volt. A nyakához kapott, mintha a kötél szorítaná s eltántorodott. Én ugrottam oda, hiszen ismertem a Kistemplom kórusáról, ott kántorkodott s ő is ismerte az én hangomat, mert segítettem neki az éneket vinni elégszer... Szóval megkaptam estiben s hazatámogattam. Még az úton kisült, hogy jól ismeri apánkat s családunkat. Bé is hívott s én megláttam Lilát...

Dávid elhallgatott, maga elé merengett, látott valakit s rámosolygott...

Arra rettentem, hogy a nap oldalról süt a szemembe.

- Köszönöm! - szöktem talpra. - S most menni kell, bátyám!

- De igen ám! - ugrott fel ő is szétnézve. - Gyerünk!

Bementünk a házba s én már rángattam is le a jobbcsizmámat.

- Ez az édesapámé! - nyujtotta a levelet. - Ez meg édesanyámnak szól! - S egy másikat adott át. - Jól ügyelj, az édesanyámét csak ő láthatja!

- Nyugodt lehet - biztosítottam, a csizmában toppantva a levelekre. - Mindkettőt anyánk veszi el, mert édesapánk úgy tesz, mintha nem tudna róla.

- Ez az, - mosolygott Dávid. - Olyan ember!... De most húzd le a balcsizmádat is.

Mivel elképedve bámultam rá, visszataszított a székre, felkapta a ballábamat s már le is rántotta róla a csizmát.

- Ide hallgass, öcskös!... Még van egy levél... Azt tedd ide, a szíved felőlibe... S vigyázz rá, mint a tulajdon szemed világára... S ha meglesz, amit édesanyánknak írtam, te hamarosan beutazol Vásárhelyre... Igen, igen... És akkor elviszed ezt a levelet a Kis-templom mellé, a Bándi úr házába... s odaadod Lila kisasszonynak. Bízhatom benned, Áron?...

- Halálig, bátyám! - ígértem ünnepélyesen, elhelyezve a levelet s talpra állva. - Ha bejutok, ahogy mondja, a levél Lila kisasszony kezében lesz!...

Dávid most megölelt, megcsókolt s maga tette nyakamba az üres tarisznyát, kezembe a botot.

- Menj, Áron!... - karolt oldalához s kihúzott a házból.

Vissza-vissza nézve, még sokáig integettünk egymásnak, amíg odafenn az erdő el nem nyelt engem.

Jó későn érkeztem haza s édesanyám felsikoltott az örömtől, hogy épkézláb vagyok. Apám a szokás kedvéért rám durrantott:

- Hol a fenébe tekeregtél?... - De rögtön hozzátette: - Jó, jó! Ne hazudozz! Kotródj aludni!

- Majd én segítek a csizmádat lehúzni s ki is hozom! - mondta édesanyám.

Énok fészkelődött. Ki is nyitotta a szemét. Álmosan motyogta:

- Huva lettél?

- Aludj, Énok! - intette édesanyám. - Áronnak semmi baja.

- Majd lesz!... jósolta sötéten Énok, talán apám pipaszárára gondolva s falnak fordult.

A levelek szépen édesanyám kebelébe simultak.

- A balcsizmámból valót... azt... nem szabad. Csak én vihetem... suttogtam félálomban.

- Jó, jó! - csókolta le szememet édesanyám - vigyázok rá!...

De már ott termett a kis öreg, nagy, fehér lován s korbácsával intett. Felpattantam a háta mögé s repültünk, tüzes csillagok között.

3.

Azt a levelet, amit édesapánknak írt Dávid bátyám, tartalma szerint még másnap megismertem, mert sok szó esett róla ebédnél és ebéd után. Énok ugyan nem értette volna meg a félmondatokat, célzásokat, amik e körül szállongtak az asztal felett, én azonban azok után, amiket maga Dávid bátyám mondott nekem, könnyen összeraktam a dolog értelmét a fejemben. E szerint Dávid nemcsak a felől nyugtatta apánkat, hogy vigyáz magára s nem mozdul a Gödörből, hanem igyekezett azt is elfogadtatni vele, hogy vége a régi nagy terveknek s neki ezután itthon már a helye a gazdálkodásban. Jól tudja, hogy az ő megmaradt kicsi része nem elég neki magának se, de ha az idők csak valamit is nyílnak, szívesen magára veszi az egész birtok gondját s becsülettel megdolgozik a kenyeréért. Édesapánk eleget bajlódott már, megérdemli a pihenést, a két gyermek pedig (én meg Énok), még kicsi ahhoz, hogy a magukét vezessék. Ha kell, a Rozáli részében is szívesen segít, vagy akár az Imréét is vállalja, ha rábíznák. Egyszóval ő lenne a család egész gazdaságának vivője s a haszonrészesedésből tán még visszaszerezheti az elpallott jussát is, idővel. Istenre kéri apánkat, hogy hagyja őt így élni s engem küldjön kollégyomba, mihelyt lehet.

Dávid nagy gazdálkodási készsége bosszantotta az öreget.

- Jó, jó, egyelőre, de hát csak nem marad mindíg így ez a piszok világ s befejezheti a tanulását! Miért lenne paraszt, miért ne váljon úr belőle, amiért annyit kínlódtam, költöttem?...

- Sok okosság van azért benne, Mihály lelkem! - fogta pártját édesanyám. - Ládd-é, szegény milyen engedelmesen törődik belé kegyetlen sorsába? S jó gazda, te is elismered, nó!... Nem henyélni akar, uraskodni, hanem dolgozni keményen... Abbahagyná bizton az ifjúi semmiskedéseket is már!...

Rozáli is Dávid oldalára állott, de nagyon is segíteni akart édesanyánknak:

- Igaz is, édesapám, hogy Kegyelmed immár túlontúl kínlódott, ette magát egész életibe, érettünk... S akkor nyugúdhatna kicsit, Dávid mellett...

No, ez túlvitt a célon, mert apám dühbejött:

- Ne-te-né, hogy megnőttetek! - pattogott Rozálira. - Sarokba hánynátok, ugyi, mint a kapcarongyot?... Nem kell az öregember gyeplője, tudom!... Hogy még jobban járhassátok, ki-ki a maga bolondját!... De abból nem esztek, amíg szuszoghatok!...

Rozáli igyekezett visszatáncolni, de a maga módján:

- Isten verjen meg engemet s Dávidot is, ha Kegyelmed ellen gondolkoznánk!... - méltatlankodott. - Sze' olyan vagyok ebbe a házba, akár a cseléd... - rítta el magát, az asztalra borulva.

- De a mindenségit ennek a büdös világnak! - ordította apám, földhözvágva a pipáját. - Ilyet ne mondj, hallod-é?... Tisztességes leány nem hányja fel, amit otthon dolgozik!...

- Csituljatok, lelkem!... - kérlelte őket édesanyám. - Nem vagytok Tuba s Tubáné.

- Jó, jó, - ereszkedett le apám a reccsenő székre, - látom, hogy mind összefogtatok ellenem! - Nem lehet az effélét csak úgy szíre-szóra intézni... Várhasson Dávid is... Majd meglátjuk...

Egész nap azért csak ezen rágódott, s hogy az én dolgomat is emésztgette, az nyilvánvaló volt, mert sokszor meresztette rám a szemeit, ha elébe kerültem s morgott magában, fejét csóválva.

Lelkem, jó öregem, hogy is vette volna be egy nyelésre az effélét?... Hosszú éveken át gyötörte Dávidot a tudománnyal és most, mikor azt hitte, célnál van, nyakába akar omlani az egész... s kezdje újra velem, kölyökkel?... Volt miért csóválja becsületes fejét: ki tudja, beválnék-e a kollégyomban s ha igen is, megérheti-e ő annak gyümölcsét?...

Pedig mindez: a Dávid levele, az édesanyám s a Rozáli változó szerencséjű hadmozdulatai csak előcsatározásai voltak az álcázott főtámadásnak, amelynek terve az édesanyámnak hozott levélben lappangott, feltétele pedig abban a másikban, amelyet nekem kellene átadnom Bándi Lila kisasszonynak.

Ha én nem is, édesanyám és Rozáli annál inkább tudták s magukévá tévén, támogatták ezt a tervet. Nemsokára megtudtam én is s nemcsak akkor, hanem ma is azt hiszem, más lett volna a Dávid sorsa, ha sikerül. Más és tán boldog. Hanem az idők egyebet rejtegettek méhükben.

Édesanyám néhány napon át, időnkint, jól elhelyezett szerény röppentyűket lőtt fel a beszélgetés szüneteiben, a vásárhelyi utazást előkészítendő.

Hogy szén híján vagyunk a konyhában, a kovácsműhelyben, az aszalóban... Hogy azért a vásárhelyieknek csak kell murok télire s bár egy szekérderékkal be lehetne vinni a piacra... Egy s más apróság nélkül már ezt a telet mi se vihetjük ki s hogy a háborúnak vége, biztosan nyitnak a boltok...

Apám világrejtélyeket oldozó figyelemmel meredt pipája tovaszálló füstjébe s hallgatott. Úgy a harmadik nap estéjén aztán odabökte:

- Mikor mennél?

- Én akár holnapután - közömbösködött anyám. - Egy nap alatt felkészülhetek.

- Az a két gebe, - pillogott apám - amit a háború meghagyott, estig se húz be. Ott kellene hálnod...

- Hát tán Bándi úréknál meglehetünk.

- Mér meglehetünk?... Én nem mék...

- Áronnal... úgy gondoltam...

- Áronnal? - bökte fel fejét apám. - Mér Áronnal?...

- Nézd, Mihály lelkem... A gyerek csizmája már Énoknak való. Annak nincs semmilyen... Áronnak csizmát kell vegyek... Bevinném őtet. Pénzt ne adj, eladok, amit lehet s az árából...

- Jó, jó, - legyintett az öregúr - egy csizma árába még nem döglöm belé... De Bándi úrnál alkalmatlanok lennétek...

- Mégis meg kell köszönjük neki a jóakaratot, lelkem, hogy írt... S nem is maradok éccakára, dehogy... Visszahúznak a lovak, ha éjfélre is... Vinnék csürkét, tojást nekie...

Másodnap kora reggel kizörögtünk a nagy kapun. Énok mit sem sejtve aludt még, Rozáli pedig csinálta neki a lángost, hogy majd elállítsa vele a bőgését... Két öreg pejünket, Bátort és Csillagot, akik igazán becsületesen igyekeztek, Piczula bácsi hajtotta, kicsit féleszű öreg kocsisunk, aki már nyugalomba vonult volt, de a háború elvivén fiát és utódját, ismét beállott. Volt ugyan ócska, félfedelű kocsink is, de édesanyám a szekérbe fogatott, hogy a jogcímet adó murkot felrakathassa. A bőrülést a szekér két oldalához szíjazták s alól megtömték szénával, hogy ne dobáljon ki a zökkenőknél. Lábunknál pityegtek az ajándékcsirkék, fedett kosárban, egy másikban pedig, a széna között, tojások hallgattak.

Büszke-boldogan feszítettem édesanyám mellett, sapkásan, bekecsben, mert csípős volt már az idő, noha még mindíg szép, derült. Bevádolt csizmáim lábzsákban topogtak, véleményem szerint még túl jó állapotban ahhoz, hogy Énokra kívánkozzanak, ami gyors halált jelent nekik. Édesanyám fekete köntöst vett Bándi úrékért s rá bárányködmönt. Az is fekete volt. A fejére is fekete selyemkendőt kötött. Azt hiszem, a haza állapotának is szólt ez a sok feketeség.

A Nagy Patak mentén kidöcögtünk a szabadi völgybe s azon végig Szentannára. Útközben nézdegéltük a világot, a hulló leveleket, a hosszú ökörnyálakat, a sárguló dombokat, szuszogtunk a híg, erjedő levegőben s hallgattunk.

Szentanna előtt, amíg a lovak pihentek, Piczula bácsi megszólalt, vizenyős szemét hol anyámon, hol rajtam járatva:

- Ha mán Vásárhelyre mennénk...

- Oda megyünk - jelentette ki anyám.

- Azér, - integetett ő is - azér... Gondótam, megkérem a tekéntetes asszonyt s az úrfit is: járnák el a dógom... hogy vennének bé aggmen-nek.

- Mi az ördögnek? - álmélkodott anyám s én biza elkacagtam magamat.

- Aggmen-nek - ismételte Piczula bácsi nagy komolysággal. - Vagyunk ott aggmen-ek, tudom, a Piac megetti utcába...

- Az aggmenházra gondol? - mosolyodott el most anyám is. - De ott csak olyan öreg embereket tartanak, akiknek nincs felesége, családja, senkije...

- Sze', ez a! - derült fel az öreg. - Eltalálá a tekéntetes asszony!... Mer másként én tőle, már hogy az én asszonyomtól meg nem szabadulhatok e fődi világon... - Ravaszul vágott hal-szemével s hehegve tette hozzá:

- Mit kell nékiek tudni az én ódalbordámról?... Csak olyan aggmen lennék ott, mint a többi...

Majd kidőltem a szekérből a kacagástól.

- E pedig nem mulaccság! - emelte rám feddőleg bütykös ujját Piczula bácsi. - Mer lássák, mióta a fiam, János odaveszett, nincs nyugtom az asszonytól... Nemcsak hogy bőg örökkön az Úristen ellen, de engem a világból mar ki, hogy mér nem lett több soha annál az egynél?... S hogy János is megházasodott vóna s lehetne már unokánk, ha én nem örökké hajtom, hogy szógáljon másnak... mármint maguknak... De előbbször is nem énnékem, hanem őnekije nem lett több, tuggyák?... Osztán mifenét csinálhattam vóna Jánossal is, ha a főd kettőnknek se elég, nó?... S tán a háborút én szerzettem?...

- Ó, maga szegény! - komolyodott el édesanyám. - Az Isten erősen meglátogatta magukat, bizony... De lássa, másnak is, mindenkinek van most bánata, éppen elég... Azért csak ne hagyja el a feleségét, mert az gonosz dolog volna... Inkább vígasztalja, menjenek templomba s imádkozzanak...

- A pokolba könnyebb imádkozni, tekéntetes asszony, mint az én viskómba, avval az asszonnyal... Megröbbent az esze, ez a... Se mos, se főz rám... Nem lehessen vele élni... Hát gondótam, aggmen leszek... Oszt azért szóltam, engedelmével...

- Hagyja el öreg! - bíztatta édesanyám - majd én beszélek a feleségével...

Piczula bácsi erre nem szólt, csak bánatosan megráncigálta a lovak füleit, az orrukba fújt, felkászolódott a deckára s gyű-t mondott.

Már Vásárhely szélén jártunk, mikor hátrafordulva búsan megszólalt:

- Haneha!...

Kétszer is jártam már életemben a városban, de még a háború előtt jóval. Kisebb is lévén akkoriban, alig emlékeztem vissza rá s a perec, meg a piros alma élénkebben megmaradt a fejemben, mint az utcák, épületek képe.

Most először lepett meg igazán, hogy milyen nagy és szép. Gerlédhez képest egyenesen mérhetetlen, végtelen. De még évek kellettek, míg ismerőssé váltak a részletei. Ezúttal csak a tömege hatott rám, felemelően és ijesztően egyszerre.

A Poklos-utca elején valami zsandárféle fegyveresek (Piczula bácsi szerint: finánc0k) állítottak meg s szemtelenül felforgatták a szekeret, össze-vissza ugatva valamit. Úgy látszott, anyámhoz intézik ezt, ő azonban összeszorította a száját s fejét rázta, hogy nem érti. Piczula bácsi Bátor füleit szemlélte elmerülten s szó nélkül kiköpött. Tőle akár ágyúzhattak volna. Hozzám, szerencsére, nem fordultak. Elszántan nehezedtem a csizmámban lappangó levélre. Azt, élve, nem adom oda!

Végre a csehek kihívtak valakit a közeli házból, egy vastagbajuszú, nagyhasú ipsét, aki tudott magyarul is, már úgy, ahogy. Ez aztán megmagyarázta, hogy az urak először is fegyver után kutatnak a szekérben.

- Az nincs! - mondta anyám.

- Hiszek - kegyeskedett elfogadni a tényt a nagyhasú. - De repa asz mekfan es mekfannak csirkek, toljas...

- Meg, hát, - erősítette anyám is - nem veszett el semmi!

- Zahlen, - helyeselt a másik - fizetni adó... ezek mind...

- Tudom, tudom, - bólintott anyám - amit eladtam, azért, a piacon... Vásárvám... De csak a murkot akarom... A többi ajándékba megy... Azokért nem jár vám...

- Fám, fám, asz más! - tiltakozott a kövér. - Esz adó, új, mekfizetni kell!...

Addig s addig, hogy megbőröltek istenesen. Szegény anyám szinte sírt, hogy ingyen cipeltük be a murkot. Most nem jutott eszébe, hogy az egész murok csak jogcím volt. Piczula bácsi csúfakat mormogott a világról.

Ahogy a Nagy Piac felé közeledtünk, mind több s több katona lődörgött a Poklos-utcán, kétfelől, - a középen meg viaszkolt bajuszú, szuronyos, mord zsandárok verték a port. A sarkon elfordultunk, a Vár felé s a Nagy Piacra csak egy pillantást vethettem. Hát a Tanácsház csakugyan nem volt sehol, se a körülötte éktelenkedő szennyes boltok, színek, amikre még emlékeztem. Irdatlan nagy tér tárult elém most s noha porfelhőben úszott, a régi sár, mocsár eltűnt. Szekerek, sátrak, kofaasztalok tarkállottak messzebbről s körülöttük vásárlók, inkább asszonyfélék. A házak előtt csoportokban, vagy sétálva pofaszakállas, gőgös császári tisztek feszítettek, fehér kabátjuk, csillogó gombjaik szikráztak a napfényben.

Mi a déli várfal ötszögű bástyája alá hajtottunk, a széles, mély sáncba, ahol a szénpiac szokott lenni. Ez a selyeiek árulóhelye, akik a Bekecs alól hozzák híres, szépen égetett szenüket a vásárhelyieknek. Régebben húsz szekér is állott sorjában a fal alatt, de most csak kettő. Azok körül elég sokan alkudoztak. Mi is odakerültünk, de alighogy kaphattunk még valamit. Az atyafi, ahogy a szekerünkre rakta, azt mondta, nem fogad el pénzt, mert a pénz már nem jó, hanem murkot adjunk érte, ez nem terem Selyében, a kősziklákon.

- Mért nem jó a pénz? - kérdezte anyám.

- Égetik a Kossuth-bángót! - suttogta az ember. - Összeszedik s égetik... Az estve is fene mágja vót itt a Piacon, instállom... szénégető kemencének es jó lett vóna!...

- Igazán? - rebegte anyám s elsápadt. Volt oka rá, amit hamar megtudtam. De most erőt vett magán s azt mondta: - Nem adok bankót, hanem ezüstöt.

- Méges jobb a murok - erősködött a selyei. - Nem hiszek én már semminek, amit meg nem ehetek!...

Anyám aztán beleegyezett. Legalább nem kell a Piacra hajtani. Gyanakodott ugyan, hogy becsapódik, de már meg volt riasztva s végezni akart.

Amíg mértek, töltögettek, egyszer csak odasompolygott valahonnan egy hosszúhajú havasi mokány, szeneszsákkal a hátán s a murokra kacsingatva, kínálta a portékáját:

- Kárbun, kárbun, damna!...

A mi székelyünk éktelen káromkodásra fakadt:

- Elvidd az irhádot, az anyád!...

S magyarázatképpen hozzánk fordult:

- Lássák-é, ide szemtelenkednek ezek a gyilkosok! A mü piacunkra!... Tám Enyed üszkiből van az a szén is, te hóhér?...

A mokány fogait vicsorgatva hátrált el. Most láttuk, hogy a sánc tulsó felén apró lovak sunyítnak, hátukon szeneszsákokkal s négy-öt havasi móc mellettük. De senki feléjük nem ment s azok is, akik a selyeiktől már nem kaphattak, inkább szén nélkül mentek haza, messzire elkerülve őket.

Piczula bácsi megvetően köpött feléjük, mikor elzörögtünk fel a Sáros-utcán, a Szent Miklós-utcába.

Hej, minden követ megismertem később ennek a szép és nevezetes utcának, de most gyorsan a Kistemplom mellé kanyarodtunk (legalább hatakkora ugyan, mint a gerlédi!) s ott megálltunk egy zsindelytetős ház kapuja előtt, melynek zöldzsalugáteres ablakocskái szinte kacagtak vídám, csillogó színükben. Lekászolódva, Piczula bácsit künn hagytuk a szekéren, mi meg beléptünk a zöld kiskapun egy parányi virágoskertbe s onnan néhány lépcsőn a faoszlopos, gerendás tornác kiugrójába.

Lépéseinkre az ajtóban magas, feketeruhás férfiú jelent meg. Hosszú, szőke haja, szakálla aranyosan csillogott, nagy, kék szemei kérdően s biztatólag tágultak reánk.

Rögtön arra gondoltam, hogy csakugyan nem tudna emberre célozni ilyen szemekkel s elsütni rá egy puskát.

Hála Istennek, hogy Bem apó fel nem akasztatta; de biztosan ő is rögtön látta, hogy valami szakállas angyal ez...

- Ha nem csalódom, az Ernyei Dávid édesanyjához van szerencsém!... - szólalt meg halk, meleg hangon.

- Igen, Bándi úr, az vagyok, s ez itt Áron fiam.

Bándi úr anyámat is, engem is magához ölelt s kedvesen tessékelt befelé. Apámat, mint idősebb diákot jól ismerte s később is találkoztak, de anyámat most látta először. Könnyű volt ráismernie, főleg Dávidról.

- Kedves tekintetes asszony! - ültette le mindjárt a kanapéra. - Igazán szívből örvendek, hogy itt láthatom! Lila te! Lilám! - kiáltott egy ajtó felé. - Jere csak!...

Az ajtó kinyílt s gyermeksírás és sivalkodás hangzott fel. Aztán megjelent a küszöbön Bándi Lila kisasszony.

Rozáli torony, nagy fekete kövekből! - gondoltam erre a vékony, karcsú, lengeteg liliomszálra csodálkozva. Aranyszőke haja szinte lenyomta fejecskéjét, gyöngéd nyaka szelíden meghajolt, fehér arcából hihetetlen nagy, kék szemek sugárzottak. Az orra, meg a szája olyan picik voltak, hogy úgyszólván nem is láttam őket a szemeitől.

- Ez a szép-jó Lila - emlékeztem Dávid bátyám szavára. - Ez gondozza a kicsiket... ő a nagy... tizenhat éves... (vagyis most már tizenhét! - állapítottam meg, utánagondolva).

- Nézd csak, Lilám, milyen kedves vendégeink érkeztek! - intett felénk Bándi úr. - Tán meg is ismered a nénédasszonyt, ha ránézel...

Lila felemelte szerényen lesütött pilláit s egyszerre rózsák nyíltak a hóból, szív alakú arcán:

- A Dávid... az Ernyei úr... - Csak ennyit rebegett.

De anyám már át is ölelte, magához szorította s gyöngéden megcsókolgatta:

- Én Rozáli néni vagyok, lelkem Lilám. S bízhatsz bennem!...

Azt nem értettem, hogy ezen miért kell elsírni magukat, de megtették s jól állott nekik. Mintha Bándi úr is elfordult volna egy pillanatra, gyanúsan fénylő szemével. Node rögtön én következtem s megcsókoltam Lila kisasszony felém nyujtott, jószagú kezét. Kicsi keze volt, de kemény, dolgos. Lehajolt hozzám s megcsókolta a jobb-orcámat, a hajamon is végigsimogatva.

- Te vagy Áron? - kérdezte halk, madárhangján. - Barátok leszünk, ugye?

- Vagyunk! - vágtam a fejemmel, lelkesülten és pirosan.

Az események ezután rohamosan zúdultak egymásra, úgyhogy sorrendjöket képtelen volnék megállapítani. De tény, hogy Piczulát az utcáról lovastul-szekerestűl bevezényelték a nagykapun az istállóba, illetve a színbe. Mi illendő szabódások után elfogadtuk az ebédre való szíves meghívást. Ebédig még a csizmát is megvettük a közelben, egy enyvszagú és pálinkaillatú mestertől s igen derék csizmának bizonyult.

Édesanyám ezután még a boltokban is próbálkozott, Piczula bácsi kíséretében, aki kosarat vitt utána a karján. De nem sokat kaptak, mert a boltok szinte üresek voltak még.

Megtekintettük a kicsinyeket is s megfordultunk a konyhában, ahol édesanyám Lila kisasszony minden tiltakozása ellenére segített neki az ebédkészítésben. Ők ketten valahogy itt is, ott is voltak egyszerre s főleg Lila kisasszony gyakorolta azt a tündéri tudományt, hogy ugyanazon szempillantásban cuclit tett Esztike pityergő szájába, lemosta Janka maszatos képét a szobában s már kavargatta a rántást a konyha tűzhelye mellett. Volt ugyan valami szolgálóféle közeg is ott, aki ennek a villanásnak mintegy sötéten gomolygó hátterét alkotta, de én inkább csak Lilát láttam mindenütt.

Mi férfiak, mármint Bándi úr és én, a tornácon helyezkedtünk el, komoly beszélgetésben. Ez a beszélgetés egyelőre abban állott, hogy ő pipára gyujtott s nyájasan nézett rám, én meg feszengtem előtte s nem nagyon tudtam, mit csináljak. Különben is a levélen járt az eszem, amit már a fentemlített mesternél ügyesen átcsempésztem csizmámból a zekém belső zsebébe s azon rágódtam, hogy miképpen is adjam át Lila kisasszonynak. Nem voltam egészen tisztában vele, hogy titokban kell-é ezt tennem, Bándi urat illetőleg, vagy nem?...

Ő végre is az iskoláról kérdezett meg, nemes hivatásához illően s mikor tudtára adtam, hogy azt már elvégeztem, nagy füstöt eresztve, hosszasan elmélkedett annak felhőjébe burkolódzva, valószínűleg azon, hogy vajon mit fogok még csinálni hátralevő napjaimban?

Azt én hamarosan megállapítottam magamban, hogy Bándi úr nem ért a fiúkhoz. Hallottam is már, hogy leánykákat tanít s íme neki magának is csak leányai vannak. Nem mondom, hogy éppen kicsinyeltem volna ezt az állapotát, már tiszteletes külseje miatt se, de valahogy úgy éreztem, hogy bizonyos tekintetben kölyök-létemre is több közöm van a valósághoz, mint neki. Azért egy idő mulva bátorságot vettem magamnak s illendően köhintvén, megkérdeztem:

- Bándi bácsinak sose volt fia?

Úgylátszik egyfelé járt az eszünk, mert megrezzent s furcsán pillantva rám a füstből, csendesen mondta:

- Volt, kisöcsém... Volt... Lila leányom s Janka között volt három fiacskám s még két kislányom is... Szépen növögettek már, aztán jött a himlő s egyszerre elvitte őket... Úgy tetszett az isteni Bölcsességnek...

- Nálunk is ilyenformán tetszett neki - vigasztaltam. - Rozáli néném s köztem két fiú, két leány volt még, de már nem éltek, mikor én következtem. Azt nem hallottam, hogy himlő vitte volna el őket... Lehet, hogy az... De ha már Rozálit eléhoztam, tudja meg Bándi bácsi, hogy Lila kisasszonyt százszor szívesebben látnám a helyén...

- Nó! - hökkent meg, lesimítva szakállát. - Ezt mér mondod kisöcsém? A néned biztosan derék nagyleány, hallottam is...

- Derék-derék - legyintettem. - De mennyire! Leginkább a nyelve s a tenyere!... De Lila kisasszony, az más!... Bándi bácsi se adná oda senkinek, a világkincséért se, tudom!... Mer én nem, az biztos, ha a helyébe vónék!...

- Nagy okos vagy te, Áronka öcsém! - mosolygott fénylő szemmel. - Ilyen kis legény létedre, igazán! - Ládd-é, eltaláltad!... Olyan ő ebbe a szomorú házba, mint a napsugár, a daloló madár s az illatos rózsa!

- Tudtam én azt már, - lelkesedtem a dicséreten - mikor még nem is láttam. Mer Dávid bátyám is igen felmagasztalta!...

Megint megnézett s hümmögött. Aztán Dávidról kérdezősködött s egyszeribe belemelegedtünk, mert én töviről-hegyire lefestettem a Gödörben való életét. Nagyon élveztem ezt s csodálkoztam, hogy Bándi úr elszomorodott rajta.

- Szegény Dávid! - sóhajtott fel. - Rossz csillagzat alatt született s hány fiatal véle!...

Eddig jutottunk, mikor ebédelni hívtak. Nagyon jó ebéd volt, csak Lila kisasszonyt sajnáltam, mert tízszer is felugrált szegény, hogy a kicsik után nézzen, meg a szolgáló tévedéseit mindegyre ő hozta helyre az asztal körül. Azt hiszem, nem is ért rá enni, mert ami ideje ezenfelül maradt, azt a mi édes kínálgatásunkra fordította.

Ebéd után Bándi úr némely ritka kerti fákat s töveket óhajtott édesanyámnak mutatni s ő nagy érdeklődést tanusítván, eltávoztak. Így végre egyedül maradtam, legalább Janka s Esztike újabb rohamáig, Lila kisasszonnyal. Azonnal vitézül nekivágtam:

- Levelet hoztam magának, Lila kisasszony.

Egy láng lett a kedves arca s zavartan suttogta:

- Hívj Lila nénédnek, Áronka!...

- Tessék, Lila néném!... - szedtem elő a levelet s felémnyujtott remegő kezébe csusztattam. - Dávid bátyám lelkemre kötötte volt, hogy tulajdon kezébe adjam s én megígértem. Itt van!...

Örökké örvendeni fogok rajta, hogy bizalommal volt hozzám ez az édes leány s nem szégyellte a szívére szorítani előttem a kedvese levelét, könnyben úszó szemeivel mosolyogva reám s köszönetet rebegve, amire én túlcsorduló szívvel megfutamodtam. Éspedig a kertbe nem mehetvén anyámék zavarására, Isten a szomszéd szobába irányzá lábaimat, a kicsikhez. Ennek volt köszönhető, hogy Lila néném háborítatlanul maradhatott a levéllel, tisztességes félóráig. Janka ugyanis annyira elbámult rajtam, hogy elfelejtett sivalkodni és követelőzni, sőt Esztike is a bölcsőből rám csodálkozott ugyancsak nagy kék szemeivel s kezecskéivel felém kapkodva gőgicsélt: gn... gn... Őszintén szólva nem lelkesedtem érettük, sőt kicsit féltem is, hogy jelenlétemben találnak megfulladni vagy valami effélét csinálni, de ha már benne voltam, fütyültem Jankának s ringattam Esztikét. Elmondhatom, hogy életemben nem sok hasonló sikerem volt. A két csöppség megbabonázva tátotta rám száját s hallgatott...

Végre bejött Lila néném s megtört a varázs. Janka rikkantva tárta ki karjait, hogy a nyakába vegye, Esztike pedig visítani kezdett.

Lila néném leült, ölébevette Jankát s lábával ringatta Esztike bölcsőjét. A viszonylagos elcsitulás alatt rám emelte szemeit. Biza, ki voltak azok sírva s bár mosolygott, a szája reszketett.

- Mondj el mindent Dávid bátyádról, Áronka! - kérlelt szelíden. - Hogy él, mit csinál, bírja-e azt az iszonyú árvaságot?

Legjobbnak véltem a Dávid saját szavaival felelni:

- Hát, tudja, azt mondta, összedőlt a világ, Áron... s neki abból különben is elég volt... Hanem danolni ott is vóna kinek, a Gödörben s hej be danolna is neki!...

Erre szépen meghajnalodott az orcája s ahogy festegettem neki a gödörbeli szép világot, pihegve járt le-fel a kebele s messzire nézett, mindent utánam képzelve.

- Istenem, be jó is volna, Áronka! - hajolt hozzám a végén. - Köszönöm, lelkem, hogy így megvigasztaltál! S mondd meg neki, ugye megmondod, hogy örökké véle vagyok gondolatban... S hogy ügyeljen a drága egészségére... s várjon türelemmel... még várjon... még... Mert te is látod, ugye, hogy szegény jó édesapám nélkülem nem lehet meg s hát ez a két kicsi?...

- Hogy örökké véle van gondolatban... az egészségére ügyeljen... s hogy még várjon szépen kicsit... mer Bándi bácsi s a kisdedek miatt maga itt kell legyen most... - foglaltam össze önállóan az izenetet, felnézve reá.

Ő bólogatott, hogy jó lesz így, ez az értelme.

- Szebben mondom majd, - biztosítottam - pont úgy, ahogy maga a szájamba adta, Lila néném. Most csak kurtára fogva hallotta, csak hogy lássa: tudom. De Dávid bátyámnak e nem lesz elég!... Mer ugye, jól vettem ki, arról van szó, hogy maga odajöjjön a Gödörbe lakni? Feleségül a bátyámhoz?...

Lila megint bíborba borult, kebléhez szorította a fejemet s kacagó sírással suttogta:

- Arról, te okos csacsi!... Csak azt, így, nem szabad kimondani... S te szeretnéd? - Eltartotta magától az arcomat két tenyere között s jól szembenézett.

- De nagyon! - mondtam neki bátran. - Mer én is kedvelem magát, Lila néném, s igazán, Dávid bátyám is megérdemli, hogy gondot viseljen rá abban az árvaságban... Tudja, annál szebb nincs a világon, mint ott az erdő között!... Hát azért mondom, hogy Dávid bátyám mindjárt azt fogja kérdezni: de meddig s mikor?... Ha erre nem tudok felelni, mér mondjak minden mást? S nem is csodálnám, ha pofonsirittene...

- Hát azt, azt, Áronka... Azt csak édesapám meg a te édesanyád mondhatják meg... Sze' arról beszélnek most odakinn a kertben, értsd meg!...

Megvilágosodott buta fejemben erre. Dávid bátyám hát megírta édesanyámnak az akaratát, hogy járjon közbe Bándi úrnál Liláért.

Nekem olyan egyszerűnek, célirányosnak s annyira az elképzelhető legjobbnak tűnt fel ez a terv, hogy azt hittem: Lila nénémet haza is visszük ma, kettőnk közé ültetve a szekéren, vagy ha így szoros volna, én a deckán is jó szívvel rázkódok Piczula mellett.

Ebből látszik, hogy minden korai okosságom dacára nagy szamár voltam még. Mert biza édesanyám s Bándi úr inkább bús képpel kerültek be a kertből s mivel engem a tornácra irányítottak, csak onnan pillogatva láttam, hogy Lila néném, noha folydogáló könnyekkel, de nagy csodálkozásomra mégis egyetértőleg bólogat a fejével, ahogy beszélnek neki.

Még reménykedtem, amíg búcsúra nem került a sor, de biza Lila néném csak ott maradt, fülembe súgván, miközben magához ölelt, hogy semmit se felejtsek el.

Hazafelé szekerezve, édesanyám erősen magába süllyedt s néha nagyokat sóhajtozott.

Megpróbáltam Piczula bácsival ereszkedni beszélgetésbe, de ő is szörnyen felleges volt, bizonyára ellenkező okból, mivel ő éppen maradni szeretett volna, „aggmen"-ként s cseppet se vágyott a feleségéhez. Kérdésemre, hogy jól ebédelt-e, megvetéssel sercintett:

- Nyakakot, hátakot...

Úgylátszik, a szolgáló nőszemély önzően bánt vele s a cubákokat maga ette meg a paprikás csirkéből.

- Remélem, megcsemerlik! - nyilatkozott még, egy idő mulva.

- A szolgáló? - kérdeztem mély intucióval.

- Az - bökkentett. - Tömi magát, mintha lúd vóna. Vajat is evett, hidegen... Megbotránkozva csóválta fejét: - Nem hittem volna, hogy vagynak, akik eszik a vajat hidegen...

Láttam, hogy ez nála erkölcsi kérdés s hallgattam. Hazáig egyet se szólt többet. Szentannán túl már mégse állhattam tovább a gyászmenetet s édesanyámhoz fordultam:

- Azt hivém, hozzuk Lila némémet!

Édesanyám úgy meglepődött, hogy szinte lefordult a szekérről.

- Hát te ezt hogy gondoltad ki? - kiáltott fel.

De láttam, hogy tetszik neki az eszem forgása. Elmondhatom, hogy erősen nagyra tartott, különben is. Valahogy úgy alakult nálunk a dolog, különösen a nagyidő óta, hogy édesanyámmal erősen összeforrtunk ketten. Tán Dávid távolléte miatt is nagyobbnak, érettebbnek nézett engem a koromnál. Se apám, se Rozáli előtt nem szokta egészen kiteregetni, mit gondol. De mert szüksége volt, hogy mégis ki-kimondja valakinek, engem választott. Nem is hitte tán, hogy mindent értek, de jólesett neki, hogy megnyíljon a szíve. Most hát én csodálkoztam jobban, hogy mért csodálkozik ilyen világos dolog megértésén?

Elmondtam neki döcögés közben, hogy miként jöttem rá szép sorjában s hevesen bizonygattam, hogy el kellett volna hozzuk Lila némémet most mindjárt, mert Dávid bátyám még elemészti magát abban az árvaságban, unalomban. Drága édesanyám egyetértett velem s mondta is, hogy az Isten megjelentette a gyermeknek azt, amit a bölcsek elől titokba rejtett.

- Bándi úr akarja is, fiam, hogy egymásé legyenek. Szereti Dávidot s ha édesapád ismerné Lilát, nem hiszem, hogy ő is ellenállna. De látod, ők csak férfiak azért, az élet gondja-baja tulságosan megokosította őket. Édesapád most is ahhoz ragad, hogy Dávid, ahogy az idő csendesedik, végezze be az oskolát s legyen városi úr. Erre tett mindent, ennek élt. Jót akar a maga büszkesége s vágya szerint... Hogy megházasodjék, arra még ráér, szerinte. Sze' igaz is, ha nem volna ez az állapota szegénynek. Ládd-é, Áronkám, amit Dávid kigondolt ott a Gödörben, az olyan szép, hogy rajta kívül csak én és te érthetjük meg s az égi angyalok. Lilácska, akit igazán megszerettem, repülne szegény... De ott meg Bándi úr, aki áldott jó ember, aggályoskodik, s ki ne értené meg, mint apát? Hiába, ő Dávidot ismét csak sajnálná falun hagyni. S tán Lilának is más sorsot szánt, azt mondja, gyengécske ő a falusi életre, akármilyen jó gazdasszony is. Reméli is, hogy a zord idő enyhül s akkor Dávid is meggondolja ezt a szép, de magányossága bújában költ álmodozást, ahogy Bándi úr hívja. Fiatalok, van még idejük. Azt nem hozta fel Bándi úr, de én nagyon is látom, fiam, hogy neki, bús özvegységében s tehetetlen kicsinyeivel, mekkora szüksége van erre az áldott Lilára... Né, Áronkám, én csak akarom ugye Dávid boldogságát s mégis hidd el, nem volna szívem elszakítani Lilát szegény apjától s kisded testvéreitől, most, mindjárt. Idővel, nem sok idővel, nó, majd találunk valami módot, hogy pótolják őt, ahogy lehet... Hej, keserű dolog ez, fiam!...

Megértettem én ezeket az eszemmel, hogyne, csakhogy nem az ész idejében voltam, hanem a tüzes gyermekiségében, amikor semmise számít ahhoz mérve, ami szép, különleges s képzeletes. Én már úgy elgondoltam Dávidot s Lilát a gyönyörű erdő titkában, hogy csak véresen téphették volna ki belőlem ezt a képet... Tehát haragudtam apámra s Bándi úrra, mint kegyetlen emberekre s Isten bocsássa meg, édesanyámról is azt véltem, hogy igen gyorsan elereszkedett a fiatalok mellől... A mellett szózatos igazság zendült fel bennem, hogy Dávid bátyámnak ettől függ az élete, a boldogsága s iszonyú félelem didergetett, hogy végzetes baj lesz ebből a hideg okoskodásból, halogatásból, kitérésből.

Így érkeztünk haza, elég szomorúan.

4.

Másnap az idő is nekikeseredett, megindult a vékonyszálú, sűrű, hideg őszi eső. Mikor felkerekedtem anyám izenetével s a magam mondókájával, hogy Dávid bátyámhoz menjek, az úton már szárközépig szortyogott a latyak. Istentelen nehéz utazásom volt.

Dávid a házikóba húzódott az idő elől s a gerendáról levett öreg könyvekkel űzte unalmát, hessegette nyugtalanító gondolatait. Friss borral is, ahogy vettem észre.

Közléseimet eleinte nyugodtabban fogadta, mint hittem volna. Hosszasan töprengett felettük, szótalanul, maga elé meredve... Hanem aztán csak kitört belőle s szörnyen káromolt életet, világot, mindent.

- Hát megmondhatod édesanyámnak, adja tudtul apám előtt: itt én tovább nem rothadok! Ember ki nem bírhatja ezt! - vágott az asztalra, hogy minden táncra kerekedett rajta. - Tudják meg: elbujdosok!... Inkább kerüljek zsandárkézre, tömlöcbe, vagy akasztófára, minthogy, ki tudja meddig s miért, kushadjak ebben a veremben!...

Felpattant s veszettül keringett az asztal körül, fejét öklözve. Féltem is tőle, sajnáltam is erősen s még hozzá igazat is adtam neki. Egyszer megállott, iszonyúan nézett rám, ujjával mellbelökött s az arcomba hajolva rekedten suttogta:

- Azt mondd meg, te Áron, ha tudod: Lila nénéd, úgy magától, ha tehetné, ha nem volnának rajta az otthoni bajok, érted?... Szóval, ha csak tőle függene: eljőne-e hozzám a Gödörbe, vagy... vagy... a városi kisasszonyság több neki, mint az én állapotom?

Ezen nem kellett gondolkozni. Erre én rögtön, lángolva feleltem:

- Gyalog s mezítláb is, tuggya meg!... Nem afféle kényes macska ő!...

Erre a vállamra csapott, nagyot fújt s láttam: megkönnyebbedett.

- Ne búsuljon úgy, Dávid bátyám! - indítványoztam. - Sze' mondám, hogy mit izent: máris örökké itt van magával gondolatban s hogy még várjon kicsit... Aztán édesanyám s Bándi úr is rajta vannak... Meglássa, csak ez a tél elmuljék valahogy, minden rendbe jő... Addig se felejtse, mit kér Lila néném: ügyeljen a drága egészségére!...

De nem bírta már tovább három napnál, s az egész ház rémületére este csak bezörgetett. Sárosan, izzadtan esett be az ajtón.

A titoknak ezzel vége is lett. Nemcsak Énok öcsém látott-hallott meg sok mindent, hanem Pókai Imre is, aki éppen nálunk vacsorázott.

Rozáli a maga ügyét dűlőre akarván vinni, addig fúrt-faragott, amíg édesapám rászánta magát, hogy meghallgatja Imrét az esküvő és a hozzátartozó kérdések dolgában. Imre azóta már bocsánatot kért tőle meggondolatlan szavaiért s lépésről-lépésre ismét belül került a küszöbön. Szegény édesapámnak meg kellett adnia magát, végtére is. Imre különben elég ügyes volt ahhoz, hogy most már csendesen viselkedjék s alkalmazza magát apám gondolkozásához. Ezen a délutánon beszélték meg a Rozáli hozományát, kitűzve az esküvőt is - jövő tavaszra. Imre fogadkozott, hogy addig a házát, udvarát rendbe teszi. Nagy szerénységet tanúsított, mondván, hogy neki Rozáli a fő s „Mihály bátyámék" a nehéz időkben meg ne erőltessék magukat. Hiszen jó szívük szerint később is pótolhatják a hozományt, ha éppen akarják. Az se sürgős, hogy a Rozáli földjét most mindjárt kiadják, elég, ha ráiratják s valamit juttatnak a terméséből is, csak éppen a falu szájáért. Így kellett beszélni édesapámmal, azt Imre már megtanulta. Büszke nemes ember létére tüstént felpattant:

- Mit gondolsz rólam?... Amit neki szántam, az az övé. Visz mindent, ha egyszer ő maga a tiéd lesz.

Rozáli erre a nyakába esett sírva, Imre pedig meghatottan pillogatott, ígérve fiúi tiszteletét s hálját.

Édesanyám hivő szíve is túlcsordult ezeken. Magában tán már bánta is, hogy nem volt elég bizalma Imréhez. Apám is enyhültebben pipázott a tárgyalás után. Imre velem is kegyeskedett szóba ereszkedni, Énokot a térdén tornáztatta. Ilyen előzmények után ültünk vacsorához. Már éppen végeztünk vele, mikor Dávid beleugrott a körbe.

Az össze-vissza kérdezgetés, a féltő szeretet s a dacos szemrehányás zápora után apám minket Énokkal a konyhára kergetett, de már jósokat hallottam akkoráig. Főleg Imre viselkedése és szavai ragadtak a fejembe.

- Az Istenért, Dávid, mért bujtál ki a Gödörből? - ez volt az első felkiáltása, mikor felugrott s megölelte, kezeit rázogatva. Ebből már láthattuk, hogy tudott mindenről, de máig se állíthatom, hogy tényleg Rozálitól-e, vagy másmódon? Maga is megzavarodott kicsit a bámuló pillantásokra. Mentegetőző mosollyal fordult apámhoz:

- Nem szóltam eddig... megértem, hogy Mihály bátyámék titkolni akarták... De ha már így vagyunk, kötelességem most megmondani: Dávid a fejével játszik... Tudom, Vásárhelyt jártam a minap s jó forrásból hallottam: listán a neve. Keresni fogják... De a Gödörben aligha, legalább is tavaszig... Menj vissza, Dávid, még ma éjjel... Csak ezt ajánlhatom!...

- Ha így van, inkább jelentkezem magam! - vágta ki sötéten bátyám - örökkétig úgyse lapíthatok!...

- Hiszen, - intézte Imre ismét apámhoz a szavait - ha jogom s módom lett volna beleszólni, én már az elején ezt ajánlottam volna. Dávid harcolt, becsülettel, de utóvégre nem volt vezér. Lehet, hogy besorozták volna a külföldi osztrák hadseregbe... lehet, hogy kapott volna kisebb fogság-büntetést... de az is lehet, hogy csak rendőri felügyelést... mint sok száz más.

- Honnan tudsz efféléket? - villant meg gyanakodva apám szeme. Láttam, hogy a többiek is ámultan nézik Imrét s Rozáli belesápad.

De Imre legyintett:

- Fontos az?... Sokkal fontosabb, hogy megtudják: késő jelentkezni. Vásárhelyt falragaszok hirdették hétszámra, hogy meddig lehet, külön súlyos büntetés nélkül? Az a nap rég lejárt...

Apám nagyot káromkodott:

- Magyar ember nem olvas német hirdetést!... Úgyis csak kelepce volt!... No, és ha te mégis tudtad, mért nem szólottál?

Imre elveresedett, nyelt egyet. Aztán felvetve fejét, vágta vissza:

- Hát szólhattam volna?... Ha egyszer nem avattak a bizalmukba!?

Ez igaz volt s most apám harapott nagyot a szopókáján.

- De mindegy! - szólt Imre. - Ez nem számít... Csak az a fő, hogy Dávid rejtőzzék el ismét... Néhány hónap most nagy idő, azalatt csillapodik a hajsza s fordulhat a világ... És van idő gondolkozni!...

Aztán még sokáig folyt a szó, néha hevesen, néha halk morajlással. De Dávid bátyám reggel már nem volt a háznál. Visszament mégis.

Imrét azonban igazolták a következő napok eseményei. Először is Bándi úr szokott módon érkező izenete, melyben tudatta, hogy őt a policájfőnök kihallgatta. Hosszas gyötrés után ugyan elengedték, azzal, hogy a városból nem mozdulhat s minden reggel jelentkeznie kell, azonban nem ezért ír, hanem hogy tudjuk meg: erősen faggatták Dávid felől. Ő tiszta-igazán

elmondta, hogy Dávid neki csak kísérője volt Debrecenben, a dolgok érdemében semmi részvétellel nem bírt. A rendőrség ennek dacára körözni fogja s kutatni. Már azt is bűnössége beismerésének veszik, hogy nem jelentkezett önkényt, idejében.

- Igaza volt Imrének! - állapította meg Rozáli elégtétellel. - Édesapám se gondoljon ki tudja mit: a Mátyás-királyban hallotta Imre a dolgokat, vásárhelyi barátaitól, mikor velük ebédelt.

Az öreg sötét ábrázattal hallgatott.

Megjöttek a zsandárok is, egy-két napra rá, valami semmiházi magyar kopóval, aki nem átallotta beállani a zsarnokság zsoldjába.

Édesanyám pillantotta meg őket, ahogy gázoltak felfelé a kiskert mellett, mord pofával, szuronyosan. Csak fehér lett, mint a fal s eltántorodott, jajdulva egyet. Apám szerencsére felfogta s az ágyra tette a hálóban. Minket gyorsan a benyílóba parancsoltak, Rozálit apám a konyhába intette, s már be is léptek nagy sárkoloncokkal a csizmájukon, szemtelenül a padlóra tappogva.

A kopó segítségével faggatták apámat, hogy hova dugta Dávidot?

- Keressék meg, - mordult ő - ha azt hiszik, itt van valahol.

Nem kérették magukat, felhányták a házat, pincét, padlást, istállót, gabonást, mindent.

- Marhák! - dörmögte apám a fogai közül.

- Jaj magának! - fenyegetőzött pimaszul szétvetett lábakkal a gaz-magyar, apám arca előtt hadonászva pálcájával - jaj magának, ha kisül, hogy rejtegeti... Jobb, ha megmondja, különben maga is börtönbe kerül!...

Ekkor már valamennyien együtt voltunk az ebédlőben, odatereltek, a cselédekkel együtt.

Apám lilaszínűre gyúlt a dühtől. Azt hittük, nekimegy a piszok fráternek. De hála Istennek, legyűrte az indulatát.

- Vigye el a pálcáját az orrom elől! - mondta csendesen, de volt valami a szemében, amitől a kopó jónak látta teljesíteni a kívánságát.

Énokon akadt meg a szeme, aki anyánkhoz búvva szepegett.

- Nó, fiacskám, - rántotta magához vigyorogva - adok egy fényes tallért, ha megmondod, hol van Dávid bátyád?

Ekkor csoda történt. Énok abbahagyta a szepegést, nem kapott anyánk szoknyája után, nem visított, nem rúgott. Elmosolyodott, rejtélyes gyermek-mosolygással.

- Előbb adja ide a tallért! - nyujtotta ki tenyerét, megvetve a lábát. A vér megfagyott mindnyájunkban öcsém ez első nyilvános szereplésének hihetetlen fordulatára. A kopó ravasz volt, kotorászni kezdett a zsebében, de a szemét végigvillantotta a háznépén.

Isten újabb csodája volt, bizonyára, hogy megdermedve álltunk s egyetlen hang, vagy mozdulat nem árulta el rémületünket.

- Itt van, ni! - csillogtatta meg a pénzt a véreb, Énok szeme előtt. - De látod ezt a két szuronyos vitézt? Ha nem mondasz igazat, nemcsak a tallért veszem vissza, hanem tüstént fel is nyársalnak, érted?...

- Megmondom én, csak adja ide! - ígérte Énok, cseppet se ijedezve.

- Derék fiú vagy! Nesze! - s Énok jól a markába szorította a tallért.

- Ott van, a hálószobába'! - intett arrafelé a fejével.

Egyszerre felszusszantunk, megértettük, hogy mire gondolt a gyermek.

De a kopó mérgesen toppantott:

- Még egy tű se lehet ott, amit nem láttunk! Azt hitted, becsaphatsz?...

- Pedig ott van. Gyüjjön csak, megmutatom!

Előrefutott s az ember utána-lépett.

- Ott van ni! Tán vak maga?... Ez Dávid bátyám! - mutatott kinyujtott ujjával édesanyám ágya fölé, a falra, ahol Dávidnak ceruzával készített arcképe függött. Egy diáktársa rajzolta s eléggé hasonlított rá.

A kínos helyzet általános kacagásban oldódott fel, még a zsandárok is elpisolyodtak a bajuszuk alatt. Énok nem várta meg a hatást, mint a nyúl, kisurrant az ajtón s eltűnt a tallérral.

A kopó is kacagott, mintha ő csinálta volna a jó tréfát. De most már a cselédeknek esett, azokat fenyegette, hogy valamennyit agyonvereti, ha nem vallanak. Ők azonban jó lélekkel tagadhattak, mert Dávidot, legalább is mások szeme előtt, egyik se látta.

Piczula bácsi, mikor őt nyomorgatták, meggyőződéssel jelentette ki:

- Meghótt, tisztelt úr, meghótt... Akár az én Jánosom... Majd a feltámadáskor megláthattya, ha ugyan odaengedik az urat a dicső honvédek közelibe!...

- Fogja be a száját, vén szamár! - ripakodott rá a kopó.

- Eddig csak Piczulának híttak - bólogatott csendesen az öreg.

Aznap a faluban is sok embert kihallgattak, vallattak Dávid felől. Nem is látták, de úgy látszik, tisztességesek is voltak, nem vezették nyomra az üldözőket. Mivel igen valószínű volt, hogy a Gödör eszébe juthatott egyiknek másiknak, mi napokon át félelem és gyötrődés közepette szorongtunk. De talán az átkozott időjárás is elvette a kedvét a zsandároknak, hogy a falun túl nyomozzanak. Egyelőre csend lett.

A Gödörben volt ugyan ruha s eledel, attól nem kellett félnünk, hogy Dávid szükséget lát, de mégis az, hogy sokáig nem mertünk feléje nézni, állandó aggodalmakkal töltötte el a családot.

Tél közeledtére mindenféle rémes és szomorú hír kezdett szállingózni szerteszét, hozzánk is, a bosszú embertelen munkájáról. Az aradi, pesti vértanúkról, bebörtönözésekről, Bem és Kossuth meneküléséről és sok egyébről csak ekkorra alakult ki bizonyos és rettentő kép az erdélyiek lelke előtt.

A komor bizonyosságnál is kínzóbban nehezedett azonban mindenkire az a sok bizonytalan ijesztgetés, ami az újvilág fojtogató rendjét, intézkedéseit, az elkövetkezendő lassú kínhalál hóhérfogásait jósolgatta. Minden vihar felkavarja a szennyet is s egyszerre a felszínen kezdett táncolni a magyar piszok: kémek, árulók, besúgók, bosszúállók gyűlöletes söpredéke. Az, hogy valaki honvéd volt, már nem is számított, néhány hónap mulva. Rágalmak és hazugságok áradata indult meg, mely éppen arra irányult, hogy a honvéd-név tisztaságát s fényét mocskolja be közönséges, aljas bűntettek ráfogásával. Gerléd, Istennek hála, kívül maradt ezen a mocsáron, kicsi falu volt, jelentéktelen emberekkel. De ezt előre nem tudhatta senki s a városról szétkúszó félelem éppen eléggé megmérgezett minket is.

Ahogy a sár körmözni kezdett, majd később a hó és fagy beköszöntött, járhatóbbá vált számomra a Gödör titkos útja s többször kerestem fel Dávidot. Így lassanként én lettem a család követe, szállítója, képviselője nála s viszont az övé otthon. Mivel ez a szerepem magával hozta, rövidesen nem is tekintettek már gyermeknek többé. Tizenegyedik évemben, - az idők járása is olyan volt! - sok, felnőtthöz illő érzés, gondolat, cselekedet érlelte és terhelte

lelkemet. Ezek között a legdöntőbb annak megérzése és gyakorlása lett, hogy mit kell elhallgatnom Dávid előtt az otthoni dolgokról és az otthoniak előtt róla, hogy egyik félnek se okozzak még több gondot, bánatot.

Dávid előtt, lehetőleg, titkolni igyekeztem az idők gonosz fordulatát, mely a nagy nemzeti sötétség alatt főként anyagilag vált mind nyomasztóbbá az Ernyeiekre.

Apámnak nagy összegű készpénze volt Kossuth-bankóban. Ez nem került ugyan az ötvenmillió pengőforint értékű máglya tüzébe, mely minden ellenszolgáltatás és megtérítés nélkül hamvadt el a piacokon, koldusbotra juttatva sok ezer magyart. Mert apám az elkobzási parancsra sem szolgáltatta be a magáét. Vasládában vált salátává, penészedett szeméttévé a pince ászokfái alá ásva. Jött aztán az új adórendszer s a nemesnek is fizetnie kellett. A buzgó beamterek jóakarata folytán reánk annyi szakadt, hogy szinte laposra nyomott, nem is szólva arról, hogy apámat állandóan a guta kerülgette dühében. Méltósága nem engedte meg, hogy tudomást vegyen olyan csekélységekről és értelmetlenségekről, mint pl. a monopólium. Ennélfogva elállt a lélegzete s görcsbefacsarodott az epéje, mikor a kedves fináncok istenesen megbírságolták a kisüstösért s a dohányért, amit teljes jóhiszeműséggel mutatott meg nekik, mikor kérdezősködtek felőle. A bírság mellett el is kobozták az egész készletet s ráadásul, pótbüntetésképpen eltiltották a jövő évi termeléstől is.

Vigasztalásul a Kossuth-bankókért új papirospénzek jelentek meg, amikre ugyan rá volt rajzolva ezüst-értékük, csakhogy az adófizetésnél, rekvirálásnál, pénzbüntetéseknél, hivatalos taxáknál az új hatalom urai és szolgái ezt az értéket mégsem ismerték el, jóval kevesebbe számolták s a pénzváltásnál úgy elolvadt, mint a vaj. De ha ez nem tetszett s tán vonakodtál a rossz papirost elfogadni, vagy magyaros érzésből fakadt jelzőkkel díszítetted: hamar megtudhattad, az új törvénykezés rejtelmes paragrafusainak szépen tagolt idézése során, hogy mit hívnak jelenleg Erdélyben „felség- és hazaárulásnak" - s a vásárhelyi székház börtönében a lókötők között elmélkedhettél a szörnyű cseber peremén kuporogva, hogy tényleg helyes volt-e a császár bankójának egészen más célra való alkalmasságát hangoztatnod, mint amire Bécsben szánták?

Említettem már, hogy családunknak román jobbágyai s jobbágytelkei voltak. Úrbért, tizedet ugyan már tavaly se fizettek a jobbágyok, mióta a szabadság kiütött, de tél végén már a földeket is magukénak hirdették s egyikük se akart munkába állani, mondván, hogy el vannak foglalva „a sajátjukon".

Az efféle újdonságok, a mellett, hogy beteggé tették apámat, tavaszra úgy kikészítettek anyagilag is, mint a timár a marhabőrt. Parlagon heverő földjeinken a közönséges ínség réme közeledett felénk.

Ezekről Dávidnak minél kevesebbet mondogattam, akárhogy gomolyogtak, tömörödtek is felénk hónapról hónapra. A gazdálkodás álmait, amik fenntartották még ingadozó egyensúlyát, nem volt lelkem széjjelfújni a szemei előtt.

Másfelől pedig apámat, anyámat akartam kímélni emésztő gondjaik között, mikor Dávidról inkább csak jót, megnyugtatót mondogattam nekik. Hogy lehiggadt, hogy türelmes, hogy már reménykedőbb...

Mert nagy szorongással és fájdalommal tapasztaltam, hogy Dávid minden találkozáskor tényleg kevesebbet beszél a terveiről s a jövőről, valóban nem lázong már annyit a sorsa ellen - de egészen más okból. Szemem láttára süllyedt lefelé a részegség tompa közönyébe, a bor s pálinka lett az egyetlen, ami még érdekelte, se magával, se a világgal nem törődött többé s meg-megvonaglott bennem a sejtelem, hogy Lila néném képe se igen lebeg előtte már.

Talán helytelen, oktalan gyermeki és testvéri szeretet volt ez bennem, de akkor úgy éreztem, az igazmondással mind a két oldalon csak ronthatok.

Márciusban apám a házicselédekkel hozzákezdett a régi gazdálkodás kísértetének felidézéséhez. Valami kicsit meg kellett művelni, hogy egy esztendeig éhen ne haljunk. Most már engem is befogtak a munkába. Nem hogy bántam volna, sőt szerettem. Afféle helyettes lettem, mindíg annak a helyén, aki egyébbel, nehezebbel volt elfoglalva. Istállót, marhát takarítottam, jószágot itattam, szénáztam, még az eke szarvát is tartottam már, kihólyagzott tenyerekkel. A naponkénti favágás pedig egyenesen az én tisztemmé lett. Énokot is kezdték betörni a neki való munka hámjába, bár ő az ősszel meg kell kezdje az iskolát is.

Én lelkemben számot vetettem azzal, hogy Dávid javaslatát elhordta az idő szele: sohse kerülök be a kollégyomba. Mondhatom, hogy ez nem okozott nekem semmi bánatot. Nem kívánkoztam a világba, nem vágytam „úrrá" lenni a város kövei között, lelkem cseppet sem volt „magasröptű" s a „tudomány szomja" nem marta semmimet. Kicsi világom kielégített, szerettem a barázdát, a jószágot, a falusi munkát s a paraszti egyhangúságot.

Csak Dávid fájt nekem gyötrelmesen s ha Lilára gondoltam, szorult össze a torkom. Álmom csak róluk volt még, de ez olyan szép, hogy szétfoszlásának veszedelme elrabolta éjszakai nyugalmamat.

De akár apámra néztem, akár Dávidra, tehetetlennek éreztem magamat. Ezek a nagyok és erősek segíthettek volna egymáson és magukon, de mit csinálhattam volna én?...

Pókai Imre tán februárban kezdte mondogatni, hogy azt hiszi: Dávidot nem fenyegeti már veszedelem. Régi ismerőse, aki a vásárhelyi Székházba járatos így-úgy, a Mátyás-királyban mondta neki ezt. Mert Dávidról most már azt tartják, az emigráltak közt van s átírták a második listába. Ez pedig azt jelenti, hogy nem keresik többet itthon. Akit pedig nem keresnek, arról el is feledkeznek. Még nehány hónapig jó, ha nem mutatkozik, de aztán kibújhatik. Ha nem éppen szándékosan mutogatja magát és feltűnően, még aki ráismerne is talán a kopók közül, nem fog törődni vele. Ez nagy örömet okozott, főleg édesanyámnál és Rozálinál. Apám is bizonyára vidult rajta, Dávidot illetőleg, de neki Imre minden efféle titkos értesültsége gyanús volt, egyre gyanúsabb. Nem tetszett neki sehogyse, hogy leendő veje olyan emberekkel barátkozik, akik mostanság járatosak a Székházban.

De Rozáli lelkesen védte, dícsérte szerelmesét, legalább édesanyánk előtt:

- Jószívű, igazi testvér Dávidhoz. Csak hálásak lehetünk neki, hogy minden módot megfog a sorsa javítására. Édesapánk drága jó ember, de nem való ebbe a csúf világba.

Imre lázasan javíttatta a házát, rendezte a kertet. Vásárhelyről hozott pallért, kőmíveseket, mázolókat s még egy szász kertészt is. Rozáli rávette édesanyánkat, hogy tekintse meg a jövendő fészket. Apánkat még nem merte ilyesmire kérni. Én is elmentem velük. Hát alig ismertem rá a régi odura. Még a teteje is tiszta új, veres cserépzsindelyben ragyogott, falai újravakolva, meszelve; ablakfái sötétzölden virítottak. Nagy, szép szobáiban új fenyődeszkapadló illatozott s derék cserépkályhákat raktak beléjük. A régi bútorok összehányva tornyosodtak egy színben, Imre büszkén mondta, hogy tiszta újakat, módisokat rendelt Vásárhelyt s két hét mulva itt lesz minden. A kertből a gazt kiirtotta a szász ember és spárgával, cövekkel új utakat mért ki benne, virág-gruppokat is. A földet munkások forgatták, a kertész két legénye pedig ültetett, vetett mindenfélét.

El kellett ismerni, hogy Imre úriember módjára készül Rozálit elvenni. De, bár édesanyámnak is tetszett mindez, amint láttam, mégis jól megjegyeztem, hogy otthon nem szólt róla apámnak egy szót se.

Imre azonban apámat is meg akarta hódítani. Látva a kínlódást, piszmogást, ami nálunk folyt az idén, felajánlotta, hogy a Rozáli földjét megmunkáltatja, beveti. Apám csak a magot adja hozzá.

Az öreg ismét megtorpant. Honnan a fenéből venne ez embert hozzá? De nem ellenkezett egyenesen.

Imre pedig csakugyan szavának állt. Két lószekér hozta hamarosan a munkásokat a környékről s el is végeztek mindent.

Imrének tehát volt pénze, az biztos. Nem is panaszkodott soha.

- Kártyázik ez az Imre a Mátyás-királyban! - hallottam egyszer apám morgását a pipa mellől. - Máskép honnan uraskodna?...

- Rozáli mondja, lelkem, - válaszolt édesanyám - hogy csakugyan szeret kártyázni ott Vásárhelyt a barátaival, de csak kicsibe s tréfából. Régebbről takarított meg, Rozáli szerint. Az Isten tudja... Ebbe nem elegyedhetünk, ugye?

Apám nem szólt, csak nagy füstöt vetett s nézte, ahogy szétfoszlik a levegőben.

Húsvét előtt édesanyám bent volt Vásárhelyt, eladott s vett egyet-mást. Édesapám most se mozdult, ő úgy fejezte ki a világgal szembeni elégedetlenségét és megvetését, hogy elbújt előle s nem létezőnek tekintette a várost. Biztosan néma fogadalmat tett, hogy be nem lép Vásárhelyre, amíg a régi világ vissza nem áll. Anyám, hazatérve, Bándi úr s Lila üdvözleteit hozta, engem külön csókoltatott Lila néném, amire nagyon büszke voltam. Azt a megbízást kaptam, hogy vigyem hírül Dávidnak: ő most is és örökre az marad, aki volt.

Áprilisban, húsvét után, egy szabad délutánon vidáman toppantam hát be Dávid bátyámhoz, a gödörbeli házikóba.

Mióta napszámos lettem, ünnep volt az idevaló kirándulás. Vad, jószagú tavaszi szél fújt meg istenesen, a fiatal napsugár összecsiklandozott s az erdő pattanó rügyei, feslő zöldje megrészegítették a szememet.

Ezért rontottam be olyan szilajul a házba, tán még nem is kopogtam.

De gyökeret is vertem abban a pillanatban az ámulattól s még Lila izenetéről is megfeledkeztem.

Dávid nem volt egyedül, szembe vele, háttal az ajtónak ült egy másik ember az asztalnál s éppen koccintottak, két nagyfene kupával.

Bátyám csillogó, zavaros szemekkel pillantott rám s a kupát visszazörrentette az asztalra. A másik felugrott, szembefordult velem mint a pergettyű s a derekához kapott, egy pisztoly agyára.

- Bo... bolond! - kacagott Dávid. - Meg... megne... meg ne lődd!... Ez Áron!...

Gyönyörű arcú, hullámos feketehajú, tüzesszemű, párducderekú ifjú legény meredt reám. A kezét lassan leeresztette.

- Áron? - kacagott fel ő is. - Az öcséd, akiről beszéltél?... No, öcskös, ennek örülök - rikkantott rám, s mindjárt a melléhez roppintott. - Ismerlek, bátyád szavából. Én Váradi Jóska vagyok, Bem apó huszárja.

- Ej, haj, huszár vagyok, lelkem babám, az is maradok! - énekelt Dávid s nagyot csuklott rá.

Erre felhajtotta a kupát s kacagott, kacagott.

- Már azt hivém: cseh zsandár esett ránk! - szusszant fel Váradi Jóska. - Ülj le, no, Áron, hozzánk! - Bort?...

Fejemmel intettem, hogy nem szokásom.

- Be... be... szélhetsz bátran... Hikk! - biccentett Dávid feléje. - Á... Áron olyan... hikk!... olyan... mint-egy-honvéd...

De mégis inkább az ő makogásából sejtettem meg egyet-mást, mert Váradi Jóska azon igyekezett, hogy elhallgattassa s mindegyre közbeszólt:

- Ne bolondítsd, nó! - ...Ugyan ne mesélj!... Ne hidd, Áron!...

Dávid botladozó, zavaros és csuklásokkal tarkított meséjéből valami olyasmit halásztam ki, hogy Jóska külországokból jött, Vásárhelyt igazították útba Dávidhoz, egyenesen Kossuth Lajos küldte s azt izeni: nemsokára jó világ lesz itt megint, csak köszörüljük a kardot s takarítsuk a puskát...

Akár ugratott Dávid, akár nem, utolsó szóig elhittem s lelkesedésemben a Jóska nyakába ugrottam, ölelve és csókolva őt.

- Azt nem is mondom, hogy hallgass! - bökött oldalba, mikor később hazaindultam. - Dávid bátyád kicsit felöntött a garatra s jó sokat beszélt össze-vissza... De azért, tudod, hallgass, mint a kuka!...

Persze, hogy hallgattam, de mintha csak egy titokzatos karmester adott volna jelt valahonnan, pontosan ettől a naptól kezdve itt is, ott is tört mondatokat, elharapott szavakat, furcsa, érthetetlen mondásokat kezdtem hallani.

Valami vándorlegény baktatott el a kapunk előtt, amikor éppen ott álltam, hirtelen mellém lépett s odasúgta:

- Dávidnak!... Valaki izeni: egészséges, mint a makk!... - S gyorsan továbbállt.

Máskor a vásárhelyi szekeres, aki szénát vett tőlünk, induláskor, a deszkáról visszamordult:

- Dávidnak!... A három hónap elsője várja... - Kacsintott s közibe csördített a lovaknak.

Mindez elég furcsa volt, de legfurcsábban mégis az az öreg cigányasszony hatott rám, aki rostát árult s a konyhában kenyeret, hagymát kapott Rozálitól. Én tűzre valót hordtam be éppen. Rozáli egyszer kifordult valahova, a banya pedig rám kacsintott s rekedt cérnahangon dúdolni kezdett:

- Első hónap két hét betőtt, harmadikat híjja. Első hónap két hét betőtt, harmadikat híjja!...

Szedte a peggyesét s úgy eliszkolt, hogy mire Rozáli visszajött, még a szaga se érzett már. Néném azt is hitte, hogy ellopott valamit s nem volna csoda, mer' én mostanában hódkóros vagyok...

Hát olyanforma voltam.

Inkább tréfaképpen mondtam el ezeket Dávidnak. De ő egyszeribe józanul nézett rám s szisszentett:

- Elég!... S még álmodba se!...

Nem is mondtam ki, mert alvásközben is összeszorítottam a fogaimat, de minden éjjel csatákban hánykolódtam, Dávidot, Jóskát, Bem apót követtem, nyargaló lovon s teméntelen vér zuhogott rám az égből...

Rozáli esküvőjén, gyönyörű májusi napon, a templomban Szamócza bácsi ráreccsentett a zsoltárra:

- *Szí!*...

S megállt, hallgatózva, egy pillanatig. De a csodálatos bársonyhang nem zendült fel, hogy folytassa, csak néhány kecskevisítású kölyök segített a kórusban:

...vemet hozzád emelem
És benned bízom, Uram!

Szamócza bácsi rosszallóan, búsan csóválta fejét.

Öreg tiszteletesünk, Zúzó Izsák bácsi, öblös szólamokban prédikált az ifjú párnak:

- Az élet mezején hajózva, gyakran botlik az ember akadályokba!

Ez volt a parádés prédikáció, „A hajó” kezdete, melyet megfelelő alkalmazással temetéseken is csodálhattunk, de csak előkelő esetekben, mert tíz pengőforint volt az ára. Csekélyebb személyek örömét, bánatát még két mű szolgálta: „A fecske”, öt pengőforintért és „A paradicsom”, mely két pengőforintot kóstált, de erre Zúzó bácsi mindíg sietett megjegyezni az árakon elmélkedő atyafinak: „ezt magam se ajánlom”.

Miután „A hajó” szépségein kisírtuk, ezúttal, örömkönnyeinket, elhangzott az eskü, amit Imre sógorom kissé sápadtan, Rozáli néném kissé pirosragyúlva mondtak a tiszteletes úr után s Szamócza bácsi beindítványozta a kölykeknek a zárózsoltárt.

A lakodalmon csak a család volt jelen s természetesen a tiszteletes úr és a mester. A családban is fájó hiány sajgott, mert Dávid bátyánkat mégis lebeszéltették általam a megjelenésről.

Őszintén szólva, ezen nemcsak búsultam, de örültem is. Szegény Dávid bátyám! Reszketve gondoltam rá: mi lesz, ha apám s anyám egyszer meg kell lássák, mivé lett?

De hát meg kellett mégis. Rozáli már kicsit idegesen hallgatta Zúzó bácsi pohárköszöntőjét, pedig remekszép hasonlattal a kikelet tündéréhez mérte őt s Imrét az erdő fájához, mely a tündér érintésére lombbaborul... Rozáli azonban már nagyon szeretett volna szép új kertjében ringatózni az ő fájának lombjai közt... De a pohárköszöntő rendre elemezte a tisztelt család többi tagjait is, akik mind áldva terjesztik karjaikat a távozó után... S már éppen Énok kicsi karjai következtek, mikor az ajtó kicsapódott s Dávid bátyám botlott be rajta, egy kéve vadvirággal a karjában, zilált hajjal s széles vigyorgással:

- A... adjon Isten!...

Mindenki fölugrált, anyám s Rozáli sikoltottak, apám egy kicsúszó káromkodás derekát roppantotta ketté fogai közt, Imre rosszalló kiáltást hallatott s Zúzó bácsi elejtve Énok áldó karjait, olyat fújt, mint a bölény:

- És a te bátyád is, Dávid, kiterjeszti íme feléd...

Ki is terjesztette, de Szamócza bácsi felé, aki elragadtatva omlott a karjai közé:

- Te, Dávid öcsém, te...

S Dávid rázendített:

Te szerzetted, Uram, minékünk
A házasság örömeit...

5.

Most néhány hónap következett, tele munkával és a gyenge termés feletti búval, méreggel. Én is istenesen be voltam fogva, de nekem használt: megnőttem, megerősödtem tőle, igaz, hogy kutya sajgások árán. Ilyen körülmények között nem csoda, hogy alig vettem észre valami különösebbet s emlékezetemben összefolynak ennek a nyárnak hetei, hónapjai.

Annyi bizonyos, hogy Dávid bátyám nem bujt többé vissza a Gödörbe. A lakodalom éjjelén, mihelyst Imréék eltűntek s Zúzó bácsi és Szamócza bácsi is nagy nehezen rászánták magukat, hogy hazatámogassák egymást, apám és Dávid között drámai jelenet viharzott el, melynek mennykőhullása alatt bátyám tisztességesen kijózanodott, apám pedig, mint a kiürült felleg, elcsendesedett. Megmondták egymásnak, ami a szívükön feküdt. Mivel Dávid szentül ígérte, hogy nem iszik többet, ha köztünk maradhat s dolgozhatik, apám pedig belátta, hogy csakugyan nem lehet otthagyni őt magára, a Gödörben, ha vesztét nem akarjuk, megállapodtak abban, hogy Dávid, lehetőleg keveset mutatkozzék, kezdjen gazdálkodni, a többit pedig bízzák az Úristenre.

Mindenképpen hasznos megállapodás volt ez. Dávid ölte magát a dologba, hogy semmire ne kelljen gondolnia s közelébe se bujhasson a szesz ördöge. Estére már nem kellett neki semmi, csak az ágy, amibe úgy zuhant bele, mint a feneketlen kútba.

A családnak pedig soha nagyobb szüksége nem volt rá, mint most, mikor a munkáskéz annyira hiányzott. Ezenfelül engem és Énokot boldoggá is tett ez a fordulat: mindíg ott járhattunk a nyomában, parancsai szerint végezve a munkát s csodálva őt lángoló tevékenykedésében.

Egy darabig úgy volt, hogy a kaszálásban, gyüjtésben felváltva álltunk őrt Énokkal, a dombtetőről kémlelve: nem jön-e valami zsandárféle, hogy Dávid idejében eltűnhessen. Később azonban abbahagytuk ezt is a Rozáli megnyugtató szavaira.

Rozáli természetesen láthatatlanná vált egy időre. A ház gondja most már egészen édesanyámra szakadt s kínlódott szegény, ahogy lehetett, sűrűn változó szolgálókkal, akik nagy nehezen beálltak s egy-kettőre megsértődve valamin, továbbálltak.

Egy vasárnap reggel aztán csak betoppant Rozáli, mikor éppen frustukoltunk. Miért, miért nem, lángba borult az orcája, ahogy ránéztünk s erősen emlegette a hőséget, ami kimelegítette az úton. Édesanyánkkal úgy összeölelkeztek, mintha esztendők óta nem látták volna egymást. Apám is ráveregetett a vállára:

- Na, menyecske, hogy s mint?...

Rozáli még pirosabb lett, kacagott, s a Dávid nyakába esett, két nagy csókkal tisztelve meg jobbról-balról. Biza még nekünk is juttatott belőle. Bátyám mosolygó szemekkel nézegette. Lehúzta maga mellé a padra, az asztalhoz.

- Frustukolj, lelkem! - kínálta édesanyám is.

- Ó, köszönöm! - Én már rég!... - tiltakozott Rozáli. - Imre bement Vásárhelyre, azért hajnalosan keltünk s frustukoltunk... Gondoltam, először vagyok egyedül, átszaladok, hadd lám, hogy vannak?

- Hát csak úgy, fiam, - szortyogtatta apám a pipát - mint Vak Laci fényes nappal...

- Az a fő, hogy te boldog vagy! - mosolygott édesanyám...

Rozáli szeme felragyogott s az arca ellágyult, válaszképpen. No, láthattuk valamennyien, hogy csakugyan boldog.

- Azér is jöttem, - kapott a szóba aztán - hogy Imre izeni édesapámnak: a backamadarasiakat elverte volt a jég, szívesen mennek aratni másnak, részibe. Imre már izent utánuk s vállalják. Hát ha édesapám akarja, aratnának azok itt is...

Dávid felrikkantott örömében. Apám is tetszően szippantott:

- Az jó lesz!... Már azt hittem, az ördögé marad. Benne vagyok, hogy a fenébe ne lennék benne?...

- Köszönjük Imrének, lelkem! - egészítette ki édesanyám, apám helyett is.

- Neked is izent, Dávid - folytatta Rozáli, bátyám vállához dőlve, régi macska-szokása szerint. - Hogy addig nem jő vissza, amíg biztosat nem mondhat: nincs mért féljél...

- Akkor jó! - cirógatta meg Dávid az orcáját - mert gondolom, siet visszafelé!...

Imre nemsokára haza is érkezett, emlékszem, egy este jöttek át Rozálival, vacsora után. Igen jó kedve volt. Lesz munkás bőven, újságolta s ami a fő: Dávidért se kell többet édesanyánknak reszketnie... Kicserélték azt a kopót is, aki nálunk szimatolt, elkerült Szebenbe. A többiek pedig most nem törődnek effélével, egészen más dolguk van, amint hallottam... Most már csak éppen hogy a városban ne mutatkozzék Dávid, egyelőre. Ott biza még cudar állapotok vannak... A városparancsnok, Heydte báró, erősen haragszik Vásárhelyre valamiért. Ismét megsarcolta, kegyetlenül. Csoda, ha éhen nem halnak!...

- Piszok hiéna! - csikorgatta a fogát Dávid sötéten. - Értem én! Úgy elvertük, mint a kétfenekű dobot, ahányszor csak beérhettük... Nehéz volt pedig, mert szaladt előttünk, mint a nyúl... Hitvány katona, aljas a bosszúja is!...

- Biztosan úgy volt - mosolygott Imre. - De most ő az úr s azért mondom, hogy a városba mégse menj mostanság... Ördög tudja, bolond szóbeszéd járja... Valami összeesküvésről, vagy miről... Marhaság!... Ki az ördög s miért?... Na, de hála Istennek, hogy így van: legalább téged elfelejtenek... S ehhez aztán igazán semmi közöd!...

Lassan, szorongva emeltem fel szememet Dávid bátyámra. Belém villámlott a tekintete... Hirtelen lehajoltam, az asztal alá, mintha keresnék valamit s összeszedtem a képemet.

Mire ismét felpillantottam, ő kacagva vetette oda:

- Az már igaz, Imre!...

Az aratás, hordás, cséplés rogyasztó hetei következtek s minden egyéb eltűnt előlem.

Őszelőre csendesedett a munka dühe s kezdtem visszatérni a világba. Először úgy találtam, hogy kerékvágásba jutottunk, s megyünk előre ezután, ahogy lehet. Apám mintha már beletörődött volna Dávid sorsába, nem hallottam több szóváltást köztük a jövőről. A magam részéről megelégedéssel s örömmel gondoltam rá, hogy így fogunk élni a sírig, együtt, csak az Isten adjon jobb időket, hogy szükséget ne lássunk... Éppenhogy egy dolog kezdte mind erősebben furkálni az oldalamat: mi lesz a Dávid bátyám s a Lila néném dolgával?... Igaz, hogy már nincs többé szükség arra, amit tavaly a Gödörrel kapcsolatban álmodott Dávid bátyám, de mégse hihetem, hogy csak úgy abbahagytak volna mindent. Fájdalom, én nem jutottam be többet a városba, hogy lássam Lilát s megkérdezzem. Édesanyám megint volt ugyan ott, de semmit se ejtett el, amit felkaphattam volna, hogy rágódjam rajta. Az lehet, hogy Dáviddal beszéltek róla. Most, hogy a családban él, bátyám már nem szól úgy vélem, mint odakünn tette volt, akárhogy is fáj nekem ez. Nem tudhatom, mit gondol. De azt látom, hogy sokat gondol s nagyokat hallgat. Az italt elhagyta egészen s a nóta is kifogyott torkából. Vélem, azok a furcsa dolgok is elmultak tőle, amikről akkor mámorában makogott... Váradi Jóskát tán csak álmodám, - vakartam meg néha a fejemet. Sohase láttam többet, bátyám nem említette s én világért nem kérdeztem volna. Az se fordult többet elő, hogy afféle rejtelmes, értelmetlen izenetek történjenek. Igaz, nem is volt szükség rá, hogy általam essenek meg, Dávid itt volt és járt-kelt a határban... De én sohase vettem észre, hogy idegenekkel szóbaállt volna... Gerléd olyan csendes lett, mint régen volt, a nagyidő előtt.

Így álltak a dolgok, mikor Dávid bátyám egy este nem jött haza a mezőről, ahová a törökbúzát megszemlélni ment: érik-e a törésre? A vacsorája előbb kihűlt, aztán meg összesüllögött a konyhakemencén, ahová édesanyám félretette neki. Apám izgatottan járta a szobákat, anyám

kezeit tördelve sóhajtozott s még lefekvés után is hallottam, hogy hol az egyik, hol a másik kél fel, pattintja az ajtót, hallgatódzik kifelé s megy vissza dörmögve, sóhajtozva az ágyába. Apám egyszer ki is lépett az udvarra s jó soká került vissza. Utána anyám sírt s ő károm-kodott.

Nagy szorongások közt szédültem álomba végtére s hát azonnal megláttam Dávid bátyámat a Bándi bácsiék kiskertjében, Lila nénémmel suttogva a sötétben. Egészen fekete éjszaka volt, az ég olyan, akár az édesanyám ünneplő selyemrokolyája, de az orcájuk fehéren világított, mint a kísérteteké. A Lila szemei nagy, kék csillagokként sugárzottak Dávidra, de iszonyú bánatosan, úgyhogy elbőgtem magamat s mikor fejecskéjét odaejtette bátyám vállára, mintha kő ütötte volna meg a bordámat belülről... Dávid szépségesen ölelte magához s arcát tömérdek aranyos hajába temette. És Lila fehér kezéből egy piros rózsa szirmai hullongtak, bánatosan keringélve, a sötétségbe...

Harmadnapra, estefelé, megkerült Dávid, miután a házat már olyanná tette, mintha holtan feküdt volna benne egész idő alatt.

Hát csakugyan ott járt, Bándi bácsiéknál. Nem magyarázgatta hogy s mért, csupán annyit mondott: bocsássanak meg neki, de valakitől ott a mezőn hírt vett s be kellett mennie rögtön. A dolog úgy áll, hogy legjobb lesz neki ismét visszatérni a kollégyomba...

Apám kiejtette szájából a pipát, ámulatában... Most látszott, hogy sohase nyugodott bele a Dávid paraszttá süllyedésébe s akármilyen furcsán, váratlan formában jött is ez a fordulat, pirosra gyúlt orcája az örömtől:

- Ez már beszéd, fiam! - kiáltott, nagyot csapva a Dávid vállára. - De mi a mennykőért nem mondtad, hogy ebbe sántikálsz?... Sze' tudhattad, én is ezt akarom!... Mér kellett így?...

Dávid nagyot sóhajtott erre:

- Elég baj, édesapám!... Mert csak megvallom: nem jó szívből bújok én vissza, öreg legény létemre, az oskolapadba!... De olvassa el a Bándi úr levelét, itt van, né!

Az inge alól vette elé s apám félhangon betűzte:

> „...Ők most már fűt-fát valamely összeesküvésben gyanusíttanak részesnek lenni... Gubernátor Wohlgemuth a szászok szavára még az oláhokat is egynek véli ebben vélünk s Jancut is béfogatá, merthogy panaszkodék ez felőle: bécsapták a havast az osztrákok s jobb lett vóna Kossuth-tal! Igaz is, hogy volt úgy, én legjobban tudom, mikor e Jancut Kossuth magyar tábornokul akará Havaselvére küldeni, a muszka ellen... De ez csak volt s másképpen fordult... Hanem, mondják, Bukurestből kapott volna hírt Wohlgemuth a titkos forradalomról, mit bizonyos ezredes Makk fonogat onnan s Erdély tele volna emissáriusaival. Ebből gondolá tán Jancu dolgát is ebben... Ismént kezdődik a vadászat immár mindenfelé... A' kik még szabadon maradtanak is, mostantól fogva megint rémüldözhetnek... Dávidra értem. Azért hallgassa meg Kglmd, mit gondolék?... Noha a kollégyomot katonaság-zsandárság fekszi, professzor Bolyai kieszközlé, hogy csekély részében diákok gyüjtethessenek novembertől s némi oskola légyen. Mint taníttó, résztvevék az értekezésben, amit a Prezsbiterium s Kollégyom együtt tartának az oskolák dolgában s ott professzor Bolyai engemet egy sarokba félrehúzván, közlé, hogy a kedvetlen hírek miatt legjobb volna a volt honvédek fiataljának, ha mint diákok a kollégyomba béjönnének, mert engedtetvén a főoskola, ott legkevésbbé fognák keresni őket a zsandárok, etc. Azért javallom, küldje bé Kglmd Dávidot nov.-re a Kollégyomba, jobb lészen néki mint tovább bujkálni s utóvégre is verembe esni. Tám Isten jóvoltából így menekszik s a tudományt is békoronázza."

Voltak ezután beszélgetések, vitatkozások a háznál, amiben néha Imre is részvett, sőt egyszer a tiszteletes úr is. A vége az lett, hogy Dávid bátyám csakugyan visszament a kollégyomba, egy évre, ahogy ő mondogatta s muszájból. Jól emlékszem, hogy ez sokszor előfordult szóközben: egy év mulva biztosan elmúlik ez a baj is, Dávid hazajön, s megházasodik. Sőt ismét előkerült a Gödör is, hogy a házat ott kibővítik, átépítik és egyelőre ott fog lakni majd a feleségével.

Ő hát elment öregdiáknak, mi pedig belehullottunk a falusi csendbe, sárba, nyűglődésbe s húztuk az életet, elég szegényen, örökös robotolásban, a szomorú idők árnyékával borítva.

A fákkal s a hegyekkel együtt apám is erősen megfehéredett ezen a télen. Ötven éves volt, de kész öregember lett belőle hirtelen. Én ezt egyszerre vettem észre, amikor egy este édesanyám gyertyát gyujtott s a fény ráesett a fejére. Ritkás, rövidrenyírt haja úgy csillant fel, mint az ezüst. Szájára konyuló bajusza, gyér szakálla is olyan lett, mintha dér lepte volna meg. Nagy görbe orrával bús hollóra emlékeztetett, ahogy fáradt, fénytelen szemekkel a lángba bámult. Gyermekszívemen hidegen süvített át a mulandóság szele... Később, sokkal később tudtam csak nevet adni annak a fagyasztó rémnek, ami felütötte akkor a fejét lelkem legalsó zugában: Hiábavalóság!...

Édesanyám is érzett valamit, tisztábban, mint én, bizonyára. Könny futotta el a szemét s csendesen kiment a szobából...

Kedvetlen idő volt kívül-belül. Még Mackó se tartotta érdemesnek a csavargókra ugatni, csak megnézte őket hunyorítva s únottan kattantotta össze szokásból kinyitott állkapcsait: mi a fenének? - S farkát lába közé húzva, betotyogott a konyha meleg sarkába, szundítani.

Piczula bácsiéknál se javult az állapot, dacára anyám közbenjárásának. Az öreg piszkosan, mordul ténfergett az istálló körül s egyszer odabökte nekem:

- Méges jobb vóna aggmen-nek, úrfi!...

Ami Rozálit illeti, ő se ragyogott már úgy, mint eleinte. Egyre gyakrabban jelent meg nálunk, mert Imre megint Vásárhelyre kocsizott, két napra, háromra... Rozáli homlokán, a szemei közt gondolkozó árok keletkezett s a szája körül két, keserű ránc tünedezett elő... Többször éjszakára is nálunk maradt s régi benyílójában hált, mert biza ő fél ott abban a nagy, kietlen házban, egyedül...

Apám nagyokat szítt pipáján, hümmögve s anyám döbbenten pillantott fel varrásáról. Rozáli pedig mosolyra húzva száját, kezdte dícsérgetni az urát, de a szeme nem mosolygott.

Énok iskolába járt, Szamócza bácsihoz. Szívéből útálta a betűket. Egyetlen vigasztalása az volt, hogy Szamócza bácsit állandó kólika gyötörte s e miatt egy nagy dög cirmost tartott a hasán, melegítőnek. Úgy ült a pulpituson s ha a görcs kihagyott, el-elszundított kicsit. Ilyenkor aztán a gyermekek, Énok fővezérlete alatt, célba vehették a cirmost papírgolyóval, kenyérgalacsinnal. Vagy eltalálták s akkor a macska ugrott kukra, nyávogva, a jó mester öléből, vagy Szamócza bácsi orrán koppant egy eltévedt löveg s ez esetben ő szökkent talpra, jajdulva kapván nyilalló hasához... A fiúk buzgón döngték a leckét, ujjaikkal az ábécé sorain s orrukkal a betűkön...

- Ki volt az a gazember?... - üvöltött Szamócza bácsi, vérben forgó szemekkel.

De mégis fontosabb lévén neki a macska, amelyik az ablakpárkányról leste a következményeket, így rikoltott: - Fogjátok meg!... S vídám hajtóvadászat verte fel a tudomány százados porát, míg a karmoló fenevadat végre lefülelhették s az öreg ismét hasára ölelhette, megnyugodva, noha fenyegető kijelentésekkel:

- Kifordítom a bőréből azt a disznyót, aki!... Mindjárt kisül, ebadta!... Hadd lám, Énok, tudod-é a verset?...

Dehogy tudta... De szerencsére, más se. Az egész iskolát pedig mégis fárasztó lett volna elverni. Így hát Szamócza bácsi, félkezével hasához szorítva a cirmost, találomra sujtott közéjük a mogyorófavesszővel. Rendesen ügyesen elkapták, de azért becsületből valamennyien jajgattak, hogy a mesteri tekintélynek is eleget tegyenek.

- Na! - fújta ki mérgét Szamócza bácsi - kellett ez nektek, hóhéristrángjai?...

Így telt-mult az idő s végtére ismét nyár lett. Dávid is hazakerült, vakációra. A ház egyszeriben csordultig telt hírrel, elevenséggel. Apám felrezzent tompa közönyéből, kérdezősködött, beszélgetett, vídáman szitkozódott, anyám sütött-főzött, sürgölődött kedvence körül, Rozáli majd mindennap átszaladt hozzánk s Zúzó bácsi és Szamócza bácsi is ott borozgattak egy-egy este, hogy hallják a világ dolgait Dávid ajakáról.

A bizalmas körhöz ezen a nyáron még Iszlai György úr is csatlakozott, a keresztapám. Bozontos szemöldökű, kevésbeszédű öreg volt, régóta nem is láttuk, mert a köszvény házhoz cövekelte s csak ezen a nyáron kezdett ismét kijárogatni.

- Már gondótam, előbújok én is az odumból! - állított be hozzánk, görcsös botjára nehezedve az öreg. - Mi a nyavalyát nézzem örökké a Ráki képét?... Májamra megy már, annyit zsörtöl.

Ráki vénasszony volt, Iszlai úr gazdasszonya, aki özvegységében szolgálta, gondozta és - szerinte - szorgalmatosan lopta.

- Gyüjt a vén hörcsög! - mozgatta szemöldökét keresztapám. - Attól fél, hogy egy szép napon felfordulok s utcára kerül. Mer tudja, hogy a ház az eklézsiára marad, ha össze nem dől addig s a földek a kollégyomra. Nó, a kukuricást a szakadék alatt egy viskóval ráhagyom, azt tudhatja... De nem elég ennek semmi, a szememet is kilopná...

Apám s anyám bólongattak, mivel vagy százszor hallották ezeket. A magam részéről megnyugvással szemléltem keresztapám hasát, mert vastag aranylánca még ott díszlett s az óra is feszítette zsebét. Ezeket, tudvalevőleg, én fogom örökölni keresztapai hagyományként s nem ajánlanám Rákinak, hogy rájuk tegye a körmét. Közvetve a földek útján is gondja van rám Iszlai úrnak, amint mondogatja. Azzal a feltétellel hagyja a kollégyomra, hogy hasznukból elsősorban gerlédi fiú részesüljön, ha tisztességesen viseli magát s jól tanul. Ilyen gerlédi fiú pedig csak én lehetnék még vagy tíz évig.

De maradjunk csak az órával s lánccal, bár azokat megkapjam, mert a kollégyomba sohse kerülök én már!...

Az öregek csak úgy nyelték Dávid szavait. Én töltögettem nekik s közben a sarokból épültem magam is. Bátyám ki volt cserélve. Igazi városi fiatalember lett belőle. A kollégyomba egész csomó előkelő s gazdag ifjú menekült, azoknak a körébe jutott be s megváltozott a magatartása, beszéde, ruhája, mindene. Apámnak, nyilván látszott, így tetszett igazán, nem mint falusi gazdalegény, hanem mint úri pályára készülő nemes-ifjú. Én, megvallom, idegenkedve pillogtam rá s úgy éreztem, eltávolodott tőlünk. Vettem észre, hogy édesanyám is velem tart. De a tiszteletes úr, Szamócza bácsi s keresztapám még apámnál is jobban respektálták. Szinte mint gyermekek a tanítót, úgy hallgatták.

Dávid különösen egy Deák Farkas nevű, nála jóval fiatalabb barátjáról beszélt sokat, annak előkelő szülőit, úri házukat dícsérte s kicsit kérkedve emlegette fel, hogy ennek az ifjúnak révén milyen fényes helyeken, milyen magas körökben fordult meg már eddig is. Valami Maurerékat emlegetett, Ürmösön, a Toldalagi grófék fényes társaságát Szentbenedeken, meg a gróf Haller-fiúkat, akiknek fehéregyházai kastélyát Heydte elkobozta s beleült.

- Nem szófia beszéd ez, édesapám s bátyámuramék! - erősítette egy koccintás után. - Szentbenedeken, a legkitűnőbb társaság előtt, egy úr éjfélutáni két óráig beszélte elő a dolgokat, a kandallószobában... A világforradalom készülődik. Napoleon herceg már megegyezett az ánglussal s rámennek az osztrákra... A török meg csak ezt várja, nyomban beüt a vajdaságokba s a muszka torkának esik... Akkor aztán jövünk mink is!... Nem alszik odakünn Kossuth Lajos s emberei az egész világon dolgoznak... Közelebb is, mint kegyelmetek hinnék...

Az öregek ceccegtek, ittak, lelkesedtek. Dávid, látom, ismét jól belejött a poharazásba. Csillogott a szeme, tüzelt az arca.

Imre csak elvétve fordult elő nálunk. Vele Dávid szintén jókedvvel beszélgetett, de csak olyan semmiségekről, amik Imrét mindíg jobban érdekelték, mint a nagy dolgok. Az úri barátairól s a társaságbeli eseményekről tüntetően számolt be neki, hogy lássa, nem falusi parasztlegény többé ő se.

- A Maurer Károly apjánál, Ürmösön, vadásztunk. Farkas, Deák Farkas, tudod, nem hagyott nyugton, amíg el nem mentem vélle oda... Nó, nem bántam meg. Pótsa Feri, háromszéki birtokos gyerek, fene jópofa, olyanokat mond a grófnékról, hogy a füled kétfelé állana tőle... S a Rauber ezredes fiai is, noha magyarul nem értenek, az iváshoz annál inkább!... Egy rücskös, rőt ember jött velük, Vuskics, az a világon mindent tud, főképpen a nagy urak, királyok titkait...

- Örvendek, hogy úri emberekkel barátkozol - mondta Imre, véltem, kicsit irigyen. - Más az, mint itt rothadni a ganéjban!... Únom már én is, szeretnék Vásárhelyt lakni, a barátaim közt... De Rozáli idenőtt Gerlédhez!...

- Hát igen! - bólintott Dávid. - Más... Más... Szentbenedeken - nyílt el a szeme a távolba - Anna komtessznek énekeltem. Korniss Annának. Tizenhat éves tán, de olyan gyönyörűt az Isten még nem teremtett!... Farkas beléveszett, örökké a sarkában ődöngött, a nagy fasorban lopakodott utána, ha sétált, a kerten át... De Anna grófnő szívesebben hallgatta, ha én énekeltem neki... S az urak, dámák is egyre kérték, hogy danoljak, tudod!...

Én csak kifordultam a tornácról, amikor ezt az Anna komteszt emlegette. Azt hittem, a világ menten összedől. A kas mögött elbőgtem magamat dühömben, bánatomban. Nem hiába hullt a rózsalevél Lila markából álmomban!..

Nagyon igazságtalan voltam, de iszonyú csúfakat gondoltam a Dávid úri barátairól s az egész grófi világról, ahová betévedt, mint valami komondor a vadászebek közé.

S már szó se esett arról, amin úgy erősködött tavaly ősszel, hogy hazajő s megházasodik. A kollégyomot ugyan kivégezte már, most a jogi tanulás következnek, de azt ott nem engedte meg a német, fél a magyar jusstól. Szebenbe pedig, a szászok közé, nem akar menni s minek is? A professzorokkal úgy beszélték, hogy az ősszel menjen vissza azért, több hasonló állapotú barátjával, mert biztonságosabb még nekik ott és segíthetnek a kisebbek tanításában, maguk is kurzusokat hallgatván. Egy év alatt bizton elválik, merre nyílik útjuk az életbe...

Én sokszor pillantottam ilyen beszédek közben édesanyámra: mit gondol?... Ő fürkészve, elgondolkozva nézett Dávidra s még jobban összeszorította a száját.

De apám egészen megvidámult az efféle szavakra. Még az se búsította, hogy szüretig Imrétől kellett kölcsönkérni a pénzt a Dávid úri életére. Mértne, mikor Imrének, a fene tudja honnan, de mindíg van bőven s adja is, szótalan elégtétellel?...

Anyám biztosan egész nyáron várta, hogy Dávid szól valamit Bándiékról. Ez a hallgatás eléggé beszélt ugyan, de mikor már közeledett a Dávid visszamenetelének ideje, mégse állhatta meg, hogy egy este meg ne kérdezze:

- Hát Bándi úréknál fordulsz-e meg, fiam?... Hogy s mint vannak?...

- Hogyne! - ásított Dávid, kilökve karjait s nagyot nyújtózva. - Voltam eccer-máccor. Bándi úr „Némely Jegyzetek" címen az emlékezéseit írja s tanítja a leánykákat. Én is segítettem neki itt-ott az írásában, ahol az emlékezete kihagyott... De tudja, édesanyám, Bándi úr minden este nyolckor fekszik, vele nincs mit kezdeni, sokat...

- S hát... a gyermekek?... tapogatódzott anyám.

- Nőnek, nőnek! - veregetett a szájára Dávid, hogy elnyomja ásítását. - Janka szép lesz, úgy nézem!

- Más nem szép? - robbant ki édesanyámból a méltatlankodás.

Dávid felállt, tappogott, sétálni kezdett...

- Nézze, édesanyám, - kezdte vontatottan, - tudom, hogy nem szép tőlem... Elvárhatta, hogy hamarabb is beszéljek róla... Hát szóval... Lila most is szép s jó... Sze' édesanyám jól tudja, mit akartam... De tehetek róla, hogy így fordult?... Annyit mondhatok: ha valaha megházasodhatom s Lila megvár, feleségül veszem... Tudom, olyan feleséget nem kaphatok sehol... De, engedjen meg, az mégse járja, hogy egy fiatal lány úgy éljen!... Bándi úr tán nem is fogja fel, mit tesz véle?...

- Nehéz a soruk, fiam... S Lilát csak jobban szeretheted érte...

- Igaz, igaz... De lássa, mióta más életet is látok, úri életet, nem tudom megérteni... Nincs egy szép köntöse, soha nem jár sétálni, társaságban nincs forgolódása, a táncot bűnnek tartja s nem is tud hozzá... és sohase ér rá, hogy velem legyen, az apja meg a kicsik gondjától... Olyan biztos a dolgában, tudja, hogy már nem is fontos neki: lát-e addig?...

- Dehogy fiam! - csóválta fejét édesanyám. - A kénytelenség parancsol neki... Tűr, vár hűségben szegény és a szívébe zárja vágyait... Ó, Dávid, én csak kevésszer láttam s jobban ismerem mégis!...

- Sze' mondtam, hogy tartom az ígéretemet! - vonta fel vállát bátyám. - Becsület dolga s Ernyei volnék... De addig még szabad vagyok!

- Férfi... férfi! - mosolygott édesanyám szomorúan. - Ne vétkezz az Isten ellen, Dávid!... El ne hullasd a kincsedet!...

Mikor már nélküle voltunk, a kollégyomba való visszamenetele után, anyám előhozta a Lilával való dolgot apámnak is, hogy aggódik: baj van e körül Dávidnál.

De apám korántsem vette olyan tragikusan az egészet. Férfimódon nézte.

- Nyughass, Rozáli. Dávid most kapta meg a maga igazi világát. Hozzá méltó barátokat, társaságot. Mire jó, ládd-é, a szomorú világ?... Tán egész életére szerezhet ezúttal magának összeköttetéseket, amik segíteni fogják minden dolgában... S a tanulást se hanyagolta, ugyebár, mert bémutatta a testimoniumát, hogy classis prima et eminens censitus est... Jó, jó, elhiszem, hogy a Bándi leánya derék személy, ismerem az apját, annak csak jóféle leánya lehet s a meghótt feleségét is olyannak tudtam. Ha Dávid elveszi majd, én nem bánom. S attól még elveheti, ha most kicsit elkanyarodik ide-oda. Hadd táncolja ki magát, úgy jó az... De nem kell felettébb összekötözni őket, előre... Ki tudja, mi lesz? Hátha mégis meggondolják s szépen, békességben szétválnak?... No, nó!... Dávid olyan legény s olyan családok közt forog, hogy gazdagabb s előkelőbb mátkát is találhat... Ne nézz úgy rám, mintha apádat öltem volna meg, Rozáli!... Nem azér mondom, mintha nagyra vágynék... De meg lehet érteni Dávidot!...

6.

Fekete vászonkötésű, vastag könyvecske fekszik előttem. Dávid bátyámé. Sárguló lapjain mindenféle feljegyzés, kusza ceruzasorok, tintával, gondosan írt részletek, össze-vissza. Tartalma szerint az elképzelhető legvegyesebb. Népdalok, akkor divatos új nóták szövegei, kísérletek a napi kiadások számontartására, bölcs férfiak jeles mondásai, a mosásba adott fehérnemű adatai, diáktársak névsora, kritikai megjegyzések a professzorokról, jeles adomák, ma már érthetetlen emlékeztető szavak, azt hiszem, sikamlós viccekre, olvashatatlanná kenődött sorok is a túlságosan lágy plajbász miatt. Közben pedig, a betűknek ebben az irdatlan bozótjában, fel-felbukkanó részletek önmagáról, Liláról és azokról a dolgokról, amik 1851 őszétől történtek vele és körülötte, a következő év júniusának 12-ik napjáig.

A könyvecskét Lila adta át nekem, hosszú évek mulva, mikor már úgy gondolta, hogy az én kötelességem továbbőrizni. Addig nála volt elrejtve, egy végzetes reggelen bízta rá Dávid bátyám...

Most megpróbálom kiírni belőle azokat, amiket történetem összefüggése szempontjából szükségesnek tartok.

11. nov. 1851. Ma gyűlt egybe a Kollégyom, a Tanévre. Az adhortatiot professzor Bolyai tartá. Agg-létére ékesen és bölcsen. De nem tetszik nekem s egynémelyeknek hogy visszatekintvén a lett dolgokra, esztelennek mondá a harcot, noha becsületes szándékból valónak. Inte, hogy most a szellem fegyvereit forgassuk, mármint a tudományét a köz békességére s gyógyulására. És hogy a szent Ige szerint tiszteljük a hatalmasságot, mely alá vetteténk... (Tiszteld féreg a csizmát, mely eltapos, - gondolám én.) Vagyunk mintegy ötszázan a Kollégyomban, a fikákkal együtt. Rakásban a kevésszámú s szűk cétusokban, mert a magasabbik ház földszintjén mostan is zsandárság terpeszkedik s igen az első emelet felében is katonaság, valami nyolc szobában, akik a hátulsó grádicson járnak le-fel, a tornác el lévén rekesztve tőlünk deckákkal, surgyékkal... Szánkra ügyeljünk, mondák igen bölcsen a professzorok, mert most igazán fülei vannak a falaknak is itt a Kollégyomban.

19. nov. A kört ezidén is megerősítők s egybekapcsoltuk. Horváth Gáspár, Muzsnai Pál s én vagyunk az öregek, bizony embernyi-emberek már, huszonötödik évünkben járók. (Noha a Bezirker előtt csak 23-nak vallának be a Kollégyom részéről s így is morgott a cseh, hogy diáknak vének volnánk már s mehetnénk fenébe, dolgozni, nem rontani itt a levegőt s a kisebbeket.) Gáspár hadnagyom volt s 49-ik jún.-ban Régennél sebesült is. Nagy pessimista. Pali ellenben erősen hiszi a dolgok fordulását, velem együtt... Velünk vannak még Nagy Dani, tüzes, de köhögős barát, Koós Feri, ki a szuronyt Bibliával cserélé s pap akar lenni, Demjén Lajos, a próféta, ő a világrendülést dátumra vallja s tavaly óta egyre korrigálja és a kis Deák Farkas, az én kedves bévezetőm a társaságbeli családokhoz.

23. nov. Ma nagy vetélkedésünk esett a körben. Gáspár a szabadságért megküzdött harcot igazságosnak ugyan, de sokban hibásnak is állította. Kossuthot különösen a nagy fa nagy árnyéka szerént bírálta. Muzsnai s főleg Demjén elleneálltak. Én lelkiismeretem s tudásom szerint védtem abban, ami Erdélyre nézve tőle függött. Mert Gáspár főként az oláhsággal való dolgainkat tartá elhibázottnak, ha megnyertük volna őket, mondá, egészen másként fordul itt a dolgunk. De ezt én jobban tudom, ebben Bem s Kossuth nemhogy hibásak lennének, de éppen ők akarák helyrehozni az elrontott kapcsokat. Szegény kormánybiztos Csányi, nem lévén idevalósi, akasztatott, lövetett, mind az oláhok s mind a szászok közül, valami ötvenet. Bem ezért ugyancsak mérgelődött, veszekedett vele. Csak a népek barátsága tarthatja meg Erdélyt,

mondá az öreg s a vajdaságokat is hozzánk kell édesíteni a muszka ellen. Bármi keserű is volt a vezérek s tisztek szája íze az oláh vérengzések miatt, amik 49 elején s tavaszán folytak, mégis Bemmel s Csányi ellen tartottak. A vajdaságokból menekültek közül is sokan akarának velünk egyezni és ezért is mentek Bem védelme alatt s biztatására Debrecenbe, Kossuthoz, kiket bizonyos Dragos belényesi oláh követ kísért hozzá. Tudva volt, hogy Jancu már összeveszett a szászokkal s dühös volt Bécsre is, amiért Puchnernek alájavetette az ő felkelő hadait s mindenben a szászoknak kedvezett, a sokkal nagyobb számú oláhság követeléseit már előre kijátszván, semmibe vévén, ha győzne a magyarokon. Jancu hát, főleg mióta a havasokba szorult vissza tribunjaival és népével, gondolkozott s becsületesnek látta Kossuthék szándékait Erdély nemzeteire nézve, amit Dragos által meg is izent Bemnek, tudatva, hogy az egy Axintyét (Enyed hóhérját) kivéve, összes tribunjai a magyarokkal való egyezkedés mellett vannak s ő kész reá.

Így állván a helyzet, küldé Bem apó Bándi urat, kit francia tudományáért maga mellett tolmácsnak s majd titoknok-féléül tartott és igen kedvelt, Debrecenbe, hogy Kossuthtól Csányi visszahívását kérje az ő nevében, mindeneket megjelentvén. Én lettem kijelölve, Bándi úr kérésére, az ő kísérőjéül, mint egy honvédszakasz vezetője s így lettem sok viszontagság között útitársa, majd bizalmasa debreczeni napjaiban is, úgyhogy nékem mindent frissiben elmonda. Csányit vissza is hívták, Dragos pedig a Vajdaságiakkal együtt megegyezett Kossuthtal, minemű törvénye légyen Erdélynek s benne az oláhságnak, ha győzünk s addig Jancu mint tábornok, miképpen harcolna együtt Bemmel a muszka ellen. Dragos el is ment Jancuhoz az izenettel, a havasba. Ez az igazság s lett is volna belőle valami jó, ha a szerencsétlen s ostoba Hatvani Imre, maga szakállára vagy magyarországi biztatásra-é, ki tudná, rá nem támad a havasra, csúfosan visszaveretvén. A havasiak, árulást, kelepcét látva ebben, Dragost felkoncolák s Abrudbánya, Verespatak másfélezer magyarját ölék le irgalom nélkül. Hatvani, a bolond, még bosszút is akarván ezért állni, ismét támadott s kilencszáz embere veszett oda, bekeríttetvén. Kemény Farkas még idejében vonult vissza, hogy bőrét mentse. Igaz, erre Bem is felbőszült s meg akará vívni a havast öt sereggel, Zalatna, Aranyosvölgy, Kerpenyes, Gyalu s Bánfihunyad felől. Vasvári Pál, a márciusi ifjú, sebtiben el is indult Hunyadról, Mariselen halni csapatostól, nem tudván, hogy Bem már előbb takarodót fújt az egésznek, meghallván a besztercei muszkabetörés hírét.

Mindezt, ahogy ide röviden leírám, szélesebben s aprózva mondtam el, először s gondolom utoljára életemben, a körnek. Nagy volt a csodálkozásuk, döbbenésük. Gáspár is visszakozott Kossuthra nézve, noha más hibáit továbbra is rováson tartá. Annál inkább erősítette azonban, hogy lám, ilyenek vagyunk mi magyarok, ha az egyik jót akar, a másik beleront... s most már ihatjuk a levét főztünknek, akár Kossuth kavarta, akár Hatvani vagy más.

A kis Deák Farkas mondá meg az igazat, mivel nagy esze van tizenhét éves létére, hogy azon ugyan hiába cibálódunk: ki, miben vétett, az állapotokon ezzel mit se változtatunk. Jobb s hasznosabb nekilátnunk a tanulásnak, hogy a magunk részéről elkerüljük a hibákat, ha valaha megint nagyidő jön s cselekednünk kelletik. És főleg nyelveket tanuljunk, németet, franciát, ánglust, mert ez a magyar legnagyobb fogyatékja, hogy őmaga nem lát tovább az orránál s nem tudja a nagyvilág relációit, nyelvét pedig senki nem érti Európában... Én is ezt helyeslém, a németet már tavaly is, útálkozva, de makacsul törtem s a franciát is megkezdettem volt, amiben Bándi úr nagy segítségem.

27. nov. Még alig határozók el, hogy nekiesünk a tanulásnak, három nap alatt minden egyebet teheténk, csak éppen azt nem.

Mindjárt másnap azzal kezdődött a sok minden, hogy amint jövénk ki Deák Farkassal a Kollégyomból, egy almáskofa, jóképű fiatal székely menyecske kiált ránk, kínálgatván szép, piros almáit. Megkívántuk s miközben válogattuk, egyszer csak odasúgja nekünk:

- Mikor üt az óra, úrfik?

Csak egymásra néztünk Farkassal, mert tudtuk, hogy ezzel köszöntik egymást bizonyos emberek.

- Miféle óra? - hörkentem rá mérgesen.

- Hát a jó világé! - vágott szemével a menyecske. - Mikor a diákok elkergetik innen ezt a sok cudar németet!...

- Fogja bé a száját! - intette Farkas is, széjjelnézve. - Nem tudunk mi semmiről. Mit is tudnánk?...

- Jó, jó, - bólogatott az asszonyka, kötőjébe dugva a pénzt, - de azt tudhassák, hogy a falukon kész az egész nép!... Mindenki tudja, mi az az Esztendő s melyik Hónap parancsol!...

Gyorsan továbbálltunk s arról mormogtunk, hogy ostobaságok történnek, a magyar nem született összeesküvőnek. Vagy húsz lépést tehettünk a Szent Miklós utcán, mikor egy ember ütközött belénk, szinte fellökött. Aztán nagyot rikkantott s átnyalábolta Farkast:

- Né te!... Farkaskám, hát csakugyan te vagy?... Tán meg se ismered Biró Mihály bátyádot?...

Farkas, mintha kísértetet látna, hebegett:

- Csa... csakugyan... Kegyelmed?... S én úgy tudám, börtönben senyved... szabadult hát?...

Biró Mihály, kerekarcú, köpcös, piros ember, furcsa, karikás, sárga szemével hunyorított s jóízűen kacagott:

- Senyvedtem hát... De bécsaptam a németet!... Ártatlan képpel, együgyű szóval... Nó, elengedtek!

- Ö... örvendek! - makogta Farkas. - Hál' Istennek!... - S bémutatott engem neki.

- Tán csak nem a Pókai Imre sógora vagy?... - csodálkozott Biró Mihály, kezétnyujtva. Nedves volt a tenyere, amit útálok.

- De, igen! - biccentettem, titokban a nadrágomhoz dörzsölve tenyeremet.

- Imre jóbarátom! - nevetett. - Nagyszerűen kártyázik, fene szerencsével!... S bölcs ember... Nem dugta az orrát a forrójába!... Mint mi, ugye?...

- Diák vagyok s tanulok - szóltam kitérően. - Éppúgy mint Farkas is...

- Okos beszéd! - hajolt az arcomba. - De azért várjuk: mikor üt az óra?...

- Mi tanulunk! - ismételte meg Farkas sápadtan. - Mi nem törődünk egyébbel.

- Így kell, öcsém! - kacsintott Biró Mihály. - Helyesen! - A Polgári Hónap majd parancsol úgyis!... Na, sétáljatok tovább szépen... Nem jó, ha ennyit állunk itt s meglát valami Beamter... Találkozunk még!... Szervusztok!...

Integetve, mosolyogva lépett tovább.

- Ki volt ez? - kérdeztem Farkast. - Nem jó a képe...

- Biró Mihály, Kisgörgényből! - nézett utána Farkas, szorongva. - Bemet is szolgálta, polgárilag... De befogták egy csomó mással... s az mind el van ítélve... hogy engedték ki ezt, nem értem!... S honnan tud efféléket?...

- Ez a baj, hogy mindenki tud!... - válaszoltam. - Meglásd: csúf vége lesz!...

A Vörös Sapkába igyekeztünk, ahová némely urak hívtak el. A vendégfogadósnak itt egy hátulsó külön-szobája volt. S ha gyanús ember szaglászott, jelt adott. Ott voltak már Nagy Lajos kisgörgényi s Orbán József csávási papok, valamint Kebelei Nagy Samu úr Agárdról. Mind ismerősök a háborúból. Farkasnak meg az apját ismerték jól. Azt akarták meghallani, mit tud a kollégyomi ifjúság bizonyos dolgokról s nem jár-e a szájuk?

Nagy Lajos tiszteletes olyan lett, mint a sötét felleg, mikor meghallotta, hogy Biró Mihállyal találkoztunk s miket mondott.

- Jól tevétek, öcsém, hogy vigyáztatok! - suttogta. - Falumbeli, hát ismerem s látom a dolgait... Már a hirtelen szabadulása gyanús volt nekem. S mért vetette közbe magát érte éppen Heydte?... És ha látnátok, miféle idegen emberek járnak nála otthon?... A képükre van írva, hogy titkosrendőrök... De leggyanúsabb az, hogy mindenütt fennszóval beszél a Tervvázlatról s az Időszaki Rendszerről, meg a Láthatatlan Kormányról... Persze úgy, mintha bennfentes és főösszeesküvő lenne... De éppen ez a bátorsága, fitogtatása ütött mejjbe... Be akar ez ugratni tisztességes, hiszékeny hazafiakat, azt mondom... Ugye, Samu, figyelmeztettelek? - fordult Kebelei Nagy Samu úrhoz.

- Én nem is fogadtam őtet! - mordult a sasorrú, kajlabajszú, szikár ember. - Agárdra jött s beizent, hogy titkos beszédje volna. Nem álltam véle szóba effélékről, csak úgy az ajtóból mondtam neki, hogy semmi közöm a titkokhoz. Erre Földvári Károlyra, professzor Törökre, meg Horváth Károlyra hivatkozott, hogy azok tudják, ki ő s mit akar... De nékem nem tetszett a pofája. Földvárit intettem is Andrásfalván átmenet, hogy ne üljön fel neki... Professzor Töröknek meg ti szólhatnátok, öcsém, ezért is hívattunk!...

- S mi lesz, bátyám? - kérdeztem én.

- El van árulva az egész! - legyintett Nagy Samu. - Én különben is mindíg azt tartottam, nem magyarnak való az efféle titkosság, cimboraság, Időszaki Rendszer, meg nyavalya... Makk eszéből nőtt ki, úgy lehet, jól ismertem, beteges, izgatott, fanatikus ember s biztosan eljárt a szája is ott Bukarestben, valami tekergő előtt. Mert Bukarestből vett hírt Schwarzenberg, az új gubernátor s úgy bízta a kibogozását Heydtéra. Az meg nagy róka, tudjuk. Mióta Herceg Schwarzenberg Szebenben van, a mi grófjaink s báróink tódulnak oda. Értem én; a nagy úr a nagy urat keresi, tőle reméli menthetni, ami menthető. Így van ez, barátaim. Mindíg a főrangúak ússzák meg a bajt jobban. S a herceg barátságos úriember. A szászok dühösek is rá, azt rebesgetik, hogy a magyar urak kedvére tesz mindent s őket elkergeti maga elől... Nohát, Heydte ebbe kapaszkodott.

A fehéregyházai Haller-kastélyba, ahová betelepedett, ő is báró lévén, hivogatni kezdte a főurakat, vendégségbe, vadászatra, egymás megértésére, kibékülésre. Gyüttek is a mézes madzagra, főleg akiknek vaj volt a fejükön. Lássátok, én ezt megforgattam együgyű székely koponyámban s Töröknek is mondtam: mér nincs egy se közülök most már ebben a szövetségben? S mér húzódott el az is, aki tán eleinte hajlandó volt, a Haller-fiúkat kivéve?... Török nem hiszi, de én mondom: csakis azért, mert Heydte effélét mondhatott nekik: világért se hiheti, hogy úriemberek ostoba játékba vinnék a nyakukat. Ez az idea csak lunatikus professzoroknál, falusi nemeseknél, fiskálisoknál, papoknál s tanítóknál, nó, meg éretlen diákgyerkőcöknél lehet kedves, az effélék gyönyörködnek az ilyen titokzatosságokban... S ahogy így képzelgettem, fene a csontjába, arra jöttem rá, hogy igaza van, ha ezt mondta!... Az egészet a mifajtánk nyakába varrják, meglássátok!... S én hiszem, hogy az urak igyekeztek is erre terelni, nem rosszakaratból, hanem inkább hogy nevetség legyen belőle s úgy aludjék el... De Heydte érdemeket akar, ahogy ismerjük!... Majd talál ő nagy, országfelforgató bűnösöket!... S az a Biró, ha csakugyan gazember, majd segít neki!...

Tátott szájjal hallgattuk a nagyeszű székely beszédét... Hogy is gondolá ki ilyen igazformán?... Mert rettenetesen igaznak tetszett, ahogy elénkpotyogtatta.

28. nov. este. Továbbírom a tegnapinak folytatását.

Mi Farkassal sétáltunk egyet a Király-kútja felé s meghánytuk-vetettük a dolgot. Ő valójában még keveset tudott az egészről, csak itt-ott hallott valamit s azt rakosgatta össze a fejében. Örvendezett, hogyne, ha arra gondolt, hogy valami nagy világomlással ismét talpra állhatnánk s kész lett volna fegyvert fogni. De magát az összeesküvést nem is nagyon értette s nem is nagyon hitt benne. Én őszintén elmondtam, amit magam tudtam róla, Váradi Jóskától s hogy megígértem neki: reám számíthatnak, ha harcra kerül a sor. Tudtam: van valami Láthatatlan Kormány, melynek feje tán Kossuth, de az is lehet, hogy nagyobb helyről indul s Napoleon herceg vezérli... (Ezeket Váradi Jóska mondta volt.) Nem tartottam Farkas előtt eltitkolandónak a Rendszert sem. Hogy Szent István birodalma 12 hónapra oszlik s ebből 3 esik Erdélyre, a hónap területet s polgári és katonai parancsnokot is jelentvén. A kisebb részek és emberek hetek, napok, órák, s így tovább a másodpercekig. A parancsokat pedig mindenki közvetlen feljebbvalójától kapja s nem kérdezhet, csak engedelmeskedhetik.

Az izenetekről is szóltam, amik öcsém útján jutottak hozzám: hogy Makk ezredes engem is számon tart, hogy professzor Török az erdélyi három Hónap elsőjének, a Székelyföldnek polgári feje s tán Földvári ezredes a katonai parancsnoka, s hogy van már két megyei Hét, vagyis vezető is. Valami olyant is kivettem, hogy belőlem is ilyen Hetet akarának csinálni... De én aztán otthon maradtam s a hírek elültek... Azt hiszem, mással pótoltak. A tavaly, a kollégyomban lapultam a többi közt s professzor Török tán kétszer vagy háromszor tett némi célzást arra, hogy még mindíg számít rám, ha üt az óra... Ennyi az egész.

Végre abban állapodtunk meg, hogy mi kívül állunk s most már nem is elegyedünk belé. De professzor Töröknek megmondjuk a Nagy Samu úr üzenetét: vigyázzon Biró Mihályra.

29. nov. délután írom tovább.

A következő nap jött meg Muzsnai Pali Csapóról, ahol valami vendégségbe volt híva. Nagy rejtelmesen összehívta a kört egy távoli szobába, ahol legmesszebb voltunk a katonáktól, zsandároktól s valami raktárféle volt. Muzsnainak, contrascriba lévén, kulcsa volt ehhez is. Itt, a kebeléből előhúzva, kiteregette nekünk, amit Csapóról hozott: a „Terv-vázlatot" s az „Évszaki Rendszert", másolatban, éspedig leánykéz kerek betűivel, tele íráshibával. Muzsnai kissé zavarodottan menté az illető honleányt, hogy sietvést kellett írnia, ezért van egy-két hibácska benne...

Nó, ha már nem vagyunk is kifelé belőle Farkassal, most ugyancsak szöktünk volna s pirulva! Mert a „Terv-vázlat"-ból, ahogy Muzsnai felolvasta, egy olyan világforradalom meséje gömbölyödött elénk, melyet csak hiszékeny szamarak vehettek volna be. Nagy képpel fitogtatta a szerző tudását s tájékozottságát a világpolitikában, de biza délibábos, alaptalan, gyakorlatiatlan s éretlen lári-fári volt az egész.

- Ezt csak valami osztrák ugrató eszkábálhatta! - robbant ki belőlem a végén.

- Alávaló törpeség! - kiáltott Farkas is, dühösen.

Horváth Gáspár megvetően köpött egyet s legyintett, Nagy Dani pedig, lázrózsákkal az arcán, köhögte:

- A fe... fene... egye meg!... E... ezzel ak... kartak masz... maszlagolni?...

Koós Feri sóhajtozott.

Muzsnai is látva a közhangulatot, elszégyellte magát, de becsületes létére mindjárt vállalta is:

- Miféle marha voltam! - vakarta a fejét. - Tegnap, hogy Zsófi... izé, szóval, hogy kézbe kaptam, egész éjszaka olvastam s mi volt velem, ördög tudja: nagyszerűnek láttam!... De most én is azt mondom: alávalóság!...

- Kulipendium! - hörögte Dani fulladozva.

- Azt ne mondd! - védelmeztem a papirosát. - Pali megsértődik!...

Muzsnai pirosan kacagott.

Csak Demjén Lajos pillogott idegesen s fészkelődött kelletlenül.

- Te tán hiszed? - faggatta Farkas.

- Nem ez az igazi! - törölte le homlokát Lajos. - Nem hihetem, hogy ez volna!... Valaki, tényleg lehet, hogy kopó, becsapta azt, akinek odaadta...

- Csa... Csapót... ezután... Be... becsapónak hívjuk? - tört ki Daniból a kacagás s olyan jónak találta a viccet, hogy szinte megfulladt belé.

- Látom, kiábrándultatok - mosolygott Lajos keserűen. - Ebből ki is lehet. De én most is hiszem és vallom: készül valami nagy dolog a világban... Nem maradhat így!... S részemről állom, amit fogadtam!... Professzor Török nem gyermek s nem vak: amíg ő vár valamit, én mellette maradok!... De... de... úgy látszik, rájöttek az ebek, hogy közel az óra... Azt ajánlom, legyünk csendben egyelőre...

Erre mi is elmondtuk Farkassal, mit beszélt Nagy Samu úr s hogy éppen Török tanár urat kell figyelmeztessük Biróra...

Lajos kisáppadt s megszédült a szavunkra.

- Ha igaz, nekem végem!... - hebegte. - Biró Mihály nálam is járt... S én bizalmas voltam hozzá... De ő annyira tud mindent: lehetetlen, hogy benne ne volna!...

Erre faggatóztunk, hogy mit mondott el?... De Lajos most már magábazárkózott s csak annyit volt hajlandó szólani, hogy ezután vigyázni fog.

30. nov. Mire mi Török professzorhoz jutottunk, másnap estefelé, már láttuk a tekintetéből, hogy Lajos figyelmeztette őt. Ott is találtuk nála néhány úrral s én megismertem szeretett tanárunk sógorát, Gálfi Mihály urat, aki udvarhelyszéki unitárus ember, volt szolgabíró s ügyvéd, harminc-harmincöt éves lehet. Bármit beszél, vígat vagy komolyat, merev mosoly van az arcára fagyva. Egy nagyon vidám, tréfás, kedves és tüzes fiatalemberrel is megbarátkoztam, Horváth Károlynak hívják, földbirtokos a háromszéki Teleken s nálam fiatalabb egy-két évvel. A tekintetes asszony, Törökné is közénk jöve kicsit, igen szép s beszédes, kár, hogy gyermekük nincs. Miről beszéltek jöttünkig, csak sejthettük, mert ettőlfogva mindenféléről folyt a szó, iskoláról, szüretről, télire tervezett társaságokról s bálokról, csak éppen a titkos dolgokról nem.

Csak annyi történt, hogy búcsúzáskor szeretett tanárunk kikísért s ujját felemelve, halkan szólt:

- Az affélékről pedig a Kollégyomban nem kell beszélni a diákoknak... Ha üt az óra, majd szólok nekik én... Úgy, úgy, édes Dávid s Farkas! - veregette meg a vállainkat, búcsút intve.

Ebből már tudtuk, hogy jövetelünk célját tényleg ismerte, de azt is, hogy továbbmegy a maga útján, ahogy jónak látja.

Még ugyanazon az estén történt valami... Le s fel sétáltunk a sötétben, olyan sokáig, hogy már lélek se járt az utcán. Egyszer csak láttuk, hogy a Székház kapuján, ahol most Heydte tartotta

szállását, alacsony feketeköpenyeges alak surran ki s ide-oda pillantgatva, siet éppen felénk. Behúzódtunk egy kapu alá, gondolván, hátha valami kopó s nem jó, ha megszólít, mit keresünk künn ilyen későn? Az ember gyanútlanul lépett el mellettünk. De Farkas a karomba markolva, suttogta:

- Ez Biró Mihály volt, esküszöm!

Én nem láttam az arcát, s Farkas se, de az alakja, ahogy barátom megnevezte, tényleg ismerősnek tetszett s Biróra emlékeztetett.

Aztán bémentünk a Kollégyomba s lefeküdtünk...

(*Dátum nélkül*, egy mosatási feljegyzés s egy félig eltörlődött dalszöveg között.) Bándiéktól jövet, a Téka előtt Imre sógoromba botlottam. Mindjárt hívott, hogy menjek vele a Mátyás Király-ba, mely éppen itt van, a Tékával szomszédos Fazekas-utca sarkán s az úriemberek mulatóhelye. Volt időm, hát ráálltam. Imre berbécs-tokányt rendelt s idei friss bort. Ettünk, iddogáltunk. Kérdezem az otthoni dolgokat. Édesapám nem jó bőrben van, mondá s erősen vénül. A többiek megvannak, de a gazdaság gyengén ereszt. Ez a baj, jegyzé meg evés közben, hogy az öreg még mindíg haragban áll a világgal, a volt jobbágyokat mocskolja s nem akar bérért munkásokat fogadni. Az adókat se fizeti, inkább büntetteti magát s dugja a szilvapálinkát, dohányt, a helyett, hogy termelési engedélyt váltana s keresne rajta. Hiába, a világ megy előre s a kerék eltapossa az olyant, aki keresztbeáll neki. Nem azért mondom, koccintotta poharát az enyémhez, szívesen segítettem ki eddig s teszem ezután is, de az öreg úr valósággal dühös, hogy az én dolgaim jól mennek, mert alkalmazom magam az új körülményekhez.

Felelém, hogy apám már ilyen s vannak elegen, hozzája hasonlatosak. Nem lehet mindent egyszeribe elfelejteni s kivált régi embernek... Igaz, igaz, helyeselt Imre, csakhogy ott van még édesanyád is, meg a két öcséd, nó, még te is rászorulsz darabig... A birtokot nem lehet így vesztegetni... Mivel erre nem akartam szólani, ő is abbahagyta... Hanem eléhozám Biró Mihályt, ismeri-e s mifélének gondolja? Tiltakozott, hogy jó barátja lenne. Bojtorjány az, mindenkihez ragad s hozzám is szeretett volna. Egyszer-kétszer kártyáztunk együtt, többek társaságában... Éhes a pénzre, de nincs szerencséje a játékban... Veszített s nem úri módon mérgelődött miatta. Igen, mondta valaki, hogy gyorsan szabadult s most Heydte körül röpdös. Úgy nézem, pénzért sok mindenre képes; jobb, ha kerülöd. Megnyugodtam, hogy mégse barátkozik Bióval. Rozáliért is örvendek ezen, nem hitvány ember tán ez az Imre mégse, csak más fából faragták, mint a mi fajtánkat... Közömbös neki sok minden, ami nekünk fő-fő bánatunk, de csak gyanúsítják, úgy látszik, rosszabbakkal. Megérezte, mire gondolok, mert egyszercsak felelt rá, a szemembe nézve: Tudom, hogy az öreg urak morognak ellenem itt Vásárhelyt is. Nem vagyok nekik elég bús hazafi. Az idő majd meghozza az igazamat, Dávid. Nekem az élet sohse volt politika, megyegyűlés meg forradalom... Egyszer élünk, éljünk jól s vígan, ha lehet, a mások kára nélkül. Ládd-é, nem haraguszok én rájuk s nem vétek nekik. De nagy ostobaság, hallod, hogy csak köpnek az olyanokra, akik magyar létükre hivatalt vállalnak s dolgoznak, akár kenyérért, akár mert úgy vélik, így mégis használhatnak valamit és segíthetnek a bajbajutottakon. Én nem vagyok rászorulva effélére, de mért ne beszélnék, jőnék össze velük s használnám a barátságukat?... Hiszed, vagy nem, sok gyanúsítottnak, kergetettnek, ügyes-bajosnak tettem jót ezzel... tán még olyannak is, aki leghangosabban piszkol... Erre kicsit megzavarodtam s makogám, hogy jól tudom, rajtam is segített... De ő legyintett; nem azért mondtam, kötelességem volt, már csak Rozáliért is... Hanem valahogy kijött belőlem, végtére is s most hagyjuk ezeket a fenébe!...

Én hagytam is, ő meg kérdezősködött barátaimról, az úri házakról, szép asszonyok s lányok felől. Eddig ezen az őszön kevés helyt voltam, mondám és hogy a fehérnépekkel csak tréfálok

én, sze' tudhatja, hogy kitartok Lila mellett. Erre megjegyzé: szeretné ismerni Lilát, mert azok után, amiket hallott róla, hiszi, hogy jó feleségem lesz, mint neki is Rozáli... Nó, más, mint Rozáli, világosítottam fel, távolról se olyan tüzes, a gazdasághoz nem ért úgy, csak a házi dolgokban hűséges, dolgos. Városon él, hiába... De Imre ezt javára írta. Bárcsak Rozáli se volna annyira falusi, csóválta a fejét s a szeme elsötétült. Ládd-e, Dávid, bűn volna panaszkodni rá, úgy gondomat viseli, de nem akar kibújni Gerlédről, ismerkedni úri társasággal s bár néha bejőni velem, kicsit vígan lenni itt... Aztán csak sötétedik, morcosodik otthon s olykor pattog is, ha nem tudok furt a szoknyáján ülni... De én megfulladnék ott, ha mindegyre ki nem dughatnám kicsit fejem abból a falusi sárból, unalomból!... (Gondolom, Rozáli is lehetne kicsit könnyebb, okosabb s van valami igaza Imrének. De nénémben mindíg megvolt a kutyatermészet.)

Elég jól összemelegedtünk Imrével. Rám is tukmált a végén 20 Frt-ot kölcsönbe. Elvettem, mert apám biza vékonyan ereszti az idén. Mivel aztán barátai jöttek oda, én elköszöntem. Imre kikísért az ajtóig s búcsúzáskor még megsúgá: lám milyen okos voltam, hogy nem elegyedtem holmi meggárgyult álmodók, Kossuth-várók s forradalmat játszók közé. A titkos rendőrség egész sereg embert tart szemmel s egyszer csak, mikor nem is képzelik, lecsap rájuk. Ezen volt mit rágódjak hazáig s még azután is, álmatlanul forogva ágyamon.

(Dátum nélkül.) Olyat döndítettünk a Sapkában, tiszta csoda, hogy ki nem dőlt a világ feneke. A fogadós nótázásomért még ingyen is adott borából s a többiek közt mi Farkassal szerelmi búban ittuk magunkat sárga földig. Ő Korniss Annáért, én meg, bocsáss meg, Lilám, csakis éretted, hogy úgy meg vagy kötözve s egy kis csókolásra se akarsz ráérni a sok bajodtól... Igen jó vagy te énnekem, Lila édesem, tudom, pelyva csak a sok más, kivel itt-ott összeakadtam, hozzád képest!... S mégis, Isten bocsássa meg, hányszor kívánom: bár lennél kicsit pillangóbb, ne tartanád olyan szentnek, magosnak a szerelmet... Hiába, Bándi vagy te, angyal tán, nem is földi leány! S én biza csak sár, ládd-é, kedvesem?... Hidd el, mégis, hogy az afféle, mint ez a pincérleány is a Sapkában, csak utálat s keserűség nékem. Hej, Lilám!...

10. December. Édesanyám volt benn Áron öcsémmel, karácsonyi pulykákat hoza a piacra s vásárolt az ünnepre. Ebédre együtt voltunk Bándiéknál. A szomorú hír az, hogy édesapám gyengélkedik, csüggedez s nem bírja már harcát a gonosz világgal. Szegény jó öregem, meg is könnyeztem, mert édesanyám úgy látja, erősen áhítozik utánam s csak azért akarja titkolni, mert hozzánőtt már az én úri jövendőm képéhez. Lelkem Lilám, áldjon meg a jóságos Isten a galambszívedért, hogy látván búmat, a te szép szemedből is könny csordult! Hanem ebéd után míg öcsém Jankával s Esztikével játszadozott, mi meghánytuk-vetettük a várható jövőt. Nyárig még ellehetek a Kollégyomban, de aztán már az volna a veszedelem, ha tovább is ott lapulnék. A professzorok azt hiszik, hogy a jogi tanítást tovább is tiltani fogják, mert Szebenbe akarja azt a kormány mindenünnen egyesíteni, németül s német renddel, hogy feledésbe menjen a magyar Corpus Juris. Jól mondá Bándi úr, hogy biztosan apám se akarna belőlem újmódi ügyvédet, bírót vagy Beamtert faragtatni. Tanító, pap, professzor meg a természetemtől idegen. Mi legyek hát? Ezelőtt két évvel még sok mindent hihettünk, remélhettünk, mondá Bándi bátyám, tám mert akkor olyan sötétség volt, éppen azért. Ma már az új rend megkeményedett... ma már, fájdalom, kezdünk látni... Igen, abban is, hogy mi lehet belőlem?...

Csakis az, amit annyi tanult nemes ember példája mutat ma: az ősi föld megtartója, mívelője, úr a maga kicsijén. Bándi bátyám, ha beszélhetne apámmal, biztosan meg is győzné őt bölcs szavaival: csak a tulajdon földecskénken állhatunk ellene az elnyomónak, ott vagyunk valamennyire függetlenek tőle, a saját kenyerünkön. Nem muszáj azért paraszttá süllyedni, apám is művelt úr maradt, lám. S aztán, ha hajnalodna mégis, egyszer, senkitől se lesz elzárva város, megye, közélet.

Bándi bátyám, amilyen földönjáró angyal, olyan okos is, ha a gyermekéről van szó. Már pedig mi ketten Lilával azt lestük, mit gondol felőlünk? Hát ő nagy csendesen kifaggatá édesanyámat a birtok állása, adósságok s élhetőség felől, még a házat is apróra megtudakolta. Felszusszantunk, mikor úgy ítélte, hogy ha új gazda veszi kézbe, Gerléden nem kopik fel az álla a tisztelt familiának, még ha meg is szaporodnék Isten akaratjából. Bándi bátyám csak igaz hazafi, ki kétellhetné s mégis oda nyilatkozott, hogy nem lehet szemet húnyni a világ folyása előtt, a gazdának élni kell az új módokkal, ügyesen táncolni a hurkok körül, hogy el ne vágódjék s ezért kell, hogy én szegény apám segítségére menjek.

Drága jó édesanyám, szívén viseli a mi ügyünket: kérve-kérte Bándi bátyámat, ha kitavaszodik majd, szánja rá magát, egy kicsi rázatásra s menjen ki édesapámhoz ebben a dologban. Ő Lilára s rám tekintvén, jóságosan ígérte, hogy megteszi.

Lila erre már meg is futamodott, nem bírva szíve terhét s én utána oldalogván, a kis kamrában találtam rá, keze műveinek, a sok rendbeli szép befőtteknek polcai között, a diószsákhoz dőlve, drága könnyeit hullatva ez érzéstelenül zörgő holmira. Ó, Lilám, te szemérmetesség angyala!... Hogy vergődtél, mint madár a hurokban, amíg a szívemre tudtalak vonni s milyen igazi gazdasszony vagy, hogy még csókközben is tudtál szepegni: - Ügyelj, Dávid, el ne rontsd sarkoddal az uborkásüvegeket!... De tán kis gonosz vagy te leginkább s így kívántatod a szerelem csodaborát az én szomjas ajakammal!...

Azt jól láttam, Lilám, hogy Áron öcsémet megbolondítottad. Tám ölni is tudna érted, ahogy a szemiből olvastam. Félek is, hogy elüt a kezemről!... Lila, Lila, te boszorkány!...

11. Dec. Édesanyám hívott karácsonyra, de mondám, hogy csak újévre ha eljuthatok, gróf Toldalagi Ferenc hívott meg Koronkára, Deák Farkassal együtt, ünnepelni.

- Ő már csak gróf, s bárókisasszonyok közt találja jól magát! - gonoszkodott Lila. De édesanyám tudta, hogy apámnak ez valóságos karácsonyi ajándék lesz: biztatott, hogy csak menjek s mulassak jól.

10. Januárius. 1852.

Koronkán már csak kártyáztunk, Korniss Anna is ott lévén a spinéten zenélt, Farkast olvadoztatván, énekeltünk eleget s táncoltunk a Teleki és Bethlen komtesszekkel, kik vagy négyenötön ott ünnepeltek. Ferenc gróf nem szereti a politikát s előre intett, hogy effélével ne kormozzuk a szép innepi fehérséget. Ő is mondá, hogy most, akinek csak talpalatnyija van, azon álljon s dolgozzék, akié a föld, azé marad a haza, végül is. Honfikönnyeinket régi nótákra hullogattuk vacsora után. Különösen egy öreg dáma, Ferenc gróf nagynénje diktált kifogyhatatlanul ilyen nótákat nekem s elhallgattak volna reggelig is engem.

A gyönyörű Anna suttogá egyszer könnyező szép szemekkel:

- Ernyei úr, önnek a világot kéne bejárni a magyar nótákkal... Mindenütt, még a tengeren túl is megsajnálnának s megszeretnének minket, ha hallanák...

Olyan volt a bűbájos komtessz szava nékem, mintha villámlott volna egy nagyot a fejemben, szívemben... Bizonyosan úgy néztem rá, elképedve s ámultan, hogy ő maga is meghökkent, miféle csodagondolat kelt benne? Lángbaborult az arca s szinte sikoltott:

- Isten súgta ezt!... Nagy kincset adott az Isten önnek, Ernyei úr!... Hogy a hazának javára forgassa!...

Akkor éjjel nem tudtam aludni. Ez is lehetne?... téptem magam. Forróságban repültem égig, távoli képzelésekben... Fagyottan zuhantam le az erdélyi göröngyre... Hogy lehetne kijutni

messzi idegenbe?... Pénz, pénz!... Hatalmas barátok!... S azután: apámék, a kicsi gerlédi föld... s Lila, Lila!...

Másnap gondoltam rá, hogy Farkasnak beszéljek róla. De féltem, hogy félreért Anna miatt. Úgyis marta a szívét szegénynek, hogy a grófnő törődik vélem s hozzá kedves ugyan, de közömbös. Szegény Farkas!... Mintha én a barátságot elárulnám!... S mintha nem tudnám: egy ilyen nagyúri leánynak esze ágába se jut efféle, magamfajta senkivel kapcsolatban!?... De mégse szóltam neki. Hanem, a komtessz nem állhatta meg s a társainak suttogott róla. Észrevettem ezt, mert ettőlfogva olyan nagy szemekkel néztek rám s úgy mosolyogtak, mintha közös titkunk lenne. S célozgattak is, elejtett szavakkal.

(*A könyvecske egy másik helyén*, ceruzával folytatva, itt-ott elmosódottan.)

Ünnep után, vadászgatva jártuk a szép hóborította erdőket. Ferenc gróffal ketten maradván egy pihenőben, mondá:

- Nagy vigasztalás nekünk az ön szép éneklése, Ernyei. - Fürkésző szemmel tette hozzá: - Anna húgom különösen gyönyörködik benne.

- A kis grófnő igen kegyes hozzám! - hajoltam meg s aztán nyugodtan néztem szembe. - - -

- Titkos menyasszony az unokahúgom - jegyezte meg Ferenc gróf.

Szegény Farkas! - sóhajtottam magamban. De a gróf tekintetét állottam s miért is ne?

- Szívemből kívánom, hogy boldog legyen! - ennyit feleltem.

Ferenc gróf, úgylátszik, megnyugodott, hogy az Anna lelkendezése mögött nincs semmi veszedelem, legalább is én nem táplálok hiú s ostoba reménységeket.

- Nemcsak szép, lélekben is kiváló teremtés - bólintott. - Igazán eredeti gondolatai vannak. Megmondom önnek: nekem is említette, hogy az énekével, úgy véli, nagy szolgálatokat tehetne ön hazánknak, külországokban... El kell ismernem: a gondolat jó, sőt meglepő, kitűnő... Nem tünődött el rajta, Ernyei?...

- De igen, gróf úr - válaszoltam elszoruló szívvel. - Megvallom, igen. Csakhogy nem vagyok bizonyos felőle: igazán érek-e annyit?...

- Nem iskolázott művészetről volna szó - nézett el Ferenc gróf a fák között. - Amit ön tud, az úgy jó, ahogy adja. A hangja, az őszinte érzése, a természetessége... Talán éppen ezek volnának hatással...

- Már az is nagy biztatás nekem, hogy ön ennyit gondolkozott rajta, gróf úr!

- Tudja Ernyei, ahogy Anna húgom szólt felőle, tényleg megfogott... belém ragadt... De persze...

- Tudom, gróf úr... Nem lehet belőle semmi, én azt már beláttam... Szegény, falusi nemes vagyok, pénz nélkül, külországi ismeretségek nélkül... De higgye el, örökre hálás leszek Anna komtesznek s önnek is érte... Nagy ajándék volt ez nekem, köszönöm!

- Pénz talán csak a kezdetihez kellene - mormogott Ferenc gróf. - Közügynek látnám s ha ön is, akkor adhatnék... vagy előlegezhetnék...

Elvágta keze intésével hebegésemet s lassan megindult, tappogva a hóban. Én utána. Közben ő folytatta:

- Ismeretség dolgában pedig most igazán nem volna nehézség... A külföld tele van emigráltakkal, köztük sok rokonom, barátom... Azok már szereztek kapcsolatokat s önt is bévihetnék jó helyekre... Kijutni azonban, az bajos...

- Mestere lettem a bujkálásnak, gróf úr - ráztam én fejemet. - Az se volt utolsó dolog, mikor a vásárhelyi tanító, Bándi urat átvittem az oláh táborokon, Debrecenbe. Bem apó külde minket, Kossuth-hoz... S azóta is megszoktam a lappangást... Kiszöknék valahogy...

- Bándi urat ismerem! - fordult vissza Ferenc gróf. - Ritka egy becsületes, tisztaelméjű s szívű férfiú... Ezt még elmondja egyszer nekem, Ernyei! - De várjon csak!... Ha szökéssel csinálná s magam is úgy hiszem, másként nem tehetné, ki tudja, visszajöhet-e még s mikor?... De még ha Reisepass-sal engednék is, ezek hamar megtudják, mit művel ott künn s a magyar nótától jobban fél a hatalom, mint a titkos összeesküvéstől... Úgy se jöhetne vissza, csak majd, ha egyszer... A szüleiről már beszéltünk, tudom... Nehéz érettük is... És, mondja, nincs lekötve, másvalakihez?

Megállott. Élesen pillantott a szemembe. Bennem dübörögve omlott össze a hiúszép épület, ami előbbi szavai alatt csodamód nőtt fel az égig.

- Lila! Ó, Lila! - nyilallott át szívemen. - Te nem jöhetnél vélem, hogyan is?... Bolond ember én, semmit rád nem gondoltam, amíg ezeken szálldosott kótyagos elmém!... S mégis, nem tudtam egyszerre eltépni a tündér hajaszálát, ami húzott... Ferenc gróf rögtön elejti a dolgot, - süvített át rajtam - ha megmondom... S bár úgyse lehet, de mégis... legalább amíg beszélünk róla... mintha való lenne... elérhető!

Csak makogtam, hebegtem nyomorultan, vergelődve...

Ferenc gróf megfordult ismét s most már gyorsabban ment előttem.

- Még gondolkozzék rajta! - vetette hátra. - Nemes ember, tudja a maga dolgát...

Szédelegve, lesujtva botorkáltam utána...

7.

A könyvecske folytatása. *(Egy nehezen kiolvasható részlet, máshol.)* - - - napig - - (Ger)léden. Édesap(ám) - - - Félek, nem sokáig - - - (re)ménységét, hogy valaha jobb világ lesz. Az keseríti leginkább, hogy az idő is ellene esküdött a velem való - - - - (I)gyekszik bár a látszatát tartani - - - Édesanyám biztosan beszélt már neki s célozgatott Bándi úr látogat(ására) is, úgy vettem ki - - - - Nem bírná el, ha megvallanám neki, miféle bolond álom gyötör Koronka óta. Most kapaszkodik belém szegény, mint utolsó - - - Édesanyám is belémveti minden bizodalmát, tőlem reméli, hogy alája állok a recsegő háznak. Áldott lélek, már kigondolá, hogy a két fiúnak egy hátulsó kamarából formálna szobát, ők apámmal az egyik benyílóba húzódnának s kettő nekünk jutna Lilával, az ebédlő meg közös maradna, amíg - mondá mosolyogva - össze nem kapnának az új menyecskével, akkor pedig úgyse kell már neki más ebédlő, csak a férgeké... Hej, Lila!

- - - - -

- Ez az, - tördelte - hogy szeretem! Bár gyűlölném! Nem kellek én már neki, Dávid!... Selyemmacskák kellenek Imrének csak, afféle selypítő, cirókás, szagosvíztől büdös, városi szajhák!... Belőlem csak a két kérges kezem kell neki, meg az örökös lótás-futásom.

- Ládd-é, ez nem igaz, húgom! - szóltam rá, kemény, sűrű haját simogatva. - Vásárhelyt mondá nékem Imre, hogy csak arra vágyna: öltöznél szépen, kedvire, forgolódnál véle úri körben s élnél vígan... Csak rád nézne akkor, hiszen egyedül téged becsül s szeret!... Mondom!...

- S miből uraskodna, - tépte ki magát Rozáli a karomból - ha én nem gyűteném neki a pénzt, mint hörcsög?... Egyiknek itt kell dögleni az iga alatt, hogy a másik flángérozzon... s a másik csakis ő lehet!...

- Légy okos, Rozáli, - csitítottam - légy kedves hozzá... Te hajtod el...

- Én megvagyok itt! - lökte fel dacosan a fejét. - Tőlem csak menjen, ahova akar! Nem érek rá búsulni se, annyi a dógom!...

Az ölembe vontam s mint régen, ellágyult. Szép lett Rozáli így s szepegni kezdett, mint egy órjásgyermek.

- Mért nincs kicsitek, Rozáli? - kérdeztem. - Nem volnál ilyen egyedül...

Zokogásba tört ki:

- Imre... nem akar... gyermeket. Te Dávid, hidd el, nem is... nem is vagyok én... egészen...

Lángoló arcát a mellemre temette szegény Rozáli.

Nagy baj van itt, gondolám. Ismerem Rozálit: csupa tűzláng, odaadás. Boldogan foganna s kacagva szülne. Hát ezért ilyen nyughatatlan, loholó, csapkodó. Imre nem is tudja, hogy ez a csalása rosszabb, mint minden vásárhelyi kandurkodása. Jó nem lesz ebből, az szentigaz!

Beszéltem I(mrével) is. Nehéz vele beszélni. Először is nagyon udvarias Rozálihoz, sohase pattog vissza rá, szépen szól neki, elborítja városi lim-lommal. Úgy tréfálkozva üti el a támadásokat, elsiklik előlük, mint a hal. S ha már sok: a kocsi mindíg készen áll, hogy elrepítse. Ami pedig a gazdálkodást illeti, Imre ért ahhoz, meg kell adni s szereti is belevinni Rozálit, hogy arról beszéljenek. Úgy tudja igazítani, hogy a gondolatait Rozáli mondja ki s ő dícsérje... Húgom mindíg ugrik neki s Imre itt vezeti el a viharokat.

- - - -

Ősztől tavaszig éljen ott velem, ahogy hozzánk való. Tavasztól aztán, nem bánom, gazdálkodja ki magát itt, ahogy akarja... Ugye, ezt csak elfogadhatja?... De várj! Mást is akarok... Te a nyárra úgyis hazajössz, végleg... Az öregúr is belátja, ez a helyes... Rád bíznám szívesen a gazdaság intézését, megegyezünk testvériesen. S mert ez a nagy hombár ház megürül, akár itt lakhatnátok majd Lilával. Nekünk, nyárára, el lehet belőle rekeszteni egy-két szobát... Nó, sógor...

- Köszönöm, Imre - nyujtottam kezemet feld(obbanó szív)vel. - Becsületes ajánlat, meggondolom!... - - - ágyamban elmélkedve, behunyt szemmel. Hej, Lilám, ha úgy volna!... Másként volna, mint Rozálinál... Akármilyen vékonyka vagy édes liliomszálom, vagy kilenc buksi Ernyei nékem igen tetszenék tőled, fiúcska, leányka, egyre-másra, ha te is akarod... S ha egyszer szép szemérmesen a karomba símulsz!... (Itt két sor vastagon át van húzva.)

- - - ez az ördög rúgja a bordámat! Bárcsak ne ébresztette volna fel bennem az a szépséges leány!... Lilám, vívj meg vele, angyali ártatlanságoddal, édes, szelíd boldogságot ígérő tisztaságoddal!... Hiú képzelgések, miért gyötörtök mégis... Ha csak károgni tudnék, mint a varjú, be jobb volna nekem s neked is, szegény Lilám!...

Igaz, Ferenc gróf többet nem szólt erről s én...

- - - -

22. Január. Lilám megijesztett. Didergett, mint a hideglelős beteg, mikor tegnap este belépve, megcsókoltam a kezét. A gyermekek aludtak, Bándi bátyám csodaképpen nem volt otthon, pedig fertály kilenc lehetett.

- Édesapám rossz hírt kapott - vacogta Lila. - Valami nagy baj készül. Professzor Törökhöz szaladt, figyelmeztetni, hogy vigyázzon...

- De mi lehet az, Lilám? - ültem melléje a kanapéra s csendesen magamhoz vontam reszkető vállait. Annyira odavolt, hogy felejtette szokott ellenállását. Nó én nem lévén fából, éltem az alkalommal s szorosabban fogtam, hogy melegedjék kicsit. Az aranyos hajába is aprókat csókoltam, nem ügyelte, így hát a szép domború homlokára tértem s erre ijedten belém kapaszkodott. Jól van, gondolám, ez nem taszítás, az arcába hajoltam s ahogy hátrakapta, éppen az orrocskája hegyét találtam el a csókkal.

- Ne, Dávid, - szepegett az én madárkám - ne helytelenkedj most... Úgy féltelek!...

- Éngem-é, gyönyörűm? - duruzsoltam a kicsi fülébe. - S mitől, nó? (A fülét se tudta megmenteni, hiába csavargatta azt a makacs hattyúnyakát.)

- Ó, Dávid... Ne!... Hallgass ide, nó!... Édesapám megtudta, hogy sokakat béfognak... Diákokról is beszéltek neki... Valami összeesküvést fedeztek fel... Igazán!.. Ne, Dávid!... Mondd meg lelkedre: benne voltál?...

Kőből lett volna az az ember, aki a Lila két nagy kék szeméről a tiszta gyémánt könnycseppeket le nem csókolja!... Én nem voltam kőből!...

- Ne félj, szívem - csókolgattam lecsukott pilláit. - Nem vagyok én benne semmibe!... Ne félj!... - Sóhajtva hajtotta hátra a fejét, a karomra. Ó, hogy a jó Isten áldja meg, aki ezzel a bolond hírrel megijesztette!... Hogy jutottam volna másként a sóhajtó bársony-szirom ajkaihoz? S hogy csókolgathattam volna ezeket a szegény, hideg szirmocskákat addig s addig, amíg tüzessé nem virultak s önfeledten nem viszonozták vigasztalásomat?... Nó végre, Lilám, te kemény Vesta-szűz, csak ellankadtál a karjaimban s egyszer mégis édesded puhán hagytad nádszál-derekadat, gyöngéd kis kebleidet a te gonosz szeretődhöz símulni!...

A boldogságot magát tartottam a karomban, igen, éreztem ezt, Lilám!... Ládd-é, ha mindíg ilyen volnál, soha bolond álmok el nem röpíthetnének tőled!... Lila, ajánlom, légy a feleségem gyorsan!... Ments meg engem tulajdon önmagamtól, Lila!...

De dologra!... Fájdalom, igen hamar hallók a kiskapu csattanását s a sietős lépéseket... Lila sikoltott egyet, kitépte magát ölelésemből s hajához kapva, nyakra-főre kirohant a szobából.

Bándi bátyám jött, de nem egyedül, sőt legnagyobb ámulatomra, Imrével...

Imre a kollégyomban keresett engem, de nem találván, erre sietett s az utcán találkozott Bándi bátyámmal. Megkérte, hogy bejöhessen.

- Azért kereslek, mint a tűt, - esett nekem - hogy mondd meg tisztán: van valami közöd titkos összeesküvéshez?

- Nincs - feleltem. - Régen tudtam valamiket, de engem már akkor kihagytak, mikor még Gerléden lapultam. Mióta ismét kollégyomba vagyok, semmibe nem elegyedtem...

- Úgy! - szusszant fel Imre. - Hál' Istennek!... Amit valaha tudtál, azt is felejtsd el, érted?... Talán most kimaradsz a dologból!...

Bándi bátyám reszkető lábakkal ereszkedett egy székbe, homlokát törülgetve nagy kockás zsebkendőjével.

- Tessék leülni, Pókai úr! - intett Imrének. - Reám úgy nézett, mintha előbb azt hitte volna, én öltem meg valakijét s most reménykedik, hogy tán mégse...

- Köszönöm, Bándi úr - hajolt meg Imre. - Nem zavarnám. Tudom, nem vagyunk egy véleményen, sok minden felől.

- Az igaz, Pókai úr! - hagyta helyben ő. - De most egy dologban futottunk, függesszük fel hát ma estére a hadiállapotot. Tessék!

- Én nem is hadakozom! - mosolygott Imre s leült.

Lila is előlebegett, a kis álszent, csoda ártatlan arculattal s igen rendes hajzattal, öltözetben. Minden asszonyféle született ámító! - gondoltam magamban, befelé mosolyogva.

Imrét, jól láttam, megdöbbentette, hogy milyen szép szűz az én Lilám. Mint nagy gavallér, mindjárt bókolt is neki s Lila szendén felelgetett, de a nyelvecskéje tűhegyű volt. Imre ezt tudta méltányolni s tűzbe jött tőle. Csak tátottam a számat, hogy vele Lila egy-kettőre milyen beszédes lett... Közben Bándi bátyám elémtördelte, hogy Kebelei Nagy Samu úr hozta a hírt, neki régi barátja, a befogatások elhatározásáról. Ő is ludas lévén, nem mert Törökhöz menni, hanem Bándi bátyámat kérte meg: szaladjon s intse, tegyen el szem elől mindent, ami gyanús vagy több lehet. Mert Törökre mennek rá legelőbb, őt tudják itt a fejnek. Szökni azonban ne próbáljon, mert figyelik s még rosszabb dolga lesz. Tagadni, ez az egyetlen!... Nagy Samu a diákokat is félti, engem is... De ha úgy van, ahogy mondom, akkor nem lehet bántásom!

Lilával csak egy hosszú pillantást válthattunk búcsúzáskor, de ahogy lehúnyta a szemeit, az több volt nekem mindennél.

Imrével együtt távoztunk s útközben elsuttogta, hogy székházbeli barátja tudatta vele: készítik a listát s az elfogatási parancsokat. Az illető még nem tudja, kik vannak kipécézve, csak hallott Törökről s másokról és hogy fiatalemberek is bekerülnek... Erre gondolá Imre, hogy ezek diákok lesznek s tán én is köztük...

Isten látja, nyugodt vagyok. Nyilt harcon szívesen véreznék, de az efféle titkosságot, mióta beleláttam, nem helyeslem.

Ezt a könyvecskét ma este odaadom Muzsnainak, ő minden zugot ismer a Kollégyomban, dugja el. Talán a könyvtárban tud neki jó helyet.

30. Január. Ma végre visszakértem Muzsnaitól ezt a könyvecskét. A fergeteg elvonult felőlünk, a Kollégyomot nem is érte. Feljegyzem röviden, mi történt? 23-án egész nap azon rágódtunk a körben, elfognak-e minket is s ha igen, mit valljunk, mit ne? Az jött ki belőle, hogy egyikünk se részes a dologban, puszta hallomások utóvégre nem számítanak s azokról jobb lesz teljesen tudatlannak mutatkozni, nem magunkért, hanem hogy másokat be ne mártsunk. Demjén Lajos, szegény feje, nem volt közöttünk, végig együtt maradt professzor Törökkel annak szállásán. Sejtem azt is, hogy baráti szeretetből tartotta magát távol, nehogy ártson nekünk, ha köztünk látják. Mi öregebbek, akik a háború sok nyomorúságát kiállottuk, nem riadoztunk a bajtól, csak Danit sajnáltuk, ha tömlöcbe kerülne, mert rossz bőrben volt, állandó forróság gyötörte s alig állt a lábán. Farkast, fiatalságáért szántuk volna, noha ő bátor gyerek s egy kicsit még mintha örülne is az izgalomnak, úgy tetszett.

A professzorok között is észlelhettük a nyugtalanságot. Török János nem is jött fel aznap prelegálni, a többiek pedig csak immel-ámmal tartották kurzusaikat, látszott, hogy máshol jár az eszük. A kicsiket a szobákban őrizték s az épületet egy se hagyhatta el. Nem felejtem soha a furcsa nyomást, ami a csendben, szorongásban ott feküdt a Kollégyomon. De végre este lett s lefeküdtünk, hánykódni az ágyban, tépelődve.

24-én kora reggel szaladt végig a hír a cétusokon, hogy aminek meg kelle lennie, meglett: éjfél után rámentek professzor Török házára s őt elfogták. Mi hirtelen magunkra hányván ruháinkat, lefutottunk a kapuba. A Sáros-utcán hömpölygött fel a katonaság éppen, akkora erő, mintha utcai harcba akarnák vetni s nem fegyvertelen polgárok megfogására. Török házát is, mint később hallók, valami negyven fegyveres rohanta meg éjszaka. Ezek a bátor vitézek tán azt hitték, maga Bem apó várja őket, egész seregével! Szentül meg voltunk győződve, hogy a Kollégyom ellen jő a had, de kettévált s míg az egyik fele lefelé trappolt a Szent Miklós-utcán, a másik a Kollégyomtól odébb megállt s a Székház előtt zárta el az utat, keresztbe. Csak egy tiszt jött szakaszával hozzánk, bekergetvén minket s pattogva rendelte, hogy a kaput be kell csukni, senki azon ki s bé nem léphet!... Így zárattak le minden kaput, ablakot a két soron végig, utcahosszt. Mi aztán a kisebbik épület ablakaiba gyűlve leskelődtünk kifelé s láthattuk, hogy a házakban is így van: ijedt arcok villantak el itt is, ott is a függönyök árnyékában.

Délig egyebet nem láttunk, mint a töméntelen katonaságot, az úttesten le-fel cirkáló zsandárőrjáratokat és olykor a Székház körül összeverődő tisztek szivarozó, gesztikuláló csoportjait. Később megtudtuk, hogy Törököt és Demjént (aki náluk volt akkor éjjel) a professzor lakásán vallatták egész délelőtt s csak délben vitték be a várba, talán a Fazekas-utcán, mert ezt nem láttuk.

Ebéd után az utcazár megszűnt, a katonaság elvonult s csak őrjáratok maradtak. Mi is kimehettünk, amiből az látszott, hogy felőlünk a veszedelem elmult.

Farkassal siettünk lefele, én Liláékhoz, ő a szüleihez. A Tékáig jutottunk, mikor legnagyobb meglepetésünkre s örömünkre Horváth Károly vágott át az utcán, a Tábla felől. Ahogy meglátott, nekünk szaladt ő is.

- Hát te?... Hát téged nem?... Hál' Istennek! - ölelgettük.

- Úgy látszik, - mosolygott - én nem kellek nekik! De Törököt befogták s a várba vitték... Miért?... Úgy értem, hogy tudhatták: ő már lemondott róla s le is fújta mindenkinél, akihez elérhetett... Hiszen mondtam nektek: a zárdában, akkor, ebben egyeztünk meg. Végre Török is meggyőződött róla, hogy mit ér az egész?... Mégis, Demjénnel együtt, mint országos latrokat hurcolták be... Pedig hajnal óta vallatták s tisztán kivehették belőlök: a világon semmi ténybeli dolgot nem tettek s nem is akarnak... Én ismerem tábornok Schobelt, a városparancsnokot... Felvilágosult, józan ember... Megyek hozzá, barátaim, most éppen... Beszélni akarok vele... Helyezze szabadlábra őket, leteszek akármekkora biztosítékot értük, hogy nem szöknek el s tárgyalják le az ügyet tisztességesen, hozzáértő védők meghallgatásával... Ilyen férfiút, mint Török, mégse lehet láncon tartani...

- Te bízol abban a Schobelben? - kérdeztem fejcsóválva. - Hátha oroszlán barlangjába dugod a fejed s Törökön se segíthetsz?...

- Bízom? - vont vállat Károly. - Nem bízom úgy, mint barátban, persze. De tudjátok, hogy ez az ember érintkezést kezdett itt magyar urakkal. Megértést akart, a maga módján. Én is így találkoztam vele egy társaságban. A józan eszében bízom, a belátásában, hogy így nem munkálja a szándékait... S mit kérek? Mondom csak annyit, hogy ne tartsa tömlöcben őket. Tisztázzák a dolgot, így többre mennek ők is!

- Ne menj! - tette kezét a karjára Farkas. - Vagy legalább beszélj előbb másokkal is róla... Menjetek többen, olyanok, akikkel Schobel kereste a megértést...

- Arra nincs idő! - rázta fejét Károly. - Nekem különben is haza kell sietnem Háromszékre, hogy leintsem a forrófejűeket, elvágjam az egész dolgot. Így beszéltük meg tegnap Törökkel... Isten veletek, ha végeztem, még megkereslek!

- Akkor veled megyek! - kiáltott Farkas. - Jobb, ha tanúd van...

- Gyere! - biccentett Károly s azzal indultak is gyorsan, búcsút intve nekem.

Ez a fordulat olyan hirtelen történt, hogy szóhoz se juthattam. Pedig szerettem volna Károlyt is, de legalább Farkast visszatartani.

Liláéknál Imre várt reám. Gondolta, hogy idejövök. Megmondta, hogy se én, se, Demjént kivéve, más diák nincs a listán ezúttal. De elfogták Topler Simon és Dobolyi Sándor tanácsnokokat, Andrási Rafael gvárdiánt, Albert Jánost, a papot s még másokat is; Kebelei Nagy Samuért, Gálfi Mihályért pedig már útban vannak. De egész Erdélyben mindenütt lesznek befogások, a parancsok kimentek. Háromszékről is behozzák Horváth Károlyt, őt főembernek gyanítják...

- Horváth Károlyt? - kiáltottam rémülten. - Az a szerencsétlen egyenesen a markukba futott! - S elmondtam, hogy az előbb mi történt.

- Akkor vége neki! - szólt Imre. - S Horváth erősen téved, különben is. Ahogy nekem megsúgták, itt gonosz dolog készül. Látja jól Heydte is, Schobel is, hogy nagy veszedelem nincs s el is aludt volna. Schobel hagyni is akarta, csak figyelmeztetni a főiket, szereljék le az egészet. Heydte már nem ilyen, ő érdemeket akar szerezni, előlépést, kitüntetést... De még ő se az igazi... Herceg Schwarzenberg Félix, a bécsi kormány feje, az erdélyi helytartó testvére az, aki az ifjú császár ijesztésére, ujja körül forgatására nagy összeesküvés leleplezését, megtörését kívánja jelenteni... S tőle jött a szigorú parancs: bűnösöket, nagy bűnösöket, minél többet fogni be s ítélni el keményen!... Így van ez! - nézett Bándi bátyámra s reám. - Bolondság volt, amibe belemásztak az itteniek, de a bécsiek szándéka egyenesen gazság!

- Örvendek, hogy így látja a bécsieket - jegyezte meg csendesen Bándi bátyám.

- Fájdalom, ezzel nem segítünk a bajon! - hajolt meg Imre. - Ez csak a tehetetlen kívülállók véleménye.

Este aztán megtudtam Farkastól, hogy Imre igazat szólt.

Egészen a tábornok ajtójáig jutott Horváth Károllyal s béjelenték magukat. De a segédtiszt azzal jött vissza, hogy Őexcellenciája csak Herr Horváthot kéreti, Herr Deákkal nincs módjában beszélni. Farkas mégis ott maradt az előszobában s a segédtiszt hagyta, bement Károllyal a parancsnokhoz. Ott ődöngött Farkas tán órahosszat is, míg a segédtiszt visszakerült. Csodálkozott, hogy mire vár. Ő mondá, hogy barátjára. A fiatal katona nem volt se gőgös, se durva. Szelíden a vállára tette kezét s úgy mondta: „Ne várja tovább, Herr... A barátját Őexcellenciája letartóztatta. Van másik ajtó is, amin elvihették a börtönbe, nicht wahr? Jobb, ha Herr... hazamegy. Örüljön, hogy megteheti. A barátjáért már elment volt a parancs oda, ahol lakik. De íme, maga jelentkezett. Így rövidebb, egyszerűbb lett a dolog. Adieu!”

A város és a kollégyom még napokig hullámzott, borzadozott, amíg lassan lecsendesült. A foglyokat különben csakhamar Szebenbe szállították, éjjel, titokban. Vége lett a reménykedéseknek, amiket sokan tápláltak, hogy ártatlanok lévén, elengedik őket. Szeben: ez az engesztelhetetlen, kőkemény bosszút jelentette minden magyarnak...

A kör tagjai, immár szegény Demjén nélkül, önmagunkra nézve lassacskán megnyugodtunk. Hiszen őrültség is lett volna minket vádolni, büntetni. Kicsi emberek is vagyunk mi, hála Istennek, észre se vesz a hatalom, megtalálta bűnbakjait a nálunk sokkalta különbekben, derekabbakban. A jóságos Isten őrizze meg őket!...

Csak Horváth Gazsi töpreng sötéten s jósolja, hogy nincs még vége, ahogy ő az osztrákot ismeri... De Gazsi mindíg pessimista volt.

17. Február. Egyszerre kétfelől is furcsa hírt vettünk. Farkas egy családnál hallotta, én Imrétől. Amit Imre mond, azt már megtanultam igaznak venni. A hír pedig az, hogy Biró Mihályt elfogták Kisgörgényben s Szebenbe szállították. Farkas, jó lélek, mindjárt kijelentette, hogy lám, mégse volt igaz a gyanúsítás s kérjünk bocsánatot lelkünkben Birótól, mert őszinte volt a beszéde s a forgolódása, igaz hazafi ő is. De Gazsi megmaradt vén károgó hollónak, ő hajlandó azt hinni, hogy Biró maga fogatta el magát, a hatalommal megegyezve, egyrészt, hogy aljasságát a magyarok előtt fehérre mossa, másrészt valami további gazság céljából, ami majd kisül. Imre is furcsállotta az esetet, nem tiszta ügy, azt mondta s engem faggatott, mit is beszéltünk akkor Biróval?... Már alig is emlékeztem, ebből a könyvecskéből kerestem ki neki. Imre csak hümmgetett rá.

A foglyok Szebenben nem vallanak, - ezt suttogják a városban - a haditörvényszék semmit se tud rájuk sütni. Bárcsak igaz lenne!

(Dátum nélkül.) Gyászlobogókat tűztek ki a Székházra, a várbástyákra, kényszerítették a Kollégyomot is, hogy ezt tegye. Meghalt Schwarzenberg Félix herceg Bécsben. (Nehezen sajnálom!) Bándi bátyám hallotta, hogy mit rebesgetnek erről: mérgibe' halt meg. Mert februáriusban egy tanács lett volna Bécsben, melyen a herceg azt követelte, hogy minden elfogottra, ha csak annyi derül is ki róla: tudott a dologról, kötélhalál mondassék ki. De a hadi miniszter, Gyulai ezt ellenezte s mások is. A herceg ezen annyira dühbejött, hogy őrjöngeni kezdett, elájult s többé nem is látták a tanácsban. Most aztán bele is halt. De ebből látszik, Bándi bátyám szerint is, hogy biza a dolog nem aludt el, ugyancsak ébren tartják s készül a bosszúállás.

15. Március. Szabadság születésnapja, köszöntelek!... És siratlak: megölt égi kisded, Szabadság!... Vaj' feltámadsz-e valaha?

Lilám elővette rejtett nemzetiszínű szalagcsokrát s a keblére tűzte. A hazáért eltűrte azt is, hogy a drága szalagot ott a szíve felett megcsókolgassam. Bándi bátyámmal a nagy napokra emlékeztünk, könnyek s lelkesedés között.

Ez a drága ötéves Janka, ördögfióka egyébként, mint ezüstcsengettyű, elénekelte a térdemen, amire Lila tanította: „Kossuth Lajos azt izente". Sőt már Esztike is beleselypített itt-ott, mint valami kis tücsök.

Janka, ahogy befejezte, mindjárt az ajkára is tette ujjacskáját:

- Ne monj med zsandájnak, Dávid báci!

Így ünnepeltünk.

Az idő gyönyörűen kinyílt s ha így tart, Bándi bátyám a napokban kimegy Gerlédre, meglátogatni apámékat.

28. Március. Ma délután Lilánál voltam, együtt vártuk estére apja hazaérkezését Gerlédről. Janka csak kétszer pofozta fel Esztikét s ő maga legfennebb háromszor esett az orrára. A szokotthoz képest tehát csendes óráink voltak, s én a könyvecskémből olvastam fel egyetmást Lilának, míg ő varrogatott.

- Féltékeny vagyok erre a könyvecskére! - mosolygott egyszer. - Nekem sohse mondod el ilyen szépen, igazán!...

Igyekeztem megbékíteni s ő békülgetett. Lilám szép lassan nyílik, mint a bimbó a napsugárban. Már nem olyan húzódozó, rátarti s makacs, mint régebben. Miért is? Szokni kell már neki ahhoz, hogy három-négy hónap mulva férj s feleség leszünk.

De egyszer csak nagyon elkomolyodott, mélyen a szemembe nézett s úgy suttogta:

- Dávidom!... Lehet, hogy édesapám elintézte már... s csakugyan a tied lehetek, hamarosan... El kell döntsd hát te is, édesem!... Tudom, tudom, becsületes ember vagy s tán... egy kicsit... szeretsz is!... Nem, ne szólj most!... Hallgass rám, Dávidom!... Nem rólam van szó, az életem egyedül a tiéd... Nekem már nem kell dönteni... De én sokat gondolkoztam elejtett szavaidon, tán titkolni is akartad előttem, én mégis jól tudom: fordulhatna úgy is, hogy te a messzi nagy világban járj s híres énekes légy!... Ó, Dávidom, sokszor úgy félek, én töröm le a szárnyadat!...

Mit szólhattam volna ezekre a sejtő szavakra?... Sohase értettem a színleléshez.

- Hidd el, hogy igazán szeretlek! - csak ennyit. S a haját símogattam, kis kezét szorongattam.

- Úgy el-elképzelem, - rebegte - a sose látott messzi városokat s téged, ahogy ünnepelnek bennük! Mi vagyok én, szegény semmi leány, hogy megkösselek?...

- Nézd Lilám, - sóhajtottam - egyszer a Kísértő még az Úr Krisztust is megkörnyékezte s hát engem, nyomorult férget, hogyne? Mér hazudnék? Sokszor jön hozzám álmomban, mostanság is... De arról nem is beszélve, hogy rátermettem-e igazán valami nagyra, megnyugodtam azon s nyugodj meg te is: a Gondviselő Isten bezárta előttem az útat. Hogy is lehetne kijutni a világba ebből a vasketrecből? Álom ez, Lilám... Én már csak neked énekelek ezután, szívem!...

- Édesem! - könnyezett Lila, a vállamra hajtva fejét. - Elhiszem neked! Jó, hogy te ilyen igaz ember vagy... jobb így!... De ha valaha... Dávid, ha valaha kinyílik az ajtó: nem bánod meg? Nem fogsz tehernek érezni engem?... Ó, ha úgy lenne, értsd meg, Istenre mondom: jobban szeretlek, mintsem hogy megöljem a lelkedet... Ígérd meg, ígérd meg, hogy akkor megmondod nekem!... S tudd ezt az egyet: repülhetsz, aggodalom nélkül!... Én várni foglak hűségesen, amíg visszajössz!... Hiszem, hogy nálam fogsz megpihenni majd, a végén! Ezt el kellett mondanom, most, mikor még lehet...

- Igen szent nekem!... Igen jó, nemes!... - szégyenkeztem a szavain. Tiszta csoda, hogy így gondolkozik s így tud beszélni!... Meg fogom zabolázni az eszem legelését én is!... Ez a leány többet ér az egész világ minden dicsőségénél! Nem, nem röpdösök sorsom ellen: itt kell nekem véle élnem jóban-rosszban... Ez az én hazám, végzetem s az övé is!... Milyen jó az Isten, hogy ilyen mézzel édesíti nekem a keserű világot!

- Az Isten megsegít, szívem, - csókoltam le ajkait - hogy életünk végéig csak azt mondhassam neked: köszönöm, hogy társam lettél!

Szent csendességben hallgattuk ezután egymás szívének összedobbanását.

Bándi bátyám vacsoraidőre érkezett. Tisztes, illemes férfiú létére előbb nyugalmasan megvacsorázott velünk s kikérdezte Lilát a három nap eseményeiről, amíg távol volt, a kicsik egészségéről s minden egyébről. Én meg arról referáltam, hogy mi hír a városon? Csak ezután tért rá őkegyelme a fődologra, de a maga módján, elrészletezve az Ernyei-család minden tagjának állapotát, a ház s a gazdaság dolgait. Tolmácsolta ezek után az üdvözléseket s jóegészség-kívánásokat. Megtudtam, hogy apám testileg nem beteg, nincs megmondható betegsége, de a világhoz kevés reménye van szegénynek s mintha az élet terhét megúnta volna. Látszik, hogy nagy harca volt magával, de ez a harc már-már véget ért... Feladta a küzdelmet, amit kitűzött céljaiért vívott. No, ő, Bándi bátyám, aztán igyekezett vigasztalni,

biztatni s mintha sikerült volna, harmadnap estére már egészen jól elbeszélgettek. Úgyhogy, mikor Bándi bátyám a szekérbe ült a búcsúzóra még egyszer kezet fogtak, apám megjegyezte: mégis jobban szeretné, ha én s Lila náluk laknánk, nem az Imréék házában és hogy az esküvőt június végénél ne halogassuk messzebb...

...Eldőlt tehát a sorsunk, Lilám!...

Április... Gazsinak és Imrének ismét igaza lett, ha a gonosz hírek megfelelnek a valónak. Szebenből jött emberek suttogják, hogy a foglyok közül némelyek vallani kezdenek, mikor Bíróval szembesítették őket s ez kitálalta előttük az együtt történt beszélgetéseiket. Biró általában minden fogolytársára rávallott s olyan részleteket tárt ki, amiket többen nem tagadhattak. Csak, mint mondják, Kebelei Nagy Samuval nem tudnak boldogulni a hóhérok. Pedig őt összerakták Bíróval egy cellába, hogy hátha álmában beszél ki valamit annak fülehallatára, vagy dühbejön s szóváltás közben kipakol. Mert azt már „kopolás" által, a falakon keresztül tudhatja, hogy társai Birót árulónak ítélik. De Nagy Samu igazi székely, tud hallgatni, magát fékezni s ha muszáj szólania, ért ahhoz, hogy együgyűnek lássák. Se reá, se ezredes Földvári Károlyra nem tudott Biró s rajta át az auditor semmit rásütni. Hanem a többiek tőrbecsalása folytán új nevek kerültek ki s új lista készül. Bizonyosan ismét béfogatások lesznek mindenfelé s úgy rebesgetik, sokkal többet akarnak ezúttal elcsípni, mint januáriusban.

(Dátum nélkül.) Imréék beköltöztek a Poklos-utcába, új házukba. Imre becsalta Rozálit is, hogy bár nézze meg s ha tetszik, maradjon legalább egy hétig vele. De már tíz napja itt volt, mikor Imre hívására én is megtekintettem a házat. Hát szép, tágas szállás, van benne legalább öt nagy szoba s minden egyéb. Imre módisan is rendezte bé, sok szép firhang, szőnyeg, tükör díszlik benne s mindenféle fínom bútor. De leginkább Rozáli maga lepett meg. Ki van cserélve. Kacagva szaladt a nyakamba s pirosan dicsekedte el, hogy mióta befészkelődtek, Imre, több egy hetinél ki se lépett a kapun, mintha most volnának a mézesheteik. S meg is ígérte, hogy ha vele marad, meglátja, nem kell neki senki, semmi más. Inkább egyedül vagyok vele itt, mint Gerléden! - újjongott Rozáli. - Hogyne tennék a kedvére? - Láttam is, hogy omló, könnyű városi csipkékbe öltözött s még az ajándékul kapott függőket, pereceket, gyöngyöket, gyűrűket is felrakta magára.

- Mondtam, ugye? - veregettem meg húgom boldogan ragyogó arcát. - Ez kellett Imrének, ládd-é? Okosan teszed, Rozáli.

- Ha ő ilyen édes, én is engedek neki! - helyeselt. - Elmegyek vele némely házakhoz... De azért legelőször Lilához, tudod? Már alig várom, hogy megismerjem.

Míg ez a beszélgetés folyt, Imre előkerült a pincéből, ahova borért szaladt. Csinos, tempós városi szobalány terített asztalt s főkötős szakácsné hozta be a vacsorát. Jól elmulattunk együtt, majdnem éjfélig.

- Tudod, édesapánk is akarta, hogy bejöjjek! - súgta meg húgom, mikor búcsúztam. - Légy úriasszony, azt mondta. Az Ernyeiek úrnak születtek. Bár te folytasd, ha teheted... Ő ilyen, nem tud belenyugodni, hogy elvesszünk a sárban... De azért most csak darabig leszek itt, a gazdaságot nem hagyhatom. Mihelyt Imre egy kicsit rámún, - kacsintott - repülök haza. Majd télire aztán visszajövök.

Néhány nap mulva el is jött Lilához. Eltekintve attól, hogy szebbnek, gazdagabbnak tartja magát az én kis galambomnál s ezt kicsit fitogtatja is, mint gyermek az új játékát, egészen jól összemelegedtek. Lilám szeliden, kedvesen simult utána, dícsérte ruháját, ékességeit, termetét, arcát, így aztán Rozáli teljesen behódolt a végén s visszanyerte igazi, egyenes természetét

vele szemben. Be áldott bárányka is vagy te, Lilám!... Hogy magasztaltad nékem is Rozálit, mintha nem volnál Istennek őnála sokkal szebben sikerült teremtése! Rozáli piros virágokkal rakott izmos almafa Isten kertjében, van kérge is, férge is, de te hajnali harangvirág vagy, édesem, melynek karcsú szára a kelyhében reszkető harmatcsepp súlyától is meghajol...

16. Május. Édesanyám egy egész hétig bent volt Liláéknál. Az esküvőnk dolgait beszélték meg, készítették elő. A lakodalmunkra édesapám is megígérte jövetelét, ez a csoda jó hír, amit anyám hozott. De Lila még előbb kimegy majd anyámmal Gerlédre, hogy ne éppen az esküvő napján ismerje meg őt szegény jó öregem. Péter-Pálkor lészen azután a mi nagy napunk, úgy tűzték ki. Alig ment el édesanyám, megjött az anyahelyettes is, akit Bándi bátyám kért fel, hogy segítsen neki s Lilának a tömérdek dologban, ami ilyenkor van. Ez pedig Tekintetes Paniti Jánosné, született Bodosi Jozéfa asszonyom, vagyis Pepi néni, ahogy hivatja magát. Az ura édestestvére Lilám boldogult anyjának, ki szintén Lila volt s Esztike születésekor, negyvennyolcban, halt el. Pepi néniék velem egyidős fia, Ferenc, a háború után künn maradt Pesten s most végzi a professzori pályát ott. A kisebbik, Gábor, viszont Áron öcsémmel egyidős, csakúgy otthon segít a gazdaságban, mint ő. De ősszel Kollégyomba hozzák, nemes fiúnak tanulni kell s kivált ha olyan tűz-eszű, mint Gábor, Pepi néni ítélete szerint. (Nó, én se nyugszom, míg Áron be nem kerül a Kollégyomba!) A két fiú közt egy bokoralja leány virágzott, de már a legkisebb is férjhez ment a télen, tizenötéves fejjel.

- Csak beállított egy fiatal pap, Nagy Pista nevezetű - háborgott Pepi néni - s azt mondta, viszi azt a taknyost! El is vitte, mert a szemtelen kis béka nem fért a bőribe!...

Pepi néni hát tapasztalatoktól roskadozva, egyébként azonban ugyancsak egyenes háttal s pergő nyelvvel jött Bándi bátyám hívására, folytatni a férjhez adás körüli művészetét. Vajból van a szíve ennek a katonás székely asszonynak, arra is vállalkozott, hogy Jankát s Esztikét kiviszi Madarasra, ha Lila elrepült velem. Amíg ilyen kicsik, nem lehetnek anyai gondozás nélkül s ő ért a leányokhoz, volt része benne! Jó, jó, majd Liláéknál is lehetnek! - intette le a mi közbeszólásunkat. - Egyelőre nem kell nektek ennek a szemfüles Jankának a tanúsága... Hova a macskába futsz megint, te Lila?

Bándi bátyám magában áldotta Pepi néni jó szívét, de tisztességből szabódott. Meg is kapta a magáét:

- Tám megházasodna inkább, Ézsaiás lelkem?... Csakhogy azt nem ajánlom magának!... Az egy boldogult Lilán kívül nincs több asszony, aki papucs alá ne taposná!...

Szegény angyali ember pirulva tiltakozott, először is egy új házasság szándéka, azután meg a nyámnyilaság vádja ellen.

- Nekem beszélhet! - intette le Pepi néni. - Nem való maga ebbe a világba!... Amiért maga olyan jó s becsületes, mint valami református szent, ne higgye, hogy az asszonyész felfogná azt s megbecsülné. Csak szegény Lilával volt magának olyan szerencséje!...

- Nem is akarok - védekezett Bándi bátyám. - Eszembe sincs! De mégse szép magától, Pepi lelkem, hogy itt a gyermekeim előtt pipogyának festeget... S a szebblelkű női nem védelmében is apellálok!...

- Nem magát kicsinyítettem én, jól tudja, - pattogott Pepi néni - hanem tulajdon nememet, a mait! Remélem, hogy ez a kicsi Lila nem afféle, sze' a maga lánya s a volt Liláé!... Nó, nem olyan vagy, lelkem, látom!... Csakhogy te nem lehetsz az apád felesége!... Maga meg, Ézsaiás lelkem, hagyja a manóba a szebblelkű női nemet!... A fellegekbe van az csak, ahol maga mindíg jár, ha efféléről van szó!... Ott látta meg az órléáni szüzet is, akibe egykor halálig szerelmetes lett!...

Szegény Bándi bátyám majd lefordult a székről erre. Lángolt az arca, gyermeki módon szégyellte magát.

- Pepi, Pepi! - hebegte. - Azt a régi történetet minek hozta elé?

- Hát csak azért, hogy tudják meg ezek a fiatalok is, miféle csodaapjok van s még jobban szeressék, tiszteljék érte!

- Ugyan, Pepi!... Egyszerű ember vagyok én, tudja jól!...

- Na csak azt ne mondja!... Ítéljetek ti! - fordult felénk. - Apátok ifjúkorában úgy szomjúhozta a szépet, nagyot, hogy mikor franciául olvasta az órléáni szűz históriáját, beteg lett a szerelmetes siratásába... Az én Jánosom kapta meg, ugye, a Maros partján, már a víz felett volt a két lába, hogy belevesse magát. S nem néki mondá-e, hogy nem akar élni ebben a világban, amelyik a szépet s szentet máglyára küldi?... Alig tudá Jánosom elvonni a haláltól... S beteg volt utána sokáig, majd elpusztult belé. Első volt az egész kollégyomban, professzornak szánták... Azért is tették aztán leánytanítónak, hogy a durva fiúk ne bántsák a lelkét!...

- Lelkem édesapám! - sikoltotta Lila s zokogva ölelte át a nyakát. - Nincs senkinek ilyen jó s drága apja, mint nekem!...

- Rég volt az s nem is kellett volna... - dörmögte ő, Lila haját simogatva. - De az igaz, fiaim, hogy Jeanne D'Arc-ot festegetém mindíg a leánykák elé, honleányi példaképül... Te Lilám, édesanyád nevét kaptad, mint első. De elhalt legnagyobb húgod s aztán Janka azét a szentét, csodásét... Bár olyan lélek nőne benne!...

(*A könyvecske egy dátumnélküli lapján*, valószínűleg május végéről vagy június elejéről.) Lila hozománya. Az ő kívánságára betű szerint bemásoltam ide arról a jegyzékről, amelyet Pepi nénivel írtak össze, számbavételkor.

1. Egy három fioku Diófa kaszten.

2. Egy fiokos fenyőfa köntös tarto.

3. Egy bikkfa lábu ágy.

4. Egy nagy láda.

5. Egy májländer selyem köntös.

6. Egy zöld batiz köntös.

7. Két Orleán kék szinü köntös, két visitkével.

8. Egy fejér mull köntös, Visitkével.

9. Egy purdelin köntös.

10. Egy rosa szin, és két viselő köntös.

11. Két fejér új, -pergát, és gyolts fersing sat.

12. Egy fekete nehéz morr schál.

13. Egy fejér schál és egy fejér tulángli nagy keszkenő, nyári.

14. Egy szőr schál és egy szőr nagy keszkenő, téli.

15. Egy rosa szin könnyü selyem mantill.

16. Egy Drap szin Orleán mantill.

17. Egy kisded bársony keszkenő, és öt fejér 'seb kendő.

18. Egy Szatingló Vikler ’s egy zöld Orleán burnosz.

19. Egy téli selyem, és egy nyári fejér lószőres kalap.

20. Egy nehéz kékes selyem bérlett napernyő.

21. Asztalnemük: Egy hosszú abrasz, öt rövid vékony abrasz, négy sütő abrasz. Huszonnégy asztal kendő ’s egy pár veres.

22. Tizenkét kenderő kendő, nyoltz tányér törlő, öt takaró ruha.

23. Ágy nemü: Két derekalj, nyolc párna, mindenik két-két hajjal; - melyek közzül 8 párna haj lengyolts stikkolt, 8 válisz. Egy mátrácz és két pergát ágy terittő. Egy veres selyem és két orleán paplan. A paplanyokra két len gyolts, két pergát, két gyapat gyolts lepedő. Négy gyapottas, négy kender alsó lepedő és két surgyé.

24. Hat len gyolts uj ing és egy pár háló rékli.

25. Két réz gyertya tarto, egy koppantóval.

26. Egy simittó réz két vassal.

27. Egy réz mozsár.

28. Hat darab pakkfont évő kalán, egy leveses és két kávés pakkfont kalán.

29. Hat pár kés villástol.

30. 12 porcellán tángyér, négy tál és két pár findzsia.

31. Egy tükör. Hat zsák, egy általvető és két tarisnya.

32. Egy ezüstbe foglalt lánc, fülbe valók, 3 gyürü és hat rend Kláris.

Megesmerem Paniti Jánosnő szül. Bodosi Josefa mp. Édesapám jóságából Bándi Lila mp.

12. Június. Farkas pünkösd óta megváltozott, hál’ Istennek. Toldalagon mulatott Nyárádi Gáboréknál s egy szőke, kékszemű leányba szeretett. Így felejté Korniss Anna éjhaját s fekete gyémántszemeit. Mostanság Horváth Gazsival készül a vizsgákra s napjai szerelem és tanulás közt telnek. De Gazsi panaszolja, hogy a kurzus felmondása közben is ki-kitér a szerelmesére és nehezen kanyarodik vissza a studiumhoz. Így nem sokra mennek. Ezért ígérém, hogy holnap hajnalosan kimegyek velük az ev. ref. temetőbe s kikérdem tőlük a tudományt, legalább felújítom én is, amit már tavaly bevégeztem. Azt is megbeszéltük, hogy ha a leckével végeztünk, én ebből a könyvecskéből megfrissítem nekik a dolgok emlékezetét, amik ebben a nevezetes és sokban olyan szomorú tanesztendőben folytanak le. Nemsokára végleg elválunk egymástól, ki erre, ki arra s ki tudja, mikor találkozunk?... Jó lesz még egyszer együtt átgondolni mindazt, ami lelkünket összekötötte. Többet az esküvőig nem is akarok írni könyvecskémbe s Isten után remélem, attól fogva se sokat, mert jól mondá a bölcs, hogy a boldog embernek nincs története.

MÁSODIK RÉSZ

8.

Rozáli nem sokáig állotta a városi dicsőséget, már április vége felé haza-hazaszökdösött, májusban pedig, emlékezetem szerint, véglegesen itthon ragadt. Lehányta magáról fínom ruháit, nagyot lélekzett, összerázkódott, mintha bolond álomból ébredne s felszabadult ujjongással vetette testét-lelkét a falusi munkába. Ha néha, esténként, átszaladt hozzánk, úgy beszélt vásárhelyi társaságáról, mulatságáról, mint a visszatekintő józan ember az ittassága alatt elkövetett dolgokról, kicsit szégyenkezve, kicsit magát csúfolva s kicsit hitetlenkedő csodálkozással. Ahogy hallgattam, nekem is az volt az érzésem, hogy néném valami mesét mond, olyan emberekről, akiknek élete tiszta hiábavalóság és olyan eseményekről, amiknek nincs semmi értelme.

Azt csak apám háta mögött suttogta el, hogy Imre azt tartja: az együttlétük nagy szerencsét hozott rá, szinte ijesztő, mi tenger pénzt nyert a kártyán ezalatt. Rozáli marékkal szedte ki reggelenkint zsebeiből a bankókat és seprűvel kotorta össze ágyak, szekrények alól a tallérokat, amik szétgurultak, mikor ruháit álmosan lehányta magáról. Többször megtörtént, hogy aranyak akadtak közte, sőt egyszer gyönyörű drágaköves gyűrű is, amit Imre neki ajándékozott.

Édesanyám utálta a kártyát s nagy aggódással kérte Rozálit, ne szédüljön meg ettől az átkozott pénztől, inkább hozzá se érjen.

- Dehogy is nem, édesanyám! - kacagott Rozáli. - Megegyeztem Imrével s egymásra raktam, elzártam. Mindíg csak a negyedrészét hagytam nála, hogy továbbjátsszék vele. Attól ne féljen, hogy én elkábulhatok s magamra öltözöm, vagy szétszórom semmiségre. Földet, marhát veszek én azon, úgy biza!...

- Egyszer fel a kerék, egyszer alá! - csóválta fejét édesanyám. - Hátha majd veszíteni kezd Imre?... Nincs vége annak, fiam!...

- Abban is megegyeztünk, hogy ha veszít, hol álljon meg; - legyintett Rozáli. - Imre csoda egy ember, nem ugrik verembe. Hideg a feje, mint a jég! Ha játszik, sohase jő indulatba, ezzel bolondítja meg a többit. Elégszer figyeltem a kanapéról, miközben azok a városi tyúkok kotkodácsoltak a fülembe, hogy a kártyaasztalnál kidülledt szemmel, szitkozódva, veresregyúlva, csuromra izzadva, részegen, elvakulva vedlették le a bőrüket is Imrének. Ő meg csak hallgatott, mosolygott, egy kortyot nem ivott közben s beseperte a nyereséget.

- Nem félsz tőle? - borzadt össze édesanyám s magam is megrázkódtam, ahogy elém képzeltem a jelenetet.

- De... de... eleinte igazán elrémültem tőle! - vallotta néném. - Sze' máskor nem olyan, világért se. De ő maga magyarázta, egy éccaka, mikor látta, hogy húzódom... izé... szóval megmagyarázta, hogy minden ember ilyen, valamiben. Hogy is mondta csak?... Valahogy ilyenformán: még a legszelídebb, leggyengébb is olyan kemény valamiben, hogy mikor arra kerül a sor, senki meg nem állhat előtte. Erről nem tehet, se pedig ellene, semmit. Annak a baja, aki éppen ebben ütközik meg vele... Így valahogy... Ezen aztán megnyugodtam. Kért is akkor, hogy maradjak vele, mindíg, Vásárhelyt. Nem értem éppen, mit is mondott, de hát ő annyi furcsa emberrel jő össze, tán köztük szedte fel a tudományát... hogy belőlem valami izé sugároz ki, ami őt szerencséssé teszi... No, de én nem bírom ott!... Én is kemény vagyok valamiben, ahogy ő mondta magáról, én a földet hódoltatom...

Különben azt ígérte, június végére hazajő s egész késő őszig itt lesz velem.

Lehet is, hogy Imre a Rozálinak tett ígérete szerint... került volna meg, azonban jóval hamarabb érkezett, június 14-én hajnalban.

Néném azelőtt való este arra kért, szaladnék át hozzá, mielőtt a magunk dolgára sietnék, akármilyen korán, segíteni neki valamiben.

Még csak szürkült, amikor ott voltam. De ő is felkelt már s javában csatározott a szolgálókkal. Mire a nap kidugta fejét a temető sűrűjéből, készen is voltunk a megbeszélt dologgal és éppen indulni akartam, mikor a kocsi robogását meghallottuk s Imre bé is kanyarodott az udvarba, a ház elé.

Gyűrötten, sápadtan tántorodott le az ülésről. Mikor Rozálit átölelte, jól láttam, hogy reszket a karja. Keze, amit nekem nyujtott, hideg volt, szinte élettelen.

Azt hittem, mindenét elvesztette a kártyán. Rozáli is effélét gondolhatott, karikáranyílt, rémült szemmel meredt reá, szólni se tudott hirtelenében.

Imre beintett minket a szobába. Egy székbe esett, mintha ina szakadt volna.

- Dávid... börtönben! - lökte ki magából a hírt.

Rozáli hang nélkül hanyatlott a kanapéra. Én fadarabként álltam, minden érzés elhalt bennem. Csak a fülem zúgott kibírhatatlanul. Ebből a fülrepesztő zúgásból kezdtem egyszer kihallani az Imre maga elé tördelt szavait:

- Lehetetlen... Nem, semmit... A maga útján megy most már minden... s hová?

Lassan jutottunk odáig, hogy faggatni próbáljuk: miként történt? De Imre a puszta tényen kívül alig tudott valamit, látni semmit se látott belőle. Őt csak a sötét jóslatok kólintották fejbe, amiket székházbeli ismerőse károgott a fülébe.

Szebenben vallott valaki Dávidra, biztosan az a gazfickó Biró húzta ki belőle. Rajta kívül másokra is, mert valami tíz-tizenkét diákot fogtak be vele együtt. Azonfelül egy csomó papot hurcoltak a városba innen-onnan s Földvári Károly ezredes is hurokra került. Hiába, hogy Schwarzenberg Félix nincs többé, egész kamarilla fonja körül az ifjú császárt s folytatják a rémítgetését, hajlítását a maguk hasznára. Vért akarnak inni azok mindenképpen... és sok-sok összeesküvő kell nekik hozzá.

Később azon kezdtünk tanakodni, hogyan mondjuk meg apánknak, anyánknak a keserves igazat?

Imre szeretett volna kimaradni belőle, de Rozáli kérlelte, hogy jöjjön velünk mégis, inkább ő elmondja először s Imre csak segítsen valamennyire nyugtatni őket, ha általtásnak véli is.

- Mondtam, nem segíthetek semmit, Rozáli! - húzódozott Imre. - Te ezt nem érted még!

- Megbeszéljük - kapaszkodott belé néném. - Megnyugszol kicsit te is... Közben gondolsz valamit... Gyere, gyere!

Addig s addig, hogy velünk jött, noha láttam, szerfelett idegenkedve.

Szegény édesapám a tornácon sétált, ahogy mostanában szokott, meggörbült vállakkal, hátul összefogott kezekkel, nehezen húzva a lépést. Tekintetét elgondolkozva szegezte a földre.

Közeledtünkre felpillantott s darabig mintha meg se ismert volna.

Édesanyám a konyhából lépett elénk, tűztől pirosan, nagy fehér kötényben, amibe beletörölte a kezeit.

Mindjárt rosszat sejtett, mert megreszketett a szája s figyelmeztetőleg emelte fel ujját, apám háta mögött.

- Mi?... Mi?... - hebegte édesapánk, ahogy köszöntöttük őket.

Rozáli hozzáfutamodott, kedveskedve ölelte át a vállait s szólt:

- Valami beszédünk volna, édesapám!... Gyöjjön be lelkem s üljünk le!

- Baj van? - mordult fel az öreg. Gyanakodva pillantott Imre nyúlt képébe. Biztosan azt hitte ő is, amit az első percben én: Imre elpallotta a vagyonát, tán a Rozáliét is.

- Ne ijedjen meg, lelkem! - nyugtatta Rozáli. - Megbeszéljük... Meglátjuk...

Valahogy belülkerültünk s körbeültük őt karosszéke körül. Anyám szorosan mellette ült le, kezét könnyen a vállára téve.

- Na!... - intett apám.

- Dávid... Dávidot... - kezdte Rozáli, segítséget könyörgő szemekkel nézve szét.

- Dávidot érte valami? - emelkedett fel s zökkent vissza édesapánk elfehéredve. Anyám csak belül sikoltott, a száját összeharapta s szeme rémülettől tágult ki.

- Biztosan tévedés! - sietett Rozáli a szóval. - Összetévesztették valakivel... ostoba zsandárok... Csak azért, hogy mégis tudja, lelkem s tőlünk, ne mástól... Nem lehet baja, sze' ártatlan!...

- Megfogták? - hörögte apám.

Anyám szemét elfutotta a könny. A szék támlájára hanyatlott a feje. Áldott kezével azonban akkor is apám fejét simogatta:

- Ne félj! - tördelte - ne indulj fel!... Igaza lesz Rozálinak. Tévedés csak!

- Lehet, hogy az! - avatkozott bele most Imre is felállva. - Talán Dávid nem a fő nekik... sok mást is befogtak... Szebenből jött parancsra...

- Láttad? - pillantott fel rá apám.

- Nem, nem! - rázta fejét Imre. - Csak hallottam...

- Csak? - villant meg a remény hiábavaló szikrája apám szemében. - Hátha nem is igaz?

- Fájdalom, igaz... Olyantól hallottam, aki... aki... Szóval biztos.

Apám lehúnyta a szemét s hosszasan úgy maradt, magábaroskadva.

- Nem segíthet valamit, Imre? - hallatszott anyám suttogó kérése.

Apám felkapta fejét s kutatva, furcsán, szinte ellenségesen meredt Imrére.

- Remélem... remélem... - dadogta.

Ebben a percben robbant be Énok a küszöbön, elfulladva.

- A mezőről nyargalok... a dombon át... Édesapám!... Valami kopóféle jő megint, két zsandárral!... Szekéren döcögnek, a falu előtt, errefelé... Fertályóra mulva itt lehetnek... Gondoltam: hátha hozzánk?...

Imre sebesen fordult meg a sarkán. Még sápadtabb lett, szinte falfehér.

- Én megyek! - csattant fel az ajkán, mint egy riadt kiáltás.

Úgy nézhettünk rá valamennyien, hogy visszahőkölt s most vérhullám futott át az arcán. Sietve hadarta:

- Bocsássanak meg!... Mennem kell... Most nem magyarázhatok... Az én helyzetemben... Nem találhatnak itt!

- Imre! - sikoltott Rozáli. - Mit mondassz?... Hogy érted ezt?...

- Majd, majd!... - intett Imre s már a küszöbön állt.

- Te Imre! - szólt akkor apám, tompa, döngő hangon. - Állj meg!... Csak pillanatra, Imre... Még elfuthatsz...

- Ne értsen félre, apám!... - fordult vissza Imre idegesen. - De...

- Jó... Csak azt akarom tudni s felelj: büdös neked itt, ha azok meglátnak?

- Édesapám, az Istenért, mire gondol? - hajolt hozzá Rozáli.

De apám elhárította. Kőkemény lett az arca, mint régen.

- Felelj... aztán mehetsz! - szólt rá Imrére.

- Felelhetek - rántotta vállát Imre. - Nem érdekem, hogy itt lássanak. Vannak, akikre számítok a dolgaimban. Akiknek közbenjárására most a katonaság megvette a termésemet... Jövőre is szerződni akarnak...

- Úgy - emelkedett könyökére apám. - Hát ezért?... A te dolgod, Imre. Értem. Nem lehetsz egy rebellis rokona, pártfogója... Besugnák ezek... Igazad van... Menj!... Neked úgyse számít, hogy én utállak ezért!...

Ezt már ordította, aztán felhördült s visszahanyatlott a székbe, fuldokolva. Mi mind hozzá-rohantunk s Imre eltűnt.

Szegény Rozáli egy pillanatig iszonyú harcot vívott magával, mintha a szíve kétfelé hasadna. Aztán zokogva apám elé vetette magát s ernyedten leejtett kezére borult csókjával, könnyei-vel.

Édesanyám feltépte apám ingét, a mellét dörzsölte, szólongatta, rázta.

- Hozzatok ecetet! - kiáltott ránk. - Rozáli segíts!...

Mi Énokkal rohantunk a kamrába, mindent összevissza dobálva, törve, amíg megkaptuk az ecetet. Anyánk a homlokát kente vele apánknak s az orra alá tartotta, míg Rozáli emelte a fejét.

Így találtak bennünket a kopó és zsandárjai.

Míg Rozáli ott maradt apámat ölelve, babusgatva, édesanyánk eléjük lépett s fájdalmas komolysággal szólt:

- Nem tudom, mit akarnak. De láthatják, hogy az uram nagybeteg. Jöjjenek a tornácba s mondják meg nekem!

A zsandárok vezetője pillanatig anyám szemébe s onnan apám alélt arcába nézett. Össze-húzott szemöldökei lassan elsímultak.

- Jól van, tekintetes asszony! - hajolt meg. - Elhiszem. Tessék előremenni!...

Én is utánuk kullogtam Énokkal. Mint férfiak, nem akartuk anyánkat magára hagyni az ellenséggel.

- Rövid leszek! - mondta az ember. - Ernyei Dávid az önök fia?

- Az! - bólintott anyám.

- Akkor kötelességem megmondani, hogy összeesküvés gyanúja alatt letartóztatták!

- Tudjuk - szólt anyám. - Egy ismerősünk hozta meg a hírét ma. Az uram, aki úgyis nagybeteg, ettől lett rosszul... Talán érthető...

- Sajnálom! - jelentette ki a vezető. - Parancsom van, hogy házkutatást tartsak: nem hagyott-e itt terhelő írásokat Ernyei Dávid?

- Nem akadályozhatom meg! - sóhajtott anyám. - De ha van szíve, nem teszi meg. Az uramat ágyba kell fektessük és csend, nyugovás kell neki... A felforgatás izgalma megölheti... S én megesküdhetek rá, hogy a fiamnak semmiféle írása nincs itthon... Csak néhány levele, amit nekünk írt - Azokat átadhatom!...

Ez másféle ember volt, szerencsére, mint az elődje.

- Elhiszem, tekintetes asszony. De kérem, mutassa meg a leveleket ott, ahol tartja. - Hirtelen suttogó hangon tette hozzá: - A zsandároknak látni kell valamit!...

- Jöjjenek - intett anyám. - De engedje meg, hogy előbb az uramat lefektessük.

- Segíthetek is! - ajánlkozott az ember.

Beléptek anyám után s mi a nyomukban. Apám még mindíg aléltan feküdt a széken, halkan hörögve egyet-egyet.

Rozáli futva bontotta az ágyat s mi Énokkal a széket próbáltuk emelni, veresedve.

A vezető szelíden eltolt s intett a zsandároknak. A két puska zörrenve állt a falhoz s a gyűlölt ellenség egykettőre beszállította apámat az ágyba. Jó, hogy szegény nem tudott róla.

- Köszönöm! - rebegte anyám.

- Emberi kötelesség! - hangzott a kurta válasz.

Aztán, míg mi Énokkal a csizmáit húztuk le, Rozáli kiszabadította a ruháiból s betakargatta apánkat, ecetes ruhát rakva a fejére s kezei közt melengetve hideg kezeit.

Édesanyánk pedig az íróasztalhoz vezette a rendőrt s feltárta a fiókokat, hogy nézze meg, mi van bennük. Maga mutatta fel Dávidnak három-négy levelét. A rendőr átvette, de azért egyebeket is megvizsgált. Kinyittatott még két szekrényt is, amiben azonban csak ruhák voltak.

Buzgólkodott, hogy a zsandárok lássák.

Miközben anyám a szekrényajtót kitárta s ő behajolt, jól hallottam a suttogást:

- Bocsásson meg, tekintetes asszony... Nehéz kenyér... öt gyermekem van!

Anyám megértő szelídséggel bólintott.

Aztán elvonultak.

Csak mikor már a kapu is csattant, rogyott le édesanyánk, az asztalra borulva, nehéz zokogással... Egy percig tartott az is... Összeszedte magát, felugrott, szaladt apánk ágyához.

Szelíd arcán ebben a pillanatban jelent meg az a vonás, ami többé nem hagyta el. A hősé, aki felveszi a küzdelmet azokért, akiket életénél jobban szeret.

Apánk felnyitotta végre szemeit s mereven nézett reánk, ahogy föléje hajoltunk, szólongattuk. De szólni egyet se szólt, csak a szája vonaglott meg egyszer-kétszer.

Valaki a küszöbön tappogott, arra riadtam fel s kiléptem az ebédlőbe. Imrének egy bérese volt, levelet hozott Rozálinak.

Kihívtam nénémet. Idegesen tépte fel a levelet, de a szeme előtt táncoltak a betűk. Nekem nyujtotta, hogy olvassam.

Imre kusza sorokban sajnálkozott s emlékeztette Rozálit, hogy ő semmiképpen nem akart ma apámékkal beszélni. De nem haragszik, megérti most is a kifakadását. Apánk már nem felelős azért, amit mond. Szeretné ha legalább Rozáli megértené, hogy ő az adott helyzetben nyiltan nem vállalhat közösséget Dáviddal s velünk. Azért mindent megtett volt, hogy Dávid kívül maradjon a rácson s eddig sikerült. De most, hogy lakat alá került, csak tönkretenné magát, ha próbálkozna érette. Némelyek már úgyis gyanakodva nézték s akadályozták a dolgait. Erről ő majd meggyőzi Rozálit. Most lóhalálból siet a városba s doktort küld apánkhoz. Rozáli ne ítéljen felette elhamarkodva. Emlékezzék a vásárhelyi szép együttlétükre...

Néném kivette kezemből a levelet s könnyborította szemekkel nézte egy darabig. A szája rángott. Keserveset sóhajtott végre s markában összegyúrva, elhajította. Visszament apánk ágyához.

Délután megérkezett az öreg Agyagfalvi doktor úr az Imre kocsiján. Nyájas, kedves bácsi. Mindjárt felsütött kicsit a nap házunkban, ahogy belépett. Apánkat még diákkorából jól ismerte. Most megvizsgálta, aztán eret vágott rajta. Ez használt is, szegény betegünknek kitisztult a feje s megkönnyebbült tőle. Felismerte a doktort s valamennyiünket. Szólott is egyet-kettőt, szívfájdító vékony, távoli hangon. Azt, amiért rosszul lett, mintha egészen elfelejtette volna.

- Na, táncalunk még, ha jabb idők jőnek! - biztatta Agyagfalvi úr, szép marasmenti szójárással.

Apám arcán halvány mosoly futott át.

Később a tornácon uzsonnázott a doktor, mielőtt visszaindult volna s ott anyámat oktatta. Én füleltem, hogy elkapjak valamit belőle. Meg is értettem bánatomra, hogy orvosság, az nincs. De a Természet nagy Istene - ahogy az öreg úr nevezte - segíthet, ha nem állunk útjába.

Kegyetlen Isten szegény apámra nézve, akárhogy is mosolygott Agyagfalvi doktor, mikor magasztalta. Mert szigorú parancsa kiveré a pipát apám kezéből s ki a boroskancsó fülét is. Csak holmi kisded tyúkfit s főtt zöldséget engedélyezett neki.

Aztán, gondolám bölcselkedve, hogy lehet a Természet a természet ellen? Mert haragudnia, felindulnia se szabad szegénynek ezután, márpedig neki ez a természete.

- Tekintetes asszany jal tudja, - bólogatott a doktor - hogy a repedt tajás bármi kis billentésre elfalyik... Hát persze, ez a szegény fiok dalga, ez erősen kaszát vet a gyagyitó természet elé! - hümmgetett, mikor anyám elrebegte a mi nagy bajunkat. - Pia fraus, tekintetes asszany! Így híjják a madját annak, amivel segíthet az urán. Jó híreket kell neki újságalni, áltatni, hagy szabadul a fia hamarasan. S hátha így is lesz?

Anyám megkérdezte még, hogy elmehet-e mellőle egy-két napra, ha Rozáli ápolja? Mert ég a föld a talpa alatt: be kell futnia Vásárhelyre, Dávid dolgában.

Agyagfalvi doktor megnyugtatta, hogy bemehet, az még jó is lesz a pia fraus hiteléért. Nem gondolná, hogy hirtelenében történhetne valami apámmal, ámbátor... De bízzék a Természet nagy Istenében s menjen csak.

- Ezek a fiatalak! Ezek a fiatalak! - csóválgatta fejét. - Nem vót elég a hábarúból?... Örökké ficánkalnak s búsítják az öregeket!

- Nehéz belenyugodni a zsarnokságba! - vetette ellene anyám szelíden. - S a mi Dávidunk különben is...

- Én csak aztat mandam, - mosolygott angyalian a doktor - hagy a kurta rövidebb, mint a hasszú... Hát nem tudták azak a fiatalak, hagy a kurta sakkal rövidebb a hasszúnál?... Ez a Természet nagy Istenének törvénye!

- Ha Kossuth is így gondolta volna, ma a világ azt tarthatná: a magyar csak húzóbaromnak való s jól van úgy! - jegyezte meg anyám halkan.

- Az a Kasut fiskális vót! - legyintett Agyagfalvi úr. - Azér akvetetlenkedett, azér vitte sáncnak a kacsit... Mast a tekintetes asszany fia se ülne tömlöcben, ha az a Kasut nincs!...

- Hát doktor úr nem bús hazafi? - rémüldözött anyám.

- Sajnálam, hagyne sajnálnám én a sak vért, bánatat! - ingatta fejét az öreg úr. - Éppeg azér! Másként kellett vóna, mandam. Mívelődni, gazdagadni, aztat kellett vóna, nem vágni-szúrni... Mast már késő, egyelőre... Csak a muzsika maradt, tekintetes asszany, csak a muzsika!

- Hogy értsem? - kérdezte anyám.

- Úgy, hagy én hegedülek - jelentette ki az öreg doktor. - Bach-at, Beethovent, mindenfélét, magamnak. S elrepülek vele, ada, ahal nincs hábarú, tömlec meg Kasut. Csak a muzsika, csak! - erősítette elangyalodva.

- Dávid fiam is szépen énekel, magyar nótákat... - mosolyodott el anyám.

- Én csak kattából játszak! - válaszolt a doktor. - Megyek is, hagy este játszhassak!

Apám valamivel könnyebben érezte magát estére s anyám beadogatta neki, hogy reggel Vásárhelyre szeretne menni, hadd lássanak tisztán a Dávid dolgában, ami biztosan nem olyan keserves, mint innen látjuk, merő hírelésből. Furcsa volt, hogy most nem érintette mélyen a dolog betegünket, amitől anyám úgy reszketett. Szinte közönyösen egyezett bele szeme intésivel s csakhamar jótékonyan el is szenderedett.

Megállapodtunk, hogy Rozáli vele marad s Énokot is pásztorolja, anyám pedig velem hajnalosan Vásárhelyre indul.

Reám ezúttal, mint kocsisra volt szükség, mivel Piczula hasznavehetetlenné itta magát az idők folyamán s kidőlt a szolgálatból, úgy hogy jelenleg nem is volt kocsisunk.

Rozáli azon erősködött, hogy Vásárhelyt az ő házukba szálljunk, furcsa is lenne, ha Bándiékra telepednénk, mikor ott van az a nagy, szép lakás. Imre ezt semmiképpen nem ellenezheti, utóvégre édesanyánkat még akkor se terhelné semmi, ha Dávid ki tudja mit cselekedett volna.

Édesanyám, tudom, nem szívesen egyezett ebbe belé, de nyilván megérezte, hogy néném mégiscsak szeretné valahogy egyengetni az összerontott utat Imre felé s az övét hozzánk. Ezért aztán ráállott.

Jókorán be is érkeztünk s a cselédek tisztességgel fogadtak. Elhelyezték a kocsit, lovakat. Betessékeltek az egyik szobába, jelentvén, hogy az úr csak nemrég került haza s most alszik.

- Akkor a világért se zavarják! - intette őket édesanyám. - Mi csak tisztálkodunk kicsit s megyünk Bándi úrékhoz, mondják meg az úrnak, ha felkelt, hogy ott vagyunk.

A Sáros-utcán elég gyorsan feljutottunk Bándiékhoz.

Pepi néni volt az első, akivel találkoztunk, a tornácon. Azelőtt nem láttuk s nem ismertük, csak hírből. De őt ez nem zavarta.

- Na lelkem, belecsinálának a lakadalomba azok a bitangok! - nyalábolta magához anyámat, nagyokat csókolva az arcára jobbról-balról.

Nekem az tűnt fel, hogy Pepi néninek az ábrázatja - tisztesség ne essék, szólván - erősen emlékeztetett Csillag kancánk pofájára. A felső ajaka olyan messze esett az orrától s éppen úgy nyúlt előre, mint a Csillagé s ahogy hosszúvágású szemének fehérje megvillant hirtelen, az is szakasztott mása volt a mi ravasz, harapós kancánkénak.

A tiszteletlen hasonlat alighogy megcsiklandozta a gégémet, Pepi néni már oda is kapott ajakával az arcomhoz, mintha csakugyan meg akarna harapni. Szikra hija, hogy el nem kaptam előle ijedtemben.

- Te biztosan Áron vagy! - nyerített rám a csók után. - Lila nénéd szavából rádismerek! - Én vagyok Pepi néni, ha nem tudnád, a Paniti Gábor anyja többek közt. Na mer Gábor - fordult anyámhoz - éppen egyidős ezzel a tiéddel! - Jertek befelé, lelkem!

Nemhogy szóhoz, de még lélegzethez se juthattunk, mire bépenderített a szobába. Ott meg kiabálni kezdett:

- Lila te!... Gyere, ne bőgj!... Hagyd abba kicsit, lelkem!... Itt van Rozáli anyád!... Hé, Lila!

De elsőnek Janka robogott elő a szomszédszobából, ezekre a gyöngéd hívó szavakra.

Pillanatra megtorpant anyám előtt, aztán, Isten tudja miért, egy rikkantással az én karjaimba repült, szilajon vetve hátra fürtös fejét:

- Ájon, Ájon!...

Másodiknak Lila jelent meg, kisírt szemekkel, fehér arccal. Mögötte kandikált ki harmadikul Esztike, négykézláb igyekezve előre.

Mire Jankát ölbekaphattam, anyám és Lila hangnélkül egymás karjába dőltek s úgy is maradtak, a zokogástól rázkódó vállakkal.

- Na! - helyeselt Pepi néni - könnyebbüljetek csak, lelkem!... Aztán majd beszélhetünk! - S leült, mint aki kiszámította, hogy van ideje várni.

Janka önzetlen szeretettel ütögette mellemet apró ökleivel:

- Deje Ájon, cinájd med babát!...

Megvilágosodott fejemben Janka szerelmének titka. Mikor utoljára itt jártunk, valami emberformát faragtam neki bicskámmal s mindenféle rongyocskát tekertem rá. Ez volt a baba. Megcsinálni azonban, amint kiderült, nem lehetett, tekintettel arra, hogy éppen a feje tört le és veszett el. Arra az ígéretemre, hogy újat alkotok, Janka a fejetlent nagylelkűen Esztikének adta. A kicsi, úgy látszik, reménytelen vágyódását érte el ezzel, mert az örömtől rikoltozva szorította magához a csonkot.

Míg ez lezajlott s visszakerültem az ebédlőbe, anyám és Lila egyelőre kisírták már magukat s a kanapén ültek, Pepi néni erélyes vígasztalása alatt száradva. Lila néném csak most vehetett észre engem s köszöntésemre némán, forrón magához ölelt, a homlokomra csókolva.

Megtudtuk aztán, hogy Bándi bácsi most is Dávid sorsa után tudakozódik valahol. Lila töredezett szavaiból értesültünk, hogy Dávid tegnapelőtt reggel hét óra után futott be ide hozzájuk s őt arra kérte: rejtse el jól a könyvecskéjét, amibe mindenféléket beírt. Akármi lesz, azt oda ne adja senkinek, még saját maga is felejtse el, hogy hova tette. Aztán sietve elmondta, hogy a temetőben volt hajnal óta két barátjával, akik vizsgára készültek s ő kikérdezte őket. Hat óra után eső kerekedvén, hazaindultak s a Fazekas-utcán egy kisdiák jövén szembe sírva, kérdék: mi lelte? - „Jaj, instálom, - szepegett a gyermek - katonák mentek a kollégyomba s münket nem akarnak béereszteni.” Dávidék a sarokról kikandikálva, látták, hogy a Kollégyom kapuja előtt nagy zsandárcsapat áll, az egész épületet pedig katonai őrlánc veszi körül. Azt is észrevették, hogy a polgárok ablakokból, kapukból, félig öltözve suttognak, ijedeznek. A Kollégyomban sok száz diák lévén, azokért remegtek. Dávidék fordultak egyet a Fapiacon s a Régi-baromvásár-utcán, azon tanakodva, mitévők legyenek? Végre is úgy határoztak, hogy ártatlanok lévén, inkább bémennek a Kollégyomba, mert az volna gyanúsabb, ha

elbújnának. Előbb azonban a Farkas nevű barátja szüleihez, Dávid meg ideszaladt, míg a Gáspár nevű megvárta őket a Fazekas-utca sarkán.

Édesapám - suttogta Lila, maga elé tekintve - a hátulsó kertből került elő s dubbanva hallá Dávidtól a dolgokat. De ő is azon volt, hogy jobb szembemenni a lehetővel, mint kerülgetni. Hátha nem is lesz baj? - Míg búcsúzkodtok, mondá, én előremegyek a Székház felé, tudakozódni. Gyorsan rendbe szedte a ruháját s indult. Dávidom aztán megcsókolgatta a kicsiket, akik semmit se érthettek a vígan kacarásztak a nyakában. Elbúcsúztunk egymástól is, ő szegény biztatva engem, hogy estére, reméli, visszajöhet s kacagunk majd az ijedtségen. Pepi néni is ezzel vígasztalt, de nékem majd a szívem hasadt ketté, mikor a kisajtó bécsattant Dávidom után s nem láttam őt többé... Aztán a könyvecske elrejtésével foglalkoztam, amíg édesapám hazakerült s tőle tudtam meg a keserves többit. Ő a Székházban egy régi ismerős hajdutól értesült, hogy csakugyan foglyokat várnak oda s többnyire diákokat. Sietett vissza-felé s még ott találta Dávidomat barátaival a sarkon. De már akkor professzor Szász Károly és Hegedüs János urak is ott állának velük, nemkülönben több polgárok, köztük a Deák Farkas édesapja is. Professzor Szász, aki, édesapámtól tudom, nagy férfiú vala Enyeden s aztán Kossuth mellett Debrecenben, maga is csak alig menekülhetett volt az akasztófától s betegen került ide a mi Kollégyomunkba, erős köhögések közt suttogá ott nekik, hogy látta a rendőrök kapitányát, Bilzet hét-nyolc tiszttel a Kollégyomba felcsörtetni s még ott vannak. Dugják-e Dávidék fejüket az oroszlány-barlangba, avagy várjanak itt künn valahol? - maga se tudná megmondani. Az a kedves, fínom, csupaszív Hegedüs úr úgy simogatta Dávid s barátai hátát, karját, mint aggódó anya, de mégis azt javallá: menjenek bé, legyen Isten szent akaratja szerint. Ezt helyeslé édesapám is. Búcsút vettek hát szegények az uraktól, kik kezüket rázogatták, vállukat veregették, Isten kezébe ajánlák őket s keményen lépve, vidám orcával indulának a Kollégyom kapujának. Odaérve, édesapámék látták, hogy az őr-tiszt darabig vitáz velük s tartóztatja őket, de aztán csak béengedé s eltűntek szemeik elől... Gondolni lehet azt, milyen szorongások közt lestek édesapámék ott az utcán, mi lészen? Egyszer-kétszer zsandárok hajtották el őket, erre lefelé, de csak visszaszállingóztak megint s együtt maradtak a Téka körül, majd közelebb is merészkedtek, szinte a Székházig, ahol az őrlánc állott, arccal a Kollégyom felé. A nép mind szaporodott közben innen s túl, a katonaság azt nem bánta, csak a Kollégyom s a Székház között tartotta üresen az utat... Egyszer, később, látták aztán, hogy sűrű két sor zsandár között hozzák a fogoly diákokat ki a kapun s viszik a Székházba...

Lila néném itt megállt, mert a szava könnyekbe fulladt.

Pepi néni csak erre várt, nyomban közbedurrantott:

- Hogy az Isten kényszerítse őket négylábra s változtassa disznyókká, amik!... Nem szégyellték rákenni a mi fiainkra a sok piszok hazugságot! S éppen ezt a drága Dávidunkat kellett latormódjára vasbaverni!

- Csak nem verték vasba? - jajdult fel édesanyám.

- Azt nem látták édesapámék! - szárítgatta könnyeit Lila. - A nép is mind odatódult, ők hátulról ágaskodtak. Tíz-tizenkét diákot számoltak. Látták Dávidot is, ahogy jobbra-balra nézegetve, kereste őket szemével, de a tekintetük nem találkozott. Sok polgár hangosan köszöntötte a foglyokat, egy fiatal áttörte magát a zsandárokon s a kezüket rázogatta, amíg vissza nem taszigálták puskatussal. Aztán a Székházba vivén őket, a kaput bezárták a polgárság orra előtt.

Azóta édesapám mind abba szaladgál, hogy engedélyt kapjon a Dávid meglátogatására. De eddig hiába. Csak azt mondták, még mind hozzák befelé a foglyokat, falukból is, amíg első kihallgatásuk meg nem esett, senki se láthatja őket.

- Ha kihallgatták, el is engedik Dávidot! - kiáltotta Pepi néni. - Meglássátok, tán még ma itt lesz közöttünk! Azér adá ezt az Isten Ő Szentfelsége, hogy egy kicsit még kipróbáljon, Lila fiam, mielőtt öszveengedne titeket!... E jó házasság lesz, Rozáli lelkem, mer ezt a kettőt ennek utána se szerencse, se nyavalya szét nem húzza!... Isten bűnül ne vegye, ha az én Jánosomat annak idején, a lakodalmunk előtt bár egy-két napig tömlöcben tartják, ő se tért vóna ki ideoda mellőlem... Nó, sze' nem azér mondom, visszakanyarodott szépen s most már a köszvény is hűségessé teszi... De nem árt az lelkem, ha a fiatalemberre kicsit ráijeszt az élet: még el is veszítheti azt, amit tán nem becsülne meg...

Pepi néni filozófiai elmélkedését Imre egyik szolgálója zavarta meg, aki levelet hozott a gazdájától.

Imre menté magát, hogy későre nyugován le, nem fogadhatott s ugyancsak azért, hogy délben nem lehet otthon, ebédre. Édesanyám izenje meg, mit főzzenek s gazdálkodjunk, mint a magunkéban. Hanem estére vár, hogy együtt vacsorázzunk s a hálóhelyünket elkészítteti.

Se Pepi néni, se Lila nem hagyták azonban, hogy ebédre elmenjünk, így hát édesanyám megmondta, hogy vacsoraidőre leszünk ott.

Bándi bácsi is megjött ebédtájt, kifulladva s miután a találkozás okozta érzékenységen túlestünk, lassankint előadogatta, amit tudott. Felháborodva törülgette tarkóját, homlokát, míg elméltatlankodta, hogy Dávidot és társait a Székház tömlöceibe csukták volt, egymástól ugyan elválasztva, de közönséges tolvajok, lókötők, késelők közé, akik között egész csomó tetves cigány volt, ahogy az öreg hajduismerőse vallotta. Így akarták megrémíteni, megtörni őket. Nem a saját tetteikről faggatták, hanem arra igyekeztek, hogy tanárukról, Törökről tegyenek terhelő vallomásokat. Azzal hitegették, hogy ha ezt megteszik, elengedik őket. De nem vallott egy sem, úgy lehet nem is tudtak semmit róla s ha tudtak volna is, biztosan hallgatnak.

A hajdu, aki Dávidot is Bilzhez kísérte fel, hallotta, mikor az únszolta: mondjon el, amit csak tud, hiszen ő úgyis mindennel tisztában van. De a mi Dávidunk bölcsen felelé erre: akkor árulná el neki is, mit kellene tudnia?

- Megadá! - csapta tenyereit csípői alá Pepi néni, diadalmas kacagással.

- Két nap alatt legalább húszszor cibálta maga elé Bilz mindeniket, egyenkint, de hiába. Végre valamennyien egyszerre kerültek elébe s akkor azt próbálá a róka, hogy hazugul idézve költött vallomásaikat, egymással összeveszítse őket: hátha így kipakolnak? De a fiúk szembenevették ezért. Erre éktelen dühbe jött s fenyegetni kezdte őket éheztetéssel, kurtavassal, sötét zárkával.

De Dávid ismét jól megfelelt neki, a hajdu szerint, azt mondván, hogy a kapitány úr a cigánytolvajok által gyorsan megtanította őket a lopás, rablás mesterfogásaira, amikkel azok a tömlöcben dicsekednek, félni azonban sohase fogja megtanítani a volt honvédeket s diákokat.

- Jaj, Istenem! - nyögött fel édesanyám. - Ezzel csak a baját növelte szegény!

Lila is elsápadt s megremegett.

- Így kell beszélni az ebellette hóhérral! - lelkesedett Pepi néni. - Csak azt sajnálom, hogy Dávid nem az én édes fiam!... Noha jobban akkor se szerethetném!... Légy büszke rá, Lila te!...

- Hát használni nem használ neki az efféle - simogatta meg Bándi bácsi Lila lehajtott fejét - de én is csak jobban becsülöm érte!... Hanem a fő az, hogy ma reggel, még szürkületben átkísérték őket a várba, ahol a vidékről behozott foglyok is vannak s többé már úgyse Bilz gyötri őket, hanem a haditörvényszék...

- Mi... mit jelent ez?... - rebbent fel édesanyám s Lila riadtan emelte kisírt szemeit apjára.

- Erősnek kell lenni, lelkeim! - sóhajtott ő. - Nem jót, meg kell mondanom... Legalább is egy bizonyos: nemcsak Törökért fogták be őket, hanem saját magukért is. És nem engedik el egy-kettőre, még ha be is látják ártatlanságukat. Ahogy én ismerem a katonai bírákat...

- Lehet-e látni Dávidot? - kérdezte anyám.

- A várban nem vagyok járatos - felelte Bándi bácsi. - Kerültem inkább, mióta ez a katonaság lakja. De mások, akiknél kilincseltem, biztattak, hogy bizonyára engedik a látogatást, egy idő mulva. Megtudakolom ismét valaki által... Még ma estig hírt hozok erről... De most jut eszembe: Pókai Imrénél senki könnyebben meg nem csinálhatja, hogy az édesanyát a fiához béengedjék!

Anyám arcán a pirosság gyors hulláma csapott át. Száját összeszorította. Egy idő multán felelt csak:

- Igaza van. Persze, hogy Imre segíthet... és fog is segíteni, biztosan!

Ebéd után édesanyám egyedül elment Agyagfalvi doktor úrhoz, hogy apám állapotáról beszámoljon neki s csak későre érkezett vissza.

Rám nézve a délután jórészt a Jankának ígért baba megfaragásával telt el, ami nem volt kicsi dolog, mert ez az ördögborda mindent kifogásolt, másként akart. Többek közt az volt a kérése, hogy a baba arca az övéhez hasonlítson, mert ő az anyja. Nagyon sok rábeszélésembe került, amíg elhitte, hogy az éktelen lapótya, melyen csak lyukak jelölték a szemeket, orrot, szájat, szakasztott olyan, mint ő. Édes fitos orrocskáját feltartva, elbiggyesztette pici vérpiros ajkai ívét s csillogó kék szemeiből hitetlenkedő megvetés nyilazott a szerencsétlen műalkotásra. De addig dícsértem, amíg kegyesen beleegyezett, főleg miután valami kócot kerítettem s hajat ragasztottam belőle a baba fejére. Ettől elvakult s szinte ijedt csodálattal bámult rám, mint valami varázslóra.

Mikor este Imréhez indultunk, a kicsik már aludtak. Janka szívére szorítva tartotta a szörnyeteget. Esztike pedig az arcát fektette rá féltékenyen a maga fejetlenére.

A boldogságtól pirosan szuszogtak.

Imre pompás vacsorával várt s nagy udvariassággal igyekezett eltakarni rossz kedvét. Miután apánk hogylétét megkérdezte s gyógyulást kívánt neki, Rozáliról ejtett egy-két szót, hogy mennyire híját érzi. De Dávidról semmit se kérdezett. Vacsora után mindjárt mentette magát, hogy társaságba hívták s nem tudott kitérni, fontos érdeke, hogy ott legyen. De mi aludjunk jól, reméli, a cselédek mindent előkészítettek s édesanyám rendelkezzék velük. Ha reggel már nem találkozhatnánk...

- Sajnos, holnap még nem mehetünk - szakította itt félbe édesanyám. - Nekem látnom kell Dávidot, addig egy lépést se teszek hazafelé...

- Persze... Dávid! - kapott a fejéhez Imre, mintha csak most jutna eszébe. - Mit tudott meg róla?

- Nézze, Imre, - mondta édesanyám, miután néhány szóval ismertette, amit hallott - én megértettem, hogy magának kínos ez a dolog... Nem is kérem semmire... Idejönni is csak Rozáli kedvéért jöttem s ha magának nem tetszik, elmehetek reggel Bándiékhoz... De Rozálit békítse meg valahogy Dávid felől, mert neki rettenetesen fáj ez...

- Megvallom... megvallom... - hebegte Imre idegesen, - hogy nekem most nagyon nehéz... nagyon kényes... Anyám, remélem, tudja az eddigiekből, hogy én miként érzek... De nem árulhatom el, sőt, sőt! Fájdalom, az ellenkezőjét kell mutatnom... A dolog úgy áll, hogy mióta Rozáli... nincs itt... a szerencse elhagyott...

Anyám csak búsan bólintott.

Imre nyelt egyet, aztán folytatta:

- Nem akartam ezt neki... reméltem, hogy visszajön... hogy visszahozza a szerencsémet... ma is hiszem, rendületlenül, hogy visszahozná... Ez olyan nekem, mint a vallás... Szóval, nem akartam tőle kérni a pénzből, amit félretett... Kölcsönt kértem... Sokat... S most minden attól függ, a katonai parancsnokok szerződnek-e velem ismét?... Ők meg csak akkor... izé... állnak szóba velem, ha gyanún felül állok... S a zsidó, akinek régebben eladtam volt egy tagomat, adta a kölcsönt... előbb erre a házra... aztán a gerlédire... s a földekre is...

Anyám megkapaszkodott az asztalban, holtfehérre válva.

- Az Istenért, Imre, a Rozáli részére is?...

- Nem, nem, azt ne féltse! - törülte meg homlokát Imre. - Nem vagyok gazember, mégse... És nincs veszve semmi még, ha a szerződést megkapom... azzal fizethetek a zsidónak, úgy egyeztünk... S az Istenre kérem, küldje vissza Rozálit!... Mindent visszanyerek, mindent, ha velem lesz!... És akkor... akkor nem kell letagadnom Dávidot se!... De most...

- Most le kéne fekügyék - mondta anyám szilárdan.

- Nem, nem, hogy gondolja? - rázkódott össze Imre. - Mennem kell... nem szabad sejtsék, hogy bajba jutottam... Mesés hírem van... az fékezi még őket... S hátha nyerek?... Ha nyernék!...

- Ebbe inkább nem szólok bele! - sóhajtott édesanyám. - Tudhatja, mit gondolok az egészről... Imádkozom magukért, Imre, magáért és Rozáliért... hogy legyenek inkább szegények, de tisztességben s szeretetben. Menjen, Imre, el ne késsék!...

- Ne mondja még meg Rozálinak... majd én... De ismét kérem: Küldje be hozzám!! Küldje be!!

- Ez nem talál az én lelkemhez s az övéhez sem. Így nem. Csak egy lehet: ha mindent elmondok neki s úgy kérem, jöjjön vissza magához.

- Akkor... akkor... várja meg, amíg kifuthatok Gerlédre... s majd segítsen!... Kezét csókolom! Szervusz, Áron! - s elrohant.

Azt hiszem, anyám nem igen aludt ezen az éjszakán, de én se. Felfogtam s szenvedtem a Rozáli baját, a Dávidéval együtt. Az élet már annyi mindent rám rakott, magam is elfelejtettem, hogy gyermek vagyok. Míg anyám forgolódását, sóhajtozását hallgattam, azon törtem a fejemet: miért is születik tulajdonképpen az ember erre a világra? Apámnak semmi se sikerült s félholtan szenved, anyám szívét örökös fájdalom szurkálja, Dávid tetves cigányok közt, vasban gyötrődik, Lila szívéből cseppenkint folyik el a vér, Rozáli boldogtalan, s reggelre koldussá lehet... Mi várhat Énokra s reám is? A tiszteletes úr egy mondása zakatolt az eszemben, amíg újra és újra mondogatva, álomba bódultam tőle: „Mely kikutathatatlanok a te ösvényeid, óh Uram!”

9.

Reggelre kelve, édesanyám figyelmeztetett, hogy a vizet ne prüszköljem hangosan mosdás közben s lábujjhegyen lépkedjek. Mindezt azért, hogy Imrét fel ne zavarjam álmából. Tettem hát a tempót, de amint kisült, ok nélkül, mert Imre még nem került haza. A szolgáló, aki a frustukot behozta, újságolta ezt. Édesanyám elgondolkozott a dolgon s nem lehettek vídám gondolatai, mert a homloka ugyancsak felleges lett. Közben azonban ünnepélyesen felöl-

tözködött, tiszta feketébe, mintha templomba készülődne. Egész tartásában, mozdulataiban, szótalan komolyságában, messzire nézésében különös elszántság nyilatkozott meg. Isten bizony úgy láttam, hogy az éccaka megnőtt egy arasszal. Tisztelet és büszkeség feszítette mellemet, hogy ilyen anyám van. A sok bánat, ami hirtelenében rászakadt, nemhogy legörnyesztette volna gyönge vállait, hanem ellenkezőleg, szemmel láthatóan kiegyenesítette. Nem szólt, de én éreztem, hogy valami nagy elhatározáson járt az esze éjjel, amíg az álom kerülte.

Mikor egészen elkészültünk, arra kért: fogjak bé a kocsiba, mert úgy megyünk Bándi bátyámékhoz, hogy onnan aztán dolgunk végeztével egyenesen hazaindulunk. Hátra is hagyta izenetét Imrének erre vonatkozólag, köszönvén a szállást. Szépen megajándékozta a cseléd-séget s nagy köszöngetések közt gördültünk ki a kapu alól.

Útközben egyszer csak előreszólt nekem:

- Áronkám, akármit is mondok Bándi bácsiéknál, ne csodálkozz rajta s vedd úgy, mintha már tudnád. Majd később megértesz engem, ha nősz még egy kicsit s gondolkozol.

Már is úgy akartam venni, mert férfiasan, kíváncsiskodás nélkül bólintottam rá.

Csak magamban zökkentem meg hát egy kicsit, mikor édesanyám Bándiéknál azt mondta, hogy Ézsaiás bácsi helyes tanácsot adott, Imre bésegíti őt a várba éspedig Lilával együtt. Csak ők ketten mehetnek be a kapun, férfi-kíséret nélkül. Legfennebb engemet, ha béengednek, gyermeknek tartván. Öltözzék azért Lila gyorsan s vegyen magára a szomorú helyzethez találó köntöst.

- Megláthatom Dávidot? - rebegte Lila, a bús örömtől elszédülve. Még az ajka is fehér lett s azt hittem, mindjárt meghal. De szerencsére zokogásba tört ki s ez megoldozta szíve láncait.

A hír nagy izgalmat keltett Bándi bácsi és Pepi néni lelkében is. Akkor még nagyon szokatlan volt, hogy Lila-féle fiatal leány a várba menjen, az ellenséges tisztek s katonák közé, akikre rá se szabad pillantania tisztességes magyar nőnek. Igaz, hogy anyámmal megy, de így is két nő-ről van szó, férfikísérő s védelmező nélkül. Lila csak Dávidra gondol, eszébe se jut egyéb, de ők!

Anyám azonban félelmetlen, határozott és sürgető volt. Maga segített Lilának öltözködni s szigorúan nézte végig, mikor elkészült. Meg lehetett elégedve. Lila úgy hatott, mint a ravatal-ra tett fehér liliom. Majdnem elbőgtem magamat, olyan gyönyörű és megható volt, mikor a lovakat kifogva és elhelyezve, visszatértem a szobába és megpillantottam, anyám karjába fogózva.

- Ne aggódjanak Liláért - mondta anyám. - Bízzák reám, visszahozom baj nélkül. Áron is azért jön velünk, hogy nyugton legyenek. Ha valamiért szükséges lenne, módját ejtem, hogy izenetet küldjek vele.

Így hát elindultunk hárman, édesanyámat közrevéve, a Sáros-utcán lefelé, a várhoz. Anyám mereven előrenézett, Lila pedig szemeit a földre sütve lépkedett mellette. Csak én láttam, hogy a járókelők meg-megállnak s rájuk csodálkoznak. Sokan tisztelettel félreálltak s némán kalapot emeltek. Annyira rájuk volt írva mindenkinek közös bánata, hogy az emberek meg-érezték, kitalálták titkukat. Mintha maga a gyászoló Magyarország lépdelt volna két alakban, mint anya s szerető, egy láthatatlan koporsó után.

Elkanyarodva a Vargák-bástyája alatt, közelítettünk a kettős fal megtörésének mélyedésében nyíló várkapu feljárójához. A sarokból, a bástya felett magasra ágaskodva nézett utánunk a nagytemplom tornya, a fedélsisak alatt sötétlő csúcsos ablakának ijedt-kíváncsian tágranyitott szemével és négy szeglettornyocskája a megrémült ember hajaszálaként meredt az égnek.

Magamban igazat adtam neki, mert a hideg futkározott a hátamon, ahogy a kapuban feszítő szuronyos őrséget megláttam s a ki-be csörtető mord katonákat. Legszívesebben elfutottam volna, ha anyám elszánt arca, kemény lépése meg nem szégyenít. Soha még nem láttam ilyennek, ma reggelig. Borzongva éreztem át az anyaszív csodáját. Szegény Lila reszketve simult hozzá. Mindjárt leesik a lábáról!... - ijedeztem, az elsápadását látva.

Anyám végigpillantott rajtunk:

- Ne féljetek! - suttogta. - Lilám, te menyasszony vagy s te, Áron, férfi!...

Nagyot nyelve, kihúztam a derekamat. Ha éppen harcra kerülne a dolog, itt a bicska a csizmám szárába!... S csak egy ujjal merje valaki bántani anyámat vagy Lilát: Istenre fogadom, nem egyedül megyek a másvilágra!

- Halt! - rikoltotta egy őrmesterféle, ahogy a kapu alá értünk s két baka keresztülfektette előttünk szuronyos puskáját. Az őrmester vadul forgatta szemeit s bajusza ijesztően meredt reánk.

Anyám azonban levelet vett elő kendőjéből s odanyujtotta:

- Herszényi százados urat keressük...

Lila is, én is ámulva rezzentünk feléje. Ki az a Herszényi s kitől való ez a levél?...

Tán Imre mégis segített? - gondoltam kételkedve.

- Herszeni... Herszeni... - csikorogta a nagybajuszú. Vasvilla-szemekkel nézett végig anyámon. Aztán rajtam futott át a tekintete, kicsinyléssel. Végre Lilán állapodott meg, aki most legyőzve remegését, egy pillanatig elszántan nézett szembe vele.

Én már megszoktam Lila gyönyörű szemeinek, édes arcának varázsát, úgy vettem, mint a napsütést, amelyre az ember szó nélkül ledobja magáról az ujjasát. De most láttam, hogy még erre az emberevőre is csodálatos hatással van. Ez is le kell vesse magáról a farkasbundát. S megéreztem, hogy anyám aranykulcsot hozott a várkapuhoz, bölcs számítással.

A cerberusnak megzavarodott a szeme. Aztán kidülledt a bámulattól. S végre még a bajusza is visszahúzódott, mint a csiga szarva.

- Kapitän Herszeni - morogta. - Ja, ja!... Warten Sie, dort!...

Karjának durva lendületével a kapubolt sarka felé mutatott. A levelet pedig néhány ugató szóval egy közlegénynek adta át, aki eltrappolt vele.

Mi tehát a sarokba húzódva vártunk, az őrmester pedig a maga helyére állt, mindegyre Lilán felejtve ordas-szemét.

Mintha tüzes szegeken állottunk volna, emelgettem talpaimat, anyám s Lila kínos helyzetét látva. A kapu alatt rettentő dübörgéssel robogtak ki-be a katonaszekerek, jöttek-mentek a szakaszok, néha egy-egy lovastiszt csattogott el mellettünk, megint ordonáncok szaladgáltak, írásokat lobogtatva s mindenki ordított, káromkodott, torkaszakadtából. Minthogy magyar szó egy se csendült ebben a hangzavarban, azt hihette volna az ember, tán valami nagy veszedelem üte bé a várba s attól bolondultak meg. Pedig csak az idegen hatalom hencegett győzelmével, biztonságával, gőgös fölényével a mi várunkban.

Megborzadtam, ahogy Dávid bátyámat ennek a durva ellenségnek karmai között tudtam s átéreztem, mi tépdesheti anyám s Lila szívét a komisz lecke alatt. Csodáltam anyámat! Vasakarattal győzve le gyöngéd, szelíd természetét, nézett el a folyton ránkbámuló s különösen Lilára vigyorgó katonák felett, akik szerencsénkre érthetetlen szavakat kiabáltak felénk. Lila szegény összeharapta ajkait, hogy ne sikoltson s anyámba kapaszkodva váltotta színét, mintha

pellengéren tépdesnék le róla ruháit. A bicska mozgott csizmaszáramban, tehetetlen dühömtől.

- Ki kell bírni!... - suttogta anyám, magához szorítva Lila karját. - Meg kell lássuk Dávidot!... Légy erős!...

Úgy lehet, nem is telt el hosszú idő, de nekünk a pokol végtelenségének tetszett, amíg végre a küldönc visszakerült s jelentést tett cerberusunknak, aki aztán tenyerével lapátolva a levegőt, értésünkre adta, hogy menjünk a hírhozó után. Sietve indultunk. Lila megborzongott, mintha hátát égetné a fenevad utánalőtt tekintete.

Vezetőnk gyorsan emelgetve bakancsát, a katonáktól nyüzsgő udvaron át, a kapuval szemközt emelkedő épületbe vitt, mely két régi, párkányos bástya közé volt illesztve. Ezek, mint később megtudtam, a hajdani templomkastély maradványai voltak.

Rideg, rosszulmeszelt kaszárnya fojtott levegőjű folyosóján kopogtunk végig, számozott ajtók előtt, melyeken katonai hivatalok, tisztek címtáblái villantak fel. Mindenütt sűrűn állingáltak a várakozó közlegények, egymás taszigálásával, röhögtetésével szórakozva.

Újabb vesszőfutás volt számunkra, míg szemtelen pillantásaik, durva nyerítésük gyötrésein átvergődtünk.

A folyosó legvégén, homályos sarokban nyíló ajtón kopogott emberünk.

- Herein! - hangzott belülről valami életúnt medve dörmögése.

Beléptünk a sivár, porszagú, légypiszokkal borított ablakú szoba homályába. Az íróasztal mellől alacsony, kövér tiszt emelkedett fel, nehezen szuszogva. Kopasz feje és kissé piszkos fehér kabátja Énokkal alkotott otromba hóembereinket juttatta eszembe, mikor már szállni kezdte őket a por és korom. Mélyenülő, kicsi, fekete szemeit seprűszerű szemöldökök árnyékolták, bajusza pedig szinte hihetetlenül lebegett orcái körül, mint két szürke bagolyszárny, összefolyva deres pofaszakállával.

- Koapitány Herszényi - bökkentett fejével anyám s Lila felé. - Tessék leülni!

Két székre mutatott, elég feleslegesen, mert több nem is volt a szobában. Azoknak a lábai is erősen sántítottak az ócska padlódeszkák irdatlan göcseitől.

Miután anyámék főhajtással köszöntek s leültek, Herszényi kapitány is vissza ereszkedett sóhajtozó székére. Engem nem is méltatott észrevételre, a nők háta mögé állottam hát, igyekezve minél kisebbnek látszani.

- Ühüm... - köszörülte meg rozsdás torkát a kapitány. Az íróasztaláról felvett levélbe pillantott, aztán anyámra. - Ühüm... Boarátom ez oaz Oagyagfalvi doktor... Egyidőben toanultunk Pesten... - dörmögte zsíros, kongó őrmesterhangon.

- Hát az öreg doktor anyám szövetségese! - derült fel fejemben a levél titka. - Vele beszélt olyan sokáig tegnap délután s ott sütötték ki, hova forduljon?

- Oazt írja, fogoadjam tekintetes oasszonyt s legyek segítségére... Oa régi boarátság kedviér megteszem. Mivel szolgálhoatok?

- A fiamat szeretném látni, Ernyei Dávidot - szólt anyám. - Az Isten megfizeti, kapitány úr, engedjen hozzá minket!...

- Ohó!... Ohó!... - mordult fel Herszényi. - Oaz a rebell?... Oaz a tekintetes oasszony fia? Honvéd, összeesküvő!... Szépen voagyunk!

- Hogy honvéd volt a fiam, - suttogta anyám küszködve - azon nincs szégyellnivaló. Kapitány úr is tudhatja, hogy csak akkor fogtak fegyvert a székelyek, mikor már égett Erdély s asszo-

nyok, gyermekek ártatlan vére folyt... Csak védték az övéiket... De összeesküvő nem volt a fiam... Nem is arra való, sze' nyíltszívű magyar ember...

- Moagyar, moagyar! - ütögette a kapitány öklével az asztalt, gomolygó porfelhőcskéket szabadítva fel repedéseiből. - Én is moagyar voagyok. De nem honvéd, oaz már nem! Ő felsége a császár katoanája! Oaz igen...

- Nem akartam megbántani, kapitány úr - rebegte anyám. - Kérni akartam s most még nagyobb bizodalommal kérem...

- Jó, jó! - krákogott a bajuszkirály, kétfelé törölve szájáról a szőrrengeteget. - Oazér voagyok itt, mer moagyoar voagyok. Tolmács a kihoallgoatásokon. Kemény feje voan a fiának, tekintetes oasszony!... Nem oakar voallani!

- Higyje el, kapitány úr, nincs mit vallania... Ártatlan! - erősítette anyám.

- Oazt moajd Moaior Topferner dönti el! - mordult a kapitány. - Oaz pedig a kőből is kihúzza oa titkot!... Oaféle ember!... De eddig még ő is hiába próbálkozott... A tegnoap már úgy kifároasztott a fia, oasszonyom, hogy oa végén moagam is könyörgőre fogtam: Édes boarátom, voalljon már voalamit!... De nem s nem!

Nagyot fújt az emlékezésre s megtörülte izzadt tarkóját. Lilára nézett, mintha csak most vette volna észre:

- S ez a szép kisoasszony kicsoda? - kérdezte.

- A fiam menyasszonya - mondta anyám. - Csak két hét választotta el őket az esküvőtől. - Magához karolta Lilát, aki felzokogott.

- No-nó! - dörmögte a kapitány. - Ne sírjon, kisoasszony! Két hét... Két hét!... Noagyon soajnálom... Ember volnék én is, hogy a fene enné meg a politikát!

Hosszasan, mormogva nézegette Lilát, aki lassan erőt vett fájdalmán.

- Látni szeretné a vőlegényét? Hogyne. Értem... - bólintott, Lila néma intésére. - Csoakhogy nem tőlem függ... Nem biza... Brunner ezredes poarancsol itt... voagy még inkább oaz őrnagy... Topferner...

Hirtelen élesen pillantott Lilára.

- Igen... Topferner... hoa a kisoasszony szépen megkéri... A tolmácsolásra válloalkozom...

- Áldja meg a jóságos Isten! - lehellte Lila s anyám rábólintott.

- Te ki vagy? - bökött ekkor felém bogos ujjával a kapitány.

- Ernyei Áron, szolgálatára! - ütöttem össze szépen a sarkomat s hozzátettem: - Az Ernyei Dávid édes öccse.

- Úgy! - Toanulj a bátyád sorsából, fiam!... No, menjünk!...

Tanulok is, gondoltam, de nem azt, amit te akarsz!

A folyosón visszafelé az öreg bölény fujtatott elől s ezt igen jól tevé, mert a komiszkodó legények szeppenten húzódtak félre az útból.

Felmásztunk az emeletre s egy sokkal tisztább, rendesebb folyosón kopogtunk végig, Topferner őrnagy ajtójáig, mely előtt szuronyos őr állott s meredten tisztelgett a kapitánynak.

- Moaradjanak itt, kérem s várjoanak! - intett Herszényi.

Kopogtatás után belépett.

- Eddig jó, hála Istennek! - szusszant fel anyám. - De most úgy látom, rajtad a sor, Lila lelkem! Csak a szívedre hallgass s mondjad, amit az diktál... Ne félj tőle!... Ha rangosabb, mint a kapitány, biztosan öregebb is... Egy öreg ember, nó... Tán apa, vagy nagyapa... Nincs kőbül ő se... Mitől félnél?...

Lila kebléből akadozó sóhajtás tört fel.

- Meg... megpróbálom, anyám!

- Én bémehetek-e? - kérdeztem anyámat.

- Sirülj bé, lelkem! - suttogta ő. - Láss, hallj mindent... Csak Isten tudja, mire lesz jó?

Titokban az őrt nézegettem, milyen indulatja van irántam? Hátha keresztbeteszi előttem a puskáját? De ha lehet, megelőzöm... Az őr láthatólag nem törődött, velünk. Egy legyet nézett a falon, kitartó merevséggel.

Kínos, hosszú percek mulva nyitotta az ajtót a kapitány s intett, hogy menjünk béfelé. Ő maga kilépett, úgy engedett utat anyáméknak s így közénk és az őr közé került. Isten akarata, gondolám áhítattal s már benn is voltam, anyám szoknyája mögött, szétpillantva hirtelen, hogy hadd lám azt az öreget, aki tán nagyapa s nincs kőből?

De semmiféle öreg nem volt észlelhető. Ellenben karcsú, párducszerű fiatal tiszt szökkent elénk, megfordulva az ablakból, ahol kinézett. Első pillanatban azt hittem, az öreg őrnagy segédje. Ragyogó fehér kabátján egy porszem sem vetett árnyékot, villogó gombjain szikrázott a bevetődő napfény s aranygallérját is mintha különösképpen kifényesítették volna. A szobája tündöklő tiszta volt, tele szőnyeggel, képpel, fínom bútorral s a levegőben szagosvíz párája illatozott.

Fekete oldalszakállának keretében keskeny arc világított sápadtan s magas, redőtelen homloka márványszoboréra emlékeztetett.

Hosszú, leányos kezeit előrenyujtva közeledett, mintha kedves vendégek érkeztén örvendene.

A hangja hízelgőn dorombolt s ajkain gyors, síma szavak perdültek ki.

- Oaz őrnagy úr noagyon örvend, hogy tekintetes oasszonyék megtisztelték - tolmácsolt Herszényi a szünetben - a kéri, fogloaljanak helyet, minthoa otthon volnának, éppeg úgy!

Álmélkodva tátottam szájamat erre a csodára. Ez hát maga a félelmetes vallató!... Sze' csupa kedvesség az egész ember!... Nó, nyert ügyünk van!... De miért zavarodott úgy meg anyám, hogy alig találja a széket s vakmódjára tapogatódzik, amíg leül? És mi ez a rémület Lila tekintetében, mintha bűvölt madárka meredne iszonyodva a kígyó hideg szemébe?... Persze, az, hogy nem öreg nagyapa! Hogy egészen más, mint aminek vélték! De annyi baj legyen! Dávid bátyám is fiatalember, így hát jobban megérti ez a szép fiatal tiszt s ha Lila kéri, biztosan mindent megtesz érettük!

Reménykedve húzódtam a hátuk mögé s mert az őrnagy nekem is nyájasan bólintott, ügyesen meghajoltam feléje. Egészen más, gondoltam melegen, mint ez a vén hájas, pipaszagú Herszényi, pedig nem is magyar, mint ő. Lám-lám, németben is akad jóféle!

Javában áradoztam magamban, mialatt Topferner őrnagy szembeülve velünk, már sebesen beszélt, élénken gesztikulálva hozzá gyöngéd fehér kezeivel. Egy szót meg is értettem belőle. Szinte dalolt, mikor kimondta: Érnei...

Valósággal ünneprontás volt, ahogy Herszényi, a vén, büdös mackó vastag keréksárként öklendezte vissza az üdén csörgedező szópatakot:

- Oazt mondja oaz őrnagy úr: legyenek bizalommal hozzá. Szívesen megengedi, hogy beszéljenek a fogollyal, ha teljesítik egy egészen kicsi kis kérését... Oazt is csak az Ernyei úr érdekében kéri...

Hálatelten pillantottam hatalmas jóakarónkra. Mosolygott... s ahogy ezt a mosolyt most boldog emlékezetembe vésendő, kissé jobban megfigyeltem, egyszerre furcsa gyöngeség rogyasztotta meg a horgasinamat. Mert láttam már ezt a mosolyt, láttam... Szamócza bácsi mutatta meg, még mikor elsőosztályos voltam, az iskolában, egy állatos-könyvből... Most is hallom a hangját, ahogy mondja: ez pedig a tigris, mely Indiákon, az őserdő setétségében lopja magát a préda nyomában, valamint az árnyék s jaj, kire rávigyorog...

Ó, anya s szerető! Ti már az első pillanatban megláttátok a mosolyra vont tigris-szájat s a szemeket, melyek mosolytalan kegyetlenséggel fúródtak a szívetek gyökerébe!

Önkéntelenül anyám karjához kaptam s csak az Isten óvott, hogy el nem ordítottam magamat: fussunk!

Topferner biztató várakozással nézett előbb anyámra, futólag s azután Lilára, hosszasan. Anyám felemelte, Lila pedig lehorgasztotta a fejét.

- Mit parancsol az őrnagy úr? - kérdezte anyám elfulladó hangon.

De Topferner már csak Lilára nézett, villogó fogait mutogatva. S duruzsolt, dorombolt, énekelt neki. Most már nekem is rettenetes volt hallani.

Szegény, édes, szép Lila! Anyám kezéhez kapott s kitágult szemmel, falfehéren meredt a bestiára. Nem tudta levenni róla a tekintetét. Összerázkódtam arra a gondolatra, hogy mi lenne vele, ha egyedül kellene itt ülnie, szemben ezzel a ragyogó tigrissel?

- Oazt mondja az őrnagy úr - térített észre Herszényi s be hálás voltam most a becsületes, kocsis hangjáért s hogy felszusszantam, mikor Lila is felrezzenve végre, eltépte szemét a bűvölőről s a kapitány felé fordult. - Oazt mondja, hogy Ernyei úr ártatlan, ő oazt jól tudja. Csak foarmaságból toartja még itt... csoakis... Ha felelne néhány kérdésére, már szoabad volna s a szép kisasszony egy könnyet se kéne ejtsen többet érette... Oazt mondja az őrnagy úr, iszonyúan fájna neki, ha az esküvőjöket el kellene hoalasszák csak az Ernyei úr moakacssága miatt... Mert miről voan szó? - kérdi oaz őrnagy úr... Miről is? Csupáncsak oarról, hogy voallaná meg Ernyei úr: oaz a tanárja, Török, meg oaz a prókátor Gálfi s még oaz a fiatalember Horváth unszolák őt, hogy lépjen bé az összeesküvésbe s hogy oazokat mondák neki, oamiket az őrnagy úr már le is tett egy jegyzőkönyvbe. Ernyei úr csoak oalá kéne írja... Oaz őrnagy úr azt is megírá, hogy Ernyei úr a felséges császár tiszteletében élvén, megtoagadá a csábítókat... Nó, lássák, ennyi az egész... Oazokon semmit se segít a moakacssággal, oazok úgyis nyoakig voannak a szószban... De az őrnagy úr csupán oazért oakarja ezt, hogy Ernyei úr szoabaduljon... a szép kisasszony örömére, oakit nagyon soajnál... s aki megmenthetné a vőlegényét. Osztán mehetnének a paphoz, oakár holnap!... Hát ha ráveszik Ernyei urat erre, oaz őrnagy úr tüstént hozzája engedi... Megláthoatják... S vihetik is moagukkal...

Anyám és Lila egyszerre állottak fel, mintegy parancsszóra s egy ugyanazon szót kiáltották:

- Nem!...

Ezt tolmácsolni se kellett. Az őrnagy megértette. Mosolygott tovább, sajnálkozó kézmozdulattal. S beszélt, beszélt...

Herszényi mozdulatlan faarccal csorgatta az értelmét:

- Oazt mondja az őrnagy úr, hogy noagyon soajnálja, fáj a szíve a fioatal párért. Az édesoanyát is szerette volna kímélni a boánattól. De reméli, hogy még meggondolják. Ha a szép

kisoasszony igazán szereti a vőlegényét, vissza fog jönni oaz őrnagy úrhoz... Ha tán oaz édesoanya is belátná, hogy ez a fioatalok dolga s nem állna útjába... Oaz őrnagy úr azt mondja, szerinte a boldogság mindennél fontosabb... és oa polgári kötelesség is oazt poarancsolja, hogy segítsünk oa hoatóságnak a gonosz izgoatás eltaposásában... A jutalom sem moaradna el az ilyen érdemért... És ha oártatlan Ernyei úr, oakkor bé is kell bizonyítsa... Oaz őrnagy úr hiszi, hogy oártatlan, de bé kell bizonyítsa... s csak így teheti...

Anyám hidegen biccentett a fejével, magához karolta Lilát s fordult az ajtónak. Felzárkóztam hátvédnek.

Topferner kecses tánclépéssel lejtett a nyomunkba, karjait terjesztette felénk, búcsút lengetve s mosolya még a folyosóra is utánunk sugárzott.

Herszényi dörmögve kullogott velünk s a fordulónál csattanósat köpött a téglapadlóra.

- Bocsássanak meg, tekintetes asszony! - hörögte. - Én csoak visszhang voltam... Ez a kenyerem...

Anyám megállt, kezét nyujtotta s könnyeivel küszködve rebegte:

- Köszönjük a jóságát, kapitány úr... Nem tehet róla, hogy nem sikerült...

- Tudtoam, hogy miféle! - ráncolta szemöldökeit az öreg. - Hogyne tudtam volna... De reméltem, megszánja bár oa kisoasszonyt... legoalább most először... Mer oazután!... Nó, csak annyit mondok: nem fordítottam le mindent, oamit oa kisasszonynak dorombolt!... Hó, kisasszony!

Ezt Lila felé kiáltotta, aki ebben a pillanatban összerogyott, mielőtt az ujjunkat mozdíthattuk volna s a folyosó téglaköveire hanyatlott. Hiába, nem bírta tovább szegény a szíve iszonyú terhét.

Anyám térdeire hullott mellette, alélt fejét ölébe emelve:

- Lila, Lilácskám! - zokogta. - Bocsáss meg, édes gyermekem!... Kegyetlen voltam hozzád. Túl sok volt... Jaj, Isten, Lila, drágám!...

Herszényi esetlenül topogott körülöttünk.

- Emeljük, édesanyám! - kaptam észbe s a dereka alá nyúlva, próbáltam felemelni Lilát. Erre Herszényi is segítségül jött s először édesanyámat állította talpra, aztán nekem segítve, Lilát támogattuk fel. Élettelenül esett a vállunkra.

- Erre, erre - nógatott a kapitány, a folyosó végén világító üveges ajtó felé vonszolva Lilát s vele engem is.

Hála Istennek, egyetlen lélek se akadt most az utunkba. Az ajtón át zárt, néptelen udvarra jutottunk. Balfelől a nagytemplom fala emelkedett a magasba s ahhoz egy régi, vasrácsos ablakokkal ellátott egyemeletes épület támaszkodott, ódon bástyával határolva.

- Oaz Isten oakarta! - lihegett Herszényi. - Csoak gyorsan, öcsém! - Oaz ott a börtön!... Vigyük oa prófoszhoz!...

A prófosz lakásának külső ajtója a börtönépület vaskapuja mellett, az udvarról nyílt. Előtte a nyirkos homályban beteges színű gyepszegéllyel védett virágtábla. Halvány kelyhecskék próbálkoztak benne nyílni és illatozni. De mégis szépség és enyhület volt ez a börtön komor világában. Arra vallott, hogy van itt valaki, aki még nem kövült egészen rabtartóvá.

Ez pedig a prófosz galamb-begyű, csinos felesége volt. Ahogy észrevett, elénk futamodott, nem is kérdett semmit, elég volt neki, amit látott, mindjárt kitárta az ajtót, párnát tett az ócska

kanapéra s buzgón segített Lilát lefektetni. Mi Herszényi kapitánnyal visszahúzódtunk, míg anyám s a prófoszné Lila élesztésében forgolódtak. Csak kívülről hallottuk az asszonyt:

- Hogy kerüle ide ez a gyönyörű kisasszonyka?... Mitől ijedt meg a lelkem?... No, nem is csoda ebben a pokolbéli várban!... Tessék az ecetesruha, tekintetes asszony... oda a szép homlokára! Hadd dörzsöljem meg a szíve táját!... Tessék csak megoldozni kicsit a derekát... Piheg mán!

Herszényi eközben a prófosz után indult, én meg visszaóvakodtam a tiszta, kis szobába. Lila magához tért már, szakadozott sóhajok között s csodálkozva nézett szét, hova került? Én is odaültem anyám mellé, a kanapé szélére s két kezem közé fogva hideg, kicsi kezeit, fujogattam.

Lila halvány mosollyal ismert rám és édesdeden szorította meg ujjaimat. Anyám mind csak azt suttogta a fülébe, hogy bocsásson meg neki a kemény szívéért... Lila erre kivonta jobb kezét az enyémből, anyámé után nyult, az ajkaihoz húzta s csókolgatta.

A prófoszné úgy forgott, mint az orsó, már hozta is a forró herbatét Lilának s unszolta, hogy igyék:

- Ettől meleg lesz a mejjébe, arannyas csürkécském!...

Aztán ismerkedni kezdett, magáról beszélt, kotyogva, kedves tyúkocska módjára. Hogy ő is székely asszony, de árva volt s idevetődött Uzonból Vásárhelyre, szolgálni. Osztán itt összeverte sorsa ezzel a Hanc-cal, az Elbában, azon a promenádon ott a Maros két ága közt, tudják, egy vasárnap délután... Kukkot se értettek egymás szavából, de több vasárnapon át kitaláltak egy közös beszédet... Hanc is árva fiú volt valahol messze, nem is rossz ember, mit tehet róla, hogy szegény rabok őrzése lett a porciója?... Legalább nem bánik rosszul velük...

Így aztán hozzáment feleségül s itt élnek, ebben a szomorú várban, már két esztendeje. De ha az ajtót bezárja s az ablakot elfedi, nem törődik a várral... Lám, az Isten most megengedte, hogy segítsen egy ilyen gyöngy magyar kisasszonyon! S hát mi kik vagyunk?

Csak csodálkoztam, hogy anyám s még Lila is milyen egy-kettőre belemelegedtek a szóba. A prófoszné öt perc alatt mindent tudott.

- Jaj, lelkem, az maga a sátány, az a Hoppfene, vagy minek hijják! Hanc-ból kivettem, hogy miket csinál a szegény honvéd foglyokkal... Nó, ne ijedjen meg, drága kisasszonykám, nem hogy ütné, kínozná, arról szó se!... Éppeg máskép csinálja!... Még meg is öleli őket, sír a nyakukban s esküdözik, hogy tudja: ártatlanok. Osztán csak százszor meg ezerszer ugyanazt kérdi tőlük órák hosszáig, néha reggeltől estig, de mindíg éppen azon szókkal, tudják, hogy a végén megbolondul tőle az a szegény rab s azt se tudja, mikor mit felel... Az az ördög bírja: nem eszik, nem iszik, csak beszél, beszél, duruzsol, hóttá fárasztja az áldozattyát... Osztán sok van, aki inkább ráhagy mindent a végin, csakhogy már ne hallja-lássa s enni kapjon vagy aludhassék... Ilyen az, hogy az Isten verje meg!

Lila borzongva erősítette meg az asszony jellemzését, a saját benyomásából. S mikor megmondta, hogy Dáviddal még ez a tigris se bírt, a menyecske összecsapta a kezeit s felkacagott:

- A ’mán legény a talpán! Illyen vőlegényből micsoda férj lészen! Mer’ úgy van a’, lelkem, hogy az ilyen keményderekú férfiút tenyeréből etetheti az asszony, mint a kezes bárányt, mán ha elég okos hozzá... S maga, aranyasom, az lészen, látom!

Lila már édesdeden kacagott is a tyúkocska bolond karattyolásán, rózsaszínre pirulva.

A beszélgetést Herszényi szakította meg, hozván Hanc-ot, a prófoszt. Lila közben felült a kanapén s anyám meg a menyecske rendbetették.

Hanc-ot az asszonya már jó gömbölydedre hízlalta a fájin székely koszton, nem nagyon sikerült a hajlongása, noha erősen igyekezett. Kerek holdvilágképe az együgyű jóindulat s a ravaszság keverékét mutatta. A katonarégula szerint császárszakállt viselt s vastag, kifent bajuszt. Ezek a férfidíszek veres színben pompáztak. Kicsi disznószemeit szerette szigorúan villogtatni s szemöldökeit fontoskodva mozgatta, mikor beszélt. Maga a beszéde átmenetet képezett a német s a magyar között, körülbelül azon a ponton, ahol mindkettőre nézve a legrosszabb.

Azt igyekezett megértetni velünk, hogy ő engedelmeskedik a kapitány úrnak, hogyne, de viszont az őrnagy úr négybevágatja ezért. Mert a foglyokhoz nem szabad látogatókat engednie, ez az őrnagy szigorú parancsa.

Anyám és Lila hálatelt szemekkel rebegtek köszönetet Herszényi kapitánynak. Én is bocsánatot kértem tőle magamban, mert beláttam, hogy igazi jó ember szegény feje.

- Ha már így fordult, - dörmögte a kapitány - legoalább lássák, szóljanak vele! Utóvégre én válloalom a felelősséget!...

De a prófoszt mégis a felesége puhította meg, kézzel-lábbal és saját külön nyelvükön magyarázva meg neki az édesanya s a menyasszony szívfacsaró állapotát. Hanc öklével törölte szemeit s szipákolt a meghatottságtól. De csak rázta a fejét. A végén az asszony azt is megígérte, hogy ő őrtáll s ha Hoppfenét arra hozná az ördög, idejében jelt ad, nem lesz semmi baj. A nagy, veres ember nehezen engedett, de csak engedett, miután anyám azt is kifejezte, hogy meghálálja a jóságát s ezt a menyecske székelynémet nyelven tolmácsolta neki. Hanc viszontválaszából, szintén a tolmács útján, érzékeny szívvel vettük tudomásul, hogy neki nem kell semmi, de ha az őrnagy úr felhasíttatja, a szegény Szuszanna, a felesége, legalább ne haljon éhen.

Erre, kötelességéhez híven, felkért, hogy álljunk sorba. Anyám elől, Lila utána, s én mögötte sorakoztunk fel. Szemöldökeit mozgatva, szigorúan mért végig mindenikünket. Ha szabályellenességet készült is elkövetni, a tempót lelkiismeretesen megtette.

S csakugyan hivatása magaslatán állott, mert utolsónak ide-oda forgatván engem, szeme hosszasan szegződött csizmámra s legnagyobb ámulatomra pocakját meghazudtoló hirtelenséggel lehajolt, ujjával odabökve a csizmaszáramra:

- A picska elveszünk! - jelentette ki.

Máig se értem, hogy vette észre? Vagy csak feltételezte, hogy ott tartom? Át kellett adnom, pedig egy percig se szerettem megválni tőle.

Hanc azonban a saját nyakán mutatta ujjával, hogy a bicska veszélyes és vartyogott hozzá valamit.

- Azt mondja, - fordította le Zsuzsanna - hogy nem szabad a fogolyhoz effélét vinni. Hátha azért viszem, hogy elvágja vele a nyakát s így űzzön csúfot a törvényből?

Végre megindult előttünk s mi utána, nagy köszönések közt búcsúzva el a kapitánytól. Ő visszament a kaszárnyába s véleményem szerint jól tette, mert a bűze könnyen nyakunkra vezethette volna az őrnagyot. Rettentően kitaposott, szúette lépcsők nyikorogtak alattunk, ahogy a prófosz nyomában felkapaszkodtunk egy rozsdás vasajtóhoz, melyet ő a kulcsok rőfnyi hosszúságú nagyapjával nyitott ki. Nyomott, bolthajtásos folyosóba jutottunk, mely alig kapott valami világosságot a szennyes ablakok vasrácsain keresztül. Alacsony, vaspánttal lakatolt ajtók nyíltak a fal hosszában, nyolc vagy tíz.

A prófosz megállott ez egyik előtt, fülét odatapasztotta s hallgatózott. Aztán ujját figyelmeztetőleg feltartva, intett, hogy mi is úgy tegyünk. Vigyorgott.

Megdöbbenve, hitetlenkedve hallottuk Dávid bátyám drága hangját. Isten úgy segéljen, énekelt!... Azt énekelte, hogy: *„Te zsellér vagy, én meg székely. De egünkre egy nap jő fel."* Itt megállott s biztatva mondta:

- Na, fújjad, oláh, hogy kopjék a szőr a nyelvedről!...

S erre valaki vastag hangon ismételte: *„Zsellér vagyom, te vagy székely..."*

- Az igaz, - kacagott Dávid - de a nótában fordítva van...

A lakat csattanására elnémultak. Az ajtó kitárult s mi ott álltunk a küszöbön...

Nem tudom én azt leírni, hogy nézett reánk s mit láthatott a mi arcunkon? Csak azt tudom, hogy egyszeriben ott voltunk a nyakában s hármunkat ölelt-csókolt egyetlen karolásban, kacagva, sírva s mi is hasonlóképpen.

Csak a lecsendesedés után vettem észre, hogy mások is vannak a szobában. Az ablak közelében, törtlábú széken reverendás papféle ember kuporgott, félig háttal nekünk s fekete könyvecskébe dugva orrát, monoton mormogással áhítatoskodott, előre-hátra hintázva magát bizonytalan ülésén. Minket egyáltalában nem kívánt észrevenni.

Családi jelenetünket egy másik fogolytárs szemlélte, titkolatlan érdeklődéssel kidülledt szemeiben. Olajfakó arcát kusza szakáll s vállig érő, deres haj keretezte. Pálinkabűzt árasztott s kopott, piszkos reverendája ráncaiban igyekezett elrejteni valami üveget. Pap volt ez is, nyilvánvalóan oláh pap. Varjú módjára szökdelt körülöttünk, helyeslő fejbólogatással.

Nem volt csoda kitalálni, hogy őt tanította Dávid bátyám a székely nótára.

A bolthajtásos szoba nem volt barátságtalan, se piszkos. Csak a bútorzata volt igen silány: három kurta vaságy, kemény szalmazsákkal, szalmapárnával s durva pokróccal, egy festetlen, kecskelábú asztal s három szék. Ennyi volt az egész. Zöld, csecses cserépkorsó s három ónbögre állott az asztalon.

Nem tudom, mit beszéltünk, össze-vissza kérdeztünk mindenfélét s feleltünk, egymás szavába vágva. Később az volt az érzésem, hogy az idő elrepült, mielőtt valami igazán fontosat mondtunk volna. Emlékszem, hogy Lila otthon zokogva törtelte: ezt se kérdezte meg, azt se; erről se szólt, arról se, pedig ezerszer kigondolt magában előre, minden szót, de hiába, a fejében megállott a kerék s a szíve túlcsordult elmondhatatlan érzésekkel. Anyám is ette magát érte, hogy szakasztott így járt. Én magam csupa ostobaságot galagyoltam, Piczulát, Mackót, efféléket. De tán így kellett lennie: a szó csak arra való volt, hogy közben nézhessük őt s ő minket, hogy soha többet el ne felejtsük egymást. Sírásból, simogatásból, csókból viszont annyi esett, mint májusi záporkor az esővízből. Úgy mellékesen azért sok mindent közöltünk egymással, ami később visszajött az emlékezet zsákjából, ahova gyorsan behánytuk.

Dávid bátyám arról igyekezett meggyőzni minket, főképen Lilát, hogy jól érzi magát s bízik benne, hogy hamarosan szabadul. Nem is únja magát, noha Márkus atya, a csíki katolikus pap, furt imádkozik s nem lehet vele beszélgetni, ellenben itt van a parintye, Muntyán bácsi, Medgyesfalváról, ő kitűnő barát, egymást tanítják szép magyar s román dalokra és versenyeznek a népmesék, jóízű adomák mondásában.

Muntyán bácsi vigyorogva helyeselt, veregette a Dávid vállát s kacsintott Lilára, nagyokat cuppogva szájával.

Gondolom, kicsit kótya volt az öreg s a pálinka is hozzájárult az eredeti örökség megtartásához. Egy éjszaka tulajdon kezeivel félreverte a harangokat s a zsandárok azt hitték, forradalmat akart csinálni... Ezért hozták be a jámbort s most Topferner vesézi, hogy nem tartozik-e az összeesküvők közé? Márkus atya egy levelet vitt Csíkba Andrási gvárdiántól. Fogalma sincs, mi volt benne, de azért itt kell csücsülnie neki is... A többiekkel, a barátaival, Dávid

„kopolás” útján beszélget, a falakon keresztül, éjszaka. Itt vannak mind: Horváth Gáspár, Muzsnai Pál, Deák Farkas s még vagy nyolc diák... De az őrnagy hiába kétszínűsködik, semmire se megy velük. Mire is menne, mikor maguk se tudnak semmit? Most már vége lesz az egésznek bizonyára, akármelyik nap kiszabadulhatnak... Az esküvőt se kell elhalasztani... Bízzál Lilám, a jó Isten csak azért adta ezt, hogy annál boldogabbak legyünk hamarosan!

Édesanyám nem akarta búsítani Dávidot apám betegségének rosszhírével. Csak hogy gyengélkedik, azt mondta. De majd felerősödik s megvidul a lakodalmon!... Másokról is esett egy-két szó, a testvérekről, Bándi bácsiról, Pepi néniről s a két kicsiről. Átadtuk a csókjaikat s átvettük a részüket...

Legnehezebb az volt, hogy Dáviddal közöljük: titkolja el a látogatásunkat. Mert anyám nem akarta elmondani, hogy jutottunk ide s mit akart tőlünk az őrnagy? Az őrnagyot nem is említettük, csak Herszényit, mondván, hogy a maga felelősségére engedett ide s érette hallgasson ő is, Muntyán bácsi is. Márkus atya úgyis hallgatni fog... Végre megígérték...

Hogy mikor jövünk megint? Hogy jöjjünk hamar! Hiszen alig beszélgettünk valamit!... Ezekre csak azt mondhattuk: adja Isten, hogy ő jöjjön ki hozzánk mielőbb!...

Hanc azonban türelmetlenül dugta be fejét az ajtón, már harmadszor s hadonászott a nagy fene kulcsával... El kellett válnunk...

A búcsú nehéz percében mintha Dávid bátyám is elvesztette volna egy rebbenésig remény-kedő kedvét!

Úgy intéztük, hogy Lila néhány pillanatig egyedül maradhasson vele, s mikor kiléptünk, láttam, hogy Márkus atya mélyebben merült el breviáriumába, egészen elfordulva, Muntyán bácsi pedig a légyfogás művészetének szentelte magát... Aztán Lila is kiszédelgett utánunk s Hanc megkönnyebbülten szusszantott, mikor minden baj nélkül visszajutottunk a lakásába, felszabadítván Zsuzsanna asszonyt is az őrködés terhe alól.

Vele anyám mindjárt tárgyalásba bocsátkozott a felől, hogy miként lehetne javítani a Dávid állapotán? Miután Zsuzsanna Hanc-cal értekezett ebben a dologban, rövid összefoglalást adott férje véleményes javaslatáról.

- Azt mondja Hanc, hogy a császár neki naponta ötven krajcárt ad a foglyok őrzéséért. Ha tehát a tekintetes asszony megpótolja ezt még ötven krajcárral, a fiatalúrnak nem lesz oka panaszra, jó ebédet főzünk neki, borocska, pipa is kijár s még az alsóruháját is kimosom.

Anyám meg volt elégedve az alkuval s egy hétre előre kifizette a kívánt összeget. Ha, adja Isten, hamarabb szabadulna a mi kedvesünk, boldogan hagyja itt a pénz maradékát, sőt meg is pótolja. A mai jó szolgálatért is fogadják el ezt a csekélységet...

Hanc elégedetten csókolt kezet, meggyőződvén anyám bőkezűségéről. Eközben Lila a menyecskének suttogott s fellángolt az arca a siker örömétől. A jó asszony nagy dologra vállalkozott: a levélváltás lebonyolítására.

- De ezért nem jár semmi! - erősködött. - Ezt tiszta szívből teszem a kedves, szép kisasszony vigasztalására! Sze’ úgyis mindennap megyek én a piacra, egy kisded séta csak használni fog!... Az én Hancom nem is kell észrevegye, mit visz-hoz az ebéddel... Tessen csak rám-bízni! Lila azonban mégis megjutalmazta a kedves prófosznét: hálájában, örömében a nyakába borult s jobbról-balról megcsókolta barnapiros orcáit. A kis tyúk olyan karicsálásba kezdett a boldogságtól, mintha aranytojást tojt volna hirtelenében.

Így barátkoztunk az ádáz ellenség várában, mikor Herszényi kapitány lihegve betoppant s ránk kiáltott:

- Most jöjjenek, tekintetes oasszony, gyorsan! Az őrnagy kiment a várból, tiszta oaz út!...

Elbúcsúzva a prófoszéktól, siettünk utána. Maga vezetett ki, egészen a kapu elé s ott, az őrség szeme előtt, kurta szalutálással hátat fordított.

Összekapaszkodva mentünk, szinte futottunk, amíg elértük a Vargák-bástyájának sarkát. A toronyban megzendült a déli harangszó s szárnyaira kapva Istent áldó fohászainkat, röpítette hálaadásunk jó illatát a mennyei trónus felé.

10.

Lábujjhegyen léptem ki a tornácra s megálltam a feljáró szélén. Péter-Pál napjának ragyogó nyári hajnala vigasztaló, meleg csókokkal borította el orcámat, szívemet. Különös nagy csend. Mintha a falu kihalt volna. Csak valahol a fülem mélyén, fekete posztó alól sejtem a természet távoli lélegzését, mint halk méhdongást. Az úton ember halad el asszonyával. A férfi némán emeli meg kalapját, az asszony hang nélkül hajtja meg a fejét. Engem nem is igen láthatnak, a háznak köszönnek. Lenn, az istálló ajtójában, egy béres tesz-vesz valamit, megjelenik, eltűnik. Mintha csak képen látnám, olyan nesztelen. Most a gabonás melletti öreg fáról tompa puffanással alma esik le... tán kendőbe takargatták, olyan puhán hullott...

Végignézek magamon. A csizmám makulátlan fekete tükör, ünneplő ruhámon, nadrágomon egy pihe sincs.

Énok öcsém jő a konyhából, ő is igyekszik csikorgás nélkül lépni. Inggallérját igazgatja a nyakán, némán mellém áll. Ketten nézzük a világot.

Mackó a hasán csúszik elő a tornác alól, lábunkhoz dörgöli fejét, felnéz ránk bús szemével s halkan nyöszörög.

Erre elönti szememet a könny, fátyol borul az aranyló égre s fejemet a tornác párkányára nyomja a rám zuhanó fájdalom. Énok szepegve fordul el s nekiről az oszlopnak, ökleire hajtva fejét.

Mint az éles kés, hasít belém a gondolat, hogy ma lett volna a Dávid és Lila esküvője... De Dávid nincs itt. Dávid még mindíg ott van, a börtönben. Iszonyatos dolog, hogy ezen a napon nem lehet köztünk. Mit érezhet, hogy bírja ki? Bándi bácsi mondta az este, hogy mikor, sok instanciára, béengedték hozzá a hírrel, nem akarta megérteni. Háromszor is újra kérdezte s csak nézett, mint a szobor, üres szemmel. Vigasztaló szavaira nagy később megindultak a könnyei s arra kérte Bándi bácsit: eszközölje ki, hogy hazajöhessen, csak erre az egy napra. Akár zsandárok között is, csak engedjék. Megesküszik az Istenre, hogy visszamegy... De hát erről szó sem lehetett... Az őrnagy azt mondta: hova gondolnak? Rebellió lenne ebből s a regula sem ismer ilyen kedvezést... Ott kellett hagynia szegényt Bándi bátyámnak a gyötrelemben...

Lila... Lila itt van... Tegnap estére érkezett az édesapjával... Megjött, az esküvője napjára... Végre meglátta apánkat. Megtörtént a találkozás...

Mozdul a ház. Rozáli jő ki a tornácra, árnyékos szemekkel. Suttogó hangon rendelkezik a szolgálónak, asztalt terítenek, frustukhoz... Ma is kell frustukolni, persze... A kút nyikorog... Két fogadott cseléd vizet zuhint a rudas cseberbe s mennek vele, a konyha felé... Az apró jószág is követelőzni kezd az udvar mélyén. Viszi is már a szemet nekik egy mezítlábas, kócos süldőlány. Malacok visítanak a moslék elé az ólból. Béresfiú önti eléjük, a vályúba. Megy minden a maga rendjén...

Bándi bácsi lép ki a tornácra, szép, zsinóros fekete ruhában. Köszöntjük. Fejünket megsimogatva, viszonozza.

- Meleg nap lesz - állapítja meg, az égre nézve. - Nagyot sóhajt s nem jut az eszébe több. Hátul összefont kezekkel lassan sétába fog a tornác hosszán. Anyám némán ölel magához, ahogy eléje megyünk. Gyászruhájában is olyan most, mint a fenyőfa. Csodálatos anya. Minden csapásra egyenesebb lesz. Tegnap már elállt a zokogása. Arcán a fájdalom mozdulatlanná dermedt. Tekintete valahová nagyon messze néz.

Lila jő utolsónak. Már tegnap is láttam, hogy két hét alatt erősen megváltozott. Most a reggeli fényben ez a változás még feltűnőbb. Az arca megnyúlt, a szemei még nagyobbak. De nem ez az igazi. Belül történt vele valami nagy dolog. Mintha ifjú szépségének álarca mögött a lelke százesztendőssé öregedett volna. Nyugodt és hangtalan, mint aki mindent tud.

Később többször tapasztaltam életemben azt, ami most, először, furcsának tetszett. A nagy bánatban jólesik, megbékítően fűz egybe az asztal jótéteménye. Illatos kávé, szépen pirított zsíros kenyér, hófehér, frissen köpült vaj, csorgó aranyméz, makkos szalonna vékony, sárgás szeletei s vérszínű kerti eper csábító halma a tornác lombján átszűrődő napfény játékában édes vigasztalással hivogatott magához.

A makulátlan abrosz, a csillogó tányérok, csészék, poharak, evőeszközök, a szivárványosan mosolygó, hideg párával lepett vizeskancsó gyógyító szeretetet leheltek magukból. Amíg csendesen eddegéltünk, éreztük, hogy most egy fokkal erősebben szeretjük egymást s összetartozunk, eltéphetetlenül.

Bándi bácsi felmelegedett lélekkel jegyezte meg:

- Ilyen jó zsíros kenyeret csak az én boldogult Lilám kezéből ettem!

- Hogy szerette szegény uram! - suttogta édesanyám, kegyeletes emlékezéssel még egy falatot törve magának.

- Mindíg külön megdícsért érte, lelkem édesapám! - törülte le kibuggyanó könnyeit Rozáli.

- Itt marad őkegyelme ebben a házban s körülötte, a legkicsinyebb jelekben is, amíg csak az ő szerettei élnek s aztán meg együtt leszünk Isten kegyelméből mennyekben! - vigasztalt Bándi bácsi szép papi kenettel.

- Neki jobb! - bólintott édesanyám. - E világon már idegen volt szegény s amit legjobban szeretett volna elérni, abban csak csalódott, sebződött...

Lila lehúnyta szemét s úgy emelte arcát az égre, néma, nagy kérdéssel.

Imre, aki hajnalban érkezett, reggeli után jött halott-látni. Lesoványodott, vértelen arca, beesett szeme s kuszált haja megijesztettek. Édesanyámnak kezet csókolt s mormogva mondott résztvevő szavakat. Rozálira félénken, zavarodottan pillantott, alig merte megölelni, megcsókolni. Néném kendőjébe temette arcát, felzokogva, az ölelést, csókot csak tűrte, nem viszonozta. Imre egyikünktől másikunkig szédelgett, kezet fogva. Nem nagyon tudta, mit mondjon, tegyen. Végre megkérdezte, hogy láthatná-e apánkat? S erre lassan mind beszállingóztunk utána az elsötétített ebédlőbe, ahol a ravatal állott.

Körülállottuk a koporsót s édesanyám gyöngéden felhajtotta a szemfödelet.

- Szép halott! - hajtotta meg fejét Imre. - Isten nyugosztalja!

- Az! - intett édesanyám, merengve nézve apánk elbékült arcát. - Most már nem bántja senki, semmi...

Én Lilához húzódtam s megfogtam lecsüngő kezét. Ő azonnal, gyöngéd szeretettel símult az oldalamhoz s együtt néztük a halál művét.

Édesapám komoly, fenséges arccal feküdt a koporsóban. A halál kiemelte az élet nyűgei, bajai közül. Nemességének, becsületességének, okosságának, erélyességének legszebb vonásai rajzolódtak ki győztesen az utolsó idők gyötrései által összekuszált, elmúlt kép helyén. Tegnap óta sokszor, elmélyedve néztem meg ezt az arcot, nem fogom elfelejteni soha. És Dávid bátyámnak is híven akarom lefesteni majd, hogy maga előtt láthassa, mintha csak itt lett volna. Ezt a magam kötelességének éreztem s iránta való szolgálatom feladatának. Nem adtam volna semmiért, ha rajzolni tudok s úgy örökíthettem volna meg számára ezt az apai arcot. Valami azt súgta bennem, hogy erre a látomásra közülünk neki volna legnagyobb szüksége, neki mondana a legtöbbet vigasztalásul s figyelmeztetésül.

Bizonyára mindnyájan, amíg élünk, látni fogjuk őt, ha rágondolunk s behúnyjuk a szemünket. De mégis szívettépő pillanat volt, mikor a koporsót le kellett zárnunk.

Édesanyám szemében, minden hősiessége dacára, iszonyodó tiltakozás sikoltott, Rozálit alig lehetett eltépni, úgy ölelte magához a koporsót. Mintha hideg késpenge szelte volna át agyamat, éreztem én is a sivár, földi embernek elviselhetetlenül hangzó szó jelentését: soha többé!...

Kora délután, a harangok bús hivogatására, elöntötte udvarunkat a gyászoló nép. Sok-sok feketefejkendős asszony állott köröskörül, sírdogálva. A férfiak barázdás arcán komor nyugalom ült. A leányok kíváncsi félelemmel símultak egymáshoz, bátorításért a legények felé pillantgatva. Az udvar távoli sarkában gyermekek rángatták egymást a sövényről s hullott almát rágcsáltak, áldva a jó alkalmat.

A koporsót kihozták az udvarra, két hosszú lócán keresztbetett rudakra helyezve. Anyám, Rozáli és Lila számára székeket tettek fejtől, szokás és illem szerint. Bándi bácsi, Imre, én és Énok mögöttük állottunk fel. Hozzánk csatlakozott, botjára támaszkodva, Iszlai keresztapám is. A házicselédség kissé hátrább csoportosult s Piczula bácsi is, noha kikopott már tőlünk, megadta a végső tisztességet azzal, hogy közéjük állt, kicsit bizonytalan billegéssel. Harangbéhúzásra megérkezvén Zúzó tiszteletes úr Szamócza mesterrel, rákezdett a gyülekezet az énekre:

Krisztus, én életemnek
Te vagy reménysége.
Szegény bűnös lelkemnek
Örök idvessége.
Leszek hát én csendességben,
Bár a halál fullánkjával rettentsen!

- Gyászoló halotti gyülekezet, megszomorodottan hátramaradott szerettei a néhainak! - kezdte a tiszteletes úr öblösen búgó hangon az orációt. - Az élet mezején hajózva, gyakran botlik az ember akadályokba... S végigkísértük szegény jó édesapánkat életének viharos tengerén, kevésszámú derült napok és sok rémítő hullámverések között, a mai csendes révig, melybe a fekete hajón, nevezetesen a koporsóban, béevezett. A keserű habok, Zúzó bácsi beszédében, szép fényesre mosták édesapámat, semmi hiba nem maradt drága alakján, nemes példájává magasztosult a hűséges, szerető férjnek, a gondos apának, a fáradhatatlan, jó gazdának, a büszke magyar nemes úrnak, a nagylelkű cselédtartónak, s a vendégszerető jó barátnak. A Szent Eklézsia is áldja őt, mert a templom javíttatására s a torony fedésére bőven adakozott, az Úr asztalára kenyeret s bort mindíg a javából külde. Az édes hazának pediglen hős fiat szentele a dúló csaták idején s most is, ha! - idehallani rabláncainak csörgését a mély börtön fenekéről, ahonnan nem szabadulhatott, hogy a gyászkoporsóra borulva elsírhassa a bánatát s köszönetét a legjobb apának!

Erre olyan sírásba kezdtünk s velünk az egész nép, hogy Zúzó bácsi kifújhatta magát a forróságos napsütésben s megtörülközött a verejtéktől, nekikészülve immár a vigasztalásnak. A vigasztaló rész hat erősséget emelt a halál ellen. Ezek, igen alaposan és meggyőzően kifejtve, valának: a földi élet mulandóságának meggondolása, a halott jó emlékezete, szép példaadásának követése, a bánat enyhítése a jócselekedetek által, Krisztus urunk feltámadása és a viszontlátás reménysége a boldog örökéletben.

A harmadik és zárórészben egyenként szólt hozzánk az Úr szolgája, meghasogatván az özvegyen maradt hűséges feleség, az árvaságra jutott gyermekek, a rokonok és barátok szíveit s aztán a vigasztalás balzsamát csepegtetvén a sebekbe, emlékeztetve Isten irgalmára és gondviselő kegyelmére.

Még egy hosszú szép imádság következett, a Miatyánkkal egyetemben s aztán Szamócza bácsi megindult, a presbiterek s egyéb tekintélyes férfiak élén, keserves bődüléssel: - *Ú!*... A menet ünnepélyes kanyargatással folytatta:

...tas vagyok e világban,
Mennyországban,
Vár örök hazám készen...

Az énekesek után a tiszteletes úr következett, azután a koporsó, hat ember által emelve, nyomában mi s utánunk az egész gyülekezet.

Édesanyámat Bándi bácsi vitte a karján, Rozálit Imre, mi pedig Énokkal Lila két karját fogtuk magunkhoz. Így kísértük ki édesapánkat a kapun, fel a dombra, a harangok zúgása között reáváró elődeink közé, nyitott sírjához.

Itt, körülállván a sírvermet, mely fölé a koporsót helyezték, Szamócza bácsi búcsúztatta el halottunkat, mégpedig érzékeny versekben, erdőtől, mezőtől, pataktól, falutól, idelátszó házától, a bús hazától s a tündérvilágtól. A versekben maga édesapánk szólt, mindezeket megszólítván, kinek mit köszönhetett, dícsérőleg felemlegetvén, a bántásokat megbocsátván s Isten jóságába ajánlván őket. Végre sajátmagáról is nyilatkozott, kifejezvén a feltámadásba vetett erős hitét ilyenképpen:

De még lészen egy nap,
Melyen gyászos halmom
Keblében az angyal
Trombitáját hallom,
Mikor a századok sarkai bomlanak
S egymásra omlanak...

Ti mennyei kapuk,
Zendülve nyíljatok,
Búcsúzó lelkemnek
Utat mutassatok,
Én örök hazámba hogy repesve szálljon,
Bizton eltaláljon...

A koporsó lassan leereszkedett a sírba. Édesanyámon kezdve, mind Énokig egy-egy göröngyöt hullattunk utána s aztán dübörögni kezdett a föld...

Estefelé benéztek hozzánk a jó emberek, vigasztalódást kívánni s hogy ne legyünk mindjárt olyan egyedül. A tornáckiugrón s végig a tornácon is hosszú asztal terült. Gerlédi szép régi szokás szerint az eltávozott gazda lélekben még egyszer ideült családja, tisztelői, barátai s cselédei közé.

Az asztalfőn üresen álló teríték felé mindenki főhajtva pillantott, áhitatosan evett s poharát némán ráköszönté. Csendes beszélgetésben előbb Zúzó bácsi, aztán keresztapám méltatta az elköltözöttet, emlékeztek jelesebb mondásaira, derék tetteire, a gazdálkodásban való kiválóságára. Ezekre az asztal hosszában helyeslő mormogások feleltek, a presbiterek, gazdák ajakáról, miközben a főző asszonyok ismételten körülhordták a tyúkhúsos laskalevest s az asztalon felhalmozott fehér cipók dombocskái szépen leapadtak. A vigasztalás poharával Szamócza bácsi fordult édesanyámhoz s hozzánk, bátorítván, hogy a derék férj és apa hátramaradottjait nem hagyja el az Isten, de az emlékezetét áldó falu sem. Mire minden vendég biztatólag bólogatván, fenékig itták poharaikat. Dávid, a boldogult gazda nagy fia fájdalmasan hiányozván, a köszönő feleletet családunk nevében Bándi bácsi adta meg. A halotti tor zsoltáréneklléssel végződött: *Az Úr énnékem őriző pásztorom...*

Mikor végtére magunkra maradtunk s elpihent a ház, én az egyik benyíló ablakából még sokáig néztem a telehold fényében fürdő temetődombot. Ha édes apám kijöhetne koporsójából s a sírjára ülhetne, egyenesen idelátna rám, ahogy itt ülök, róla gondolkozva. Milyen jó is, hogy így kell élnünk tovább, mintegy az ő őrködő s figyelmeztető szemei előtt... Jobban fogunk ügyelni a házra és a lelkünkre, ha felpillantunk hozzá s elképzeljük, mit látna jónak s mit helytelennek az életünkben.

Reggel kezdődött visszazökkenésünk a mindennapi élet keréknyomába. Ki-ki próbálta, ahogy tudta. Csak Mackó mondott fel, követve legderekabb őseinek szép hagyományait. Nappal nem került elő, néhány éjszaka hallottuk távoli síró vonítását a domb felől. Egy reggel aztán megtaláltuk apánk sírján, kimúlva. Őt is megkönnyeztük s eltemettük tisztességesen. Bándi bácsi és Lila a temetés után még két napig maradtak nálunk. A kicsik felől nyugodtak lehettek, azokat Pepi néni jól elkormányozta. De Bándi bácsinak volt valami a homloka mögött, amit tartogatott, csak azt várván, hogy a halott helyet adjon az élőknek.

De előbb ebben a tekintetben is a ház és birtok dolgának megbeszélése került sorra a második nap délutánján, Imre és Rozáli jelenlétében.

Természetesen minden abban a hitben történt, hogy Dávid bátyám mégiscsak kiszabadul hamarosan s átveszi a gazdálkodás vezetését.

Ahogy Bándi bácsi Imrével számba vette a dolgokat s édesanyám és Rozáli figyelmesen megtanulták, mi hogy is áll tulajdonképpen, de még én magam is igyekeztem megérteni a helyzetet, az derült ki, hogy az Ernyei föld hasznos kezelése sok rendbeli alkalmazkodást kíván a világ új rendjéhez. Adóhátralékokat, büntetéspénzeket kell kifizetni sürgősen, termelési engedélyeket váltani, új cselédséget fogadni, azok járandóságait számításba venni, az állatok s a felszerelés hiányosságait pótolni, a termés értékesítésére megbízható s állandó vevőket szerezni, a gazdasági épületeket tatarozni és így tovább. Mindehhez pénz, jó sok pénz kell, az világos. Pénzt pedig csak eladásból lehet csinálni, a föld egy részének feláldozásával a többi megtarthatásáért. Lássuk hát, mink van s mitől váljunk meg? A Dávidnak szánt egykori részből már csak tizenkét hold maradott, a szabadi völgy bejáratánál. Az igaz, hogy jó szántóföld, búzára s törökbúzára egyaránt, megad harminckét öreg-vékával holdankint. A Rozáli része most már ki van adva neki s azt ő az Imréével együtt jól gondozza. Van azonban még két szántóföld a temetődomb megett, az egyik tizenöt, a másik tizenhét hold, aztán a Nagy Patak mentén a szép nyolc holdas rét, felette az oldalon a szénafű, harminc holdnyi az is s végül a Gödör erdője s szőlője. Százötven holdnál többet bírunk még jelenleg is, noha a jobbágytelkek s földek elvesztek, kártalanításunkról pedig Imre szerint még csak vitáznak Bécsben s ki tudja, lesz-e és mi lesz belőle valamikor?

Most már, Bándi bácsi szerint, Imre helyeslésével is, csakis a Dávid részének maradéka, a tizenkét hold volna eladható, mind elszakított, távoli fekvésénél s mind kiválóságánál fogva. Ahogy a föld ára mostanság áll, ki lehetne egyenlíteni minden tartozást s a beszerzések is

telnének belőle. Fájdalom, jóféle magyar vevőt aligha találhatunk rá, mindenik hozzánk hasonlóan vagy még rosszabbul áll. Imre szerint vagy az ő zsidója, vagy valamelyik idegen beamter volna csak hajlandó és képes megfizetni. Ajánlta is, hogy ha édesanyám beleegyezik, ő utánajár ennek a dolognak. Ez nehéz kő volt anyám szívén. Hiszen úgy érezte s mondta is, hogy szegény jó apánk soha nem tudta volna magát rászánni effélére. Nem olyan ez, mintha beszennyeznők áldott emlékezetét?

- Menteni akarjuk ezzel a lehető legtöbbet abból az ősi földből, amit ő annyira szeretett! - sóhajtott Bándi bácsi. - Belátom. Pókai úr igazat mond, Rozáli lelkem. De még várjunk ezzel azért. Most elég, ha principiáliter elhatározzuk. Meglátjuk, hátha akad magunkfajta vevő is? Menjünk tovább a plánumban!

Édesanyám úgy kívánta, hogy az egész megmaradó birtok legyen a mi közös életünk, Dávid gondozása alatt. Ne szakasszunk ki az ő számukra most egy részt, elkülönítve az övétől s a kiskorúakétól. Reméli, mondá csendes sóhajtással, nem sokáig kell egyedül bujdosnia a földön, párja nélkül s ha Isten kegyelmes akaratából ő is ott pihenhet apánk mellett, akkor majd ráérünk osztozkodni, vagyis apánk régi terve szerint különíteni el a birtokrészeket, mikor is Áronnak (nekem) a Gödör jutna s a többi Dávidék és Énok között oszlana meg.

- Dávid biztosan tisztelni fogja anyám szép akaratát! - suttogta Lila. - Mért válnánk szét, mikor most még inkább egyek kell hogy legyünk.

Ebben maradtak s Rozáli vállalta, hogy Dávidék esküvőjéig ő mindennek igazítását magára veszi, mivel most már mi fiúk is elég nagyocskák lettünk, hogy segítsünk neki.

Bándi bácsi és Imre meg a legsürgősebb törvényi dolgok intézését ígérték, amíg Dávid, nemsokára, maga kaphatja kézhez a gyeplőt.

Édesanyám nagyon köszönte a felajánlott segítségeket, csak azon aggodalmaskodott, hogy sok lesz Rozálinak, asszonylétére a maguké mellé még a miénk egész gondjának felvétele is. Ebbe Imrének is beleszólása van. Mit mond hozzá?

- Ha csak hetekről van szó, - dörmögte Imre - talán elbírja Rozáli... Nem, nem akarom sötéten festeni a helyzetet... Bízzunk benne, hogy úgy lesz... Ha nem úgy lenne, akkor mindent újra kellene megbeszélni... Engem egyelőre a városhoz köt a magam dolga is, meg az is, amit most itt vállaltam... Igaz, sohase volt nagyobb szükségem arra, hogy Rozáli mellettem legyen... de belátom, fájdalmasan, hogy most itt a helye, az édesanyja mellett... Néhány hét mulva, mondom, meglátjuk...

Néném kutató és sejtő szemmel nézett férjére. Imre a maga dolgairól hallgat. Pedig az arca elárulja, hogy ő is nagy gondok közt hányódik. De most világos az első kötelesség útja: Rozálinak itt kell állania anyánk oldalán, ahogy Imre is mondta.

- Ma este... ugye, hazajössz azért velem, Rozáli? - pillantott fel Imre meggyötört tekintettel. - Ketten is kellene beszéljünk egyről-másról... Ma még Bándi úrék itt vannak anyánkkal... Holnap aztán...

Nem fejezte be, maga elé meredt, lehajtott fejjel.

Rozáli tévetegen nézett anyánkra s reá.

Akár előre mondhattam volna neki anyánk szavait, ahogy közbevágott:

- Hát természetesen, hazamész Imrével estére. Hogyne mennél.

Rozáli megrázkódott kicsit. Apánk rosszullétének szomorú napja óta valami borzadály markolta a szívét Imrével szemben... Elejtett szavak, mozdulatok, arca és szemei eléggé elárulták ezt sokszor, még nekem is. De csak némán intett, hogy legyen.

Imrének elég volt ez is. Láng csapott fel a szeméből. Egyszerre idegesen megélénkült... Ha nem szégyelli, bizonyosan ölbe kapja s most mindjárt elfut vele.

Édesanyám szívéből óhajtotta, hogy béke és szeretet legyen köztük. Az ő nagy lelke nem vádolta Imrét apánk haláláért. Mindnyájunknál tisztábban látott s igazságosabban ítélt. Az Isten súlyos keze alatt ő hamar tanult.

- Nagyon jó, hogy mellettem vagy, Rozáli... Köszönöm, lelkem... Gondolhatod, hogy most is az volna kedvemre való, ha itt maradnátok vacsorára s lefekvésig beszélgethetnénk... De a mi legsürgősebb, abban megállapodtunk... s holnap megint együtt lehetünk... Talán mégis az volna helyes, ha most mindjárt hazamennétek Imrével... Sok beszédetek lehet, a magatok dolgában... Menjetek, lelkem!...

Mivel Lila is jól megértvén anyánkat, édesen biztatta, hogy miattuk ne mulassza saját férjét, házát és dolgait, Rozáli az illem kedvéért még kicsit maradt, tett-vett, de aztán, Imre titkolhatatlan örömére, búcsút vett tőlünk s eltávoztak.

Utánuk néztem a kút mellől. A kapuig Rozáli elől ment, Imre pedig egy-két lépéssel utána. Amíg a kerítés fala takarta, nem láthattam őket, de aztán az útra kiérve, már egymás mellett lépkedtek. A patak hídjánál Imre karonfogta a feleségét. Még egyszer, az utca fordulójánál felbukkantak egy pillanatra, messziről. Nekem úgy tetszett, hogy Rozáli szorosan hozzásímult a párjához s vállának támasztotta fejét.

Bándi bácsi vacsora után rágyujtván édesapám szép tajtékpipájára, melyet temetési emlékül kapott anyámtól, kegyeletes füstölés közben engedelmet kért, hogy valamiről szólhasson, ami nem a halottra, hanem az élőkre tartozik s Dávid sorsával van kapcsolatban.

Miután anyám kérdőleg nézett rá, Bándi bácsi az ő szép mértéktartásával fogott mondanivalójába:

- Úgy lehet, nincs is valami nagy értelme annak, amiről szólani kívánok, Rozáli lelkem... Ne is építsen rá túlságosan... De lássa, nekem az az érzésem, hogy a Dávid dolgában, noha bírái immár tökéletesen ismerhetik ártatlanságát, késik a várva várt jó fordulás... Akármi legyen is efelől a mi vélekedésünk, én még Topfernerékről se tudom feltételezni, hogy minden igaz ok nélkül képesek lennének őt elítélni és büntetni... Sokat töprengvén rajta, arra a sejtésre jutottam, hogy immár ők is belátták és szégyellik túlbuzgalmukat, országfelforgató rebellióvá fújván fel bús hazafiak tán megfontolatlan, de távolról se veszedelmes álmodozásait... Igen ám, de ezt beismerni nagy kudarc s tán bukás is volna némelyiküknek... De ha lenne valaki, akinek módjában áll az állítólagos bűnt megbocsátani s eltörölni a nélkül, hogy ezeknek a kiváló bíráknak baklövése nyilvánvalóvá lenne, sőt fáradozásukért még tán elismerést is kapnának a világ előtt, nékem úgy tetszik, titkos örömmel fogadnák ezt a feloldást...

- Ilyen csak a császár lehetne! - sóhajtott anyám. - De az messze van!

- Jól mondá, Rozáli lelkem! - szippantott Bándi bácsi elismeréssel. - Csakis a császár!... S néhány nappal ezelőtt magam is lemondással legyintettem a saját jámbor gondolatomra: a császár nagyon messze van!... De éppen ez az, amiért mindezt eléhoztam, ez, hogy a császár nincs már olyan messze jelenleg... A császár Magyarországon utazik, Rozáli lelkem s az a híre, hogy Erdélybe jön!

Anyám s Lila döbbent csodálattal kapaszkodtak össze ezekre a szavakra.

- Ez a híre - ismételte Bándi bácsi, bólogatva. - Megmondtam azt is, amit hallottam: parancs jött volna Vásárhelyre, hogy a katonai s polgári fők mindent készítsenek elő, mert a Felség Vásárhelyt is ki fogja tüntetni látogatásával...

- Istenem! - kiáltott fel anyám a csillagos égre nézve. - Istenem!

Lila kitágult szemekkel nézett apjára, reszkető szájjal.

- Nem azért mondám el ezeket, - tette kezét előbb anyám karjára s aztán Lila fejére Bándi bácsi - hogy mindjárt biztosra vegyük annak bekövetkezését, amit állítunk... De ilyen világosság gyúlt bennem a hírre: ezek azért tartják börtönben az ártatlanokat, hogy a császár bocsássa ki őket helyettük... A magyar nép hálás lesz érte az uralkodónak, ők pedig csak hű szolgáknak bizonyulnak. Számításnak se rossz, ugyebár? És nemcsak én gondolok ilyeneket, de több mások is. Professzor Bolyai egyenesen biztosra veszi, hogy az ifjú császár megbocsátani, békülni jön. Szerinte ez volna a legbölcsebb politika is. Igaza van, én is így gondolom... No, lelkeim, a sok bánat és gyász után ma ne kergessük el ágyunk mellől a reménység vigasztaló angyalát! Imádkozzunk, hogy így legyen!

Bizonyos vagyok felőle, hogy forróbb imádságok ritkán szállhattak az égbe, mint akkor éjszaka a mi fedelünk alól. Vajjon az angyalok, akik szabadon röpködhetnek kunyhók és paloták, porszemnyi emberkék és császárok ágyai között, megérintették-e szárnyuk hegyével az ifjú uralkodó szívét, hogy megérezze álmában ezt a különös csodát? Magyar anyák, szeretők, testvérek, esedeznek az osztrák császárért: lehessen igazi király belőle, Isten kegyelméből való...

Bándi bácsi s Lila hazamentek azzal, hogyha valami biztos hírük lesz, akárhogy is tudatják. Addig is Lila, a prófoszné jóvoltából, naponta tud néhány sornyi levélkét váltani Dáviddal s erősíti, vigasztalja.

Imre is visszautazott a városba.

Egyszerre nagyon egyedül maradtunk a gazdátlanná vált házban. Édesapám hiánya még csak most növekedett számunkra igazán szívfájdítóvá. S minden zugocska, minden apróság róla kezdett beszélni, hallgatásra késztetve minket. Nappal ki-ki végezte dolgát, az aratás is ránk köszöntvén, volt munka bőven s azt végezni kényszerűség is volt, de jótétemény is. Estére aztán összebujtunk négyen, mert Rozáli is nálunk aludt ezeken az éjszakákon. Sokat nem szóltunk, sőt alig is beszélgettünk, de erősen összeforrtunk s szavak nélkül is jól értettük egymást.

Talán három vagy több nap mulva történt, hogy lefekvés után meghallottam anyám és Rozáli beszélgetését. Én ugyanis apám temetése óta az ő hálószobájuk melletti benyílóban aludtam, hogy a nyitott ablakon át szemem lecsukódásáig láthassam sírját, a temetődombon, a hold fogyó fényében. Ez nagyon megvigasztalt s rászoktam. Régi fekvőhelyünkön csak Énok maradt. Anyámék ablaka is nyitva lévén, a nagy csendben tisztán hallottam suttogó szóváltásukat.

- Nem kellett volna hazamenjek vele! - küszködött a sírással Rozáli. - Tudom, tudom, hogy édesapámért éppen nem vádolhatom, bűn volna, ha azt mondanám, hogy ő ölte meg... De akkor, abban a rettentő pillanatban mégis borzadály fogott el... akkor belémhasított, hogy nem közénkvaló, nem a mi fajtánk... idegen, idegen!... S megbántam, édesanyám, keservesen, hogy bolond fejjel odaadtam magam neki!... És amíg drága jó édesapámat ápoltam, arra gondoltam, hogy elválok Imrétől... elszakítom magam az idegentől... visszajövök a házba, az enyémekhez...

- Már nem szereted, Rozáli? - hallottam anyám halk kérdését. - Mert jól gondold meg: akárhogy is egy vagy velünk, azért te mégis őt választottad, mellette van a helyed s rajta kell segíts... Te nem Ernyei Rozáli vagy már, hanem Pókai Imréné!...

- Nem kellett volna hazamenjek vele! - ismételte Rozáli. - Már azon az úton voltam, hogy ki tudom tépni magamból egészen... De resteltem magamat, főleg Lila előtt! Minek tudja, lássa szegény, hogy a házasság ilyen is lehet!... Elmentem s elvesztem, anyám! Ó, hogy le nem

téphetem magamról!... Nem, nem tudok elleneállani, ha ölel s csókol... A lelkem borzad tőle, fázik s mégis!... Tudja ezt jól Imre... Azért is akarta, hogy a karjai közé kaphasson... legyőzhessen...

- Szegény leányom! - babusgatta anyám.

- Nem, Gerlédtől s apám sírjától azért mégse tudott eltépni, akárhogy igyekezett is rávenni... S hogy! Azzal vádolt: én vagyok az oka minden szerencsétlenségének... én, amiért nem ülök ott vele a kártyázásaiban... Ebben olyan, mint az őrült... S nem érzi, hogy sért vele, megaláz. Kellenék is én neki, ha ez a dühödt babonája nem lenne!... Honnan szedte, az ördög tudja csak! Ó, anyám!...

- Attól félek, földönfutó lesz nélküled, koldus, árok rongya...

- Most még menekül, ha igaz. Azt ígérte, a pénzzel, amit félretettem, minden adósságát rendezi. Az itteni birtoka s a vásárhelyi háza is tisztán marad. A szerződést, amit a katonákkal kötött, kiváltja a zsidótól ezzel a pénzzel...

- Odaadtad?

- Oda... Igazi ördög: olyankor kérte, mikor nem tudtam megtagadni... Édesanyám, értse meg, lelkem, el kell váljak tőle, mert az én jussomat is elveheti egyszer, ha nagyon akarja...

- Mit gondolsz, Rozáli: ha vele mennél, ha a városban laknál vele, nem tudnád leszoktatni a kártyáról? Ha ez az ára: meg kellene tenned...

- Ó, tudom már! Először két hétig is úgy ült mellettem, mint a bárány... De nem bírta tovább... Akkor vitt magával s jött rá arra az őrültségére! Aztán csak azért kellettem már... Úgy zuhant le minden hazatértünkkor, mint a fejszével kidöntött fa, ájultan a visszafojtott izgalomtól... Csak estére lett ember belőle, mikor elhurcolt magával, új csatájára a szerencsével... Belehaltam volna, ha haza nem futhatok!... Nem, ezt nem birom s hiába is!... Imre meg nem változik a kedvemért és senki kedvéért a világon!... Ebbe fog belepusztulni s ha el nem hagyom, engem is magával ránt...

- Most... most visszajön, ha kifizette a tartozásait?

- Ígérte... De anyám lelkem, úgy félek, hogy megcsalt ezzel is... Hogy szerencsét kísért a pénzzel... s elveszíti!

Nem hallgattam tovább, fejemre húztam a takarót. Elég volt ebből ennyi is, bőven, hogy megtöltse lelkemet érthetetlen dolgok feletti borzongással... Igaza van Rozálinak: idegen ember tört a családunkba s romlást, átkot hord magával... Szegény Rozáli!... De az Ernyei-földeknek egy göröngyét se fogja elrabolni Imre, amíg én élek!

11.

Azt hiszem, még abban a pillanatban, mikor Bándi bácsi a császár jövetelét említette, fellobbant édesanyám lelkében az elhatározás. De szokott, csendes módján csak forgatta magában, érlelgette anélkül, hogy szólt volna róla.

Az aratási munka egy esti szünetében kezdett példálódzni először, amikor a fáradtságtól félholtan vacsorázni se volt kedvünk. Nénémhez intézte szavait:

- Megverne engem az Isten s méltán, ha tétlenül nézném tovább, ami velünk történik, Rozáli! Te is, lelkem, a sajátodat hanyagolva, itt ölöd magadat hajnaltól estig a dologgal... S ez a két kicsi árva, sze' gyermekek ezek még, erős férfiaknak is nehéz munkában rogyadoz. A gazdát

nem pótolhatják sehogy sem s csak az aratók tisztességén múlik, hogy meg ne csaljanak... A ház ura a sírban s aki pótolhatná a gondviselésben, azt láncon tartják, mint valami rablógyilkost, ártatlanul! Ez nem maradhat így, Rozáli!

Nénémmel együtt csak néztünk rá kérdő szemekkel: mért mondja ezeket? Nagyon jó tudtuk, hogy így van, de segítségét nem látva, hiábavalónak véltünk minden panaszt.

- Ez nem maradhat így! - erősítette anyánk újra. - Kell, hogy valaki megértse, átlássa ezt... Még a kőnek is meg kellene ezen indulnia!... Ember nem akarhatja egy egész család romlását, ha ismeri a valót...

- Igaz, igaz... De mit tehessünk, édesanyám? - vonta fel vállát Rozáli.

- Én bémegyek Vásárhelyre, fiam! - mondta csendesen édesanyánk. - Ott majd próbálok valamit... Utoljára még próbálok... Van Isten, meg fog segíteni!

- Annyit imádkozok én, higgye el, lelkem, hogy az ég teli van vele! - sóhajtott Rozáli. - Mi egyebet tehetnénk mi, szegény asszonyok és apátlan árvák?

- Én is, fiam! De mintha Isten éppen az imádságaimra felelné, érzem, hogy taszít s húz valami: kelj fel özvegy Ernyei Mihályné s eridj Vásárhelyre!... Ne várd kulcsolt kezekkel a jó szerencsét, a térgyeden is csússz elébe annak, aki meghozhatja! Akkora gyásznak s bűnak, mint a tiéd, jussa van kiáltani...

- Maga tudja, édesanyám... Ha csak a lelkit nyugtatja is vele, jó lesz... De bajos éppen most... Hordanak a lovak s minden embernek a mezőn a helye... Sze' így is keservesen vagyunk.

- Igaz, lelkem, de én úgy érzem: fontosabb mindennél, hogy bejussak idejében... A kárt inkább elszenvedjük földi javakban, mintsem hogy a szívünk hóttig vádoljon: elmulasztók az alkalmat Dávid szabadítására! S ha ő szabadulna: majd helyrehozná a kárt is jövőre... Áron behajt velem a városba s mihelyt lehet, rögtön fordulunk... Tudom, hogy ezzel még több gondot zúdítok rád, de ha sikerül, te is pihenhetsz tőlünk, Rozáli!

- Tudhatja, lelkem, hogy én mindent megteszek, amit csak birok!... Az aratókat megügyelem... főzök nekik... az asztagrakáson is ott lesz bár a fél szemem... De ha mégis kár esik, bocsássa meg!

- Jó, hogy te megértesz s nem ellenkezel! - csókolta meg édesanyám. - Tán minden ember, aki kívüláll, bolondnak vélne engem, akire éppen ilyen munkaidőben jött rá a futókája... De hát ilyen az özvegy, társaveszített asszony: csak a szíve adhat neki tanácsot, senki más...

Így jutottam bé édesanyámmal Vásárhelyre, július közepén, az aratás derekából, minden gazdaember szemében megbocsáthatatlan bűnt követve el.

De lám, az anyaszív megérzése ezúttal is helyesnek bizonyult. Bándi bácsi azzal fogadott, hogy éppen izenni készült: a császár három-négy nap mulva Vásárhelyt lesz, ezzel a hírrel van tele a város.

- Hála Istennek, hogy nem vártam tovább! - kiáltott fel édesanyám. - Kicsi az idő így is, nagyon kicsi... De annál inkább kell segítenie nekem, kedves Ézsaiás!

- Azt hiszem, megláthatja a császárt, Rozáli lelkem! - bólintott Bándi bácsi. - Nem jő titokban. Sőt, úgy hallom, az itteni főfők akarják is, hogy lássa a népet s a nép őt... Még a diákságot, sőt az iskolásleánykákat is kirendelik az utcákra... Majd megállunk mi is, valami alkalmatos helyen...

Anyám megrázta a fejét s különös élességgel nézett Bándi bácsira, magához ölelve Lilát, aki hozzásímulva állt mellette.

- Üljünk le, Ézsaiás lelkem... Valamit mondani akarok... Ne ijedjen meg... S ne gondolja, hogy elment az eszem... Én nem azért jöttem, hogy megbámuljam a császárt, az utca sarkáról...

- Nem, nem! - védekezett Bándi bácsi, leülve. - Bocsásson meg... Nem szó szerint gondoltam... Találhatunk ablakba ülést is, valamelyik ismerősnél... Utánajárok, hogyne...

- Hagyja el - legyintett anyám. - Egyéb dolga lesz, ha segíteni akar... Én meghallgattatást kérek a császártól... Érti, Ézsaiás lelkem?... Beszélni akarok a császárral... Oda akarok térdelni a lába elé, Lilával!

Csakugyan jó, hogy Bándi bácsi leült előbb. Még így is szinte lefordult a székről. A szeme kimeredt s a száját eltátotta rémült csodálatában. Lila is dermedten, hang nélkül nézett anyámra. Én azonban az ő fia voltam, abban a szempillantásban megértettem, hogy ez természetes és bölcs elhatározás. Inkább azon csodálkoztam, hogy magamtól nem jöttem rá: mit akar?

- A császárral? - hebegte Bándi bácsi jó sokára. - Hogy... mi módon... gondolja ezt, Rozáli lelkem?... És Lila... Lilával?... Nem értem!

- Bízom Istenben, hogy sikerülni fog!... - emelte fel fejét anyám. - A császár meg kell tudja: egy özvegy s árvái nem maradhatnak támasz nélkül!... Ez igazságtalanság, kegyetlenség, istentelenség! A császár megbocsátani jön, azt maga mondta nekem akkor este, Ézsaiás lelkem, emlékszik-e?

- Azt mondtam, hogy némelyek, így professzor Bolyai is, ezt hiszik... S hogy magam is vélem: bölcs politika lenne...

- És hogy a polgári s katonai fők se bánnák...

- Igen... ez valószínű... De elébejutni, beszélni vele. Hogy jutott erre?

- Gondolkozzék kicsit, Ézsaiás lelkem!... Maga sokat tanult, sokat látott, bölcs ember! Gondolja el: ha a császár meg akar bocsátani, nem könnyebb neki, ha valaki, éppen egy gyászoló anya, kéri erre? S egy törtszívű ifjú menyasszony? Csak nem képzeli, hogy Topferner térdel majd eléje, kegyelmet esdekelni a foglyok számára? Hát nem maga mondta el okosan, hogy éppen a ludasok keresnek kibúvót maguknak a csávából? S nem jönne ez kapóra nekik is?

- Megáll az eszem! - törülte verítékes homlokát Bándi bácsi. - Ilyent csak asszonyi lélek képzelhetett ki! Jó, hogy Pepi hazament aratásra, mert nyomban kilökne az ajtón, hogy csináljak már valamit!...

- Igen - bólintott anyám komolyan. - Pepi rögtön látná, hogy ezt kell megcsinálni!... Minden anya megérti... S minden szerető női szív... Lila is!

Ránézett Lilára, aki azonnal lángoló szemmel kiáltott fel:

- Segítsen, édesapám!... Igaza van anyámnak: ezt kell tenni!

- De hogy?... De mit? - kapkodott levegőért a jámbor ember.

- Elgondoltam én azt százszor is - mondta anyám. - Ha igaz, hogy a bajkeverők, érdemkeresők is ezt akarják, akkor segíteni fognak, hogy a császár elé jussunk... Csak egy valaki kell, aki ezt megmondja nekik s kimódolja velük... Ebben segítsen, Ézsaiás lelkem, ebben, hogy ilyent találjunk!

Ézsaiás bácsi izgatott sétába fogott a szoba hosszán fel-alá. Látszott, hogy önmagával birkózik, az eszét akarja rávenni, hogy lehetőnek fogadja el az asszonyi okoskodás képtelen érveit... hogy komolyan tudja venni ezt a nevetséges, de makacs reménykedést...

Közben efféléket lökött ki magából:

- A szászok s az oláhok meg vannak keseredve... Azt hitték, a császár látogatása az ő jutalmukat, dícséretüket, igazukat jelenti... Egyik is, másik is magának jussolja Erdélyt... elsőségért

verseng... S lám, mindenki mondja, hogy az ifjú császár nem akar se szász, se oláh Erdélyt... Békét akar, rendet, nyugalmat, egyenlőséget... Csendre intette a szász urakat s Jancut, aki panaszra jelentkezett s tán érdemrendért, nem is fogadta... Nem is fogadta!

- Na látja! - szólt közbe anyám. - A császár ifjú, de máris bölcs és igazságos...

Bándi bácsi hökkenten állt meg. Rámeredt anyámra:

- Tudja-é, Rozáli lelkem, hogy a szászok és az oláhok mindenütt távol maradnak a felség ünnepélyes fogadásától? Ezzel mutatják ki sértődöttségüket... A szegény levert magyarok pedig, tisztességből és bizakodásból, hódolnak neki, ahol csak megáll...

- Ez csak tetszhetik neki! - emelte fel ujját anyám. - Megláthatja, mifélék azok s milyen tisztességtudó, derék nemzet vagyunk mi! Eggyel több ok a reménykedésre, Ézsaiás lelkem!...

Bándi bácsi fejét csóválgatva, töprengőn sétált tovább.

- Igaz, ilyen a magyar!... - morogta. - Kész a felejtésre, ha jóakaratot, igazságot sejt!... S hogy a császár olyan fiatal, sze' huszonkét éves csak, a magyar szív nem tud rosszat hinni róla... sőt reménykedik!

Megállott s karját összefonva mellén, felemelt szemöldökkel suttogta:

- Hinné-e, lelkem, hogy olyan nagy, öreg tudós is, mint professzor Bolyai, gyermekként lelkesedik az ifjú császárért, úgy várja, mint valami csodát s verseket költött a tiszteletére, ezen titulus alatt: Szívhangok! Át akarja nyujtani neki magyar s német nyelvű írásban...

- Igen? - villant meg anyám szeme. - Hát ő beszélhet majd a császárral?

- General Schobel egyenest felkérte, hogy fogadja a Felséget a Kollégyom előtt, a professzorátus élén... Ő a magyarok közt az, akit a katonai s polgári fők egyaránt respektálnak s még a program felől is megkérték a tanácsát...

- Vegye a kalapját, Ézsaiás lelkem... Professzor Bolyaihoz fogunk menni... Őt kérjük meg, járjon közbe érettünk, hogy a császár elé juthassunk!

Ézsaiás bácsi hirtelen leült:

- Hogy erre nem gondoltam! - ütött a homlokára. - Rozáli lelkem, micsoda esze van magának!

- Eszem? - mosolygott anyám szomorúan. - Nem ész kell ide, lelkem! Csak együgyű asszonyi szív! Ó, férfiak!...

Fel is kerekedtek hárman, mert anyám Lilát is okvetlenül vinni akarta, akármennyit is erősködött Bándi bácsi, hogy professzor Bolyai felett már két kasza suhog, vagyis 77 éves s biztosan unja a fiatal leányokat. De anyám azt mondta erre, hogy Bándi bácsi nem ismeri az öreg emberek természetét s bízza csak rá az effélét. Így hát elmentek, a két kicsit az én gondjaimra bízva.

Kézen fogva őket, a hátulsó kertbe húzattam magamat, mert Janka mindenképpen ló akart lenni s erre Esztike is csikóvá változott. Volt ott egy terebélyes pojnik-almafa, a fajtáját én még nem ismertem eddig, kérdésemre Bándi bácsi magyarázta meg aznap ebédkor, hogy ezt is professzor Bolyai honosította meg Vásárhelyt s ősz elejére szép, nagy, sárgászöld, dúslevű, édes gyümölcsöket hoz, egész garmadával. De mivel télire nem igen áll el, istenesen fogyasztani kell s a piacra is hordják a kofák, lévén ez a diákok őszi csemegéje.

Janka természetesen rögtön beleharapott egy kínban érett, nyüvesen lehullott példányba s csillogó szemekkel szürcsölte fanyar édes nedvét. Esztike is kísérletezett, de rögtön elfintorította arcocskáját s kiköpte a magáét. Nem volt szerencséje, éretlenül hullott bingyóba kezdett. A kis jelenet világosságot vetett mindkettőjükre. Nemcsak azért, mert Janka nagyobb

volt egy évvel, hanem teremtettségüknél fogva is ellentétei voltak egymásnak. Janka életrevalónak született, Esztike ábrándozónak. Mezítláb, egy ingecskében nyaraltak a júliusi forróságban. Janka gyíkmódjára surrant ide-oda a fűben, az út kövecsein, az ágyások göröngyein, a veresszőlő és egres bokrai között. Kicsi talpa keményen, rugalmasan alkalmazkodott mindenhez. Esztike ellenben félénken emelgette lábacskáit s mindegyre felszisszent, mintha még a gyenge fűszálak is gyötörnék. Janka arcát, nyakát, karjait halvány aranybarnára égette a napsugár. Esztike bőre fehér virágszirom maradt. Janka vékony, karcsú teste hajlós, suhogó vesszőhöz hasonlított, Esztike puha kis cicaként gubbaszkodott össze a fa tövében, félénken pillogva nénjére. Még a szemük tekintete is ellentétes volt, bár egyformán nagy és kék, de a Jankáéban pajzán szikrák táncoltak, Esztikéében ellenben kérdő, szomorú epedés sugárzott, még akkor is, ha mosolygott.

- Áron, Áron! - hallottam Janka sikítását a kert mélyéről.

Elbújt a kis ördög s azt akarta, hogy keressem meg. Jó darabig folyt a bújócska, mert Janka sohse bocsátotta volna meg, ha hamar rátalálok. Együgyű keresgélésemet visszafojtott gerlekacagással élvezte s végre is kirobbant belőle a gúnyos, győzelmes hahota egy borostyánbokor mögül, ahonnan izgatott lábacskáit már percek óta láttam topogni. De most el is kaptam a kisurranó gyíkocskát s mind a két karommal magamhoz szorítottam. Ott vergődött a mellemen s dühösen kiabált:

- Eressz el, eressz el!...

Hirtelen kiszabadította egyik karját s csattanósan pofonvágott.

- Jaj - kiáltottam tettetett fájdalommal. - Kifolyt a fél szemem!... - s a fehérjére fordítva kancsítottam rá vele.

Janka iszonyatosan megijedt. Mozdulatlanná dermedve dőlt hozzám. Aztán éreztem, hogy a mellecskéje megremeg a felszakadó zokogástól.

- Nem baj, nem baj! - siettem vigasztalni. - Félszemmel is eleget látok... Ne sírj!

De Janka nem elégedett meg ezzel. Nem hiába keresztelték Jeanne d'Arc nevére, lovagias és hősies lélek rügyezett benne.

- Neked adom az enyémet! - suttogta lenyelve könnyeit. - Nesze, vedd ki s tedd a tiéd helyére!

Olyan közel emelte arcát az enyémhez, hogy az orrunk összeért. Nagyratágult ragyogó szemeinek sugárzó kéksége elborított, mint a felhőtelen égbolt.

- Nem! - tiltakoztam. - Hová gondolsz? Elég, ha megcsókolod, attól meggyógyul!

Engedelmesen nyujtotta piros ajkait s odahajolva, úgy éreztem, mintha illatos, puha rózsaszirmok cirógatták volna szemhéjamat.

- Köszönöm! - mondtam ránevetve s kinyitva szememet. - Látod, már a helyén is van!...

Janka is boldogan, megkönnyebbülve kacagott. S nyilván láttam, hogy büszkén hisz csodatevő hatalmában.

Az idillnek Esztike sikoltozása vetett véget.

Rohantam, Jankával a nyomomban, hogy kiszabadítsam valami fene sárkány torkából. Csakugyan rémítő szörnyeteg támadta meg: egy hatalmas szarvasbogár. Esztike görcsösen karolta át az almafa derekát s reszketve készült a halálra, alig bimbózó életéért jajgatva. Az áldozat tehetetlen kínján gyönyörködő, lassú léptekkel közeledett feléje a rém, óriási szarvait gúnyos bólogatással emelgetve. Szerencséje volt a fenevadnak, hogy falusi fiúval került szembe s még hozzá olyannal, aki nem diák. Később elégszer megfigyelhettem, hogy a városi fiúk

egyik főgyönyörűsége a ritkán látott s körmük közé kerülő szarvasbogarak ízenként való halálrakínzása. Még a jobbik eset, mikor tudományos buzgalomból forrósított tűvel égetik ki a belét és spirituszba fullasztják. De én együtt éltem a bogarakkal erdőn-mezőn s a tudomány se bántotta az egészségemet. Így hát óvatosan, ügyesen derékon csíptem a komát s messzire hajítottam a levegőbe. A kicsik ámulva néztek utána, ahogy búgó szárnyakra kelve tovatűnt.

Hőssé magasztosultam a szemükben. Úgyszólván diadalmenetben vonultam be a házba, a hódoló tartományok legszebb szűzeitől környezve.

Az expedíció is hazaérkezett s a bús körülményekhez képest vidáman.

- Ugye mondtam, - intett édesanyám még ebédközben is vagy ötször kanállal, villával Bándi bácsi felé - hogy Lilát el kell vinni!... Meghódítottad a professzort, lelkem! - mosolygott Lilára. - Csakis érted teszi meg!

Lila pirosragyúlva rázta szép fejét s önfeledten kacagott.

- Hála Istennek, hogy már tud tréfálni, Rozáli lelkem! - mosolyodott el Bándi bácsi is. - Hiszen igaz, hogy professzor Bolyai amilyen nagy tudós, olyan tüzes gavallér is volt ifjabb korában... Sok történet forog erről közszájon Vásárhelyt s ő maga se titkolta... No, de tréfa ide, tréfa oda, az a fő, hogy áldott jó szíve megindult érettünk...

- Igazi nagy ember! - mondta anyám meggyőződéssel. - A tudományához nem értek semmit, biztosan rengeteg... de a szíve azért nagy, mert gyermeki szív... Hisz a csodában... Látta, Ézsaiás lelkem, ugye, hogy cseppet se okoskodott rajta: lehet-e, vagy nem?... Megtetszett neki Lilával együtt az én együgyű anyai gondolatom, mint valami szép játék...

- Ebben igaza van, Rozáli lelkem - bólintott Bándi bácsi. - Professzor Bolyai örökké játszott, mint egy nagy gyermek. A számokkal s a csillagokkal is. Úgy beszél a megmérhetetlen távoli világokról, mintha csak a szomszédban járt volna... S azt a kicsi kertjét pedig úgy tekinti, mint egy őserdőt, sziklahegységekkel, síkságokkal és folyamokkal... Azon a tenyérnyi helyen patakvitelt, vízesést, erdőt, vadászkunyhót, oltóiskolát, palántatelepet csinált, idegennek tán nem is láthatólag, de ha ő mutogatja s beszél róla, egyszerre csak minden megjelenik előttünk s magával ragad valami más világba...

- Sohse láttam ilyen embert! - kiáltott fel Lila rajongó szemekkel. - A hosszú ezüst haja, a nagy fehér homloka, a szeme barna csillagjai... igazán, a jó Isten arcát képzeltem így kicsi koromban...

Én már az előbb, Bándi bácsi szavai közben kiejtettem kezemből a villát. Tátott szájjal hallgattam a varázslóról mondott szavait. Ő észrevéve ezt, hozzám fordult, mintha mesét mondana, de igaz mesét:

- Biz úgy, Áronkám!... Ketten-hárman ha tudjuk Vásárhelyt valójában, kicsoda él közöttünk annyi sok esztendő óta?... Hinnéd-e, hogy sokkal kisebb volt nálad, még csak kilenc esztendős s már az enyedi kollégyom csodája, akivel a professzorok kérkedtek... Latin verseket írt, Homéroszból ötszáz sort tudott könyv nélkül, zsidóul is beszélt egyet-mást. Őmagától hallottam egyszer, hogy tizennégyjegyű számokból hiba nélkül mondott négyzet- és köbgyököt, fejből, pedig nem is sejtette, mit csinál? Nemcsak deákul tudott ifjúkorában, de könyvből megtanult németül, angolul és franciául... Oláhul pedig kölyökkora óta beszél... És mit szólsz ahhoz, hogy ő maga feltalálta magának a puskaport?

Nem szóltam semmit, csak a fejemet csóváltam, mert azt hittem: mókázik velem.

- Elég rosszul tette ezt, - folytatta Bándi bácsi - mert a puskapor felrobbant s szinte kisütötte a két szemit. Egész életébe fájt is neki a szeme s néha azt hitte, megvakul... Ezért nem lett festő, mert az akart lenni... És a katonaságtól is csak ez tartotta vissza, mert ma is erősen szereti a

csillogó mundért s a kardot... Na, de annál szebben hegedül! Senki nincs itt, aki úgy értene a muzsikához...

- Ilyen ember! - sóhajtott fel anyám. - Milyen kár, hogy eltemette magát! Ország boldogítója lehetett volna! Nem is értem...

Bándi bácsi most anyámhoz fordult s neki magyarázott, annyira belelelkesedve a dologba, hogy önfeledtségében a lehámozott almahéjat is mind megette szóközben.

- Lássa, Rozáli lelkem, így van ez a magyarral, sok nagy magyarral!... Ha professzor Bolyai németnek, vagy angolnak születik, ma az egész világ ismeri s csodálja... Volt is egy német barátja, világraszóló matematikus, Gaussnak hívják, akivel együtt tanult Göttingában, az tudta, kicsoda ez a magyar... De itt? Olyan a tudománya lelkem, hogy azt minálunk senkise fogja fel s nem ügyeli... Hiszen azért vigasztalja ő magát játékokkal. Csupa játékból írt valamikor gyönyörűséges verseket s szomorújátékokat. De játszadozott egyébbel is: olyan cserépkemencéket talált ki s épített itt a Tékában, meg egynémely mágnás barátja kastélyában, amelyekben traktusokban kanyarog a meleg s egy bégyujtásra kerek egész napig egyformán adja ki magából... Már csupa ebből meggazdagodhatott volna, de ingyen csinálta... Aztán olyan kocsi építésébe fogott, amit ló nélkül futtathat a benne ülő s még hátsó ajtócskát is szerkesztett rá, hogy elragadás esetében baj nélkül lehessen leszállani róla...

- S meg is csinálta? - kiáltottam fel izgatottan.

- Meg, - pillantott rám Bándi bácsi komolyan - de nem futott. Egy kemence volt benne, aminek a melege kellett volna hajtsa... De csak lökődött egyet-kettőt s megállt. Sokat kacagták emiatt szegény professzort. Ő azonban váltig erősítette, hogy a szerkesztésben nincs hiba, elgondolás szerint a kocsi fut, annyi, mintha futna... csak a meleggel van a baj, az nem elég... Valami más matéria kellene s biztos, hogy majd rátalálnak az utánajövők...

- Mégis boldog ember! - vélte anyám.

- Boldog? - merengett el Bándi bácsi. - Tán igen... Abban, hogy kiverekedte a legnagyobbat: magában állani s megelégedni önmaga alkotta világával... De nagy ára volt ennek, lelkem!... Lemondani hírről, dicsőségről, még a család boldogító melegéről is...

- Nem volt családja? - suttogta Lila.

- Volt felesége s ma is él egy fia... Itt él, Vásárhelyt... Micsoda szomorú történet! Tán az a legszomorúbb benne, hogy ma már senki se törődik vele... Senki sem vigasztalja érte!... Apám még látta a szép Benkő Zsuzsánnát, ifjú feleségét, mikor hazahozta Kolozsvárról, mint fehérpiros rózsát a mellén. De én már nem a harmatos virágszálat, hanem csak tövises, mérgesen csapkodó ágát ismertem... De nem tehetett róla az se: beteg volt elméjében az asszony s őrületben is halt meg... Eszelős a fia is, János... Mord, kötekedő, összeférhetetlen, züllött ember... Katona volt valamikor s hallám, hogy dicsően indult, de kivetették, mert minden fellebbvalójával összement s tiszttársait párbajokban szabdalta nyomorékká... Csodálatos atyja - tán azért is, hogy mentse - sokáig azt erősítgette, hogy a fia különb nála a matematikában s a hegedűben, mutatá is egyszer nekem nyúlfarknyi munkácskáját, melynek titulusa vala: *A' tér igaz, tudománya...* De hinné-e, Rozáli lelkem, hogy ez a háládatlan fiú arccal támadott atyjára s nem átallotta azzal vádolni, hogy csupa irígységből Gaussal együtt elnyomták őt, sőt, hogy az atya maga árulta el, játszotta át Gaussnak az ő gondolatait, melyekkel az a nagy tudós aztán úgy dicsekedett, mintha azokat ő találta volna fel!

- Borzasztó! - rázkódott össze anyám s Lila haragosan ráncolta homlokát.

- Ennél borzasztóbb is következett... Jobb nem is beszélni róla... Iszonytató szócsaták, vádak, kicsinylések, gyalázkodás... s egy sötét téli estén karddal mentek egymásnak... Agyagfalvi

doktor kötözte be a sebeiket, mert a szolgáló hozzárohant rémületében. Ő ugyanis néha együtt szokott velük muzsikálni, onnan ismerte a leány.

- Ó, Istenem! - törölte meg szemeit édesanyám, megsimogatva a borzongó Lilát - lám, milyen sötét, szomorú dolgok vannak a világon! Apa és fiú! Sohase hittem volna! Mi hálát adhatunk az Istennek, minden bánatunkban is, hogy megőrzött ilyenektől!

- Nagy fák nagy árnyéka! - mormogta Bándi bácsi. - Most már csendesebbek... Legalább is ritkábban csapnak össze. Hiszen aggastyán már az atya, s a fiú is ötven esztendős... De hagyjuk is, lelkeim... Azért professzor Bolyai mégis csak nagy lélek s mi most hálálkodhatunk neki jóságáért, hogy mindjárt megszánta Dávidunkat és segíteni akar... Nagy dolog ez, ilyen öreg embertől!

Szó közt aztán megtudtam én is, hogy a csodálatos ember még ma délután beszél Schobel tábornokkal, a város főparancsnokával, anyám kérelméről s hogy Bándi bácsi estefelé elmegy hozzá, megtudni: mit végzett?

Egész délután professzor Bolyain legeltettem az eszemet, mert sohasem hallottam ilyen emberről. Szinte nem is hihettem, hogy valóban létezik s itt él, ebben a városban, az emberek pedig csak elmennek mellette s ostobaságukban nem is sejtik, hogy magasabb a nagytemplom tornyánál s fényesebben ragyog, mint annak csillaga. Azt a fiút is erősen szerettem volna látni, aki úgy tetszik, maga az ördög, de mégis az ő fia s hozzá hasonlít... Először gondoltam arra, hogy Gerléden semmi nagy és borzongató dolog nem történik s hogy ki kéne bújjak onnan ebbe a furcsa világba, hadd éljek én is!

De a nap még egyebet is tartogatott számomra, amire gondolni se mertem volna. Mert estefelé, Bándi bácsi, vévén a botját s kalapját, feltette a kérdést anyámnak: ne vigyen el engem is magával? Mert hátha még több izenetváltás is szükségeltetik ezután s én fürge lábammal gyorsan vihetném-hozhatnám? Azért nem ártana, ha megtudnám: hol lakik a professzor s ő is megismerne engem, mint futárt?

Már ez a megtisztelő bizalom is elég volt ahhoz, hogy megtántorodjam. Ha pedig arra gondoltam: tulajdon szememmel látom meg a varázslót, részeg lettem a boldogságtól. Lángoló, könyörgő szemekkel néztem anyámra.

Ő azonban természetesen, egyszerűen fogta fel a dolgot s azonnal beleegyezett.

Elindultunk hát fel a Szent Miklós-utcán, a Tábla s a Téka méltóságos szép épületei között, egészen a kollégyom s a Székház előtti kis fapiactérig, ahol balra kanyarodtunk a Régi Baromvásár-utcába s abból megint egy dombra futó másikba, amelynek közepe táján, a balsoron lakott professzor Bolyai, a kollégyom egyik tanári szállás-házában.

Útközben nem sokat szaporítottuk a szót, csak mikor már a professzor utcájába fordultunk, mondá Bándi bácsi:

- Adná Isten, hogy el ne felejtette légyen!

- Mit, Bándi bácsi, kérem? - érdeklődtem.

- Hát, amit vállalt... Elmenni a generálishoz...

- Csak nem gondolja, Bándi bácsi?... Sze' egészen máskép festette!

- Nem is úgy gondolom, fiam... Nem szándékkal... Hanem sokszor kizökken ő kegyelme ebből a világból s olyankor mindent elfelejt... Ideái elragadják magukkal, a végtelenségbe...

Meghökkentem, hogy ilyen is lehetséges. De még csak furcsább s izgalmasabb lett tőle a lelkemben az egész ember. Hát ilyen a tudomány! - álmélkodtam magamban, riadozva.

A viharvert, korhadó utcakapun át beléptünk titokzatos udvarába. Bokrok, fák, virágok szövedékén vezetett az ösvény a ház felé, mely kopaszodó fenyők között gubbaszkodott, alacsony, vedlő falaival s magas, rokkant, mohás zsindelyfedelével. Igazán megbotránkoztam rajta, hogy ilyen nagy tudós férfinak csak efféle barlangot juttatott a kollégyom. A kertet nem tudtam átlátni, lehetett nagy is, kicsi is, azonban annyira össze volt sűrűsödve, hogy a tekintet eltévedt benne. A meleg nyári alkonyatban fülledten, bódítóan illatozott, olyan szagok áradtak belőle, amilyeneket sohase éreztem, mintha távoli, idegen világok lelke lihegne a homályban.

Professzor Bolyai a tornácon ült, szalmafonású kerti székben s ingujjban, a meleg miatt. Vállait borító tiszta ezüsthaja eltakarta lehajtott arcát. Egyik szép, síma fehér kezének hosszú ujjai a szék karfáján pihentek, másik karja ernyedten hullott le oldala mellett. Széles vállai előregörbültek s ültében is látható volt, hogy magas termetű öregember. Úgy volt, ahogy Bándi bácsi mondta: lelke valahol a végtelenség világában szálldosott.

Kétszer köszöntötte rá Bándi bácsi a *Jó-estét-adjon-Isten*-t s magam is mind a kétszer hozzájárultam, míg az öreg úr lassan felemelte fejét s mintha látna is, nem is, halkan megszólalt:

- Tegyük fel, hogy X annyi mint...

Elbűvölve tapadtam arcára. Olyan homloka volt, mint egy tökéletesen alkotott hódomb: gömbölyűre boltozott, síma és fehér. Gyöngéden ívelő, fínom szemöldökei alatt mandulametszésű, vékony nyílású szemhéjjak alól kicsi, tüzes barna csillagok szikráztak elő. Hosszú, szabályosan görbülő orra nagy komolyságot és méltóságot adott arckifejezésének. Bajuszt, szakállt nem viselt, keskeny ajkainak szélesen zárt kemény vonala s állának gömbölyű, de határozott formája szabadon, leplezetlenül mutatták fensőbbséges öntudatát. Arcvonalai, szájának szélei felé keskenyedve, két mély, töprenkedőráncot vetettek. Egyébként, aggastyán kora dacára, síma volt a bőre s gyengén piros, mint a leányoké. Dús hajának leomló fürtjei megható szomorúsággal keretezték ezt a csupa lélektől sugárzó fejet.

- Ohó! - rezzent össze, miután már egy ideig szemlélt minket. - Bándi öcsémuram!... Tessék helyet foglalni! - S egy másik szalmaszékre mutatott, lecsüngő keze kis lendítésével. - S ez a legényke ki légyen?

Bándi bácsi bemutatott s én is megmondtam nevemet, önkénytelen tisztelettel, a szék karján pihenő kezére hajolva, csókommal. Erre másik kezével felemelte államat s fürkészve mélyedt arcomba, míg forrón öntött el a pirosság.

- Nem vagy diák, ugye? - suttogta rekedten. - Erdők, mezők szele s napsugár tüze játszik orcádon, szemedben... A diák félve néz a tanárra... de te, bátoran...

Feleltem, hogy csak falusi iskolát jártam s most gazda vagyok. És hogy így is akarom.

Erre már csak alig figyelt s lehet, azt se hallotta, hogy Bándi bácsi magyarázta, miért hozott ide?

Megint elrévedezett valahová, míg Bándi bácsi leereszkedett a másik székre, én pedig, több nem mutatkozván, a tornác küszöbére kuporodtam, a lábaik elé.

- Ez a János tiszta bolond! - folytatta a professzor a maga gondolatait. - Mert hogy lehessen a tér igaz tudományáról beszélni, amíg a párhuzamosak postulatuma bizonyítva nincs? Vagy tér az, ami végtelen s határtalan? Ma tán ezredikszer is végig gondolám ezt... Szemfényvesztő, csepürágó, vásári bűvész! S hogy a tér felépítéséhez ennek a mocsoknak elmosása szimplán felesleges? Hogy van olyan tértudomány is, amelyikben a postulatum nem igaz? Geometria absoluta! Pöffeszkedő; üres szóbeszéd... Mit kiabálsz, te János? Hogy Euklides geometriája csak egy kicsi kis szoba a te végtelen palotádban, amiben számlálhatatlan sok más is lehet?

Hirtelen megrázkódott, visszaesett közénk s mentegetődzve suttogta:

- Bocsánat... Elfutottam kicsit... De lássa, uramöcsém, ilyen ez a János. Nagy elme, én mondom, higgye meg, több az apjánál... Hogy nem értik meg, ezért dühöng? Hát engem tán megértettek? A tudósnak a tudomány a hites társa... Más nem számít... Jó, jó, erre mondja ő, hogy én kikapós férj voltam: egyebekkel is szeretkeztem... De mindíg visszatértem azért hozzá, nem úgy, mint ő, aki végképp elhagyta s csak gyűlölködik! Ő pedig észvallást eszkábál, meddő, sivár, szeretetnélküli csúfságát a hitnek s szeretetnek! Ő már mindent megoldott, neki nincs titok! Szerencsétlen, nyomorult ember! Csakhogy a tudomány nem abban van, hogy nagyokat mondunk, kapásból... Bizonyítani kell, bizonyítani, hé!... Mert tegyük fel, hogy X...

- Az én együgyű elmém fel nem foghatja ezeket - vágott bele Bándi bácsi, hogy lefogja a már megint lendülő szárnyakat. - S ennek a gyermeknek is itt, kérem alássan, széthasad a feje a hiábavaló erőlködéstől... Engedje meg kegyelmed, magnifice professzor, hogy visszatérhessek a mi kisded semmi dolgunkra, amiért zavarni is merészeltük...

- No-nó!... - torpant meg az öreg tudós. - Bocsásson meg... Persze... Mi is voltaképpen?... miről is?... Igen, igen, hogyne tudnám, csak mondja kegyelmed!

- Az én lányom volt itt ma, a leendő anyósával... Tetszik emlékezni, a fogoly Ernyei Dávid dolgában... Hogy a császári Felség...

Bolyai Farkas arca felderült, térdére csapott s kacagott.

- Ugyan, mit gondol rólam?... Hát hogyne emlékezném!... Arról az egyről biztos lehet, hogy szép lányt soha el nem felejtek!... S a kegyelmed lánya igazán szép! Ragyogó lélek ül a szeme ablakában!... Még azt is tudom, hogy Lilának hívják!... Na, igen, a Felség!... Barátom, most kell megragadni a szerencsét üstökén!... Szász, oláh, mind vackorba harapott, a magyar szökkenjen elébe, hódoljon neki, fogadja tárt szívébe! Egy ilyen ifjú császár! Reménység ez, sőt élet, öcsémuram!... Azt mondom én: tegyük félre az ostoba kuruckodást! Bár félretettük volna ennek előtte is! S tudja, mi a nyitja az egésznek? Mihelyt beszélni tudnók a művelt világ nyelvét, ami nekünk a német, mihelyt magyar lélekből igazán elmondhatnók, kik vagyunk, mit tettünk, mit akarunk, mit tudunk: meghiggye, mindent elérnénk művelődésben, gazdagságban... Birodalom törzse lenne a magyar! Mert csak az a baj, hogy nem értenek minket s mi őket! Én az anyanyelvvel együtt tanítanám meg minden gyermeknek a németet!

- Lehet... ki tudja?... - bólogatott Bándi bácsi. - De a mi kicsi bajunk... nekünk nagy dolgunk...

- Igen... igen!... - legyintett a professzor. - Nem feledtem... Voltam generál Schobelnél. Voltam hát! Értelmes ember, békét akaró ember... Ajánlani is fogja a Felségnek, hogy ezt a processust töröljék, mihelyt lehet. De van valami baj itt, öcsémuram! A többiek, Bécsben, meg itt is egynéhányan, tudja, most már azért akarják tartani a dolgot, mert Kossuthék oda-künn nem nyugosznak, turbálják a világot s nem hagyják a sebeket hegedni itthon se. Schobel mondá, hogy háború készül a muszka s a török közt. Ebbe akarják Kossuthék belekapcsolni forradalmukat. Lehet olyan szikravetés, amitől Európa felrobban... Ettől félnek... s mivel tartsák zabján az emigránsokat, mondá Schobel, ha nem azzal, hogy itt ezt az összeesküvést felfújják, a foglyokat szaporítják, láncon tartják s halállal rémítik? Ha Kossuthék nem csitul-nak, ezt sajnálattal mondá, itt bizony akasztófák emelkedhetnek s ártatlanok számára is... Tán akkor észre térnek a kívülről kuruckodók... De az ő lelkükön szárad, ha így lenne!

- Rossz hír, bizony! - lógatta fejét Bándi bácsi elszontyolodva. - Szegény, kétszeresen sujtott anya s szegény lányom!

- Mégse volt hiábavaló annak a derék asszonynak, a kegyelmed nászasszonyának szép, bátor gondolása! - vigasztalta a professzor. - Mert a generális méltányolva hallá tőlem s vélte, hogy az efféle csak kedvére lehet az ifjú császárnak. Hadd lássa: a szívéhez folyamodnak s bíznak benne a magyar nők... Hát szóval azt végeztem: holnap vigyem fel hozzá őket, meghallgatja s a szerint tesz valamit a dologban.

Bándi bácsi hálálkodva köszönte s megbeszélték, hogy reggel mikor s hol találkozzanak anyámék a professzorral.

Eközben besötétedett s a csillagok kiragyogtak az ég bársonyából.

A tornác végében egy ajtóból szolgáló lépett ki, égő gyertyát hozva a professzor széke melletti kis kerti asztalra. Sebesen fordult, ment s jött is vissza, nagy köcsög friss, habzó bivalytejet, ivóbögrét s fekete karajkenyeret rendezve egy piros terítőre. S már surrant is.

- Nó, Abiság, - mosolygott rá az öreg úr - hozz a vendégeinknek is!

A lány megfordult párducderekából, megállva hirtelen. A rávetődő gyertyafényben nagyot villant két fekete, félig húnyt szeme a hosszú pillák alól. Vérpiros, duzzadt kicsi ajkai közül hófehér gyöngysor világított. Nagyon fiatal és nagyon szép leány volt, vad havasi zerge, akit a pásztor elfogott s egy marék dohányért odaad az úrnak.

- Nem, nem! - tiltakozott Bándi bácsi. - Nem zavarjuk tovább kegyelmedet... Minket várnak a vacsorával otthon!

A lány karcsú árnya nesztelenül tűnt el a fénykörből.

Bándi bácsi utána csodálkozott:

- Abiság!... Honnan kapta ezt a nevet, ott a havason? Mert havasi ez, nyilván.

- Az - mosolygott a professzor, vacsorához készülődve. - Lehet, hogy Mariorának hívják... Én Abiságnak hívom... Kegyelmed is ismeri a Királyok könyvének első versét: *Mikor pedig megvénhedt és megöregedett Dávid király...*

Bándi bácsi elvörösödött s zavarodottan forgatva kalapját, felállt, jóéjszakát köszönvén.

Felállt a professzor is, kezét nyujtván:

- Ifjú koromban sok virágot szakajték s ellobogtam... Juventus: ventus... De most tudok csak gyönyörködni a természet szép, ifjú teremtésében... Most, mikor már csak csodálni tudom! Jóéjszakát s reggel várom a hölgyeket...

Intett nekem is köszöntésemre s Bándi bácsi után iramodtam, aki úgy loholt a sötét bokrokon át a kapu felé, mintha kergetnék. Isten csodája, hogy az ágak ki nem verték a szemeit. Az utcán, hogy kicsit meglassudott, kérdezem ártatlanul:

- Mér' futunk, Bándi bácsi?

De erre ismét nekilódult s csak magában dörmögte, tört szavakban:

- Ilyen ember... Arany és sár... Lángész és háborodott!... S hetvenhét éves, hetvenhét!

Isten bocsássa meg, én inkább azt hittem, hogy Bándi bácsi hibbant meg hirtelenében. Akkor még nem ismertem a Királyok könyvét és Szamócza bácsi sohase beszélt a Szunem városából való Abiságról, az igen szép szűzről, akit keresének a király szolgái, hogy az ő uruk karjai között aludjék és felmelegítse az ő urukat, a királyt.

12.

Édesanyám és Lila azon buzgólkodtak, hogy egymásra hárítsák át a siker dicsőségét, mellyel Schobel generálisnál jártak. Akárhogy is, tény az, hogy nagy sikerük volt: a generális megígérte az audencia kieszközlését. Jelezte, hogy éppen gróf Hunyadi érkezését várja, aki a császár előtt jön, hogy mindent megbeszéljen s előkészítsen vele a méltó fogadtatásra. Ha a grófot is megnyerheti a dolognak, bizonyos, hogy általa a Felség színe elé fognak jutni anyámék.

De a generális behódolásának más nyilvánvaló bizonysága is volt. Megengedte anyámnak és Lilának, hogy bemehessenek Dávidhoz a várba. Édes sírás és bús kacagás között öntötték ki este ennek az újabb találkozásnak részleteit. Most nem kellett Topferner előtt kínlódniuk, Herszényit szagolva, mert a generális a saját udvarias fiatal segédtisztjét küldte velük s csupa tisztelgés között, pillanatok alatt ott voltak a börtöncellában, Dávid nyakába borulva. A prófoszné levélhordói jóvoltából mindent tudtak egymásról a szerelmesek s Lila által anyám is, de azért ezer és ezer kérdésük volt, alig győztek felelni rájuk. Dávidot meghúzta a börtön levegője, de azért tartja magát keményen, nótázva s adomázva Muntyán bácsival, aki úgy megszerette a rabéletet, hogy attól fél: hamarosan hazaengedik s vége lesz a lusta, szép napoknak. Már Márkus atya kedélye is nyiladozott kicsit: a zárdai élet némely titkait elbeszélte fogolytársainak. A kihallgatások megszakadtak, mintha Topferner feladta volna a meddő harcot. A prófosz szerint azonban most készíti jelentését Szebenbe, a főhaditörvényszéknek. Mekkora hazugságok lehetnek abban!

Mikor anyám s Lila megmondták Dávidnak, hogy alighanem a császár elé mennek érette s hogy professzor Bolyai és a generális milyen jóságosan fogták pártjukat ebben a tervben, bátyám alig akarta elhinni a csodát. Könny szökött a szemébe aztán, átérezvén a szeretetet, ami ilyent cselekedett érette. Már a foglyokat is intették, hogy tartsák készen és rendben magukat, mert a Felség bizonyosan a börtönbe is ellátogat. A parancs az, hogy kérdezni, vagy kérdezetlenül megszólalni a legszigorúbban tilos, ha pedig a Felség kegyeskedne valamelyikükhöz kérdést intézni, csak azt szabad hódolattal jelenteni, hogy a lehető legjobb dolguk van s alázatosan várják igazságos ítéletüket. De ennél is jobb, ha majd az ezredes úrra hagyják az alkalmas felelet megadását s maguk csak szépen hajlonganak rá. Akinek van füle, hallja, hogy mit lesz tanácsos cselekednie.

A foglyok, Dávid is, reménykedve tekintenek az ifjú császár jövetele elé s ezt a reménykedést megerősíti bennük az is, hogy tisztek, prófosz, őrség, mindenki szelíd és mosolygós irántuk: már-már úgy vannak, mintha szabadok lennének. Ó, mekkora kibeszélhetetlen boldogság lesz, mikor nemsokára ismét, örökre együtt lesznek az elszakítottak s egymás karjában felejthetik el hamarosan ezt a nehéz, gonosz álmot...

A prófoszné mindenféle jelből, babonából, álomlátásból bizonyította anyáméknak, hogy a fiatal úr egykettőre kirepül a rácsból s Hanc kissé savanyúan vigyorogva dugta zsebre tetézett járandóságát, mert a szabadulás csak éppen neki nem lesz hasznos és örvendetes.

Azt lehet mondani, hogy vidám esténk kerekedett ezek után. A siker édesanyámat is izgalomba hozta, kezdte hinni, hogy az Isten kegyelme az ő anyai akaratának s Lila szelíd szépségének csakugyan valami varázserőt adott, melyre a nagyok titokzatos ajtói sorra felpattannak, egészen az utolsóig, ahol a császár áll a küszöbön, áldó kezét terjesztve.

Lila a kicsikkel való önfelejtő játékba ontotta bele ideges örömét s elfulladásig hancúrozott velük.

Benne voltunk a furcsa izgalomban nyakig: vártuk a császárt, mintha nem is lett volna tele Erdély földje alig háromesztendős honvédsírokkal s a börtönök azoknak százaival, akik akkor fegyverrel állottak ennek a császárnak útjába.

Másnap újabb csoda történt. Bolyai professzortól hozott levelet egy ordonánc, akit hozzámenesztett a tábornok s ő viszont hozzánk irányított a maga izenetével. A levélben az volt, hogy anyám s Lila délután négy órakor jelenjenek meg a generálisnál, mert megjött gróf Hunyadi s be akarja mutatni neki őket.

Kezdtem úgy tekinteni rájuk, mint akik csak véletlenül vannak közöttünk, föld pora között, a hintójukra várva, aminek valami kis baja esett, de egyébként csak tábornokok, grófok s császárok körében otthonosak. Vettem észre, hogy még Bándi bácsi is valami ilyenfélét érez s

szinte utána kap kezeivel Lilának, mintha nem volna bizonyos benne: csakugyan idetartozik-e még, vagy tüstént tovaröppen?

Sohase felejtem el ezt az estét, mikor visszakerültek elfulladva, pirosan s izgalomtól lihegő kebellel. Anyám mintha borzongott volna talán azon, hogy ilyen csodálatosan simulnak el az útjából a rögök. Lilán gyermekszívvel is megsejtettem valami egyebet: mintha az eddigi kis világán túl valami más, dicsőbb s mámorítóbb életbe pillantott volna bele, amitől szívdobogást kapott s elállt a lélegzete.

Bándi bácsi kérdezősködéseire anyám homlokát simogatva, rebegte:

- Csak vége lenne már, lelkem... Mert együgyű falusi asszony létemre már azt se tudom, mit gondoljak? Minden összekavarodik bennem s szédelgek... Mi is hát az igaz, mondja?... Ez a gróf Hunyadi magyar ember, éppen olyan magyar, mint azok a főurak, akik a császár ellen harcoltak velünk. S ha igaz, amit olyan meggyőzően és egyszerűen mondott, a magyar nemzet javáért senki se cselekszik többet, mint ő, aki mindíg a császár oldalán van s az ő szemével, szavával látja s érti a császár az itteni dolgokat. Hát az egész vérhullás s gyötrődés merő tévelygés lett volna?

- A harc becsületes volt, Rozáli lelkem... És a szenvedés, amelyet meggyőződésünkért hordunk, nem lehet hiábavaló! - szólt Bándi bácsi nagy komolysággal. - De hogy mi jó s helyes igazán, azt csak sokkal később, csak az unokáink fogják meglátni. Látja, én sokat töprengek s akarom, hogy ne ítéljek rosszul... Én, tudja, csak magának mondom, elhiszem, hogy lehetnek és vannak jó, igazszándékú, másítéletű magyarok is, a tulsó oldalon. Most nem a kenyérért átálló kicsi férgekre gondolok, őket könnyű megérteni, hanem az ilyen magyarokra, mint ez a gróf Hunyadi is. Tán ők, mert olyan fenn vannak s olyan messzire látnak, jobban tudják, hogy ennek a szegény, kicsi magyarnak hiábavaló rugódozni sorsa ellen s nincs más élete, mint a hatalom árnyékában csendesen lapulni.

- Igen, azt mondá, - bólintott anyám sóhajtva - hogy ők, világot járt magyarok, előre s pontosan tudták: mi lesz a vége a Kossuthék forradalmának. Hiszen a nagy Széchenyi is tudta, jajgatta is, bele is háborodott... S mostan is világos, mondta a gróf, hogy rosszabbat senki nem tehet a magyarnak, mint aki összeesküvésre izgatja, hiábavaló, értelmetlen álmokba kergeti. A megnyugvásnak, kibékülésnek, jobb életnek itt belül kell eljőnie, a nemzet s a császár találkozásából... Ó, Ézsaiás lelkem, úgy elrémültem Dávidért, mikor hallottam a gróftól, hogy ezt a dolgot azért kell végigcsinálni, mert ott kívül nem szűnnek meg másként a lázítások. Látni kell Kossuthéknak, hogy mire jutnak itt azok, akiket ők kergetnek bele ezekbe a bolond játékokba. Akkor tán abbahagyják...

- Nem ígért semmit? - döbbent el Bándi bácsi.

- Nem tudom én azt magának elmondani! Mert ezeket se így mondá valahogy, nem ilyen egyfolytában s komolyan... Fiatal ember a gróf, csupa ragyogás, szépség, vidámság... Mintha mindez nem is volna neki fontos, csak úgy közbe-közbe vetette, néhány szóval... Én raktam össze így... Ő inkább Lilát vidámította, tréfált s szépeket mondott neki... Úgy nagyurasan, kedves leereszkedéssel vigasztalta s biztatta... Tudomisén!

Lilára néztünk, aki merengve ült a kanapé sarkában. Hogy róla esett szó, elpirult s elsápadt. Zavarodottan hebegte:

- De... de... azért ígérte... Ó, annyi bolondost fecsegett össze-vissza... De azért ígérte... Beszél a császárral... Megpróbálja... S hogy holnapután lesz a nagy nap... És legyünk készen, mikor utánunk küld... ha sikerül...

Lila elhallgatott. Hirtelen felállott s kiment a szobából.

- Tán nem is kellett volna!... - intett anyám Bándi bácsi felé, szorongva. - Úgy lehet, jobb lett volna Istenre hagyni! Kezdek félni, hogy bűn volt tőlem... Belekaptam a gondviselés kerekébe...

- Történt valami tán? - kérdezte Bándi bácsi tágult szemekkel.

- Nem... tulajdonképpen semmi sem történt... De én vádolom magamat, hogy ezt a gyermeket mindenüvé odahurcoltam, a férfiak szeme elé... Ne gondoljon rosszat rólam, s ne haragudjék rám, lelkem... Csak együgyűen azt hittem: jobban meghatja őket a dolog s inkább segítnek, ha ezt a szegény Lilát látják... Topfernertől csak megiszonyodott... De a gróf elkápráztatta. Nem csoda, hiszen ártatlan gyermek ez a Lila! S ha még a gróf tolakodó lett volna! De éppen nem, sőt!... Semmit se mondhatok... s mindent mondhatnék! Nézze, Ézsaiás lelkem, próbálja megérteni: az Isten angyalának se jó, ha egy ragyogó férfi, aki még hozzá a császár barátja s magasan áll, értésére adja, hogy a szépsége lebilincselte s meghódította... Nem, nem szavakkal, értse meg! Ez a nagyvilági gavallér érti a dolgát. Mindenestül tükörnek állott: nézz belém, lásd meg, milyen gyönyörű vagy! Tudja, egyszerre megéreztem, hogy Lila erre csak most jött rá először... ennek a férfinak a tükréből... S nem csoda, ha most bál van a fejében... muzsika s keringő!

- Nó, - szusszant fel Bándi bácsi - ez elmúlik. Tán nem is lát efféle embert többé életében, ha túlleszünk a császáron. Tőlünk meg úgy se hallja soha, hogy szép...

Anyám szomorú mosolyában volt valami, ami Bándi bácsi jártasságát a nők körül még nekem is megvilágította.

Reggel egy katona jelentkezett, szalagokkal s cifra papírokkal körülfogott szépséges pukéttal. Levélke is volt mellette. Gróf Hunyadi küldte Lilának, „a legszebb vásárhelyi rózsaszálnak", ahogy Lila maga betűzte ki, élő bizonyságul pirosabbra gyúlva, mint a pukét legpirosabb rózsája. A gróf csak azért küldte, amint írta, hogy Lila lássa: nem felejtette el az ígéretét s ma elébe utazik a császárnak, hogy Vásárhelyre kísérje. Legyen készen s bízzék benne.

Bándi bácsit aznap nem sokat láttuk, tanácsba hívták, amit a kollégyom s a presbitérium tartott, a császár fogadása dolgában. Estefelé hazakerülve, mondá, hogy a városban egész nap csupa gyűlés, lótás-futás volt. Végtére mindnyájukat a Székházba gyüjtötték. Ott aztán mindenféle rendelkezéseket adtak ki. Az iskolákat felállítják az utcákon, amerre a Felség bevonul. Házról-házra járnak a rendőrök, közölvén a parancsot, hogy ki kell tűzni a sárga-fekete zászlót s holnap este minden ablakba égő gyertyákat kell helyezni. Aki csak tud állani a lábán, legyen künn reggel hét órától fogva a piacon, a katonai lánc mögött s éltesse a császárt, mikor érkezik.

- A zászlók körül volt némi patvarkodás - csóválta fejét. - Nem, mintha csak egy háznál is ne lenne a császáriból. Azt már két esztendeje, kemény büntetés terhe alatt mindenkinek bé kellett vásárolni; a Kaumgrün, a zsidó, aki állítólag megfizette a nagyfejűeket, hogy őt bízzák meg a készítésével s árusításával, meggazdagodott a sárga-fekete gyolcson. A vásárhelyiek azóta Kangörénynek hívják s befogják az orrukat, ha látják... De szóval nem azért... Hanem némely bús hazafiak azt kérék Brunner ezredestől: tűzhessék ki a lakosok a császár zászlója mellett a piros-fehér-zöldet is, vagy legalább egy ilyen pántlikát köthessenek a csúcsára. Sze' tiszta magyar ez a város s a császár is tudhassa, kik közé jön... Nó, az ezredes ez utóbbira már szinte hajolni láttaték, mikor a polgári Adlát, Lázár János megfeszítve tokáját s kilökve pocakját, bömbölni kezde, hogy: ki innen az ilyen rebellisekkel, nem kell az a Kossuth-rongy s még csak az vóna szép, ha a Felség azt hinné: bosszantására lógatják orra elé! Nagy kavarodás lőn s az ezredes nem mert engedni... „Uraim, mondá, lám, maguk közt sincsenek egy vélekedésen, hiszen Herr Lázár is magyar ember... Így nem engedhetem meg, csak zavar lenne belőle!" Hát ilyen magyar ember az a Herr Lázár, lelkeim!... Ilyenis van, Rozáli lelkem s az

effélétől elmegy az ember kedve, ha kibékülést, jóakaratot hall... Érdemrend kell annak is, meg pénz, hatalom, saját vérének tiprásából.

- A gróf nem helyeselné, tudom! - szólalt meg Lila álmodó szemekkel. - Azért van a császár mellett, hogy védje a magyart!

A szelíd Bándi bácsi most fel volt paprikázva, szinte élesen felelt rá:

- Az igazat csak az Isten tudja, lányom! Ne menj lépre a hízelgő szaváért, gavallér tempójáért, meg a rózsáiért!

- Ó, édesapám! - futott nyakába Lila. - Mit gondol? Csak nem hiszi rólam, hogy megszédített? Tudom én, hogy csak ostoba, szegény, semmiarcú lány va-vagyok... Úri fínomságból, vigasztalásból mondá a szépeket s küldé virágait... Nemhogy ő... de félek... Dávid is... hamar rámún!...

Ezt már zokogva mondta s alig tudta apja, anyám megvigasztalni.

Később én ültem melléje az alvó kicsik mellett a benyílóban, simogattam a lecsüngő karját s vigasztaltam:

- Azér' ne mondjon magáról rosszat, Lila néném! Mer' szép, Lila néném, nekem elhiheti... S még több, hogy jó is!

Átölelt s a sírásból furcsa kacagásra tért:

- Hát ha te mondod, Áronkám, akkor el kell higgyem... Jó, az nem vagyok, sőt rossz vagyok én... hiú teremtés... De tán mégis szép vagyok egy picikét? Legalább Dávid bátyádnak... ugye?

- Na, - mondtam neki - ezt tudhatja. S az a gróf se küldte volna a pukétot Pepi néninek! Jól tette, magának mindenki virágot kellene küldjön, hogy tisztelje vele... Miér' volna az baj?

Sikerült megvigasztalni, mert egyre vidámabban kacagott s meg is köszönte a szavaimat.

Még este elmondta Bándi bácsi, hogy ő az iskolás leánykáival a piacon lesz reggel, a lábasház körül, de aztán, ha a császár megjött, a gyermekeket hazabocsátják s ő maga a kollégyom elé siet, mert úgy van, hogy a Felség megtekinti azt is. Professzor Bolyai fogja üdvözölni a professzorátus s az egyházi férfiak élén. Én hát csak menjek mindíg vele s utána, valahol a közeléből megláthatom majd a császárt. Anyám és Lila persze itthon maradnak felöltözve, hogy akármikor indulhassanak, ha a gróf utánuk izen.

Sokáig nem tudtam aludni, mert jól felfogtam, hogy a császár ritka látvány s kevés hozzám hasonló fiúnak lehet része benne.

Elképzeltem, édesanyám egy régi tündérmeséje alapján, amint hat aranykantárú, hófehér méntől húzott gyöngyházas tengerikagyló-hintóján előrobog, pirosbársonyruhás kengyelfutók nyomában s aranytányérokat raknak eléje a lakájok, mikor lelép. Láttam hermelinprémes bíborpalástját, kezében a gyémántos királyi pálcát s fején a tündöklő koronát, két angyal által tartva, ahogy hazánk címerén hitelesen szemlélhető.

Az angyalokban egyébként nem hittem, de valahogy engedményt tettem erre a kettőre nézve, mert mégis furcsa lenne, ha komoly emberek merő hazugságból ábrázolták volna velük a Szent koronát.

Arról egyáltalán fogalmam se volt, hogy a császári korona nem a mi Szent koronánk, vagy hogy a császár még nem is királyunk. Nem tudtam akkor, még azt se, hogy mi volt a Szent korona sorsa ezekben az években. Úgy elábrándoztam, hogy még a hófehér, gyöngyökbe fűzött szakállát is magam előtt láttam a császárnak, amíg belém nem döbbent, hogy hiszen

hallottam: a császár fiatal ember, huszonkét éves, fiatalabb Dávid bátyámnál is... Erre teljesen összezavarodtam s fáradtan, kábultan aludtam el.

Aztán megjött a nagy nap s el is mult hirtelen. Nekem csalódást hozott, mondhatom. A császár szállásául a nagypiac északkeleti sarkán, a Teleki Domokos házát jelölték ki, irdatlan nagy, kétemeletes palota az, Vásárhely legnagyobb épülete s a magam részéről sohase láttam akkora kőboglyát. Régi időkben is ez volt a fejedelmi szállás, amint Bándi bácsi tudatta velem, miközben ott szorongtam a háta mögött, fehérbe öltöztetett, virágcsokros leánykák között. A nagypiac szélén, köröskörül, katonai őrlánc mögött hullámzott, zsibongott, türelmetlenkedett a kirendelt s a kíváncsi emberek tömege. A házakat majd elrepítette a feketesárga zászlók sokasága. A piacteret üresen tartották, csak néha nyargalt végig rajta egy-egy lovastiszt, a Teleki-ház kapuja előtt felállított csillogó-villogó katonai parancsnokságnak jelentvén valamit s ismét visszavágtatva a medgyesfalvi út felé.

Egyszercsak durrogni kezdtek az ágyúk a Somos-tetőről, minden toronyból zúgtak a harangok, távolról növekvő morajlás hömpölygött végig a tömegen, aztán vivát, hoch, éljen keveredett hangzavarrá a levegőben, a katonabanda velünk éppen szemben, a tulsó oldalon, rázendített a *Gott erhalte*-ra, leperdültek a kalapok a fejekről, magasba emelkedtek a tisztelgő szuronyok s három hintó elgördült előttünk sebesen, a kapu elé, egy szakasz lovas zsandártól kísérve. A hintókban fehérkabátos, érdemrendes, tollascsákójú tisztek ültek s szalutáltak. A középsőt négy fekete ló vitte, a másik kettőt két-két barna. Többet nem is láttam, mert a zsandárlovak fara s a kapu köré tóduló tiszti sereg mindent eltakart.

Egy darabig még reménykedtem, hogy ez csak valami előjáték volt s a császár ezután fog érkezni elképzelésem pompájában, de nemsokára egy rendőrtiszt érkezett hozzánk s utasította Bándi bácsit, hogy az iskolát vezesse el. Máshol is, a piacon végig, gyorsan oszlatták az iskolákat, testületeket s a tömeget.

Míg a fehérruhás nyájat terelgettük fel a Sáros utcán, Bándi bácsi is látható elégedetlenséggel lépegetett s megjegyezte, hogy elkapták a császárt az emberek orra elől. Ebből értettem, hogy ott volt s ő maga volt valamelyik a négylovas hintó tisztjei közül. Nem szóltam semmit arról, amit magamban elképzeltem volt, kezdtem érezni, hogy szamár kölyök vagyok, buta falusi s mérgelődtem, szégyenkeztem. De azért le is néztem a dolgot, mert nem méltó a nagy várakozáshoz s úgy lett volna szép, ahogy a mesében van.

Hanem azért megláttam a császárt is. Ez délfelé történt, a kollégyom előtt, ahol órákig várakoztunk már, az egész professzorátus, a szépen felállított tógás diákok s minden osztály. Ott voltak az egyházi férfiak is valamennyien, fekete díszruhákban izzadva a kegyetlen hőség verése alatt.

Engem Bándi bácsi egy fiatal tanárnak ajánlott be s az volt szíves a maga osztályába állítani. Nálam kisebb tanulók közt nyujtogattam nyakamat s tűrtem a fiúk szemtelenkedéseit, vicogását, ami nyilván falusi voltomat illette.

Az öreg Bolyai professzor sokáig állta a várakozást, társaival beszélgetve, de végre is széket hoztak ki neki a kapu elé s le kellett ülnie. Elnéztem, mint merült el azonnal örökös távoli gondolatainak ködébe s nem törődött többet császárral, világgal. Alig is tudták hirtelenébe visszatéríteni a földre, mikor a Székház előtt felállított katonaság, pattogó vezényszóra tisztelgett s egy kis csoport lépett ki a kapun, egyenesen a kollégyom előtt állók felé tartva.

Az ifjúság adott jelre egetverő vivátozásba tört ki. Aztán egyszerre felzendült sok száz vékony és vastag hangon a zsoltár:

Dícsérünk téged Isten!
Dícséret légyen néked!

A csoport megállt. Némán hallgatták az éneket. Csak egy fiatal tiszt kérdezett valamit egyik idősebb társától s az hozzáhajolva felelt.

Az ének végeztével előlépett professzor Bolyai s mélyen meghajolt tündöklő ősz fejével s mind, akik körülötte állottak, hasonlóképpen meghajtják magukat. Ekkor a csoportból egy-két lépést tett előre az a fiatal tiszt, aki az előbb sugdosódott s fehérkesztyűs jobb kezét tollas csákójához emelte. Valamennyi között ő volt a legegyszerűbb, a mellén is csak egyetlen csillagféle ragyogott.

Pillanatok teltek el, amíg Bolyai professzor német beszéde közben, amit a fiatalemberhez intézett, végre felderült bennem az igazság, hogy a császárt látom, őt magát, tulajdon két szememmel s mégse rendül meg alattam a föld. Ahogy bámultam, lassan beitták szemeim az alakját, vonásait. Sovány, keskenyedő arca, vastag szája, komoly, kék szeme, szikár termete, most, hogy már tudtam, kicsoda, kezdtek sugározni valami fensőbbségét, méltóságot.

Közben a fülem kivette, hogy a professzor versre tér át, a *Szívhangot* szavalta németül s egyszerre csak a császár elmosolyodott. Mintha fény esett volna az arcára, szép és barátságos lett ettől a mosolytól.

A versnek vége lett s a professzor alázattal átnyujtotta a császárnak kéziratát. Ő tisztelgett s intett, mire egy fiatal tiszt odalépett és átvette. A császár alakjára hirtelen árny esett ennek a tisztnek szépségétől, szinte eltűnt mögötte. Senki se mondta, de abban a pillanatban megesküdtem volna rá, hogy ez a daliás, kacagószemű, hódítóarcú ember csakis gróf Hunyadi lehet.

Most az egyházi férfiak és a professzorok sorra a császár elé léptek, meghajoltak s professzor Bolyai mindeniknek megmondta a nevét, tudományát, hivatalát. A császár mindannyiszor megbiccentette fejét.

Mikor elfogytak, az öreg professzorhoz fordult s valamit kérdezett tőle, amire ő, nyugodtan szembe nézve vele, röviden válaszolt. Mintha két, egyforma rangú fejedelem tekintete találkozott volna. Így éreztem s Bándi bácsi később mondta is, hogy a professzor, a Felség kérdésére: „Hát ön kicsoda?”, nem tartotta szükségesnek nevét jelenteni, hanem csak annyit válaszolt: „Én a matézis professzora vagyok”.

Ezek után a diákság ismételt vivátozása között a Felség belépett a Kollégyomba, az urak s a tisztek kíséretében. Én pedig hazaballagtam. Mint Bándi bácsitól megtudtuk, a Felség sokáig ült a könyvtárban, annak ritkaságaiban gyönyörködve s itt még Bolyai professzorral történt egy kis eset, mert a császárnak feltűnt egy fedeles, szép faserleg, melyre ez volt rávésve: *Poesis*. Kérdezősködésére az öreg professzor bévallá, hogy a serleget tulajdon kezeivel faragta s a felirat azt jelenti, hogy ebben nyugosznak költeményeinek hamvai, melyeket elégetett, búcsút mondván ennek a csalóka s gyötrő múzsának. A császár igen csodálva s érdeklődéssel pillantott érte az öreg úrra, mondá Bándi bácsi.

Mikor én a kollégyomból hazaérkeztem, anyámat és Lilát úgy találtam, ahogy kora reggel hagytuk őket, igen szépen felöltözve, ünnepi gyászos feketeselyembe. Így várták szegények, ártatlan hűséggel és bizakodással, ideges félelmek között reszketve a gróf izenetét, egész álló félnapon keresztül. Hol leültek a kanapéra, hol felugrottak s jártak ide-oda a szobákban, meg a tornácon. Fellélegezve fogadtak, mert végre rámbízhatták a két kicsit, akikkel ugyancsak nehéz dolguk volt, hogy távol tartsák őket szép ruhájuktól. Szeretetük és kíváncsiságuk megmegújuló rohamai csak növelték a tétlen és szorongó várakozás óráinak amúgy is kínnal teli csigalassúságát. Akármekkora hőstett volt is anyámtól az egész vállalkozás, bizonyosan ez a része tette fel rá a koronát, gyötrő tövisekből.

Nem is tudtak enni az izgalomtól s legalább százszor elsuttogták könyörgő mondókájukat, ahogy Bándi bácsival kitervelték volt.

Azt hiszem, ahogy telt a nap, lelkihintájuk egy-egy szédületében szívesen megfutottak volna az egész reájuk váró megpróbáltatástól, ha a Dávid iránti szeretet ismét rájuk nem parancsolja a helytállást.

Mélyen átéreztem ezt a kínpadi állapotot s magam is kicsit türelmetlen és figyelmetlen voltam a kicsikkel szemben, míg az udvaron s a kertben mindenféle játékba igyekeztek belehúzni.

Pedig még sokat kellett várakozni s át kellett esni valami ebédfélén is végre, mikor két óra felé Bándi bácsi hazavetődött, izzadtan, tikkadtan és éhesen.

- A császár röviden ebédelt a Székházban s most ment a várba - újságolta. - A börtönt is megnézi, mondják. Így hát Dávid hamarább látja, mint maguk, Rozáli lelkem! Egyenek valamit, az Istenért, mert elájulnak! Van idő rá s Dávidért is tegyék meg, hogy legyen erejük a Felség elé állani!

Noha ezúttal nem a Lila főztje volt, hanem csak a szolgáló kotyvaléka, mi Bándi bácsival istenesen nekiláttunk, de a nők biza csak tették magukat, mintha ennének. Ettől fogva azonban a várakozás mégis könnyebb lett kicsit, mivel Bándi bácsi elmesélte, amiket látott. Erősítés és vigasztalásképpen kiemelte, hogy a császár úgy viselkedik, mint egyszerű, katonaember s nincs mért félni tőle, ő a maga részéről úgy látja, hogy jóakarat van a tekintetében.

Négy órát mutatott a mánus, mikor végre bekövetkezett a várva-várt s rettegett pillanat.

Mi természetesen úgy gondoltuk, hogy valami katona fog jelentkezni, talán a gróf levelével vagy üzenetével.

Azonban egészen más, csodálatos esemény történt. Hintó gördült a ház elé, két ezüstszerszámzatú, tüsszögő paripával. A bakon díszruhás kocsis ült s mellette prémesmentéjű, veresnadrágos, tollascsákójú hajdu. Az ugrott le s jelentette szalutálva, hogy a gróf úr őkegyelmessége kéreti a tekintetes asszonyt s a kisasszonyt: mindjárt kocsikázzanak hozzá a Teleki-palotába.

Nagy megelégedésemre szolgált, hogy a mese legalább ezen a ponton valósággá lett. Anyám és Lila is, mintegy álomban szálltak a hintóba s nem is tudták, mit mondanak, csinálnak meglepetésükben. Így volt vele Bándi bácsi is, mert a szemeit dörzsölgette, vélvén: délutáni álmot lát s mindjárt tovatűnik, ha felébred tornácbeli karosszékében. A helyzet reális szemléletéig egyedül Janka jutott el: ő toporzékolva és sikongatva követelte, hogy ültessék maguk közé, vagy legalább a hajdú vegye fel a bakra. Esztike csak a szemeinek könyörgésével csatlakozott nénje óhajtásához. Mikor a hintó, kiáltozásaink közt elrobogott, Janka bömbölve fúrta fejét gyomromba s erre rákezdte Esztike is vékony sipítással.

Boldogtalan állapotomban mentőötletem támadt.

- Gyertek, megcsináljuk mi is! - kiáltottam rájuk s betereltem őket a kapuból, ahol közben egész csoport bámészkodó csődült össze, a hihetetlen eseményt vitatva.

A játék szépen kifejlődött. Janka édesanyámat, Esztike pedig Lilát személyesítette meg, én először hajdu, aztán kocsis, lovak és hintó is lettem egyben. Megérkeztem, szalutáltam, meghívtam őket a gróf nevében, ők meg begyesen mögém kerültek s elrobogtunk, valahova a kert végébe. A jelenetet addig ismételtük, amíg a fáradságtól mozdulni se bírtak. Bándi bácsi e közben hátratett kezekkel sétált a tornácon, sajátmagával beszélgetve dörmögő hangon. Lehet, hogy ő is játszott: ő talán mint császár, fogadta kegyesen anyámékat s nagylelkűen teljesítette kérésüket. Néha úgy nézett az égre, hogy azt gondoltam, imádkozik.

Nem tudom, mennyi idő telt el így, de nagyon hosszúra nyúlt s a végén mi voltunk úgy, mint anyámék reggel óta: majd megölt az izgalom ebben a gyötrő várakozásban.

A szegény kicsik már elaludtak, mire ismét hallottuk a hintó robogását s eléjük futottunk.

Olyan fáradtak voltak, hogy Bándi bácsinak anyámat, nekem pedig Lilát kellett támogatnom, amíg sóhajtva a kanapéra dőlhettek.

Aztán egymás szavába vágva, össze-vissza hányva a sorrendet, lihegték el, hogy mi történt velük.

Időbe telt, mire a kép világosan kialakult előttünk s én valami fásultságot és unalmat érezve, azon állapodtam meg, hogy a császár meséje a valóságban csak olyan emberi dologgá törpül, amilyen minden ebben a mi földi életünkben a végén. Olyan igen is, nem is, olyan félig-meddig, a várakozásnak és a reménykedésnek valami valóra vált töredéke.

Megcsodáltatásban volt részük anyámnak és Lilának úgy az utcákon, mint a Teleki-palota lépcsőin és folyosóin, ahol rengeteg ember nyüzsgött és sokan várták, hogy a Felség színe elé kerüljenek. Őket azonban szerencsére egy üres kis szobába vezették, ahol összeszedhették kissé magukat. Idejött egy idő mulva gróf Hunyadi is, nagy kedvességgel bátorítva őket s figyelmeztetve is, hogy miként kell viselkedniök. Közben többször azt a reményét fejezte ki, félig tréfásan s félig komolyan, hogy Lila majd „a kedves férjével" felkerül Bécsbe, megköszönni a Felségnek kegyelmét s akkor ő vele is találkozni fognak. Mert nem akarja semmiképpen, hogy az ismeretségnek vége szakadjon. Szegény Lila azt se tudta, mit feleljen ezekre, csak pirult és sápadozott, hebegve.

Aztán a gróf magukra hagyta őket azzal, hogy bármely pillanatban hívhatják őket. Csakugyan hamarosan értük is jött egy tiszt, udvariasan intve, hogy kövessék. Ettől kezdve nem sokat tudnak mondani arról, mi és hogy esett velük. Nem voltak egészen a világon, amíg folyosókon és termeken átvezettetve, végre egy gyönyörű, csupa arany és piros selyem kis szalonban találták magukat. Karcsú, görbített lábakon álló aranyos íróasztalhoz könnyedén támaszkodva ott állott előttük az a komolyarcú, fiatal katonatiszt, akihez gróf Hunyadi, rájuk mutatva, beszélt. Már a mi leírásunk is eszükbe jutván, ráébredtek, hogy a császár színe előtt vannak.

- Bizony, - mondta édesanyám, bocsánatkérően mosolyogva Bándi bácsira - kárba veszett a szép mondókánk, Ézsaiás lelkem, igen sajnálom! Nem tudom én, mi is történt, de minden másképpen esett, mint ahogy elgondoltuk. Egyszerre csak ott térdeltünk Lilával a Felség lábainál, sírtunk és dadogtunk össze-vissza. S úgy nézzen erre a bús özvegyi ruhára, lelkem, hogy ezt a császár tulajdon kezei érintették, sőt fogták is, mert Isten úgy segéljen, hozzám hajolt s felemelt térdeimről. Lilát a gróf nemkülönben talpra állítván... Aztán hol rám, hol Lilára nézve, csendes hangon mondott valamiket németül, egy percig tán s a fejét szépen kétszer meghajtotta, előbb nekem s aztán Lilának. Ekkor suttogá a gróf: „Bókoljanak!" - s mi bókolánk, a gróf pedig kivezetett a szobából. Ott gyorsan tolmácsolta, hogy a Felség ismeri dolgunkat s amit a kegyelem tehet, megteszi. De az ügy törvény szerint a bíróság előtt van, azt nem lehet megakadályozni, míg le nem jár. Az ítéletet várjuk türelemmel, eléje lesz terjesztve s amit azon enyhíthet, enyhíteni fog. Tehát bízzunk, mondá búcsúzóul a gróf s még Lilára nevetve, hozzátette: „Viszontlátásra Bécsben!" Azzal átadott a tisztnek s ő maga meghajolva, visszatért a császárhoz. Csak akkor jutott eszünkbe, hogy megköszönjünk neki mindent, amit tett értünk, mikor már eltűnt. De olyan volt a fejünk, mint a bolond méhkas.

Bándi bácsi sokáig hallgatott a beszámoló után. Úgy éreztem, nagyon jól értem őt. Mi ketten az égből pottyantunk le anyám beszéde alatt. Mást vártunk. Sokkal többet. Mindent. Azt hittük, nagyobb úr a császár, mindjárt vissza is adja Dávidot a karjainkba. Mégis csak baj van a korona meg a királyi palást, a tündérhintó s az aranytányérok körül! - gondolám. - A mesebeli uralkodók az igaziak egyedül. Sze' ennek még a törvény is parancsol... nem állhat a bíróság útjába... Még a kegyelme is csak enyhíthet az ítéleten...

Tulajdonképpen a nők voltak bizakodóbbak, mert bennük a személyes hatások erősítették a reménységet. Ezt látva, Bándi bácsi is elnémította belső nyugtalanságát s igyekezett meg-

elégedést mutatni. Az, hogy túl vannak ezen az egész bolond vállalkozáson, magában véve nagy megkönnyebbülést jelentett mindenkinek. Csak azt vártuk, hogy a zenéstakarodó hangjai elhaljanak a távolban, Bándi bácsi nyomban elkoppantotta az ablakokba kitett gyertyákat s aztán hamar le is feküdtünk s bátran ellophatták volna felőlünk a fedelet, olyan holt mélyen aludt az egész háznép.

De a különös eseményeknek még egy utolsó hullámvetése másnap reggelre maradt. Gróf Hunyadi a maga személyében is megjelent nálunk. Egyedül s gyalog jött, mint akárki fia. Halkan nyitott be a kiskapun, kezében csak néhány szál rózsával. Bándi bácsi ugyancsak nagyot nézett s zavarodottan ment eléje. De a gróf olyan kedves és egyszerű volt, olyan melegen rázott kezet vele s olyan szelíden kérte bocsánatát, amiért még egyszer alkalmatlankodik, hogy Bándi bácsi azonnal behódolt neki s szívesen tessékelte befelé. A gróf a tornácon óhajtott maradni, mentegetőzve, hogy ilyen korán nem akar belül alkalmatlankodni. Különben is csak néhány perce van, a Felség továbbutazik. De úgy gondolja, a kisasszony még akar mondani neki valamit s azért jött, hogy e miatt mulasztásba ne essék.

Mialatt Bándi bácsi a nőkért ment, Janka kirobbant a tornácra s utána Esztike is félénken kidugta fejét az ajtón. Vitéz barátnőm sikkantva torpant vissza, az idegen, fényes katona láttára. De a gróf mosolyogva lépett hozzá s megfogva a kezét, maga mellé húzta.

- Gyere csak, kicsi! - nevetett rá. - Biztosan nem félsz a katona bácsitól, mi?

- Nem én! - rázta fürtjeit Janka. - Én senkitől se félek... csak...

- No, mondd hát, ki az a csak?

- Hát a lüdérc, akivel Sári ijesztget. De Sári hazudik.

A gróf vidáman kacagott Janka logikáján.

- Bátor kislány vagy! Hogy hívnak?

- Bándi Janka! - vágta ki a kislány s mintha mindíg azt tanulta volna, pukkedlizett egyet ügyesen, úgy ahogy volt, ingecskében és mezítláb.

A gróf elragadtatva emelte térdére s a hajába cirógatott.

- Hiszen te kész nagylány vagy, Janka! Maholnap bálba mész!

De Janka figyelmét már egyéb kötötte le:

- Mik ezek a szép játékok? - kérdezte, ujjaival csilingeltetve a gróf érdemrendjeit.

- Igazad van! - kacagott fel a gróf vidáman. - Játékok!... Tudod, a nagyoknak is vannak játékai... De nem, fájdalom, nem adhatom neked, pedig szeretnéd, ugye? Csakhogy a császár bácsi adta őket s megharagudna érte, ha odaadnám... Várj csak, Janka, várj! Hátha valami mást adhatok neked?

S zsebébe nyúlva, mint valami bűvész, ropogós papírzacskót húzott ki belőle. Kibontogatta s Janka orra alá tartotta: - Nó?!

Janka felsikoltott. A zacskóban gyönyörű, ingerlő cukorkák illatoztak.

- Nyúlj csak bele! - biztatta a gróf kacsintva.

Jankát nem kellett unszolni, belekotort apró ujjaival s hármat is kihalászott. De egy koppanva esett ki a kezéből a földre.

Erre már Esztike is legyőzte félelmét s óvatosan odatipegve, felkapta. A gróf csak most vette észre, hogy másik kislány is van.

- Ohó! - kiáltott rá. - Hát te ki vagy s hol bujkáltál?

Esztike azonban bizalmatlanul visszafutamodott zsákmányával a szobába, egyenesen neki Lilának, aki akkor tartott kifelé, hálásan Janka illetlen viselkedéséért, mely időt engedett neki, hogy egy picit kicsinosítsa magát.

Magához fogva Esztikét, pirulva lépett ki a tornácra. Mögötte anyám is feltűnt Bándi bácsival.

A gróf letette Jankát, felállott s mély meghajlással köszöntötte őket. Arca nagyon komoly lett, ünnepélyes.

- Bocsánatot kérek, - hajolt Lila kezére - hogy még egyszer zavarom. De nekem úgy tetszett, hogy valamit mondani akart még, Lila kisasszony.

Lila arca lángolt, miközben így rebegett:

- Igen... Ó, be jó, hogy eljött, grófúr!... Nem lett volna nyugalmam, ha mulasztásomat helyre nem hozhatom... A nagy zavarban... ó, ne haragudjék rám s ne tartson hálátlannak a köszönet a szívemben maradt... De higgye el, soha, soha nem felejtem el, amit tett... s holtig imádkozom, hogy boldog legyen!

A gróf ismét lehajolt s kezet csókolt Lilának.

- Lássa, kisasszony, tudtam... És azt is, hogy nem érti félre a dolgot. Az ön fínom lelkének volt szüksége rá, hogy idejöjjek... Nem lett volna nyugtom, ha tudom, hogy bántja ez a ki nem mondott szó... Egyébként igazán szívesen tettem s remélem, a Felség kegye hasznossá is teszi.

Most anyámnak köszönt s kérte, hogy egy pillanatra még hallgassák meg. Hellyel kínálták, s mind leültek. Ő pedig ezt mondta:

- Beszéltem az illetékesekkel. Itt már befejezték a dolgot. A döntőbíróság azonban Szebenben van. A főtárgyalás ott lesz, mihelyt azok is készen vannak ottani foglyaikkal. Lehet, hogy ebbe még idő telik... és az országonkívüli állapotok fordulásaitól is függ a dolog kimenetele... Kérem, legyenek türelemmel. De... azt meg kell mondanom, az idők rosszak. Nagyon rosszak. Azonban ne vágjunk eléje a dolgoknak, sötét jóslatokkal... Reméljük a legjobbat! Ha a Felség elé kerül az ítélet, emlékeztetni fogom kegyes ígéretére... Most pedig, engedjék meg, hogy átadhassam a várparancsnok engedélyét... Állandó engedély, a kisasszony vőlegényének látogatására, minden héten három alkalomra. Négy személy mehet be vele egyszerre... Vihetnek könyveket is, ha előbb bemutatták a napos tisztnek. És természetesen minden más szükségest is, amit a szabályok engednek... Ne, kérem, ne köszönjék, ez már kicsi dolog volt, igen szívesen adta a parancsnok úr is, a Felség audienciája után... S most mennem kell!

Köszönő, hálálkodó szavakat kedvesen elhárítva, búcsúzott.

- A cukorkákat ossza ki a kicsiknek igazságosan! - mosolygott Lilára, megfogva a kezét. - És ne felejtse, hogy Bécsben még találkozhatunk!

Hirtelen felkapta Jankát, aki illetlenül hozzásimult s megcsókolta, de a szeme Lilán volt, aki most elsápadva lesütötte pilláit.

A kiskapu csattant s nem láttuk többé.

A virágait az asztalon találtuk, azokat letette volt, mikor Jankát a térdére ültette s elfelejtkezett róluk. Lila könnyezve szedte össze őket s arcát beletemetve szirmaikba, csendesen bement a házba.

Élve az engedéllyel, délután mind a négyen meglátogattuk Dávidot.

A börtönben nagy volt az izgalom. Nyolc diákot délben hazaengedtek. Éppen pakolt Muntyán bácsi is éspedig szomorú ábrázattal. Alig akart megválni Dávidtól. Azt motyogta nekünk, hogy élete legboldogabb szakaszának vetettek véget azzal, hogy hazaküldik.

- De gyövök bé, minden hétfő, tégedet lássam, Dávid! - szortyogott az öreg, öklével törölve orrát, szemét.

Alig bírtuk vigasztalni, hogy örüljön a szabadságának.

- Azér a cibere si mamaliga, mit eszek acasa? - csóválgatta fejét boldogtalanul. - Dávid adta övé muncaréból a java!... cc!...

Márkus atyát nem láttuk, őt is elvitték délben, de hogy szabadon engedték-e, Dávid nem tudta.

Ellenben a barátai, Muzsnai Pál, Horváth Gazsi, Deák Farkas továbbra is itt maradnak, vele együtt s Farkas lesz a lakótársa, aminek nagyon örül. Bizony, azt hitték egy pillanatig, hogy a császár ittléte nekik is a várva várt szabadságot jelenti! De úgy látszik, nem megy egyszerre...

Igen, itt volt a császár, tegnap délután két és három óra között. Tisztek sorfala között jött, a várparancsnok és gróf Hunyadi kíséretében. Előbb Márkus atyával beszélt, kérdezte, nincs-e panasza? Nem volt. Aztán Muntyán bácsitól kérdett valamit, de az öreg szót se tud németül. Helyette Topferner jelentette szelíd-édesen: „Er hat ein Excess gemacht, Sturmglocken geläutet..."

Végre Dávidhoz lépett, de nem hozzá szólt, hanem Topfernerhez: „Und dieser junger Mann?"

„Hermannstädter Process" - suttogta az őrnagy kísérteti hangon. A császár egy pillanatig komolyan nézett Dávid arcába. „Der Arme!" - mondta halkan. Hirtelen megfordult, visszanézőleg fejbólintással köszönt s gyorsan távozott. Hunyadi gróf leghátul maradván, kezét nyujtotta Dávidnak: „Bízzék!" - súgta oda s a többiek után sietett. Így történt s ennyi volt az egész.

Mikor aztán anyám s Lila elmondták Dávidnak a maguk történetét, bátyám forrón ölelte, csókolta őket s felvidult kissé. Én Lilát figyeltem. Úgy láttam, soha nem kapaszkodott még olyan kétségbeesett szerelemmel Dávidjába, mint e gyorsan elfutó együttlét alatt.

Szótalanul mentünk hazafelé, ki-ki magába nézve, mintha egy tovatűnő mese foszlányai után tekintenénk... Volt egyszer egy császár...

13.

Augusztusvégi délután a Gödörben. Fény, színek, meleg sugárzás. De a hígulo levegőben már a közeledő ősz sejtelmes lehellete.

Két testvér a házikó előtti asztalnál: Rozáli, meg én magam. Kijöttünk, szétnézni gazdaságomban. Énok édesanyámmal a rétet járja. A hegyről puska dörren. Szőlőpásztorunk és egyben vincellérünk riogatja a madarakat az édesedő gerezdekről. Mert vincellérünk van már a Gödörben, aki Rozáli szerint csak magának lop, más tolvajoknak sót lővén a fenekébe.

Egyáltalában sok mindenféle új szerzeményünk keletkezett az utolsó hetek alatt. Mert Bándi bácsi és Imre véghezvitték a tervezett dolgokat: Dávid földecskéjét eladták s az árából tisztába tettek mindent. A törvénnyel kibékülve, mi is beleszövődtünk az új világ rendjébe. Épületeink megszépültek, megtakarodtak, szerszámaink meggyarapodtak, állataink is szaporodtak s fizetett cselédeink dolgoznak istállóban, kertben, földeken. Az új kocsisunk például igen büszke ember, közelébe se akar engedni a lovaknak. Nem olyan jóféle jámbor lélek, mint Piczula bácsi volt.

Igaz, Piczula bácsi!... Az Isten úgy rendelkezett felőle ezelőtt vagy hat héttel, hogy magához vette az asszonyát. Most már nem kell „aggmen" legyen, gondoltuk, békében élhet... De

Piczula bácsi már nem is akart „aggmen” lenni. Egészen mást akart. Egy-két hétig lógatta az orrát özvegyi bánatában s még többet ivott, még rongyosabban dűlöngélt. De aztán egyszerre csak kezdett mosdani, a gúnyája is rendesebb lett s meghegyesedett a kusza bajusza. Szinte józanul s legényesen lépegetett az utcán. Tán két hete, hogy benézett hozzánk egy este s jelentette anyámnak: nem is olyan öreg ő, ahogy eddig látszott s a házikója, kertje, földecskéje se kutya. Kati legalább is így gondolkozik s ő mér is ne venné feleségül? Tán fiatal Kati hozzá képest, de ő majd megmutatja... Anyám csóválgatta a fejét s azt mondta, hogy egy véka búzára nem érdemes malmot építeni, de Piczula bácsi erre csak azt válaszolta, hogy majd letöri a derekát Katinak, ha máshonnan is járnának őrletni... Ebből én azt képzeltem, hogy Piczula bácsi molnár lett s malmot szerzett valahonnan, de féleszű lévén, csak a maga termését akarja őrölni rajta. Anyám azonban eziránti nyilatkozatomra a fejemre veregetett, Rozáli pedig úgy kacagott, mint valamikor régen, lánykorában.

Akárhogy is értette Piczula bácsi, amit mondott, tény, hogy az egész falu őt, meg Katit beszéli s mindenki kíváncsi a lakodalmukra.

Dávid földecskéjét is sikerült magyar embernek eladni. Győrbíró Jóska vette meg, fiatal, nagydarab legény Háromszékről, akinek égett ott talpa alatt az apai örökség, valami hatósági ügy miatt. Eladta hát a magáét s Vásárhelyen lézengett, ott akadt rá Imre a fogadóban, amint éppen el akarta szórni, amije volt. Kártyába elegyedtek s aztán összebarátkozván, Imre rávette, hogy bújjon el Gerléden s tegye a pénzét a mi földünkbe. Így került Győrbíró Jóska a közelünkbe s mivel Dávid dolga csak nem akart eldőlni, éppen a napokban egyezkedett meg anyámékkal, hogy nekünk is segít, részibe.

Bévallom, nem tetszik nekem, hogy mindenféle új ember harap a kenyerünkbe. Ha még egy kicsit kínlódunk, én is beletanulok már a gazdai dolgokba s nem kell idegen hozzá, amíg Dávid hazajöhet. Akkor aztán éppen nem. Ez a Jóska is, lehet, ért a dologhoz, de nem közénk való ember. Buta tréfái vannak s csak maga kacag rajtuk, lómódjára nyerítve, harminckét nagy fogát mutogatva.

Ahogy ezeken jár az eszem, itt ülve az asztal mellett, ebéd után, egyszer csak megszólal Rozáli, mintha hangosan folytatná a gondolatomat:

- Mert, tudod, Áron, nem csinálhattunk mást ebben a mi keserves állapotunkban. Te azért még nem vagy felnőtt ember, akármilyen ügyes is lettél a dologban, nó!... Aztán te még... neked még...

- Mi az, hogy én még, nekem még? - emeltem rá a szememet kutatva s rossz érzéssel.

- Várj csak - legyintett néném. - Csihadj kicsit... Elég a hozzá, hogy lásd, Dávid bátyád szegény még mindíg nem szabadul s a szívem szorulása sokszor azt nyilallja, hogy hiába volt édesanyánk próbája is a császárral: sokára lesz az, mire itthon látjuk... Imre pedig, az uram, Imre bátyád... Nincs férfi a háznál, Áron!

Elsötétült arcába néztem:

- Mér nem jön hát Imre bátyám közénk dolgozni, ha így van!

- A várost választotta, végképpen! - sóhajtotta Rozáli. - A várost, s nem engem, érted? Hívott, hogyne hívott volna, de én ha valaha, akkor most éppen nem hagyom Gerlédet s szegény anyánkat. Én mondtam neki: válasszon végre köztem s a város között, mert csak egyikkel élhet a kettő közül... A pénz, amit félreraktam, nem volt elég a teméntelen adósságra, ezért arra kértem: adja el a vásárhelyi házat s jöjjön vissza hozzám s a földhöz: mi nem csaljuk meg, mi meggyógyítjuk, szeretjük...

- S mit válaszolt? - kérdeztem.

- Szavakkal semmit, csak kérlelt, hogy menjek vele... De cselekedettel igenis válaszolt: itt adta el a földje egy részét a zsidójának, hogy a vásárhelyi házat megtarthassa. Most már majdnem annyija van a zsidónak, mint neki... S ki tudja, mi vár még rám?

- Szegény néném! - tettem karjára a kezemet. - Tőlem ne rejtse el, mit gondol. Hallottam, amikor egy éjjel anyánknak elmondta a bánatát... Imre bátyám nem a mi fajtánk... Jöjjön haza, néném, hozzánk!

- Az lesz a vége! - törülte le könnyét Rozáli s felállt. - De azért mondám, hogy úgy kellett tennünk, ahogy tettünk... Ezt a Győrbíró Jóskát is csak ezért kellett belefognunk a magunk dolgába...

- Én nem helyeslem... S hamarosan feleslegessé is teszem!

- Nem, Áron... Te nem... Idehallgass, ezt meg akarom mondani neked itt künt a Gödörben, hogy aztán meggondolhasd hazáig s ne mondj ellene édesanyánknak...

- Mit akar megmondani?

- Hát azt, hogy édesanyánk sokat beszélget álmában édesapánkkal...

- Jól esik neki biztosan.

- Rólad beszélnek, Áron... Édesapám lelke azt mondá minap éjjel is édesanyánknak: ne hagyd, hogy Áron tudatlan falusi maradjon! Ha azt akarod, hogy nyugalmam legyen ideát, ne hagyd! Tudod, hogy mindíg arra törekedtem: úri ember legyen a fiúkból, tanuljanak, lássanak világot, vigyék el messzire az Ernyei név becsületét... S ha Dávid már így van, most Áron következik...

Hirtelen fordult velem a világ s megkapaszkodtam az asztal szélében.

- De én itt akarok élni s dolgozni Gerléden! - kiáltottam. - Nem akarok haszontalan tudományokkal bajlódni! A föld munkája a legszebb tudomány...

- Jó, jó! - biccentett Rozáli. - Én értem. Ne nekem kiabálj. S édesanyánknak se, hallod-é? Mert édesapánk lelke akarja s vele hogy szállsz szembe?... Bé kell menj a Kollégyomba, diáknak, ezt jó, ha most mindjárt lenyeled.

- Sze' már idős is vagyok hozzá, hogy elől kezdjem! - tiltakoztam dühösen. - Láttam azokat a viaszpofájú kölyköket... Csak nem ültetnek közéjük? Szétrúgom az egészet, azt a...

- Meg ne fulladj! - emelte fel ujját Rozáli. - Eridj, fuss a hegyre, fújd ki a mejjedből!

Mentem is, mert a sírás már a torkomat markolászta. Berohantam a fák közé, csörtettem, mint a vadkan s bolondul folytak a könnyeim. Szabad madár voltam én s bajban, búban is könnyűszívű, hamar vigasztalódó barázdával, erdővel, mezővel. Szerettem a nagy eget, a széllel verekedést, az egyedül való gondolkozást a dombokon bolyongva. Hogy én padba üljek, könyvekbe bujjak, tanárpálca alatt lapuljak, zárt kapu mögött raboskodjam s beleszoruljak az iskolai rend kalodájába? Jobb volna meghalni, most mindjárt!

Meghalni!... Mintha vasmarok fogta volna meg a szívemet... A halott apa keze... Hiszen a halálban egyenesen odafutnék, a markába! S a halottakkal nem jó találkozni, ha éppen ellenükre tettünk. Ha pedig megszöknék hazulról? Nem, erre csak egy bolond pillanatig gondoltam. Hiába!... Akkor is elszakadnék a földemtől, anyámat megölném vele s apám haragos lelke akárhol utolérne, mert hisz a halottak mindenüvé rögtön eljuthatnak...

Hazáig szó nélkül döcögtünk a szekéren, az út istentelen göröngyein nem is lett volna tanácsos beszélgetni, noha utóbb meggondoltam, hogy ha sikeresen kettéharapom ott a nyelvemet, nem küldhettek volna Kollégyomba... De hazaértünk s késő bánat ebgondolat...

Otthon anyám megerősített hadállásban várt: Zúzó tiszteletes úr, Iszlai keresztapám és Szamócza bácsi ültek körülötte az asztalnál, az utóbbi rúgkapáló kandúrt szorongatott fájós hasán, melegítőül, mert mint többször mentegetődzve jegyezte meg a fenevaddal viaskodva, a nősténynek szopós kölykei vannak s anyai hivatásának teljesítése gátolja a hasmelegítésben.

Ilyen bölcs és tekintélyes bíróság előtt csak az ítélet alázatos meghallgatása lehetett osztályrészem.

Zúzó bácsi öblögetve helyeselte édesanyám elszánását, hogy apám emlékének tiszteletére és akaratának engedelmeskedve, a Kollégyomba küld. Csak addig éltesse őt az Isten, - mondá - amíg én pap leszek, hogy a helyébe üljek Gerléden... Nem is volna olyan nagy csoda, mert mi neki az a tizenkét-egynéhány esztendőcske, mire palást lehet a vállamon? A dicső gondolat olyan köhögésre ingerelte, hogy lilaszínűre vált az arca s szinte ott fulladt meg a szemünk láttára...

- Olyan köszöntőverset csinálok én az installációdra, Áron fiam, hogy az angyalok sírni fognak az örömtől! - rikkantotta Szamócza bácsi, nagyot ütve öklével a kandur fejére, amely fel akarván használni a lelkesedés szent pillanatát, ugrani készült. - Bestia! - hörögte Szamócza bácsi, összegörnyedve a görcs alatt.

Keresztapám kacagott:

- Biztosan megéritek, látom! De én inkább elpatkolok Áronért, hogy a kollégyomnak hagyott földem kamatjait megkaphassa... Sőt, meg se halok egyelőre s mégis megkapja! Mert ősztől fogva a jövedelem felét már béküldöm neki!

- Látod, Áronkám, - mosolygott rám édesanyám bánatos szemével - az én jó tanácsadóim, a te jóakaróid mind helyeslik kívánságomat, ami a szegény, drága édesapádé is: örvendj hát rajta, lelkem, hogy tanulhatsz s tudós úriember lesz belőled! Meglátod, hamarosan megszereted azt a híres régi kollégyomot s a sok szép tudományt, ami ott buzog! Büszke leszek még tudós fiacskámra! S boldog lesz édesapád lelke is a fényes angyalok közt!

A férfiak előtt nem akartam elbőgni magamat s összeszorított fogakkal csak fejet hajtottam mindezekre.

Hanem, mikor már lefeküdtem és édesanyám benézett hozzám, magamhoz karoltam a nyakát s elengedtem a könnypatakot, hadd folyjon, zuhogjon...

Sírt ő is, szegény. Vigasztaló, biztató szócskákat tördelt a fülembe, lefektetvén a párnára, mint egy kisdedet. Sírni sírt, de az akaratát nem változtatta meg. - Ennek így kell lenni - ismételgette, a hajamat cirógatva.

Megéreztem s megértettem, hogy nem szabad, nem lehet ellenkeznem. Teljesen, sivár bizonyossággal átláttam, hogy hiába minden, elvégeztetett s nemcsak én, de ő is csupán engedelmeskedtünk a nálunk erősebb kényszer hatalmának.

Ettől kezdve keserves búcsúzás volt az életem Gerléden, mindentől, amihez hozzánőttem, egészen október végéig, mikor eljött a nap, hogy be kellett menni Vásárhelyre.

Még most sincs erőm hozzá, hogy ezt a búcsúzást leírjam. Annyi sok-sok év után, életem alkonyán is felsajog bennem a kín s a kétség is: miért kellett ennek így történnie? Megérdemelte-e mindaz, amivé lettem s amit elértem, hogy elszakasszanak érette együgyű, igénytelen, de békés, boldog otthonomtól és osztályrészemtől? Furcsa érzés maradt meg lelkemben, kitörülhetetlenül. Mintha falusi gyermekkoromban már érett és kész férfi lettem volna s egyszerre visszataszítottak egy félénk, tipegő, dadogó kölyökségbe, ahonnan keserves hosszú esztendők útján fuldokolva igyekeztem kievickélni, de... De talán mai napig se értem vissza arra az emberi magaslatra, amelynek csúcsán akkor állottam. Mert vajjon hasonlítható-e az

elméletekkel összevissza tépett lélek fanyar érettsége a természet korán férfiasra nőtt gyermekének nyugodt, töretlen életszemléletéhez, életvállalásához?

Vagy csak én láttam úgy, vagy tényleg van egy rejtelmes megérzés a falu arcának egyformasága mögött: akárhogy is, ítéletem napjától kezdve valami fátyol ereszkedett lassan közém és eddigi környezetem közé. Idegenedő szemmel tekintett reám még a borjú s a virág is... A cselédség hamar tudomást vett sorsom fordulásáról s mintha kettévágták volna, megszűnt a velük egy életet élő gazdafiú iránti ősi érzésük: a bizalom és tisztelet sajátos keveréke. Hidegebb köszöntés, üresebb tréfálkozás, zárkózóbb beszéd illetett már, mint eddig... A falusiak hozzászólásai is közeli távozásomhoz, őszinteségnélküli, tartalmatlan szólásformáknak hangzottak s élő visszhang nélkül, süket csendben vesztek el.

Énok pedig egyszerre nőni kezdett, mintha felülről húznák. Lépése férfias, büszke lett, arcán magabízó mosoly jelent meg s mintha csak a vállával hátrataszított volna, minden munkában a helyemre állott, kivette kezemből a dolgokat s kímélni kezdett, akár a beteget.

Néha úgy éreztem: hullám kapott a hátára s tehetetlenül vitetem vele magamat, egyre messzebb boldogságom ködbevesző szigetétől...

Mikor aztán már minden egybemosódott könnyborította szemeim előtt, Vásárhelyt találtam magamat, Bándi bácsiéknál.

Pepi néni csattog, mint a réztányér, elnémítva mindenkit, miközben elharsogja véleményét a kollégyom ázott kutyaszagú coetusairól, a surgyét áruló pedellus szemtelen kapzsiságáról, az ócskán vásárolt tankönyvek méregdrága voltáról s a tanárok egyikének-másikának pökhendiségéről... Mert Pepi néni már előttünk érkezett s be is iratta Gábor fiát az első osztályba. „Jánosom” ugyanis megint reábízott mindent, tartja a fogadását s nem jő bé a városba, amíg osztrák rontja a levegőjét.

Mi ketten Gáborral, egymást nézegetjük, ismerkedünk, eleinte kurta vakkantásokkal. De hamarosan rájövünk, hogy sok közösség van a sorsunkban s egyformán útáljuk azt, ami reánk vár. Ettől kezdve lassan melegedni kezd bennünk a barátság. Délután már együtt megyünk, könyveket vásárolni nekem s szétnézni a kollégyomban.

Gábor napok híján egyidős velem, de magasabb, vékonyabb. Kiülő arccsontjai s hegyes álla miatt az ábrázata háromszögű. Széles homloka felett, sűrűn égnekálló haja vörösesszőkén csillog. Szeplős, még a keze feje is. Világosszürke szemei kicsit dülledtek s keményen összeszorított szája szúrós tekintetével együtt azt mutatják, hogy büszke, akaratos, eszét ismerő fiú. Hamarosan kiderült, hogy bár ő is a gazdálkodásban segített otthon, nem elégedett meg úgy a falusi élettel, mint én, sokkal többet olvasott és tud nálam s az a célja, hogy mindent megtanuljon, amire az emberi ész egyáltalában képes. Ilyenféle rejtelmes és bölcs mondásokat lökött felém: „A tudás hatalom”. „Vasakarat sikert arat”. „A tinta többet ér, mint a vér”. Honnan az ördögből szedte, nem mertem megkérdezni. De csodálat ébredt bennem iránta s önként alávetettem magamat tekintélyének.

Paniti Gábor a nemesi származását is erősebben érezte és hangoztatta mint én, aki ezt a körülményt, a nép között élve, úgyszólván teljesen jelentéktelennek tartottam. De ő már azt is tudta s az első két-három napon legalább tízszer kijelentette, dülledt szemeivel szigorúan nézve belém: „A nemesség kötelez”. Szerettem volna, ha ezt a szépen hangzó jelmondatot kicsit meg is magyarázza. De könnyen lehet, hogy ő maga se értette egészen, inkább csak sejtette, hogy a maga biztatására való.

A kollégyomba éppen úgy vonakodva s borzadozva jött, valamint én is. De más oka volt rá. Őt szellemi önérzete sértette, hogy elől kell kezdje a dolgot, nála kisebbek, butábbak, tudatlanabbak között. Kérelmezte is, hogy egyszerre a negyedik osztályba vegyék fel. De a

pedagogarkha kifaggatván, megállapította róla: sokat tud, azonban levegőbe épített összevissza, az alapok és elemek bírása nélkül. Tehát csak kezdje az első osztályban, s ha gyorsabban pótolja hiányait, később ugorhat.

- Ugrok is én! - vetette fel a fejét Gábor, mikor ezt nekem elmondta. - Az egész öreg szemétdombot átugrom, hamarosan! Ferenc bátyám ott fenn Pesten nemsokára professzor lesz... Lehet, hozzá megyek, mihelyt itt vittem valamire...

Csodáltam, hogy ez a nagyeszű, ritka kiváló fiú mindjárt olyan bizalmas és barátságos lett hozzám. Kicsit ugyan pártfogolt és vállveregetett, de ez talált hozzá s cseppet se bántott engem. Főleg az tetszett meg benne, hogy a gazdálkodási tudásomat s az élet dolgaiban való, korai önállóságomat nem nézte le, sőt elismerőleg méltatta. Az is nagy dolog, ismerte el, ha valaki ért a földhöz, a marhához és a cselédekhez. De nekünk ki kell törni a faluból, hogy a tudomány útján az országot hódítsuk el a némettől.

- Az öregek elvégezték! - suttogta rejtelmesen. - S el a honvédek is... Apám a háborúig politikai s bírói hivatalokat viselt, művelt jogászember - De a Kossuth-üggyel együtt ő is hasra esett, szegény. Most visszahúzódott a faluba s földjét túrva várja, hogy minden csodára megforduljon, még a szakállát se akarja nyírni addig... Engem se akart iskolába küldeni a német világ végéig, de édesanyám addig zörgött neki, hogy most mégis eresztett, végtére... Ő s a hozzá hasonlók már csak álmodnak, tudod... Nem élnek, csak álmodnak... Mi fogunk élni!

Bizonyos, hogy Gábor fölényessége, merész szárnyalása erősen hozzájárult a saját, másgyökerű idegenkedésemhez a kollégyom iránt s ez magyarázza, hogy első pillantástól kezdve valami kicsinyléssel, megvetéssel néztem mindent s mindenkit a rámkényszerített új világban. Ez lett az oka keserves szenvedéseimnek az elkövetkező néhány esztendő alatt, amíg az alsó osztályok kásahegyén átettem magamat.

De ezekben a napokban még, Bándi bácsiéknál tanyázva, lehetőleg elhessegettem magamtól a kollégyomi élet rám váró árnyait s a beköltözés és évnyitás idejét megelőző rövid, utolsó szabadságot alaposan kiélveztem, Gáborral csatangolva a városban s a közeli környéken.

Vásárhellyel akkor kötöttem közelebbi ismeretséget. Semmiféle mezei munka fáradtsága nem hasonlítható ahhoz az izomlázhoz, amit estenként a lábaimban éreztem. De talán ez az oka, hogy az „izomemlékezet” folytán olyan elevenen és felejthetetlenül megmaradt lelkemben a város minden utcája, zege-zuga, épülete és keretező tájrészletei.

Gábor, mint igazi tudós-inas, notesszel és plajbásszal járta mellettem az utcákat, mindenütt megállt, szemlélődött, minden régi feliratot bejegyzett, sőt térképvázlatokat is hevenyészett a látottak fekvéséről.

De ettől eltekintve is ámulnom kellett, hogy apjától hallva, vagy könyvekből olvasva, mennyi mindent tudott már eddig is a város multjáról, egyes házak történetéről, nagy családokról s már nyomtalanul eltűnt régi épületek felől is.

Szamócza bácsi egész iskolai tanítása semmiséggé zsugorodott ahhoz képest, amit egy nehány nap alatt megtudtam, részben Gábor s részben saját szemeim jóvoltából.

Eddig például azt hittem, hogy egy várat odaépítettek az emberek, ahová éppen nekik tetszett valamiért, minden különösebb ok nélkül. De mikor megmásztuk a város felett messzebbről uralkodó Somostetőt, Gábor felnyitotta a szememet, rámutatván, hogy a hegyből kiszögellő foknak az a lépcsőzete, mely a Maros tere fölött elkülönülten nyomul be a városba, az egyetlen alkalmatos hely volt, ahová a várat építeni lehetett és kellett. Innen jól látni a falak szabálytalan négyszögét, melyek a terasz alapvonalait követik engedelmesen. Igen, azt is, hogy eleinte csak a délnyugati sarok volt beépítve, a nagytemplom körül, a legmagasabb oromszélen, ahogy a régebbi, kisebb bástyák szűk tömbje is mutatja. Gábor tudta azt is, hogy

mikor Básta és Mihály vajda feldúlták ezt a kicsi fészket, a híres bíró, Borsos Tamás Brassóba menekült s ott csodálván meg társaival a hatalmas várat, határozta el, hogy ha az Isten hazasegíti, itthon is ahhoz hasonlót fognak emelni. Vagy ötven esztendeig mind épült is aztán, sok ellenkezés, huzavona s veszekedés közepette. Most jól megszámlálhattuk innen a magasból hét bástyáját is, melyek közül név szerint én csak a délnyugati sarkon levő, hatszögletű Vargák-bástyáját ismertem, cifra gyámköveivel, három traktusával s a mellette levő kis felvonóhíddal, mely a templomba vezet, hogy a hívők - a katonai parancsnokok akarata szerint - béjuthassanak a nélkül, hogy a várba léphetnének.

De Gábor még másik kettőnek is tudta a nevét, az északnyugati, négyszögűt Szabók-bástyája, a keleti ötszögűt, a négyemeletes, legmagasabbat Kádárok-bástyája címmel említvén.

Nó, de nem elégedtünk meg azzal, hogy távolból szemléljük a vár képét, Gábor hajthatatlan volt, lentről is alaposan szemügyre kellett vennünk köröskörül. Mint valami szerencsés felfedező, rikkantott örömében, hogy beírhat noteszébe a Szabók-bástyájáról egy latin feliratot, melyet még nem értett ugyan ő se, de kivette belőle, hogy a bástya 1638-40 között épült. Feltétlenül szükségesnek ítélte, hogy az egész várat körüllépjük, egyforma, hosszú lépésekkel s diadallal írta be, hogy az egésznek kerülete pontosan 1060 lépés, és pedig a nyugati fal 285, az északi 260, a keleti 275 és a déli 240. Hozzávetőlegesen befirkantotta, hogy az északi, keleti és déli oldal sáncárka öt öl széles és négy öl mély, a falak pedig hatnyolc öl magasságra becsülhetők. Fenséges öntudattal nézett rám notesza fölött. Én lógó nyelvvel, lihegve és verejtéktől csorogva, tisztelettel bólogattam, magamban kérve az Istent, hogy a tudás éhsége mellett kordítsa meg a gyomrát is, hadd mehessünk ebédelni.

Egyik délelőtt megtekintettük a Nagytemplomot, miután Gábor a harangozót Bándi bácsi pipadohányából elorzott ajándékkal rávette, hogy bevigyen oda s mindent megmutasson.

A harangozó karikalábú, kicsi öreg ember volt s polgári foglalkozásában csizmadia, tehát tudós és bölcs férfiú. Önmagáról harmadik személyben beszélt, mint tisztelt és fontos személyiségről.

- András bácsi hajlamos megmutogatni a szent sátort! - jelentette ki, megszagolva az illatos szűzdohányt. - Mért? Azért, mert így is úgy is ezen harangozási foglalatossága idővesztegetés kapcsolatával lévén egybefűzve, déli kongatásig éppen ráér.

Ahogy a Vargák-bástyája melletti függőhídon bejutottunk a templomba, András bácsi csaknem orvosi szakértelemmel sorolta fel szidalmaiban az osztrákok belső szerveit, amiért a „fundust” elzáratták a hívek elől s a torony ajtóját is berakatták.

- Mer a templom körüli belső tér hajdan a miénk volt s most is annak kéne legyen! - dohogott. - András bácsi még a nagyapjától tudja, hogy örökétig perelt érette az eklézsia a katonákkal, hiába. De régebb legalább a kapun járhattak bé az istenfélő lelkek, míg most lám, azt is elrekesztették ezek a becstelenek!...

Hanem belül gyönyörű volt az óriási hajó, magas, csúcsíves ablakaival s gerezdes-boltú szentélyével.

- Valaha nem ilyen volt - jelentette ki András bácsi. - Nemcsak a kölyöktemplom, - mutatott bütykös ujjával a szentélyre - hanem az egész mindenség hegybefutott odafenn, iszonytató magasan, amíg le nem égett s be nem omlott. Költség híján s könnyűség okából alacsonyították így le az újjáépítők.

Belülről nyitotta ki a főbejárót s kimentünk a portikuson át a főkapuhoz, amely most el volt rekesztve falakkal.

- Nó, ez még a pápista időkből maradott meg! - mutogatta András bácsi a kapu nagyszerű csúcsíveit, amelyek remek oszlopsoron nyugodtak. Gábor azonnal rajzolni kezdte noteszébe.

Körüljárva a templom déli, szabad oldalát s hátsó részét, András bácsi az oldaltámaszokat magyarázta, hogy né, le van csapva a tetejük, a fedél alá, pedig azelőtt felülemelkedtek rajta, tornyosak valának s kőcsatornák kötötték össze őket...

- Menjünk fel a toronyba! - pislantott a magasba Gábor.

- Az ám, a toronyba! - legyintett András bácsi. - Ezelőtt a régi iskolaházon át lehetett szépen felsétálni. De azt is elfalazták, fene a csontjukba!... Most András bácsi botorkálhat a létrán, a padlásra, az angyalok kegyelmébe ajánlva a nyakát! Próbálják meg csak magik is!...

Öreg kora dacára mégis csodafürgén kapaszkodott előttünk a szédítő-meredek létrán, amely a karból támaszkodott a boltozatbavágott nyíláshoz. Csak lehúnyt szemmel mertem utána mászni. Végigbotorkálva az irdatlan padláson, a toronyfalba vágott résen bujtunk be s a torony második traktusára jutottunk. Innen ismét kisebb létrákon haladtunk fel a sisak alatti nagy ablakokig, a harangok alá.

Elrémültem, közvetlen közelből látva ezeket az óriásokat. Az egyik akkora volt, mint valami ércsátor, tíz ember is alájabujhatott volna s nyelvének kalapácsára nyugodtan rácsücsülhetnék hintázni, persze vigyázva, hogy oda ne kenjen a harang falához. A megsüketülés még akkor is kétszerkettő lenne.

Gábor is tisztelettel bámult rá, mikor András bácsi mondta, hogy csekély 3110 fontot nyom s öregebb kétszáz esztendősnél is.

Nó, a másik se utolsó, a „Zángó”, amelyet százötven évvel ezelőtt Sásváron ástak ki a földből, ahova tán a tatárok elől rejtették valaha. Kiemelés közben az alsó karimája meg is töredezett, attól kong olyan szakadozott, bús rezgésekkel, mikor András bácsi temetésre húzza.

De tán még a harangoknál is szebb látvány volt az ablakokon át köröskörül elénk táruló város képe.

Előttünk, néhány háztömbön túl, a Nagypiac hosszú, szabálytalan négyszöge villogott, innenső végén a Poklos-utcába torkollva. A régi tanácsház helyén most fiatal fácskák sűrű sorai lengedeztek, zsúfolt, apró sétaligetet alkotva, eljövendő hűs árnyékok ígéretével.

András bácsi mutogatta a híres házakat: az az Apolló-szála, az a Görög-ház, ott a Henter-ház, emitt a Lábas-ház, azt né, Petráskó-háznak hijják. Hogy az meg micsoda? Hát az új város-háza... Itt a szegeleten a kéttornyú templom s a zárda a katolikusoké, oskolájuk amott vagyon a Lábasháznál. A Teleki Domokosé az az irdatlan...

- Azt már ismerem! - szóltam közbe, visszaemlékezve a császár fogadására.

- Arra tovább lefelé a Ferences barátok temploma s zárdája vagyon, ott meg, a Hajósköz nyílásánál, a luteránusok imádkoznak.

- S az ott, a magaslaton, balkézről?

- Ménoriták - pislantott arra András bácsi. - De nézzenek csak erre, a jobb kéz felőli sarokba. Látják-e azt a gömbölyűséget?... Na, az a Bodor kútja, négyfelé pöki éjjel-nappal a jó ivó-vizet.

- De a felsőrésze valami oszlopos, nyitott, kerek tornác! - meregettem a szememet.

- Muzsikáló-szék - biccentett András bácsi. - Ezek a csehek trombitálnak-csattognak benne hetenkint két délben... De régebben a kút maga muzsikált, vagyis a víz, ami a fedélbe rejtett

masinát hajtotta s napjában négyszer is, magától megszólalt, mindíg azon órában. Fene egy tudós volt az a Bodor...

- Igen, - szólt közbe Gábor - édesapámtól hallám, hogy mikor bankót csinált s elítélték, kérte: engednék meg, hogy utoljára még igazítson valamit a muzsikán s akkor úgy elrontotta, hogy soha nem is nyikkan többet. Bodor meg a tömlöcben halt el.

- Nem a - rázta fejét az öreg. - András bácsi jobban tudja: fejét vették ott a kút tornácában... S három éjjel, három nap vért eresztett a kútnak mind a négy szája... A szobor meg, aki a tetőn állott, magától porráment...

Áhítattal hallgattam a mesébe illő történetet, de Gábor gúnyosan vonta el a száját:

- Legenda!

- Nem gerenda vót a, az a szobor, - erősítette András bácsi - hanem márványkő. András bácsi nagyapja még üsmerte, úgy hitták: Apa-ló. Mi a fenéér, mikor emberformája vót, ki tudja?

- Apolló? - igazított Gábor. - Görög Isten. Az lehetett.

- Pediglen Bodor nem vala görög - elmélkedett András bácsi. - Székely vót, akárcsak más tisztességes ember. Node, ha csaló görög istene volt, mit várhatott egyebet?

Én azonban nem törődtem többet Bodorral, mert lenézve az északi ablakon, földbegyökerezett a lábam... A templom ablaktalan falához támaszkodó házban felismertem a börtönt, ahol Dávid bátyám sínylődik s ahonnan a prófoszné sápadt kertecskéje most is idelátszik, a szomorú udvarról.

András bácsi tekintetemet követve, ismét szidalmakban tört ki:

- A mi iskolaházunk volt az, tudják-é?... S most szegény honvéd-rabokat kínoznak benne, hogy a magasságbéli Isten sujtaná agyon a hóhérfajzatját! S né, nem átallják disznyóólakat s árnyékszékeket rakni a Jéhova szent sátorának oldalába!

A többit már nem lehet leírni.

Mit nem adtam volna érette, ha szegény bátyámat meglátom az udvaron, vagy legalább az a kedves prófoszné kiperdült volna egy pillanatra a házából! De az udvar néma és üres maradt.

Felfedező, ismerkedő barangolásainkat még napokig folytattuk s Gábor notesze tele lett mindenféle bejegyzéssel. Bándi bácsit is sokat faggatta olyanokról, amiket nem tudhattunk meg útközben. Így kiderült, hogy a vár háta mögötti részt Németvárosnak hijják, pedig egy fia német nincs benne. Igen, mert József császár, a kalapos király csakugyan németeket telepített volt oda, hanem a székelység megette őket s utódaik ma már csak magyarul tudnak. A Klastrom-utcán pedig a reformáció előtt apácák zárdája állott, de ma még a romjait is hiába keresnéd.

A református temetőben jó félnapot bolyongtunk, a Szent Miklós-utca feletti magaslaton, mint valami gyönyörű, az ősz csodaszíneiben lángoló, lombos, virágos kertben. A cserfalábakon álló nagy színben prédikálószék és padok állottak, a temetési szertartás céljából s Gábor lebetűzte a bejáró feletti gerendáról, hogy ez a nagy mesterséggel ácsolt alkotmány Teleki Mihály özvegyének, Vér Juditnak hagyományából épült 1698-ban, Tek. Halmágyi Mihály uram bíróságának idejében. Azt meg Bándi bácsi tette ismeretessé előttünk, hogy a négy szegletén tornyosodó óriási kőrisfákat a Sárospatakról idemenekült diákok ültették 1716-ban.

Meglátogattuk a Király-kútját is, nem messzire Bándi bácsi házától, az Újvárosnak nevezett részen, ahol nagy kertek terjedeznek s valaha római tábor volt, a nagyszerű hidegvizű forrás körül. De jártunk mi a Szent Király- s a Szent György-utcákon is s befutottuk a mi utcánkból

nyíló közöket, sikátorokat éppen úgy, mint a kollégyom körülieket, amik közül a Tyúkszer- és a Gagyaszár-utcák nevén jókat kacagtunk.

A Maros partjára is leereszkedvén, láttuk a Dinnye-földet, ahol annakidején a dicső II. Rákóczi Ferencet fejedelemségbe installálták s megszemléltük az Elbát is, a folyó két ága közti jegenyesorokkal ékes mulatókertet, melyet a hugenottaivadék, Houchard József mérnök létesített.

Mire be kellett vonuljunk a kollégyomba, úgy éreztem, mákszemnyi hely se maradt a fejemben, hogy még valami új ismeretet tudjak belegyömöszölni. Gábor ellenben azon sajnálkozott, hogy az idő rövidsége miatt nagyon keveset és felületesen ismerhettünk meg a városból, ahol ezután élni fogunk.

Vagy két hétre aztán egészen elmerültünk és eltűntünk a kollégyomban, amíg tanárok és öreg diákok igyekeztek beletörni fejünket, derekunkat és csontjainkat az új igába. Ez idő alatt nem is volt szabad kimennünk a városba s Bándi bácsiéknál se jártunk. Édesanyám is, Pepi néni is hazamentek közben, ott hagyva minket a kietlen árvaságban.

November közepén jártunk már, amikor Bándi bácsi egyszer csak bejött a cétusba s mondá, hogy elkéreztetett délutánra és estére hozzájuk. Úgy készüljek, hogy éjszakára is náluk alszom s másnap délig nem kell tanórákra jönnöm. Nagyon megörvendtem s csak azon csodálkoztam, hogy Gábort miért nem hozza ki velem? De azt mondá, most csak én jöjjek, majd a hét végétől kezdve minden vasárnapon náluk leszünk ebéden, én is, Gábor is.

Bándi bácsi nem volt hajlandó egyebet közölni. Így azt hittem, álmodom, mikor édesanyám tárta felém karjait, a kanapéról felállva. Nagyot kiáltva öleltem át s szorítottam arcához arcomat. Hiszen még sohase voltunk eddig távol egymástól s ez a két hét az idő tengerének tetszett.

Eltartott magától karjaival s aggódó figyelemmel szemlélte színemet, állapotomat.

- Megfogytál kicsit s megsápadtál, lelkem! - suttogta. - De remélem, csak a kezdet teszi! Most mondd el gyorsan, hogy ízlik a tanulás s az új élet?

- Íze semmi nincs! - válaszoltam őszintén. - Olyan mint a rágós hús. Mi magunk meg, akár a malacok, ólba zárva... Tanulni még nem sokat kellett eddig s amit kellett, az elég gyermeki, unalmas...

- Így kezdődik! - szólt közbe Bándi bácsi. - Később tarkább lészen.

Elvágtam a dolgot s az otthoniakról kérdezősködtem, majd Lilával és a kicsikkel beszélgettem egy keveset, amíg illő lett megkérdezni: miért is jöve bé édesanyám? Tán nem azért fáradt csak, hogy engem lásson?

- Ha nem is azért, gondolhatod, hogy mennyire szerettelek volna már látni s hogy örvendek a látásodon! De most még csakugyan nem jöttem volna, ha Bándi bácsi nem izen értem... Dávid bátyádhoz megyünk be ma s akartam, hogy te is jöjj. Őtet hajnalban Szebenbe viszik...

- Szebenbe?... Igaz, emlékszem: gróf Hunyadi mondta volt, hogy ott lesz a főtárgyalás. Tehát őt is odaviszik... Széna ez vagy szalma?

- Mi azt reméljük, fiam, hogy jót jelent. Már az is, hogy nem tartják itt tovább ok nélkül s végére haladnak a dolognak, biztató. Mert ugye, Ézsaiás lelkem, ott Szebenben már csak az ítélkezés van hátra?

- Azt kell gondoljuk... csakis az lehet! - bólogatott Bándi bácsi. - Bízzunk az Istenben, hogy most már hamarosan vége lészen ennek a kegyetlen hosszú processzusnak s jóvége!

- Öt hónapja már, öt hosszú hónapja, hogy Dávidom ártatlanul szenved! - sóhajtotta Lila. - Jaj, lelkem édesapám, ha most Szebenbe viszik s ott ismét előlkezdődik a gyötrelem!... Ha ott is hetekig... hónapokig...

Arcát kis kendőjébe temette.

- Eddig legalább láthattam s izenhettünk egymásnak... De az a Szeben, az ugye messze van? - emelte könnyes tekintetét apjára.

- Az biza vagy három napi út ide, szekéren - tudatta Bándi bácsi. - Igaz, Bem-mel gyorsabban tettük meg, de akkor nyakunk szakadtából, hegyen-völgyön vágtattunk... De nem a messzeség számít, lelkem, hanem a lélekben való együttmaradás, a hűség és szeretet... Tűrd ki békén, ami még hátra van, leányom... Isten nem hagy felettébb kísértetni, mint ahogy elviselheted.

Ilyenféléket mondott Bándi bácsi Dávidnak is, a börtönben, mikor ott felkerestük. Már nem a régi szobában találtuk, hanem egy tágasabb helyiségben, ahol ötön voltak: Dávidon kívül Muzsnai Pál, Horváth Gáspár, Deák Farkas és Nagy Dani. Együtt a jóbarátok.

Ők is szegények, főleg a kedves ifjú Deák Farkas mindenképpen vigasztalták anyámat és Lilát, hogy inkább örvendjenek ezen a dolgon, mert ha megmozdult, le is gurul már ez a kő. Csakhogy lejtőre jutott! Deák Farkas még tréfált is Lila kedvéért s mosolyt csalt az arcára.

Dávid bátyám azonban hiába igyekezett titkolni, áttört a tekintetén, szavain az elválás fájdalma s a reménység haldoklása... Úgy fogta Lila kezét, mintha sohse akarná többé elengedni.

Édesanyám meleg ruhákat hozott neki s útravalót, amit a parancsnokság megengedett. Azokat rendre megmutatta neki s kérte, hogy ügyeljen az egészségére s tartsa meg a lelke erejét is...

Aztán mások is jöttek a foglyokhoz, felkészíteni őket s búcsúzkodni. A Deák Farkas tiszteletreméltó, komoly édesapja, szelíd édesanyja s szép kis húgai is köztük voltak. Össze is ismerkedtünk a közös bajban s egymást biztatgatva, sokáig elbeszélgettünk, amíg csak a prófosz távozásra nem intett. Hanc úr elárulta, hogy a foglyokat hajnali négy órakor indítják el a várból s a medgyesfalvi úton viszik ki a városból, szekéren.

Mi tehát már három órakor talpon voltunk s felülvén kocsinkba, édesanyám, Bándi bácsi, Lila és én éjjeli sötétségben kihajtottunk a város Medgyesfalva felőli végére. Egy útszéli fa alatt megállva, dideregve várakoztunk, a csillagtalan, hideg feketeségben.

Az volt a megállapodás, hogy mikor meghalljuk a foglyokat szállító szekerek zörgését, a kocsis meggyujtja a viharfáklyát, hogy amíg elfutnak mellettünk, megláthassuk az arcukat s integethessünk Dávidnak.

Azt is kifőztük, hogy a kocsis azalatt piszmogjon valamelyik kerékkel, mintha azért állottunk volna éppen meg, mert valami baj esett vele.

Nyomasztó, komor hajnalelőtti csend feküdt a világra, csak távolról hallatszott egy bús kakas rosszul sikerült kukorékolása, mintha sírjába menekülő kísértet sápítozna. Mi se szóltunk, mindenikünk elmerült a saját gondolatába, összegubbaszkodva s egymáshoz bújva a testünkhöz orvul tapadó nedves hidegben. Már halványan szürkülni kezdett, mikor meghallottuk a szekerek távoli robaját. Kocsisunk meggyujtotta a fáklyát s a sercegő, füstölő szurkos csepű sokáig viaskodott a levegő páráival, amíg lassan lángrakapott. De mire a szekerek közeledtek, már jó nagy körben bevilágította az utat, előre s hátra. Mialatt a kocsis buzgón kalapált az egyik hátulsó keréken, mi nyakunkat forgatva s magunkban imádkozva meregettük szemeinket a sötétből kibontakozó három-négy szekér sorára: csak engedje meg a Kegyelem Ura, hogy megláthassuk Dávidot s ő minket, ha csupán egyetlen összepillantásra is!

E közben az első kocsi odaért s lelassítva kocogott el mellettünk. Csak egy valaki ült benne, köpenyébe burkolózva s ahogy tovább haladt volna, visszafordította fejét reánk. A fényben

tisztán láthatta arcunkat, de mi az övét nem, mert a gallérjába húzta s csákójának ellenzője árnyékot vetett reá... Hanem azt a két rémítő bajuszszárnyat én mégis felismertem:

- Herszényi kapitány az, édesanyám!... - suttogtam.

De akkor már a kocsi meg is állt s a kapitány lekászolódva róla, felénk intett. Az út közepére állva, hadonászott a második szekér elé:

- Halt!... Halt!...

Az is megállt, majdnem mellettünk s kocsisa ostorát feltartva, visszaordított a következőnek. Az utána jövő is megállt s tán még egy más a sötétségben.

Herszényi hozzánk baktatott, szalutált:

- Jaó reggelt! - morogta.

- Az Isten áldja meg, kapitány úr, hogy éppen ön az, aki... - rebegte édesanyám s mind köszöntöttük az öreget.

- Csak gyaorsan, kérem!... Csak egyetlen percig... Nem állhatunk itt!... - intett le ő s a második szekérről magához szólított egy altisztet.

Annak morgott valamit németül, de hallottuk az Ernyei nevet s ezt a szót is: „Kette”.

Az ember hátrament a sötétbe. Lánccsörgést hallottunk, majd valaki lezökkent a földre.

- Poarancs, poarancs! - vonta fel vállát Herszényi. - Moajd ha messzebb leszünk, mindenikről levétetem!... Schnell, Herr Ernyei!... - mordult a közeledő árnyra.

Dávid a fáklya fénykörébe ért, azután felugrott a hágcsóra s ölelt, csókolt mindenikünket, Lilát utoljára, hosszasan s mind zokogtunk.

A kocsis hűségesen kalapált tovább a keréken s az orrát szívogatta résztvevően.

Herszényi százados hátatfordítva nézett a szürkületbe nagy krákogással. De az altiszt is, áldja meg az Isten, az öklével törölte a szemeit.

- Genug davon! - fordult meg a kapitány. - Zurück, Herr Ernyei!... - S odalépve bátyám válla közé veregetett.

- Isten veled!... Isten segítsen!... Isten hozzon vissza hozzánk!... Isten... Isten!... - suttogtuk, sírtuk, kiáltottuk.

S Dávid már futott vissza, a szekérre... a lánc csörgött... a lovak dobogtak...

Herszényi szalutált:

- Csoak nem desperálni... Bízni!... Jaó napot!

- Sohase felejtjük el! - integetett neki édesanyám.

- Fizesse meg a jó Isten! - zokogta Lila.

- Áldja meg az ég a jóságáért! - köszönt Bándi bácsi s én némán süveget emeltem.

A kapitány felkapaszkodott a kocsira. Megcserdültek az ostorok. A szekerek lassan, lépésben gördültek el mellettünk.

A fényben jól láthattuk a foglyok arcait. Deák Farkas mosolyogva nézett Lilára s biztatóan kiáltozott... Mind kiáltoztak... Dávid magasra emelte bilincselt kezét s nézett, nézett, amíg csak láthattuk egymást.

Lila fehér kis kendőjével integetett utána. Integetett még akkor is, mikor már a szekerek zörgését se hallottuk.

14.

Az a Debrecen, az nagyon különös város! - merengett Bándi bácsi pipára gyujtván, egyik vasárnap, mikor ebéd után körülvettük Gáborral, hogy meséljen a nagy időkről.

December közepe volt, már a negyedik vagy ötödik vasárnap, amióta ígérete szerint náluk ebédeltünk.

Ezekre a kedves ebédekre s délutánokra készültünk az egész keserves héten át, ennek reménye tette elviselhetővé kollégyomi életünk durvaságát, unalmát, folytonos apró tüskeszúrásait. Nagy tisztelet és szeretet erősödött meg bennünk Bándi bácsi iránt, mert rengeteg sokat tudott a világon mindenről s szívesen, gyönyörűséggel tanított minket, szép intelmekkel s atyai jó tanácsokkal fűszerezvén beszédeit. Nemcsak nekem, de még Gábornak is az volt a véleménye, hogy Bándi bácsi egymaga felér a kollégyom összes osztálytanítóival, sőt azokat messzire felül is múlja s bizonyosan méltó helye volna a nagy diákok professzorai között is. Az csak a gyenge egészségén múlt, ifjúkorában, hogy leánytanító lett. Úgy is becsülte mindenki, mint ahogyan tiszteletes, tudós papokat és professzorokat illik becsülni.

Az bizonyos, hogy mi évekig, amíg csak nagy diákok nem lettünk, a legtöbbet és a legjobbat tőle tanultuk, jellemünkre is ő volt alakító hatással s az ő komoly, szelíd lelkének köszönhettük, hogy a kamaszkor vad viharán ép szívvel, örökre genyedő erkölcsi sebek nélkül vergődtünk át.

Mivel ezek a boldog vasárnapok Dávidnak Szebenbe való elvitele után kezdődtek, a beszélgetések az ő személye körül indultak s valahogy mindíg is ő maradt a központjuk, mint legkedvesebb témánknak, a szabadságharcnak megszemélyesítője. Vele kapcsolatosan elevenítette fel Bándi bácsi saját emlékeit s úgy tért aztán ki, fáradhatatlan kérdéseink nyomán, előzményekre, jelen állapotokra s jövendőbeli lehetőségekre. Sokszor az egész Európán átrepültünk, sőt még az új világba, Amerikába is bekukkantottunk, az emigránsok bolyongásait követve. A histórián s politikán kívül Bándi bácsit leginkább a haladó kor csodálatos találmányai érdekelték, amiktől ő a világbékét remélte. Rendületlenül hitt benne, hogy mindezek a csodák Magyarországra és Vásárhelyre is el fognak kerülni s fellelkesített minket is, hogy lássuk a jövőt, mikor vasúton fogunk utazni Erdélyben, gyertya helyett fotogénlámpa mellett olvasunk s Lila géppel fog varrni. Még a baktériumokról, sőt a villanyosságról is tudott mulatságos és izgalmas jóslatokat mondani.

Ott ültünk a homályosuló szobában, a kemence parazsának fel-fellobbanó fényében. Az ablakocskán át puhán keringélő hócsillagok esése látszott. Bándi bácsi a pipafüst felhőcskéibe nézett, Gábor két tenyerébe hajtva nagy fejét, figyelt, én Lila oldalához símultam a kanapé sarkában, míg ő a homályban már nem folytathatván, kezeit ölébeejtett kötésén pihentette. A kicsik a konyhában játszadoztak a szolgálóval s csak néha hallatszott be Janka rikkantása vagy Esztike sivalkodása.

- Különös város! - ismételte Bándi bácsi. - Merthogy először is hegyet semerre nem lehet látni s minden addig nyujtózkodik, amíg nékie tetszik. Ezért aztán a város közepe sűrű és nagy házakból fut össze, a szélei pedig ellaposodnak, elszóródnak a messzeségbe, tanyákká szakadoznak s a tanyákból valahol tán megint egy másik város sűrűsödik. Dáviddal jártunk a Hortobágyon is, az olyan sík és végtelen, mint a tenger, a csárdán kívül semmit ott látni nem lehet, hanem ha a délibábban, ami azonban csak tündéri csalás. Akkoriban a híres gulyák, ménesek se legeltek kinn, a háború miatt s ezért halotti csend lebegett a fűóceánon, mintha a világ végén lettünk volna.

De hinnétek-e, hogy a város felett, abban az iszonytató száraz homokságban a legszebb rengeteg erdő hullámzik, óriási tölgyfák sokaságából, olyan messzire, hogy végét nem is

képzelhettük. Ez a Nagyerdő, fiaim. Valaha sáros, mocsáros, ismét homokos pusztaság vala, a török világban, a bujdosó hajdúk birodalma. De a lángoló elméjű nagy Bocskay fejedelem kitalálta, hogy az őt vitézül segítő hajdúságot oda kellene kötni a földhöz. Meg is élne ott ez a nép, ha fája volna s disznyócsordákat makkoltathatna. Nosza száz és száz szekerekkel hozatá Erdélyből a tölgymakkot s elszóratá a feltúrt sárban, amíg csak ember, állat bírta. S ebből lett hazánknak e szépséges, éltető csodája: a Nagyerdő. No de, ennél még van Debrecenben különb csoda is: a Kollégyom. Micsoda nagyságos és ékes már csak az épülete is! Ez a mi szegény kicsi kollégyomunk ötször is beleférne, fiaim!... Hát még a bibliotékája, micsoda könyvek és emlékek vannak abban, sokezerszámra!... Egyszer majd beszélek nektek nagyhírű professzorairól s diákjairól is... De most csak azt mondom meg, hogy ennek a kollégyomnak oratóriumában, díszes aulájában vala 49-ben az ország gyűlése. Ott hallók Dáviddal beszélni Kossuthot, Nyári Pált, Szemere Bertalant, Könyves Tóth Mihályt... A kollégyom előtti téren pedig a kéttornyú Nagytemplom emelkedik, melyhez fogható magyar Isten-házát errefelé nem láthatni, se nagysága, se formája szerint. Abban hirdeté ki Kossuth a magyar nemzet elszakadását a Habsburg-dinasztiától.

- Petőfit látta-e ott, Bándi bácsi? - emelte fel fejét tenyeréből Gábor.

- Igenis, hogy láttam - szippantott Bándi bácsi, nagy füstöt eresztve. - Csakhogy mikor megláttam, nem tudám, hogy éppen ő az. S még szerencse, hogy baj nem lett belőle, Dávid miatt... Mer úgy történt az, hogy minket a Burgondia nevezetű keskeny utcán szállásolának el egy civisnél. Nagy sárt vágtak ott fel a szekerek, mivel az egyik igen használt átjárója két nagy utcának. Keskeny is lévén, a gyalogosok az egyik oldalon elfektetett deszkapallón kerülgetik egymást. S ahogy egyszer a szállásunkra tartunk vala, Dáviddal, egymás mögött, hát csak szemberohan a pallón egy szikár fiatalember, lobogó köpenyben, nyitott inggallérban, kalap nélkül, iszonyú borzos sörénnyel. Minthogy méghozzá szilajon vitázott is önmagával s majd keresztüldöfött fekete szeme villámlásával, azt hivém, őrült s megtorpanék. Egy pillantás alatt, szót se vesztegetve, lependerített a sárba s továbbzúgott, mint a vihar. Minthogy eltántorodék, Dávid hozzámugrott s csak azért nem lett baj a dologból, mert mire megfordulhatott, hogy tisztességre tanítsa a vadembert, annak már csak a köpenye széle lendült még a sarkon s már seholse volt. Később egy gyűlésen úgy mutatták nekünk áhítattal, hogy ez ott a nagy Petőfi! Nó, áldottuk az Istent Dáviddal, hogy nem csináltunk ostobaságot... Itt Vásárhelyt aztán személye szerint is megösmerkedtem vele Bem mellett, de nem volt kellemetes ember. Felettébb tudta s ki is mutatá, kicsoda légyen? Dávid pedig Segesvárnál együtt is harcolt vele. Bizonyosan ott döfték le a kozákok, mert azóta nyoma veszett.

Miután csendben rendezgettük egy darabig magunkban a nagy költőt s a vadembert, Gábor ismét megszólalt:

- Milyen boldog város az a Debrecen, hogy annyi nagy ember olyan sokáig együttlakott akkor benne!

- Majd boldog lesz, ha visszaemlékszik rá ötven év mulva! - vélte Bándi bácsi. - Mert úgy van az, látod, hogy az ember közelről semmi nagyot nem lát tisztán. Éppen Debrecen a példa rá már régebbről is, mert nem kicsapták-é a kollégyomból Csokonait, kiben a Nagyerdő minden énekes madarának legszebb dallása vált lélekké, de nekik csak rakoncátlan diák volt, semmi egyéb. A debreceni civisek se nagyon áldották Kossuthot meg az országgyűlést, de még a honvédeket se, amíg közöttük voltak. Nó, emberi módon érthető is, fiaim. Mert a miniszterek, képviselők, tisztek, hivatalosak számára szállás kellett, meg élelem. Mindezt rekvirálták, a lakosok hát összekuporodtak a tulajdon házukban s biza veszekedett drágaság is kerekedett a nagy sokadalomból... Aztán a háború is csak akkor dicsőséges, mikor a piszka-bűze már elszállott... Aki benne kínlódik, utálja. A katona, mivel mindennap a halál kerülgeti, duhajkodik, ha szussza van rá... Biza eleget láttuk Dáviddal a nagy ivásokat, kártyázást,

muzsikáltatást, mialatt a polgárok sötétben s éhesen méltatlankodtak. Nó, volt sok olyan is, amit ti még meg se kell értsetek... Mert a nagy forgószél minden rongyot, szemetet felkavart. Hanem ezt éppen azért mondom: ha majd hallotok efféléket, össze ne tévesszétek magával a szent üggyel... Mert voltak aztán tiszta nők és hű férfiak, akik csak az ügynek éltek s mindenüket ennek szentelték, elvetve maguktól kényelmet, vagyont, rangot, jövőt... Teszem azt, ilyen volt Horváth Mihály úr, kivel ott sokat tárgyaltam s nála tisztább és nagyobb lélekkel soha nem vala találkozásom.

- Miféle ember volt? - kérdeztem.

- Abbizony katólikus püspök, csanádi. Nagy úr s igen nagy magyar históríkus. De a szabadság zászlójáért otthagyá fényes rezidenciáját s a bécsi udvar kegyét, Kossuth mellé állt s Debrecenbe jőve, mint a hitnek s oskolának minisztere. Velem, szegény reformált paptanítóval olyan szívesen beszélgete, mintha testvérem lett volna. Alaposan kikérdett Erdély felől, nemzetek és religiók dolgában és nyiltan dícséré a szabadságot, mely a lelkiösméretre nézve Európában először s mindmáig legtisztábban a mi kicsiny erdélyi hazánkban lett valóvá. Bocskayról, Bethlen Gáborról s az öreg Rákócziról szebben nem ítélhet reformált professzor sem. Nagy csodálatomra tőle hallám a gyönyörűséges jeligét: szabad egyház szabad államban! Mutatá igen bölcs tervezetét is annak a törvénynek, mellyel Szent István koronája alatt minden nemzetnek maga nyelvét, mívelődését s minden polgárnak egészen szabad vallás követését akará biztosítani, hogy senkinek hátratétele ezekből ne származhassék soha... De amilyen fennkölt vala, éppen olyan kedves, mulatságot szerető is: Dávidot a szállásán, hová többször hívott meg minket barátságos vacsorára, hajnalig énekeltető s nem győzött betelni a szép magyar nóták hallásával... Mostan valahol külországban bujdosik ő is szegény, képe s neve akasztófára szegeztetvén Haynau által... A Dávid szerencséjét is elvitte magával, úgy lehet, mert többször mondá: ha béke lesz, ő Dávidot kitaníttatja az éneklésben s azon teátrumba szerzi, melyet a magyar dalművészetnek fog majd emelni...

A parázs hirtelen nagyot lobbant a kemencében s nyomban utána kialudt, mintha ezt a szép álmot jelképezné. Lila nagy sóhajtása hallatszott a beállott csendben.

A hétköznapokról nem akarok sokat írni. Mindíg borzadozva mentem vissza vasárnap este a kollégyomba s Gábor is, noha sokkal keményebb természetű volt, a kapun kívül mindjárt ingerült és harapóskedvű lett, mint a kivert kutya.

A keserű valóság kevés szóba elfér: mindent nélkülöztünk, ételt, meleget, világosságot, de legfőképpen a megértést és szeretetet. Ha az a híres puritánság a gyöngédség teljes hiányát jelenti: akkor lehet, hogy kiváló nevelésben részesültünk. Mert egyébként semmiféle nevelésben nem részesültünk, a szakadatlan és szándékos megaláztatáson kívül. A kopár, túlzsúfolt, büdös cétusokban az ököljog uralkodott s a legvadabb tréfa volt a legdícséretesebb. Neveletlen, paraszt, vad fickók között laktunk s a nagyobbak zsarnokilag verték, kínozták, dolgoztatták a kisebbeket. A kicsikben egyetlen reménység tartotta a lelket: majd ha nagyok lesznek, kamatostól visszaadják az eljövendő kicsiknek!... A primáriusi úr, vagyis a szobafőnök a török basák hagyományait ápolta: előbb lekente a pofont s csak azután közölte fenséges gondolatát, még akkor is, ha megelégedését akarta nyilvánítani. Megszólíttatásunk e magas személyiség, valamint helyettese, a szekundárius úr részéről kizárólagosan így hangzott: „Te marha!” Változatokban így: „Gyere ide, te marha!... Nem te, te marha, hanem az a másik marha!” „Nesze, te marha!...” „Úgy, te marha!...” „Az istenedet, te marha!...” Még rosszabb volt, hogy alig tanítottak valamire s az is mind hiányos, bizonytalan és sokszor teljesen haszontalan volt. Latin szavak, szabályok, versek szajkózása tette a lényeget s körbejárt a rettenetes „signum” a publika körül: aki megakadván a feleletben, nem tudta tovább adni, annak feje felett megnyílt a boltozat s meglátta az ég összes csillagait hullás közben, attól a

harsogó kacagással kísért poftól, amit a primárius úr a képére mért, meg attól a másiktól, amivel a szekundárius úr túlfelől megtámogatta, hogy el ne essék.

A legrosszabb mindezekután abban jelentkezett, hogy az önvédelem lassanként minket magunkat is részesévé tett a közszellemnek: akit lehetett, elvertünk, akire rá lehetet tolni a felelősséget, rátoltuk, aki eltűrte a durva tréfát, azt vérig hecceltük... Soha nem hallott disznóságok ragadtak a nyelvünkre s kérkedve hazudtunk olyasmiket, amikről tulajdonképpen fogalmunk se volt. Hogy a lánynak, nőnek, anyának miféle képe torzult elénk a nagy diákok éjjeli suttogásaiból s az éretlen kamaszok piszkos és tudatlan képzelgéseiből, arról jobb hallgatni, s bárcsak egészen el lehetne felejteni.

Az olyan önállóságra szokott s szinte férfi módra érett gyermekeknek, mint mi voltunk Gáborral, kölyökké, rabszolgává, senkivé való taposásunk szinte elviselhetetlen kínokat okozott. S még hozzá, ha néha elárultuk, hogy otthon értettünk valamihez s ránk bíztak valamit, hazugnak s hencegőnek bélyegeztek. A marhához ilyenkor a taknyos cím is kegyesen adományoztatott.

Néhány lázadás és leverettetés után rájöttünk, hogy a kollégyom egy olyan külön világ, melybe semmit se szabad behoznunk otthoni életünkből s főleg semmi olyant nem lehet említenünk, ami szent és drága nekünk. Szerencsétlenségemre eleinte néha emlékekbe és érzelmekbe menekültem a tűrhetetlen valóság elől s kicsúszott a számon Lila vagy Janka neve. Micsoda röhögés tört ki a publika körül s miféle ronda találgatások afelől, hogy kikre gondoltam s hol találkoztam velük. Bizonyos, hogy a falusi életerő teljéből vágtam ide-oda ilyenkor az ökleimmel, de hiszen éppen ezt akarták: casus bellit, hogy legyűrhessenek. Kénytelen voltam megokosodni s lehetőleg még magam elől is elzárni minden kedveset, szépet és jót.

Gábor is megtanulta a leckét, a maga módja szerint. Ő, szerencsétlen, mindent jobban tudott, mint más és nem titkolta eléggé. Hagyján, hogy a primárius urat kiigazította a conjugációban s ezért visszakézből olyan szájbaverést kapott, hogy két fogát nyomban kiköpte, de az ész ördöge egyszer arra is rávette, hogy az osztályban, az esküdtdiák úrnak, az osztálytanítónak szemébe mondja: az a csata nem is ott történt, nem is akkor történt, nem is úgy történt... Mert igaz, hogy az osztálytanító nem professzor s nem is minden tárgyból egyformán szakember s főleg csak azért tanít, hogy pénzt gyüjthessen külföldi útjára, ahol még őneki is tanulnia kell, de az is igaz, hogy aki egyszer tanító, az mindent jobban tud, mint a kisdiák, hivatalból, s a tekintély elve sokkal fenségesebb, mint a közönséges és alacsony tárgyi igazság.

Gábor tehát fenekén hat pálcaütés tigris-sávjával - az egész osztály kárörvendő asszisztálása mellett - bevonult a karcerbe s teljes huszonnégy órán keresztül egy félcipó s egy korsó víz mellett dideregve elmélkedhetett afelől, hogy nem egyéb közönséges „taknyos marhánál”.

Ilyen körülmények között a vasárnapok a szabadulás és boldogság tündérszigetei voltak. De hovatovább a félelmes remegéseké is, hogy Bándi bácsi szelíd lelke, Lila édes szemei s a kicsik ártatlan szíve meg ne érezzen, lásson valamit a ránk rakodó szennyből. Nemcsak igen gondosan mosdottunk és kefélőztünk indulás előtt, amiért szintén kiröhögtek a cétusban, hanem, legalább is én s gondolom Gábor is, belül is igyekeztünk nagytakarítást végezni a diákkifejezések szemétjét illetőleg. El kell felejteni, ami itt van, tökéletesen - szuggeráltam magamat útközben. S általában sikerült is, mert a légkör, amely fogadott, hála Istennek, mindíg, azonnal és teljesen átfürösztötte a lelkemet... Bándi bácsiéknál mi emberek, férfiak voltunk, ő is, Lila is - néha mosolyogva - arra igyekeztek, hogy annak érezzük magunkat. Ha pedig sikerült e közben önfeledt gyermekekké tisztulnunk, örömtől sugárzott az arcuk... Legyenek örökké áldottak! Nélkülök elgyávultam, elsüllyedtem volna s az önbizalom és önbecsülés utolsó szikrája is kialudt volna bennem a kollégyomban elszenvedett első, legrettenetesebb két év alatt.

Az első karácsonyt otthon töltöttem. Anyám boldog volt, mert a bizonyítványom erről a kicsi időről tiszta eminens volt. Én nem tudtam rajta örvendeni, mert tisztában voltam a tanítás és a tudás igazi értékével. De különben feledhetetlenül édes volt a pihenésem és megújulásom az otthon tiszta, illatos csendjében s a szép fehér falusi világ üdítő levegőjén. Énok eleinte bizalmatlanul fogadott, de látva, hogy fene törődik a kollégyommal, nem én, megbékült s a régi bizodalomban szánkáztunk, havazódtunk.

Rozálit nálunk találtam s már vagy három nap eltelt, mire rájöttem, hogy egészen és végképpen hazajött. Nekem most jobban tetszett, mint bármikor azelőtt. Mert a keménységét egészen elhagyta. Még az arca is ellágyult, megszelidült. Csakhogy szomorú volt, elrévedező s mindíg befelé tekintett. Egyébként most is olyan szenvedélyesen dolgozott, mint régen s a ház ragyogott a keze nyomán.

Tulajdonképpen senki se mondta el összefüggően s egyfolytában, hogy mi történt. Magam raktam össze, mindenikük szavaiból. Egyszerre csak tudtam az egészet. Rozáli azért költözött vissza hozzánk, mert Imrének nincs már kuriája Gerléden. Csak a vásárhelyi ház maradt meg, ő ott lakik. A gerlédi kuria mindenestől a zsidóé már, csak a személyes emlékeket adta ki Imrének s Rozáli is csak azt hozta el, amit ő vitt oda. Tavasszal a zsidó tán be is költözik, úgy hírlik. Imre a földjeit is mind eladta neki. A Rozálié épen megmaradt, hála Istennek. S arról Imre végkép le is mondott, hiteles írásban... Nem, Rozáli többet nem is akar tudni Imréről. Legyen boldog, vagy törje ki a nyakát, ahogy megvan írva felőle... Már édesapánk emlékéért is kitépte a szívéből. Mert Imre, az egy városi házán kívül semmije se lévén, végtére is hivatalba lépett a Székháznál. Eladta a bőrét az idegen zsarnoknak, Dávid s annyi más nyomorgatójának... Élnie kell, persze s tőlünk éljen, ahogy tud... De ne velünk s belőlünk!...

- Jobb így, jobb... - tördelte Rozáli s lenyelte könnyeit. - Itt az én helyem, a mi házunkban, édesanyámmal s veletek!...

Én örvendtem ezen, mert először is soha nem szerettem Imrét, aztán pedig gyermeki önzésemben egyedüli jónak azt találtam, ha mi, Ernyeiek összezárkózunk s együtt vagyunk, egyedül magunkban. Nem szeressük az idegeneket! - állapítottam meg elégtétellel. Ez alól Lila nem kivételnek számít, mert Lila nem idegen. Megnyugodva s gyönyörködve néztem, hogy Rozáli milyen otthonosan tesz-vesz a háznál, mintha sohase is ment volna el, mennyire birtokába vett megint mindent, s milyen csendes megszokottsággal megy anyánkkal a hálóba, lefeküdni. Fülemnek olyan kedves duruzsolásukat jóleső érzéssel hallgattam az éjszaka csendjében, a roskadó tűz barátságos pattogása közben.

Csak az nem tetszett nekem, hogy ez a nagydarab Győrbíró Jóska is mi az ördögért helyesli annyiszor s olyan röhögve Rozáli döntését. S egyáltalában mit kell neki minden este beütnie mackófejét az ajtónkon? Igaz, hogy részt vett a gazdálkodásunkban, de arról alig vakkan valamit. Csak a buta adomáit tálalja fel századszor s pukkadozik rajtuk.

- Nem rossz ember - mentegeti édesanyám s Rozáli azt mondja: - Nagy gyerek!... (Ha gyerek, a kollégyomba való, - duzzogok magamban - ott majd kiverik belőle a marhaságokat.)

Egyébként hallom, hogy fedél alatt már a háza a földje szélén s tavasszal be is költözik, addig egy falusi házat lakván bérben. Tőlem ugyan lakhatik akárhol!...

A második évben, amit a kollégyomban húztam, Janka is iskolába került, az édesapjáéba. Rendkívül büszke lett a palatáblájára s a táskájára. Esztikét, mint analfabétát lenézte. Jankának a tudomány küszöbén való belépése számomra újabb boldog kapcsolatot teremtett a Bándi-házzal. Mert vasárnaponként az orleánsi-szűz engem kegyeskedett olthatatlan kíváncsiságának enyhítőjéül kiszemelni. Nem tetszett neki az iskolai lassú lépegetés, az ismert betűket megvetette s csak az ismeretlenek ingerelték. Egyáltalában mindent egyszerre szeretett volna

tudni. Azonban rendkívül gyanakodó természet is volt s ha valami kérdésére olyan feleletet adtam, mit nem várt, vagy furcsállott, nagy szemeit kételkedően emelve rám, unszolt:

- Mondd, hogy bizony Isten!...

Bándi bácsi nem oknélkül félt, hogy Janka unni fogja az iskolát, mivel mindent előre megtanul tőlem. De a kis ördög, mikor ezt hallotta, tüstént készen volt a felelettel:

- Majd teszem magam, hogy nem tudom!

Én is, ha csak lehetett, igyekeztem elterelni figyelmét a betűkről s inkább meséket mondtam neki, amiket Esztike is élvezett.

De Janka arra volt kíváncsi, hogy honnan olvastam őket s követelte, hogy hozzam el neki azt a könyvet. Mikor megmondtam, hogy nem könyvből valók, elbiggyesztette száját:

- Akkor csak hazudod őket össze-vissza!

Szerencsére a verseket nagyon szerette s azt a különös meggyőződést táplálta, hogy a vers tiszta igaz, mert azt nem lehet csakúgy „kitalálni". Azt hiszem, a rímek összecsengése adta neki ezt az érzést. Kicsi szíve mélyen átérezte a verseket s olyan áhítattal és érzelmesen adta vissza őket, hogy odavoltam a gyönyörűségtől. Pedig nem az értelmüket, hanem csak a ritmusukat követte s azt énekelte szavakkal, mint egy meghatott kismadár. Ahány verset csak tudtam, mind megtanítottam neki s rákapott, hogy vasárnapról-vasárnapra legalább egy újat hozzak neki a fejemben. Ez az oka, hogy rengeteg verset tudok ma is könyv nélkül, mert évekig játszottuk Jankával ezt a szép játékot s ő mind nagyobb odaadással és mind megértőbben szavalt. Mire nagylány lett, Vásárhelyt nem eshetett ünnepség, hogy ne őt kérjék fel szavalni s megríkatta a legkőszívűbb embereket is... Hej, vesztemre tanítottam meg játszani a szép szavakkal ezt az édes, kicsi boszorkányt! De ne vágjunk elébe a dolgoknak, hiszen Janka most még csak hatéves kislány s akárhányszor én törlöm meg az orrocskáját, amiért gyűlöl s elég sok fáradságomba kerül, amíg kiengesztelhetem, hogy megcsókoljon.

1853 decemberében járunk s egy vasárnap alkonyatkor, csikorgó hidegben futok, mintha a szememet vették volna ki, Agyagfalvi doktorért.

Nagy baj van!... Janka és Esztike az éjjel lázasok lettek s tele vannak vörös foltokkal. A forróságtól önkívületben hánykódnak, sikongatnak az ágyban.

- Kanyaró lesz! - mondja Bándi bácsi. - Az iskolából hozta Janka, ott már vagy tíz lányka hiányzik, mind kanyarós... Eredj, Áronka fiam, hívd Agyagfalvi doktor urat!

Gábor ebben az évben nem volt minden vasárnap velem Bándi bácsiéknál, mert ismerősök jelentkeztek a városban s néha hozzájuk kellett mennie. Így ma is egyedül voltam ebédelni s most is egyedül loholtam a doktorért.

De nem volt szerencsém.

- A doktor úr Bolyai professzornál hegedül - mondta a szolgáló.

Nosza, rohantam tovább s bár csak akkor, egyetlenegyszer voltam ott, a császár jövetele előtt, mégis rátaláltam a házra. A kapu nyitva volt, a hóborította fák, bokrok közt botorkáltam a tornác felé, kétszer le is tenyereltem, elcsúszva. Levertem magamról a havat s letappogva csizmáimról is a küszöbön, kopogtam.

De nem felelt senki s nyilván nem is hallották, mert éppen akkor megszakadt odabenn a muzsika s éktelen ordítozás kezdődött.

Élet-halál, gondoltam, nem várhatok! S benyitottam.

Az öreg professzor, kisbőgőt tartva térdei közt, megbotránkozott, haragos arccal meredt egy zilálthajú, bikafejű, lompos emberre, aki egyik kezében hegedűvel, másikban vonóval hadonászott s toporzékolva üvöltött:

- Nem tudsz játszani! Kontár vagy!... Vén kontár!... Nem látod már a kottát se!... Inkább a kutya farkát húzd, az is jobb!

- Szemtelen fráter! - pattant fel a professzor. - Takarodj a házamból!... Ne lássalak!

- De uraim... De uraim, az Istenért! - kiáltott közbe Agyagfalvi doktor, lecsapva hegedűjét s közéjük állva. - Nincs igaza, Jánas!... - fordult a bikafejűnek. - A prófesszar helyesen játszatt! Hanem maga, barátam, elkalandazatt, ahagy szakta!...

- Nekem mondja! - tajtékzott a János nevű. - Nekem, maga?

- Nézzen a kattába! - kapta fel s tartotta orra elé az állványon fekvő lapot a doktor. - Ha ez nem cisz, üssen belém a ménykő!

- Cisz, cisz, hogy a fene egye meg! - örjöngött János. - De nem szabadna cisznek lennie, érti? Kijavítottam... De az öreg kontár nem értett meg, most se!

- Hagy beszél az apjával? Nem szégyelli?

- Csak a testemet adta! A szellememet pedig fel se bírja fogni! - A matematikában is tőlem csalta el...

- Elég! - dördült bele a professzor s felugrott, hogy hosszú, fehér fürtjei a homlokába borultak. - Te eszeveszett, istentelen sátánfi! Legyen igazad! Nem vagyok apád s nem vagy fiam!... Megvert az Isten, hogy még egyszer szóba álltam veled s azt hittem, a muzsikában megbékül az a tigrisszíved! Ki innen!...

Az ajtó felé lendített karjával s ebben a percben észrevett engem, amint boldogtalanul süllyedeztem a szégyentől s rémülettől.

Azonnal elhallgatott s csodálatos önfegyelemmel visszaült székébe.

János is felémfordult, öklelő homlokkal meredt rám, elbődült s aztán egy oldalajtón káromkodva kirohant a szobából, hegedűjével felémsujtva a levegőbe.

Már-már megfutamodtam, de a professzor vasarcán mosoly jelent meg s intett:

- No, legényke, hogy kerülsz ide?... Úgy tetszik, ismerlek valahonnan! Ne vacogj, nó!... Bolond lyukból bolond szél fú, ne is ügyeld... felejtsd el! Szólj tehát, mit akarsz?

Tántorogva közeledtem, köszöntést hebegve s kinyögtem valahogy, ki vagyok s mér bátorkodtam? Aztán a doktorra néztem s tolmácsoltam Bándi bácsi kérését.

E közben hallottuk, hogy csattan a kapu messziről. Az őrült fiú elviharzott.

Agyagfalvi doktor először a professzor iránt érdeklődött:

- Remélem, nem indult fel túlságasan?... Ne adjak valami part?

De Bolyai Farkas csendesen legyintett:

- Menjen csak, doktor, annak a szép lánynak testvérkéihez... Lilának hijják, úgy emlékszem... Nagyon szép... nagyon... S még alszik, mint Csipkerózsa... Valamit kért tőlem... valamit... de már nem emlékszem... Csak a szemére emlékszem s a szájára... és hogy nagyon szép... Nincs semmi bajom, doktor! A lelkiismeretem nyugodt, tudja... S nem haragszom... Na, menjenek!...

Janka és Esztike csakugyan kanyaróban voltak s a mellett, hogy nagyon aggódtam értük, három hétig nem is volt szabad meglátogatnom őket. De Istennek hála, kilábaltak a bajból még karácsony előtt.

Ezeken a bús vasárnapokon hol Gáborral, hol egyedül csatangoltam az utcákon és egyszer jó messzire kisétáltam, Marosszentgyörgy felé. Valami útszéli kocsma előtt éppen visszafordultam, mikor kibotorkált onnan egy ember s majdnem nekemesett.

Rémülten ismertem rá Bolyai Jánosra, a vértagadó sátánfira.

De ő is azonnal visszaemlékezett reám s mielőtt egyet léphettem volna, tántorogva belém karolt:

- Fi... fiacskám... te... te... te voltál ott ak...kor este... I... igazam volt, u... ugye? Ki... kisérj hh...aza!...

De inkább ő húzott engem, mint én őt. Mennem kellett, nem ellenkezhettem. Csak arra igyekeztem, hogy el ne dűljön s magával ne rántson engem is a sáncba.

Közben nagy, zöld szemeit, melyekben rémítő tűz lobogott, rámmeresztve, össze-vissza beszélt, vagy inkább makogott, de úgyszólva egy szót se értettem meg belőle, mivel nagyon féltem is tőle, meg hadart is.

Mégis úgy gondolom, a veleje apjának, a szamár tudósoknak és az egész világnak gyalázása, becsmérlése volt. Többször hivatkozott az észre s úgy vettem ki, valami istenfélének magasztalta, ami elég különösen hangzott tőle, aki az eszét borba temette.

Útközben mind részegebb lett s úgy feküdt a vállamra, mint egy ólomzsák. Az Újváros szétszórt kunyhói közt botladozva, faggatott, hogy melyikben lakik ő? Mivel magyarázni próbáltam, hogy ezt neki kell tudnia, leszamarazott s hátba is vágott, azonban rögtön bocsánatot kért s fejét csóválgatva kacagott önmagán. Miután vagy két házba, amelyekről úgy vélte, hogy helyben vagyunk, benyitottunk s csúfosan elkergettek, végre egy roskadozó parasztházikó előtt sírvafakadt, megölelt s azt makogta, hogy az emberiség hálás lesz nekem, amiért őt hazavezettem s nem hagytam a sáncban megfagyni.

Isten neki, gondoltam, zörgessünk még bé ebbe is!

Már sötét volt s döngetésemre, kiabálásomra, melyhez ő is hozzájárult elnyujtott „Ró-ó-zsi, Ró-ó-ó-zsi" - üvöltéssel, végre kijött egy asszony a tornácra, égő gyertyával a kezében.

- Itt lakik, kérem, Bolyai János úr? - esdekeltem elfulladva.

- Itt, itt! - válaszolt az asszony. - De nem az ő kiabálását hallám elébb?

- Az övét is, kérem, mert itt van... Hazakísértem...

Az asszony a kapuhoz futamodott, félretolta a reteszt s béhömpölyödtünk.

- Sze' maga még gyermek! - csapta össze kezét.

Nyilván azt hitte, együtt ittunk János úrral. Siettem megmagyarázni, hol s hogy akadt rám. Közben maga János úr is helyeselt:

- I... igaz!... A... az emberiség... hálás lesz neki... Rózsi!

- Gyüjjön mán, hagyja az emberiséget a fenébe! - toppantott az asszony s markomba nyomta a gyertyát:

- Tartsa csak lelkem s köszönöm, hogy segített rajta!

Azzal, végtelen megkönnyebbedésemre, két izmos, kemény karjába ölelte az emberiség kincsét, lehúzva rólam. János úr feje úgy lógott le az asszony vállán át, mint egy szomorú tök.

Félig emelve s félig hurcolva, valahogy belül kerítette Rózsi asszony terhét a küszöbön s lihegve bocsátotta le a recsegő ágyra.

Bolyai János, mint a gyermek, aki a viharból szerencsésen hazakerült a biztos otthonba, azonnal mély álomba merült.

A gyertyát letettem a rozoga asztalra s szétpillantottam a füstös gerendájú, alacsony, nagyon szegényes helyiségben. Csak egy ládafedelekből összetákolt állvány, melyen könyvek és papiroskötegek rendetlen tömege porosodott, árult el valamit arról, hogy nem közönséges koldus vacka ez s még a hegedűtok, ami az állvány tetején feküdt, noha hegedűje a cigánysor lakóinak is van.

Pillantásom végre találkozott az asszonyéval, aki érdeklődve nézegetett. Középkorúnak láttam a faggyúgyertya pislogó fényében s úgy tetszett, nagy, fehér arcában, árnyékos, sötét szemeiben van valami gyöngédség és jóindulat. Nem úgy volt öltözve, már amennyire egyáltalán ruha volt rajta, mint a falusiak, hanem a város végén látható bizonytalan személyek módjára. Foszlott, sarkatlan atlac-papucs csattogott rózsaszínharisnyás lábán, a derekán térdig érő szoknya lógott, fekete hárászkendőjét ledobva, csak rövidujjú síma ing feszült keblein s haját sárga selyemkendővel kötötte hátra.

Ki lehet ez az asszony? - töprengtem. - Felesége? A feleségek nem ilyenformák. Szolgálónak meg igen furcsa volna, ebben a maskarában... Nem, bizonyosan nem szolgálója... ha gondját viseli is... Mert gondját viseli, nyilván. Ahogy a karjaiba kapta s bevonszolta, az tisztára gondviselés volt, majdnem anyai...

Rózsi tán kitalálta, - ma már biztos vagyok, hogy kitalálta - min elmélkedem. Széles, hervadt száját mosolyra húzta, hátat fordított s odaült az ágy szélére, az alvó fölé hajolva. Tenyerével lágyan simította el homlokából a csapzott hajat s gügyögött:

- Szegény, te!... Szegény árva bolond!

- Jóéjszakát! - köszöntem halkan s az ajtó felé lépdeltem.

- Köszönöm, úrfi! - fordult felém arcával az asszony, de nem állt fel. - Legyen szíves, a kaput jó erősen húzza be, attól csukódik... S menjen csak jobb felé, ha a kollégyomba igyekszik. Itt a Postarét mellett betalál a Szent György-utcába s onnan a Szent Miklósba...

Csodálatos, hogy az ember mennyi mindent kibír. Mikor Dávidot elvitték Szebenbe, csak az a remény tette elviselhetővé a válást, hogy ez a fordulat a gyors bevégződést és a szabadulást jelenti, talán néhány nap, legfennebb néhány hét mulva. Ha előre tudtuk volna, főként Lila s aztán anyám, hogy az addig nagy keservesen elmult öt hónapra még egy teljes év és öt hónap következik, amíg Dávid pere véget ér s micsoda véget! - bizonyosan nem lett volna erejük szembeszállni a megpróbáltatással. Eszüket, vagy életüket veszítették volna... Azóta sokszor elgondolom, hogy a börtönre ítélt ember büntetésében nem is maga a börtön a legsúlyosabb, hanem az, hogy előre tudja: öt, tíz, húsz évet kell végigszenvednie, megfosztva a szabadságtól és mindentől, amiért élni érdemes. Az előre tudott időre szóló rabságban egyetlen nap is végtelen lehet, hát még hónapok és esztendők végeláthatatlan, őrjítő tömege!

Dávid esetében a remény és a csüggedés váltakozása újabb és újabb kitartásra, bizakodásra serkentette önmagát is, az érte busulókat is.

A dolog kimenetele már régen nem az itthoni belső állapotoktól függött. Erdély guzsbakötve, minden talpalatnyi helyen megszállva, lefegyverezve, megrémítve, leuntatva és új életrendbe kényszerítve cseppet sem volt veszedelmes önmagában. Hogy mi a tulajdonképpeni jelentősége az egész magyarmódra szőtt „összeesküvésnek”, azzal szintén régen tisztában volt, fel Bécsig s a császárig minden illetékes tényező.

A szebeni börtönökben sinylő szegény kicsi emberek a nagy világpolitika áldozatai voltak. A krími háború kitört s a gyűlölt oroszra török, francia, angol, olasz reáment végre. Az emigráció reményei kivirultak: minden bujdosó magyar azt hitte, hogy Ausztria is menthetetlenül belesodródik a táncba s akkor jön a leszámolás! De Ausztria kívül akart maradni, zsákmányát emésztve, a kockázatos viszályon s hogy lohassza Kossuthék buzgalmát s megfélemlítse a titokban sóhajtozó itthoniakat, ezeket a szegény foglyokat tartotta eléjük, hurokkal a nyakuk körül...

Ebben a nagy, mennydörgő hangversenyben igazán nem számított a Lila féle parányok haldokló szívének gyönge sikoltása.

Szebenből sok ideig semmi hírünk nem érkezett. Végre, tán két hónap mulva Bándi bácsi összeköttetést nyert az ottani református pappal, akinek nagy néha megengedték, hogy felügyelet alatt lelki vigasztalást vigyen a nagyrészt református foglyoknak. Bár csak keveset láthatott s alig egy-két suttogó szót kaphatott el a rabok ajakáról, igyekezett képet alkotni életükről s jegyzeteit - nagy kockázattal - valahogy eljuttatta Bándi bácsihoz. Ebbe is beletelt néhány hónap s tán 1853 tavaszán olvashattuk először.

Szebenben, ahogy kivettük, sokkal súlyosabb volt a foglyok helyzete, mint mikor még Vásárhelyt őrizték őket. Utolsó próbát tettek velük, hogy vállalják a vallatóik által kiagyalt bűncselekményeket. Hetekig tartó „rostákon” kínozták őket. Főeszközük az untatás volt, hogy megtörjék kitartásukat. Még a pókokat is leölték a cellákban, hogy hálószövögetésükkel el ne szórakoztathassák a vádlottakat. Szegény Deák Farkas, a börtön udvarán végeztetett séta közben, nagy nehézségekkel vagy 80 borsónyi kövecskét szedett össze s azt a derekán, kis zacskóban őrizte. A cellában különböző alakokat rakott ki belőlük, ásványtanilag osztályozta őket s ilyen módon próbált védekezni a téboly ellen. De rajtakapták, elvették tőle s legazemberezték, hogy a szabályokat kijátszva, mulatságot szerez magának. A bedeszkázott ablakokra pici lyukakat fúrva órákig lestek ki, ha láthatnának legalább egy madarat, kutyát, embert vagy csillagot.

Volt, aki éhségsztrájkba kezdett, hogy eleméssze magát. S volt, aki megőrült. Csak a legkeményebb természetűek voltak képesek megőrizni lelki egyensúlyukat. Dávid ezek közé tartozott, Istennek hála. 1853 szeptember végén tizennégy foglyot s köztük Dávidot is, miért, miért nem, Fehérvárra szállították. Legnagyobb örömünkre erről sajátkezűleg írt levélben ő maga értesített, odaérkezésük után, az emberséges parancsnok engedélyével.

Ettől kezdve, havonta egyszer, az év végéig összesen négy levelet írt Lilának s azokat a katonai járatok hozták el. Bizonyára megegyezkedett valakivel, mert a levelek a kedves prófoszné kezeihez jutottak s ő rögtön szaladt velük Lilához.

Ezek a levelek, legalább azok a részeik, amiket belőlük Lila nekem felolvasott, elég vidámak voltak. Szebenhez képest - ahol egyszer szinte oda is sültek egy tűzvészbe - valóságos szabadság a fehérvári raboskodás, írta Dávid.

Órákig sétálhatnak a széles várságon, könyveket kapnak a városból, írhatnak, rajzolhatnak, összeülhetnek énekelni, vitatkozni s esténként a katonák szívesen lopnak be bort, akármennyit.

A harmadik levelében Lila síró boldogságára egy rajzot is küldött. Őt ábrázolta, valamelyik fogolytársa alkotta értő kézzel. Még a kedveskedő baráti kéz se tudta azonban teljesen elhazudni a tekintet mélyén lappangó kínt s a száj keserű ráncait. Öregebbnek is látszott a képen Dávid, mint ahogy emlékezetemben élt, de különben nagyon jó és beszédes arckép volt. Karácsonykor üveg alá került, sötétpiros rámába, Lila ágya fölé.

Csak az az egy volt döbbentő és nyomasztó, hogy az ítéletről, a szabadulásról szó se volt a levelekben. Nem tudott arról Dávid semmit. A mi szemeink elől elrejtették azt is, ami künn a nagyvilágban történt. Suttogó híradásokból éltünk tehát, melyek azzal biztattak, hogy a tavasz most már egész biztosan elhozza a nagy, várvavárt csodát: egész Európa fogja kényszeríteni az osztrákot függetlenségünk, szabadságunk visszaadására.

Némelyek esküt is hajlandók voltak tenni rá, hogy a hivatalok terhelő aktáit már pakolják s zsandároktól kísért postakocsikon viszik éjente Bécs felé.

Tehát vártuk a tavaszt. Vártuk, hogy a fákon megjelenjék a zöld reménység, mely a szabadság gyümölcsét ígéri.

A város erdejében, a süvöltő téli szél hahotájára, három magas fa összerázkódott s felnyögött, mintha borzalmas álmot látott volna.

15.

Ezernyolcszázötvennégy március 7-én reggel az a hír futott szét a kollégyomban, hogy az éjjel teljesen letakart szekereken foglyokat hoztak a várba, Szebenből vagy Fehérvárról, vagy mind a két helyről. És hogy ezeket a foglyokat fel fogják akasztani.

Sohase lehet megtudni, hogy az ilyen hír honnan fakad s mi módon jut el szerteszét ágazva a maga titokzatos útjain, a villám sebességével, minden fülbe, amelyiket érdekel.

Aznap a kollégyomban minden tanulásnak vége szakadt s olyan izgalom vett erőt az osztályokon, hogy a tanítók és professzorok kénytelenek voltak a kikérdezést elhagyni s csak magyarázással húzni ki az órákat. De mi jól láttuk, hogy ők maguk is alig bírják titkolni belső nyugtalanságukat s nem nagyon tudják, mit beszélnek.

Másnap a hír továbbnőtt s azt a rettenetes újságot suttogták, hogy az egyik halálraítélt Török János, a kollégyom hittanára. Tudni vélték azt is, hogy a másik a sógora, Gálfi Mihály unitárus ügyvéd lészen. Van még egy harmadik is, halálra menendő, de annak kiléte, bizonytalan.

Délután a kollégyom előtt s minden utcanyílásnál szuronyos katonai őrségek jelentek meg. A járás-kelés egyébként szabad volt, csak a csoportos megállást kergették széjjel. Mi lázban égtünk a falak közt s a nagyobbak kitörést terveltek, hogy a foglyokat elragadják. Jól esett nekik legalább képzeletben végbevinni ezt a hőstettet.

Kilencedikén, igen korán, még hajnali hidegben lehivattak a kapu elé. Imre várt ott reám s intett, hogy menjek utána. Egy mellékutcába kanyarodott, ahová katonai őrszem nem láthatott. Ott bevárt s köszöntöttük egymást.

- Te, Áron, - suttogta Imre, körülnézve - jere mellettem s fülelj. Tudod, hogy Rozálival elszakadtunk egymástól... S hogy én most hivatalban vagyok. Na, azért én jó szívvel maradok hozzátok... S azt se gondold, hogy valami alantas ember lettem. Szép, úri hivatalom van, úri barátaim s jó dolgom...

Ránéztem és azt gondoltam, hogy ugyancsak kutyául néz ki. De nem szóltam, csak hümmögtem.

- Egyszóval, - folytatta ő - ti gondolhattok, amit akartok, én mégis... Hát, azt akartam neked megmondani, hogy holnap felakasztják a Postaréten Török Jánost, meg Gálfi Mihályt. De van egy harmadik is, annak a nevét mért titkolják, nem tudom. Csak annyit tudhattam ki: az egy fiatalember s nem vásárhelyi. Talán éppen azért titkolják, mert fiatal s félnek, hogy ezért

lázadás törne ki. Csak a kivégzés után fogják a falakon kihirdetni, kik voltak s mért kellett meghalniuk...

- Fiatalember s nem vásárhelyi! - döbbentem el. Valami érthetetlen hideg szaladt a mellembe.

- Csak nem?... - hördültem fel.

- Szóval te is arra gondolsz, hogy tán Dávid! - intett Imre. - Mert az, hogy fiatal s nem vásárhelyi, Dávidra is talál... Lehet más is, s remélem... De azt gondoltam, neked szólok, legyen időd Bándi úrnak jelenteni s tán gondoljátok meg, ha netán mégis... ha úgy fordulna... mielőtt a falakról olvasnák s kiabálnák, jó lenne a menyasszonyát rákészíteni és anyádhoz kimenni Gerlédre, ő se tudja meg idegenektől.

Nem tudom, köszöntem-e Imrének. Csak azt tudom, hogy rohantam, mint a szél, vissza a kollégyomba, nem törődve a katonákkal sem, akik rámordítottak:

- Ruj!

Gáborhoz rontottam be, aki kezeit fülére tapasztva, makacsul tanult, könyvébe temetkezve. Dühösen horkant fel:

- Te is megbolondultál? Hagyj békét! Mi közünk a politikához?... Nekünk tanulni kell!

De mikor elmondtam, miről van szó, hang nélkül felállt, becsapta a könyvet, vette a kalapját s indult.

Mély gondolatokba merülve lépett mellettem az utcán. Bándi bácsiék háza táján megállt s szokott szúrós tekintetével mélyedve szemembe, megszólalt:

- Az az Imre azért ostoba ember, ha tán jót akart is... Mert ha akármit mondunk vagy csinálunk, kétségbe ejtjük Lila nénémet... S ha nem igaz, ha nem Dávid bátyádról van szó, mért kínozzuk meg ok nélkül? Ha pedig, Isten őrizz, mégis ő volna az egyik vértanú, akkor még mindíg lesz ideje Ézsaiás bácsinak, hogy megelőzze a mások, idegenek hírhozását... Édesanyádhoz is elég lesz akkor indulni, ha muszáj... De éppen ezért egyebet gondoltam én: mi ketten kell meggyőződjünk az igazságról s akármi lesz az, mi kell hogy megelőzzünk a hírével mindenki mást.

- Ez helyes! - értettem meg a gondolatát. - De hogy gondolod?

- Valahonnan meg kell lássuk a kivégzést! - mondta hidegen, okosan.

Kicsit összeborzadtam.

- A Postaréten lesz, holnap, Imre mondta... De hogy mely órában, arról nem szólt...

- Valószínűleg korán reggel, ha nem akarnak nagy feltűnést. De mindegy. Még ma éjjel el kell bujjunk ott valahol s kivárjuk. Délután elmegyünk s megkémleljük a környéket.

- Hó! - ütöttem a fejemre. - Milyen szamár vagyok, hogy erre nem gondoltam! Tudok egy házat a Postarét mellett... Sötétben jöttem el onnan, de azt mégis megállapítottam, hogy a hátulsó ablaka éppen a rétre néz. Bolyai János lakik ott, a professzor fia, egy nőszeméllyel.

S hirtelen elmondtam akkor-vasárnapi kalandomat.

- Rendben van - biccentett Gábor. - Délután odamegyünk.

- De arra gondoltál-e, hogy kicsaphatnak a kollégyomból, ha éjjelre elszökünk s holnap, ki tudja, mikor állítunk oda bé?

- Az már a Bándi bácsi dolga lesz, hogy kihúzzon a csávából, hiszen Liláért tesszük elsősorban!...

- Tehát most elmondjuk neki?

- Világért se. Használd az eszedet kicsit. Megtiltaná, egész bizonyosan. Vállalkozásunk nem mindennapi dolog. Idősebb ember nem érti meg. De ha már megtörtént, viszont nem hagy bajban. Neki csak azt mondjuk el, amiről Imre hallott. Persze úgy, hogy Lila néném észre ne vegye. Aztán Ézsaiás bácsi is próbáljon tudakozódni, a maga módján.

Szerencsénk volt, mert éppen a kapun lépett ki, az iskolába menendő. Igen meghökkent, mikor Imre hallomását közöltük vele. Bele is sápadt. Még ő kért, hogy szót se szóljunk Lilának, az aggodalom megölné, s hátha Isten kegyelme megkímél ettől a legszörnyűbbtől, hogy Dávid... Ámbátor akárki légyen, a fiatal élet ilyen vége iszonytató... Ő is fog tudakolózni, iskola után, amennyire lehet s estefelé nézzünk be, ha kijöhetünk.

De mi már a kollégyomba nem is jutottunk vissza, mert akkorra sűrű katonaság állta körül s visszakergettek.

Így hát, lévén valami mentségünk, nem is erősködtünk, hanem Bándi bácsiékhoz tértünk meg s ott töltöttük az időt a kicsikkel, míg Lila gyanútlanul főzött s Bándi bácsi hazajött ebédelni.

- Szörnyű dolog! - hívott félre minket. - Az tiszta igaz, hogy Török professzort s Gálfit, a sógorát felakasztják reggel... És az is, hogy egy fiatal, vidéki lesz a harmadik. De mivel több fiatal fogoly is érkezett, senki se tudja, melyik s a tudók titkolják. Még azt se sikerült kivenni belőlük, vajjon Dávidot idehozták-e? A Székházban erről nem tudnak, mondták, mert egyenesen a várba vitték és senki sem látta őket. Isten legyen irgalmas hozzánk! - sóhajtotta, elfedve arcát kezeivel.

- Egyébként a város csupa siralom s rémület - folytatta. - Az emberek nem akarták hinni, hogy ez a vége a hosszú és ártatlan szenvedésnek. Azt hitték, csak rémítés, rémhír. Ezért egy küldöttség a polgárokból délelőtt jelentkezett Nappenau ezredesnél, a vár mostani új parancsnokánál, hogy adjon tájékozást a polgárság megnyugtatására. A polgári Adlát, Lázár János éppen nála volt. Istentelenül kacagott rajtuk s azt mondá: de csak nyugtalankodjanak, féljenek s tanulják meg, mi a lázadás, felségárulás, összeesküvés bére!

Az ezredes is hidegen közlé, hogy igenis, halálos ítéletek vannak s azokat végre is hajtják. Majd hirdetni fogják, ha meglett s akkor mindenki odamehet, okulni. Azt is megmondhatja: három elítélt van s a büntetés akasztófa és kötél!

Valaki akkor felkiáltott fájdalmában:

- Legalább golyót alkalmazzon, ezredes úr!...

De Lázár János erre is megfelelt, vörösregyúlva:

- Nem pazarolunk puskaport! Elég fa van a város erdején az ilyen szép madarak számára!

Az Isten különös irgalma volt, hogy Lilának sok dolga akadt a házban s nem ment ki az utcára. Elég nehéz volt ebéd alatt titkolni lelkünk háborgását s ő még nehezebbé tette, mert mosolyogva mondta, hogy szép álmot látott az éjjel: Dávid nagy, csattogó szárnyakon repült hozzá... Biztosan azt jelenti ez: szabadul és itt lesz egy-kettőre!

Még Bándi bácsi is megszédült és az asztalba kapaszkodott, az én villám csörömpölve esett a földre s Gábor feldöntötte a poharát. Nekünk az az álom egészen mást jósolt...

Délután azt mondtuk Bándi bácsinak: megpróbáljuk a kollégyomba bejutni, s ha nem jönnénk vissza, az azt jelenti, hogy sikerült.

Azonban tervünk szerint a Postarétre igyekeztünk. Láttuk messziről, hogy ott nyüzsgés van és sok a katona, mellékutcákon csavarogva kerestük Bolyai János házikóját. Mivel akkor vasárnap nem jegyezhettem meg magamnak, merről, hogy jutottunk oda János úrral s csak

egyszer, sötétben láttam, igen nehéz feladatnak ígérkezett ez. Talán nem is sikerült volna, ha a szerencse össze nem hoz Rózsi asszonnyal, aki egy fordulónál szembecsattogott velünk, ugyanabban a sarkatlan, piszkos papucsban, amiben már láttam, dacára annak, hogy még elég hűvös, szeles kora tavaszi idő járta.

Azonnal megismertem s egy minutum mulva ő is visszaemlékezett rám.

- Hogy van Bolyai úr? - kérdeztem köszönés után.

- Né, maga az, diákúrfi? - csodálkozott Rózsi. - Hát emlékszik még rám? Biza beteg a szegény, a tavaszi szél meghűtötte a gyenge gúnyájában! Éppen orvosságot viszek neki egy ismerős vénasszonytól. Valami jóféle száraz füvet adott, hogy annak a főztjét itassam vele...

- Meglátogathatnók? - kaptam az alkalmon. - Ez a barátom is nagyon szeretné megismerni, mert ő is tudja: milyen nagy tudós ember!

- Nó, de ilyet! - hüledezett Rózsi. - Hogy ez a szép gondolat az eszükbe jut! Soha még senki meg nem látogatta. A városi nagy urak kiverték maguk közül, mert irigylik az eszét! S az apja is...

- Hát ha beleegyezik, akkor menjünk! - vágtam el a többit s Rózsi nyomában egy-kettőre ott voltunk a házikónál. Éppen a Postarét szélén állt, háttal a mezőnek.

Maga a beteglátogatás nem sikerült valami fényesen, mert Bolyai János csak meregette reánk lázas szemeit s morogva valamit, falnak fordult.

De mivel Rózsi leültetett s kért, hogy csak maradjunk, amíg megfőzi az orvosságot, időt nyertünk.

Nem kellett sokat kerülgetnünk a dolgot, mert Rózsi maga tele volt a borzadalmas esemény hírével s alig néhány pillanat mulva suttogva, nagyra tágult szemekkel adta tudtunkra, hogy innen alig száz lépésre akasztófákat állítanak három magyar hazafinak. A kamra ablaka éppen arra nyílik, ha óvatosan lesünk ki, megláthatjuk.

Mivel azt feleltük, hogy tán akkor megnéznők mi is, mert így soha sem felejtjük el a zsarnokságot gyűlölni, Rózsi bevitt a ronggyal-kacattal teleszórt kamrácskába s a piszkos ablakra mutatott:

- Nézzék csak! Ott mesterkednek, né!...

Az üveghez szorítva arcunkat, elszorult torokkal, szívdobogva lestünk ki a rétre.

Emberek mozogtak ott, olyan messzire csak, hogy kicsit összehúzva szemünket, még az arcokat is jól láthattuk.

Az egyik szörnyű faoszlop már állott, tetején meghagyott kiágazással, melyen vaskarika lógott. Éppen a földet döngölte le a töve körül két feltűrt ingujjú sintérlegény... Miért olyan magas? - rémültem el... Három emberhossznál is magasabb!... Hirtelen eltántorodva fedtem el a szemeimet... Ellenállhatatlanul tolult fel a látomás: ember rángatódzik ott a levegőben, fuldokolva - s az arca!... Nem bírtam végigképzelni és nem bírtam elkergetni!... Csak ebben a pillanatban zúdult reám hasító fájdalommal, hogy mitől is irtózom, sarkamig megreszketve?

Erőtlenül ereszkedtem le egy rongyhalomra s forogni kezdett velem a világ. Zúgó füleim mintha messziről hallanák Gábor mormogását:

- Ki lehet az a nagy, kövér, veresképű gazember, aki lehajolva méri a földrefektetett két gerendát?... S egy szivarozó tisztre pillantva fel, né, összekacagnak, bólintanak... Meg vannak elégedve, úgy látszik!...

Rózsi hangját hallom:

- Az, lelkem úrfi, magyar ember s nagy úr, hogy rothadjon el elevenen!... Mindenki ismeri s a nyomorúk leginkább, mert a szerencsétlenekhez a legkegyetlenebb... Úgy hijják: Lázár János...

Lassan feltápászkodtam s néztem, néztem én is, amint rongyos, utolsó városvégi tekergők - mert tisztességes embert pénzért se kaphattak rá bizonyára - nagy erőlködéssel felemelik s a kiásott lyukba zökkentik a második, aztán a harmadik, durván lecsonkolt fagerendát.

Az a nagy, veres ember szétvetett lábakkal, csípőre tett kézzel követte tekintetével a munkát s olykor kiköpött, kurta nyakát előrelódítva. Aztán megfordult s a tiszttel kocsijukhoz lépdelt, amely ott állott nem messzire. Elrobogtak. A felállított akasztófák alól is elszéledtek az emberek, csak két szuronyos katona maradt őrizőnek, megkezdve előírt sétáját fel-alá. A leereszkedő homályban árnyak mozdultak s tűntek el a rétet szegélyező fák alatt s a sikátorok torkában.

Bolyai Jánosnak egyre nagyobb láza lett, hánykódott s félrebeszélt. Az orvosságot csak a mi segítségünkkel tudta leöntögetni a torkán Rózsi. Szemmel láthatólag oda-volt a betegért.

Gábor, mint afféle tudós, aki mindent megfigyel s feljegyez, azt a véleményét fejezte ki, hogy a beteg nehéz lélegzetéből oldalszúrásokra s ebből tüdőgyulladásra lehet következtetni, éppen így volt náluk is egyszer az édesapjával s emlékszik, hogy az édesanyja mustárlisztből való pépet kent egy rongyra s azzal borította be az oldalait. De ha az nincs, jól kicsavart vizes ruha is megteszi, azt kell rátekerni a mellére, hátára s felül bebónyálni szárazkendővel.

- Az Isten hozta ide magukat, lelkem úrfiak! - hálálkodott Rózsi s nyomban hozzálátott, hogy foganatosítsa Gábor bölcs tanácsát.

Keresett, matatott, de biza ebben a szegénységben még vizes ruhának való se igen akadt. Végre egy rongyos inget mégis előkotort s azt facsarta ki vízben, kettéhasítva, hogy váltani lehessen.

Valóságos tusa volt, amíg egyesült erővel elbánhattunk János úrral, rátekerve a vizesrongyot s bebónyálva Rózsi hárászkendőjébe. Hörgött, csapkodott, szitkozódott, de azért nem tudta, mi is történik vele?

- Mikor lett rosszul? - kérdezte Gábor tekintéllyel, mint egy igazi doktor.

- Borzongott szegény már tegnapelőtt is, de csak ma reggel verte le a forróság...

- Hm... hm. Akkor ez a harmadik éjszaka lesz... Márpedig a harmadik éjszaka vagy meghal, vagy megfordul - emelte fel ujját oktatólag Gábor.

- Jaj Istenem, csak megfordulna! - sírta el magát Rózsi. - Mit tegyünk, úrfi lelkem?

- Hát biza reggelig furt cserélni kell rajta a vizesruhát, mihelyt az egyik rászárad... Így van ez... Maga pedig egyedül nem győzi... Hát tán itt maradunk s felváltva virrasztjuk, mindíg kettő közülünk. Így rendre alhatunk is kicsit...

- De hogy fogadhassam el... hogy hálálhassam meg? - sápítozott Rózsi, két kézzel kapva azért a segítségen.

- A nemesség kötelez! - bökte ki rejtelmesen Gábor. - Mi nemesek vagyunk s egy ilyen nagy magyar tudóst nem hagyhatunk segítség nélkül elpusztulni!... Itt maradunk szívesen!

Rózsi hálálkodásának zápora valahogy lecsendesült s hirtelen kifutott valahová.

- Micsoda szerencsénk van! - vigyorodott rám Gábor. - Ez a szegény ember a mi kedvünkért huzakodik a halállal, egyenesen! S még a végén meg is mentjük, ha nem tévedtem a medicinában!...

Hanem a sok izgalomra iszonyú éhség tört ki rajtam.

- Mekkora szamarak voltunk, hogy nem hoztunk bár egy cipót! - nyöszörögtem.

- Csak egyes szám első személyben mondd! - intett le Gábor. - Nagy gazda létedre éhen halnál nélkülem, holott én állítólag csak tanulásból élek! Idenézz!

Zsebeiből papirosbapakkolt kenyérkarajokat s jókora szalonnavégeket vajúdott elő, két pirospofájú hagymafejjel együtt.

- Remélem, Lila néném megbocsátja, hogy benéztem a kamarába!

A nyál összefutott szájamban, bicskát rántottam s rávetettem magam a lakomára.

Szegény Rózsi is ebbe taposott pedig, valahol. Tán szomszédoknál járt, ki tudja? Mert az utcakapu csapódott, mielőtt belépett volna...

- Ami ennél a szegény háznál... - hebegte pirosan s fekete kenyeret, csípős túrót rakott elénk. Még savanyú bort is kerített valahonnan, fél üveggel.

Mi is jó szívvel kínáltuk a magunkéból s ekkor láttam, hogy valami gyanú megvillan a szemében, mintha nem véletlenül lennénk itt... Azonban a helyzet nem volt alkalmas a gyanakodásra s tán Rózsi is abban nyugodott meg, hogy vannak érthetetlen csodák...

Az evés elterelte gondolataimat a borzasztó okról, amiért itt vagyok s János úrral való viaskodásunk is szerencsésen töltötte ki az idő lassan cammogó óráit... Sokáig együtt virrasztottunk, mind a hárman s Rózsi láthatólag nem is sietett lefekvést indítványozni valamelyikünknek. Sőt, ahogy az idő telt, éjfélhez közeledvén, mind zavartabb lett.

Végre rájöttem az okára s összenézve Gáborral, láttam, hogy egyet gondolunk. Mert a házban csak ez az egyetlen ágy volt, amiben János úr hánykolódott...

Gábor felállott az ágy széléről s körüljárt a gyertya pislogó fényében, szemlélődve. Az egyik homályos sarok előtt megállt, tapogatott valami szegen lógó holmit.

- Csak nem suba ez? - fordult Rózsihoz.

- De az, úrfi. Biza keshedt már. Csak ilyen van szegénynek.

- Mióta az eszemet tudom, mindíg subán szerettem aludni! - pattintott Gábor az ujjaival.

- Én is! - gyúlt ki bennem az értelem.

- No, akkor vegyük le s feküdj rá, mert én még nem vagyok álmos!...

Sokáig nem kérettem magam, mert majd leestem már a lábamról. De ahogy belefordultam, egyszerre kiment az álom a szememből. A bolhák is segítettek, hogy csak hánykódjam s ismét visszaessek a küszöbön álló iszonyat félelmébe. Ha kicsit zsibbadni kezdett az öntudatom, Dávid sárga halott arcát láttam a fekete levegőben ingadozni...

Egyszer arra rettentem, hogy Rózsi ott kuporog mellettem s rázza a vállamat:

- Az istenért, úrfi, rosszul van?... Hörgött, mintha ölnék!...

Fellöktem magamat s szemeimet dörzsölve néztem szét. János úr csendesen feküdt, a sípoló lélegzete elhalkult. Gábor a gyertyát székre téve, az állványon kotort, belepillantva egy-egy papirosba.

Szédelegve álltam talpra s hozzátámolyogtam:

- Most te feküdj le!... - ásítottam, szájamra veregetve.

- Kár, hogy nem értem! - mutatott a képletekkel teleírt papírra. - Micsoda ember lehet ez!... Nem, nem fekszem le... Most az asszonyság aludjék!

Lassan megvirradt... Rózsi tátott szájjal, halk horkolással aludt a subában... János úr pedig alighanem túljutott a halálveszedelmen, mélyen lélegzett s nem hörgött.

- Most már hagyhatjuk őket! - suttogta Gábor. - Világosodik... Jerünk a kamrába!...

A szürkületből lassan kibontakozó tér még néptelen volt, csak az őrszemek sétáltak most is ide-oda s távolabb settenkedtek koránkelő kíváncsiak. De alig pillantottunk szét, megkezdődött a dráma. Először egy hosszú lószekér érkezett s a bitófák alá kanyarodva, megállt. Katona hajtotta s mellette egy másik ült, feltűzött szuronnyal. A szekérről emberek ugráltak le, egy feketeruhás, szakállas parancsokat osztogatott a többinek. Létrát, köteleket emeltek le, majd a szekér továbbhaladt s messzibb ismét megállt. A lovak fejéből kivették a zablát, kantárt s abrakostarisznyát akasztottak az orrukra. Ezalatt a szekérenjöttek az első oszlophoz gyűltek s a létrát hátulról hozzátámasztva, egyik sebesen felfutott rajta, míg a másik odadobta neki a kötél végét. Az, aki a létrán állott, fél karjával átölelve az oszlop végét, előrehajolt s a kötelet áthúzta a vaskarikán, aztán lefelé szállva, vonta magával. Mire ő a földre ért, a karikában ott lógott, embermagasságnyira, a hurok. A feketeszakállas odalépett, próbálgatta, tágítva-szűkítve. Bólintott. A kötél végét az oszlop hátsó részébe akasztották, bizonyára valami kampóba, mert a hurkos része úgy maradt, lengedezve a hajnali szélben. Aztán ugyanezt vitték végbe a második és harmadik oszlopon.

Az ablaküvegen tompa dobpergés zaja remegett: a Szentgyörgy-utca felől lovastiszt mögött császárkabátos, lakkszíjakkal keresztbeövezett, magascsákójú, szuronyospuskájú katonák sorai tűntek elő. Nyolc ember lépett egymás mellett s belefáradtunk a számolásukba, mire felvonulva, négyszögben körülzárták a rétet, csak ott hagyva bejárót a sarkon, amerről érkeztek. A tisztek mindenütt az arcvonal elé kilépve, mereven álltak meg, jobbjukban leeresztett kardpengékkel.

Az égen felhőket kergetett a szél s a nap felbukkanva, elöntötte fényével az egész Postarétet. A szuronyok, kardok szemünkbe villámlottak.

Dermedt mozdulatlanságba merevedett meg az egész kép, a várakozás feszültségében. Úgy összerázkódtam, mintha sortüzet adtak volna, mikor a kamra ajtójának kilincse megkattant. Pedig csak Rózsi jött be utánunk, felébredésekor nem találva a szobában.

Egy pillantást vetett kifelé, halkan sikoltott s odanyomta arcát kettőnké közé. Többet nem mozdult, odabűvölten tapadt a látványra, mint mi is. Homlokomon mázsás kalapácsok dübörögtek, füleim csengtek, torkom kiszáradt, szemeim kimeredtek.

Most!... Újra dobpergés!... Lovastisztek csoportja rúgtat be a sarkon... Kétszer nyolc dobos veri a szaggatott, ijesztő ütemet... Lassan mozgó szuronyerdőn szikrázik a napfény... Kézbentartott, lövésreemelt fegyverek között egymás mellett lépked három sötétruhás férfi, kikibukkanva a katonák alakjai közül... Megint szuronyerdő... S a végén lovaszsandárok zárt négyszöge...

Egyszer csak érzem, hogy teljes erőmből kapaszkodom Rózsi asszony karjába s hogy az arcunk összeér az ablakocska szűk keretében... Oldalról látom Gábor dülledt szemeit, elfehéredett száját is... Csak azt nem, amit egyedül volna fontos látni: a halálraítéltek arcait... Mert azt a katonák elfedik előlünk s a menet derékszögben fordulva az oszlopoknak, már csak a lovasok hátát mutatja, mint sötéten hömpölygő falat...

Egy pillanatig úgy érzem: jobb így s most el kellene futni, elég volt!... A másikban kétségbeesetten imádkozom, hogy bizonyosságot nyerjek s szemtől-szembe lássam azokat az arcokat!

De még sokáig csak a magasba meredő oszlopokat láthatom, az alattuk sűrűsödő emberfallal s szédülő fejjel úgy rémlik nekem, hogy egymás felé hajolnak s szerteugranak azok a rettenetes fák.

A vér pattog-e a fülemben, vagy valakinek pattogó hangja ér ide az ablakon át? Talán az ítéletet olvassa fel ott nekik a katonai bíró?... Csak ne tartana már tovább!

- Nézd! - hallom hirtelen Gábor szisszenését s Rózsi torkán az elfulladó sikolyt... A csákós fejek, a villogó szuronyhegyek fölé, ott, a legszélső oszlopnál, lassan magaslik egy emberi test. Lehajtott feje, előredűlt vállai elárulják, hogy a karok hátra vannak facsarva s kötve... Alulról emelik azt a testet, látszik... Most a feje fölött lazán lógó kötél villan egyet, ahogy megfeszül a vaskarikán, mert lentről húzni kezdték... A test kinyúlik, megrándul, elengedve fordul jobbra-balra s lengve emelkedik... Az összekötözött lábak egybeolvadó vonala hihetetlen hosszúnak látszik, mintha emberfeletti erőfeszítéssel vissza akarna gyökerezni a földbe... A fej hátracsuklik hirtelen s keskeny, fehér, deresedő fürtökkel keretezett arc vonaglik meg a ráeső napfény pászmájában...

Soha, soha nem fog többé emlékezetemből eltűnni ez a kínzott arc s a magasban kinyúlt test fekete felkiáltójele...

Lehet, máig gyermek voltam még, de ez a látvány keserű férfiúsággal töltötte el minden csepp véremet! Csak fiatal idegeim reszkettek tovább, mint a megkorbácsolt gyermeké...

De nem volt szabad megfutamodnom... Végig kellett néznem az egészet... Látnom kellett a másik két vértanú vergődését s halódó arcát is.

Milyen sárga volt az a második arc s milyen hátborzongató a ráfagyott, merev mosoly, mintha gúnyolódnék hóhérain!... De ez se volt már ifjú ember... És következett a harmadik, a fiatal... Mert ennek kell fiatalnak lennie! S nem mertem, nem mertem ráemelni a szememet... Hangosan imádkoztam, össze-vissza mondva Miatyánkot és reggeli fohászt, asztaláldást és Hiszekegyet...

Gábor türelmetlenül, remegve az izgalomtól, rázott:

- Nézd meg!... Nézd meg!... Most jól lehet látni... Most!...

- Nem, nem... Nem merem!... Mondd te... mondd: milyen?

- Díszes magyar ruhája van... Aranysujtásos selyemdolmánya. Nagy, fekete haja, rövid fekete szakálla...

Mély lélegzettel, lassan felemeltem tekintetemet és láttam...

- Nem Dávid! - sóhajtottam s kimerülten rogytam le a földre.

Az elbírhatatlan feszültség feloldódott. Rózsiból kitört a zokogás. Gábor, mint a túlhúzott ijj, most hirtelen összeroppant, a falnak tántorodott s hevesen hányni kezdett.

Én összegubbaszkodva, lecsuklott fejjel ültem a kamra földjén s hallottam saját hangomat, amint egyre erősebben és erősebben kiáltja belőlem valaki:

- Történikus leszek!... Történikus leszek!... Történikus leszek!...

János úr kiabálása térített magunkhoz. Rózsi összerázkódva szaladt elől s mi utána léptünk.

- Adj enni! - kiabált a beteg, felülve az ágyban. - S mi az ördögbe bugyoláltál?... Hántsd le rólam, mert megfulladok!...

- Nó, - suttogta Gábor, miközben Rózsi a betegével bíbelődött - ha enni akar, akkor már megmarad! Jerünk innen...

Az ajtóhoz osontunk s visszaköszönve, kirohantunk, meg se állva Bándi bácsiékig. Még mindíg nagyon korán volt. Lila a kicsikkel aludt, hála Istennek, nem is sejtve, mi történt s mi történhetett volna... De Bándi bácsi biza le se húnyta a szemét egész éjszaka, sőt le se vetkezett...

Akárhogy búsult is az áldozatokon, mégis nagyon megkönnyebbült, s nem győzte köszönni, amit tettünk. Azonnal megígérte, hogy közbenjár érettünk: ki ne csapjanak a kollégyomból. Hiszen mi próbáltunk volt visszamenni, de a katonák nem engedtek s aztán nála voltunk...

- Az Isten megbocsátja, hiszem, ezt a féligazmondást - küszködött lelkiismeretével az áldott lélek.

Az Isten meg is bocsátott neki, mégpedig úgy, hogy nem kellett elmondania a „féligazmondást". Mert hiába próbáltunk vele együtt a kollégyomba jutni, még aznap se engedtek oda be s onnan ki senkit. Harmadnap pedig nyugodt lélekkel igazolhatta, hogy nála aludtunk.

A fiúktól hallottuk aztán, hogy a kivégzés napján nem is volt tanítás: az osztályok némán ültek a padokban s a tanárok egyetlen hang nélkül a katedrán. Így gyászolta vértanúját a kollégyom s ennél szebb tanítást a legékesebben szóló professzor se tarthatott volna.

Még a gyászos napon, délben megjelentek az épületek falain a német- és magyarnyelvű hirdetmények, melyek hivatalos ridegséggel tudatták a polgársággal: Őfelsége a császár nagyszebeni katonai ítélőszéke a birodalom ellen szőtt és bebizonyosodott titkos összeesküvés büntette miatt kötéláltali halálra ítélte Török János bágyi születésű, 47 éves, nős, gyermektelen, ev. ref. hittanárt, Gálfi Mihály martonosi születésű, 37 éves, nős, három gyermek atyja, volt ügyvédet és szolgabírót, valamint Nagyváradi Horváth Károly teleki születésű, 25 éves, ev. ref. vallású, nőtelen földbirtokost, mely ítélet, a legfelsőbb helyen megerősíttetvén, a mai napon nevezetteken végre is hajtatott.

A nép tódult a Posta-rétre s most már engedték: hadd borzadjon a magyar s vegye be a leckét...

Néhány nap mulva Lilának levelet hozott a postakocsi, Bécsből. Gróf Hunyadi írta. Nagyon szép, kedves, udvarias levél volt. A Felség beváltotta ígéretét és kegyelmet gyakorolt Dávidal, valamint sok társával is. Mert az ítélet valamennyi vádlottra nézve halál volt. De a Felség, néhány kivételtől eltekintve, kegyeskedett ezt az ítéletet várfogságra enyhíteni. Dávid tíz esztendőt kapott. De Lila most csak azt nézze s annak örvendjen, hogy az élete megmaradt. A kegyelem ajtója továbbra sincs bezárva, s ő a gróf, tőle telhetőleg mindent meg fog tenni és hiszi, hogy a külső politikai állapotok kedvezőbb fordulásával ez az ítélet is könnyebbülni fog... Ő még most is reméli, hogy Lila nemsokára Bécsben fogja megköszönhetni a Felségnek vőlegénye szabadulását.

- Az élet mindennél több! S van még kegyelem is!... - simogatta Bándi bácsi reszkető kézzel a boldogtalanul zokogó Lila haját, amint szép feje letört virágként hanyatlott karjaira.

Én, aki láttam annak a fiatalembernek kegyetlen halálát s különben sem tudtam felfogni, hogy mit jelent tíz esztendő a valóságban, megkönnyebbülést éreztem. Hiszen csakugyan: az élet a legtöbb s ha megmaradt az élet, minden egyéb jóra fordulhat.

Édesanyám és Rozáli azonban vigasztalhatatlanok voltak. Sem ők, sem Lila egy percig se tudtak hinni abban, hogy most már további jó fordulás következhetnék.

Az ítéletről, talán egy héttel a gróf levelének érkezése után, maga Dávid tudatta Lilát is, anyánkat is.

A fehérvári parancsnokság az ítélet kihirdetése után még hat hetet engedélyezett arra, hogy az elítéltek családjai odautazván, búcsút vehessenek tőlük s egyúttal közölni hagyta azt is, miféle ruhaneműekkel s apróságokkal láthatják el őket.

Ez a szomorú alkalom lett okává első nagyobb utazásunknak.

Mert április derekán a mi kocsinkkal s egy Bándi bácsi által fogadott másikkal útra keltünk Fehérvár felé: Bándi bácsi, Lila, édesanyám, Rozáli, én és öcsém. Pepi néni megint magára vállalta Jankáék gondozását, Gerlédet pedig anyámék Győrbíró Jóskára hagyták.

Útunk a Maros gyönyörű völgyén a legszebb, legtanulságosabb lett volna, ha nem az a célja, ami volt. De hát folytonosan így se sírhattunk s Bándi bácsi minden hegyet, völgyet, patakot, erdőt, kastélyt, falut, várost ismert és azokról a legérdekesebb dolgokat magyarázta nekünk. Mivel az utazás napokig tartott, itt-ott vendégszerető házaknál szálltunk meg éjszakára s én, fiatal szívemmel, büszke voltam arra, hogy az elítélteket s köztük Dávid bátyámat mindenki, mindenütt a nemzet mártírjainak magasztalja s a róluk sugárzó fényből reánk is tisztelet és szeretet áradott.

Felvincen, Bándi bácsi rokonánál, a református lelkész úrnál tudtuk meg, hogy a szabadságnak még két vértanúja lett: Bartalis István és Váradi József, akiket Sepsiszentgyörgyön végeztek ki. Azon az éjszakán álmomban ismét láttam Váradi Jóskát, a tüzes, párducmozgású, szép gyermekifjút, akit valamikor ott, a Gödörben Dávid bátyámnál találtam s reggelre nedves volt a párna könnyeimtől.

Fehérvárt a református tiszteletes úr, Elekes, szerzett nekünk szállást. Az ő vezetésével derék emberek fáradoztak azon, hogy az Erdély minden részéből érkező, búcsúzó családoknak legyen hajléka, ellátása és vigasztalása.

Egy héten keresztül jártunk be naponta Dávidhoz, a várba.

Az elítéltek közt voltak olyanok, akik keményen tartva magukat, jókedvet mutattak, voltak olyanok is, akik reménykedtek, hogy a császár most házasodván, lakodalma napján megkegyelmez nekik. Voltak aztán maguk elé néző, szótalan, megkövült emberek is, akik semmit se reméltek többé. S ezek közül az egyik elvágta éjjel a nyakát, a fejére húzott pokróc alatt... Dávid, fájdalom, a reménytelenek közé tartozott... Jelei látszottak rajta annak is, hogy az utóbbi időben ismét rákapott az italra. Ha együtt voltunk, csak sóhajtozás, hallgatás esett leginkább. Édesanyám és Lila hűségesen ültek vele, Bándi bácsi velem és Énokkal közben-közben sétákat tett a várban s megmutatta a nagytemplomot, meg azokat az épületeket, melyekben valaha a dicső Bethlen Gábor fejedelem lakott.

Volt ott egy tisztességes, jólelkű őrmester, ádja meg az Isten! Annak megesett a szíve szegény Lilán s megengedte, hogy ők ketten Dáviddal a vársáncból nyíló kertjében alkonyattájban elbujhassanak az emberek elől. Az én tisztem volt figyelmeztetni, ha végre válniuk kellett esténként... Mindíg úgy találtam őket, bolyongva a kertecske útjain, boldogtalan szerelemmel egymás szemébe olvadva. Sohase hallottam, hogy beszélgettek volna. És mind a kettő olyan sápadt volt, mint a halál.

Április 26-án este búcsúztunk. Már nem volt több vigasztaló szavunk, még anyánknak se. Csak hosszú-hosszú ölelések és csókok s omló könnyek.

De mikor engem a mellére ölelt, azt súgta a fülembe, zokogástól elfúlva:

- Ügyelj Lilára!...

Fájó büszkeség lángolt fel arcomon s csak fejem erős bólintásával tudtam válaszolni.

Másnap reggel hét szekér után néztünk a vársáncról, amíg el nem nyelte őket a távolság pora és köde s amíg könnyeinktől látni tudtunk. Hat szekéren párjával ültek a rabok s minden párral szemben két katona. A hetediken egy tiszt s egy őrmester zörgött utánuk, Alvinc felé.

Mind integettünk, kalappal, kendővel. Csak Lila magasra emelt kezében csüngött mozdulatlanul a fehér selyemkendőcske.

Mikor már eltűnt a szekérsor, lehanyatlott a karja.

Maga elé meredt. Nem sírt.

Édesapja átölelte s valami biztatást súghatott fülébe.

Lila tágranyílt, csodálkozó szemekkel nézett reá. S különös, élettelen hangon, mint akinek semmire sincs már szüksége, megszólalt:

- Sohase látom többé...

Vége az első kötetnek

HARMADIK RÉSZ

16.

Ezernyolcszázhatvanhárom július 9-én, délben két büszke fiatalember sétált ki a vásárhelyi kollégyom kapuján. Mellükön megfeszült a zsinóros, hosszú fekete kabát, különösen mivel zsebükben a végbizonyítvány papirosa ropogott.

Tizenegy esztendei fogság a tudomány várában: éppen elég. Gimnáziumi, bölcsészeti, teológiai előkészítő és jogi tanfolyam! Végtelen láncolata előbb verésnek, koplalásnak, didergésnek, majd lassú kibontakozásnak, megedződésnek, a szellemiséggel való összebarátkozásnak, csüggedéseknek és sikereknek, félszeg ambíciók letörésének és emberi életcélok felé szárnyalásnak.

Most már legyen feledve minden rossz s csak a jó maradjon meg az egészből! Mert vége a vásárhelyi diákoskodásnak!...

Paniti Gábor és Ernyei Áron urak önkénytelenül fordulnak vissza a Székház mellől s hosszú, néma pillantással búcsúznak a Kollégyomtól. Ebben a pillantásban minden benne van, de a kibékülés édes szirupjával bevonva.

...Látom Paniti Gábor nyurga, kicsit meggörbült alakját, hatalmas vörösszőke sörényét boltozatos koponyáján, kidülledt éles nézésű szemeit, szeplős, beesett arcát s gúnyos száját a vékony bajusz alatt. Szobra lehetne az észnek, elszánt kitartásnak, nyughatatlan kutatókedvnek és egyúttal az örök kételkedésnek is.

...Látom magamat is, amint egy arasznyival alacsonyabb létemre mindíg és most is felnézek reá. Mindenben másodiknak rendeltettem melléje: zömökebb, vaskosabb, domborúmellű fegyverhordozónak, a földhöztartozóbb, barnahajú, bajuszú, arcszínű és szemű, félig-meddig falusi kiegészítő társnak. Egész tanulópályánkon ő volt az osztály első diákja, én mindjárt utána a második. Esze egy villanással hamarabb fogta fel a dolgok értelmét s az enyém őt igazolva, villant rá vissza. Kegyetlen, önmegtagadó szorgalmát, ami neki természetéből fakadt s ezért magától értetődőnek látszott, én csak tétlenül szemlélődni vágyó lényemmel viaskodva, lihegve tudtam követni, őt, a kételkedő elme tüzes ostorral kergette előre, a titkok gyökere felé, engem minduntalan megállásra késztetett, a harc hiábavalóságának csüggesztő éreztetésével.

Nála a szellemi harc életszükséglet volt, nálam csak becsület dolga, hogy meg ne szégyenüljek előtte.

Az, hogy ő a Kollégyom első diákja volt és maradt, mindíg veretlenül, tanárok és diákok szemében a természeti törvény kényszerűségének és mindennapiságának tűnt fel. Az lett volna a csoda, ha másképp fordul. De hogy én a második lehettem mellette, az csak igazi természetem ellenére történhetett meg, tehát csoda volt, amin magam bámultam leginkább.

Szégyen, vagy nem szégyen, be kell vallanom: a tanulás és a szellem világa nem volt szívügyem és nem is lett azzá soha. Részben kötelességemnek fogtam fel, apám emléke és anyám akarata iránt, részben a Gáborral való barátság velejárója lett, hogy méltó maradhassak hozzá és részben játék maradt, amelyet sohase tudtam valami teljesen és halálosan komoly dolognak tartani.

A szomorú idők, melyekben felnőttünk s ezeknek az időknek fekete árnyéka, amely családunkra is ráesett, az élettel és a jövővel szemben mindinkább kételkedővé, sőt közönyössé

tettek. Most, mikor Gáborral együtt huszonnégy éves, nagykorú emberekké vergelődtünk, én már lelkemben nem voltam fiatal, inkább úgy éreztem, a végén járok minden emberi kíváncsiságnak s legjobb lenne szépen visszamendegélni Gerlédre, a földhöz. Azonban ez az állapotom egyáltalában nem volt életúntság, vagy keserű embergyűlölet. Szerettem volna élni, de csak a falusi egyszerűségben, lassúságban és eseménytelenségben. Az emberek közül is azok érdekeltek inkább, akiket a világ változásai nem érdekeltek. Tudomány, művészet nem hagytak hidegen, csak éppen hogy nem váltak döntően fontossá számomra. S mindannak, ami az embert teszi, sokkal jobban vonzott a multja, mint a jelene és jövője. Örököltem is, ki is fejlesztettem magamban a históriku st. Ebben a tantárgyban még Gábornál is különb voltam, saját maga elismerése szerint is. Mert ő csak megtanulta, de én végig is éltem a történelmet. Viszont ő vallotta, hogy a történelem tanulságokat ad és ezért fontos, én pedig úgy láttam, hogy ez csalódás: soha senki se tanult semmit a multból, mindíg újra kezdte az ember ugyanazokat a tévedéseket és próbálkozásokat, mint egy színjátékban, melyben a jelmezek változnak, de a színészek ugyanazok maradnak. Alapjában véve szomorú zene, folyton visszatérő tételekkel. Szórakoztatott, gyönyörködtetett, meghatott, felbosszantott, de egyébként nem befolyásolta az életről való felfogásomat.

Végeredményében mégis Gábor volt a hitetlenebb, lázadóbb és elégedetlenebb. Őt, szerintem egészen feleslegesen, folytonosan az ember célja, az élet értelme, a végső *miért*-ek gyötörték. Az otthonról hozott gyermeki hitet eldobta magától, egyedül értelmére támaszkodott, mindent megbírált és mindennel szemben tagadó maradt. De valami szertelen önbizalom hajtotta, hogy jobb megoldásokat kapjon. Ez pótolta nála a hitet.

Én, minden csalódásom és a tudomány valóságos hatalma felőli kételkedésem közepette édesanyám egyszerű és mély vallásos hitét érintetlenül hordoztam lelkemben, nem is tettem vizsgálódás tárgyává, csak lélegzettem benne, mint a légkörben. Sohase lázadoztam az élet és a sors ellen, mert nem tartottam nagy dolognak az ember kicsi és kurta földi vándorlását s megelégedtem volna a földművelő igénytelen sorsával. Inkább az békétlenített, hogy mirevaló problémákkal összezavarni és megnehezíteni azt, ami oly csendes, egyszerű, békés és boldog lehetne?

A kollégyom egyébként, az évek teltével, sokat veszített eredeti ridegségéből és otthonosabbá vált számunkra, ahogy kinőttünk a fika-sorból. A felsőbb osztályokban tanáraink közül Hegedüs János, Illyés Bálint, Mentovics Ferenc, Szabó Samu és Dósa Elek lassanként kiemelkedtek szemeink előtt a közönséges emberek sorából s jóságuk, okos tanításuk által atyai barátainkká és mestereinkké váltak. Szeretettel férkőztek szívünkhöz s irányt szabtak munkánknak. Bevezettek saját meleg, művelt otthonaikba s más úri házakhoz is, hogy társasághoz szokjunk.

Nagydiák-korunkban ők szereztek nekünk tanítványokat, hogy legyen jó ebédünk, apró-pénzünk s a család körében alkalmunk a házikisasszony szendeségén és báján lelkesedve, a verstan szabályainak gyakorlati alkalmazására.

Különösképpen hálásak maradunk Szabó Samu tanárunknak, aki az önképzőkört vezette s a sötét világban megteremtette számunkra a szabadság álmainak és önerőnk kifejthetésének boldog kis szigetét. Gábor ennek a szellemi országocskának önkényt elismert és tisztelt feje volt, de még én is kaptam elismerést és jutalmat néha, ha nekiduráltam magamat, egyszer egy balladámért, mely Miltiadesről zengett, egyszer bölcselmi pályaműért, melyben az akarat szabadságát cáfolgattam, egyszer pedig a francia nyelvben való jártasságomért, amit azonban leginkább Bándi bátyám folytonos ösztönzésének és próbálásainak köszönhettem.

Most hát, itt állunk, mindentudásunk dicsőségében és teljes tudatlanságban affelől, hogy ezek után mitévők legyünk!...

Tehetni sokfélét tehetnénk, de a választást különféle meggondolások nehezítik. Elsősorban a pénz hiánya.

Tizenegyesztendei taníttatásunk, mindenféle iskolai segítség dacára is, erősen megszívta örökrészünk kisded emlőjét, ezekben az ínséges nehéz időkben.

Márpedig ha itt a vásárhelyi Táblához kéredzkednénk joggyakornoknak, évekig kellene a saját költségünkön urizálnunk, míg városnál, megyénél vagy bíróságnál kezdő állásba juthatnánk. Akármennyire szeretné is Gábor a dicsőség útjára magyar földön egyedül vezérlő jogászságot választani, hideg fejjel készített számvetése eltiltja tőle. Én nem is nagyon bánom, hogy ez a körülmény előlem is szétfújja a közéleti nagyság délibábjait.

Mehetnénk tanárjelölteknek is, Kolozsvárra. Ezt a lehetőséget Gábor másodiknak rangsorozza, mint a jogászság után a legtisztesebbet. Én, tekintettel a históriára, első helyre teszem, ha már a fejem után kell megélnem. De ez négy-öt esztendőt jelentene még s hozzá olyan idegen városban, ahol semmi ismeretségünk, összeköttetésünk sincs, ami segíthetne rajtunk.

Az orvosi, vagy mérnöki pálya iránt nincs hajlandósága egyikünknek se, eltekintve attól, hogy ezek még drágábbak és hosszabbak, mint az előbbiek.

Az öreg Dósa Elek professzor, csak az imént, hogy búcsút vettünk tőle, okos szemeit végigjártatva rajtunk, ezt tanácsolta:

- Öcséim szolgáljanak az Istennek!

Ez, közönséges szóval azt jelentette, hogy menjünk Enyedre, teológusnak.

- Az Isten szegény emberekből választja a maga harcosait, amint meg van írva - mondta Dósa professzor. - Ezeknek pedig, Erdélyországban Enyeden van a katonaiskolája!

Mind a ketten némán néztünk jóságos mesterünkre. Sem a vágyaink, sem az eszményünk nem vontak a teológia felé. Elrémített tőle az is, hogy a teológiai szemináriumot tavaly visszahelyezték Kolozsvárról Enyedre, régi helyére. Enyedről és az enyedi kollégyomról pedig erre mifelénk rossz hírek jártak: csupa rom az még ma is, nincs ott élet, nincs kitől tanulni.

Az öreg bölcs olvasott a tekintetünkből:

- Tudom, tudom, - intett fejével Gábornak - hogy öcsém kritikus elme. De éppen ezért javallom. Az apostollal szólván, méltó feladat, hogy az Istennek mélységeit is megvizsgálja. Mert nem elég, hogy elvesztette a kisdedi hit együgyű ösvényképét. Ez csak boldogtalanná teheti. Meg kell találnia a férfiúi hit sziklaútját, a tudományt is felülmúló igazságot. Öcsémet csak ez teheti egész és boldog emberré!

Gábor döbbenten meresztette rá szemeit. Aztán gőgös feje meghajolt:

- Köszönöm! - dörmögte. - Gondolkozni kell rajta...

- Maga, öcsém, - fordult hozzám a professzor - jó történetíró. De nem hisz a história értelmében, a magasabb vezetést nem látja benne. Magának ezért kell teológusnak lenni. Mert különben el fogja veszteni magát és sohase lesz közhasznú ember.

Pirulva éreztem, hogy a lelkem mélyére látott a jó öreg. Hiszen volt ideje megismerni, sokat foglalkozott Gáborral is, velem is. Talán igaza van, gondoltam, de vajjon miért kellene nekem közhasznú emberré lennem?

Megköszöntem én is a bölcs tanácsot s kijöttünk előle, a napfényes utcára.

Szűk körülményeink tudata erősen a professzor tanácsának javára billentette eszünk mérlegét. De egyelőre nem akartunk még belenyugodni s határozni jövőnk felől.

Egyelőre, legalább ma s még ezen a nyáron, ha lehet, csak a szabadságunknak, a diákság láncaiból való menekülésnek akartunk örvendeni!...

- Gyerünk a Szív-ketrecbe! - szusszant fel Gábor, nagyot nyujtózva a napsütésben s kifeszítve szűk mellét. - És a töprenkedést hagyjuk ma a fenébe!

- Kicsit már késtünk is - bólintottam. - Jankáék bizonyosan régóta várnak a fagylaldában...

A Sáros-utcába fordultunk, a Nagy Piac felé.

A Szív-ketrec, ahogy Gábor csúfolta, a piac poklos-utcai végében levő zsúfolt kicsi liget volt, sűrűn ültetett fasorai között, a keskeny utakon egymás sarkát taposva keringéltek Vásárhely aranyifjúságának tagjai, párjaikkal. A közepén levő kerek színben délben és este cigányzene szólt s a fagylalda bódéjában nemcsak nyalánkságokat, de sört és bort is árultak.

Aki adott rá, hogy az úri ifjúsághoz számítsák, kötelességének tartotta lehetőleg naponta megjelenni ebben a préselőben s a lányok itt mutatták be új ruhájukat. Fiatal asszonyok kisbabái szintén ezen a helyen jelentek meg a nagy nyilvánosság előtt, büszke anyjuk diadalmas pillantásaitól kísérve. Azt talán mondanom sem kell, hogy a Szív-ketrecben tojták és költötték ki a város összes pletykáinak kígyó-tojásait.

Mire mi odaértünk, a társaság nagy része már hazafelé oszladozott, ebédelni.

Janka és Esztike a bejárat közelében, zöldrefestett keskeny padocskán ültek, nyilván azért, hogy el ne tévesszenek minket a „rengetegben” s mi is azonnal rájuk találhassunk.

A pad előtt alacsonytermetű fiatalember gesztikulált s nagyokat kacagott azon, amit mondott. A táblai ifjúság előkelő testületéhez tartozott, mint fizetéstelen gyakornok s noha Fehér Gergelynek hívták, nemcsak a hosszú kabátja, de a haja, a bőre és a szeme is fekete volt. Sötéten ragyogott még a kacagó arca is, melyből élesen villantak elő nagy szemefehérjei s erős, pompás fogsora. Gergely mindíg csinos, tempós, jogászi méltóságát önhitten hordozó fiú s szépnek is lehetne mondani, ha nem volna az a tömpe krumpli-orra, ami fenségét kómikussá rontja le. Tudja ezt ő maga is s egy az enyémhez hasonló sasorrért szívesen odaadná az üdvössége egytizedrészét, ami pedig nagy szó, mert gyergyószentmiklósi örmény-pápista és a misét egyetlen reggel se mulasztja el.

A fekete Fehér Gergely kondor fürtjeinek hegyéig el van merülve Janka iránti szerelmében. Egyszerre zuhant bele ebbe a forró és kínosan édes örvénybe, és pedig azon a jótékonycélú hazafias ünnepélyen, melyen Janka szinte árvizet idézett elő az érzékeny lelkek könnyeiből, gyönyörűen szavalván el Vörösmartytól „A vén cigány”-t és Gyulaitól a „Szüreten”-t. Magam is kétségtelenül belebolondultam volna akkor Jankába, ha történetesen már előbb meg nem esik velem ez a baj. De én talán már akkor szerelmes voltam Jankába, mikor még nem is tudtam, mi a szerelem s mikor ő még a hátamon lovagolt és gyermeki kérdéseinek özönével borított el. Csakhogy, míg Gergelyről, Janka nagy mulatságára, mérföldnyire ordított a szenvedély, addig én vasfegyelemmel zártam el titkomat előle és a világ elől. Mindíg ügyeltem rá, hogy bátyjának tekintsen, bizalmasának és tanácsosának s meg is voltam győződve róla, hogy annak tart, mert édes bizalommal és nyílt tekintettel tárta fel nekem bimbózó szíve érzéseit.

Gyorsan fejlődő lányka volt testben és lélekben. Tizenkét éves korában már halálosan beleszeretett a pékinasba, aki a lányiskolában kiflit és perecet árult s neki titokban sokszor ingyen adott a legropogósabbjából, bizonyára fülrepesztő pofokat szenvedve el mesterétől az elszámoláskor. Janka szívét úgy formálta az Alkotó, hogy a hódolatnak és ajándéknak nem tudott ellenállani s a hódolót és ajándékozót viszontszeretni mintegy kötelességének érezte. A pékinas különben csinos kölyök volt, de hamar rájöttem, hogy nem egészen önzetlen, a Janka iránti imádatában. Az inasok vasárnapi oktatását ugyanis Bándi bácsira bízta a nemes város, mint a legtekintélyesebb és legkiválóbb tanítóra s ő kötelességének érezte számtankönyvet

írni részükre. Lovagunk azonban a matematikában hatökör volt s Jankával kilesette a Bándi bácsi által nagy pedantériával előre elkészített, névre szóló leckéket s mikor a kiflit-perecet a lányka markába lopta, ugyanakkor át is vette tőle a magáéba, a kidolgozott kész feladatot. Ezáltal sok szép vasárnapdélutánt szerzett magának vídám csavargásra, míg szerencsétlenebb társai ottmarasztva sóhajtoztak a büdös iskolaszobában, fogcsikorgatva törvén fejüket a példa helyes megoldásán. Mivel Janka előttem nem sokáig bírta eltitkolni szenvedélyét és annak ilyennemű bűnös megnyilatkozását, természetesen megpróbáltam hatni lelkiismeretére és jellemére, sőt azt is kilátásba helyeztem, hogy a pékinast felrúgom, kiflit és perecet pedig annyit adok, amennyit csak kíván. Janka meghatóan bánkódott romlottságán, mert nagyon fínom érzéke volt a jó iránt, de azért többször visszaesett a bűnbe és sohasem is tett ígéretet arra nézve, hogy küzdeni fog ellene. Sőt egyszer, talán már egy év multával, igen komoly kijelentést tett afelől, hogy szerinte a pékmesterség a legszebb foglalkozás a világon és ő boldog lesz, ha a pékinas felszabadul és feleségül veszi őt.

Miután nem akartam kis barátnőm érzelmeit a pékinassal szemben alkalmazandó durva eszközökkel bántani, tekintélyes lelépési díjat fizettem a szemtelen fickónak, hogy más helyen áruljon és eltűnjön Janka életéből. Olyan nehezen bírtam rá, hogy a tenyerem viszketett tárgyalás közben, de a végén mégis engedett. Kisült, hogy könnyen tehette: mint kiváló számtanistát, Bándi bácsi felszabadította a leckék alól.

Janka több mint két hétig gyászolta eltűnt szerelmesét, a reánézve annyira jellemző mélyszívűséggel. Pedig koszorúval hordtam neki az édes vásárhelyi perecet. De végre is nem én vigasztaltam meg, hanem egy kurtanadrágos, sápadt negyedik gimnázista úri fiú, akivel a ligetben ismerkedett meg, labdázás közben s aki krémes-bélest fizetett neki a fagylaldában. Ez a fiúcska jó sokáig verhetetlen vetélytársam maradt, mert volt egy olyan kincse, amivel én, vaskos falusi medve, nem rendelkeztem: ötféle betegséget hordozott s úgy csillogtatta őket Janka szemei előtt, mint az érdemrendeket. Ötféle alapon csakhamar bekövetkező korai halálát mindíg igen közeli dátumokra jósolta s előkelően, fínomul sóhajtozott, köhécselt. Janka szívét elsodorta a részvét forró hulláma. Azt hiszem, le kellett győznie ellenszenvét, ha pirosbarna arcomra, domború mellkasomra nézett. Ebben a korszakban, tizenhárom-tizennégy éves korában a nő egyedüli, szent hivatásának a beteg férj önfeláldozó ápolását tartotta, távolbanéző nagy szemekkel ábrándozott, a sírról, melyen a hű hitvest megszakadt szívvel találják egy dértől csillogó őszi hajnalon, miközben a sárga lomb között haldokló madárka énekel elhaló csicsergéssel. Ebben az időben kezdett kibontakozni szavalási tehetsége, a maga egész pompájában. A halál mesterkeze játszott fínomzengésű, könnyedénszálló és emelkedő hangjának gazdag változatú húrjain, a halállal barátkozó beteg poéták katalin-rózsa-illatú verseit lehelte bele a hallgatók lelkébe s az összes egészséges diákokat magábaőrjítette.

De a negyedik gimnazista gonosz szülei nem akartak belenyugodni fiok ötféle halálos nyavalyájának egyikébe se s hétköznapi durvasággal orvosokat béreltek fel, akik meggyógyították a szebb sorsra méltó ifjút. Egyszercsak kicsattanó piros pofával, dagadtra hízlalva rontott a szerencsétlen Janka elé s úgy röfögött, mint egy mészárosinas. Barátnőm a vállamon zokogta el megcsalatásának keserveit. Egyúttal szíve mélyéig megbántva fordított hátat a halálnak és az összes nyavalygós költőknek is, az én titkolt, de ujjongó örömömre.

Tizenöt éves korában - tavaly - Janka felfedezte az élet örömeit, a honleányi érzeményekben és a kollégyomi ifjúság majálisában. A hosszú, gyilkoló tél után hirtelen rövid tavasz bomlott ki Erdély felett. A nagy Mikó Imre és barátai nem hiába küzdöttek: az önkényuralom engedett. Az idegen, német és cseh hivatalnokok piócaserege eltakarodott s vele kotródott a gaz magyarok falkája is. Kipróbált hűségű magyar tisztviselők kerültek a Székházba, a Városházába, a Táblára, mindenüvé. Vásárhely utcáin csupa magyarruhás ember feszített, pengő sarkantyúkkal a rámás csizmákon, főkötős, pártás, nemzetiszínszalagos asszonyok, lányok ringatták karcsú derekukat az abroncsos szoknyák felett s még a madarak is a szabadságról

énekeltek. Mikor Janka a majálison elszavalta Petőfi jeligéjét: „Szabadság, szerelem”, a diákság olyan őrjöngésbe tört ki, hogy a nap szeme megrebbent tőle az égen. Janka a magyar szabadságba lett szerelmes, a feje búbjáig. Mintha csak most ébredne mély álmából, mindent tudni akart, ami születése óta történt. Volt mit meséljek, de szívesen tettem, mert Janka a megható részeknél a nyakamba borulva zokogott s a lelkesítő események hatása alatt forró csókokat csókolt arcomra.

Dávid bátyámék szenvedéseit is most ismerte meg és értette át egészen. Lángolt a felháborodástól és odavolt a részvéttől.

Mikor az új magyar alispán megnyitotta a törvényhatóság első magyarnyelvű gyűlését a Székházban, a közönség karzatán, a hölgyek és az ifjúság koszorújában ott szorongtunk Jankával mi is, együtt sírva és lelkesedve a tömeggel.

A jegyző olvasni kezdte a törvényhatóság tagjainak névsorát. Egyszercsak felhangzott ez a név: Kisgörgényi Biró Mihály.

Egy szempillantásig dermedt csend... Aztán döbbenve és ámulva látom, hogy Janka felugrik mellőlem s lángoló szemekkel kiáltja le a terem némaságába:

- Meghalt!

Odakaptam a kezéhez, hogy visszahúzzam, elnémítsam. De már ugyanabban a lélegzetnyi minutumban mint az orkán, bömbölt fel a visszhang a terem minden zugából, az összes jelenlevők ajakáról:

- Meghalt!... Úgy van!... Meghalt!...

S utána, a kezdeményező Janka felé fordulva, fergeteges tapsvihar töltötte be a Székházat.

Janka, szemeit lecsukva, lángoló és elfehéredő arccal hanyatlott vissza a székre. A jegyző pedig, büszke mosollyal intve feléje, kemény, boldog kézvonással húzta át a névsorban az élőhalott áruló nevét.

Természetes, hogy ha volt még ifjú Vásárhelyen, aki Jankáért nem rajongott volna, ettől a pillanattól kezdve az is odatartotta a szívét, hogy kegyeskedjék rálépni. Virágcsokrok, levelek és versek özöne árasztotta el Bándi bácsi puritán hajlékát s a jámbor férfiú majdnem megbolondult a dilemmában, hogy istenesen elpálcázza-e, vagy össze-vissza csókolja féktelen lányát? Az örvényből Janka húzta ki, mivel megelőzve őt, a nyakába borult s addig ölelte, csókolta, míg Ézsaiás bácsi a szívére szorítva, könnyek között hebegte:

- Méltó voltál a nevedre, Johanna!

Janka tehát pártás, szalagos, virító magyar ruhát követelt ki magának, szavalt a magyar szabadságról és táncolt a felszabadulás mámorában égő ifjú magyarokkal. A szabadság iránti szerelme sokáig ott lebegett az összes diákok és jogászok felett, méltó megtestesülésének közegét keresve. Töredezett vallomásaiból ítélve, többször volt úgy, hogy már-már beleöltözik valamelyik szép-bajuszú, keménykarú s forrószavú János vagy Pista atillájába. De én sasszemekkel figyeltem s elégtétellel állapítottam meg, hogy az eszmény egyikben sem talált méltó porhüvelyre. Janka szerelme égi szenvedély maradt. Talán, ha Petőfi hirtelen eléje lép s kijelenti, hogy ingyen sem akar többé hallani hűtlen Juliskájáról... Talán... De Petőfi nem jelentkezett, akárhányan erősítették is, hogy él s vissza fog jönni.

Eközben Janka tizenhat éves lett, az én gyötrelmes boldogságomra. Most is látom s mindíg csak úgy látom őt, ebben az első igazi tavaszi pompájában, mint az először virágzó almacsemetét.

Lila is ilyenkorú volt, mikor megismertem. Szelíd liliomszépségét sohase felejthetem el. De Lila egyszínű fehér virág volt egy fekete zárt szobában, én pedig gyermek, aki tisztelettel néztem fel reá.

Janka, nénjéhez hasonlítva, egy szép, halk, halvány ígéret sokszínű, gazdag hangszerelésű, élettől duzzadó megvalósulása. Szőke hajának hullámaiban több a színvetődés, szeme nagy kék tavából nemcsak szelíd szeretet árad, de szenvedélyesebb örvénylések villanásai is cikáznak, arcának élénk, mozgékony vonásai egész skáláját megszólaltatják az indulatoknak, s hangjának sokhúrú hárfája híven kíséri ennek a nyugtalan és szeszélyes léleknek gyors változásait. Legbeszédesebb mégis a termete és mozgása: hajlékony, rezzenő, röppenő, gyöngéd és acélos, odaadó és keményen ellenálló együtt, mint a megfeszített íj húrja. És Janka lelki, szellemi lénye uralkodik ezen a szép, üde testi szerszámon s ez adja meg ellenállhatatlan varázsát. Még a haja szálaiban is lélek szikrázik s karcsúujjú vékony kezei szinte hallható értelemmel beszélnek.

Nem tudom, - gondolkoztam felőle sokszor, ebben az időben - mi lesz belőle s milyen szerep vár reá az életben, hiszen ebben a korban egy nőre nem várhat túlságosan változatos és magasrendű sors, a mi társadalmi rétegünkben, de azt tudom, hogy Jankára nézve nem ez a külső lehetőség a fontos. Kerülhet ő akármilyen kicsinyes világba s akármilyen szürke ember oldalára: világot fog teremteni maga körül, ami változatos, izgalmas és teljes s aminek ő uralkodó királynője lesz, betöltve egészen s betelve vele. Vannak lelkek s talán a legtöbb ilyen, akik csak dús körülmények közt tudnak kibontakozni s megteljesedni. Janka azok közé tartozik, akik minden környezetet dússá és kívánatossá tesznek maguk körül. Egész valója azt sugározza, hogy az élet önmagáért van és sajátmagából ad értelmet mindennek, ami környezi.

Janka sohase lesz boldogtalan, mert önmagában kimeríthetetlen szórakozást és tennivalót talál. Talán, mert nem egyoldalú, nem is mély és nem is következetes, de viszont minden percnek és minden változatnak a legmélyét éli át, abban a pillanatban, amikor a valóság megérinti szívét.

Így láttam Jankát s így bölcselkedtem felőle, míg ő kacagott, vagy sírt, haragudott vagy békült, szeretett vagy utált, ellágyult vagy megkeményedett, hízelgett vagy parancsolt, gúnyolódott vagy engesztelt, egyszóval élt, élt, élt...

Így láttam, mert nem voltam gyermek, hanem nála sokkal idősebb fiatalember és teljes szívemmel szerelmes belé.

De most, hogy eléjetoppanunk a liget bejárójánál, kicsi cipellője hegyével idegesen veregeti a földet s szeméből lesujtó villámok cikáznak elénk. Engem ez boldoggá tesz, mert nyilvánvaló, hogy erősen várt rám s hogy rettentően unja Gergely lapos vicceit és túlédes bókjait. Miért is félteném őt ettől a mézberagadt, döngicsélő fekete légytől, mikor csak a vak nem látja, hogy Janka mulat a szánalmas vergődésén? Gergely, Gergely, szegény boldogtalan, ha tudnád, amit én tudok, hogy csak a hódító fegyvereit köszörüli rajtad ez a kegyetlen amazon s még sok társadon ezután, egészen addig, amíg megérik rá, hogy egy komoly férfit (mármint engem) tudjon méltányolni! De hát mindenhez idő kell s én várhatok...

- Már azt hittem, el is utaztatok! - kígyózott Janka haragos ajaka. - Igazán szép, hogy nem feledkeztetek meg rólunk s nem hagytátok, hogy éhen haljunk a várakozásban... Bár ami az éhhalált illeti, talán már késő... Lila-mama úgyse ad ebédet, ha ilyen sokáig csavarogtunk...

- Ne haragudj, kicsi Janka! - kérleltem, foglyul ejtve, alig nyujtott kezét. - A professzoroktól búcsúztunk... Öregek tudod, s bőbeszédűek... És úgy nézz reánk, kérlek, hogy két valódi végzett úrhoz van szerencséd... Itt a végbizonyítvány, Janka! - s kikapva zsebemből, meglengettem előtte a drága papirost.

- Istenem!... Mutassa, Áron bácsi! - rebbent fel Esztike nénje mellől.

Ez a kis őzike bácsizott engem, mintha sok évvel lenne gyermekebb Jankánál. De hát nem is egy esztendő különbsége látszott közöttük. Esztike szerényen meghúzódott Janka diadalmasan kiviruló nagylánysága mögött. Csak halk kíséretül szegődött melléje. Nem volt szavalóképessége és nem szeretett táncolni sem. Ha Janka oldalán látta az ember, jelentéktelen kis csitrinek tűnt. És főleg: Esztike sohase volt bizalmas hozzám, nem avatott bele titkaiba, valószínűleg, mert nem is voltak titkai.

Lábujjhegyre állva, szelíd kandisággal igyekezett látni valamit az írásból. De Janka hirtelen kinyujtotta kezét s elkapta előle, az ujjaim közül, arca elé húzta és nagy buzgalommal belemerült. Esztike pirulva ereszkedett le a padra.

Gábor megsajnálta:

- Nesze, ez éppen olyan! - vigyorgott rá, odaadva neki a magáét.

- Köszönöm! - rebegte Esztike s egy pillanatig úgy tett, mintha olvasná. Aztán visszaadta.

- Nagyszerű! - suttogta tisztelettel.

- Igazán szép! - bólintott Janka is. - Köszönöm. Büszke vagyok rátok!... De most csakugyan induljunk, mert Lila-mama tűzre rak!

- Kegyed úgy tesz, Janka kisasszony, - nyerített fel Gergely - mintha komolyan félne tisztelt nénjétől!

- Ugyan! - toppantott Janka. - Ne tegye magát, Fehér úr!... Mintha nem tudnám, hogy maga még nálam is jobban reszket tőle! Meg se mer mukkanni, ha előtte áll...

- Szó ami szó, - hebegte Gergely, sörényébe kapva - tisztelt nénje igen szigorú és én nagyon respektálom... De ez csodálat, Janka kisasszony, csodálat és nem félelem!

- Hagyja csak! - nevetett Janka indulóban. - Még Gábor és Áron is félnek tőle! Nem igaz?

- Eltekintve attól, - meresztette szemét Gábor reánk - hogy én senkitől se félek, azt tanácsolom, szedjük a peggyesünket, mert csakugyan papírgaluskát ebédelünk, az asztal lábához kötve!...

- Hogy lássátok: én nem félek Lila némémtől, - hencegtem - magamra vállalom az elkésés okozását. Elvégre végbizonyítványt csak egyszer kap az ember életében s az ünnepi ebéd ilyenkor nem déli harangszóra találódik...

- Na persze! - bökött oldalba Janka a napernyőjével. - Lila-mama kedvence könnyen beszél! Te lehet, hogy kapsz valamit még, de amilyen kutyaszívű vagy, nekünk még a csontból se adsz!... Ismerlek!

- De Janka! - botránkozott meg Esztike. - Hogy beszélhetsz így Áron bácsiról?

- Te csak tedd fel a kalapodat - villant rá Janka szeme húgára. - Nem szégyelled a kezedben lógatni, nyílt utcán?

- De mikor olyan meleg van! - sóhajtott Esztike, utálattal nézve a szóban forgó kalapra.

Janka gonoszul kacagott s Esztike lángbaborult arccal nyelte le könnyeit.

- Megmondtam, dobd a tűzbe!... - mordult Gábor. - S te Janka, ne edd az életét örökké Esztinek!... Te is utáltad, emlékezhetsz jól!

Janka vállat rándított s előresietett Gergellyel. Mi Esztikét vettük közre.

- Mi van ezzel a kalappal? - kérdeztem, látva, hogy a kislány mindjárt zokogni kezd.

- A Lila néném kelengyéjéből való ócska szörnyeteg! - mutatott rá Gábor. - Látod azt az ostoba fehér lófarkot rajta?... Ahány fika meg inas van Vásárhelyt, mind Eszti után röhög, ha a fején látja. Nyerítnek rá, meg nyihognak... Janka persze hamarosan mást kunyorált magának, ezt meg Esztire hagyta... S ne adj' Isten, hogy Lila néném meg lehessen győzni: nevetségessé teszi a kislányt... Mit képzelsz! - pillantott rám élesen, mint a kés, mikor egyszer megmondtam ezt neki. - A menyasszonyi kelengyém legszebb darabja volt ez a nyári fejér lószőres kalap!... Örüljön Eszti, hogy hordhatja!... Még asszonykorában is dicsekedhetik vele! Hogy ma másfélét hordanak?... Elég szégyen, miket raknak a fejükre!... S különben is: apánk nem lopja a pénzt, hogy újat vegyek a gyermeknek!... Ne búsulj, Eszti, elpusztítom én, ha te nem mered!...

- Igazán, - szepegte a kislány - elhiszem, hogy valamikor, Lila-mama menyasszonykorában, szép lehetett!... És én nem is... nem is a kisfiúkért... meg az inasokért... De már a nagy diákok is... csúfolnak érte!

- Ejha! - gondoltam, végignézve rajta. - Ha már a nagy diákok is észreveszik, akkor nem gyermek többé Esztike... S akkor csakugyan baj van a kalappal!...

Baj is volt, meggyőződtem róla. Valami tűzoltó tán büszkén hordhatta volna sisakul, a marha nagy lófarkával, de egy ilyen gyöngéd, bimbózó serdülőlányon kész maskara!

- Ne félj, Esztike, - simogattam meg a vállát - beszélek én Lila-mamáddal!

- Ne, Áron bácsi, ne! - tiltakozott könyörgő szemekkel. - Lila-mamával nem lehet ilyenről beszélni!... Aztán csak én hallok érte...

Janka úgy loholt előttünk, hogy Gergely alig bírta kapdosni kurta lábait, igyekezvén lépést tartani vele. A kapuban álltak még darabig, míg mi is odaértünk. Janka bájosan mosolyogva mondott valamit Gergelynek, mikor kezétnyujtva neki, kegyesen elbocsátotta. Az örmény részeg szemekkel, vigyorogva rohant el mellettünk, még köszönni is elfelejtett.

Mikor tömörödve bevonultunk a kapun, Bándi bátyánkat láttuk meg a tornácon sétálva, hátratett kezekkel, látható izgalomban.

A zajra felénk fordult s aggodalom és rosszalás ült a tekintetében.

- Elkéstetek! - suttogta, felemelve mutatóujját. - Lilám bosszankodik!

Megilletődve lépegettünk fel a tornácra, éspedig elől mi ketten Gáborral, hogy a netáni villám mégis minket érjen. Janka közvetlenül mögöttünk jött, összeszorított, elszánt szájjal. Esztike a rettentő kalapot az utolsó pillanatban fejébe nyomva, a lófark árnyékába burkolózva, egy lépéssel hátrább szédelgett.

Belülről, az ebédlőből fájdalmas, sértődött hang hallatszott:

- Na, hozhatod azt a levest, Zsuzsi!... Megérkeztek s egyék meg úgy, amilyen lett!

Nagy elszánás ömlött végig rajtam. Intettem Bándi bátyámnak s kitörve a sorból, nagy bátran betoppantam a szobába. Lesz, ami lesz!...

- Megvan a végbizonyítvány, édes Lila néném! - rikkantottam túlzott lelkesedéssel. - S csak én vagyok az oka egyedül, hogy ilyen későn érkeztünk!... Gábor eleget döfködött, hogy siessünk, mert az ebéd tönkremegy... De én bolond, fűnek-fának mutogattam a végbizonyítványomat!... Igazán, pofozzon meg, Lila néném, avval a drága kezével!

S ahogy ott ült makacs sértődöttségében a kanapén, már feléje is hajoltam, elkaptam vékony, agyondolgozott eres kezét, megcsókoltam, aztán magamhoz ölelve, félig felemeltem ültéből sovány, könnyű testét s megcsókolgattam hamuszínűre bágyadt, egykor ragyogó hajának lesimított szálait.

Lila arcomhoz emelte keskeny, csontokra tapadt vértelen arcát s szemeinek hideg kék fénye mintha ellágyult volna egy kissé. Színtelen ajaka megvonaglott:

- Hosszúlaskát metéltem a levesbe, én magam... csak a te kedvedért... S elönthetjük a moslékba!

- Elég disznyó vagyok én lelkem, megeszem mind, ne aggódjék s tudom, így is jobb a király levesénél!... Igazán csak Jankát s Esztit sajnálom, hogy miattam várakoztak a ligetben s odavoltak az aggodalomtól... Bocsásson meg most az egyszer, lelkem, sze' végbizonyítványt többet nem kapok!

- Ej, ej, te nagy ember!... Te hízelgő! - futott át a régi mosoly kísérteti fénye Lila merev szája szélén. - Hát megkaptad a végbizonyítványt?... Kész ember vagy, Áronkám?... Dehogy haragszom!... Ki mondta, hogy haragszom?... Nem vagyok kicsinyes, azt az egyet senki sem foghatja rám!... Megesszük az ebédet, amiért egy cseppet elfőtt-elsült... Nem az ebéd a fő, no, ugye?... A fő az, hogy te kész ember vagy!... Áronkám!... Kicsi, nagy Áronkám!...

Száraz, hideg ajaka egy pillanatig az arcomon pihent, aztán vállamon éreztem fejét, mely olyan furcsán, ijesztően könnyű, volt, mint egy halott árnyáé s fekete atillámon egy könny-csepp fényes gyöngyszeme szaladt alá.

17.

Ebéd után jódarabig ültünk még az asztal körül mert Bándi bátyánk először is apróra kikérdezett záróvizsgáink felől s el kellett mondanunk neki Dósa professzor tanácsát is jövőnkre vonatkozólag, a magunk gondolataival együtt. Ez aztán szükségképpen átvitt a politikára, mivelhogy a fiatalok sorsának alakulása nagy mértékben a közélet kibontakozásától függ.

Persze hogy újra szóbakerült az úrbéri veszteségek kárpótlása, amit az osztrák kormányzat tíz esztendeig húzott-halasztott s csak 61-ben zárt le, állítólag sok magyar nagyúrnak hasznára, de nekünk, kicsi székely nemeseknek bizony csak megnyomorítására. Szegény apám, ha élne, milyen szép cifrákat káromkodna rajta, hogy a volt oláh jobbágyai úgy szólva ingyen ülnek, most már végleg, benne a telkekben s a kártérítésen, amíg kézen közön leszámolták, néhány pár csizmát ha vehettünk volna. De a Gábor apja is ezen fulladozik Madarason s most már azért se akar többet kibújni a vackából, hogy, amint dörmögi, minden jobbágyból cseperedett firkász szembe ne röhögje. Nó, a kataszteri földmérés legalább az oláhoknak is megszurkálta a máját s lázongtak ellene, gyujtogatva, verekedve. Jancu volt a védőügyvédjük, de ellene fordult a „hálás" hatalom, vasraverték, felpofozták, abba őrült bele s a hegyeken furulyázva lézengett, amíg el nem veszett valahol.

Micsoda idők voltak ezek, hosszú kilenc esztendő hullámain! A halott magyar lélek ébresztgetésének s az ébredőt újra és újra a sírba visszataszító zsarnokságnak küzdelmei! De 1859-et, Solferino évét soha se fogjuk elfelejteni!... Az osztrák sas megtépett tollaival kénytelen volt visszahúzni kettős gonosz csőrét, amivel a szívünket marcangolta s a magyar öntudat nagy lélegzettel emelte fel fejét. Mi is ott voltunk Gáborral a vásárhelyi diákküldöttségben Kolozsvárt, az Erdélyi Múzeum megnyitó ünnepségein, ahol magyarországi urak ölelkeztek az erdélyi mágnásokkal s mi fáklyásmenettel tiszteltük a nagy Mikó Imre grófot.

1861 rövid, boldog tavaszáról már emlékeztem... De nem sokáig tartott. Az októberi diploma kudarcára jött a pátens, az engedékenységre a megtorlás. Mikó után Crenneville és Nádasdy, a derék magyar tisztviselők helyébe a bérenc-magyarok falkája s a gonosz terv, hogy Erdélyt beolvasszák a birodalomba s kiszúrják a szemünket egy-két tanácsossal, aki majd Bécsben kushad s fejetbólint a birodalmi tanácsban. Nemcsak nekünk, de szásznak, oláhnak se kell ez,

mégse fogunk össze, mindenik magának akarja Erdélyt megint!... S most, ebben az 1863-ik esztendőben már harmadszor választják meg a magyarok igazi képviselőiket, akik harmadszor nem mennek el a szebeni országgyűlésre, hogy Erdély eladására, vérünk elárulására szavazzanak... Nem, mert odaátról, a nagy magyar síkságról Deák Ferenc tekintetes úr izenetét hozza a szél: ne engedjetek, tartsatok ki, álljatok ellent, Erdély uniója Magyarországgal szent és örök!

Minden megelevenedik beszélgetésünkben s lázongunk, lelkesedünk. Bándi bátyánk azt a tanulságot vonja le, hogy e bizonytalan időben csakugyan legjobb lesz Enyedre mennünk, a teológiára, az erdélyi magyarság apostolaiul képeztetni... Mert az állam kenyere tán zsírosabb, mint az Istené, s lehet, hogy az Isten kenyér dolgában nem kényezteti el a szolgáit, de a függetlenség mindennél többet ér s a népet tanítani, magyarnak megőrizni s a hittel vigasztalni az a szent munka, amelyik a jövendőt építi...

E magasztos eszmék hevületében Bándi bátyánk immár harmadszor készül megtömni pipáját, mikor véletlenül Lila szigorú szemével találkozik kigyúlt tekintete s megzavarodva ejti le a vigasztaló füstvetés szerszámát.

- Édesapámnak le kell pihennie! - jelenti ki Lila a legfelsőbb ítéletet. - A párnát odakészítettem a benyílóba, a kanapéra...

Bándi bátyánk elpirul, egészségünkre kívánja az ebédet, engedelmesen felemelkedik, Lilához lépeget s megcsókolja homlokát:

- Köszönöm a jó ebédet, Lilám, s ne haragudj, hogy elfeledkeztem kicsit magamról...

Lila bólint s Gáborhoz fordul:

- Te, Gábor, a tornác asztalán megtalálod a papirost, téntát, pennát, amit kitettem neked... Eredj, írj rögtön szép levelet haza, hogy édesapádék ne aggódjanak a vizsgáid miatt s tudják meg, hogy kész vagy... Igen, most írd meg. Tudom, tudom, hazaméssz, de abba még egy hét is beletelik, én pedig este küldöm a szekeret Madarasra, gabonáért... Reggelre megkapják... Hát csak eredj, ha most nem fogsz hozzá, sohase írod meg...

Gábor morog, de engedelmeskedik s lusta lajhárléptekkel cammog kifelé.

Most Janka következik s már előre megmerevítette arcát, úgy fogadja a parancsot:

- Vesd le a szép ruhádat, Janka, s öltözz át gyorsan. A nagy kötény ott van a szegen, a nyári konyhában... S halommal a hámozni való kajszibarack, mind ott lágyul, fonnyad, mert neked fontosabb a flángérozás... Majd a főzéshez kimegyek... Indulj!...

Janka mintha mondani akarna valamit, a szája kissé szétnyílik... De nyel egyet s felvágja a fejét. Kényszeredetten ránkmosolyog s már nincs is a szobában.

Esztike nem vár szót, ugrik s csak az ajtóból bólint vissza, mint aki előre tudja a dolgát.

- Szaggasd a tésztáját ügyesen - szól utána Lila. - Siess, már reggel dagasztottam. S Zsuzsi hevítsen... És mielőtt bevetnétek, jól ügyeld meg, el ne piszmogja a dolgot...

- A vakaró az enyém lesz! - kiáltottam Eszti után.

A kislány visszafordult a küszöbről s felragyogó szemmel mosolygott rám:

- Igenis, Áron bácsi!...

Jankához mérve, semmiség. De a fitos orrocskája s furcsa tatárszeme igazán bájossá teszi...

- Én mit csináljak, Lila néném? - kérdeztem gyámoltalanul, mikor ketten maradtunk.

Lila gyors kézzel szedte el az asztalt s közben odaszólt:

- Te velem jössz a szobámba, Áronkám. Valamit akarok adni neked, a mai nap emlékére... mint kész férfinak.

Mi lehet az? - elmélkedtem, miközben ő jött és ment, mint vékony, suhanó árnyék s csodálatos gyorsasággal rendet teremtett az ebédlőben... Mindíg serény volt Lila, régen is. De ez a tulajdonsága a múló évekkel csak növekedett s most már szinte félelmes. Mintha önmagát űzné, ostorozná, hajnaltól éjszakáig rohan s hajnalban már ismét ide-oda cikázik, szobákat takarít, konyhában dolgozik, kertben hajladoz, mindenkit kerget, soha nem pihen. S ha itthon elfogy a dolga, rémülten szekerezik Madarasra, ahol Bándi bátyánk néhány évvel ezelőtt szép kis birtokot szerzett, azt is a Lila takarékossága, okossága s szorgalma folytán megtakarított forintokból és ott riogatja a béreseket, napszámosokat, pásztorokat, kocsisokat. Nem csoda, hogy ilyen ösztövér lett, hogy gyönyörű termete csontossá, lapossá sorvadt s gyöngéd vonásai a lefogyott arcban megkeményedtek, szigorúakká váltak. Igen, megértem a szemét is, csak keservesen sajnálom... Akinek örökké munkán, cseléden jár a tekintete, nem maradhat szelídnézésű, nem őrizheti meg azt az édes, mennyei sugárzást, amely Lila ifjú szemeinek kékségéből áradt valaha...

Igazat kell adnom Lilának abban is, ahogy az édesapjával és a húgaival bánik. Bándi bácsi, akármilyen tisztelt és kiváló ember, ötvenöt éves korára is csak gyermek maradt sok mindenben, főleg a saját magára való gondviselést tekintve. Minél több tisztséget ruházott reá az eklézsia és a város, ő annál kevesebbet törődhetett önmagával és házával.

Bándi bácsit a közbizalom arra ítélte, hogy a mások családi bajaival törődjön s galamblelkét szennyes válópörök gyötörjék, mert tíz esztendeje ő az egyházmegyei házassági törvényszék ügyésze. S hogy legyen valami vigasztalása is, megválasztották a Gecse Dániel orvos által alapított „emberbaráti intézet” pénztárosává, mint „ismert becsületességű és cautionális férfiút”, amiért tisztes fizetést is kap. De a háború miatt szinte megsemmisült tőke újjáteremtése, biztosíték mellett való gyümölcsöztetése és elszámolása úgy megterhelik szegény fejét, hogy még álmában is csupa számokat lát. A munka terhe elől új munkába menekül a jó ember: olvasókört alapított tanítótársai számára, aminek elnöke és könyvtárosa is, új iskolaépület emelésében fáradozott a régi, rozzant, egészségtelen viskó helyébe, majd temetkezési segélyegyletet tervelt ki és valósított meg szegény tisztviselőknek s annak is jegyzője, pénztárosa, mindenese.

Lila nélkül igazán elfelejtene még enni is, nemhogy pihenni s vigyázni az egészségére. És mert legalább otthon csendre, békére vágyik, nem szereti a szemrehányást, éles hangot, panaszt: megszokta, hogy engedelmeskedjék Lila minden akaratának s ráhagyta a gondolkozást, törődést a maga s a család dolgaiban. Így aztán Lila lett a ház ura s ezzel a hatalmával korlátlanul élt is, de mindenki javára, ha kicsit zsarnokilag s keményen is. Jankának igazán szüksége van arra, hogy szenvedélyes, szeszélyes természetét féken tartsa a szigorú szeretet, Esztike pedig még olyan gyermek, akinek jótétemény a dirigáltatás.

Így van ez, így, nagyon belátom... Csak néha azon töprengek: kár, hogy a régi Lila áldozatául esett a kötelesség mániájának s az önfeláldozás tüzében olyan keménnyé edződött, mint az égetett karó. Élt, hegyet kapott egykori lágy madárhangja is... hiába, fuvolázva nem lehet parancsolni. Bizony, a régi Lila nincs többé, de hiszen magam se vagyok már a régi kisfiú s ostobaság tőlem, hogy vissza akarom fordítani az idő kerekét. Elvégre Lila már harmincegy esztendős, szürkülő hajú vénkisasszony... s ki tehet róla, hogy tizenegy esztendővel ezelőtt elmaradt az esküvője?

- No, jere! - int nekem s előttem megy kis szobájának féltve őrzött, mindenki elől elzárt szentélyébe, amelyet mindíg maga tart rendben s kulcsát az övére erősített karikában hordja. Én is most lépek be ide először s borzongva érzem át a kivételes megtiszteltetés nagyságát.

Döbbenve nézek körül s hirtelen rám szakad valami forró részvét s fájdalom. Csaknem eltántorodom, ahogy egyszerre belepillantok Lila mostani életének titkába. Sírbolt ez a szoba, halott lakik benne. Semmi, semmi nem enyhíti a sivárságát, egyetlen kézimunka, virág vagy dísz nem lehelli az élet melegét benne. Csupasz meszelt falak, szőnyegtelen súrolt padló, keskeny vaságyon durva lepedővel takart kemény szalmazsák. Egy régi fekete szekrény s egy kopott fiókos asztal, merevhátú székkel, tükörtelen mosdóállvány... Ennyi az egész... A fal halotti síkján, az ágy felett az az egyetlen kép, a Dávid régi arca csak fájdalmasabbá teszi a látványt. Igen, most már tudom. Ha éjszaka bepillanthatnék ide, megláthatnám a régi, gyönyörű fiatal menyasszonyt, halottaságyán, amelyre hosszú évekkel ezelőtt, mikor a szíve megszakadt, kinyújtóztatták. Az, aki kilép innen s nyughatatlanul bolyong, élesen kiáltoz és kétségbeesetten dolgozik, csak egy kísértet...

Kicsit összeszedtem magamat, míg Lila az asztalhoz ül s kulccsal nyitott fiókjában keresgél... Lehetőleg nyugodt arccal állok meg mellette.

Nem néz reám, miközben leveleket vesz ki s rakosgat egymásra, csak maga elé suttog, mintha egyedül volna:

- 1854. május 7. Pardubitz...

A levelet gyors kézzel teszi félre... De én jól ismerem s végigszalad rajtam az emlékezés. Ez volt Dávid búcsúlevele, vagy minek is nevezzem? Sok tekintetben ma sem értem meg egészen, mi és miért történt?... Azt se tudom, hogy jutott el ez a levél, valamikor azon a nyáron, Lilához? Talán az a cseh ember találta módját, akiről a levél is megemlékezik, hogy tizenhat évig volt pincér Magyarországon s hogy segített Dávidnak a szökésben.

De miért szökött meg Dávid? Hiszen nem remélhette, hogy ezen a módon hamarabb hazakerülhet! Hiszen tudta, hogy ezzel eljátszotta a kegyelem minden lehetőségét... Vagy már nem bírta tovább a ráváró tíz esztendei börtön lidércnyomását? Vagy az a lehetőség zavarta meg, hogy híres énekes lehet külföldön? Vagy az a nő? Nem, nem, ezt nem akarom és sohase is fogom elhinni! Deák Farkas, mikor 57-ben kegyelmet kapott s hazakerült, nekem elmondta a dolgot, s rámbízta, hogy annyit mondjak el belőle Lilának, amennyit jónak látok... S mikor elmondta, nem titkolta, hogy ő is, társai is haraggal és megvetéssel gondolnak Dávidra, éppen Liláért... Mert ők azt hiszik, hogy Dávid a nőért szökött meg, az a rosszféle személy bolondította magába s lopta át a határon, a havasok között... Azt még elfelejtenék, hogy Dávid szökéséért nekik is súlyosabb lett a sorsuk a további úton, Josefstadtig, de azt soha, hogy Lila vőlegénye hűtelen lett s egy kifestett rongyért hátat fordított multnak, becsületnek, családnak, mindennek!

Dávid ebben a levélben azt írta, hogy egy világjáró művész-társulattal hozta őt össze a sorsa... s ő ebben Isten ujját látja... Hallották énekelni egy hegyen levő vendéglőben s módját találták, hogy felhívják: csatlakozzék hozzájuk, ők megszöktetik éjszaka s reggelre már túl lesznek a határon... Európa minden városában körülhordozzák s műsorukban hírt, dicsőséget, vagyont szerezhet énekével... S akkor, nemsokára, Lila utána jöhet, írta Dávid, együtt fogják látni a világot, együtt fognak valahol boldogságban letelepedni s egyszer majd hazajönni, mikor jobb idő lesz! Isten szabadulásul adta neki a tehetséget s hogy lökhetné el magától ezt a csodaalkalmat? Hogy tudná most a börtönt választani, rettentő tíz esztendőre, mialatt Lila otthon elsorvad?... legyen, aminek lennie kell: ő megpróbálja. Ha sikerül, élet, boldogság, dicsőség vár reá s Lilára... S ha nem? Akkor is jobb a halál... Akkor az Isten trónja előtt várlak, édes egyetlenem!

Ez volt a levélben... De Deák Farkas másként mondta el... Igaz, csakugyan kivitte őket a kísérőjük, egy tisztességes és kedves fiatal hadnagy, abba a vendéglőbe, a város feletti szép hegytetőre... Mintha a barátai és nem a foglyai lennének... Ők nem is éltek volna vissza a világért se a bizalmával, mint becsületes magyar úriemberek... Csak Dávid tette meg ezt! S miért? A vak is láthatta, hogy csavargó komédiások azok, akik ott egy asztalnál, ettek-ittak s egy kifestett szőke lány, közülök, énekkel mulattatta a közönséget... Igaz, gyönyörű hangja volt s maga is rendkívül szemrevaló... Mit tagadná, annyi börtön s nyomorúság után ők is, mint férfiak, éhes szemmel pillantgattak reá... Megérthető... De Dávid az első perctől kezdve valósággal beléveszett... Ivott, ivott s bámulta... Hamarosan kapatos lett az italtól s a nőtől, aki persze észrevette a csodálatát s folyton neki énekelt, olvadó tekintettel, szemérmetlenül kapcsolódva a szemeibe. Nem felejtem el Dávidnak, - mondta Deák Farkas - hogy részegségében nem átallotta a nő felé suttogni: Lila! Lila!... S azzal a rosszfélével így összehasonlítani a tiszta, szomorú mennyasszonyát! Pedig csak afféle, egészen külsőleges hasonlóságról lehetett szó, mint egy angyal s egy boszorkány között... Aztán Dávid énekelni kezdett... s mindenki elhallgatott ott a vendéglőben... Még a lélekzetüket is visszafojtották. Hiszen mindíg gyönyörű volt a hangja, lelkéből fakadó szenvedélye... hányszor vigasztalt meg minket is! De akkor maga az ördög muzsikált belőle, olyan megejtő varázzsal, hogy a magyar nótára zokogtak a vadidegen emberek s annak a leánynak végigcsordult a könny a két orcáján, nem is törülte le... Hadnagyunk, azt hiszem, odaadta volna a jövőjét s szívesen bujt volna helyettünk a börtönbe, úgy megszánt s úgy lelkesült a magyarokért... Persze, mi is elfeledkeztünk magunkról, csakhamar együtt ültünk a városiakkal s a komédiásokkal, az összetolt asztalok körül s ölelgettek, itattak, volt, aki még a császárt is szidni kezdte... Az a leány hová ülhetett volna, ha nem Dávid mellé? S aztán, ködlő szemekkel láttam, hogy bujnak össze s suttognak hosszasan, izgatottan! Majd, amíg Dávid megint énekelt, a leány társaival súgott-búgott, hol egyikkel, hol másikkal húzódott a sarokba... Mit cifrázzam tovább? Hadnagyunk, szegény, elázott s nem is vette észre, mikor a leány kilopódzott a teremből s nemsokára Dávid is utánaódalgott... Engem Horváth Gazsi figyelmeztetett reá, oldalba lökvén... Azt gondoltuk, amit ilyen állapotban gondol az ember, ha egy férfi s egy nő együtt eltűnik. Rosszaltuk bizonyosan, de arról távolról se mertünk még csak álmodni se, ami történt... Valamikor, hajnali szürkületben, hadnagyunkat s egymást támogatva, botorkáltunk le a hegyről, a kaszárnyába... Egyikmásik olykor meg is kérdezte: Dávid hol van? S Gazsi kacagva dadogta, hogy puhán fekszik, majd felébred s utánunk jő... De sohase jött többé utánunk, eltűnt örökre... Megszökött, gyalázatosan...

Azt hiszem, természetes, hogy mentségeket kerestem magamban Dávid bátyám tettére. Deák Farkast egyoldalú, elfogult, megkeseredett embernek ítéltem, akit az elszenvedett börtön keménnyé és iriggyé tett szerencsésen szabadult társa ellen... Szerencsésen szabadult, de fájdalom, szerencsétlenné lett társa ellen... Lilának nem szóltam semmit arról a nőről... miért is? Elmélkedve felette, bizonyossá vált előttem, hogy Dávidnak Lila iránti szerelme nem változott, sőt hogy ez a szerelem vitte a szökésbe is... Azt nem bírta elviselni, hogy Lila itthon elsorvadjon s felcsillant előtte, hogy így talán egymásé lehetnek. S nekem sokat és egészen mást mondott az is, amit Farkas annak a leánynak Lilához való hasonlóságáról ejtett el, olyan terhelően Dávidra nézve. Talán éppen ez súgta szegénynek, hogy isteni intelem hívja... És hogy a dicsőség szele is megcsapta a szívét? Ezt igazán meg tudom érteni, mert valóban nagy tehetséget érzett magában halálraítélve.

Lilára néztem s meglepetten láttam, hogy különös mosollyal hajol egy levél fölé, melynek két lapja között színehagyott, préselt rózsák porladoztak.

- Bécsbe sohase juthattam el - mormogja, félretéve. - A gróf nagyon sajnálta, hogy így történt... Sohase voltam hiú... De akkoriban, tudom, igazán csinos voltam... Tetszettem neki,

biztos... Emlékszel?... Ezeket a rózsákat itt hagyta volt, mikor utoljára láttam. Mikor búcsút-vett tőlem, a viszontlátásra, Bécsben!...

Rámnéz, hervadt arcán valami, kicsit ijesztő torzulással:

- Ki tudja?... Talán...

Tekintetemet a földre szegzem s ő tovább forgatja a leveleket...

- Brüsszel, 1858... - hallom a suttogását.

Igen, ez Horváth Mihály úr levele, emlékszem reá. Franciaországon, Svájcon, Olaszországon keresztül jutott ide, császári seregbe sorozott, szabadságos, vásárhelyi katona hozta.

Deák Farkas beszámolójától eltekintve, négy év alatt ez volt az egyetlen hírünk Dávidról... Brüsszelbe vetődött s felkereste ott Horváth Mihályt. A nagyszívű, kedves úr erről a találkozásról írt Lilának, emlékezvén Bándi bátyánkra Debrecenből.

Miért nem Dávid maga írt? S miért nem írt már ezelőtt is, valahogy? Lila nem tette fel ezt a kérdést, legalább hangosan nem, se ekkor, se azelőtt. Hogy a múló évek alatt megőrizte-e bizalmát, reménykedését Dávid pályájának sikere és a neki tett ígérete iránt, azt is a szívébe rejtette. Talán abból gondolhatom, hogy legalább egy ideig igen, mert a kollégyom könyvtárából sokáig hordoztam neki, kérésére, a külföldi országokról szóló könyveket és térképeket... De aztán abbahagyta azt is... Sok dolga volt a házzal, birtokkal s ő még többet csinált belőle.

Horváth Mihály igazi nagyúri fínomsággal írt neki, gyöngéden vigyázva, hogy sebeket ne tépjen s ne üssön... Inkább a sorok közül lehetett olvasni, mint a szavakból. Én sokat töprengtem ezen a levélen és sokat olvastam ki belőle, magamnak. Lila is? Nem mondta soha...

Úgy állapítottam meg, hogy Horváth Mihály szerint Dávid nem szerencsés társaságban próbálkozott a tehetségével. Nem jutott előkelő közönség elé, hanem csak külvárosi mulatók, krajcáros hallgatók szórakozóhelyeire. Horváth Mihálynál egyedül járt s azt mondta, hogy elszakadt attól a trupptól, amelyik nem volt méltó hozzá s kiuzsorázta. Szeretne kivergődni a világosságra, szeretne, ha még nem késő, tanulni s igazi művésszé válni... És szeretne végre annyit keresni, hogy a menyasszonyát becsülettel kihívhassa és elvehesse... Ő, Horváth Mihály, azt vélte, hogy Dávidnak Párizsba kellene menni, ott ismer olyan embert, aki megítélheti, mit lehet még csinálni a hangjával, ami bizony már, nem csoda, többé nem egy gyermek hajlítható képessége... Levelet adott neki Párizsban élő magyar barátaihoz s tehetségéhez képest némi csekély pénzt is... Ígérete szerint beszámol ezekről Lilának, mert Dávid nem akar addig írni, amíg azt nem írhatja: jöjj. S ezért csak becsülni lehet. Egyebekben úgy találta, hogy nyugodtabb életmód mellett visszanyerheti ruganyosságát, életkedvét, mert hiszen alapjábanvéve egészséges és erős ember.

Lila összehúzott szemekkel pillant még egyszer a sorokra s félretolja kezével a levelet.

Még egy levél zörren meg ujjai közt. 1861-ből való, több mint két éve, az utolsó. Londoni bélyegző van rajta. Nem ismerem. Nem tudom, ki írta. Lila nem mutatta meg.

- Egyszer majd!... - suttogja felém most is. - Már nem sürgős!... Na itt van! - teszi hozzá, kiemelve a fiókból a fekete vászonfedelű, vaskos könyvecskét, Dávid naplóját. - Ezt akarom neked adni, Áron, a mai nap emlékére... Úgy gondolom, nálad a helye ezentúl, mint az Ernyei-család fejénél. Én már sokszor elolvastam s tudom. Mint históríkust is, téged érdekel... Csak egy kérésem van: sohase beszélj nekem róla!

Átvettem a könyvecskét, s már éppen meg akartam köszönni, mikor az udvarról nagy sikoltozás, kiabálás hangzott be.

Lila összevonta szemöldökét, becsapta a fiókot, ráfordította a kulcsot s mereven felállt:

- Menjünk! - mondta, maga előtt engedve ki az ajtón, amit szintén bezárt.

Egy pillanat mulva már a tornácról hallottam sivítását:

- Mit csináltatok, Eszti?

Utána léptem. A sütőkemence felől fekete füst gomolyodott szét az udvaron s irtózatos bűz csapta meg orromat. Kovácsműhelyben érezni ilyent, az égett patáktól.

Zsuzsi sikoltozva ugrált a füstben s Esztike kötényébe rejtve arcát, zokogva szédelgett felénk.

- Odaégettétek a kenyereket?! - kiáltott rá Lila villogó szemekkel.

De erre már Gábor felelt, aki köhécselve s vigyorogva tántorgott elő a bűzfelhőből:

- Még be se vetették... Csak hevítettek... S én segítettem...

- Na és?

- Hát az úgy volt, - tikogott Gábor - hogy befejezvén a levelet, arrafelé lődörögtem, hogy lássam, ért-e Eszti a hevítéshez?... De mivel irtóztató meleg volt s gondoltam, ott még forróbb lesz, felkaptam innen a tornácfájáról az Eszti szépséges kalapját, amit itt hagyott ebéd előtt s azzal legyeztem magam... Bocsánatot kérek!

- Nem értem! - lihegte Lila elsötétült arccal. De láttam, hogy már nagyon is érti s tudja, mit szimatol a pokoli bűzben.

- Sajnálom! - ingatta fejét Gábor, szemeit meregetve. - Segíteni akartam neki... Szalmát nyaláboltam fel, hogy a kemencébe toljam s e közben... hát igaz, ostobaság volt... a szalmával együtt valahogy a kalap is a tűzbe került, a fene egye meg, milyen büdös!

- Nem tehetek róla, Lila mama!... Nem tehetek róla!... - szepegett Esztike, oldalt állva, az árnyékomba.

Csengő, ördögi kacagás hangzott fel. Csak most vettük észre Jankát, a nyári konyha ajtójában, nagy, foltos kötényében, hámozókéssel az egyik kezében, míg a másikról a barackmaszatot rázogatta. S kacagott, szíve csordultából...

Bándi bácsi szemeit dörzsölve, borzolt, deres hajával riadtan dugta ki fejét hálószobája ablakán. A szája tátva maradt.

Lila megsemmisítő tekintettel mérte végig Gábort és Esztit.

- Hazudtok! - sziszegte. - Akartátok!

Egy lépést tett Eszti felé s a keze megrándult.

A leányka kétségbeesetten kapaszkodott a karomba. Közéjük álltam, Lila elé:

- Édes Lila néném!...

Gábor nem bírta tovább, kipukkant belőle a kacagás, mint a lefojtott must dugója. Odatolta szeplős képét Lilához:

- Engem vágjon pofon, Lila néném! Hazudtam hát! De a kalapon többet nem röhög senki!

Lila reszketett, a foga megcsikordult. Hirtelen toppantott, nagyot nyelt s remegő bordákkal győzve le dühét, rekedten kiáltotta:

- Nem vagyok kicsinyes, azt az egyet senki sem mondhatja!

Megfordult s mint a forgószél, besüvített a szobába.

Mindenki megkönnyebbülten lélekzett fel. Bándi bácsi hálatelt pillantást vetett az alkonyodó égre. Janka behajította a hámozókést a konyhába, kötényét letépte s utánarepítette, a kúthoz szaladt, kezet mosott s felénk trillázta:

- Megyek öltözni, aztán sétálunk!

Esztike iramodott vissza a kemencéhez, helyrehozni a bajt a kenyerek körül.

A bűz is elvégezvén dolgát, udvariasan áthúzódott a szomszéd telkére.

Gábor pedig diadalmasan nyerítve, engem vágott hátba:

- Nó, komám, nem leng több lófarkas zászló a keresztyén szűz bástyája felett!

Igaz, hogy Lila egyetlen szót se szólt többet ezen az estén, egyikünkhöz se. Némán tette apja elé a ház büszkeségét, a réztalpas fotogén-lámpát, Bándi bátyánk testtévált jóslatát. Az új és veszedelmes találmány kezelését az öreg úr magának tartotta fenn. Azt csak ő gyujthatta meg, senki más. Ez a művelet volt háziúri hatalmának egyetlen ténye és szimboluma, az áhítattal körülállók hódolata közt.

Lila a vacsora alatt se mukkant meg s asztalbontás után azonnal bezárkózott titkos koporsójába.

Merengve néztem utána s elképzeltem, ahogy a durva takaró alatt vézna tagjai kitelnek, szürkülő haja aranyhullámot vet s arca édes mosolyra kerekedik. A képből pedig feléjehajlik fiatal vőlegénye s a halottak ajka örök csókban forr össze.

- Kin ábrándozol, Áron? - rezzentett fel Janka csúfolkodó kacagása s szépséges szemei, üde, piros szája megdobbantották szívemet. - Ha van valakid, remélem, először nekem vallod be!

Igen, gondoltam, először feltétlenül neki fogom bevallani.

Néhány nap mulva, miután a kollégyomban lévő cókmókomat összeszedtem és Bándiékhoz szállítottam, hogy majd onnan Gerlédre vitessem, Gáborral én is kiszekereztem Madarasra, kipihenni a tanulópálya fáradalmait.

A Mezőség hullámzó dombtengerében rejtőzött a falu, távolról sem olyan regényes fekvésű, mint Gerléd, de jóval nagyobb.

Gáborék kúriája ellenben testvére volt a miénknek s úgy otthon találtam benne magamat, akár a szülői házban.

A két család gazdasági viszonyai, műveltsége, nemes hagyományai, életfelfogása is megegyezett egymással.

Az apa, tekintetes Paniti János úr a hatvanas évek derekát taposta ekkor. A saját derekát ellenben nem adta be a gonosz időknek, dacolt a világgal s nem is akart tudni felőle, mik történnek a földjein túl. Bőven elég volt így is a sok kár és bosszantás, ami az új uralom folytán érte.

Most csak ketten lakják a házat Pepi nénivel, rendszerint. A férjhezment leányok, a vejek és unokák csak ünnepek idején lepik el őket, kivonulásuk után üresen hagyva nemcsak a szíveket, de a kamrát, pincét is.

János bácsi vörhenyeges, őszülő haja, bajusza és szakálla csaknem elborította az arcát, vállait, mellét. Fogadalmához híven, nem nyiratkozott s nem is fog, amíg a régi szabadság helyre nem áll. Gábor ugyan azt állítja, hogy a szőrrengetegnek sokkal nagyobbnak kellene lennie ennél is, de az édesanyja le-lemetél belőle időnkint egy-egy arasznyit, mikor az ura alszik.

Pepi néni felett az esztendők szinte nyom nélkül repültek el. Talán a szeme, szája sarkában több a ránc, a haja valamivel ezüstösebb, de a termete éppen olyan egyenes, mint eddig volt s a tekintete változatlanul élénk, csillogó, szenvedélyes. Fiatalosan tesz-vesz maga körül, trombita-módjára harsogja ki véleményeit s ha a nap süt és nincs disznóvész vagy efféle, vidáman énekel a konyhán, kertben.

Gábort büszke szülői örvendezéssel ölelgették, csókolták, de engem is úgy fogadtak, mintha a fiok volnék.

Minden jót elénkbe raktak s egyáltalán úgy kényeztettek egy egész héten át, amíg náluk voltam, hogy édesanyám se tehette volna különb módon.

- Megint két fiam van itthon, egyszerre! - harsonázta Pepi néni boldogan. Mert az volt szegényeknek a titkos bánata, hogy Ferenc, a nagyobbik fiú évek óta nem jött le Pestről, látogatóba.

- Megértjük, édes fiam - mélázott János bácsi a pipa mellől. - Messze van az a Pest, az ördög hordja el s az utazás fáradságos, sokba is kerül... Aztán Ferencnek töméntelen dolga van, tudjuk. Tudomány, politika, társaság... De ha jobb világ jön, egyetemi professzor lesz belőle biztosan s törvényhozó is... Hát nem türelmetlenkedünk, nó!

- De még a feleségét se ismerjük szemtől-szembe! - méltatlankodott Pepi néni. - Szép s előkelő fehérnép lehet, ahogy Ferenc dícsérgeti, levélben. Vagyonkája is van, igaz, mer az apja bányákkal bír... De gyermek, az nincs Ferencéknél, fiam, nagyvárosi asszony nem siet az effélével... Elég bánat nekünk!

Azonban, bár a bánat igazi volt, mégis jól láttam, hogy az öregek boldog-büszkén gondolnak kiváló, nagy jövő előtt álló fiukra s előkelő pesti feleségére.

Valószínű, hogy legjobban szerették volna, ha Gábor is odakerül, bátyja közelébe s ott bontja ki magasba törő szárnyait. Úgy látszik azonban, Ferenc nem vállalhatta ennek terheit, a madarasi birtok pedig csak úgy állott, mint a miénk Gerléden, sőt, tekintettel a sok testvérre, még gyengébben. Ezért nyilvánvaló lett, hogy Gábor legfennebb Kolozsvárig juthat el, vagy még valószínűbben Enyedig. Amíg ott voltam, nem történt ebben végleges döntés, hagyták, hogy pihenjünk, járjuk a birtokot s a környéket, együnk-igyunk s kártyázgassunk János bácsival. Gondtalanul, vidáman teltek a napok így.

A kuriának volt egy, a hátulsó kertre nyíló kedves kis szobája, azt kaptam én hálóhelyül, a Gáboré ugyanazon az oldalon, de a ház másik sarkán feküdt, ugyancsak a kertbe vezető ajtóval.

Mindjárt az első este, miután az öregek lefeküdtek, nagyot sétáltunk a kertben, a csillagok fénye alatt, beszélgetve multról és jövőről. Éjfél felé erősen elálmosodtam s búcsút vettem Gábortól. Lefeküdtem s a nyitott ablakon át tele tüdővel lélegzettem be a virágillatos, áldott falusi levegőt. Félig álmomban hallottam a surranó lépéseket, melyek Gábor ajtója felé hangzottak el s aztán a suttogó szavak foszlányait. Eszembe jutott, hogy Gábor dülledt szemei minduntalan megakadtak ma egy viruló szolgálóleányon, aki az asztal körül forgolódott... Hiszen ő ilyen volt Vásárhelyt is... Különös összetételű ember, csupa ellentét, mélység és magasság közt hányódó lélek... Fájdalom, a nőkről nem táplált illúziókat s nem voltak álmai egy tiszta, kedves leánnyal kapcsolatban... Engem kigúnyolt, ha ilyesmit emlegettem. Ha sohasem is lesz az enyém Janka, mégis nagy ajándék volt az életemben már eddig is: azzal, amitől visszatartott az édes, tiszta lényére való folytonos rágondolás.

Vasárnap mind felkerekedtünk s elmentünk a templomba.

A gyülekezet rossz benyomást tett reám. Közönyös, lélektelen arcú férfiak, asszonyok ültek a padokban. A fiatalság a karban lökdösődött, viháncolt... A zsoltárt úgy nyujtották, mintha túróspuliszka lett volna.

Király Péter tiszteletes úr öreg ember volt, negyven esztendőn át úgy megszokta a dolgokat, hogy már észre se vette.

Az utolsó kacskaringók alatt vontatott léptekkel felballagott a szószékbe, kinyitotta az imakönyvet, lassan előkotorta pápaszemes-tokját a hátulsó zsebéből, nagy pukkanással széthúzta, körülményesen megfújogatta, aztán az orrára illesztette az üveget, krákogott s belefogott egy nyári imádság elnyujtott hangon való felolvasásába.

Ezalatt a hallgatóság az eget kémlelte, az ablakokon át, mert fekete viharfelhő gomolygott odafenn s tompán dörgött.

A prédikációnál baj történt. Király tiszteletes úr azt is olvasni akarta, egy másik könyvből s bele is kezdett ilyenképpen:

- Kedves atyámfiai! Fehér hótakaró borítja...

Felkaptam a fejemet s láttam, hogy Gábornak ráng a szája. De a gyülekezet meg se rezdült. Az öregebb presbiterek elérkezettnek látván az időt, csendesen hozzáláttak az alváshoz.

És ha mi nem vagyunk ott, talán a tiszteletes úr se zavartatja magát e csekély tévedés által s végigolvassa a téli prédikációt... De az adott körülmények között mégis megtorpant, megrázta fejét s leszólt a katedráról:

- Te Minya!

- Parancs, tiszteletes úr? - kászolódott fel hátul egy béresforma ember.

- Nem megmondtam, hogy azt a könyvet hozd bé a templomba, amelyikbe a plajbászt tettem?

- Ebbe vót a plajbász, instálom!

- Hát akkor két plajbász volt, úgy látszik. Eridj, hozd bé hamar a másikat! Addig pedig, atyámfiai, elmélkedjünk, ki-ki magában, Istennek nagyságos dolgai felett!

Elmélkedtünk hát, amíg Minya előkerült a jó könyvvel s a tiszteletes úr „ez az!” - kiáltással bele nem fogott a nyár áldásainak dícséretébe.

Közben odakinn nagy lobogással-zengéssel megeredt a zivatar. De senkit se zavart. A mennydörgésre egyetlen presbiter se érzett fel üdítő álmából. Ellenben, mikor a tiszteletes úr végtére kimondta az ámen, csodamódon valamennyien felpattantak helyükből, egy szempillantás alatt.

A templom előtt, bár még az eső nem ért véget, a gyülekezet félkörben felállott s úgy várta pásztorát. Mi is meghúzódtunk a bejáró eresze alatt.

Legnagyobb ámulatomra itt künn Király tiszteletes úr egy rövidebb, de sokkal gyakorlatibb és építőbb beszédet tartott, könyv nélkül, atyai bölcs intelmeket szólván nemek és korok szerint. Tett némely hirdetéseket is és megáldotta a gyülekezetet.

Egy öreg presbiter szép köszönő választ adott s aztán eloszlottak.

János bácsival odaléptünk s üdvözöltük az öreg papot. Egyben azt is jeleztük, hogy délután, ha nincs terhére, szeretnők meglátogatni.

- Lehet, hogy teológus lesz ez a kettő, - mondta János bácsi - hát illik is.

- Illik, de még mennyire! - hunyorított bozontos szemöldökével az Isten szolgája. - Azt tartom én, öcséim, hogy ha papféle kerül a faluba s nem látogatja meg a papot, a kettő közül egyik gazember!

Nagyot kacagott rá s kemény kézzel parolázott mindenikünkkel.

- De Péter bácsi, - kérdezte Gábor - hogy van az, hogy kétszer kell a madarasiaknak prédikálni, egyszer benn s egyszer künn?... S mintha itt a templom előtt másként figyelnének?

- Az úgy van fiam, hogy ezek a parasztok csak azt veszik komolyan, amit idekünn mondok nekik. A templomi prédikációról azt tartják: afféle szent zuhatag, nem kell szószerint érteni s nem is kell megérteni. Altatódal nekik... De amit a templomon kívül hallanak, az az életre tartozik, arra figyelni kell. Ilyenek ezek, mióta a világ!

Hazáig elmélkedtünk ezen a furcsa madarasi észjáráson.

Délután csakugyan bekopogtunk a parókiára. János bácsi is velünk jött, mondván, hogy az öreg biztosan kártyázni szeretne, négyesben, tegyünk kedvére.

Úgy találtuk, mély töprengésbe merülten ülve egy ládán, szemben egy másik ládával. A pipája kihűlten lógott a szájában.

- Te mit csinálsz, Péter? - kérdezte János bácsi.

Az öreg úr felrezzent, végignézett rajtunk s meg sem mozdulva, válaszolt:

- Ülök az anyám ládáján s nézem az apám ládáját.

- Megint találós mesében beszélsz! - kacagott János bácsi. - Ugyan, mi van ebben?...

- Ebben? - mélázott Péter bácsi, mintha a ládáról volna szó. - Ebben biza semmi sincs, János. S a másikban még annyi se... Úgy megyek el a világból, ahogy jöttem: pucéron.

- Nó, majd a mennyországban kárpótolnak!... - nyujtotta kezét János bácsi.

Az öreg pap kezetfogott vele, aztán velünk. Leültetett maga mellé s szembe, a ládákra.

- A mennyországról ne beszéljünk - legyintett. - Attól tartok, nem ott fogok letelepedni...

- Hogy mondhatsz ilyent, pap létedre? Csak nem a pokolba készülsz?

- Attól függ, - lógatta fejét Péter bácsi - hogy mit látok odafent? Mert, tudjátok, erősen elhatároztam, hogy csak úgy, uk-muk-fuk nem menyek bé a kapun. - Csak pattintsd meg, druszám! - fogom kérni Szent Pétert, - hadd kukkantsak bé elébb... Osztán, ha csak egy madarasi parasztot megpillantok, ahogy a hasát süttetve valamelyik felhőn hentereg, úgy ott hagyom én az egészet, mint Szent Pál az oláhokat... Elég volt nekem negyven esztendeig közöttük, inkább a pokolba szánkázom s külön kemencét kérek magamnak!

Miután ezt halálos komolysággal adta elő, mi Gáborral nem mertünk kacagni, csak János bácsi hahotázott, öreg barátjának vállait veregetve.

- Úgy fognak ezek siratni téged, mint az apjokat! Mer az is voltál nekik, nó. S szeretnek, tisztelnek, még ha sokat bosszantanak is... De mér is mondjam ezeket? Tudod te úgyis... És különben ráérünk, húsz-harminc év mulva, határozni a mennyországról meg a pokolról!... Inkább lássuk, miből élünk?

- Tán játszanátok egyet velem? - villant fel az öreg úr szeme gyerekes örömmel. - Na, ez több, mint amit kinéztem belőletek! De tudtok-e ferblizni, öcskösök?... Mer hogy te, János nem tudsz, az közismert!

- Jó, jó! - mérgelődött János bácsi, dühre lobbanva. - Ma még türelmes leszek... Elhatároztam, hát állom is... Ostobaság pedig tőlem, hogy veled leülök ferblihez... Fogalmad sincs róla, mi a ferbli!

- Meglátjuk! - acsarkodott Péter bácsi. - Egy veres krajcárod nem marad, arra fogadást teszek!

- Ne szaporítsuk a szót - sziszegte János bácsi. - Gyöpre híres!

A bajnoki mérkőzés színhelye a tornác kiugrója lett, ahol vékony bor mellett ütöttük a blattot, amíg a csillagok fel nem jöttek. Ekkor úgy állott a helyzet, hogy mind a két öreg egyformán ki volt terítve. Gábor és én, mint vásárhelyi kitanult zsiványok, gyalázatosan elbántunk velük...

Ezek után szó sem lehetett a harc abbahagyásáról. Péter bácsi vacsorára marasztott s utána kiújult a küzdelem.

Gáborral egyetértve, a hajnalpír megérkeztéig sikerült győzelemhez segíteni az öregeket magunk ellen.

- Így kell ferblizni, fiaim! - gőgölt le Péter bácsi. - Hát még ha János is tudna!

János bácsi csak legyintett:

- Méltóságomon alulinak tartom, hogy szót vesztegessek reád! Hát nem látod, hogy az ég szégyenletében pirult el, meglátván, hogy gazolod a kártyát?

- Ne tréfáljanak, édesapám! - kacagott Gábor. - Becsületemre mondom, egyformán tudnak ferblizni!

A két öreg hökkenten nézett reá. S szó nélkül kiürítették a Szent János poharát.

18.

Porzott a szabadi völgy göröngyös útja, ahogy sebesen hajtattunk Gerléd felé. Kocsisom csak a puszta deszkán ült, én magam azonban felszíjazott rúgós bőrülésen huppáztam, a zökkenők parancsa szerint. Csodálkozva néztem az előttem ülő fiatalembert. Olyan biztosan, szilárdan tartotta magát, hogy még csak meg sem rezdült. Egyenes dereka, széles vállai, keményen felszegett feje a magát ismerő erő nyugalmát sugározták. Akárki láthatta volna egy szempillantás alatt, hogy született úr ez, a maga gazdája s nem szorult rá senki emberfia kegyelmére.

Jóleső meleg ömlött el bennem, ahogy szeretettel nézegettem a háta közepét. Ember lett belőle, boldogabb ember, mint én - méláztam elszomorodva. - Neki biztosan nincsenek kínzó problémái s édesen alszik, ha jól kifáradt a szép, áldott, szabad munkában.

Ahogy egyszer visszafordítja felém az arcát s mond valamit az aratásról, megdöbbenek: mintha csak édesapám maga nézne a szemem közé, megfiatalodva. Ez az ifjú, barna sasorca egészen az övé. Mégcsak huszonegy esztendős Énok öcsém, de már minden tekintetben érett, kész férfiú. Ő most az Ernyei-ház igazi fenntartó oszlopa, s nem én, aki hűtlenül barangoltam esztendők során át a könyvek erdőjében, csak emésztve s nem gyarapítva az ősi földet.

Öcsém béjött utánam Vásárhelyre, ahogy Madarasról visszakerültem oda s felpakolva cókmókomat, most hazafelé tartunk. A világért se engedte volna, hogy melléje üljek a deszkára, vagy ő üljön mellém a bőrös-rúgós vánkosra.

- Adna nekem szegény édesanyám, - mosolygott komolyan - ha a vendéget meg nem becsülném!

Fájt ez nekem, hogyne.

- Hát vendég vagyok én már csak Gerléden? - mordultam reá.

- No, ne vedd úgy! - mentegetődzött. - Három napig különben is az leszel, el ne felejtsd! De mindenképpen te vagy az úr, a tanult, városi ember, én meg csak falusi paraszt, igaz-e?

- Bár cserélhetnénk - tettem vállára a kezemet. - De bevallhatod, hogy nem volna kedved hozzá!

- Az igaz - cserdített vidáman a lovak közé. - Sose szerettem én a betűt, bátyám... Vadember vagyok én, tudod, erdőn-mezőn élő. Nincs annál szebb a világon!

- Nincs, nincs! - erősítettem meg. - S hidd el: csak irigyellek érette!

- No, az megint más, a te dolgod. Amér én nem értek hozzá, mégis belátom: nagy s szép élet a tiéd... Minden csodát ott hordasz a fejedben s meg nem foghatom, hogy nem hasad széjjel tőle? Aztán biztosan híres ember leszel, nagy úri házad lesz s mindenki kalapot emel neked, aki szembe jő... Nem igaz?

Erre csak legyintettem s kacagtam... Eltereltem a szót a gazdaságra s az otthonvalókra. Amíg a szekér gyorsan ette az utat, ezekről váltogattunk kurta szavakat.

Hát a gazdaság, ahogy Énok tőmondataiból kivettem, megy-mendegél. Az idén jó volt az aratás is, csak persze kicsi már a búzaföld.

Az én diákoskodásom s egyéb Isten-csapásai a hosszú évek alatt elvitték a temetődomb mögötti szántók jórészét, ott csak ötholdnyi maradt. A nagy szénaföld egy részét ezért fel kellett törni, ott most törökbúza, pityóka s tök terem, de nem hasonlítható az eladott földek termőerejéhez. A kaszáló jó harmadát is eladta édesanyám a tavalyelőtt. A Nagy Patak rétjének is már csak a fele a miénk. Apadás, változás állott be a Gödörben is; az erdő negyed-részét nyilakra osztották s kisorsolták a gazdák között, valami nyolc holdat pedig kiirtottak, hogy ott is árpát, zabot vethessenek. Nó, a szőlő s a gyümölcsös épen van most is s gyönyörűbb, mint valaha. Így hát jóval a száz hold alá süllyedtünk, végtére is. Ha jól meggondoljuk, az én örökrészem, holdszámban, immár tudománnyá és végbizonyítvánnyá párolódott, Dávidé semmivé vált, Rozáli a maga külön részében él s ami maradt, az édesanyánk után egyedül az Énoké lehet... Beszélgetés közben meg is mondtam ezt neki, mert éppen alkalmasnak láttam a pillanatot rá. Gondoltam, jobb, ha most, így tudomására adom, legalább könnyebb lesz majd annakidején tisztázni a dolgokat s ő is biztos lehet felőlem. Erre megjött a szava:

- Nem úgy lesz az! - mosolyodott el. - Mert a Gödör édesapánk akarata szerint a tiéd marad! Ahogy valamikor volt, nagyjából a felét tette ki az egész birtoknak. Nekem a másik fele jutott volna.

- Volna, volna - kacagtam. - De annak a félnek már a fele sincs meg! S leginkább miattam olvadott el, tudhatod.

- Tudom hát!... Az édesanyámmal megbeszéltük mi azt, bátyám!... Az Ernyei földnek egy göröngye se veszett el örökre... Te majd visszaváltod, nekem. Mert édesanyámmal együtt biztosan tudjuk, hogy belőled olyan úr lesz, aki ezt megteheti... Úgy tíz év mulva...

Meghökkentem ezen a hiten... Én sohase bíztam abban, hogy a tudományom pénzt is hozhat, azonfelül, ha valahogy eléldegélek belőle... Szegény jó anyám és öcsém: ti álmodoztok s csaljátok magatokat!

- Ki tudja azt, Énok, - nyögtem ki keservesen - hogy tíz év alatt mire vihetem? Erre nem lehet úgy építeni...

- Jó, jó, - cserdített öcsém az ostorral - talán nem is kellett volna mondjam... Ne hidd, hogy kényszeríteni akarunk, vagy efféle... Csak éppen így gondoltuk el... Lehet, hogy tizenöt vagy

húsz év mulva... Telik az időből! S ha nem is ugyanazokat váltod vissza, de vásárolhatsz majd más földeket, mindíg van itt eladó a határban! Mi csak azt tudjuk, hogy valaha vissza kell állítsuk a birtokot akkorára, amekkorát édesapánk ránk hagyott... Mármint kettőnkre, tudod... Ez a fő, Áron. Mert ki tudja, ha te nem is, valamelyik fiad egyszer csak vissza akar térni Gerlédre, a földhöz!... S azt akarjuk, hogy az Ernyeiek mindíg hazatérhessenek ide, érted?... Így gondoljuk édesanyámmal... S te nem?...

Előrehajoltam a szekérben, vállára tettem a kezemet s megrendülve suttogtam:

- Igazad van, öcsém. Én is így gondolom. S adja az Isten, hogy meg is tehessem!

- Na, ez az!... - bólintott ő komolyan. - Tudtam, hogy te is benne leszel!... Addig pedig ne félts minket! Én eltartom édesanyánkat szép kényelmesen s magam is megélek, kicsiből. A munkát nem sajnálom, s szeretem.

- De ezt, ha már előjött, jó lesz tisztázni - szóltam. - Addig, tudod, addig... te vagy a gazda és a tulajdonos! Addig a tied a Gödör s ami még rajta kívül maradt... Többet nem szabad már eladni belőle, Énok, egy barázdát se!

- Ezt is megbeszéltük, bátyám!... Tudjuk, hogy neked most még néhány esztendeig tovább kell tanulnod valahol... Még segíteni kell rajtad, tudjuk... Úgy akarok gazdálkodni, hogy eladásra is jusson belőle, minden évben. Amit megtakaríthatunk így, azt használd csak te... Én is úgy szeretném, hogy ne kelljen több földtől megválni...

- Megbeszéljük még... Én is igyekszem s remélem, úgy is lesz!

Hallgatva szekereztünk ezután, egészen addig, amíg a gerlédi völgybe fordultunk. Volt miről gondolkozzunk mind a kettőnknek.

Arra kaptam fel a fejemet, hogy a szabadi úton kocsi robogott ki a völgynyílásból, szemközt velünk. Féderes, úri kocsi volt s két tüzes barna csikó röpült vele. A bakon libériás kocsis feszített.

A hátulsó ülés párnáján kövér emberpár hintázott, félig heverve. A férfi zsíros, sápadt arcából nagy, kifejezéstelen fekete szemek tágultak ránk s horgas orra alatt vastag száj piros vonala fittyedt le közömbösen. Az asszonynak tejfehér, szétmosódott képe volt s úgy nézett el felettünk, mintha észre se venne. Dacára a forróságnak, nehéz selyembe öltözködött s nyaklánc, fülbevalók, gyűrűk szikráztak róla.

- Alászolgája, Grünfeld úr - billentette meg Énok a kalapját.

- Jó napot! - bökte vissza szájaszéléből az uraság.

A kocsi már elporzott mellettünk. Ahogy visszapillantottam, most a kisülésen begyeskedő serdülőleány került a szemem elé. Rózsaszínű nyári köntösben virított s kövér volt ő is, noha láthatólag igen fiatal, félig gyermek még. Sötét pillái alól, szeme sarkából nézett reám s a szája mosolyra húzódott. Olyan furcsa, hófehér volt az arca, mint az anyjáé.

- A zsidó! - magyarázta Énok. - Aki az Imre házában nyaral... Azaz a magáéban, amit Imrétől megszerzett volt... az egész földjével együtt...

- Szóval ez az! - biccentettem, mert még sohase láttam szemtől-szembe. Eddig csak valami fogalom volt nekem, kellemetlen, sötét fogalom.

- Csak nyáron laknak itt - tette hozzá Énok. - S ilyenkor is sűrűn kocsikáznak Vásárhelyre... Láttad azt a kisasszonyt! Azt mondják, parasztlegényekkel tölti az éccakáit a kertben... a Rozáli kertjében!

- Szegény Rozáli! - sóhajtottam, visszagondolva a multra. - Hogy van Rozáli, Énok?

- Isten tudja, bátyám... Most megint Jóskával lakik, valami hat hete... Néha hazajő, darabig otthon tesz-vesz, dolgozik, úgy mint régen s szinte rendesnek látszik... Aztán megint visszaoson Jóskához, mindíg úgy, mintha szökne, titokban. De egy idő mulva ismét csak otthon van. Nincs rendben az esze szegénynek... Imre elől bujkál, vagyis a kísértete elől, mert azt hiszi, meghalt Imre s a lelke üldözi...

- Rettentő dolog ez, öcsém!

- Az... De nem tudunk rajta segíteni... Pedig, ládd-é, se édesanyám nem vádolja soha, se senki a faluban rosszat nem mond felőle... Az emberek megértik a dolgát s mindenki úgy veszi, mintha a Győrbíró Jóska hites felesége volna szegény...

- És Jóska milyen hozzá most?

- Én nem haragszom rá, Áron. S ne haragudj te se. Azért Imre az igazi bűnös, rájöttem én arra, ahogy növögettem... Mér hagyta el, mikor Rozáli igazán szerette s hűséges, gondos felesége volt? És ha nem akart vele élni, mért nem egyezett bele a válásba? Ez a Jóska, amilyen nagy darab, éppen olyan jámbor is... Addig s addig segített nálunk, hogy Rozáli rávetette a szemét, lehet, azért is, hogy Imrét felejtse valahogy... Ez meg, amilyen lágy s engedelmes, beléesett, mert csodálta s imádta nénénket... Hát szóval, ahogy te is tudod, Rozáli egy este felvágta fejét, elindult, bement hozzá a házába s ott maradt nála...

- Tudom, tudom... Nem is titkolta... Édesanyánk akkor eleget járt Bándi bácsinál, hogy vegye rá Imrét, váljon el Rozálitól s hagyja, esküdjenek össze Jóskával... De Imre megkutyálta magát s hallani se akart róla. Pedig pénzt is kínáltak neki, azt tán nem is tudod, de én igen... S Imre hamarosan bajba került, a vásárhelyi háza is elúszott kártyán, boron, asszonyon... Mégse fogadta el a pénzt, mégse vált el Rozálitól. Azt hiszem, Énok, akkor már Imre is félbolond volt a sok italtól s rögeszméjévé keményedett a régi babonája, hogy Rozáli az oka minden szerencsétlenségének, mint ahogy a szerencséjét is ő hozta volt. Így a bosszú dolgozott benne, az őrült bosszúja... Lehet, még így is visszafogadta volna Rozálit, vagy pedig azt akarta, hogy gyalázatba maradjon és pusztuljon bele... Ki tudja?

- Hát igen... Így lehetett... Egyébként jó darabig rendesen éltek Jóskával, aki gazdának is jó s a magáé mellett a Rozáliét s a miénket is hűségesen gondozta. Engem is ő tanított meg a gazdálkodásra. Én nem is haragszom rá, mondom... S ma is türelmes Rozálihoz, nem bántja, inkább sajnálja. Ha hazabódorog hozzánk, hagyja, hogy belefelejtkezzék a lányságába s nem zaklatja... S ha visszamegy hozzá, jól bánik vele, utánaenged, kedveskedik minden rigolyájának. Mert szereti most is. Akármikor megesküdne vele, tudom...

- Úgylátszik, jóféle ember a szerencsétlen, csakugyan. Pedig most már aligha lehet segíteni a bajon... Imrének már több mint másfél éve, végleg nyoma veszett...

- Meg is halt tán? Mit gondolsz?

- Hát hiszen ez az!... Ha ezt bizonyítani lehetne! De semmit se lehet tudni róla... Azután hogy a Bach-darabontokkal együtt őt is kivágták a Székházból, én még összebotlottam vele egyszer, este, az utcán. Le volt rongyolódva, züllve teljesen. Részeg is volt... Én adtam neki két forintot. Persze megpróbáltam rávenni, hogy másítsa meg a makacs akaratát... Igértem fűtfát neki, amiről csak gondoltam, hogy hathat reá. Hiába... Csak kacagott s tovább szédelgett... Sehogy se tudtam kivájni belőle, hol a barlangja. Aztán végleg eltűnt. Nem, ne gondold, hogy annyiban hagytam a dolgot... Kerestük, Bándi bácsival, városszerte... De hetek mulva se találtuk meg. Valamit mondott nekem akkor, részegen makogva, valami olyant, hogy nemsokára megtudja Rozáli, meg a szeretője, mire képes egy halott férj. Soha nem lesz nyugtuk tőle, a sírig s még azontúl se! Ebből én csak arra jutottam, hogy tán a Marosba ölte magát... De semmiféle hullát nem fogtak ki a vízből, hiába tudakoltuk ezt is... Bándi bácsi vagy két

hónap mulva megpróbálta: nem lehetne-e holttá nyilvánítani, ha felszólítják mindenféle hirdetéssel, hogy jelentkezzék s nem bújik elő, vagy ha nem jelentkezik senki, aki látta volna? De tudtul adták neki, hogy csak öt év mulva kérhetjük ezt... S addig Rozáli!...

- De ez az, bátyám! - kerekedett ki Énok szeme s még a lovakat is megállította, úgy hajolt hozzám. - Mondtad te ezeket Rozálinak?...

- Nem, soha! Úgy gondoltuk Bándi bácsival, hogy amíg eredmény nincs, ne szóljunk...

- Na, látod? Hát akkor honnan vette Rozáli, éppen másfél éve, hogy Imre meghalt s a lelke béhuhogott a kéményen, Jóskánál? S hogy azóta mindíg közéjük áll, elkergeti őt tőle és ha elbújik előle anyánknál, egy idő mulva ott is rátalál s továbbhajszolja? Mi?...

Megborzongtam a forró napsütésben. De felelni nem tudtam. A lélek ilyen rejtelmeire nem tanítottak a kollégyomban. Csak némán ráztam a fejemet. Énok se szólt többet, tovább-hajtottunk.

Éppen a Dávid volt földje mellett haladtunk el, vagyis a Győrbíró Jóskáé mellett. Az útból bejáró vezetett a házhoz, melyet a szántó túlsó szélére épített volt Jóska s gyorsan növő fák árnyékolták, kertecske közepén.

Nem... - merengtem - Rozáli nem ezen az úton ment be akkor este a házba, dacosan felvágott fejével, szívében keserű bosszúval, hogy Jóskának adja magát... Ő biztosan túlfelől jött, a dombon át, ahol senki sem járt, ahol senki sem foghatta meg a kezét, hogy visszatartsa... S Győrbíró Jóska nem az az ember, aki ellene tudott volna állani. El is veszi, biztosan ezzel nyugtatta magát... Nem is hazudott, nem... Miért is haragudnám rá?... Rozáli akarta s Rozáli nem volt tapasztalatlan gyermek, aki áldozatul esik valami kitanult csábítónak...

- Jóska integet! - rezzentett fel Énok.

Odapillantottam. Ott állt Jóska a ház előtt, kezeit lengetve, tán meghallotta a szekérzörgést, kinézett, megismert s kifutamodott...

Megéreztem, hogy mit akar.

- Álljunk meg! - mondtam Énoknak s a kalapommal visszaintettem, Jóska felé.

Csak ezt várta. Futva jött le az úton s lihegve nyujtotta a kezét:

- Köszönöm, hogy hívtál, Áron! - hebegte piros képpel. - Nagyon vártalak... Izé...

Kicsit ostobán vigyorgott rám, nagy fehér fogsorát villantva s szégyenlősen tappogott.

Kezet fogtam vele.

- Értelek!... Sajnállak is, Jóska... Te nem tehetsz róla, tudom... Hogy van Rozáli?...

- Most elég jól... izé... elég jól... Nem hoztál valami jó újságot... izé... a mi dolgunkban?...

- Fájdalom, nem... De egyszer eljön az ideje annak is, Jóska... ki kell várni...

- Én várok - intett, visszahúzva kezét. - Csak Rozáliért szeretném mentől elébb, tudod! Akkor talán ő is megnyugodna...

- Jöjjetek fel édesanyámhoz, hogy lássam Rozálit is!

- Izé... Felküldöm Rozálit... De csak egyedül... Nem szereti, hogy velemenjek oda... Izé...

Köszöntem, hogy segítsek rajta s továbbhajtottunk.

Közeledtünk a falu széléhez, mikor Énok furcsán fészkelődni kezdett a deszkán s félig hátra-fordítva fejét, megszólalt:

- Hát csak szomorúságra jössz hozzánk, bátyám!

- Rozáliért mondod? Bizony, nagyon sajnálom... De édesanyámat látni öröm nekem s veled lenni...

- Igen... hogyne... De attól félek... Mert hiszen te mégis csak úr vagy, ahogy édesapánk akarta...

- Mit forgatsz a szádban, öcsém?... Bökd ki csak bátran...

- Te, bátyám... hogy is mondjam csak? Ugye azt tartod, hogy mi Ernyeiek nemesek vagyunk s még én is, amiért a földet túrom...

- Azok vagyunk hát, s te éppen úgy az vagy és maradsz, amint én... Nem a foglalkozás teszi s különben is tudod, hogy a földdel való munkát én a legnemesebbnek tartom...

- Értem. Jó!... De mondd csak: ugye, mihelyt lehet, megházasodol?

- Gondolom, igen... valamikor...

- Talán van is már valakid, akit választottál?

- Talán...

- Ő... miért is kérdem... csakis városi kisasszony, úri lány lehet. Művelt... módis...

Felkacagtam:

- Lehet, hogy az, Énok... De nem ez a fő... Hanem az, hogy szeretem!

Visszarántotta a gyeplőt s egészen hátrafordult. Az arca, szeme csillogott:

- Szóval, ha nem is volna olyan előkelő, csak szép s jó, akkor is elvennéd?

- El hát! De mit akarsz evvel?

De Énok hevesen előrefordult, rácsapott a lovakra s vágtában érkeztünk haza, a drága kapu elé.

Édesanyám karjai közt voltam s csókolgattam ősz haját, sápadt, megsorvadt orcáit, bánatos szemét.

Vége-hossza nem volt a kérdezősködésnek, boldog sírásnak, kényeztetésnek. És micsoda ebéd következett! Gyermekkorom minden kedvenc falatja ott illatozott ingerlő sokaságban az asztalon s anyám szinte a szájamba rakta a legjavát.

Az asztal körül kedvesen mosolygó, széparcú, tüzesszemű lányka forgolódott s valahányszor rápillantottam, lángbaborult még a homloka is, úgyhogy szinte zavarba jöttem tőle. Kivarrt ünnepi inge vakító halmocskákat villantott szemembe izgatottan pihegő keblén, ragyogtak síma, barna, telt karjai s kicsi kemény kezei láthatólag remegtek, ahogy a tálat elém tartotta. Pici szájának meghasadt bimbója mögül félelemben összekoccanó gyöngyfogak csillogtak. Üde volt, friss, kívánatos ez a falusi kislány, mint a harmatos mezei virágcsokor.

Önkénytelenül rá-rácsodálkoztam. Anyám halk szóval igazgatta a szolgálatát s egyszer a nevén szólította, így:

- Juliskám!

Énok nem törődött a szemrevaló hajadonnal, konokul a tányérjába dugta orrát s szótalanul evett.

Ebéd után szunnyadtam kicsit, aztán, ahogy a meleg enyhült, sétálni mentem a faluba Énokkal, aki erre az egy délutánra kikapcsolódott a munkából, irántam való tiszteletből. Különben is szombat délután volt, mikor a munkát délutáni templomozás előtt abbahagyják.

Sétaközben benéztünk Szamócza bácsihoz, mint aki egyedül volt még életben öreg barátaink közül. Jelenleg özvegyasszony testvére tipeg körülötte. Déborah, maga is aszott fűszál már az Isten kaszálóján.

Lépteink zajára megszólalt Szamócza bácsi, a tornác mélyéből, ahol karosszékén üldögélt:

- Kik azok, Déborah?

A vénasszony ránkpislogott a konyhaajtóból, de biza ő se ismert meg:

- Fiatal urak, ketten - sipította fogatlan szájjal.

- Mi vagyunk, Szamócza bácsi kérem, - jelentettem, hozzálépve - mi Ernyeiek: Áron és Énok!

- Ó, ó... - nyögött fel az öreg, egyik kezét felénk terjesztve, amerről a hangomat hallotta, míg a másikkal hasához szorította macskáját.

- Ti vagytok, édes fiaim? Az Isten áldjon meg érte, hogy eljöttetek! Jere ide, Áron, hogy simogassam meg az arcodat...

Zavartan néztem öcsémre:

- Nem mondtad! - suttogtam.

- Elfeledtem... már tél óta...

Odahajoltam, megfogtam reszkető kezét s az arcomhoz húztam.

Felemelte rám hályogos, világtalan szemeit, melyekből két könnycsepp szivárgott s tévetegen simított végig hajamon, arcomon.

- Te vagy, csakugyan! - suttogta. - Lelkem fiam! Üljetek le s beszélj, hogy s mint vagy?

Miközben letelepedtünk melléje, a macska is felémfordította kókadt fejét s a fülei lassan kihegyesedtek... Ámultan láttam, hogy ő is megvakult, olyan volt a két szeme, mint a fénytelen bádog. Egy darabig elbeszélgettünk multról, jövőről s Szamócza bácsi önfeledten jegyezte meg:

- Csak az Isten addig éltessen még, hogy palásttal lássalak a gerlédi templomban, fiam!

- De hiszen úgy hallom Énoktól, az új pásztort nagyon szeretik a gerlédiek s fiatalember is, sokáig fog még szolgálni...

- Az nem számít! - legyintett Szamócza bácsi. - Ez már a harmadik, az öreg Zúzó halála óta! Ezek az új papok fene kényesek, követelőzők, nem érik be Gerléddel... Jönnek s mennek... Majd elmegy ez is, mire rád kerül a sor...

Ráhagytam, hogy kedve teljék szegénynek.

Később, harangszóra, mi is elmentünk a templomba Énokkal.

Csodálkoztam, hogy a padok megteltek hívekkel, pedig régebben szombat alkonyán inkább a kocsma szokott megtelni. Nó, tényleg szeretik az új prófétát, látszik!

Szép szál ember is volt, meg kell adni. Olyan, mint amilyet a nép szeret: magas, telt, barna, öblöshangú, kondorbajuszú. Nemcsak az ájtatoskodók, de még őmaga is utána csodálkozott zengő hangjának, ahogy kieresztette domború mellkasából.

De az új kántor, a fiatal „mester” is hatalmasan vitte az éneket. Nem úgy, mint szegény Szamócza bácsi. Sőt tán kissé túlságosan is vezetett, ő is gyönyörködött férfias baritonjában.

Istentisztelet után megvártuk a templom előtt a lelkészt s a mestert, mert még nem ismertem őket. Miután a tiszteletes úr elbocsátotta népét, hozzáléptem s bemutatkoztam. Öcsémet már ismerte. Őmagát Kis Mihálynak hívták. Még Kolozsvárt végezte a szent tudományt, mielőtt a teológia Enyedre került volna vissza. Paroláztunk a mesterrel is. Szabó Jánosnak mondta magát. Ő lakik most a keresztapám házában, ami az eklézsiára szállott. Megdícsértem az énekét, ami igen jól esett neki.

Szóba került, hogy tán én is teológus leszek, úgylehet.

- Kár volt Enyedre dugni ismét az akadémiát! - morogta Kis Mihály. - Majd meglátod, miféle fészek az! Kolozsvár úri nagyváros, ott tanulni is lehetett, látni is... Hálát adok az Istennek, hogy végeztem, mielőtt a nagyfejűek ezt az ostobaságot elkövették!... Enyed!... Mi van ott? A kollégyom s a város romokban hever... S miféle társaság? Büdös tímárok, szurtos csizmadiák! No, nem irigyellek, testvér!

- Meglátjuk - vontam vállat. - Hallottam, hogy Hegedüs professzor is odaköltözött. Az nagy s jó ember.

- Rosszul tette! Eltemeti magát s a tudományát... És Enyeden még úri lányok sincsenek... Ezután minden papné csirízszagú lesz!

Megvallom, már annyi rosszat hallottam Enyedről, hogy ez az újabb kritika végigviszorgott a hátamon... Micsoda istenverte vacak lehet az a hely? Vásárhely után, aminek minden utcáját, házát, kövét szerettem s lüktető életében annyira otthon éreztem magamat, számkivetés lenne odajutni! Bizony, százszor inkább maradnék Gerléden!

Rossz érzésekkel ballagtunk vacsorázni, emésztő töprengések között.

Megint a szép, kicsi Juliska szolgált fel, pirulva, riadozva.

Ő vetette meg az ágyamat is, a régi benyílóban.

Amíg édesanyámmal s Énokkal beszélgettünk vacsora után, Juliska jött-ment, rendezgetett, akár Rozáli a régi időkben.

Egyszer édesanyám odaszólt neki:

- Most már menj aludni, Juliskám! Én is megyek mindjárt, csak még kicsi beszélnivalóm van...

- Jó éjszakát! - rebegte a kislány s legnagyobb csodálkozásomra anyám hálószobájába surrant.

Kérdőleg néztem előbb anyámra, aztán Énokra:

- Ki ez a Juliska voltaképpen?

Énok szónélkül felkelt a székről s kereken kezdett sétálni a szobában, éppen mint édesapám szokta volt, nagy elhatározások előtt.

- Rendes, csinos kislány, ugye? - kérdezte édesanyám, felelet helyett s úgy nézett rám jóságos szemeivel, hogy egyszerre sejteni kezdtem az igazságot.

- Az, igazán! - bólintottam. - Nekem nagyon tetszik.

Énok megállt, felém fordult s rám függesztette várakozó tekintetét.

- Tudod lelkem, - tette kezét a karomra édesanyám - én már kezdek öregedni, gyengélkedni... Néha rosszul vagyok éjszaka... Azért alszik velem a lányka, hogy ne legyek egyedül és segítsen, ha kell... Jó gyermek, engedelmes és tanulékony...

- Még mindíg nem tudom, ki lánya? - mosolyodtam el. - Félek, nagy ostobaságot követtem el... Azt hittem, hogy...

- Ó, nem baj, lelkem... - integetett fejével anyám. - Hiszen úgy is van: Juliska egyszerű parasztlány, szegény ember gyermeke, a Turzai Gergelyé, ha emlékszel még rá... Sokat járt hozzánk dolgozni, részes aratóként, meg máskor is... Egy kis házikója van, meg néhány barázda földje... De hogy a felesége meghalt a tavaly, gyermeke meg csak ez az egy van, végleg hozzánk állt, bivalyosnak... Juliska meg belső szolgálónak szegődött ide mellém... Így van...

- Tisztességes ember volt Turzai Gergely mindíg, emlékszem rá... Józan, szorgalmatos, úrtisztelő... Paraszt vagy nemes, mindegy az, édesanyám, nem attól függ az ember értéke!

- Tudtam én, lelkem fiam, hogy te nem nézed le a szegényt! Ismerem a szívedet... Juliska különben dícséretesen végezte ki az iskolát, szépen ír, olvas, nem buta, cseppet sem! Igen édesdeden énekeli a zsoltárokat, a szent történeteket mind jól tudja s a konfirmációkor ő mondta a Hiszekegyet...

- Derék lány! - hagytam helyben. - Hát a házimunkához ért-e?

- Ó, nem is hinnéd, milyen gyorsan megtanult tőlem mindent!... Ha ízlett neked a mai ebéd, tudd meg, hogy szinte egyedül ő készítette...

- De a paprikáscsirkét, azt édesanyám, ugye? Éreztem rajta a keze művét...

Énok nagyot kacagott, hozzám lépett, a vállamra csapott:

- Na bátyám, ez sikerült! Hát a paprikáscsirkét, azt éppen Juliska csinálta, egyedül! Ez volt a próba, tudod-e? S azért vacogott szegény, hogy fog-e ízleni neked? Úgy, mintha édesanyánk műve volna?

Felálltam, magamhoz öleltem Énokot:

- Hát akkor, ha nem tévedek, azt hiszem, mindennel tisztában vagyok! Ezzel a lánnyal boldog leszel, öcsém!...

Édesanyám most mindkettőnket átölelt egyszerre s úgy rebegte:

- Hát megérted, Áronkám? Hát nem haragszol érte? Nem tartod hűtlenségnek az Ernyei-név iránt, ha Énok ezt a lánykát veszi feleségül? S nem nézed le érte őtmagát? S tán engem is, amiért akarom? Ó, Áron, Áron!...

- Nem, nem! - nyugtattam meg őket. - Miért is lennék olyan ostoba? Ha ez a Juliska tiszta-életű, jószívű, dolgos, okos, egészséges lányka s édesanyám iskolájában is megfelelt... és ami a fő, Énok és ő szeretik egymást: csak üresfejű és üresszívű bolond tiltakozhatna ellene, hogy összeházasodjanak! Én... én nem vagyok afféle felfuvalkodott „úriember”... Sőt nagyon örvendek, nagyon... mert ebből vagyok bizonyos, hogy az Ernyei-föld megmarad a család kezén!

- Köszönöm, bátyám! - törülte meg szemét Énok s elfordult, szégyellvén ellágyulását. Kemény, dolgos kezét egy hosszú percig az enyémben hagyta, forró szorítással...

Ezen az éjszakán tisztába jöttem azzal, hogy Enyedre kell mennem... Pedig, nem tagadom, még napközben erős kísértés rohant meg, hogy eléálljak s megmondjam anyámnak: elég volt! Itthon maradok, fogadjanak be maguk közé s engedjenek dolgozni... Még ha Énokot illeti is már csaknem minden, ami megmaradt, akkor is... Dolgozom én a kenyeremért s a szabadságomért az övében is szívesen. Ha pedig mégis adnának valami részt, nem magamért, hanem Jankáért, hogy legyen egy kis tulajdonunk is, akkor majd úgy fogok dolgozni, hogy megfizethessek érte... Igen, éppen úgy dörömbölt, sírt, követelőzött, reménykedett bennem a

földhöz visszavágyó Ernyei-lélek, mint egykor szegény Dávid bátyámban. S ismét felrémlett bennem, hogy ha akkor engednek neki, tán sohse szakad reá a végzet... De most már vége, vége az én szép álmomnak is, örökre! Itt van a jövő: Énok és Juliska! Nem vehetem el előlük a kenyeret, nem hozhatom ide Jankát, a nyakukra! Nem rabolhatom el a jussukat, a születendő szép, erős, egészséges parasztvérrel frissített gyermekeik osztályrészét, ami így is kevés lesz, ha sokan jönnek a világra... Pedig, ha a leendő anyjukat nézem, azt kell remélnem: sok telik tőle! Nem hogy elvegyem, sőt vissza kell majd pótolnom nekik, amit miattam veszítettek el! Nekem nem a föld ad már kenyeret, hanem a papiros, a diploma! Elvégeztetett!...

Milyen jó, hogy egyedül voltam! Senki se láthatta könnyeimet, amikkel elsirattam emberi álmomat! Csak édesapám fehér sírköve volt a tanúja, amint idevilágított a dombról, a hold-fényben. De ő biztosan megbocsátott, hiszen győzött s lehet nagylelkű.

Másnap ki is mentem hozzá, a temetődombra. Beszélgettem vele, a sírja mellé ülve. Nevének fekete betűi komolyan néztek rám a fehér kőlapról.

- Úgy, úgy, fiam! - hallottam hangját a szívemben. - Menj csak Enyedre. Tanulj tovább, légy úriember, tudós ember, híres ember... Tartsd fenn, sőt gyarapítsd az Ernyei-név becsületét... Énok most lemaradt... Tegnap helyeselted választását. Nem kellett volna, Áron... Parasztvér keveredik a mi nemes vérünkbe... De majd az Énok fiai közül is kiválasztom azt, aki feltör a porból s kiköszörüli apja csorbáját... Te pedig s a te fiaid, engedelmeskedjetek akaratomnak... Eridj, Áron, menj Enyedre s majd úgy jöjj vissza hozzám, mint akire büszke lehetek!

Iszlai keresztapám sírköve, egy orgonabokor árnyékából, mintha bólintana rá.

- Bizony, Áron fiam! A kamatokat húztad, ugye! Te vetted hasznát az örökségemnek, igaz? Hát akkor csak előre, Áron! Meg kell fizetned érte, fiam. Igaza van apádnak, indulj Enyedre! Ütött az óra!...

Önkénytelenül mellényzsebemhez kaptam. Az óra ketyegett ott, keresztapám aranyórája:

- Tik-tak!... Enyedre, Enyedre!...

- Mégpedig emelt fejjel! - hangzott amonnan, a templom oldala mellől, Zúzó tiszteletes úr sírjából.

Estefelé megjelent Rozáli. Lopakodva surrant be, a kiskerten át, a tornácra. Hátra-hátra pillantott, riadt szemekkel... Valósággal karjaimba esett:

- Ugye, nem láthatott meg? - lihegte. Elsimította kuszált haját s furcsán, lélektelenül kacagott fel: - Bolond vagyok! Sze' még nincs éjfél!...

Kétségbeesetten fogta át a nyakamat, zavaros tekintettel meredve reám:

- Védj meg, Áron! Iszonyúan huhog... Béhuhog a kéményen!

Cirógattam, csitítottam szegény nénémet.

- Ne féljen, lelkem! Nézze: nem maga az oka, ő idézte elé a bajt... Ő lett hűtlen magához... Az Isten megbocsátja magának, mert sokat szenvedett!

Hervadt arcán könny csordult le s megroskadt testével dideregve búját a mellemre:

- Ma a te szobádban akarok aludni... az ágyad előtt, a földön... Ha meglátott is, nem mer huhogni, tőled tart... Tudja, hogy te megvédelmezel s elkergeted...

- Jó lesz, lelkem... Ne féljen semmitől! Én megvédem...

Úgy is lett. Rozáli lecsillapodott. Szinte csodamódon alakult vissza régi énjére, mialatt vacsoráztunk s beszélgettünk. Néha azt hittem, nem is igaz, amit láttam rajta s hallottam tőle...

Olykor önfeledten, vidáman felkacagott, valami tréfámra. Mivel közben, természetesen, Juliskával én is összebarátkoztam s mint családtag, ült közöttünk, az Énok kezét fogva, főleg vele tréfálkoztam, évődtem. Kiderült, hogy istenadta érzéke van a humor iránt s éles nyelvecskéje, amivel természetesen, de soha bántóan, ugyancsak vissza tud vágni...

Rozáli nagyon élvezte a kislány sugárzó, földillatú lényét. Látszott, hogy szívből megszerette, s az is őt.

Csak néha komorult el a pillantása s szólt rá indok nélkül, szigorúan:

- Meg kell esküdni!... Meg kell esküdni!... Elváltál már, hogy megesküdhess?

De Juliska elfogulatlanul nevetett rá s kacsintva mondta:

- Minden este elválok tőle, egészen az esküvőnkig!

- Akkor jó! - bólintott komolyan Rozáli s belémkapaszkodott.

- Feküdjünk le, Áron!... Én a földre fekszem, az ágyad elé!

Juliska hát ágyat csinált neki derékaljból s vánkosokból, oda, ahová kívánta. Kézenfogta s mint egy gyermeket, bevezette a szobámba. Rozáli hagyta, hogy a kislány levetkőztesse s lefektesse.

- De Áron is jöjjön! - hallottam néném nyűgös, gyermekes duruzsolását.

- Csak húnyja le a szemét, lelkem, aztán jövök! - szóltam be hozzá.

Mire lábujjhegyen bementem, hogy lefeküdjek, Rozáli már mélyen, nyugodtan aludt s nem is költött fel egész éjszaka.

Mire én felébredtem, már eltűnt a szobából.

19.

Elhatározásom, hogy ősszel Enyedre megyek, többé nem ingott meg. Csakhamar közöltem is a családi tanáccsal s megírtam Gábornak is, hogy tudjon róla.

Tőle hamarosan választ kaptam: együttmaradunk, ő is odahatározott, az öregekkel egyetértve, hogy az adott körülmények között enyedi teológusnak kell lennie. Ez nagyon megvigasztalt engem s könnyítette a felvállalt keresztet. Egyébként némán hordoztam ezt, családom tagjai természetesnek és örvendetesnek vették a döntést.

A nyárnak még szinte fele hátra volt s átadtam magam a falusi élet egyszerű örömeinek. Bebarangoltam a határt, nagyokat aludtam régi tornácbeli zugunkban, beszélgettem a falusiakkal s tréfálkoztam Juliskával. Dolgozni nem igen dolgoztam és pedig azért, mert féltem, hogy a munka láza ismét kísértéseket ébresztene bennem a maradásra. De a Gödörbe gyakran kijártam, fürödtem a hideg patakban s a hegyen bolyongva újra és újra átéltem emlékezetemben a multak édes és keserű jeleneteit.

Itt olvastam el, a magányosság beszédes csendjében, Dávid naplóját, amit Lilától kaptam. Nem egyszer olvastam el s nem is olvastam, hanem átszenvedtem teljes valómmal.

Estefelé édesanyámmal sétálgattam a nagykertben, ahol Juliska dolgozgatott, az ő utasításai szerint. Őmaga már nem nagyon tudott hajolgatni, tulajdon kezeivel dolgozni, de rengeteg kerti tudományát át akarta örökíteni Énok leendő asszonyára s ezt nagy figyelemmel, szeretettel és türelmesen vitte végbe. Juliska fürgén követte tanácsait s ebben is tanulékonynak bizonyult.

Közben sokat emlegettük édesapámat s Dávidot. Anyám úgy beszélt Dávidról is, mint feledhetetlen kedves halottjáról. Sohase panaszolta fel, hogy nekünk egyszer sem adott hírt magáról és nem emlékszem, hogy csak célzást is tett volna arra: vajon hol és miként élhet most?... Mindíg volt valami titokzatos, teljesen meg nem érthető anyám viselkedésében, abban, ahogy - eltekintve minden külső adottságtól vagy lehetőségtől - önmagára nézve lezártnak, bevégzettnek vett valamit... Megérzése szerint Dávid halott volt, legalább is ránézve, s ő eszerint emlékezett rá és róla. Ha nem vagyok annyira egy vele, ha idegen szemmel nézem, talán érzéketlenségnek ítélném ezt. De nagyon is jól tudtam: mit tett meg érette és mit szenvedett miatta, amíg eljutott idáig. A valóság kényszere előtt azonban mindíg józanul állt meg és sohase engedte át magát meddő képzelgéseknek.

Azt persze nem tudhatom, legfennebb sejthetem, hogy éjszakáinak magányában, imádságaiban és álmaiban mi minden zúdult át a szívén? Nem szabad elfelednem azt sem, hogy anyám milyen hivő lélek volt s törhetetlenül vallotta a kedveseivel való elszakíthatatlan közösségét, a síron túl is. És még valamit ide kell írnom, amit önmagamból következtetve teszek fel róla: Ernyei volt ő is és mi Ernyeiek sohase tudtunk a földi élet változásainak olyan nagy jelentőséget tulajdonítani, hogy kétségbeessünk vagy bolondul lelkendezzünk miattuk.

Azt hiszem, többször és elég világosan megmutattam, mennyire szerette anyám például Lilát. És biztos vagyok felőle, hogy nemcsak Dávidért, hanem önmaga lényéért is kedvelte őt. Azután is, hogy a várt és remélt kapcsolat megszakadt vele, az elmult évek alatt néhányszor láttam őket együtt, ha anyám Vásárhelyt volt. Ilyenkor sohase hallottam, hogy Dávidról beszéltek volna. Nem fordult elő közöttük semmiféle érzelmi kitörés, ami erre utalt volna. Hallgatag egyetértéssel kikapcsolták maguk közül a multat. Szíves módon, csendesen, józanul beszélgettek egymással, apró gondjaik, munkájuk körébe eső dolgokról. Ezen a nyáron énmagam is előhoztam kétszer-háromszor Lilát, elmondván, hogy megváltozott s milyen furcsán kemény az övéihez. Tulajdonképpen azért tettem ezt, hogy Jankára tereljem a figyelmét s megsejtessem vele, mi a szándékom.

Édesanyám, amíg Liláról volt szó, mindíg hallgatott és semmiféle megjegyzést nem tett reávonatkozólag. Ez is bevégzett dolog volt számára, mintha csak kimondta volna, hogy az, amit egy halott látszólag művel, nem számít, az csak az élők látomása és csalódása.

De Janka valóban élt s ami a fő: nekem, reám nézve élt. Ez tehát érdekelte anyámat. Némely apróságot kétszer is elmondatott felőle. Tisztában volt a dologgal, biztosan. Lestem a tekintetét, a szavát. Epedtem érte, hogy helyeselje, hogy biztasson, hogy tanácsot adjon, hogy segítsen... De nem tette meg... Pedig Énok mellé odaállt teljes anyai szeretetével s kezébe vette Juliska nevelését.

- Érdekes kislány lehet Janka! - legfennebb ennyit mondott. - S néha úgy láttam, olyanféle módon pillantott rám, mint kölyökkoromban, ha valami képtelen csacsiságot kértem tőle. Miért is nem mondtam meg egyenesen, mit akarok?... Nem tudom. Valami húzódozás, tiltás, kitérés fínom, de határozott hulláma ütődött a szívemhez az ő szívéből...

Vajjon Rozáliról mit gondolt? Ezt se tudnám megmondani. Aggódott érte, igyekezett lecsendesíteni, jó volt hozzá, mindez kétségtelen... De azt hiszem, szíve mélyén feladta őt is, akárcsak Dávidot.

Amíg volt rá egy szikra remény: lótott-futott érette... De a remény utolsót lobbant és kialudt.

- Rozálinak a lelkiismeretével s az Istennel van számadása, nem Imrével! - mondta egyszer nekem. - Semmit se tehetünk érette, csak szerethetjük és elszenvedhetjük.

Én racionálisan akartam segíteni Rozálin. Folyton az járt a fejemben, hogy az az Imre-féle „béhuhogás” a kéményen valami külső okra vezethető vissza. Valószínűleg arra, hogy Jóska

túlságosan öblös, huzatos kéményt építtetett a házára s a szél megkavarodik benne, bömbölve, visítva. Az első ijedelmet legalább is efféle váltotta ki Rozáli zaklatott lelkéből s a többit már a képzelődés magyarázhatja.

Egyszer arra sétálva, be is néztem Jóskához, tudván, hogy Rozáli nálunk van. Előadtam neki feltevésemet. De Jóska a fejét rázta s meg is mutogatta, hogy a kémény szélvédett oldalon van építve s bádogcsővel is el van látva, ami kizárja, hogy akármiféle viharban is hangot adhasson... De tisztán emlékszik is rá, hogy mikor az első „béhuhogás" történt, szélcsendes éjszaka volt... Csak Rozáli maga az, aki hallja s megtébolyodik tőle.

Az ész tehát megbukott. Pedig Rozálinak felettébb nagy szüksége lett volna rá, hogy valami módon kézzelfoghatólag bebizonyítsák neki félelme alaptalanságát. Mert ijesztően kezdett fogyni, sápadozni, öregedni. Nyár végéig rohamosan súlyosodott az állapota s most már azt is megtette, hogy pincébe, verembe bújt a kísértet elől, akár egész napra s éjszakára is, vagy elfutott valahová az erdőkbe s félig éhenhalva vánszorgott elő nagysokára. Sokszor az életéért aggódtam s egyszer megemlítettem édesanyámnak, hogy nem volna-e jó szegény nénémet elvinni valami elmekórodába, ahol legalább vigyázni tudnak rá? De ő ezt nem akarta. Erről hát nem beszéltem többet.

A nyár elmult s búcsút vettem szeretteimtől... Ez a második búcsúm Gerlédtől sokkal véglegesebb volt, mint az a gyerekkori, első elválás, mikor a kollégyomba adtak. Most már tudtam, hogy ezután tényleg csak vendég leszek itthon s hogy magamnak kell majd új hazát szereznem, valahol. Nehéz szívvel indultam neki a jövendő ködének.

Vásárhelyt folytattam a búcsúzkodást. Mert Vásárhely második otthonommá lett az évek folyamán. Magamban örvendtem neki, hogy Gábor még nem jött be s így egyedül, teljes zavartalanságban járhattam be a város minden utcáját s beszélgethettem az emlékekkel tele házakkal.

A temetőt utoljára hagytam. Ez a szépséges kert élőbb volt számomra magánál az élő városnál is. Kisdiákkorom óta jártam ide tanulni s gondolkozni. Minden valamirevaló sírkövének feliratát könyvnélkül tudtam. Kedves játékom volt, hogy magam elé képzeltem azt, amit a betűk nem mondtak el a halottakról s így szereplői lettek soha meg nem történt regényeknek, melyekben azonban én magam mind erősebben hittem.

Most, mikor már tudtam, hogy Dávid bátyám is innen indult el azon a reggelen végzetes útjára, úgy éreztem, családi kötelékek is fűznek ehhez a temetőhöz... s én is íme, innen indulok a jövendő elrejtett titka felé.

A két Bolyai sírjainál hosszasabban merengtem. A pojnik almafa, amelyet a professzor úr emlékére ültettek ide, már szépen terebélyesedett s dús gyümölcs mosolygott ágairól. Találó szimbóluma az életének!... Idegen, ismeretlen fa volt Erdélyben, míg ő meg nem honosította s kívánatossá nem tette dúslevű, édes almáit. S ki volt idegenebb és ismeretlenebb, lényege szerint, Erdélyben, mint ő s a tudománya?... Vele a magyar ész előtt addig érthetetlen világtörvények szólaltak meg nyelvünkön s titkos ízű szellemi gyümölcsök kínálkoztak fel ifjúságunknak... Fog-e valaki szakítani s enni erről a fáról? Valaha bizonyára igen... De még várni kell... Csak hét éve, hogy a lángelme kialudt s a magyar nem hisz ilyen hamar!

De lám, János úr is megbékült, három éve, a világgal s szép csendesen fekszik a maga sírjában... Ugye kár volt a sok veszekedés, keserű tépdesés, versengés, János úr? Tetszik látni, az öreg úrral is ki lehet jönni, örök békességben? Remélem, elfelejtette már, amit a halálos ágyán fekvő apa felett károgott el, hogy „keveset használt az emberiségnek"... Ne féljen, elfelejtem én is szívesen, akkor se tehettem róla, hogy hallottam, ott lévén utolsó perceiben a professzor úr mellett... Szabó Samu tanár úr küldött hozzá, mert hogy én már régebbről ismertem s jelentkeztem, mikor arról volt szó, hogy kellene valaki oda, aki feljegyezze, ha valami kíván-

sága, meghagyása volna... Maga, János úr, máig se tudom, hogy botlott be akkor a házba?... Tán megérzett valamit?... De ő már halott volt, mire maga érkezett... Nem volt szép, hogy éppen azt mondta, amit mondott... de hát nem igen tudta maga sem, János úr, hogy mit mond... Bizony akkor sem tetszett józannak lenni, ez az igazság... De mindez elmult! Kettőjük neve együtt fog ragyogni a magyar égen, örökre!

Lám, Agyagfalvi doktor úr is, társuk a muzsikában, nem messzire lakik innen, azalatt a nagy fekete kő alatt és most már nincs mért összekülönbözzenek a „katta" felett. Az égi zenekarban mindenki tévedés nélkül vesz részt a nagy harmóniában!... Bocsánat, valakik itt csörtetnek a közelben... hangokat hallok s kacagást... Én most búcsúzom, uraim!...

A szemben levő utacska fordulójából, borostyánbokrok mögül, fiatal pár árnya bukkan elő...

Nem akarom, hogy megzavarja őket a látásom. Borosnyai Lukáts János püspök úr sírköve mögé húzódom...

De ez a hang! Istenem!... Ezt a hangot nem lehet utánozni! Ilyen csak egy van a világon: az Övé...

Bolond vagyok!... Őmaga mondta ma délben a Szívketrecben, hogy egész estig dolga van otthon, sürgős dolga... Csak este menjek fel, vacsora után!

- Nem... nem!... - hallom a távolodó, ismerősen évődő hangot. - Ma este nem találkozhatunk. Ma este egy barátnőmnél leszek...

Ki kellett tekintenem a kő mögül. Hiába, kellett!

Igen, Janka libegett ott az úton, ő maga! S Fehér Gergely ugyancsak szedte kurta lábait, hogy el ne maradjon mellőle. Úgy futott, mint egy lihegő, alázatos, szerelmes, fekete kiskutya az úrnője után.

Estig igyekeztem meggyőzni magamat, hogy ez semmi, hogy „elvégre", hogy „hát aztán", hogy „ugyan-ugyan" és a többi...

Vacsora után derült arcot öltve lépegettem fel a Bándi-ház tornáclépcsőin.

Ézsaiás bácsit természetesen már ágyba küldte Lila. Őmaga az illendőség okából még ott bolyongott körülöttünk egy darabig.

Kétszer is azt hittem, valamit mondani akar nekem, mert megállt előttem, ahogy ott ültem Janka s Eszti közt a tornác padján s ő mereven a szemem közé nézett. Biztos, hogy a szeme mondott is valamit... Rosszallás volt, vagy figyelmeztetés, vagy részvét? Nem értettem meg.

Lila aztán eltűnt valamikor... Ez különben már szokás volt egy idő óta, hogy Esztike unatkozik mellettünk, szegény... De sohase panaszkodott, még ásítani se mert s olyan kicsire gömbölyödött össze, hogy lehetőleg ne is lássék.

- Sok dolgod volt ma itthon, Janka? - kérdeztem, csak úgy odavetve. De hogy a választ milyen szorongó szívvel vártam, azt leírni nem tudom.

Esztike akaratlanul összerezzent mellettem.

Janka a csillagokat nézte, kis kezét könnyedén a vállamon pihentetve s álmodozva szólt:

- Milyen gyönyörűek!... Nézd, hogy szikráznak!... Ne beszéljünk most az én dolgaimról... semmiségekről... Inkább azt mondd meg, nagy tudós: emberek élnek-e ott is, a csillagokban? Másfélék, mint mi? Vagy mi repülünk majd oda, ha meghaltunk? És találkozunk ott is, akik a földön szerettük egymást?

- Igen, Áron bácsi, - szólt közbe nagy buzgalommal Esztike - ezt szeretném tudni én is... Erről beszélgessünk!

- Bolyai professzor azt tanította nekem, - mondtam Jankához hajolva - hogy aki a csillagokból olvasni akar, előbb tanuljon meg olvasni a saját lelkéből. Mert aki nincs tisztában önmagával, azt a csillagok tévútra vezetik... Mert vannak rossz csillagok is, hazug csillagok, tudjátok? Vezércsillagát csak az találja meg, aki gyűlöli a hazugságot, a csalást, az alakoskodást, a megtévesztő titkolódzást, a... a...

- Mért haragszol és kire?... - csodálkozott rám Janka. - Szinte reszketsz a haragtól...

- A hazugságra haragszom! - dobbantottam.

- Én sohase hazudtam neked! - fordította rám szemeit Janka. - Én... én... akármit megmondok neked, igazán, amit kérdezel tőlem... ha... ha tudom az igazat...

- És ha valamire nem felelsz?

- Akkor... akkor az azért van, mert még nem tudok felelni. Mert még nem vagyok tisztában magammal... és nem látom a vezércsillagot...

20.

Enyedet koradélután láttuk meg, Miriszló felől érkezve egy Kocsárdon fogadott szekéren. Odáig vásárhelyi fuvaros hozott s ott aludtunk a tanítónál, aki Bándi bátyánk ismerőse volt.

A Maros tágas, dús völgye, a Bükkös-erdő őszi pompában ragyogó hullámai a dombsoron szelíd szépséggel vigasztaltak, hívogattak. Az Őrhegy szőlőkkel, gyümölcsökkel beültetett lába alatt kanyarodtunk a városka főutcájára s azonnal felmagasodott előttünk a templom hatalmas, időtől fekete őrtornya, jelezve a „világ közepének” közepét.

A széles úton alig láttunk embert, a csend mellünkre feküdt. Kétoldalt elpusztított házak kormos romjai sötétlettek az újraépített, kimeszelt, többnyire apró épületek között, mintha két odvas fogsor között lopakodtunk volna végig. Tizenöt esztendeje mult már a rettenetes éjszakának s Enyed még mindíg félholtan feküdt sebeiben.

Szekerünk zörgése a némaságban idegborzolóan hangzott, úgy tetszett, kíméletlenség tőlünk, hogy zavarjuk a halottak álmát. A templomot zord bástyák s tetejükön szomorúan lengedező aszúfüvekkel felvert, bomló várfalak övezték. Majdnem visszabólintottam: úgy rémlett, nekünk integet bús hajával az öreg vár. A falakhoz riadtan tapadó, félig-rom házikók ajtóiban, ablakaiban megjelent s hirtelen eltűnt néhány arc. Talán csak nem ijesztettük meg szegényeket?

Belemarkoltam Gábor karjába. Dülledt szemekkel s nyúlt képpel meredt előre... Előttünk állott Bethlen Gábor dicső kollégyoma... Azaz, hogy részben állott, részben feküdt szegény. A hatalmas, kétemeletes nagy szárnyat, mely kelet-nyugati irányba húzódott s Új-kollégyomnak nevezték, mert a század elején épült a Páriz Pápai által gyüjtött angol pénzből, a pusztítók nem tudták lerombolni, csak az ablakokon át kicsapó lángok füstje-korma látszott még rajta, esőtől szétmosott csúnya foltokban, átütközve minden későbbi meszelésen, mintha tiltakozna ellene, hogy eltüntessék az utódok szeme és emlékezete elől. De az észak-déli vonalú Ókollégyom csupa tetőtlen, beszakadt, törmelékkel, gazzal borított düledék, feketén ásító ablaknyílásokkal... Mintha csak tegnap dúlták volna fel s nem tizenöt esztendeje! Történt-e hát itt valami azóta s miféle élet lehet benne?

Szekerünk az Új-kollégyom sarkán nyíló bejáratnál zökkent le.

Érkezésünk zajára néhány fiatalember búj elő.

Nem mondhatnám, hogy különös barátsággal pillogtak ránk. Sőt inkább valami idegenkedés, meg egy csepp gúny áradt belőlük ebben az első szemvillanásban. De mivel nem maradt más választásunk, lekecmeregtünk a szekérről, kitopogtuk lábainkból a zsibbadást s eléjük lépegettünk.

- Principisták vagyunk - mormogta Gábor, bemondva neveinket s végigmérve őket hideg szemével. - Vásárhelyről jövünk, teológiára.

Erre az egyik, szép bajuszos, nagydarab legény, odalépett s kezét nyujtotta, egymásután neki és nekem:

- Szotyori János szénior... Szotyori János szénior...

- Hol pakkolhatunk le? - kérdezte Gábor.

A szénior belénkfúrva szemét, Gábor mellébe bökött:

- Láttátok mi van itt?... A romokat?... A gazt?... A halált?...

Gábor vállat rándított, én bólintottam.

- Ez nem Kolozsvár! - szegte meg nyakát Szotyori. - Még csak nem is Vásárhely! Itt nem öröm élni, hé!...

- Ne papolj - intette le Gábor. - Láttuk s tudjuk... Ha a te dolgod, adj szállást... Miféle cenzura ez, a kapu előtt?...

- Tehátlan, - emelte fel ujját Szotyori - csakugyan elhatároztátok, hogy itt maradtok? S hogy nem fogtok örökké nyávogni, piszkolódni, mint a Kolozsvárról jöttek?

- El hát! Mi fenét tegyünk mást? - meredt rá Gábor. - Mondtam, hogy principisták vagyunk... s éhesek is... Ti tán vadalmát ebédeltetek? Mert nekem s Áronnak nincs kedvünk hozzá. Mi dolgozni akarunk!

Szotyori ábrázata széles mosolyra húzódott, rop-roppantva ölelte domború mellére Gábort, jobbjával, míg a ballal engem rántott magához s nagyot rikkantott:

- Embereim vagytok, hé! Ez a beszéd, ezt szeretem!... Hogy a mennykőbe ne adnék szállást? Jertek, hadd ismertesselek meg ezekkel is, né!...

Kezefejével társai felé kólintott. Azok körénkgyűltek s amíg megnevezte őket, egyenkint kezet fogtunk velük, keményen, szembenézve.

- Ez itt a kontraskriba, Lőrincz Mózsi. Ez a pápa, Krizbai Gyurka, de még bíbornokai nincsenek... Ezek jurátus-préceptorok, Sebesi Samu és Máté Laci... Befelé!

Szélrohamos, keskeny átjárón nyomtak keresztül a kőpadlós, hosszú folyosóra, melyet elöntött az üvegezetlen ablakokon beáradó őszi ragyogás.

- Minden szekérzörgésre kiugrunk mi, - magyarázta közben a szénior - mert eltökéltük, hogy ha valaki csúfolkodni s fitymálni jő Enyedre, azt mindjárt a kaputól továbbrepítjük... Nem tűrjük meg magunk közt tovább ezt a kolozsvári köpdösődést, értitek?

- Helyesen! - vigyorodott el Gábor. - Csak az jöjjön s maradjon, aki mindent vállal!

- Úgy! - Most még kevesen vagyunk benn, különben is... Csak vagy húsz principista s még annyiforma bölcsész, jogász. A plebs két-három nap mulva büdöslik bé... Ide jertek, ez a széniori szoba!

Mialatt befelé lökdösött, bikahangon ordított valahová a folyosó mélyére:

- Hé, kurzorok!...

A homályból két csizmás, harisnyás, zekés legényke csörtetett elő.

- Rezidesek, Háromszékről! - bökött feléjük Szotyori. - Nem mehettek haza dimissziókor. Szolgák... Hozzátok bé az urak ládáit, egykettő! - reccsent rájuk, ahogy lihegve megmeredtek előtte. - A kapu elől, a szekérről! - horkantott, látva értetlenül kimeredő szemeiket.

A fiúk elrobogtak.

Mi a tintaszagú, sivár szobában körültelepedtük a viharvert asztalt, elfoglalván a sánta, recsegő székeket.

Mire a fiúk becipelték ládáinkat, a társaság már pipafüstbe burkolódzva ismerkedett velünk. Széniorunk a longissimából eregette a kék karikákat, tekintélye egész súlyával nehezedve az asztalfőnél billegő székre.

Fuvarosunk is becammogott, hogy kifizessük s miután a bért megkapta, a sovány borravalón morogva, távozott. A két fiú várakozásteljesen függesztette szemét a szolgatanulók mindenható urára, Krizbai pápára.

- Tán vennétek elő a surgyétokat, - indítványozta a pápa - hogy estére megtölthessék ezek a dárdások!

- Szerencsétek van! - bólintott a pipa mellől Szotyori szénior. - Ma még töretlen, jó szalmát kaptok. A tinódi tanyáról hozattam, eső se érte.

Kinyitva ládánkat, előkotortuk a zsákokat s a legénykék karjaiba dobtuk.

- Édinburgba vigyétek, ha kész - rendelkezett a kontra. - Édinburg az a szoba, - bökött felénk a pipaszárával - ahova ideiglenesen principistákat szállásoltam, a dislokációig. Ott alhattok, ha a többiek hagyják...

Miután a fiúcskák távoztak, elemózsiát vettünk ki holmink közül, jó hazait, borocskával s felkínálván, hozzáláttunk.

Falatozás, iddogálás közben hamar összemelegedtünk s megindult a szó kollégyomról, professzorokról, városról, szép lányokról meg a piszkos Bezirkerekről, akik még mindíg itt kopóskodnak, főleg a rebellis diákság körül.

Az enyedi kollégyomról mi már sok mindent tudtunk, főleg Gábor, akinek szenvedélye lévén előre megismerni, amit csak lehet, a nyáron alaposan kibúvárkodta magát a híres főiskola történetében. Tőle aztán én is okultam.

Társainkat meg is lepte, hogy az alma mater multja mennyire nyitott könyv előttünk.

Így például nem tudták, hogy az enyedi polgároknak a professzorok iránti tisztelete nemcsak önkénytfakadó, természetes elismerés, hanem törvényerejű hagyomány, mert noha II. Rákóczi Györgytől fejenként nemességet kaptak, Apafi Mihály úr külön megparancsolta nekik, hogy a tanároknak levett süveggel köszönjenek.

Szotyori nagyon fájlalta, hogy az officiális diákokat hajdan borban fizették, Gábor felvilágosítása szerint, de ezt később „ob praegnantes rationes”, nyomós okokból hitvány pénzre változtatták.

Azt ellenben helyeselték, hogy ma már nem a gregárius diákok választják a széniort, kontrát, préceptort, hanem a professzorátus jelöli ki őket, mielőtt a plebs bezúdulna. Hiába, így nagyobb a tekintély, noha csorba esett az ősi demokrácián!...

E körül szép disputa bomladozott ki, amire mindíg örömmel gondolok vissza. Egész életemre nagy jelentőségűvé lett ez az első enyedi délután, mert felmelegítette a szívemet az, hogy néhány fiatalember a romok között, a már elparentált és sokaktól lebecsült fejedelmi kollégyom egy sivár szobájában, a nagy mult dicsőségén tiszta lélekkel felbuzdulva, a méltó jövendőért küzdeni szövetségre lépett.

Ebben a vitában különben Gábor és én egyben-másban kétféle álláspontot képviseltünk s a többség velem tartott, csak a kontra állt Gábor mellé.

Én ugyanis azon a nézeten voltam, hogy teljes mértékben vissza kellene állítani a kollégyom ősi respublikáját, ezt a pici államot, mely önmagából élt s ezért tudott olyan embereket nevelni, akik Isten után a maguk erejére támaszkodva, állták meg az élet viharait. Különben is, én a mult iránt bírtam érzékkel s a jelent kopárnak, ízetlennek, laposnak ítéltem. Gábor ellenben haladó szellem volt, a hagyományt nem nagyon tisztelte s előtte a modern jövendő lebegett.

- Te biztosan ma is a magas kucsmát s a violaszín tógát hordanád szívesen! Officiumot is vállalnál, csakhogy ezüstcsattal dicsekedhess! - vigyorodott rám.

- Eltekintve attól, hogy a pantalló s a cilinder semmivel sem szebb a kucsmánál s a tógánál és hozzá német is, - válaszoltam - jól tudod, hogy nem a mult külsőségei után kapdosok... A szellem az, amit becsülök s szeretnék feltámasztani!

- Hiszen majd meglátjátok, - szólt közbe Szotyori - hogy itt a szellem régi örökségéből ma is él az, ami lényeges! A kollégyom most is egy nagy család s a maga külön házi törvényei szerint igazodik...

- Ne értsetek félre! - védekezett Gábor. - Én csak azt tartom: a tanár mívelje a tudományt és tanítson, a diák pedig tanuljon. Ez a dolguk. A gazdálkodásra külön szakembereket kellene alkalmazni, a diákszolgák helyett pedig fizetett cselédséget... Hát nem szenvedtünk eleget Vásárhelyt s nem láttunk-e az idejétmult szisztéma rothadt fenekére? Új világ kezdődött, barátaim. Ha ezek az öreg iskolák versenyt akarnak állani azokkal, amiket az államhatalom emel, tanításban és nevelésben sokkal többet és jobbat kell adjanak, mint eddig! Ez pedig csak úgy lehet, ha a tanárok egészen a hivatásuknak élnek, a tanulóknak pedig nincs más gondjuk, mint a tanulás...

- Ohó! - kiáltotta a pápa. - Te a fellegekben jársz, amice! Lehet, igazad van abban, hogy aki innen kikerül, sok mindenben faragatlan és fogyatékos, de egyet tud: megállani a lábán az élet bajai között! Ez az élet iskolája, itt élni tanítanak...

- Ide hallgass! - koppantott pipájával Szotyori az asztalra. - Én például, mint szénior, voltaképpen tízezer holdon gazdálkodom. Az inspektor-professzor, Kasza Dániel nagytiszteletű úr irányítása alatt, persze... De a valóságban mégis én vagyok ennek a birodalomnak közvetlen gazdája... Mi ketten a pápával, aki a szolgákat adja hozzá, biza tavaszi szántástól szüretig nem sokat ülünk könyv mellett. Kaszálást, aratást, cséplést, őrletést, lekvárfőzést, sajtkészítést, erdővágást, szüretelést, mi ügyelünk fel a nebulóinkkal s pincét, magtárt ugyancsak mi tartunk számon. Hát azt hiszed, hogy a must eladása nem a mi dolgunk? Hátilovon, szekéren, gyalog járjuk mi ezt a fejedelmi respublikát. Ma Tinódon, almaszüreten, holnap Szentkirályon dióverésen, egyszer Felenyeden a téglavetőnél, máskor a kákovai posztóványolóban... No, régebben a papírmalom s a könyvnyomda is a mi gondunk volt, de azokat az oláhok porráégették, ezzel hát kevesebb a bajunk, egyelőre... Ládd-é, ez az, amit az Áron komád védelmez!.. A diák, még a legkisebb is, részese ennek a gazdálkodásnak, ebből él, hogy tanulhasson is valamicskét s ember legyen belőle... Ember is lesz, mert éppen evvel tanul a legtöbbet!... Erdélyben nem sok mágnásfi dicsekedhetik el azzal, amivel pedig akár-

melyik szolgatanuló hazugság nélkül előállhat, hogy tízezer holdas családi birtokon gazdálkodik!

A társaság zajosan helyeselt s még Lőrincz kontra is lelkesülten csapott az asztalra:

- Ez igaz s nagy dolog, komám!

- Van benne jó, elismerem! - húzta össze szemöldökeit Gábor. - S itt, ahol ekkora birtok létezik, más is a helyzet, mint Vásárhelyt... De ti mégse vagytok tanult gazdák s a szolgatanulók sem lehetnek igazi munkások. - És igazi professzor sem lehet az, aki ekkora anyagi gondot hordoz. Fenntartom, hogy a birtokok sokkal többet jövedelmeznének szakszerű műveléssel s akkor volna elég jövedelem, hogy a jó tanulónak, ha szegény, ne kelljen szolgálnia... Ez idejétmult dolog, na, a tudás nagyobb hatalom és több lehetőséget ad az életre, mint ez a nyomorgás, viaskodás a mindennapi falatért! Mikor tanultok hát? És mit kaptok ennyi munkáért?

Szotyori kacagott:

- Azelőtt tanulunk, mielőtt officiálisokká lennénk! Azért leszünk azokká, mert kitűnően tanultunk!... És majd külföldön folytatja, aki többet akar belőle... Mert a stipendiumok a miénkek... És hogy mit kapunk érette? Rengeteget, barátom! Választott ingyen ágyat, mely alatt karikás nem illatozhat; napi hat cipót, azzal a kötelezettséggel, hogy fenséges személyünk melletti két principista szolgánk is kapjon belőle; miénk az összes kemencék hamuja, melyért a tímárok jó pénzt adnak; továbbá egy kosztos házitanítóságot, esetleg szép házikisasszonnyal fűszerezve, négy úrfi-tanítványt, akik évente 10-20 forintokat fizetnek, nó és végül, de nem utolsó sorban három ünnepi legációt a legjavából, annak minden bőségével és tulajdon dárdásunk által adminisztrálva... Mit szólsz mindezekhez, hé?

- Két cipóval, két szolgával, a hamuval, a tanítványok és legációk közt való választás elsőségével többet, mint mi - legyintett Gábor... - Nem nagy dolog!

- De az erkölcsi tekintély, barátom! - feszítette mellét a szénior.

- S a legjavát nem is mondtad! - rikkantott közbe a pápa. - A tavasztól őszig tartó gazdasságjárást... Csűrbíróné asszonyom azalatt tart jól libával, kacsával, hagymás tokánnyal, messzely borocskával s ha fiatal még, a csókot se sajnálja!

- Vagy ő, vagy a lánya! - egészítette ki a kontra, bajszát pödörintve.

- Szép! - hümmögött Gábor. - Aki megelégszik vele... De tán igazatok is van, ha így fogjátok fel az életet! Én csak a magam bolondját járom, a Kőrösi Csomáét, meg az efféléket...

- Helyes! - bólintott rá a szénior, minden tisztelet, de minden irígység nélkül. - Kell ilyen is, a kollégyom hírnevéért!... De ládd, sok út nyílik innen, mindenfelé. Én, teszem azt, ha a papi cenzúrát megállom, nem biztos, hogy pap is leszek... Egyik Bethlen gróf, mert megértette a gazdasági tudományomat, inspektornak hív a birtokára s minden jót ígér... Azt mondja, neki ilyen ember kéne, aki ekkora birtokon tanulta ki mindennek csinját-binját!... Hát csak ne fumigáld ezt a rendet, pajtás!

Nekem nagyon megtetszett mindaz, amiről a szénior és társai beszéltek. Elmerülten hallgattam s közben szárnyra kaptak a gondolataim, tovább repülve, édes álmok birodalma felé... A bennem lappangó áruló már megint felütötte a fejét: nem is volna utolsó, széniornak lenni itt, aztán valamelyik grófnál inspektornak... visszakanyarodni szépen a földhöz. Új Gerlédet szerezni s a végén önállóan élni benne - Jankával!

Azt nem is sejtettem, hogy ez a beszélgetés, más értelemben, eljövendő életem útjára világított reá, évtizedek harcaira, munkájára és boldogságára...

De a szénior sétát indítványozott, egyben, viszonzásképpen meghíván minket a Sisak-ba vacsorára.

Felkerekedtünk hát s estig széjjel néztünk a városban... Először is az Új-kollégyommal szemben levő várfalhoz járultunk, tisztelegni. Annak tövében, nagy sírhalom alatt, most is hervadozó virágokkal, koszorúkkal borítva, pihentek a tizenöt év előtti iszonyú éjszaka áldozatai. A sír még csak ideiglenesen volt elkerítve, a kollégyomból hozott romkövekkel.

- Úgy értesültem, valami ezeren pusztultak el, a város ötezer lakójából - morogta Gábor, a sírra meredve. - De sok közüle elfagyott a nagy hidegben. Azt hiszem, csak egy részük fekszik itt, akiket a vár körül szedtek össze...

- Úgy van! - hagyta helyben a szénior. - Többen mondták nekem, hogy a katolikus temetőben, a Kakasdomb felett, tán még többen porladoznak...

Megkerültük a várat, elnézegetve az öreg bástyákat s köröskörül a macskafejekkel kövezett, néma piacot.

Valaki az utcákat magyarázta:

- Az ott keletnek a Magyar-utca, ott jöttetek bé... A kollégyom romjai mellett a Miriszló-utca visz felfelé, a professzorok házai előtt... Erre, előttünk, nyugatnak, torkában a Pilis csúcsával, a Varcagás-utcát látjátok...

- Schwarze Gasse volt eredetileg - szólt közbe Gábor. - Mert szászok telepedtek itt s hajdan a templom is az övék volt...

- Vannak szász családok ma is - erősítette meg a kontra. - Főleg boltosok... De a Varcagás cseppet se „schwarze”. Inkább aranyfényű és csillagos. Mert mér-mér nem, de tény, hogy a legszebb s legtüzesebb szemű leányok mind ott laknak... Majd jártok ti is kondi-ba!...

- Mi az? - kérdeztem.

- Vizita a lányos házaknál - kacagott Krizbai. - Kurizálás, no meg evés-ivás céljából... De néha papné is terem belőle... Magatok fogjátok tapasztalni, mert a kondibajárás, főleg a Varcagásban, a harminckét teológus-principista soha vitatni nem próbált kiváltsága, külön vadászterülete. A negyven principista-szolga, a mi háznépünk, fel is lázadna, ha más levél-vivőt, pukétahordót találna a Varcagásban. Azt tán agyon is vernék... Mert a szerelmi posta dúsan kamatozik: a kecses hölgy mindíg tartogat valami jó falatot az ügyes szívhírnököknek...

- Miféle lányok? - érdeklődött Gábor.

- A legdúsabb választék! - csettintett Krizbai. - Ki mit szeret, azt kaphatja... A varrólányok általában szegények és csak vékony kávét adnak, tojáshabbal, de viszont van köztük vagy három gyönyörű, s némelyik engedékenységgel pótolja, ha hibázna valami a tökéletességéből... Szerény véleményem szerint azonban, csak a polgárlányokat szabad komolyan venni, a boltosok és iparosok bimbóit... Bájaik néha kissé vaskosak, de valóságos lakodalom, amit eléd tálalnak s van a ládákban levendulaillatú staffirung, a ládafiában pedig még arany is...

- Csak a fejekben nincs semmi! - vigyorgott Gábor. - S a levegő enyvszagú...

- Ohó! - csapott a vállára Máté Laci. - Neked nem is ajánljuk... Te próbálj a Burgba kondizni... az is a Varcagásban van s comtessek rejtőznek benne: Zeykek, Kemények... Eddig biztosan csak azért nem álltak velünk szóba, mert reád vártak!

Gábor vállat rándított s elfordulva a Varcagástól, délnek mutatott:

- Menjünk arra!...

Csakhamar a hídnál voltunk, zeg-zugos, omlóspartú patakmedernél, amelyben pocsolyás kiöntések között most csak vékony erek szivárogtak.

- Ez, úgy látszik, ravasz kígyó! - állapította meg Gábor. - Mutatják a túrásai, partmosásai...

- De még mennyire! - bólogattak rá. - Ha megbolondul, házakat sodor le a havasról s dögmarhákat...

- Túl a hídon a Tövis-utca kezdődik, ott a part felett pedig a Szentkirály-utca húzódik kelet felé - magyarázta egyikük. - Nagy gyilkolás volt mind a kettőben. Több bennük az üres ház, meg a rom, mint a lakott és ép...

Két zsandár jött szembe a hídon s gyanakodva méregették csoportunkat. A patak melletti kis sikátorokban rongyos cigány-koldusok surrantak szét. A Tövis-utca meredekén tehénszekér mászott felfelé dühítő lassúsággal, hatalmas kád és hordó meredezett rajta.

Néhány üres kirakatú szomorú kis boltból vállkendős asszonyok buktak ki, karjukon kosarakkal s kopogva igyekeztek eltünni a sarkokon.

Visszatértünk a kollégyomhoz s mivel még a nap jól fenn járt, tovább sétáltunk a Miriszló-utcán, a magastetejű, emeletes professzori házak mentén, melyeket már tisztességesen helyrehoztak.

Megmutatták Hegedüs János rektorprofesszor, Vajna Antal pedagogarcha, Kasza Dániel inspektor, Szathmári Károly, Mihályi Károly tanárok lakóházait, néhány tömör diákszólammal jellemezve is őket magukat. Számunkra, Hegedüs Jánost kivéve, még csak nevek voltak, de azért tisztelettel és lehetőleg halkan lépegettünk el az ablakaik alatt.

Csakhamar az utca tetején voltunk, az Őrhegy lábának kiugrásán, a Kápolnadombon. Ott volt a sírhalom, melybe az 1704 virágvasárnapján elesett diákokat temették.

Erről a szomorú eseményről mi ketten Gáborral már Marosvásárhelyt igyekeztünk tiszta képet alkotni magunknak. De ez nem volt könnyű dolog, mert a hagyomány bizonytalan s az adatok ellentmondók voltak.

Ez most is megnyilvánult, mert szó esvén a sír titkáról, ki egyet, ki mást állított. Szotyori azt említette, hogy két elesett diák is viselte az ő családi nevét: Imre és Gergely s mind a kettő egyenes ősének fia volt. A nevekre mi is emlékeztünk, de a Szotyori állítását legfennebb elhihettük, ha akartuk. Krizbai például kacagott rajta, mondván, hogy neki elül-hátul rokona volt az egyik, mert éppen Krizbai Györgynek hívták, ha ennyi elég. Viszont: miért ne lehetett volna csakugyan rokona?

Sebesi Samu, akinek apja városi tisztviselő volt, előadta, hogy a város levéltárában látott „az öreg” valami régi családi írásokat, amik szerint a Kápolnadombon még a pápista világban csakugyan kápolna s alatta kripta volt, ahová egy nemes familia temetkezett s diáknak pora sincs, nem is volt soha itt.

Lőrinc Mózsi szerint huszonnyolc, Szotyori szerint tizennégy diák esett el a város feldúlása után kivonuló labanc-csőcselékkel vívott harcban. Mi, Gáborral, tizennégy nevet szedtünk volt össze a vásárhelyi Téka s a kollégyom könyvtárában. És tudtunk egy tizenötödikről is, aki csak tizenkét éves volt, Enyedi István professzor tanulófia s nehéz sebében halt el azokban a napokban.

Társaink esküdtek a fűzfadorongok hagyományára is, hogy azokkal hasogatták a hős diákok a labanc-koponyákat, mégpedig egészen Felvinc határáig, ahol az utolsó két életben maradt üldöző tógátus leszúrta a magáét a földbe s azokból nőtt ki a ma is álló két óriási fűzfa...

- S talán a csárda is közöttük! - jegyezte meg gúnyos vigyorgással Gábor.

Mivel a hagyomány szentségén esett sérelem láthatólag felborzolta őket, igyekeztem tárgyias hangon közbelépni:

- Várjunk csak... A tudósítások szerint a polgárság nagy része a várba és a templomba menekült Tige katonái és martalócai elől. Innen küldték kegyelemért könyörögni Pápai Páriz Ferenc és Kolozsvári István tanárokat a református és luteránus lelkészekkel a parancsnokhoz, mivel a nép teljesen fegyvertelen volt. Tige a kollégyom udvarára rendelte a lakosságot, a várat és a várost pedig felgyujtotta. A templom állítólag tornyostól leégett s a harangok elolvadtak. Mikor aztán a tűz a kollégyomra is átterjedt, a diákok akkor törtek ki a már elvonulóban levő, fosztogató csőcselékre. Elgondolható-e, hogy amíg a város égett, a gyilkolás folyt és a kollégyom udvarán a félelemtől őrjöngő tömeg egymást taposta, a diákok szép kényelmesen fűzfadorongokat faragjanak, egyébként honnan is? - és úgy rohanjanak ki a rablókra? Nem természetesebb-e, hogy a vaságyakat szedték szét, vagy asztal- és széklábakkal, vagy a gerundiumokkal s ki mit elékaphatott, azzal esett neki az ellenségnek? Na, és ha mégis Felvincig üldözték a labancokat, ami csekély 20-25 kilométer s ekkora vonalon egyenként estek el, tizennégyen vagy huszonnyolcan, ahogy tetszik, ki, mikor és hogy szedte össze őket, hogy idecipelje erre a dombra eltemetni, holott tudjuk, hogy magában a városban több mint kétszáz polgár teteme feküdt, az öregekén, asszonyokén és gyermekekén kívül! Volt ott temetnivaló elég s aligha járták az országutat hullákért...

- Akárhogy is volt, a hagyomány szent s nem szabad bántani! - csattant fel Szotyori.

- Persze, hogy szent! - hagytam rá. - Éppen ezt akarom mondani: mindegy, hogy hányan feküsznek itt közülük, sőt az is, hogy itt feküsznek-e vagy sem? Ez a domb szimbolikus sírja a vértanúknak, akár az a másik: ott, a várfal alatt. Gyakorlatilag tehát mind, és pedig huszonnyolcan pihennek itt. Csupán az elmélet szerint lehetnek tudományos kétségeink...

- Vivát! - csapott a vállamra Szotyori s a kontra és a pápa egyszerre öleltek át. - Ez az igazság! - S kalapját mélyen megemelve, áhítatosan hajolt a sír fölé:

- Nyugodjatok békében, tisztelt őseim, vitéz két Szotyoriak és te Krizbai György, hősi elődje a méltatlan utódnak, a jelenlegi Krizbai Györgynek (a fene egyen meg, de a bordám közé vágtál), és ti többiek, valamennyien!... Dicső példátok örökkéégő lánggal lobog előttünk!... Ámmen!

- Te nyomorult szofista! - dörmögte Gábor a fülembe, jól oldalbaöklözvén. - Piszkos történelemelkenő, hazug szimbolista. Te!

- Jó, jó, - gondoltam magamban - de azért, valahogy, valaha utánajárok én még: mi van itt a domb alatt!

Jókedvre derülve s duzzadó kebellel vágtunk neki az Őrhegynek, a szüret előtt mosolygó szőlőskertek között. Szinte futottunk s kacagás, tréfaszó között lihegve értünk fel a csúcsra.

Megérdemelte a fáradságot!... Az alkonyat aranyfényében bűbájos kép tárult elénk: a Maros gyönyörű síkja, közepén a csillogó nagy kígyóval, amely lustán vonszolta tova gyűrűző testét, sárga tarlók, fekete szántások, bársonyfényű dombok, fehérlő falucskák között, elveszve a távol hamuszín ködében. A völgy felett, nyugaton, az Érchegység sötétlila csúcsai őrködtek hosszú láncban, lábaikat az ősz bíborában ékeskedő erdők hullámos paplanába takarva. Az Őrhegy körül dideregve bújt meg a zúzott, rémült, kicsi város, kertjeinek sötét árnyékában. Vár és templom, irdatlan tornyával úgy emelkedett ki a hozzálapuló házikók közül, mint csirkéiért remegő nagy fekete kotlós, ahogy az égen lebegő héjja keringését kémleli.

Vásárhely fényes nagy város volt ehhez a feldúlt fészekhez mérve, amely semmi örömöt, szépséget, izgalmat nem ígért. S mégis, ahogy ott állottam fölötte ebben a titokzatos, fájdalmasan édes alkonyatban, különös forró részvét ömlött el bennem. Nem volt többé idegen a számomra, nem éreztem a kényszerűség lázító keserűségét, ami a deportáltak előtt örökre

gyűlöletessé teszi számkivetésük szigetét, kicsinylés, gúny, fölényeskedés elnémultak bennem... Hirtelen hozzáforrtam Enyedhez, magam se tudtam még, hogy milyen teljesen és örökre, de azt borzongva éreztem át, hogy csoda történt velem.

Egészen elmerültem ebben a kinyilatkoztatásban s csak arra rezzentem fel, hogy Gábor Szotyorinak magyaráz, az meg neki mutogatja a kollégyom épületeit, melyek innen, a hegy lába alatt egész terjedelmükben jól látszottak.

- Tizenegyezer angol font-sterling volt - állapította meg Gábor nyomatékosan.

Tudtam, hogy a híres „angol pénz”-ről beszélnek, amit Pápai Páriz Ferenc professzor és gróf Teleki Sándor főkurátor szereztek meg, hogy a labancdúlás után rommá lett kollégyomot újjáépíthessék.

Szotyori szerint a duplatetejű Kiskollégyomot építették először, Mária Terézia idejében. Ez az egyemeletes hosszú épület, közvetlenül a hegyrefutó kert alatt, most is a legépebben állott, semmi nyoma rajta a dúlásnak. Talán nem volt már érkezésük rá a rablóknak, hogy felgyujtsák.

Gábor azonban azt vitatta, hogy bár ennek nem tudott eddig utánanézni, mégis úgy véli, természetes és észszerű volt először, mindjárt az Ókollégyom romjait építeni fel. Látszik, még ebben a mostani dúlt állapotában is, hogy eredetileg csak az a zárt, kisebb négyszög volt az egész kollégyom.

- De nem egyszerre épült - erősítette Szotyori. - Érdekes, hogy ami most is épen maradt belőle, az a kis részt ott, a csengettyűtoronnyal, a jelenlegi nagy auditórium, még a legrégebbi, 1682-es Apafi-kollégyomból való. A rombadőlt szárnyak körülötte későbbi származásúak s mondom, hogy nem is egyszerre készültek, az angol pénzből. Egy részük a Kiskollégyom utáni, sőt fiatalabb a nagy Újkollégyomnál is, amit csak félszázaddal ezelőtt alkottak... Az iskola csak lassan terjeszkedett ki ekkora területre...

- Tudjátok-e, - fordult Gábor a társasághoz - hogy ez a kollégyom tulajdonképpen mindíg azért szenvedett, mert a hatalom ellenzéke, újító, rebellis volt? Azt mondhatnám, hogy a modernsége okozta a tragédiáját. A modern magyarsága... De azért is született mindíg újjá s hiszem, hogy most is ezért fog újjászületni! Olyan lesz, ahogy én ma délután mondtam...

- Magyarázd meg! - kérték, miközben lefelé indultunk a hegy tulsó oldalán, a temető felé.

- Szerintem a vihar magvait már Apáczai elvetette, mikor fellázadt a fehérvári akadémia ósdi szelleme ellen. Ha a tatárdúlás 1658-ban nem is következett volna be, a kollégyom úgyis kettészakad, belülről... Apafi nem is álmodta, hogy az a kollégyom, amit ő 1662-ben Enyedre telepített, uradalmai közepébe, házi iskolájának, nem a réginek folytatása, hanem ellenlábasa lesz. A régit a menekült patakiak folytatták, Pósaházi vezetésével, egészen 1716-ig, amikor Vásárhelyre kergették őket. Több mint harminc esztendeig kemény harc folyt a két kollégyom, a fehérvári s az enyedi közt, amiből nyilvánvaló, hogy maga Apafi s püspöke, Tofeus, se tekintették az enyedit a Bethlen Gáborénak. Sőt tudjuk, hogy ellenségei lettek, mint hálátlan árulónak, gonosz fattyúnak... Miért?... Mert ők ósdi ortodoxok voltak s Pósaháziékban találtak szócsövükre... Az enyediek, Csernátoni és Dézsi ellenben Apáczai lelkétől gyúltak eretnek lángra: szabadelvűek, kartéziánusok, kokcejánusok, az akkori világ modernjei lettek. Mint kegyvesztettek, rebellisek, iskolástól elvesztek volna s ha a papságtól függ, el is vesznek... De a világiak melléjük állottak, az ész nevében... Elkezdtek alapítványokat tenni, alumnusokat etetni, fiaik mellé mentorokat venni, diákokat küldtek a szabadszellemű külföldi akadémiákra, a végzettek közül udvari papokat válogattak, divattá tették Enyedet, előbb a fejedelem, aztán az osztrák zsarnok ellenében... Csernátonin kezdve a tanárok is mecénások lettek, alapítványokat adtak, jutalmaztak... És így lett Enyed a szabadság szellemének tűzhelyévé, mind a tudomány s mind a nemzetiség tekintetében, magára vonván a butaság és elnyomás dühét.

- Jól megtanultad! - csodálkozott Szotyori.

- Tudni akartam, hogy hová jövök. S tudja Áron is.

- Na, minthogy teológiára jöttetek, alaposan csalódni fogtok - jelentette ki Krizbai. - Száraz szalma, mondhatom...

- Én csak azért jöttem teológusnak, mert nem tehettem mást, pénz nélkül. De ha már jöttem, majd a fenekére nézek s belerúgok a kazalba, meglátod! Különben is, Enyeden sohase a teológia volt az igazi tanulnivaló. Pápai Páriz is inkább fizikus, történikus, nyelvész, orvos, kormányzó és diplomata volt. Azért tudott olyan tanítványt nevelni, mint Bod Péter. Mikor a fia, Imre Hollandiából átvitte Angliába a kérvényt, apjának díszkötéses szótárával s Teleki Sándor díszkardjával a British Museum számára, a cantenbury érsek meg a miniszterek elámultak a kérvényben nyilatkozó szellem sokoldalúságán és fínomságán s ezért eszközölték ki, Anna királynőn keresztül, György király rendeletét, hogy egy vasárnap az összes angol templomokban az enyedi kollégyomnak perselyezzenek...

- De gondoljatok arra, hogy itt már a mult század közepén, a Ratio Educationist megelőzve, a klasszikusok mellé a számtant és földrajzot állították a gimnáziumi tanítás közepébe, hogy az akadémián a hazai és egyetemes históriát, a kísérleti fizikát, matematikát, csillagászatot, földtörténetet tanították, hogy mások magyarázatai helyett a forrásokhoz vezettek, hogy az első légszivattyút Erdélybe enyedi tanár hozta, hogy Benkő Ferenc a természettudomány iránt keltett lángoló lelkesedést az ifjúságban, hogy Köteles Sámuel magyarul tanította a filozófiát, hogy Herepei Ádám egy Kőrösi Csomát indított útjára, Hegedüs Sámuel egy Barabás Miklóst, Szász Károly egy Kemény Zsigmondot és Salamon Ferencet, hogy Zeyk Miklós természetmúzeumot gyüjtött s minden tanár ötven forintot költhetett szakjába vágó könyvekre... Szász Károly Vásárhelyt mondta ottani rokonomnak, hogy 48-ban háromezer forintért hozatott fizikai műszereket külföldről, meg is érkezett, de már kicsomagolni nem tudta s odaveszett a tűzben... Hát mondom én: nem a jámbor teológizálás, hanem ez a folyton előretörő tudományos és nemzeti szellem adta Enyed dicsőségét s hívta ki ellene a végzetet is... de nem örökre!... Mi pedig azért vagyunk itt, hogy ezt megbizonyítsuk...

Nem mindenikünk volt azért itt, azt látni lehetett az arcukon, de Gábor tüze azért hatott s tiszteletttel néztek reá, zajosan helyeselve. A kollégyom iránti hűségükben, a kolozsvári fitymálók elleni elszántságukban mindenesetre megerősödtek tőle s a hangulat teljesen kiérett a Sisak-beli vacsorára.

A csodaszép temető sírkövein még a nap utolsó sugarai villantak vissza, mikor leereszkedtünk közöttük a mélybe, de lent már hűvös szél borzongatott s minden beleveszett a sötétségbe, mire az Újkollégyom tövében gubbasztó Sisak-ba érkeztünk.

Barátságos meleg és világosság fogadott az alacsony, kedélyes barlangban, melynek fatáblákkal elzárt belső szobájába tessékelt a kacagószájú, tűztől pirosképű, termetes fogadósné.

Ez a belső szoba, amint megtudtam, a principisták tanyája volt s más diák csak az ő meghívásuk alapján telepedhetett ott asztalhoz. Ha pedig valamelyik Bezirker akart szimatolni, idejekorán jelt adott az asszonyság s a teológusok csupa bús zsoltárt énekeltek, amíg a hivatlan vendég meg nem unta s tovább nem állt, talán meg is nyugodva a szent pályára készülők kifogástalan kegyességén. Ez alkalommal egy se lábatlankodott körülöttünk, ellenben már ott találtunk három-négy Kolozsvárról jött principistát, mégpedig nők társaságában. A nők közül az egyik, kissé időt-töltött asszonyság, szemmel láthatólag mama és felvigyázó, kettő azonban ifjú leányzó volt, igen csinosan felpántlikázva és kipirosítva. Valamennyien javában ittak és énekeltek, a mama elég közel állott már a gutaütéshez, lilavörösre gyúlt képéből ítélve.

Az enyedi párt meglehetősen feszesen bólintott feléjük, köszöntésül s a kolozsváriak hasonló hűvösséggel vissza, a nők pedig, legalább nekem úgy tetszett, igyekeztek másfelé nézni.

Amíg letelepedtünk, Szotyori gúnyos mosollyal hunyorgatott nekünk s nagyhangon rendelte meg a vacsorát s az italt.

A bort rögtön hozta egy szolgáló s pirosrasült cipókat, kosárban. Tördeltünk az illatos, meleg kenyérből és sóba mártva, borkorcsolyának küldtük előre. Töltögettünk egymásnak, koccintottunk és ittunk. Mint a láng, izzott végig ereinkben a tüzes enyedi bor. Azonnal virágos kedvünk kerekedett, élcek csattantak, szikráikat a nők irányában lőve.

- Hülyék! - mormogta Szotyori a fogai közül, a kolozsváriak felé vágva fejével. - Beleestek!

- Úgy látszik, a majsztram ismét vásárba ment valahova! - vigyorgott Lőrincz Mózsi. - Sára néni olyankor rakja ki itt a portékáját!

- Kapóra jöttek neki ezek a marhák! - kuncogott Krizbai Gyurka.

- Mifélék? - kérdezte Gábor, félszemét, mint a kalapácshal, a nőkre düllesztve.

- Énekeljetek! - indítványozta Szotyori, - hogy megmagyarázhassam ezeknek!

Máté Laci kieresztette szép baritonját s a többiek kísérték, amíg Szotyori kettőnknek elmormogta, hogy azok a leányzók kissé mások, mint ahogy a lesütött szemük hazudja. Sára néni mindenképpen papnékat szeretne csinálni belőlük s ha az ura, a jámbor csizmadia vásáron jár, ki-kiruccan velük a Sisakba, hálótvetni a principista-harcsákra. Ki tudja, régebben tán az ura segédjei is jók lettek volna neki, de hogy a tavaly a teológia visszajött, a derék asszonyság kebelében magasratörő terv-virág nyílt... Teológus-vőket akar azóta csak... Látszik, hogy szereti az urát, szép meglepetést akar neki szerezni! Hanem a baj ott van, hogy a lányok nem voltak olyan okosak, mint az anyjuk, nem biza! A bor s a tánc hevében megfeledkeztek az igazi célról... A tavaly télen egyszer Sára néni - mert minden hadvezérnek vannak gyöngéi - túlmélyen nézett a kancsó fenekére, úgyhogy a principisták kellett hazacipeljék a Varcagásba. Ők is segítettek a lányoknak ágybatenni s két imposztor valahogy ottragadt, hogy vigasztalja az édes szülőanyjukért aggódó, gyöngeszívű hajadonokat... Aztán úgy megvigasztalták őket, hogy azóta a két liliomszál több-több mézkedvelő éjjeli látogatót bódít magához illatával... Nagy ki-beröpdösés folyik az ablakon, amíg Sára néni édes álmokat szövöget árnyas parókiákról... De ez a mi titkunk, az enyedi párté... A kolozsváriak, miközben gyalázzák Enyedet, hasztalan ostromolják az erény két elefántcsont bástyáját... Mi önzetlenül lemondtunk a javukra, a papné-kérdést illetően... S úgy látszik, a lányok jól látják ezt, mert velük szemben a diadal koszorúját magasra helyezték... minden valószínűség szerint csakugyan egy parókia kéményére s ezzel jó mamájuk iránt is kimutatják hálájukat...

Gábor belebugyborékolt a borba, kacagtában s köhögve prüszkölte szét a nemes cseppeket. Jóakarattal kezdtem ütögetni a hátát, hogy meg ne fulladjon, a haza mérhetetlen kárára, mikor a kolozsváriak asztalánál hatalmas pofon csattant el, sikoltozás és kiabálás között s Szotyori pukkanva bődült el:

- Na, ugye?

Gábor magához térve meredt oda s dermedt csend lett a szobában.

Sára néni csípőretett kézzel, pulykavörösen harsogott:

- Takarodjék innen, szemtelen! Mit gondol: kikkel van dolga?

Az egyik leányzó, miután büntető kacsója lehanyatlott, búgó zokogással roskadt az anyai kebelre...

A bűnös principista sápadtan tördelte kezeit, bocsánatért hebegve, míg társai hevesen kérlelték a megbántott anyát és a rázkodó szűzet, hogy most az egyszer legyenek irgalmasok a megtévelyedett iránt, akit a kisasszony tiszta bájai önfeledt mozdulatokra ragadtak.

A másik leányzó is szepegni kezdett s félve húzódott a mama oldalához, hasonló merénylet elképzelésétől borzadozva.

- Soha nem bocsátom meg! - lihegte Sára néni, szívéhez kapva s szédületét hirtelen egy pohárnyi nektárral egyensúlyozva. - Ha az uram megtudja, hogy mi történt, a dikiccsel szúr le mind a hármunkat, de magát is, maga szégyentelen csábító!... Ó, jaj!...

- Ahogy ő megtudja! - nyeldekelt kimeredő szemekkel a kontra, végigfuttatva rajtunk tekintetét... Csak az Isten őrzött, hogy ki ne törjön belőlünk a hahota. De legyűrtük valahogy, mert Sára néni a jelenet fordulójához érkezett:

- És magamnak se bocsátok meg soha, hogy jött-ment idegenekkel szóba álltam! De ki hitte volna, ebben a tisztességes városban? Ez nem Kolozsvár, ezt itt nem lehet csak úgy lenyelni!

S hirtelen felénkfordulva, mindnyájunkat perbeidézett:

- Az urak is látták, mi történt! Az urak nem hagyhatják a kollégyom becsületét! A szénior úr, a kontra úr!... Hát egyikük se védi meg az ártatlanokat?

- Na most! - bökte oldalba Szotyori Lőrincz Mózest. - Eszeden légy, hé!... Kolozsvár a markunkba futott!

Valamennyien felállottunk s Lőrincz Mózsi komoly pofával lépett elő.

- Én vagyok a kontra, tisztelt asszonyság és kisasszonyok! Én vagyok a fegyelem őre a nemes kollégyomban és környékén... A kötelesség szent parancsolatja szerint állok szolgálatára! De látni, nem láttam, hogy mi történt... Talán a sértett fél lenne kegyes panaszát világosan eléadni!

A hajadon felnézett anyja kebeléről s Mózsira meredt... A szeme megvillant... Bíborhullám ömlött el az arcán és sikítva fúrta ismét vissza megalázott fejét az élet hajdani kútfejei közé.

- Mit gondol?... - csattant fel Sára néni. - Ez a szemérmetes leányka mondja el? Nekem tán el se hiszi? Majd megmondom én: matatott, tudja meg, matatott, nó!...

- Igaz ez, domine Kiskovácsi? - fordult tekintéllyel a kontra a kínosan tappogó bűnöshöz, akit társai ösztönösen körülfogtak.

- Én... én... bocsánatot kértem a tisztelt hölgyektől!... - hebegte Kiskovácsi. - Én... kissé... elvesztettem a fejemet... Én... tisztességes szándékkal vagyok Kata kisasszony iránt... akit... izé... imádok!

Kata lassan elszakította magát anyjától s Kiskovácsi felé fordult. Szép arcán halovány mosoly derült.

A kolozsváriak morogtak, köhögtek, lökdösték Kiskovácsit. Valaki azt sziszegte:

- Ne marháskodj!... - Mi félfordulattal a fal felé rázkódtunk. De Lőrincz Mózsi megőrizte szerepének méltóságát.

- Hallotta ezt, asszonyom és kisasszonyom? Kiskovácsi úr tisztességes szándékkal volt kegyed iránt... Téveteg mozdulatai a hódolat minden szót elfojtó szenvedélyéből fakadtak... És ő bizonyára tudja a kötelességét!

- Úgy van! - kiáltottak az enyedi párt tagjai, elnyomva a kolozsváriak dühös tiltakozását. - Egy principista tudja, mi az úri kötelessége!...

- Ebben nem kételkedhetünk! - bólintott Mózsi. - Ezt a kollégyom becsülete is megköveteli... Domine Kiskovácsi!

- Mondd, hogy részeg voltál! Mondd, hogy majd holnap! Gyere innen!... - hangzottak a megszorult párt vészjelei. De a szerencsétlen féreg, úgy látszik, csakugyan beleveszett már Katába, mert kitépte magát a huzakodásból s Sára néni elé pattanva, kizúdította magából a végzetes szózatot:

- Ha... ha... ezzel helyrehozhatom szörnyű bűnömet... én... bátor vagyok megkérni Kata kisasszony szép kezét!

- Ez más! - vágott fejével Sára néni, még szigorú szemekkel. - Ez úriember szava! - Ellágyuló hangon tette hozzá: - Én megbocsátok, fiam!... De Katától függ, hogy ő megbocsát-é?... És az uramtól, hogy beleegyezik-é?... Mert az uram kemény ember!

- Én megbocsátok neki, mama! - rebegte Kata kisasszony, szemérmesen lesütve szemeit. - Remélem, édesapám se fogja ellenezni!

- Szent a béke! - kiáltotta Sára néni, minden további nélkül hatalmas keblére ölelve Kiskovácsit. - Köszönöm, kontra úr!... Jöjjenek urak, a mi asztalunkhoz!...

De a többi kolozsváriak nem kértek az eljegyzési lakomából. Vasvillaszemekkel méregetve minket, szitkozódva vonultak el.

Mi azonban, közben kicsit elsült vacsoránkkal, odatelepedtünk az összetolt asztalokhoz s éjfélutánig ünnepeltük Sára néniék és a saját győzelmünket. Külön élvezet volt szemlélni, hogy Kata kisasszony, miután a helyzet magaslatára emelkedett, milyen szakértelemmel kínozza Kiskovácsit, mérhetetlen tartózkodásának dühítő szemérmetességével. „Matatásról" ezek után csak húgocskája körül lehetett szó, de mivel ezt már ismerős enyedi kezek végezték, a pofonok és a sikoltozás természetesen jobb alkalomra vártak.

Hajnal előtti szürkületkor kerültünk Edinburgba, melynek vastag levegőjét korábban hazatért principisták hortyogása reszkettette. Gábor még az ágyban is kacagott. Én kicsit kijózanodva, kicsit sivár érzéssel forgolódtam a surgyén, amit a kurzorok, túlbuzgóságból, félgömbbé töltöttek ropogó szalmával. Ezért a falfelőli lejtőjén igyekeztem fenntartani magamat, hogy a földre ne kerüljek, mert a vaságy roppant magas volt. Végiggondoltam mindent, amit ezen a napon láttam és hallottam. Furcsa, ellentétes, tragikus és komikus kép kavargott előttem. Álmosodva azon töprengtem hogy Kiskovácsi reggelre mindent meg fog bánni és a vaságyon töri szét ostoba fejét... Vagy talán a többiek felmentik szava alól s miután győztek, beismerik, hogy csak vad tréfa volt? Mégis meg kellene mondani a nyomorultnak, hogy ki az a Kata, akit részeg fejjel imádatosnak vallott. Vagy ez az enyedi harc tényleg véresebb s kegyetlenebb? És aki elesik benne, többé csakugyan nem kelhet fel?

Hirtelen Jankára gondoltam s elszégyelltem magam. Komisz tréfában vettem részt!... Amit szent dolognak tartok magamra nézve, azzal léháskodtam, a más kárára! Meg fogom menteni Kiskovácsit!

21.

Reggel későn, összetört tagokkal ébredtem, a falhoz szorulva.

Nagynehezen átmászva szalmazsákom dombján, megállapítottam, hogy egy lélek sincs már a szobában. Sietve öltöztem s Gábor keresésére indultam, mert az volt a megállapodásunk, hogy ma délelőtt tisztelgünk a rektorprofesszornál s a tanároknál.

Sebesi Samut találtam meg a leghamarabb, a kollégyom kertjéből jövet. Ő mondta, hogy Gábor már régóta járta a kuriát, a kertet és az épületeket, noteszébe jegyezgetve. Ez reávall! - gondoltam. - De aztán, Sebesi szerint, Kiskovácsival került össze Gábor, fent a kertben, ahol az a boldogtalan zilált hajjal, tészta-képpel ődöngött. Gábor hosszasan beszélgetett vele s együtt távoztak a kollégyomból. Sebesinek most is a könnye csorgott a kacagástól, ahogy az enyedi párt Sisak-beli győzelmét említette.

Egy darabig én is nézelődtem a bús romok között, aztán az Ókollégyom épenmaradt részében s jólesően figyeltem a sűrűn érkező szekereket, melyek rakva voltak ládákon, ágyneműkön szorongó, éneklő, kacagó nebulókkal. Furcsa és édes ellentétben állott ez a kép a pusztulással. Enyed fel fog támadni! - gondoltam örvendezve. - Az ifjúság mindent kipótol.

Végre megpillantottam Gábort, az Újkollégyomból jövet, hátul összefont karokkal, maga elé gondolkozva.

Összerázkódott, ahogy rászóltam s egy pillanatig úgy nézett, mintha nem ismerne meg. Aztán elkacagta magát:

- Sétáltam egy kicsit, ismerkedtem!... Még korán van, hogy tisztelegni menjünk! Hogy aludtál?

Mondtam, hogy elég rosszul s mindjárt hozzátettem, hogy Kiskovácsi ügye zavarta az álmomat. Mégis komiszság volna ilyenre kényszeríteni s azon gondolkozom, hogy szólok neki...

- Historia est magistra vitae! - vigyorgott gúnyosan a szemem közé. - De mindíg mondtam neked, hogy amíg ti históríkusok eljuttok a tanulságig, rég nincs kinek tanítni...

- Hallottam Sebesitől, hogy te már beszéltél Kiskovácsival - pillogtam rá. - Vajjon egyet gondoltunk?

- Úgy szoktunk! - biccentett. - De én azonfelül tenni is szoktam...

- Na és mit tettél vele? Hol van?...

Gábor felnézett a napra s merengve szólt:

- Úgy gondolom, Felvinc körül... Egy tordai szekerest fogadtam meg neki itt a piac tulsó felén... Szerencsére éppen indult...

- Megszökött?

- Meg... Belátta, hogy ezt kell tennie... Ez jobb, mintha felakasztja magát, mert azt akarta a hülye... Éppen a fát kereste a kertben, a nadrágszíját lógatva, mikor rátaláltam... Belébeszéltem, hogy menjen vissza Kolozsvárra s legyen tanárjelölt, vagy gazdász, mert principistának nem való... Azon melegében fellódítottam a szekérre s remélem, szót fogad...

- Tisztábajött hát a lánnyal, vagy te magyaráztad meg neki?

- Nem volt olyan marha, amilyennek részegen látszott... Meg szerencséje is volt. Azt mondta, hogy mikor hazakísérte Katáékat s a kisebbik az anyjával bíbelődött, aki tökrészeg volt, a szende menyasszony, szintén részegen megbotolva, valami éktelen trágárságra feledkezett s ő ettől egyszerre kijózanodott s mindent megértett... De ennek dacára iszonyúan félt, hogy az enyedi párt, bosszúból rákényszeríti az adott szavát s ha a lányról rosszat mond, rágalmazónak bélyegzi... Azt hitte, el van veszve... De biztosítottam róla, hogy én megvédem a becsületét, ha valaki itt rágni kezdené...

- Köszönöm, Gábor!... Nem is képzeled, hogy rajtam könnyítettél vele!

- Nem-e? - meresztette rám szemeit. - Fenét nem!... Ismerem azt a buta lelkiismeretedet!... De kijelentem neked, hogy nem osztozom benne! Csakis azért tettem, mert azt akartam, hogy az

enyedi párt győzzön s elkergessük a kolozsvári fickót, de a nélkül, hogy aljasságot míveljünk vele! Szegény Kata! - tette hozzá sóhajtva.

- Miért sajnálod azt a bestiát? - csodálkoztam.

- Hát tudod, azon gondolkozom, hogy meg kéne vigasztaljam... A „karok és rendek” ugyanis határozottan formásak... Persze, nem az áldott mama tudtával és jelenlétében!

Nagyot kacagott, hátbavágott s legyintve egyet, elvágta a témát.

- Még ma délelőtt meglátogatjuk az öreg Deukaliont! - jelentette ki.

- Deukaliont?... Ki az?

- A pedagogarcha, Vajna Antal professzor... Amiket ma reggel innen-onnan összeszedtem róla, azt mutatják, hogy ez az ember valóban a kövekből alkotott itt embereket... Így hát méltán hívják Deukalionnak. Tudod, ő volt az, aki 1850 tavaszán elsőnek tért vissza a pusztítás után, Incze Dániellel... Ma reggel mutatta meg nekem az öreg vízhordókocsis a szobát, ahol tanyát ütöttek, pedig se ablaka, se ajtója, se padlója nem volt, csak korom és hamu... Azt mondja a vén kocsis: olyan volt az Újkollégyom valamennyi szobája, mint a dúvadak barlangja... De némelyikben műhelyet, lakást fogtak a városból menekült mesteremberek, csizmadia, asztalos, lakatos, még kovács is... Szinte már úgy volt, hogy ki se mennek többé s ellenségesen fogadták a két visszatérő tanárt... Mit akarnak? Sze’ soha többé kollégyom nem lesz itt... De Vajna kemény legény volt... Megtűrte ugyan őket egyelőre, azonban kényszerítette, hogy ablakot, ajtót, padlót, asztalt, széket, miegymást csináljanak nekik... Két ténfergő jogászt, enyedi fiúkat, béfogtak maguk mellé osztálytanítónak. Az utcákon, a mezőkön bolyongó, elvadult gyermekeket bécsalogatták, néha valósággal becipelték a kollégyomba s még ajtótlan szobákban tanítani kezdték őket... Azt már a cipósütőtől tudom, az jól emlékszik, hogy valami negyven elemista s tán nyolc gimnázista volt köztük. Vajna Szebenbe ment s Wohlgemuttól engedélyt kért, hogy az iskola működhessék. Az csak elemi tanítást engedélyezett, de szemet húnyt a felett, hogy a Bezirkerek jelentése szerint némelyik elemistának bajusza van... Egy idő mulva hazavetődött Mihályi Károly professzor is, harmadiknak... Beszéltem az őrhegyi szőlőpásztorral is, dohányt adtam neki, mire elmondta, hogy a professzoroknak s a diákocskáknak ő is segített, mikor feltúrkálták az udvar szemetjét s az üszkös romokat, mint valami bolond kincskeresők s amelyik egy-egy ázott, perzselt könyvet kotorhatott elő, ordított, mintha aranyat lelt volna... Így szedtek össze nagy bajjal, innen-onnan háromszáz kötetet a híres könyvtár hulladékából, pedig emlékszel, olvastuk, hogy csak az Árva Bethlen Kata magyar tékája több volt tízezer darabnál s az egész kitett huszonötezret is.

- Hát bizony ezek hősök voltak! - kiáltottam elragadtatva.

- Mégis hiába erőlködtek volna, magából, Enyedből nem lehetett új kollégyomot teremteni... De itt jön a Deukalion valósággá lett meséje! Vajna háromszéki ember, nyár elején hazavándorolt s a hatalom minden gyanújával, gáncsvetésével dacolva, őszig valóságos toborzó utat járt, diákért. A székely családok adták az élő köveket s ősszel szekérsorok zörögtek végig Erdélyen, Enyed felé, hozva a fiúkat.

Ezekből a kövekből faragott azóta Vajna professzor a társaival, embereket... S ha ő nincs, soha senki nem gondol arra többet, hogy itt gimnázium legyen, hogy a tanítóképezdét, jogot, teológiát ide visszahozzák... Ezt a férfiút még ma meg kell lássuk, Áron!

Először azonban Hegedüs János rektorprofesszornál tisztelegtünk. Már az illendőség is azt követelte, hogy a kollégyom fejénél kezdjük. De nekünk más okaink is voltak erre.

Bándi bátyánk Hegedüs professzorhoz írt volt érdekünkben, mert jól ismerték egymást még régebbről, amikor ez a kiváló ember Vásárhelyt tanárkodott. Dávid bátyámat tanította is,

szerette is és sokat búsúlt a sorsán, amint hallottuk. Nekünk pedig, rövid ideig szintén feledhetetlen, kedves tanárunk volt. Ezen a réven, az ő pártfogásával nyertük el a principistaságot s azt is ígérte levelében Bándi bátyánknak, hogy gondoskodik számunkra fizető tanítványokról, sőt kosztadóról is.

Bándi bácsi úgy rajzolta elénk, mint hajthatatlan jellemet, aki azonban szilárd elveit a legfínomabb modorral egyesítve gyakorolja. A principisták pedig azt mondták róla, hogy a legnagyobb egyházi szónok ma Erdélyben s talpig úriember, minden jó diák édesapja.

Bizodalommal léptünk hát be a kapuján. Alacsony, hűvös boltozat lehelt reánk s templomi csend fogadott. Kétoldalt kamaraféle helyiségek nyíltak, szemben napsütötte tiszta udvar tárult elénk s azon túl az Őrhegynek futó kert bokrai, fái, szőlőtáblája fürödtek az őszi fényben. Az emeletre lépcső vezetett, grádicsai kőporral ragyogóra surolva. A zárt feljáróajtó mellett csengőhúzó; ahogy óvatosan meghúztam, kedves csilingelés hangzott belülről...

Csakhamar halk, sietős léptek kopogtak s az ajtó felnyílt. Janka-korú vékony lány tekintett ránk, okos, nyilt, nyugodt szemeivel. A homlokán értelem világított, keskeny sápadt arca nagy komolyságot árult el. Kicsi, összeszorított szájának széle alig észrevehetőleg remegett, mintha gúnyos titkot őrizne. Pici, madárkezét rezzenve húzta vissza a kilincsről.

- Bocsánat! - suttogta tiszta hegedűhangon. - Azt hittem, valamelyik bátyám jön...

Mivel Gábor csak állt, kalapját kezében leeresztve s dülledten bámult, mintha megnémult s megmeredt volna, én köszöntem helyette is, megnevezvén magunkat s jelentve, hogy a nagytiszteletű rektorprofesszor úrhoz jöttünk, tisztelgő bemutatkozásra, mint principisták.

- Én Hegedüs Iluska vagyok - válaszolt kis mosollyal. - Édesapám a szobájában van... Tessék utánam jönni, bevezetem az urakat...

Ezzel előresietett s én utána. Gábor még mindíg villámütötten állt.

- Gyere már! - szóltam vissza - s csukd be az ajtót!

A hajába kapott s gépiesen lépett mellém, kezével hátrafelé lökve be az ajtót.

- Hegedüs Iluska!... Hegedüs Iluska! - dörmögte elrekedten.

- Ismerted már? - súgtam neki.

De ő fejét rázta s az előttünk siető lányra bámult.

- Kicsi kölyöklány lehetett Vásárhelyt. Nem emlékszem reá.

A folyosóról kis előtérbe jutottunk s Iluska az első oldalajtón lépett be. Egy pillanatig vártunk hát s körülnéztem. A bejáróval szemben üveges ajtó állott, fínom csipkefüggönnyel félmagasságig takarva. Felette ebédlőszekrény polcai látszottak, ragyogó poharakkal. Egy falióra ingája hintázott mellette fényes tányérjával s aranyos képrámák csillogtak kétoldalt. Az ajtóval szemben levő boltozatos ablakok ívei alatt kévékben ömlött be a sárga őszi sugárzás. Milyen édes, otthonos szoba lehet!... - sóhajtottam fel s fészekrakó honvágy rohanta meg szívemet... Mintha valami kapcsolatom lenne ezzel a kedves öreg házzal... vagy volt... vagy lesz? Különös érzés, emlékezés és előérzet keveréke... Lehet, hogy ma, visszatekintve, többet magyarázok bele, mintha már akkor megsejtettem volna, hogy leendő otthonom küszöbén állok... Lehet, de az érzés szokatlan ereje, varázsa most is épen támad újra bennem, ahogy írok róla...

- Édesapám várja az urakat! - hallottam Iluska hangját s felrezzenve fordultam oda. Kitárta az ajtót, de ugyanakkor őmaga fejecskéjével bólintva, elsuhant mellettünk, az üveges ajtón át, abba a ragyogó szobába. Gábort oldalba kellett böknöm, mert leplezetlen csodálattal Iluska

után bámult s nem moccant. A lány arca, az ajtó csukódásának pillanatában még egyszer feltűnt s láttam, hogy kitágult szemei kérdőleg, komolyan szegződnek Gáborra...

Hegedüs rektorprofesszor kezeit szívélyesen nyujtva, elénk jött íróasztalától, egyszerre fogta fínom kezeibe a miéinket s barátságosan ültetett le két nagy karosszékbe, míg ő maga az asztala mellett foglalt helyet.

Kényes tisztaságú, hosszú zsinóros fekete ruhát viselt itthon is, szép, kedvesen mosolygó arcát ápolt, őszülő szakáll körítette. Iluska tőle örökölte a szemeit, édesapjáéból is ugyanaz a tiszta okosság sugárzott, csakhogy teljesen érett, bölcs férfiassággal.

Szeretettel kérdezősködött Bándiékról, a vásárhelyiekről, majd Gábor szülőiről s megemlékezett Dávid bátyámról is. Mikor megmondtam, hogy sajnálatosan eltűnt az életünkből, részvéttel pillantott rám, szavak nélkül is beszédes együttérzéssel.

Majd ránkfordítva a beszédet, közölte, hogy tanítványokat fog osztani nekünk s olyanokat is, akiknél ebédkosztot kapunk, akár a háznál, akár a kollégyomba vitetve, ahogy nekünk tetszeni fog. Kedvesen elhárítva köszönetünket, így szólt:

- Ti, öcséim, már kész, felnőtt emberek vagytok, kipróbált, jeles férfiak. Örvendek, hogy két évet itt fogtok tölteni, ebben a nagymultú s hiszem, szépjövőjű kollégyomban. Példátok serkentőleg s nemesítőleg fog hatni az ifjabbakra. Főleg abban reménykedem, hogy a rátok bízandó kicsinyekkel emberségesen, szeretettel fogtok bánni s új stílust hoztok be Enyedre... - Szeme hirtelen fellobbant: - Vásárhelyt is gyűlöltem a durvaságot s itt is ki akarom irtani! Még ha százszor nagyobb volna is a tudomány, mint amekkora, semmit se ér szívbeli műveltség nélkül... Bízom benne, hogy dacára az ismét elborult égnek s a zsarnokság erőlködéseinek, hazánkra csakhamar új reggel virrad, új kor. És szeretném, ha abba már jobb, nemesebb, lelkileg műveltebb ifjúság lépne át... Ugye, segítetek ebben nekem?

Teljes odaadással ígérhettük ezt.

- Aztán ne tekintsetek engem csak elöljárótoknak! - mosolyodott ránk. - Tartsatok bátyátoknak... A házam mindíg nyitva áll előttetek s látogassatok meg a családom körében is!

Hálával köszöntük a jóságát s különösen Gábor volt meghatva. A professzor bevitt a feleségéhez is, hogy bemutasson. A nagytiszteletű asszony a konyháról került elő, a nagy fehér kötényét egy szolgáló markába nyomva s erősen mentegetőzve, hogy az őszi befőzéssel van nagyon elfoglalva, a hátsó udvaron szilvaíz készül, mert a fiúk egész télen azt nyalják legszívesebben. Mindjárt összebarátkoztunk a jóságos, vidám asszonnyal s ő is hívott, hogy látogassunk el gyakrabban hozzájuk.

- Péter ugyan kezdő jogász, Tamás még gimnazista, Iluska meg amolyan kéz-láb süldő, maguk pedig, lelkem, kész emberek már, amint látom, de azért elbeszélgetünk majd s télen kártyázhatunk, paszuly-pénzben! A kertben pedig jó bor terem, meglássák!

Megnedvesedett a szemem. Édesanyámra gondoltam. S a nagytiszteletű asszony, lám, kitalálta, mert kedvesen a vállamra tette kezét s azt mondta:

- Biztosan nagyon szereti az édesanyja magát, lelkem s maga is őt!... Majd beszél nekem róla, ugye?

Némán kezetcsókoltam.

- Hol van Iluska? - kérdezte a professzor úr s Gábor nyomban felütötte a fejét, körülpillantva.

- Nem tudom én, miféle szél kapta el! - mosolygott a nagytiszteletű asszony. - A kertbe futott s azt kiáltotta vissza, hogy ebédig ott marad, ne hívjuk... Tudják, lelkem, az apja lánya, mindíg gondolkozik... s egyedül szeret lenni leginkább...

- Nónó, - intett közbe a professzor - azért jó gazdasszony lesz belőle, melletted... Már is meg tudja kavarni a rántást!

- Annál többet tud! - legyintett az anya. - Majd meglátják!

Mondtuk, hogy még Vajna professzor úrnál is tisztelegni óhajtunk.

- Nagyon helyesen! - szorított kezet búcsúzóra a rektor. - Nagy ember, majdnem azt mondanám: szent ember! Kálvinista szent, természetesen... A kollégyom tüzét az ő lehelete gerjesztette fel a hamu alól... De menjetek el Kasza Dániel tanártársamhoz is, mert ő a kollégyom gazdája, földi gondviselője! Mind a ketten itt laknak a szomszédunkban... A többieket is megismeritek rendre, de ez a kettő legyen az első!

Vajna Antal hatvan év körüli ember volt akkor. Ellentéte Hegedüsnek. Tekintélyesen, hideg méltósággal fogadott. De ez illett hozzá. Olyan volt, mint egy mongol kán. Az osztálytanítók, akiknek főnöke, pedagogarchája, félve tisztelték. Nagy kerek fejét lassan felemelve nézett végig rajtunk magas homloka alatt parázsló, keskenynyílású, apró, szigorú szemeivel. Széles görbe orra mellett két mély ránc futott alá nagy kerek álla köré, vastag száját csapzott tatár-bajusz takarta. Sima fakó haja is az ázsiai puszták nomádjaira emlékeztetett.

Néhány kérdést tett fel elébb, hogy kik-mik vagyunk s csak azután ültetett le.

- Mér jöttek Enyedre, öcséim? - nézett ránk szemhéjai résén, gyanakodva.

- Azt nem tudnók egyszerre megmondani, nagytiszteletű professzor úr! - viszonozta a pillantást Gábor, hideg bátorsággal. - Csak azt mondhatjuk: nem valami idealista elképzelésből és nem is alacsony érdekből. Az igaz, hogy anyagi állapotunk utalt ide elsősorban, de ha már itt vagyunk, keményen fogunk dolgozni s nem sietünk a legelső parókiára, lusta rothadás céljából...

- Így van! - erősítettem meg.

A professzor szájaszéle megvonaglott:

- Reális beszéd!... Tízszerte jobb a handabandánál és százszorta a hazug képmutatásnál... De én utódokat keresek, fiaim! Ebből elég is, majd meglátjuk a többit!

Erre el is voltunk bocsátva a nagy kán színe elől.

Fokonkint ereszkedtünk alá a melegből a hidegbe, aztán a fagyba.

A fagyot Kasza Dániel inspektor-professzor képviselte, aki először kiizent, hogy dolga van, s mikor mi visszaizentük, hogy Hegedüs rektorprofesszor úr utasítására jövünk, tudtunkra adatta, hogy csak egy percre fogadhat. De lett abból húsz perc is azért, mert Gábor összeveszett ezzel a mindenható úrral.

Kasza nagytiszteletű úr felettébb előkelő megjelenésű férfiú volt, szép fejét magasan hordta s egész testtartásán az ellenkezéshez nem szokott és azt nem is tűrő tekintély ömlött el. Később sok megfigyelés után rájöttem arra, amit ez a fejedelmi jelenség most még csak homályosan sejtetett meg velem, hogy a tekintély-sugárzásnak ez a fajtája mindíg olyan emberről árad, akinek nagy anyagi hatalom van a kezében és sokak léte függ az akaratától. De még hozzá kell tennem, hogy ebben az esetben nem valami hiú gőgről volt szó, hanem egy nagy elme és törhetetlen becsületesség értelmi és erkölcsi fölényéről.

- A kollégyom, amelynek kötelékébe lépnek, öcséim, - hangzott a szózata - egy nagy család, vagy egy kis ország, ahogy tetszik. Létének értelme önmagában van, annyit ér, amennyit saját erejéből ad. Itt nemcsak egyszerű tanításról és tanulásról van szó, hanem életközösségről, melynek kicsi és nagy engedelmes részese. Aki ezt nem érti, az nem érti a Bethlen-kollégyom szellemét és idegen marad benne, mégpedig nemkívánatos idegen!

- Már vitáztunk erről a tegnap a principistákkal - jelentette Gábor. - S bátor voltam érinteni, hogy ennek az elképzelésnek minden nagyvonalúsága dacára nem érthetek egyet vele... Az iskola, egyetlen iskola sem öncélú, magánál nagyobb közösségnek: a nemzetnek nevel. Jobb tehát, ha csak tanít és nevel s nem gazdálkodik. A gazdaság itt csak kényszerű szükség, mivel az iskola a maga fenntartó erejére van utalva. Ezért helyes lenne, ha tanári gazdálkodás helyett szakemberek végeznék ezt a munkát s világiak ügyelnék fel, a tanárok pedig csak tanítanának s a szolgarendszert, mint idejétmult, antipedagógikus maradványt, eltörölnék. Szakszerű gazdálkodás esetén rendszeresebb és több segítséget kaphatna a szegény jótanuló is és szintén csak a tanulásnak élhetne, kályhafűtés, vízhordás, seprés, kiszolgálás és pofoztatás nélkül...

A vér meghűlt bennem ettől a vakmerőségtől, látván a nagy ember haragos színeváltozását. Félelmes volt már az is, ahogy uralkodott magán s nem szakította félbe a szentségtörőt, sőt egyre feszültebb figyelemmel hajolt előre székében, hogy aztán egyszerre zúzza szét a vakmerőt, fenséges haragjának villámával.

A villámcsapást rejtett villámok tompa mennydörgése előzte meg, a jupiteri torokból felgörögve.

- Magát, úgy látszik, némely urak egyenesen ellenem tüntették ki a fejedelmi beneficiummal, fiatalember! - csattant fel a professzor. - Tán a gyanúsításokról, vádakról, rágalmakról is tud már, amiket körülem hintenek, fújnak? Hát jól jegyezze meg magának, hogy a professzori gazdálkodás a Bethlen-kollégyom létkérdése! Mert akármit is adtak a fülébe, meg a szájába, az igazság az, hogy önzetlenül, koldusszegényen és tiszta kézzel csak professzor gondozhatja a fejedelmi örökséget, akinek ez nem bére és nem zsákmánya, hanem hitvallása! Egyébként eltettem magamnak az ön korai bölcsességét s ön se felejtse el, amit az idegenekről mondtam! A nemkívánatos idegenekről, amice!

Felállott s mi is felállottunk.

- Félreértett, nagytiszteletű uram - mondta Gábor, szikra remegés nélkül a hangjában. - Senki semmit nékem nem mondott nagytiszteletedről, kivéve az elismerés és tisztelet szavait. És ha mondott volna, beverem a torkába, a fogaival együtt! Nem ismer engem a professzor úr még, ha azt hiszi, hogy egy székely nemest, akit Paniti Gábornak hívnak, akárki felbérelhet bármi gazságra.

- Úgy? - hökkent meg Kasza, összevont szemöldökkel nézve végig Gábort. - Önérzetes beszéd! Természetesen, tévedhettem ebben... De a lényege azonos, mintha csak ismételte volna mások szavát.

- Nem hiszem, nagytiszteletű úr! - kaptam bátorságra hirtelen. - Gábor barátom elméletet állított egy gyakorlattal szembe. Elmélete még nincs kipróbálva, de lehet benne igaz is. Aminthogy van is... Majd a saját tapasztalásából ő is méltányolni fogja, ha a gyakorlat értékeit megismeri... Énmagam a tradíció híve vagyok, ezt tegnap megvitattuk. A vita tiszta szándékból és meggyőződésből támadt, mind a két oldalon... Ezt tessék elhinni és tudomásul venni. Mi nagy szeretettel forrtunk Enyedhez a tegnap!... Mi nem tekintjük magunkat nemkívánatos idegeneknek!

Kasza engem is fenséges nyugalommal hallgatott végig. Nemesség, lovagiasság volt ebben. Én szörnyű gyanúsítása dacára is azonnal megszerettem s láttam, hogy Gábornak is tetszik, mint méltó ellenfél.

- Önről semmit se szóltam, fiatalember, mert ön se szólt eddig - mordult reám. - De szavai más világításba helyezik a dolgot s kötelességem elhinni... Ha megbántottam, Paniti Gábor, bocsánatot kérek... De a nézetei gyökerükből tévesek és veszedelmesek, ezt fenntartom!

- Professzor úr nem bánthat meg egy diákot! - rázta fejét Gábor. - Nem vagyok olyan ostoba, hogy megsértődjem. - De nem is vagyok már kölyök s azt képzeltem, embernyi emberként, szabadon szólhatok.

- Ezek után szólhat is, fiam! - nyujtotta a kezét Kasza Dániel. - Már nem tekintem többé idegennek. Visszavonom. Legyünk vitézi ellenfelek, hogy úgy győzhessem le! Mert le fogom győzni, tudja meg!

- Köszönöm - hajolt meg Gábor. - A tanulás terén mindenesetre igyekezni fogok, hogy a Bethlen-kollégyom ne idegennek, hanem a maga fiának tartson. Egyebekben sem kívánok makacs lenni s ha meggyőződöm a jóról, leteszem a fegyvert. De talán, engedje meg remélnem, professzor úr, a jövő igazságába valami abból is beleszövődik, amit én mondtam!

Kasza egészen barátságosan kísért ki ajtójáig s mi boldogok voltunk, hogy a zivatar ilyen szép szivárvánnyal végződött.

- Itt érdemes lesz élni s dolgozni! - jelentette ki Gábor. - Ezek az emberek mind jellemek s mind tudják, mit akarnak!

Ezen a napon még Édinburgban laktunk s este, mikor a társaság elvonult, ki a Sisakba, ki a Varcagásba, én megmondtam Gábornak, hogy itthon akarok maradni, lefekszem, mert fáradt vagyok.

- Te, gondolom, úgyis Katát szándékozol vigasztalni, vőlegényének elpárolgása miatt! - tettem hozzá.

De Gábor rám villantva szemeit, ingerülten pattant fel:

- Semmiféle Katáról nem tudok, vedd tudomásul! Én sétálni megyek. Egyedül... Gondolkoznom kell...

S mielőtt kérdezhettem volna valamit, kilépett az ajtón. De én, mintha csak kimondta volna, azonnal megértettem őt. Mert az arcán ugyanaz a döbbent csodálkozás tűnt fel egy futó pillanatra, mint ma délelőtt, mikor Hegedüs Iluska után bámult... Úgy látszik, gondoltam, elégedett mosollyal, Gáborba belévágott a mennykő, hála Istennek! Csak gondolkozzék, van mit kiseperjen magából, hogy az a tiszta kislány beköltözhessék a szívébe!

Hát hiszen magam is hasonló okból kerestem a magányt s örvendtem, hogy a sötétségben és csendben senki se zavarja Jankához szálló gondolataimat. Most hagytam őt el először hosszabb időre, mert a tanév alatt nem lesz alkalmam Vásárhelyre menni. A nyárig pedig sok minden történhetik, nem velem, hanem Jankával... Fehér Gergely előtt most már hosszú hónapokig szabad az út s bizonyára nem is hagyja kiaknázatlanul a kedvező helyzetet. Azt már látom s tudom, hogy ő mindent feltett erre a versenyre, hogy nem múló indulat dolgozik benne, hanem egész életét betöltő szenvedély... De Janka szavai azon a csillagkutató éjszakán azt is bizonyossá tették előttem, hogy ő még nem döntött Gergely mellett. Nem, ez biztos! Sőt többet is merek állítani! Janka nem szerelmes Gergelybe. A fejvesztett hódolat és bolondulás tetszik felébresztett hiúságának. Élvezi, hogy az örmény imádja. Gyönyörködik benne, hogy már kész nőnek, nagy, eladó lánynak tiszteli... És, ki tudja? Talán az a gondolat kezd benne kialakulni, hogy ilyen alázatos kutyát soha, sehol nem találhat magának! Királynő, istennő lesz felette! Ismerem Jankát, ez veszedelmes gondolat, nagyon a természetéből fakadt s erősen az örmény malmára hajtja a vizet. Mint már azóta százszor is, megint azon vergődöm, miért is nem beszéltem hozzá komolyan, miért nem jöttem tisztába vele? Talán, mert nyilvánvaló, hogy nem úgy szeret engem, mint én őt, vagyis nem szerelmes belém, még nem? Igen, ezt megértem, hiszen bátyját, barátját, nevelőjét, szinte apját látta bennem csöpp kora óta! Büszke is vagyok rá, hogy ebben az értelemben mindenkinél jobban szeret, még a tulajdon apjánál is, akiben inkább nagyapát lát. De hát szabad lett volna nekem, érett, komoly

embernek, egy gyermeket idő előtt felriasztanom ebből a tiszta és bizodalmas vonzalomból s arra kényszerítenem, hogy másként nézzen a szemembe? Lehet, sőt igen valószínű, hogy ostoba vagyok, de most is úgy érzem: nem tehettem semmit. Janka még nem érett meg arra, hogy megértse az én iránta való mély, nagy, igaz férfi-szerelmemet... Azt hittem, az idő meg fogja érlelni erre. Egy olyan kiváló teremtés, mint ő, néhány ide-oda csapongás után biztosan rájön, hogy a hízelgő tacskók bókjait és ugrándozásait nem szabad összetévesztenie az egész életre felkínált szeretettel... Hát ezért nem folytattam vele azt a beszélgetést... Azért váltam el tőle úgy, mint kishúgomtól, tréfás szavakkal és intelmekkel, hogy jól viselje magát, amíg távol vagyok... Mindíg előttem fog lebegni búcsúzó arca... s édesen fájó érzés önt el, ha visszafojtott sírástól vonagló ajkait idézem... mert a válás neki is keserves volt! Szeme könnytelen maradt, mintha nem vett volna részt a fájdalmában. Nagyon komolyan, titokzatosan nézett reám... Ez a felejthetetlen tekintet biztosan mondott valamit, de nem értem, hogy mit?

Mindíg abban a hitben éltem, hogy Janka nekem van teremtve. Ez a hit volt az, ami közönyös, tunya természetemet munkára serkentette. Az élettel szembeni egykedvűségembe ez vegyített fel-fellobbanó színes tüzet, hogy érdemes, hogy méltó élni... A köztünk levő elég nagy korkülönbség mellett bizony, tudom, nagyon egyoldalú, nagyon magamba zárt álmodozás volt ez, az én álmom csak, abban a reményben, hogy lassankint az ő életének is tartalmává válik. Talán túlságosan bíztam abban, hogy gyermek, aki megmarad hozzám való bizodalmas szeretetében? Igen is fölényesen mosolyogtam a hozzá hasonló korú fiuk elragadtatásán, kölyök-udvarlásán? Még Gergelyen is, hiszen ha nem is lehet őt egy sorba állítani velük, majdnem kész ember-létére, inkább komikusnak láttam a Jankáért való lihegését! S úgy gondoltam, Janka is csak mulathat rajta, magában!

Öt év, legalább öt év! - állapítom meg, ki tudja, hányadszor már. Kettő itt Enyeden, kettő osztálytanítóságban, ha lehet, Vásárhelyt s egy külföldön! Akkor aztán a magam gazdája lehetek s hívhatom Jankát: jere! Nagy idő, de miféle veszedelmet jelenthetne? Hiszen Janka akkor is csak huszonegy éves lesz, éppen asszonynak való, túl az oktondiság, szeleburdiság változatain... De... de... ahogy az utóbbi időben bontakozni kezdett ez a gyönyörű bimbó s ahogy Gergely döng körülötte részeg méh módjára: lehet-e öt esztendőről beszélni?

Meleg lett Édinburgban, fullasztó meleg. Felugrottam az ágyról s kitártam az ablakokat a hűvös, csillagos őszi éjszakára. Kicsit megborzongott a betóduló szél... vagy talán Lila furcsa tekintete, amint ismét felrémlik előttem? Mert Lila már akkor este nagyon furcsán nézett reám s mondani akart valamit, biztosan. És a búcsúzkodásnál ismét! Rosszallás volt-e a szemében? Tán azt akarta tudtomra adni, hogy nem nekem szánta Jankát? Idősnek tart hozzá? Vagy tán... elég volt szegény fejének az Ernyeiekből? Vagy nekem óhajtana másvalakit? Mert Jankáról kemény a véleménye is, nemcsak a bánásmódja. Szeszélyesnek, megbízhatatlannak, hiúnak, elkapatottnak tartja. Nyilván azt szeretné, ha Janka is olyan simulékony, engedelmes bárányka lenne, mint Esztike. Hiszen Esztike csakugyan kedves kis cica. De Janka rendkívüli lény s én Jankát szeretem, Jankát akarom az életem kincséül!...

22.

Mikor ezeket a sorokat írom, több mint harminc esztendő távolába tekintek vissza. Az enyedi diákélet akkori, még hagyományos formája ma már halott, csak az emlékezésben él. Egyik utolsó maradványát, a kókviát, csak az imént törölte el a kollégyom, felállítván a konviktust. A fejedelmi cipón kívül talán semmi sem maradt meg a multból s a cipó is nagyon kicsire zsugorodott, maholnap elfogy egészen. Modern kollégáim erősen hangoztatják, hogy pénzsegéllyé, tápintézeti kedvezménnyé kell változtatni. Lehet, hogy legkisebb fiam már csak

mesében fog hallani róla, hiszen még nem is került be az iskolába. Mire bekerül, a kollégyom sem az lesz már, ami volt. A teológia többé nem nyílik meg Enyeden...

De miért írom le ezeket a szavakat? Nem a jelen, hanem a mult az, amit ezeken a lapokon fel akarok idézni és meg akarok rögzíteni. Vissza kell mennem első enyedi napjaimhoz, vissza három évtized minden örömén-búján át a kezdethez...

Ma már csak álom a dislokáció izgalmas napja, amelyre akkor, ottlétünk negyedik vagy ötödik napján virradtunk. Az óriási udvaron ott táborozott, rettentő lármával, az egész bentlakó sereg, szalmazsákjaival, ládáival, minden cókmókjával, mint valami kirakóvásár. Ismerkedtek, csoportosultak. Az egy vidékről valók úgy összeragadtak, mint az angolgyümölcs nevű cukor a Fesztinger boltjában, amit csak bárddal lehetett szétvagdalni. A principisták és a nagy diákok, mint a török basák az aleppói rabszolgavásáron, jártak csoporttól-csoportig, éles szemmel válogatva maguknak szolgadiákokat. De nemcsak a szegény nebulóknak, hanem a leendő szobafőnököknek is megvolt a maguk titkos árfolyama: azokhoz, akiket adakozóknak és kevésbé verekedősöknek taksált a szolgaság, önkényt versengve jelentkeztek a kicsik és szegények, szobanépül.

A döntés azonban a szénior és a kontra kezében volt. E felséges személyek megjelenésekor síri csend szakadt a kuriára. Ők méltóságteljesen járták végig a tábort, kegyesen meghallgatták a kívánságokat, aztán a szobák nagysága és a szobafőnökök kedveltsége szerint szétosztották a népet a coetusokba.

Volt ugyan utóbb még egy-két fészkelődés, kunyerálás, csere-bere, de a döntést általánosságban megfellebbezhetetlennek tartotta mindenki, a szolgák csapatai felkapták a surgyékat, ládákat, batyukat, s nagy hujjogással megrohamozták kijelölt otthonaikat. Estére „darabosan” minden szoba be volt rendezkedve, de még két napot adtak a megfészkelésre. Harmadnap este kilenc órakor döndülve csapódtak be a kapuk, mindenki szobájába takarodott s jött a lustra: egy esküdt-diák az apparitorral mindenüvé benyitott, kiáltván:

- Jó estét kívánok! Itthon vannak-e az urak?

„Urak” alatt a szobafőnököket, a primáriust és helyettesét: a szekundáriust, valamint a terciáriust kellett érteni. Hogy a kisebb úrfiak és a szolgák otthon vannak, az természetes volt s elképzelhetetlen az ellenkezője.

A primárius jelentette, hogy itthon vagyunk. Ha azonban valaki hiányzott, annak neve mellé a háromlapu lustraboton rovást írt az apparitor s az illető másnap igazolásra tartozott jelentkezni a kontránál.

A dislokáció rendjén Gábor „Genf” primáriusa lett, én „Göttingá”-é. A két szoba szomszédos volt, a nagykollégyom földszinti folyosóján. Mindkettőnk főnöksége alatt tizennégy-tizennégy lélek lakozott, két-két helyettesünkön kívül hat-hat úrfi-gimnázista és hat-hat szolgafiú. Nekünk és a szekundáriusainknak külön kis asztalunk és lámpánk volt, az ablakok mellett, a többiek a „publika” körül ültek ládáikon, a nagy, pislogó lámpa alatt. Az úrfiak ágyai alatt karikás-ágyak voltak, azokban aludtak a szolgák, de kevés lévén az ágy, kettő a kisebb úrfiak közül is karikásba került, két szolga pedig a publikán aludt, a folyosó végén levő kamrából esténkén előcipelt surgyéján. Gábor is, én is, négy-négy fizető úrfi-tanítványt kaptunk és két-két szolgát, akik gratisták voltak, vagyis azokat szolgálatukért ingyen tanítottuk. Egy-egy úrfi-tanítvány és két-két gratista a szekundáriusoknak és terciáriusoknak jutott. Ágyvetés, seprés, vízhordás, télen tűzrakás, a szolgák kötelessége volt s ők hozták be az ebédkosztot is, amit nekünk az egyik helybeli tanítvány szülei, a szegényeknek pedig a kókviát vállaló városi családok juttattak.

Az én kosztos-tanítványom Tövisi Miska, negyedik gimnázista volt, a föld egyik legbutább jelensége. Apja gazdag tímár a Szentkirály-utcában. Illendőség szerint az első ebédet künn ettem végig náluk. Módos, rendes házuk volt, csakhogy a tímár-szag mindent áthatott benne, az apán kívül, ami érthető, a terebélyes mamát és a sovány házikisasszonyt, Lidikét is. A koszt jó volt. A baj nem ebben rejlett, hanem abban, hogy a mama Lidikét is fel akarta tálalni nekem, élethosszig tartó táplálékul. Jobbnak láttam hát a kollégyomba kéretni az ebédet s a mind ritkább és rövidebb vasárnapi látogatásokra szorítkozni. Így aztán a kosztot kedvenc szolgám, Beczei Marci harmadik gimnázista hordta nekem, pufókképű, örökké kacagó, minden hájjal megkent pompás parasztkölyök, aki leírhatatlan vihogások közt idézte a mama és Lidike felettébb átlátszó allegóriákból alakuló izeneteit. Itt jegyzem meg, hogy én és ez a fiú rendkívüli hírnévre tettünk szert a kollégyomban azáltal, hogy az „abszurdumot" a négyzetre emeltem. Az abszurdum a töltött-káposzta volt. Mikor az ebédkosztban ez a mennyei eledel érkezett, a szolga búsan ballagott vele, mert „abszurdum" volt, hogy abból a diák úr neki is hagyjon. Én pedig testvériesen megosztottam ezt is Marcival, ami a közvélemény szerint az abszurdum abszurduma, vagyis abszurdum volt.

Egyébként is a Gábor szobája és az enyém lassanként közbeszéd tárgya lett a kollégyomban s nem mondhatnám, hogy magasztaló értelemben. Sokkal inkább gúnyos megjegyzések formájában, melyek minket is illettek, de főleg nebulóinkon csattantak el, akiket a legszörnyűbb sértegetésekkel „lánymacskáknak" és „kisasszonyoknak" tituláltak kortársaik s mindenféle módon bosszantottak és bántottak. Az ok abban rejlett, hogy nálunk nem volt „signum", pofozkodás, tilos volt minden durva tréfa és trágár vicc. A vásárhelyi keserves gyermekemlékek most hozták meg jó gyümölcseiket s Hegedűs professzornak legalább öröme telhetett a mi szobakormányzásunkban.

Azt hiszem, a gyermekek eleinte jobban szerették volna, ha mi is basáskodunk felettük, csakhogy a kollégyomi közszellem ne üldözze őket. De lassanként azért jelentkeztek a jó következmények is. A mi szolgáink sohase rettegtek a szombati naptól, ami pedig a szolgadiákoknak a végítélet borzalmait jelentette. Szombaton alkonyatkor felhangzott folyosókon, kurián, kertben a kurzorok vészüvöltése: „Kongre-gáci-óra!... Kongregáci-óra!..." Erre minden szolgafiú eszeveszetten rohant az Ókollégyom auditóriumába, ahol a pápa ítéletet ült egész heti viselkedésük felett, a beérkezett jelentések alapján. Két „bíbornoka", rendesen képezdei növendékek, vagyis „kakasok", nádpálcáikkal mereven állottak jobbja és balja felől. A mulasztók, hanyagok, engedetlenek, bűnösök elvették ekkor jutalmukat: hat, tíz, tizenöt pálcaütésben, kinek, mi dukált. De Genfből és Göttingából sohase érkezett panasz, amíg mi Enyeden voltunk és a mi szolgáinknak sohasem kellett kapcát, szalmát, szennyes gatyát gyúrni a nadrágjuk fenekébe, mielőtt a pontifex maximus kegyes színe elé csúsztak.

Vitán felül áll, hogy a mi két szobánk adta a legmegbízhatóbb vigileket. Nem tudok rá esetet, hogy a folyosó lámpása alá támasztott létrán elbóbiskolva, egyik is lezuhant volna a mieink közül, pedig a betörtorrú vigil olyan közönséges látvány volt Enyeden, mint a háromlábon sántikáló kutya, ami pedig a csiszlikek kődobó művészete folytán enyedi specialitás.

A fejedelmi cipó, mely mindennapi veszekedések okozója volt, a mi szobáinkban a testvéri közösség szimbóluma lett, mert Gáborral azt a rendet hoztuk be, hogy a tanulók rangsor helyett betűrend szerint választottak, minden következő napon az abc szerint következő első s így tovább. Azt is közösen viseltük el, hogy a prebitor, a cipóosztó diák a mi szobáinkat rossz tréfából rendesen gyengén kisült táblákkal tüntette ki. Nem vertük el érette a cipófogó szolgát, noha a nyolcasával összesütött tábla, mikor a publika szélén széttörtük, nem ropogott kellő ingerléssel. A sarokcipó, a legjobb, általában az urakat illette, de én akárhányszor Marcinak vagy valamelyik másiknak adtam, ha láttam, hogy nyála csordulva eped érte. Hiszen ezek a szegény szolgafiúcskák úgy szólva a cipón éltek, amit, ha szerencséjük volt, „véletlenül" beleejthettek a sültes kofa tepsijébe, mikor a diák úréba a pompás „dögöt" belevágatták.

Alig kezdődött meg a tanév, talán egy hét mulva, megtartottuk az almaszüretet a principisták kertjében. Ez a szép, ötholdas gyümölcsös a város keleti szélén, a patak mellett terült el s termése a principistákat és szolgáikat illette, fejedelmi hagyományképpen. Egy szombati napon szüreteltük le s minden szolga annyit ehetett a gyönyörű piros-sárga almákból, amennyi szedésközben belefért. Ezenkívül megrakhatta zsebeit és inge kebelét is. A termés zöme azonban ott a helyszínén vásár tárgya lett. Az enyedi kofák már kora reggel kivonultak szekereikkel, éktelen veszekedés közben licitálták egymásra az árakat s estére az egész termést megvásárolták és elhordták, hogy később, télen és tavasszal méregdrágán adogassák vissza a diákoknak. Mindegy, ilyenkor, a szedés napján szép summa pénz gyűlt a szénior tarisznyájába s az összeget a megállapított kulcs szerint osztottuk fel magunk és szolgáink között. Persze volt, aki még aznap este elitta a Sisak-ban, de akadt bankártermészetű is, aki uzsorakamatra kölcsönzött belőle hónapokig s diákmértékkel mérve, tőkét gyüjtött magának.

Hamar beleszoktunk a respublika életrendjébe, különösen, mikor az előadások is megkezdődtek s kialakult közelebbi, személyes kapcsolatunk a professzorokkal.

Gábor Hegedüsékhez járt mind sűrűbben, én is elkísértem néha, ha hívott. Ritkán hívott. S ha hívott is, mindíg megkért, hogy foglalkozzam a nagytiszteletű asszonnyal, mert engem erősen kedvel. Ő maga önzetlenül Iluskának szentelte magát, ami egy ilyen komoly, nagy, tudós férfiútól igazán elismerésreméltó cselekedet volt.

A Hegedüs-fiúk, Péter és Tamás, szemfüleslétükre természetesen hamar gyanút fogtak s bosszantották Iluskát a „meredtszeműével". A kislány vékony ajakának szokott fölényes rándításával, hősiesen tért napirendre bátyjai felett, de ha magában fájt is neki a dolog, bizonyára csak erősítette vonzalmát a különös ember iránt, akit a Teremtő csupa ellentétből szerkesztett össze, az ész hideg lángjában ötvözve eggyé. A professzor, azt hiszem, magas gondolatainak egében röpülve, semmit se vett észre a kezdődő vonzalomból s mikor Gáborral beszélgetett, a kitágult szemmel figyelő Iluskáról nyilván azt hitte, hogy az ő bölcseségét csodálja. Az anya azonban tisztában volt a dologgal s nekem tartózkodás nélkül meg is mondta, hogy Iluska, amilyen csupa észlény, sohase tudna egy szép bajusz után bomlani, hanem csak az ilyen Gábor-féle tudóshoz fog csatlakozni. A jó asszony kicsit félt Gábortól, valami garabonciás-fajtának érezte s egyszer behúzva engem a kamarába, a gerendáról lógó füstölt sonkák sorai alatt becsületemre hivatkozva kért, hogy mondjam meg az igazat erről a nyugtalanító emberről. Bízott bennem és megnyugodott a referátumomban.

- Nagy ember lesz belőle, biztos! - intett a konyhakéssel. - De vajjon az Iluska boldogsága attól függ-e, hogy nagy ember felesége legyen?

- Úgy látom, egymásnak teremtette őket az Isten! - jelentettem ki. - Ismerem Gábort, ő eddig nem sokat tartott a nőkről, mert nem talált egyikben sem magához illő szellemet... De Iluskában rögtön a párjára ismert s ki fog tartani mellette hűségesen... Azóta, hogy meglátta, nem is pillant leányra, asszonyra, észre se veszi őket... De persze, Iluska még nagyon fiatal s kérdés, hogy az, amit Gábor iránt kezd érezni, több-e és más-e, mint a nagy elmének kijáró gyermeki tisztelet?...

- A leányomat meg én ismerem, lelkem! - bólogatott a nagytiszteletű asszony. - Fiatal ugyan, de kicsi kora óta olyan komoly és érett, mint egy felnőtt. A bátyjai sokkal gyermekesebbek nála... Apja leánya, nó... Tán még nem tudja, de a maga módján fülig szerelmes Paniti Gáborba. Legyen meg az Isten akarata! Ha, amint elhittem magának, becsületes ember, én útjába nem állok... még ha nagy ember is lesz belőle!

Így aztán megszokták Gábort Hegedüséknél s lassankint a fiúk is abbahagyták a viccelődést, bár sohase tudták igazán megszeretni a nekik idegenszerű, mindíg gondolatokba merült embert, akivel nem lehetett egyébről beszélni, csak tudományról. Ezt pedig a Hegedüs-fiúk

szívből útálták és soha többet nem tanultak, mint amennyi éppen elég volt ahhoz, hogy meg ne bukjanak a vizsgákon. Velem azonban összebarátkoztak, elkísértek sétáimra a Bükkösbe és Holtmarosba, tanácsokat kértek szívügyeikben és leckéikben, különösebb lelkiismeretfurdalás nélkül kölcsönkérték gyér forintjaimat a sohamegnemadás bizonyosságában és nyiltan leszólták a jeles tanulókat. Őszi és téli vasárnapestéken a család kártyázni kezdett, paszulyban. Ezekre az ártatlan csatákra én is hivatalos lettem. A fiúk gyalázatosan csaltak, de csak azért, hogy bosszantsák az anyjukat, aki a játékot halálos komolyan vette s ha tíz szem paszulyt vesztett, könny szökött a szemébe mérgében. A professzor is gyermekké lett ilyenkor s ha nyert, büszkén, gőgösen kacagott. Önfeledten észre sem vették, hogy Gábor és Iluska néhány alkalom után egyszerűen kimaradtak a játékból s a csatazajban elfeledve, a kanapén ültek, suttogva, természetesen csakis tudományos, filozófiai kérdések titkairól.

Október végén mind sűrűbben kezdett előfordulni, hogy a kis diákok fel-felkacagtak álmukban s boldogan csámcsogtak. Az évszázadokon át kifejlődött diáksztön megérezte bennük, hogy valahol Háromszéken megindult egy székely szekér s a lovacskák gazdája beszól a házakba, ahonnan diákot küldtek Enyedre, tanulni. Az apa, ha látta megállni a kóberes szekeret a kapu előtt, fejébe nyomta bárányбőrsapkáját s hátrament a kertbe, vagy ahajt ki a mezőre, mert csakis az ő tudta nélkül illik az anyának oldalszalonnát, sonkát, órját, füstölt kolbászt, deberketúrót, fazék-szilvaízet, csurgatott mézet, borsospogácsát belegyömöszölni a székely kofferbe, vagyis a háziszőtt átalvetőbe, sőt ha lehet, csizmát, ruhát, fehérneműt is, jól elrejtve az alján azt a nagy kockás zsebbevalót, aminek csücskébe a vásárról eltitkolt krajcárkák valának bekötve. A székely erkölcs azért megkívánta, hogy az apa levele is odakerüljön, belülről a zsák szájához kötve, melyben az áll, hogy „a szemem elé ne kerülj édes fiam, ha székundát kapsz valamiből, egyébaránt pedig több nap mint kolbász s vigyázz, hogy sokáig tartson, amit anyád tudtom nélkül küld neked”. Így indultak a megrakott szekerek a székely falukról Enyed felé s november derekán, valamelyik ködös reggelen ott állott tíz-húsz is a nagy kurián, körültolongva az őrjöngő diákseregtől. Ez volt a laetum nuntium, mely évente háromszor-négyszer boldog ünnepnapot szerzett a kollégyom népének s aztán, kinek-kinek természete szerint, napokig vagy hetekig, esetleg hónapokig is, hazai falatokkal édesítette a fejedelmi cipó szárazságát, keserűségét.

Mindjárt az első csoporttal vásárhelyi szekér is érkezett s Gábornak is, nekem is hozott hazai jókat. Mind a kettőnkét a Bándi-házból indították, anyáink küldeményeihez kedvesen hozzátévén a magukét is. Az enyémben két levél is volt: édesanyámtól és Lilától. Édesanyám az írta, hogy Énok esküvőjével várnak a nyárig, hogy én is ott lehessek és hogy Rozáli nyughatatlanabb, boldogtalanabb, mint valaha.

Lila levelében az állott, hogy a házuk nagyon szomorú, amióta mi eljöttünk Vásárhelyről, az édesapja pipázás közben könnyeket törül a szeméből, azt állítván, hogy csípi a füst, őmaga pedig olyan egyedül érzi magát, mintha valami puszta szigeten sinylődne. Janka, persze, a maga módján búsul utánunk: még többet sétifikál, szoárézik s ha otthon van, makacsul összeszorítja a száját. Esztike ebben is egészen más: éppen nem mozdul ki sehová, buzgón dolgozik a házimunkákban és az a szórakozása, hogy felemlegeti, mit tettünk, mit mondtunk, mikor még Vásárhelyt éltünk. El se hinnéd, írta Lila, hogy mi minden megragadt a fejében s milyen régi időkből is. Áron bácsi ezt csinálta, azt csinálta, ekkor meg ekkor ezt vagy azt mondta, Áron bácsi így, Áron bácsi úgy! - ebből áll minden szava. Valami naplófélét is kezdett firkálni esténként, tulajdonképpen leveleket ír Áron bácsinak, de nem azért, hogy elküldje. Így beszélget veled. Jó gyermek, bár Janka is olyan lenne!...

- Jó gyermek! - mormogtam megilletődve. - Látszik, hogy még gyermek, s hogy még nincs senkije, aki igazán érdekelné.

Nem újság nekem, hogy Lila gáncsolja Jankát. Ő nem fogja soha megérteni ezt a különös lelket... De én nagyon is jól látom, hogy most, a távollét ideje alatt számol le Janka a szívével. Éppen az, amit Lila ír róla, mutatja, hogy mennyire viaskodik magával. Melegen áramlik a vér véges végig minden porcikámon: Janka nem boldog nélkülem és nem találja a helyét, mióta eljöttem mellőle!

Milyen kiszáradt, öreg kisasszony lett ebből a Lilából! Hát nem nevetséges, amit a levele végén ír: „A lányok mindketten tiszteltetnek s jó egészséget kívánnak". Nem bánom, Esztike tiszteltessen csak, ezt utóvégre el is várhatom tőle. De Jankához igazán valami más szó illenék! S ha leírhatná, Lila hideg szemeit kikerülve, biztosan mást is írna... Édes kis virágom, jégcsap-nénéd nem is képzeli, hogy csípős megjegyzéseivel mennyire megvigasztalt s milyen boldoggá tett! Hiszen elárult, Janka, elárulta a nekem legkedvesebb titkodat, hogy nincs nyugalmad, amíg a karjaimban el nem pihenhetsz!

Lassanként egészen beleszoktunk a kollégyomi életbe. Én olyan otthonosan éreztem magamat benne, mint soha Vásárhelyt. Nagyon tetszett nekem ennek a kicsi országnak zárt élete, melynek éppen úgy megvoltak a maga sorsváltozásai, akár a nagy országnak. Ahogy a kollégyom napról-napra megújuló küzdelmét megismertem, melyet anyagi és szellemi létéért folytatott természettel, emberekkel és hatalommal, híven tükrözvén kis körében az egész Magyarország viaskodását a jobb jövőért, - mind odaadóbb és feltétlenebb híve lettem Kasza Dániel professzornak, aki valóban megtestesítette önmagában ezt a sajáterőből merítő harcos és önfenntartó szellemet, a kollégyomra vonatkoztatva. Öröklött lelkiségemnek felelt meg ez a csatlakozás. Gyermekkoromtól fogva elbűvölt a függetlenségnek az a varázsa, mely a gazda életét olyan boldoggá teszi, aki a saját kicsi tulajdonából teljes odaadással teremti meg a maga zárt és elégséges világát. Ezért volt nekem Gerléd maga a világ. S ezt a minden törekvést kielégítő világot találtam fel, nagyobb méretekben, Bethlen Gábor kollégyomának életközösségében is. Meghatott és lelkesített, hogy egy olyan hatalmas szellem, mint Kasza, milyen teljes kielégülést, belső nagyságot és bevégzettséget tud találni a maga számára ennek a kis világnak önzetlen, éjjel-nappal való szolgálatában s hogy ez a szolgálat a férfias erőnek, önérzetnek milyen uralkodói formájában jelentkezik. Elismertem, hogy Gábor sokkal nagyobbméretű szellem ennél s hogy az ő tettvágya az egész nemzet és ország horizontját szárnyalja be. De hiába, számomra csak a kisebb kör volt valóság, melybe felmérhetően tudom beleépíteni saját képességeimet. Mindíg úgy éreztem, hogy a nemzetnek, az országnak is csak szűkebb, valóságos hivatásunk hűséges betöltése által szolgálhatunk. Így az enyedi kollégyom se azáltal, ha saját külön létét, hagyományait, nevelési módjait feladva, „modern" iskolává lesz, egyikévé a többieknek, hanem ha megmarad és megerősödik abban, ami páratlanná teszi. Hiszen, ahogy az idő telt, Gábor is sokat engedett elméletéből, azonban mindíg csak azzal, hogy a kollégyom gazdálkodása és hagyományos rendje ma még szükséges rossz, még fenntartandó, amíg el nem következik a nemzeti függetlenség és szabadság teljességének ideje, mikor veszély nélkül feladhatja ódon bástyáit, sőt fel is kell majd adnia, hogy önzetlenül és hasznosan olvadhasson bele a művelődés egységes munkájába. Nem tudom, voltak-e e felett további vitáik Kasza professzorral? Jelenlétemben soha. Lehet, hogy hallgatólagos megállapodással kikapcsolták maguk közül ezt az ellentétet, az időre bízván igazukat. Ellenben másirányban ugyancsak összebarátkoztak.

Kasza vezette az akadémiai önképzőkört, mely 1858-ban újraalakult volt s 59-ben a Kazinczy-ünnep megtartásával lépett a nyilvánosság elé. Ettőlfogva évenként, november 15-én, a fejedelem halála napján tartott a város közönsége számára nyilvános ünnepélyt. Volt kézzelírott lapja is, a „Haladjunk". Gábor mindjárt november 15-én az ifjúság ünnepi szónokaként mutatkozott be, a Fejedelem életének példájából mutatva utat a magyar jövő felé. A közönség inkább megcsodálta tudását, gondolatainak magasságát, mintsem lelkesedett rajta, mert Gábor nem volt lelkesítő szónok, hanem érveléssel, bizonyítással győzte meg azokat, akik követni

tudták fejtegetéseit. Kaszát azonban valósággal meghódította. Alapgondolata csakugyan megkapó volt. Azt állította elénk a Fejedelem életművének titka gyanánt, hogy a nagy ember bízik benne és rá meri tenni életét az egyszerű meggyőződésre: amit a saját életére nézve el tudott érni, azt megvalósíthatja egy egész nemzet életében is.

- Éppen ez az én igazságom is! - rázta Gábor kezeit Kasza professzor. S ettől kezdve mindennap sétára hívta ellenfelét.

Gábor pedig, talán ezeknek a sétáknak hatására is, irodalomtörténész akart lenni. Az önképzőkörben a klasszicizmusról és a romanticizmusról, a görög és a keresztyén drámáról, a magyar eposzról olvasott fel tudós értekezéseket és az irodalmi pályatételekre dolgozott, melyeket aztán sorra meg is nyert. Kasza mindinkább csodálta és dícsérte barátomat. A diákság körében is, már karácsonyra, rendíthetetlen tekintély lett Gábor, mindenki a kollégyom legelső diákjának tisztelte.

Nekem kevesebb találkozásom volt Kaszával, noha a magyar irodalomban magam is jeleskedtem s néhányszor engem is kitüntetett dícséretével. Azt azonban megjegyezte magának, hogy kollégyom-kormányzati ügyekben meggyőződéses híve vagyok s kétszer-háromszor meg is említette, hogy számít rám, a gyanúsítók és támadók elleni harcban.

Engem két másik tanárunk kapcsolt magához szorosabb kötelékkel. Az egyik szikár, vékony, kicsi ember volt, de nagyfejű, kívül-belül: Mihályi Károly, a filozófus és költő. Négyszögű homloka alatt sűrű, fekete szemöldökök ijesztették a diákot, de hunyorgó szemeinek gyermeki szelíd nézése mindjárt meg is békítette. Lapos orra alatt bajuszával összefolyt nagy, lapátszerűen szétterülő, szürkülő szakálla élénken jelezte hangulatát: hevesen, ugrálva mozgott, ha kedvét lelte a vitában s búsan lelapult, ha unatkozott vagy haragudott. Csupa láng, csupa lélek volt ez a gnómforma ember. Ártatlanul hitt az ész hatalmában és jóravezérlő szándékaiban s magas idealizmus hevítette erkölcsi törekvéseiben. Engem, úgy látszik, hamarosan megkedvelt s főleg, azt hiszem azért, mert közönyöm és pesszimizmusom az ember értékeivel szemben remek alkalom volt számára a lángoló támadásra, a diadalmas cáfolásra. Soha, egy pillanatra se kételkedett afelől, hogy gyökeréből sikerült megváltoztatnia haszontalan természetemet, mivel feleleteim és dolgozataim kifogástalanul adták vissza az ő tanításait.

A másik professzor már tárgyánál fogva is az én emberem lett: Szathmáry Károly, a történettanár és regényíró. Megvallom, a regényeit nem tudtam teljes önátadással élvezni, de a történelmi előadásait annál inkább. Gyönyörű, eszmei szintézisekkel dolgozott. A korok lelke megelevenedett magyarázataiban, mégpedig úgy, ahogy ő maga látta és hitte azokat. A történelemben nagyobb költő volt, mint a regényeiben. De emberi alakja, személyisége is hódított. Gyönyörű ember, magas, karcsú termetű, egyenes, büszke testtartású. Hatalmas, boltozatos homloka felett dús, fekete haj hullámzott, hosszúkás, szabályosan keskenyedő arcát a legszebb görög orr és mélytekintetű, tüzes kék szemek tették feledhetetlenné. Fínom, hosszú bajusza és göndör körszakálla selymes csillogással keretezték tökéletes metszésű ajkait és kerek állát.

Ez a kiváló ember kezdettől fogva barátom és szellemi jótevőm lett, nem szűnt meg új és új feladatok elé állítani, csüggedő akaraterőmet felrázni, az élet iránti érdeklődésre, bizalomra ösztönözni s megerősíteni abban a folyton kétkedő hitemben, hogy históríkusnak születtem és ki is kell képeznem magam ebben a tudományban, a legjobb és legteljesebb lehetőségek szerint.

Irodalom, filozófia, történelem! Ezek voltak hát a Gábor és az én kedves tanulmányaim Enyeden.

Dehát nem teológusok voltunk-e? Nem azért jöttünk Enyedre, hogy azok legyünk?

Derék tanáraink: Hegedüs János a hittant és egyháztörténelmet, az Ázsia-kutató Décsey Károly az írásmagyarázatot, Garda József pedig az erkölcstant és a gyakorlati teológiát bizonyára azért adták nekünk elő, hogy felkészítsenek a lelkipásztori szent hivatalra.

Ezeket a buzgó férfiakat becsültük is, de a teológiát kevésbé. Az a véleményünk alakult ki felőle, hogy szűk körben mozgó, kevés szellemet sugárzó és jelentéktelen kihatású tudomány, elmaradt az élet nagy kérdéseitől s nincs szava a nemzet jövendő életének programjához sem.

Mégis, a professzorok iránti tiszteletből, megtanultuk a kurzusokat s én az egyháztörténelmet, Gábor pedig a héber nyelvet arra méltattuk, hogy külön értekezést is dolgoztunk ki belőlük az önképzőkörben, megmentendő a teológia becsületét a többi tudomány túltengésével szemben. Az máig is csoda marad előttem, hogy Gábor miért fektetett időt és erőt éppen a héber nyelv megtanulásába, de ő puszta észtorna kedvéért is hajlandó volt mindenféle távoli és meddő dologgal úgy foglalkozni, mintha az élete függne tőle. Szegény jó Décsey professzor azt a reményt táplálta felőle, hogy egyetlen ambíciója őt követni a professzorságba, ami igazán ritka ambíció lett volna, mert a teológusok kilencvenkilenc százaléka még tisztességesen olvasni se tudott zsidóul. A kollokvium előtt ki-ki „bekottázta" zsidó bibliáját egyrészt a magyarbetűs átírással, másrészt a Károli-fordítás szövegével s úgy indult a számadásra. Önálló működésre csak egyetlen példát tudok, mikor domine Székely és domine Gyéresi, a kollokviumra készülvén, egy mondatot szótár segítségével maguk iparkodtak értelmezni, de a keresett igének két jelentése közül: - vágni és szövetséget kötni - csak az elsőt méltóztattak a szótárból figyelemre méltatni s ennek következtében domine Székely a következő fordítást kockáztatta meg:

- Ábrahám levágta Jehovát...

Mire domine Gyéresi sóhajtva jegyezte meg:

- Ó, bár levágta volna!... Akkor most nem kellene kollokválnunk ebből a pocsék nyelvből!...

Enyeden töltött első évünknek volt még egy állandóan meghatározó, sötét háttere is: a politika. 1863 nyarától 1864 nyaráig Erdély legszomorúbb közéleti éveinek egyikét élte végig s csak természetes, hogy ez a körülmény a város és a kollégyom mindennapi életét is állandóan befolyásolta, keserítette és lázította.

Már említettem, hogy a császár által az 1863 július közepére összehívott nagyszebeni országgyűlésbe, mivel a választókerületek beosztása nyiltan magyarellenes volt, a magyar követek nem voltak hajlandók bemenni s tiltakozásukat a császárhoz is eljuttatták, hiába. Kétszer rendeltek el új választást, a magyarokat ismét és ismét meg is választotta a nép, de ők rendületlenül távolmaradtak az országgyűléstől. Méltán, mert az igazság és valóság arculcsapása lett volna, hogy ötvenkilenc oláh és negyvenöt szász képviselővel szemben csak negyvennégy megválasztott és tizenöt jog szerinti magyar képviselő védelmezhesse a történelmi jogokat. De méltán azért is, mert az erdélyi magyarság tartotta magát a 48-as únióhoz s együtt állt Deák Ferenccel, Andrássy Gyulával és Tisza Kálmánnal, akik a magyar alkotmány és függetlenség ügyét a Királyhágón túl képviselték és védelmezték.

Ennek a magatartásnak lett a következménye az, hogy a hatalom ismét elárasztotta basáival, zsandáraival és kémeivel a magyar életet, naponkénti ezer és ezer gyötréssel, bosszantással, kárral és szurkálással keserítvén meg azt. A kollégyom rendjét, munkáját is folyton-folyvást zaklatták, zavarták a Bezirkerek és a zsandárok. Egyszer tiltott dalokat hallottak este, az ablakokon át kiszűrődni: a rektor adja ki a nótázókat! Máskor a Sisakban fedeztek fel politikai összeesküvést: a professzorátus csapja ki a résztvevőket! Volt úgy, hogy a diákok ruházatát találták tüntetőnek, vagy egy sötét utcában megpokrócolt Bezirker kereste halálra a diákok között bántalmazóit, mivel elképzelhetetlen, hogy másvalakik merték volna ezt a szentségtörést elkövetni. A diákokat eltiltották a kondibajárástól, mert fellázítják a polgárokat. Köve-

telték, hogy a kapuk állandóan zárva maradjanak s egy lélek se bujhasson ki a városba. A tanári gyűlésre, az önképzőkörbe, sőt a történetórára ellenőrt rendeltek. Minden személyes bosszújokat elővették, hogy a jó alkalommal élve, kitölthessék rajtunk. A kollégyom olyan volt, mint a felizgatott méhkas. Alig lehetett fegyelmet tartani s a tanulás természetesen szinte semmire zsugorodott. Igazán csak Hegedüs rektor bölcs tapintatának köszönhettük, hogy valahogy künn és benn elsimította a hullámokat s nem került sor vérontásra.

Egyszer így is csak az Isten különös kegyelme őrzött meg tőle.

Az országgyűlés helyett „tartománygyűlést" hívtak egybe Szebenbe, Groisz Gusztáv kormánytanácsos elnöklete alatt. A magyarok nélkül, az oláh és szász képviselők jelenlétében folyt le az egész. Persze az únió ellen foglaltak állást. De a szászok és oláhok tüstént össze is kaptak a külön Erdély felett, mert a szászok az összbirodalom kebelében csupán autonómiát kívántak, ellenben az oláhok külön országot. Csak azzal lehetett őket lecsitítani, hogy kimondták az oláhság nemzet-voltát és vallásukat bevették. A birodalmi tanácsba huszonhat kiküldöttet választottak s köztük, gyalázatunkra, három magyart!

Mikor aztán híre jött, hogy a kiküldötteket Bécsben nagy ünnepélyességgel fogadták és Schmerling négy főherceg jelenlétével estélyt adott a tiszteletükre, a szászokkal és oláhokkal nem lehetett többé bírni. Nyiltan hirdették, hogy a magyarságnak vége Erdélyben, s aki nem hajlik, az törni fog! Január 8-án, a szomorú évforduló délutánján a Nagykollégyom előtti piacot lovasmokányok serege lepte el. Népgyűlést tartottak, fanyergeikben dülöngézve és üvöltve a pálinkától, amivel ellenünk tüzelték őket. A lakosság halálra rémült, mindenki azt hitte, a tizenöt év előtti borzalmat ismétlik meg és éppen ezen a napon! Reszketve bujtak eltorlaszolt házaik pincéjébe, istállóba, verembe.

A diákság azonban az ablakokat szállta meg s csakhamar szörnyű ordítás támadt. A mokányok fenyegetőzve rázták fejszéiket, kaszáikat felénk s üvöltésükből érthető volt, hogy mi a szándékuk velünk. A kapuk zárva voltak, az ablakokon vasrács... Mit tehettünk volna? Kicsi és nagy torkaszakadtából bömbölt, visított, káromkodott, köpködött feléjük.

Egyszerre azonban a mócok lármája alábbhagyott, majd lassan elnémult. A Varcagásból néhány lovas rúgtatott közéjük és a kollégyom frontja közé. Ezek is apró mokánylovakon ültek, csakúgy bundásan, sapkásan, mint ők. De látszott, hogy vezetők. S egyikük kiválva, előreugratta lovát. Karját magasra emelve, előbb a tömeg felé intett, aztán lassan a kollégyom felé fordult. Úgy éreztem, hogy egyenesen az én szemem közé néz. Szotyori és Gábor, akik velem állottak az ablakban, később ugyanezt mondták.

Véres, sötét szemek meredtek reánk az olajfakó, kegyetlen arcból. S egy csunya, torz, gúnyos és fenyegető vigyorgás rángott végig rajta. És ahogy ültéből felénk fordult a nyeregben, szétnyilt bundája alól, a mellén érdemrend aranytallérja villant fel.

Rekedten kiáltott, magyarul, elhúzva a szavakat s felkapva a végüket, furcsa rikoltással, mint a héjja:

- Hé, diákok!... Hol a rektor?... Hivjátok elé! Sever Axente akar vele beszélni!... Én vagyom!..

Minden diák tudta Enyed pusztító farkasának nevét. Egy pillanatnyi dermedt csend után a felháborodás orkánja harsant fel, mind a három ablaksorból.

Borzadva álltam ott, rámeredve. Lehetséges ez? Ide mert jönni, itt áll megint ez a gyilkos? Mellén a császár érdemrendjével és lelkén, ha ugyan van neki, a kiontott vér és átok fekete terhével?

Igen, merte ezt és ott állt, semmiféle megbánás jelét nem mutatva, sőt kérkedve, fenyegetően!

Karját felemelte és sötét vigyorral várta, hogy a lárma elüljön.

- Nem akarjátok? - kiáltotta. - Nem? Úgy is jó! Mondjátok meg a rektornak: kergessen haza titeket, rögtön. A kollégyomot holnap reggel átveszem. A kollégyom a miénk. A mi fiainké! Értettétek? Ha reggel csak egyet is itt találok közületek: megperzselem, mint a disznót! Ajudon nem lesz többé magyar senki!

Nem tudom, hogy történt. Magam is azon vettem észre magamat, hogy egy széket forgatva a fejem felett, rohanok végig a folyosón, a Sisak-melletti hátsó kapu felé. Mellettem Szotyori vágtat, Krizbai, Gábor és egy csomó principista, husángokkal, bicskákkal, súlyzókkal, székekkel s hátam megett dübörögve omlik alá az emeletekről a diáksereg.

Aztán a kapu előtt megtorpanunk s karjaink lehanyatlanak. Ott áll Vajna Antal és Kasza Dániel. Vajna a hátán, Kasza a mellén tartja összefonva a karjait.

- Nó, uraim! - pillant ránk Kasza fensőbbségesen. - Versenyfutás hidegben?...

A sereg megtorlódik mögöttünk. Kiabálás. Lökdösés. Izgatott, dühös rikkantások. Mi is, elől, mindenféle indulatszót röpítünk a professzorok felé.

Vajna szó nélkül lép a kapuhoz s nekiveti széles hátát.

Kasza higgadtan magyaráz:

- Éppen csak ez kellene nekik, odakünn. A legjobb ürügy a vérontásra. A hatóságok sajnálkoznának majd s nem lenne többé kollégyom Enyeden...

- De nem tűrhetjük! - ordítunk fel. - Az a hóhér! Az a farkas! Az a becstelen gyermekgyilkos! Héródes!

- Én se tűrhetem! - legyint Kasza. - Már küldöttem embert üzenettel. A tornakert felől, a kaszárnyába. Menjenek vissza a szobákba, uraim, a tanulókkal és folytassák dolgukat.

Az izgalom természetesen nem szűnt meg azonnal és még óra mulva is künn tolongott az ifjúság a folyosókon, dacára a kegyetlen hidegnek. De Kaszának igaza lett. Ismerte azt a kapitányt, aki akkor parancsnokolt Enyeden. Számított rá és nem csalódott benne. A sorkatonaság körülvette a kollégyomot és a Varcagáson át kiszorította a havasiakat a városból. Axente, úgy látszik, szintén jobbnak látta eltűnni. Lehet, azt hitte, könnyű dolga lesz velünk és az agyonrémült várossal s talán bízott abban is, hogy a katonaság nem elegyedik bele a dologba. Túlbecsülte a helyzetet, a magyarság kárára. A veszély mindenesetre elmult felőlünk.

S a következmények megmutatták, hogy az efféle forradalmi kísérletek, felelőtlen betyárkodások ideje már lejárt. A hatalom hajlandó volt minket gyötörni, de a vérfürdő-rendezés politikáját már nem kockáztatta többé. A koratavasz meghozta a kijózanodást a szászok és oláhok számára is. Korai volt az öröm a fényes bécsi fogadtatáson s túlzottak a hozzáfűzött remények. Erdély tizennégy millió forintot meghaladó adójából még négyet se fordított a hatalom az erdélyi szükségletekre. Az oláh egyházak és iskolák követeléseivel szemben pedig szűkmarkú maradt. A vasutat, amit a szászok is, az oláhok is a maguk vidékeire kértek, olyan politikai szolgálatoktól tette függővé, amelyektől mind a két fél húzódott. Követeik lógó orral kerültek haza Bécsből s a magyarság fellélegzett. Megsejtettük már, hogy Bécs az egyre súlyosodó világhelyzetből a magyarság jogainak teljesítése nélkül nem szabadulhat. Közeledett Schmerling bukásának ideje és a kiegyezés hajnalának derengése.

Így jött el lassacskán a tanév vége. Becsülettel és kitüntetéssel végeztük el dolgunkat, mind a ketten. Nyoma se volt annak a csüggedésnek, mely idejövetelünk előtt ülte meg a lelkünket. Megszerettük a kollégyomot és a szegény kicsi várost, hittünk jobb jövőjében s a magunké felől se aggodalmaskodtunk már.

Néhány héttel a dimisszió napja előtt levelet kaptunk Vásárhelyről, Szabó Samu szeretett volt tanárunktól. Azt írta benne, hogy a nyáron hatheti gyalogútra megy, a talpával ismerni Szé-

kelyföldet. Felszólított, hogy tartsunk vele, mert első kötelességünk saját tapasztalásunkból jönni tisztába földünk és népünk sajátosságaival, értékeivel, lehetőségeivel.

Természetesen nagy örömmel és azonnal vállalkoztunk, köszönetet írva neki, hogy éppen reánk gondolt ezzel a kedves és tanulságos tervével kapcsolatban. Tudtuk azt is, hogy ezzel az örökmozgó, mindent megfigyelő és szellemesen megítélő férfiúval hat hétig együtt élni, sátorozni, barangolni a legnagyobb élvezetek egyike lesz.

Úgy volt, hogy a dimissziót követő napon utazunk hazafelé Vásárhelyre és otthon csak néhány napot töltünk s aztán indulunk az izgalmas felfedező útra. Majd ha utána leszünk, fogunk hosszabb pihenőt tölteni szülői házunkban.

A dimissziós nap délutánján és estéjén Hegedüs rektor professzorék házi mulatságot rendeztek tágas udvarukon, szép kertjükben és sötétedés után a tánchoz kiüresített szobáikban. Tanári családokon kívül a kitüntetett akadémikus diákok voltak hivatalosak erre a kedves és szép ünnepre s így mi is ott voltunk, Gáborral ketten.

Az áldott nagytiszteletű asszony minden földi jót összehalmozott vendégei számára s kifogyhatatlanul kínálkozott velük. Tüzes bor is került fel a pincéből, bőven. Sok jó mama, sok szép leányzó koszorúzta a mulatságot s idő szerint okosan elkülönültek, a mamák az udvar árnyas almafája alatt elemezték meg a csendes enyedi házak titkait, az apák a kerti lugasban telepedtek borocska és ferbli mellé, a fiatalság pedig a kert árnyasabb részein játszott bújósdit és megtalálósdit. Este aztán szép diákbanda-szó mellett megindult a tánc, amely hajnalig tartott. Én szív szerint idegenül bolyongtam a boldog forgatagban. Lélekben már Janka körül repdestem.

Éjfél után azonban baráti dolgom akadt a Hegedüs-fiúkkal, akik a földig leitták magukat s nekem kellett előbb az egyiket, aztán a másikat levegőre szállítani, a folyosó végére, ahol a korláton át megkönnyebbítő lehetőség nyílt az udvar egy sötét zugára.

Majd szobájukba cipeltem, lehántottam ruháikat, ágyba dugtam s betakargattam őket gondosan. Ebbe elég sok idő telt s az ég a hajnal első, hideg csókjától kezdett sápadozni, mire elkészültem velük.

Leültem a küszöbükre, törülgettem verejtékes arcomat s nagyokat szippantottam a hűvös, tiszta levegőből. A folyosó fordulóján túlról hangzott még a zene s ropogott a fáradhatatlan lábak tánca. Szemben velem, egy ablakon kisugárzó világosság ragyogó fehér négyszöget vetett a szomszéd ház tűzfalára.

Sokáig, gondolat nélkül bámultam ezt a mozdulatlan, zavartalan üres fénymezőt. Később eszembe jutott, hogy valami olyan szobából jöhet ez a fény, ahol senki sincs, ami kívül esik a mulatságon s bizonyára véletlenül felejtették égve ott a lámpát. Különben érthetetlen volna, hogy egyetlen árny sem esik a falra, odaát.

Éppen mire idáig jutottam meddő elmélkedésemben, megérkezett a cáfolat. Nagy sötét folt lepte el a négyszöget. Imbolygott kicsit, aztán összehúzódott, feketedett, éles körvonalakat vett fel s hirtelen kettévált... Két arc csodálatosan tiszta árnyképe jelent meg a szemeim előtt és semmi kétségem nem lehetett felőle, hogy Gábor és Iluska tévedtek abba a szobába. Még a szájuk mozgása is látszott, ahogy beszélgettek s szinte az Iluska mosolygását is megállapíthattam volna, arcvonalának bájos elkerekedéséről.

Felugrottam, mert azonnal belémvillámlott, hogy egyrészt semmi néznivalóm itt nem lehet, másrészt pedig minél gyorsabban figyelmeztetnem kell őket az áruló falra.

Azonban ők gyorsabbak voltak s legjobb szándékaim dacára meg kellett győződnöm róla, hogy a két arc árnyképének összeolvadása csókot jelent, az összeolvadás hosszú tartama pedig csókolódzást.

Magát a tényt rendkívül helyeseltem és boldog voltam, hogy ez a két test-lélek egymásra talált s már nemcsak filozófálnak. Ellenben elrémített az a félelem, hogy az édes színjátéknak kívülem más tanúja is lehet s csúnya pletyka kerekedhetik belőle. Sietve indultam a folyosó kanyarodójának, ahol azt az ablakot sejtettem s menetközben jó hangosan kezdtem énekelni:

Csak titokban akartalak szeretni,
De ki kellett annak világosodni!...

A hatás nyomban jelentkezett. Hallottam Iluska halk sikoltását, a fal hirtelen sötétbeborult s egy ajtó csattant valahol.

Legjobbnak láttam, ha csak lélekben búcsúzom a kedves háztól s észrevétlenül illantam le a lépcsőkön, ki a kapun s haza a kollégyomba. Gábor úgy egy óra mulva szédelgett be az ajtómon.

Nem aludtam, de tettem magamat, hogy a legmélyén hortyogok.

Ő kíméletlenül felrázott. Méltatlankodtam:

- Mi a fenét akarsz? Biztosan részeg vagy, elvétetted az ajtódat... A szomszéd szobában lakol, ha nem tudnád...

- Ide hallgass, Áron! - morogta ő - Részeg vagyok, jó, de nem bortól... Csak azt akarom tudni: te énekeltél a Hegedüsék hátsó tornácán, ezelőtt egy jó órával?...

- Á! - dünnyögtem ásítva. - Már van három órája is, hogy elszöktem. Untam magam, hazajöttem, lefeküdtem s jó lelkiismerettel aludnék most is, ha hagynál...

- Megesküdtem volna, hogy a te hangod volt!... - csóválta a fejét Gábor. - S Iluska is erősítette!.. Mert, ha nem te voltál, végünk van!...

- Végünk?... Mármint kettőnknek?...

- Hülye!... Iluskának és nekem... Valaki meglesett és szemtelenkedett velünk... Izé... Valaki félreértette... félremagyarázta, hogy egy pillanatra együtt voltunk az Iluska szobájában... Nem szégyellte beleskődni az ablakon, aztán elfutni s messzebbről énekkel csúfolkodni... És még hozzá a te hangodat utánozta... Értsd meg, Áron, végünk van... Azt a tiszta kislányt rágalom éri... Hegedüsék kétségbeesnek... S én, mivel azt a gazfickót meg nem ölhetem, csak magamat akaszthatom fel!...

- Tényleg nem ölhetsz meg egy szemtelen, árulkodó falat, a fejedet pedig kár volna rajta szétverned! - kacagtam fel.

Gábor rámmeredt. Aztán a fejére ütött:

- Én marha! - kiáltott s magához ölelt. - Hát persze, hogy a fal... az árnyék!... Hiszen gondoltam is rá egy pillanatig, ahogy a tekintetem odatévedt... De a lámpát mégse olthattam ki, ugye, nó? S különben is egyéb dolgom volt! Köszönöm, testvér!

- Egyébként fogalmam sincs róla, miről beszélsz! - jelentettem ki, a szeme közé nézve.

Erre megcsókolt, hátbavágott s fütyörészve kicsörtetett a szobából.

23.

Kockázatos dolog meglepetést szerezni. Nem értesítettem jövetelünk időpontjáról a Bándiházat. Kíváncsi lettem volna Janka arcának színeváltozására, mikor váratlanul eléje toppanok. Abban bíztam, hogy ilyen pillanatban világosabban elárulja magát bárki is, mintha ideje volt kivasalni és kikeményíteni a vonásait, a pontosan bejelentett találkozóra.

De gyakran visszájára sikerül az ilyesmi s a meglepetés inkább azt éri, aki másnak készítette.

Én is így jártam. Mikor, estefelé, óvatosan besurrantunk a kapun Gáborral s lábujjhegyen a tornácra lopakodtunk, ahol örömünkre éppen senki se volt látható, ugyancsak nagy meglepetésben részesültem.

Angyali Jankám vércseként sikoltozott odabenn s Lila kemény, éles hangja bele-belehasított a cseppet sem elbűvölő hangversenybe.

- Add ide azt a kulcsot, haszontalan!

- Hogyisne! Hogy ismét beleturkálj a holmimba!

- Hogy mertél egyáltalán kulcsot csináltatni az ajtóhoz? Miféle titkaid vannak, úri leány létedre, hogy rejtegetni kell előttem?

- Azt hiszed, csak neked lehetnek titkaid? S te ugyan mér zárod be a szobádat s mér őrzöd a kulcsát, mint valami sárkány?

- Ahhoz te kölyök vagy, hallod-é, hogy engem kérdőre vonj! Nem tűröm tovább! Lódulj, nyisd ki azt az ajtót, látni akarom, mit rejtegetsz!

- Inkább meghalok! És vedd tudomásul, hogy nem vagyok már taknyos kölyök, akinek parancsolgass! Én sem tűröm tovább, én se!

Valami zaj hallatszott, mintha dulakodnának. Aztán két új hang vegyült a koncertbe. Esztike zokogó kiáltása:

- Lila mama! Janka! Az Isten szerelmére, mit csináltok?

És a Bándi bácsi elképedt, reszketős felhördülése:

- Leányaim! Hol az eszetek? Megőrültetek?

Lehet, hogy szétválasztották őket, mert csend lett. Aztán hallottam Janka lihegő sírását s Lila eltikkadt válaszát:

- Édesapám jól tudja, hogy nem vagyok kicsinyes. Azt az egyet senki sem foghatja rám! Azt nem! De ez a megvadult kölyök fellázadt ellenem! Ezzel az Isten se bír már! Háládatlan, gonosz teremtés! Ezért neveltelek? Ezért ettem meg éretted a fiatalságomat, a szépségemet, a szerencsémet?

- Lilám, Lilám! - csendesítette Bándi bácsi. - Csitulj, lelkem. Mi történt voltaképpen?

Lila epésen, dühösen kacagott fel:

- Hogy mi? A kisasszony zárkózik, titkai vannak... Kulcsot csináltatott az ajtójára... Tekereg és bujkál... Semmi hasznát venni nem lehet... Én nem felelek érte! Nem! Akármi történhetik vele, mert elfelejtette, hogy úri leány! És én... én, vegye tudomásul, édesapám, Madarasra költözöm s aztán lássák, hogy élnek nélkülem s mire ébrednek egyszer, e miatt az...

- Egyet se menj sehova, Lila mama! - zokogott fel Janka. - Maradj csak s uralkodj édesapánkon, Esztin s mindenen, ami itt van! Én megyek el, én! Még ma! Még most!

Erre általános kiabálás, sírás, zűrzavar tört ki odabenn.

- Menjünk most! - húzott lefelé Gábor a lépcsőn. - Bár ne is jöttünk volna! Jere, hagyjuk őket. Majd később, vagy holnap!

Lélektelenül, villámütötten hagytam magam vonszoltatni.

A béke, szeretet, szelídség, tisztaság megtestesült szentélye, a Bándi-ház, mely gyermekségem óta legfőbb vigaszomul világított szívemben, ingadozott, recsegett, omlott szédülő tekintetem előtt. Úristen az égben! Mi történt itt egy esztendő alatt? Honnan tanultak meg így kiabálni egymásra? Miféle ismeretlen változás betegítette el hangjuk zenéjét? Mióta lettek képesek egymás hajának esni? Miféle titkai vannak Jankának?

De minderre nem volt válasz. S én lesujtva oldalogtam el onnan, keserű kacagással gondolva a viszontlátás érzelgős, romantikus képére, amelyet ostobán elképzeltem magamnak! Aznap nem is tértünk vissza hozzájuk, fogadóban aludtunk, azaz hogy én csak hánykolódtam, s reggel, okulva a történteken, cédulát küldtünk Lilának, hogy megérkeztünk s meglátogatnók őket, ha alkalmatosnak gondolja. Izenje meg a cédulástól, mikor menjünk?

Lila csak szóval küldött választ: azonnal induljunk.

Már ahogy a Téka mellett haladtunk, a tulsó soron, megpillantottuk Bándi bátyánkat a templomkert kapujában, amint pipaszárával integetett felénk, láthatólag aggodalmasan és izgatottan.

Azonnal átvágtunk hát az utcán s az ő sorukon siettünk hozzá. Előreindult, a templomfal védő árnyékában s hátrafelé nézegetve hívott, feje biccentésével, maga után.

Immár nyilvánvaló, hogy négyszemközt akar beszélni velünk, mielőtt a házába lépnénk.

Úgy is volt. Egy borostyánbokor árnyékában lapuló padhoz vezérelt s csak ott ölelgetett, csókolgatott össze mindkettőnket.

Rögtön feltűnt nekem, milyen öregnek látszik. Régebben piros orcái szürkék, síma homloka barázdás s gyermeki kék szemeiben bánat és aggodalom felhőzik.

- Baj van nálunk! - suttogta, körülpillantva. - Ne vegyétek észre, de tudjatok róla! Bárcsak én magam hamarabb rájöttem volna! Nagyon hibás vagyok, fiaim!

Lecsüggesztette tisztes, kedves fejét s szemeit könny lepte el. Próbáltuk vigasztalni, persze. De csak sóhajtott:

- Mindenki kutyája, húzómarhája voltam s vagyok, fiaim, csak éppen a saját családommal nincs érkezésem törődni... Ez a baj, ez... De hát vakon bíztam abban, hogy Lilám sokkal jobban elvezérli a házat, mint magam s hogy a húgait az övénél jobb kezekbe nem is adhatnám.

- Hiszen Lila okos, hűséges, fáradhatatlan... Esztivel nincs is semmi nehézsége... Hanem Janka!

- Mi... mi van Jankával? Mit csinált? - szakadt ki belőlem.

Talán túlhevesen vágtam közbe, mert megrezzenve pillantott rám.

- Tulajdonképpen semmi olyant, ami bűn volna! - mondta aztán. - Nem féltem Jankát most se attól, hogy talán... Amilyen szép, olyan nemes a szíve is... Hanem - folytatta, fejével bólintva megkönnyebbült sóhajtásomra - Lila nem tudott vele bánni soha... mióta nagyocska lány lett Jankából. Isten bocsássa meg, mert tán vétkezem is, de ma sok minden, amit... úgy tetszett észre se vettem, hirtelen feltámadott bennem... Mintha... mintha... Lila... hogy is mondjam, nem örvendett volna a Janka szépségének. Mintha a saját szerencsétlenül elhervadott ifjúsága nyilaldosott volna a szívébe, ahogy a húga kibomló pompáját látta. Igaz, emlékszem, mondta

néha, hogy meg akarja kímélni Jankát az élet csalódásaitól s azért törögeti hiúságát, zárná a férfiaktól s szoktatná kemény munkára. Tudtam pedig, hogy Jankával nem lehet így. De annyi dolgom volt mindíg... és annyira szerettem volna legalább otthon csendet s békét találni, hogy lustán hagytam a dolgokat a maguk rossz útjára térni. Janka pedig kereste nálam a megértést, a védelmet, a szabadabb, bizalmasabb bánásmódot. Most úgy jön, hogy többször el akarta mondani, mit érez... mit akar... s talán a szíve titkát is... talán! De elhárítottam magamról, sok gondomra hivatkozva. Lilához küldtem, reá bíztam, arra intettem, hogy a nénje szavára hajtson, legyen engedelmes neki, mert Lila javát akarja. Aztán megindult köztük a harc... Janka a maga módján csinálta: szökdösött, bujkált, kijátszotta. Az is baj volt, hogy Lila nem állhatván azt a Gergelyt, kinézte, elriasztotta, s Janka a házon kívül keresett vele több s több találkozást...

Már megint közbe kellett szólanom, szívdobogva:

- Janka szereti Fehér Gergelyt?

Bándi bácsi fejét rázogatta:

- Azt nem tudom... Sose kérdeztem, sose mondta senkinek. De a tegnapesti patvarkodás során Lila odavágta neki ezt a nevet s vele való dolgát. S Janka lángoló szemekkel nézett reá és makacsul hallgatott... nem tagadta... Különben is az a szentkép...

- Miféle szentkép? - ütötte fel fejét most már Gábor is.

- Ó, persze! Ezen kellett volna kezdenem! Ez mutatja a bajt, fiaim... Hogy Jankának a lelke van veszedelemben!... A hite! Erre értettem a bajt, nem egyébre!

- Nem mondhatná el röviden, Bándi bácsi, miről van hát szó? - préseltem ki összeszorult torkomon. - Nem értem egészen.

- Igen, igen! Éppen mondom, fiam! A kulcsdologból derült ki. De ti ezt se tudjátok... Hát Lila, rájött, hogy Janka egy idő óta zárja a szobája ajtóját. Mert miután ti elmentetek innen, külön szobát követelt ki magának. A régi gyermekszobájukat, az egyik utcait. Akár benn volt, akár kívül, éjjel-nappal zárva tartotta az ajtót. Szóval, kulcsot szerzett vagy csináltatott valahogy. És Lila, miután egy darabig csak nyelte a mérgét e felett s nem mutatta, hogy észrevette, végre tegnap délután nem bírta tovább, kiöntötte magából s biza csúnyán összementek, még hajba is kaptak... alig tudtuk Esztivel szétválasztani őket.

Összerázkódott a jólélek, elővette zsebkendőjét s letörülte verejtékező homlokát.

- Sohse hittem volna, hogy ilyen is lehetséges, nálunk!... Nagyon hibás vagyok, bűnös vagyok!...

Mi csak némán vártuk a továbbiakat.

S ő kis idő mulva szakadozottan folytatta is:

- Előbb Lila vágta oda nekem, hogy Madarasra költözik. Aztán Janka sikoltotta, hogy ő megy el. S erre Lila, képéből kikelve, olyant talált mondani, ami elárulta szörnyű gyanúját. Mert azt mondta: talán az ablakon át? Ki tudja, hányszor próbálhattad? Az ajtót magadra zártad éjszakára, az ablakot meg kinyitottad... Ügyes vagy, táncolni is jól tudsz, mi neked az a kicsi ugrás a sötétbe? S talán nem is a földre estél... talán felfogott valaki?...

- Lila... Lila, ezt? - lihegtem.

- Elvesztette a fejét. Talán nem is gondolta komolyan. Mert amikor Janka összeesett, mégis ő rohant oda, ő fogta fel, húzta a kanapéra s dörzsölte életre. És úgy sírt, hogy a könnyei benedvesítették Janka haját.

- Aztán? Aztán?

- Mikor Janka magához tért, megváltozott. Nagyon komoly, nyugodt lett. „Hát ezt gondoltad felőlem? - nézett nénje szemébe. - Az hitted, ez a titkom? Tévedtél! Jere, jöjjön édesapám is, Eszti is." Szilárdan ment előttünk, kinyitotta az ajtót, gyertyát gyujtott s az ágya fölé világított vele: „Nem akartam, hogy ezt meglássátok s kezdődjék a vége-hossza nélküli szóbeszéd. Úgy se értenétek meg soha s csak kínoznók egymást. Most hát lássátok!" Az ágy felett Szűz Mária képe függött, feje körül glóriával, ölében a gyermekkel s körül angyalokkal. Aranyrámában... „Ez a titkom! - mondta Janka, végignézve rajtunk... - Katolikus templomba járok, ott találhatnál meg, Lila mama, mikor máshol keresnél. Szívemben katolikus lettem. Boldog lettem. Hiszek... És most már tudjátok, hogy el kell mennem a háztól!"

Kezembe temettem arcomat. Gábor fejét vakarta s keserveset füttyentett.

Bándi bácsi a végére sietett:

- Látjátok, ez a baj... Kisebb-é, nagyobb-é, mint Lila gondolta? Nem tudom... Azaz, lelkem szerint azt hiszem, a baj nagyobb, de ez nem bűn. S ha bűn: a miénk, az enyém. Nem törődtünk, nem törődtem azzal, hogy Jankának lelke van. Hogy a vallás komoly dolog neki... túl az iskolás hittanuláson, a konfirmáció szertartásán és a közönséges templomi szokásokon. Nem tudtam szólni semmit neki. Kimentem a szobájából... S szó nélkül utánam jött Lila is, bement a maga szobájába s ott maradt. Eszti sírt még a Janka nyakában, sokáig hallottam zokogásukat...

- Ez a Jeanne d'Arc!... Ez az orleánsi szűz! - csóválgatta fejét Gábor. - Mindíg gondoltam, hogy veszedelmes portéka lesz belőle!

- De ne higgyétek, fiaim, hogy magamért búsulok - nézett fel ránk Bándi bácsi. - Tudom ugyan, hogyha Janka katolikus lesz, ezt az öreg kántor-barlangot itt kell hagynom. Mindegy, eleget robotoltam benne. Madarason is elélhetek a másik kettővel... S még csak nem is az szurdal, hogy botránkozás lészen a dologból. Hanem Jankát keserülöm, egyedül, őt magát! Idegen világba szakadt tőlünk a lelke, nekünk érthetetlen, sötét világba. Mi lesz belőle, mi lesz vele?

- Mégiscsak Fehér Gergely feketéllik a háttérben! - vélte Gábor. - Szűz Mária meg templom ide-oda, a nők a vallásukban is csak szerelmet vallanak! Tán még maga elől is titkolja, lehet...

- Furcsa filozófiád van! - meresztettem rá szememet felháborodva.

- Rég töröm rajta a fejem - vigyorodott el Gábor. - Az egész mostani lélektudomány ostobaság. Egyszer majd leszállnak a pszichológusok a magas lóról s nem fogják szégyellni, hogy közönséges ösztöneik közt turkáljanak az igazság után.

Bándi bácsi azonban hozzám fordult:

- Te, Áron fiam, mindíg jó voltál Jankához. Senkit úgy nem tisztel, senkire úgy nem hallgat, mint rád. Ha távol nem lettél volna, hiszem, másként is fordul. Beszélj vele, fiam, bizodalmasan. Próbáld meg visszahozni. Meggyőzni... Ezért jöttem előtökbe, mielőtt még találkoztatok volna a lányokkal... s vele... Ugye megteszed, lelkem fiam?

Gyermekies reménykedéssel nézett reám.

Csak bólintottam, mert olyan kavarodás volt bennem, mint földrengéskor. S mindjárt éreztem is, hogy hiábavaló, gyötrelmes, felesleges vállalkozás lesz. De meg nem tagadhattam.

- Akkor menjetek is - küldött Bándi bácsi. - Az utca felől érkezzetek... Én később, a kertből jövök elé...

A tornácról Esztike szaladt elénk, lelkendezve. Még bánatomban is észre kellett vennem, milyen nyúlánk, karcsú, csinos leánnyá nőtt tavaly óta. Lángoló arccal, mosolyogva, kedvesen csevegve örvendezett rajtunk, de szemei kékségén mégis jól láthattam a szorongás, a titkolt bánat fátyolát.

Mindkettőnk karjába kapaszkodva, vezetett fel a lépcsőkön, csilingelő hangján kiáltozva:

- Lila mama!... Lila mama!... Itt vannak a tudósok!...

Előkerült Lila is. Soványabban, sápadtabban, merevebben, mint valaha. De mikor átölelt és megcsókolt, láttam a döbbenést, rendülést az ő szemében is, noha nagy eréllyel fegyelmezte magát.

Janka nem jött elénk. A szobájából lebbent ki, később, mikor már Bándi bácsi is előkerült s elég nyomorultul igyekezett megjátszani, hogy csak most találkozunk.

Némi kis beszélgetésben voltunk már, mikor Janka megjelent.

Gyönyörűbb volt, mint valaha. S nem hiába értett a legkülönbözőbb lelkiállapotok kifejezéséhez, a költemények szavalásában, mert most is meg tudta jeleníteni az elfogulatlan, testvéri örvendezést. Az összes jelenlevők csapnivaló ripacsokká silányodtak tettetésük rossz lárvája alatt ennek a felhők mögül kisütő, diadalmas napsugárnak fényében.

Szinte elhittem, hogy sem az nem igaz, amit az este hallottam a tulajdon fülemmel, sem az, amit ma reggel Bándi bácsi mondott róla.

Különösen, ahogy Lilához szólott, akaratát tudakolta, mindegyre ugrott, hogy szolgáljon, segítsen neki s még a hangjával is puhán cirógatta körül nénje éleit és szegleteit, igazán a színművészet teteje volt... Vagy talán éppen az őszinteségé? Teljesen összezavarodtam s nem értettem semmit...

Ebéd alatt enyedi dolgainkat kérdezgették ki s tervbe vett nyári barangolásunkon lelkesedtek. Olyan jól belejöttünk a meghitt, régi módon való beszélgetésbe, hogy az tiszta csodának látszott.

De ahogy az idő telt, lassankint mégis valami szorongó feszültség vegyült a levegőbe. A szó ellankadt, kihagyott, elfogyott.

Lila lefektette Bándi bácsit és visszavonult, mondván, hogy fejfájást érez. Gábor elvitte Esztit, a gazdaságot körültekinteni.

Egyedül maradtam Jankával. Szótalanul néztem, ahogy szokatlan buzgalommal elszedi az asztalt, rendbehozza a szobát, tesz-vesz és néha rámpillant, rejtelmesen. De a munka is elfogyott... Most már hozzá kell fogjak...

- Nem volna kedved a kertbe jőni velem? - nyögtem ki végre.

- Ahogy akarod - bólintott Janka. - Ott jobb lesz nekem is.

Csendesen lépegettünk egymás mellett, végig az udvaron, be a kertbe s szellemesen jegyeztem meg, miközben a lugas padjára ültünk:

- Milyen hőség van!

- Bizony! - ismerte el.

- Lehet, vihar készül... Ez a furcsa csend!

- Csend szokta megelőzni...

- Aztán hirtelen tör ki...

- Igen, mikor nem is gondolnád...

S nyomban ki is tört. Zokogva borult a vállamra.

- Áron, Áron... miért mentél el? Miért hagytál itt?

- Kicsi Janka! - simogattam a haját, könnyedén átfogva vállait. - Mondd el őszintén, mi történt veled?

- Csak az... aminek... meg kellett történnie... De ha te... mellettem lettél volna... segítettél volna nekem... hogy ne kelljen békétlenül... keservesen... így...

- Mit akarsz mondani, Janka?... Minek kellett volna másként?...

- A távozásomnak... a tőlük való elszakadásomnak...

- Ne mondj ilyet, lelkem! Nem kell elszakadnod tőlük... Nem is fogsz, hiszem!

Csendesen visszahúzódott, megtörülte szemeit, megigazította aranyló haját. Karjait kinyujtva, hátrahajtotta fejét összekulcsolt kezeibe s a pad támlájára dőlve, kitágult szemekkel nézett a magasságba. Megfeszült, gyönyörű melle remegve hullámzott. Szédülten néztem a földre, a nyugtalanul futkosó hangyák szalagjára. Azok is a vihar elől menekülnek. De hová fussak én? Minden csepp vérem őrjöngve követelte, hogy szorítsam a karjaim közé s az összes kérdéseket lezáró csókkal vessek véget ennek a szerencsétlen tétovázásnak. Hiszen... Azt mondta: miért mentél el, miért hagytál itt? Ha mellettem lettél volna, másként szakadnék el tőlük... Másként?... Talán úgy, hogy velem jönne? Csak egy tökfilkó nem értheti meg ezt!

És mégis úgy maradtam, mozdulatlanul. A pillanatok teltek, rohantak. Valami szörnyű súly fogta le a karjaimat. Janka idegen, sötét világba tévedt... nem az én világom az... nem járhatunk ott ketten... És Gábor gúnyos szemét láttam rám meredni hirtelen, mintha villámlott volna bennem: a nők a vallásukkal is szerelmet vallanak! Fehér Gergely pedig vakbuzgó katolikus! Lehet, iszonyú félreértésben vagyok! Janka a barátságomat, a segítségemet csak azért szerette volna, hogy a Gergely karjaiba vezessem, simán, baj nélkül...

Lassan felemeltem a fejemet s odafordultam hozzá:

- Mindent tudok, Janka... Meg kell mondanom neked... Az este ott álltam az ajtó előtt, mikor Lilával... és ma reggel édesapád elénk jött...

Mozdulatlanul az égre nézve, nyugodtan mondta:

- Sejtettem valahogy... De mi az a minden, amit tudsz?...

- Hogy szentképhez imádkozol... katolikus lettél... hogy szerelmes vagy Gergelybe... hogy miatta akarsz elmenni a háztól... Ez a minden, Janka...

Halkan, távoli hangon eredt meg a szava s tovább is az égnek beszélt:

- Sokáig nem tudtam, mi hiányzik nekem otthon? Édesapám a jóság maga. Eszti még a gondolatomat is ellesi, csakhogy szolgáljon. És igen, tudom, megértem, hogy Lila mama is szeret, csak a maga kegyetlenül megölt szerelme miatt kemény hozzám. Szegény, boldogtalan! De éppen ő segített rajtam. Miért ilyen? - kérdezgettem magamban. - Mert üresen maradt a szíve, az élete. Nincs neki vigasztalása. A munkában holtra fárasztja magát, de nem találhat békét. A szívnek kell valami más, jobb, amiben elnyughatik. Hallgatsz engem? Áron? Jó... Hallgass csak!... Talán megértesz... Te, egyedül, talán... Mert aztán én is feltettem a kérdést: hát én miért élek? Mi vár reám? Tulajdonképpen te mérgeztél meg, Áron. Te, a versekkel. De köszönöm, köszönöm... Arra juttattál, hogy a közönséges életet ne találjam elégnek. A költészet világában kerestem szebbet. De a költészet csak mese, álom, szép csalás. És azután, egyszer, Istenre gondoltam s a túlvilágra. Mit tudok én ezekről? Sokat és semmit. Lila mama

tanított imádkozni s reggel, este ma is elhadarom a versikéket... Kihez?... Miért?... Az iskolában semmit se kaptam, ami erre felelne. És a templomunkban? A prédikációból? Üresebb valami nincs a földön! Hogy erkölcsösek legyünk, dolgozzunk, tisztességesen éljünk, legyünk szerények, igénytelenek, s különösen, mi nők, óvakodjunk rosszra gondolni... Miért?... Miért?... Igaz, volt szó a halál utáni életről is... jutalomról, büntetésről... Hol? Hogy? A mennyország üres, nagy csűrnek tűnt fel előttem, ahol a szegény üdvözültek ásítoznak... És a temetőben... ahol sokat bolyongtam, rothadt hullákat és szikkadt koponyákat képzeltem csak a virágok s a fű alatt... Ó, Áron, milyen borzasztó, hogy az anyám sírjában se tudtam egyebet elgondolni! Miféle vallás ez a miénk? Komor zsoltárok, kopár templom, unalmas jótanácsok, ismeretlen túlvilág... Még ha férfi volnék! Nektek jó, ti harcoltok, tanultok, eszmékben hisztek, szabadon jártok a világban, betöltitek a lelketeket mindenfélével... De egy leány? De én?

Megrendülve kiáltottam fel:

- Janka! Miért nem szóltál ezekről nekem soha? Azt hittem, fiatal létedre örvendesz az életnek s eszedbe se jut ilyesmi. Azt gondoltam, gyermek vagy még s önmagadban gyönyörködsz. Bocsáss meg, Janka!

- Miért is szóltam volna? Egyszer, emlékszel, a csillagokról szóltam... de te akkor is hazugnak találtál... Te meg Gábor a tudományban hisztek, amihez én nem értek. És édesapám örökké a más bajával van nyomorítva. De nem is mertem, Áron. Hogy mertem volna? Féltem, hogy kikacagtok, eltréfáljátok... És... És... attól is féltem... most megmondom neked... hogy... ne haragudj meg érte... hogy ki fogsz ábrándítani, mert nincs hited, magadnak se...

- Más a tudomány és más a hit, Janka! - szóltam, fejemet lehajtva. - Én a hitben gyermek vagyok ma is, édesanyám kisfia. Nem tépelődöm rajta, megnyugszom benne. De igazad van, mondani nagyon keveset tudtam volna neked ezekről, nagyon...

- Látod, ezt gondoltam... És ekkor, miért tagadnám, Gergelyben olyan férfi közeledett hozzám, akinek a vallás nemcsak szent és nagy dolog, mint neked, hanem mindennapi levegő és kenyér is. Lehet, lehet, hogy ez kevésbé férfias dolog, hiszen Gergely félolyan okos sincs mint te, vagy Gábor... De boldog a hitében, mindennap fürdik benne, mint tisztító, erősítő csodavízben, az ő szemében a templom az Isten lakóhelye, ahol jelen van a Szent maga, az ő mennyországa nem köd és sötétség, hanem szentek, angyalok, idvözültek fényes hazája. Nem titkolom el előtted, hogy ez az ember a lelkemet mentette meg.

- Magának! - jegyeztem meg.

- Igen, bevallotta, hogy szeret. Tudtam volna a nélkül is... De látod, Gergely azt is megmondta, hogy akárhogy szeret is, nem tudna együtt élni velem, mint feleségével, ha a hitben nem volnánk egyek... Te talán nevetségesnek találod, hiszen eleinte én is annak találtam, hogy Gergely aggódott és imádkozott a lelkemért, az üdvösségemért...

- Janka, Janka! - kiáltottam fel. - Ravasz dolog ez, hidd el! Gergely sokkal agyafúrtabb fickó, mint gondolod!

- A ravaszságnak csak akkor van értelme, Áron, ha van valaki, akit rá lehet szedni... De Gergely nem szedett rá engem... Csak arra kért, hogy menjek el vele egyszer az ő templomukba s hallgassam végig a misét, aminek az értelmét elmagyarázta nekem. Azt mondta: lássak és ítéljek saját magam. Reszketett a lábam, Áron, mikor átléptem a küszöböt... Hiszen emlékeztem mindarra, amit a katolikus templomról és miséről a tiszteletes úr tanított... S éreztem azt is, hogy családom árulója lettem... De hogy magyarázzam meg neked? Azonnal otthon éreztem magamat. Bizonyosan ostoba nő vagyok csak, azért fogta meg a szívemet az a templom, azok a képek, az az oltár, az az illat, az a fény... s azok a térdükön imádkozó emberek, akiknek arcán áhítat és boldogság ragyogott. Ilyen arcokat sohase láttam a mi templomunkban...

egészen másokat láttam! Önkénytelenül térdre estem én is. És csodálatosan megnyílt a szívem: a Szűzanya képére nézve, egyszerre tudtam imádkozni! És amikor a pap felmutatta az Úr testét, éreztem, igen, valóban éreztem, hogy Isten jelen van... A többi jött, ellenállhatatlanul... Csak azt mondom neked, hogy boldog vagyok, Áron... Boldog... a hitben...

- S a szerelemben is, Janka?

Felállott, lesimította ruháit, csendesen megindult az úton.

- Nem vagyok szerelmes, Áron - suttogta lehajtott fejjel. - Legszívesebben apáca lennék...

- Meg is bánnád keservesen, ha majd kijózanodnál!

- De nem leszek apáca - folytatta ő. - Éppen ezért lett volna olyan jó, hogyha te itt lettél volna... Te megmagyaráztad volna édesapámnak és Lilának, hogy mi történt velem s megnyugtattad volna őket, hogy ne aggódjanak: nekem elég az, amit megtaláltam... Még csak katolikus se leszek, forma szerint... Nem csinálok bajt édesapámnak, Áron... Hiszen még gondot se akartam csinálni nekik, azért zártam el a szobámat... azért titkolództam... Tudtam, hogy fellázítaná, megbotránkoztatná őket az én drága Mária-képem, ami szentéllyé tette a szobámat. Gergely adta, úgy vettem be az ablakon, éjjel a kezéből... Hálás vagyok neki...

- S hálából akár a felesége is lennél, szerelem nélkül?...

- Ha nem lehetek apáca, gondolom, egyszer csak férjhez kell menjek. És Gergely természetesen kért is, hogy legyek a felesége... Nem mondtam igent, Áron... De becsülöm őt s a hit összekapcsol vele... Nem tudom... De lehet, hogy egyszer...

- De Janka, ugyan mivel pótolnád neki a szerelmed hiányát?

- Hűséggel, Áron. Ha egyszer hozzámennék, jó asszonya lennék, gondját viselném. A férfiak tulajdonképpen gyermekek... anya kell azoknak leginkább... A többi csak játék nekik, azt hiszem. Az asszonynak elnézőnek, türelmesnek kell lenni... ez a sorsunk...

- Nem ismerek rád, Janka! - sóhajtottam. - Egész más volt az, amit a távolban gondoltam rólad. Most látom, nem ismertelek. Az ember csupa ostoba képzelődésből él!

- Igen, sokat gondolkoztam rajta, hogy te miképpen képzeltél engem, magadnak. Te vagy a legrégibb, legjobb barátom, szinte az apám... az édes bátyám leginkább... Hízelegtem is magamnak mindíg, hogy szeretsz engem. De igen is jó voltál hozzám. Igen jóságosan képzeltél el magadnak. Azért kell most csalódnod bennem... Meg tudsz bocsátani nekem, Áron?

- Csak egyedül magamra haragudhatom, Janka! Te igazán semmit se vétettél nekem. És mindenki, én is, inkább tehetünk arról, ami veled történt, mint saját magad. Azonban egyet mégis ígérj meg nekem: itthon maradsz, szeretetben élsz a családoddal és mielőtt döntenél a jövőd felől, még gondolkozol. S megmondod nekem, érted? Először nekem! Igen, meg fogom értetni édesapádékkal, hogy nem szabad téged befolyásolni, erőszakolni, tiltani. Ezt a kérdést ki kell kapcsolni. Azontúl pedig szeressétek és szolgáljátok egymást. Mert ez az igazi vallás, Janka, akármiféle legyen is a ceremónia s a templom!

A nyakamban csüngött, csókkal érintette arcomat s elfulladtan rebegte:

- Köszönöm!... Köszönöm!... Te vagy a legjobb ember, a legkedvesebb testvér a világon! Imádkozni fogok érted, hogy olyan boldog légy, Áron, ahogy megérdemled s ahogy én szeretném!

Hirtelen elszaladt mellőlem, a ház felé.

Mintha mázsás súlyokat húznék, vonszoltam magamat utána.

Az élet füst és semmi...

Békítőnek azonban még beváltam. Bándi bácsival nem volt nehéz dolgom, hiszen ő epedett a békéért. Lila pedig nem fogta fel a dolgot olyan mélyen, mint hittem volna. Azon nyugodott meg, hogy Janka nem akar áttérni s nem fog botrányt csinálni. A többiről azt vélte, egyike Janka kicsi kora óta szokásos rajongási rohamainak. Nem, nem fog törődni vele, akkor elmúlik magától.

Janka illedelmesen bocsánatot kért, kezet csókolt atyjának, nénjének s azok megölelték, megcsókolták. Eszti úgy szorította magához, mintha a halálból kapta volna vissza. A külső béke helyreállt.

Úgy volt, hogy reggel indulunk. Gábor Madarasra, én Gerlédre s egy hét mulva ismét itt leszünk, hogy Szabó Samu tanár úrral útrakeljünk Székelyország meghódítására.

Ezért aztán korán búcsút vettünk s fogadónkba ballagtunk.

A Tábla előtt Gábor megállt, vállamra tette a kezét:

- Hallod-e, Áron? Tartozom neked egy jó szolgálattal. Azért az énekért, tudod...

- Mi légyen az?

- Csak egy baráti tanács: ne ábrándozz többet, hiábavalóságokról. Arról, aki elveszett a te számodra... Azt hiszem, tudod is, de én megerősítelek benne...

- Sohase mondtam neked, hogy mit gondolok, Jankával kapcsolatban.

- Miért is mondtad volna? Anélkül is tudtam. De mindíg tudtam azt is, hogy csalod önmagadat. Megrögzött, kényelmes elképzelés volt. Abban az illúzióban nézted az érő gyümölcsöt, hogy csak ki kell várnod, majd, a maga órájában, szépen az öledbe hull... Most végre látod, hogy nem neked érik.

- Nem szerelmes Gergelybe, maga mondta.

- Még nem tudja biztosan. Ő is csalja magát. De akárhogy is, Janka már más világba tartozik. A ti utaitok széjjelváltak, ellenkező irányba. Ezt el kell szivogatnod, öregem!

- Nem érdemes élni! - legyintettem.

- Nem nagyon - hagyta helyben. - De meghalni mindíg ráérünk. S addig is kinyithatnád a szemedet.

- Nyitva van már eléggé!

- Pedig ez a jó tanácsom második és kedvesebbik fele. Megismétlem. Bolond ember az, aki az árnyékot kergetve, vakon fut el a reáváró valóság mellett. Különösen, ha a valóság olyan alkalmatos is.

Vállat rándítottam, mert nem volt kedvem talányokat fejteni. Biztosan valami mulatóhelyre célzott Gábor, ahol „valóságot” is lehet kapni. Akkor legalább úgy gondoltam és mérgelődtem alacsony felfogásán.

Éjjel egy percet se aludtam. És dacosan folytattam régi módszeremet, melynek varázskulcsa a „hátha” volt. Miután nem szerelmes Gergelybe, hátha még megváltozhat a helyzet? Mivel nem akar áttérni, hátha lélekben is visszakanyarodik egyszer hozzám? Odajutottam, hogy közmondásokkal bódítottam magamat, után monologizálva a sötétben: Qui habet tempus, habet vitam...

Hajnalban megjött Énok a szekérrel s kizörögtünk Gerlédre. Gábornak nem is köszöntem, minek ébresszem fel, ha még alszik?

Énok már útközben elszotyogtatta, hogy tekintettel tervbe vett hathetes utazásomra, szeretnék az esküvőjüket most megtartani, a hét végén, amíg otthon vagyok. Örömmel vettem tudomásul. Legalább egy Ernyei legyen a világon, aki boldog s helyettem is az...

Édesanyám, a viszontlátás szívbeli hullámainak elülte után, szintén előadta a dolgot, meg is indokolván eképpen:

- Tudod, édes fiam, öreg vagyok én már ahhoz, hogy két ilyen erős fiatalt széjjeltartsak, legfőképpen, mikor magam is azt akarom, hogy eggyé legyenek. Kész vagyunk rá, csak téged vártunk. Ami tőlem telt, Juliskát igyekeztem jó feleséggé nevelni. Hiszem, hogy az lesz... De most már hadd gyakorolja is, őmaga. A saját érdekünk is az, hogy ne várjunk tovább, mert tavasz óta mind kevesebb hasznukat látom ezeknek a gyermekeknek... Nem nagyon törődnek a gazdasággal, csak egymáson csüngenek. Hát ezért!

Természetesen, helyeseltem édesanyámnak is.

Tulajdonképpen formaság volt tőlük, hogy ilyen kérés-módjára fordultak hozzám, mintha bizony tőlem függne: engedjem vagy tiltsam? De mégis jól esett, hogy a család fejének tisztelnek s éppenúgy jól esett nekik is, hogy van valaki, akit kinevezhetnek a család fejévé. Szeretetből fakadt tempó volt ez, a szerepet vállalnom kellett. Tehát, mikor ebéd után édesanyám ünnepélyesebb szavakkal is előadta az ügyet s a fiatalok beleegyezésemet kérték, tekintéllyel és atyai áldással kegyeskedtem hozzájárulni az esküvő megtartásához.

Anyám és Énok helyes érzékkel játszották saját maguk által előírt szerepüket, de Juliska nem játszott. Ő teljesen komolyan vette, hogy rettentő személyiségemtől függ boldogságuk beteljesülése. Ő valahogy nagyon öregnek, nagyon tudósnak, nagyon hatalmasnak formált ki engem egyszerű, paraszti képzeletében s már késő volt, hogy visszahúzzam kezemet, mert térdre esve előttem, nagyhirtelen magához húzta s könnyel és csókkal borította el.

Mikor felemeltem, magamhoz öleltem és mind a két orcáján megcsókoltam, barnapiros képe elhalványodott a megtiszteltetéstől s a szíve olyat dobbant, mint egy kis harangütés.

De ezzel le is tűntem a dicsőség fényes csúcsáról, mert az elkövetkező napok alatt senki se ért rá többet velem törődni, a fejükön estek keresztül, hogy illő módon előkészíthessék az esküvőt és a lakodalmat.

Juliska apja, Turzai Gergely bá, azonban még a lányán is túltett. Tán három napig a szemem elé sem mert kerülni, azt hitte, nyilván, hogy rajta töltöm ki nemesi bosszúmat s elcsapom bivalyosi méltóságából. Végre én is kerestem fel az istállóban, fejés idején, mikor nem szökhetett sehová. Az öreg egyszerűen nem akarta megérteni a dolgot s öröklött jobbágylelkűséggel nem átallotta odanyilatkozni, hogy a boldogult tekintetes úr, ha élne, okvetlen agyonverné Énok úrfit, mégpedig azért, hogy egy parasztlányt, akit megkívánt, nem tud másképpen a magáévá tenni, csak ha feleségül veszi. Valahogy úgy nézett ki a dolog Gergely bá szemében, mintha az ő jobbágyi és paraszti „rangján” esne sérelem az úrfi e természetellenes cselekedete miatt. Reménytelen eset volt, nem is bajlódtam vele tovább.

Egyedül maradtam a magam sebével, gondjával, „hátha”-kínjaimmal. Csak egy délelőtt volt, mikor édesanyámmal beszélgethettem. Úgy volt elrendezve, hogy a fiatal pár a Gödörben bujik el néhány mézes napra s édesanyámat én kísértem ki oda, hogy rendbe tegye nekik a fészket.

A Gödör szebb volt, mint valaha s kétszeresen fájóbbá tette gyötrelmemet. Végzetes hely! Dávid egykor ide akarta hozni Lilát s én hányszor álmodtam ide magamat, Jankával a karjaimban. De most, végre, egy Ernyeinek mégis sikerül itt, helyettünk is, valóra váltani az álmot! Hála Istennek, szívből tudtam kívánni, hogy öcsém megtalálja a mi elveszített édenkertünket a Gödör szépséges rejtekében!

Mikor minden rendben volt, édesanyám végre ráért, hogy szemügyre vegyen engem is s azonnal kimondta a szentenciát:

- Nem vagy te boldog, fiam... Szomorú a szemed... Mi bánt?...

Kicsit húzódoztam, de aztán rájöttem, hogy anya csak egy van a világon s addig kell rábízni a bánatunkat, amíg még itt van a földön.

Elmondtam neki mindent, őszintén, fejemet az ölébe hajtva.

Simogatta a hajamat s csendesen szólt:

- Rég nem voltam Bándiéknál. De az esküvő után bemegyek hozzájuk. Megnézem Jankát, fiam... Aztán majd megmondom, mit csinálj!...

Az esküvő szép rendben folyt le, a templomban. Az egész falu ott volt. Mindenki örvendezett Énoknak és a feleségének. Szamócza bácsit is betámogatták. A kántor énekére fejét csóválgatta. Az ifjú párral azonban nagyon meg volt elégedve s odasúgta nekem, mikor a szertartás végén hozzáléptem és köszöntöttem, hogy Énok éppenolyan, mint apám volt ifjú korában és Juliska a legszebb menyasszony, akit eddig Gerléden látott.

- Csak egy szebb lesz még ennél is, fiam. A tiéd! Azt még meg akarom látni!

Vak szemeivel kereste tekintetemet s boldogan mosolygott.

Rozáli édesanyám karjába kapaszkodva, hallgatta végig a lelkipásztor beszédét s az esküt. Úgy remegett, mint egy gyermek. De egyébként csendes maradt.

A lakodalmi ebéden a tiszteletes úron s a mesteren kívül csak magunk voltunk, meg Jóska, akit most már mindenki a Rozáli urának tartott s nézett. Gergely bát se az esküvőre, se a lakodalomba nem lehetett elcsalogatni, a határba ment a bivalyokkal.

Mikor a fiatal pár a felvirágozott szekéren, áldáskívánságaink között elrobogott a Gödör felé, Rozáli mellé ültem, hogy végre foglalkozzam vele is egy kicsit, szegénnyel.

Meglepetve vettem észre, hogy ittas. Szemei csillogtak, arca lángolt, dadogva sugdosta, miközben szédülten dőlt a vállamra:

- A bor erőt ad, Áron... Hogy ne féljek... tőle... Imrétől... Már ritkán mer... huhogni... Mászom én utána... a... padláslétrán... a... konyhakéssel. Megállj, Pókai Imre!... Megállj!... Nem hu... huhogsz többet!... Alig tud... el... elme... menekülni!

- Jól van, Rozáli lelkem! - lépett oda Jóska, átölelve a vállát. - Bátor asszony vagy, tudja Áron is! De most már ne igyál többet... elég bátor vagy!...

Később, hogy ők is elmentek, mondta el édesanyám, hogy Rozáli félelmében, kínjában rákapott az italra. S Jóska hagyja, szegény feje, mert legalább nem futkos Rozáli erdőn-mezőn, inkább otthon ül s lesi Imrét a konyhakéssel...

Székelyföldi barangolásunkról, amely tervszerűen és minden baj nélkül folyt le, nem kívánok ezeken a lapokon számolni be. Először is azért nem, mert később Orbán Balázs sokkal szebben, okosabban és tanulságosabban megírt mindent a Székelyföldről, mint ahogy én tehettem volna vagy tehetném, másodszor pedig azért nem, mert nem láttam igazán tisztán, teljesen és elfogulatlanul semmit. Fátyol lebegett a szemeim előtt s többet figyeltem befelé, mint kifelé. Szabó tanár úr éles tekintete sokszor kérdőleg villant rám, ha túlságosan szórakozott voltam. Maga a fárasztó, folytonos gyaloglás, a cigányélet s a szépséges természet környezése mégis jót tettek velem, szinte észrevétlenül. Gábor szerint a reménytelen szerelem sápadt angyala pukkadozhatott mérgében és szégyenében, ha vasgyúró termetemre és bazsarózsa színemre botránkozott a pillantása.

Bándi bácsiék és édesanyám is, aki visszaérkeztünkkor náluk várt reám, nem győzték csodálni és dícsérni férfiasságom kiteljesedését.

Esztike egyetlen mosoly volt s a szemét le nem vette rólam egy pillanatra sem. Jankának is tetszettem, ez nyilvánvalóan és tagadhatatlanul tükröződött elismerő tekintetéből. De a szemében mégis volt valami, ami ezt az elismerést mássá tette, mint ahogy én szerettem volna. - „Hátha" csalódom? - gondoltam javíthatatlanul. Janka nem kereste az alkalmat, hogy egyedül maradjon velem. Sőt, arra igyekezett, hogy az ne következhessék be. Ezerféle dolgot talált magának, hogy mindegyre felugorhassék s otthagyhasson a többiekkel. Kora délután pedig bocsánatot kért, amiért el kell mennie hazulról. De valami jótékony ünnepre vállalt szavalatot s ma van a főpróba.

Bándi bácsi Gáborral igen nagy vitába elegyedett a népi sors felől. Az udvaron sétálva disputáltak s elhúzódtak a kertbe.

A tornácon négyen maradtunk: Édesanyám, Lila, Esztike s én.

S ekkor Esztike így szólt hozzám, nagyot nyelve és pirulva:

- Áron bácsi, kérni szeretném valamire... Maradjon itt Vásárhelyt, néhány hétig...

- Vásárhelyt? - csodálkoztam reá. - Miért akarod? Édesanyámnál szeretném kipihenni az utazás fáradalmait...

- Így gondoltam én is, fiam! - bólogatott édesanyám. - S tudod, hogy így is szeretném. De hallgasd meg Esztikét s aztán határozz. Én beleegyezem, ha itt maradsz egyelőre. Mielőtt Enyedre visszamennél, lesz még néhány napod számomra is...

- Maradj, Áron! - szólt közbe Lila, mereven, fürkészve nézve a szemembe. - Esztinek nagy szüksége van rád...

- Esztinek? - álmélkodtam. - Miért?

- Mondd el te, Lila mama! - esengett a kislány, lesütött szemekkel.

- Jó! - intett Lila. - Janka miatt, Janka dolgából folyólag. Tudod, ez az ő vallási betegsége... megijesztette Esztit... Nem, mintha őt hasonló veszedelem fenyegetné, sőt! De éppen ezért úgy érzi: végre tudnia kell, igazán, egészen, hogy mit is jelent neki a hit, a vallás? Arra kér és én is arra kérlek: tanítsd meg Esztit a mi egyházunk igazságaira... nem úgy, tudod, mint ahogy az iskolában kapta... többet akar annál... úgy, ahogy te tudod ezeket, Áron! Bár Jankát is taníthattad volna!

Ez a kérés igazán meglepett. Nem gondoltam volna, hogy Esztike többet akar, mint az eddigi, gyermeki hite és gyakorlata. Egyáltalán nem gondoltam volna, hogy Esztike bármit is akarjon, ami több és más, mint szorgalmas, szerény forgolódás a házi teendők körül... Janka más! Janka mindíg magasratörő lélek volt! De Esztikében lelki, szellemi érdeklődést sohase sejtettem...

Kutatva néztem a szemébe, ahogy félénken felemelte fejét és rám tekintett.

- Igazán ilyesmit akarsz, Esztike? Ez nagy, komoly elhatározás, lelkem!... És, nem tudom, nem vagy-e boldogabb a mostani hited egyszerű titoktalanságában?

- Nem, Áron bácsi! Janka megmutatta nekem, hogy eddig milyen üres volt a lelkem, az életem! Ő máshol kereste a maga vigasztalását s azt hiszi, ott találta meg. De édesapám tanította az iskolában Lorántffy Zsuzsánna és Árva Bethlen Kata történetét. Azt gondolom: ha ezek a nagy, szomorú asszonyok a mi hitünkben találták meg boldogságukat, akkor ebben a hitben drága kincseknek kell lenniök. És én alig ismerem a Bibliát s a vallásunk hőseit. Szeretnék úgy hinni, mint ők! Szeretném, ha biztos lennék felőle: nálunk is megvan minden,

ami a szívnek, léleknek kell! Ugye, megtanít rá, Áron bácsi? Ne sajnálja tőlem az időt, Áron bácsi! Lila mama úgy gondolja, jó lesz ez nekem... és Rozáli néni is helyesli...

- Papi pályán vagy, fiam, ez kötelességed is! - szólalt meg édesanyám.

- És tudod, én is szeretnék hallani egyet mást belőle - jegyezte meg Lila. - Bizony, rám fért volna régen... Kurta sóhajtással elhallgatott.

- Természetesen, - mondtam - vállalom, hogyne vállalnám. Nemcsak kötelességből, szívesen is... Amennyire tőlem telik... Csak ne csalódjanak bennem aztán! Ne várjanak csodát!

- Köszönöm, Áron bácsi! - suttogta Esztike. - Boldoggá tett, nagyon boldoggá!

- Én is köszönöm, Áron! - tette kezét karomra Lila. - Gondolom, délutánonként egy órát tarthatsz nekünk... mikor a dolgainkat elvégeztük a ház körül...

Bándi bácsi és Gábor is, visszaérkezve a kertből, örvendeztek ezen a terven. Csodámra, különösen Gábor helyeselte nyomatékosan. S rámdüllesztett szemeiben szikrák bukfenceztek. Mindjárt ő találta ki azt is, hogy Szabó Samu tanár úrnál kaphatok szállást, hiszen, amint emlékszünk, ugyan szívesen hívott, hogy nála pihenjünk s beszélgessük meg a kirándulás tanulságait. Ő, Gábor, sajnálatára nem maradhat, haza kell mennie Madarasra, de én legalább szerezzek örömet mesterünknek.

Szabó Samu bátyánk csakugyan nagyon örvendezett maradásomon s így aztán náluk laktam a következő három héten át, mialatt naponként tanítottam Esztikét, rendesen Lila s néha Bándi bácsi társaságában.

Megvallom, ez a vállalkozás egyre fokozódó örömmel és lelkesedéssel töltött el. Tanítani mindíg is szerettem, de Esztikét növekvő bámulattal tanítottam. Okosságánál csak a szomjúsága volt nagyobb, amellyel tanításomon csüngött. S halk, szerény kérdései magamat is gondolkozásra, elmélyedésre késztettek. Mint históríkus, történelmi életeken, példákon szemléltettem a hit igazságait. Könyveket is vittem neki a kollégyom könyvtárából, Szabó bátyánk szívességéből. Mohón olvasta őket s híven, megértően számolt be róluk. Ezzel a tanítvánnyal üdülés, élvezet volt foglalkozni.

Lila sohasem kérdezett, csak kézimunkájára hajolva, elmélyedten hallgatott s néha rám emelte figyelő szemeit.

Bándi bácsi, ha tehette, szintén odatelepedett közénk. Merengve szívta pipáját s bólogatott.

Esztikét óva intettem, hogy vitába ne elegyedjék Jankával. A hitet élni kell, a hitnek az életből kell sugároznia, de a vallási vitatkozás meddő és utálatos dolog.

A kislányról csakugyan sugárzott a lélek öröme és békéje. S mint igazi tanítványa a legnagyobb barátnak, még gyöngédebb, szolgálatkészebb volt mindenkihez, mint azelőtt. Különösen Jankához.

Janka!... Miért tagadnám, vállalkozásomban lappangott valami az örök árulóból... Félig tudat alatt, de az első pillanatban már arra gondoltam: hátha Janka is hallgatni fogja tanításomat, hátha hatással lehetek rá, hátha visszatér, hátha, hátha??

Janka azonban sohasem volt jelen ezeken az órákon. Ilyenkor mindíg eltávozott otthonról. Eleinte ugyan keservesen esett ez nekem s csak lassankint tudtam legyőzni kedvetlenségemet. Esztike növekvő haladása, a benne való tiszta gyönyörködés gyógyított meg.

Később úgy alakult, valami hallgatólagos megegyezés alapján, hogy mire Janka estefelé hazakerült, végére jutottunk a leckéknek. Előtte nem beszéltünk ezekről a kérdésekről... Azt hiszem, ha nem voltam ott, akkor se került sor erre.

A beszélgetés vacsora alatt és után mindenféle helyi, társasági, országos tárgy körül forgott. Ebben Janka jókedvvel, elfogulatlanul vett részt.

Látszólag elsimult minden feszültség... De én titkon reá és Lilára pillantva, sokszor elgondolkoztam rajta: mi lesz ennek a vége? Meddig tart ez a mesterséges béke s hogy fog megoldódni Janka sorsa?

De akkoriban sok, ennél nagyobb kérdés is megoldatlanul függött a levegőben s talán a közélet, a mindenki sorsába belejátszó nemzeti sors bizonytalansága is közreműködött abban, hogy a család továbbhurcolta s lehetőleg el is hessegette öntudatából a tulajdon gondjait, az időre bízva a döntést.

Édesanyám a tanítás kezdetekor egy-két napig még Bándiéknál volt s ő is meghallgatta az első leckéket. De aztán hazament, a nélkül, hogy ígérete szerint szólt volna nekem valamit Jankáról s az én nagy ügyemről vele. Én pedig szégyelltem volna megkérdezni.

Enyedre való visszautazásom előtt egy hetet nála töltöttem. Énokék már a rendes kerékvágásban taposták életük útját. De vidáman és szerelmesen, nagy testvéri örömömre.

Egészen az utolsó estéig nem kerített sort édesanyám ígéretének beváltására. Csak mikor lefekvés előtt kezet csókoltam neki, éreztem drága simogatását lehajtott fejemen. S csendesen, suttogva szólalt meg:

- Az Isten majd elédvezeti a Tiédet is, fiam! Bízom benne, hogy rá fogsz ismerni! Adja a Mindenható, hogy úgy legyen!...

NEGYEDIK RÉSZ

24.

Egy év mulva végére jutottunk enyedi tanulmányainknak is.

1865 nyarán ismét Vásárhelyt voltunk. Gábor csak vakációra jött: elnyerte a stipendium Bernhardinumot s ősszel külföldre indul.

Én azonban másképpen érkeztem vissza. Osztálytanítóságot kaptam a vásárhelyi kollégyomban.

Végre boldog emberré lehettem volna. Régi vágyam teljesült. A magam ura lettem, Janka állandó közelében készülhetvén a fészekrakásra. De nem voltam boldog.

Miért? Sohase tudnám elmondani, hogyan teljesedett be az elmult év folyama alatt az, aminek kétségtelen bizonyosságát értelmem már édesanyám egy év előtti búcsúszavaiban felfogta, de lázadó szívem soha nem tudta magáévá tenni.

Esztike leveleiben maradtak meg számomra a kérlelhetetlen befejezés mozzanatai. A kislány eljövetelem után is folytatta a tanulást s arra kért, hogy néha levélben számolhasson be gondolatairól vagy kérhessen további útmutatásokat. Ezekben a levelekben mindíg volt néhány sor, ami az otthoni állapotokat világította meg.

Legyen elég, ha lelkem belső viharai helyett csak ezeknek a leveleknek adatait írom ide.

November hatodikán írta Esztike, hogy Lila és Janka között ismét kitört a harc. A városon szóbeszéd indult Janka „hittagadásáról" s Bándi bácsinak kellemetlenkedni kezdtek a jóakarói. Lila ezért tesz szemrehányásokat Jankának s azt követeli, hogy ne tegye többé a lábát a katolikus templomba. Janka inkább elbujdosik a háztól, vagy meghal, de a templomról nem mond le.

November huszonötödikén kelt levelében említi Esztike, hogy Fehér Gergely levélben kérte Bándi bácsit: tehesse tiszteletét, a maga igazolására. De Lila tiltakozott, hogy a „csábító" átléphesse a küszöböt. Lássa „a világ", hogy a család ellenáll ennek a „lélekrablásnak". Janka kijelentette, hogy ezt a sérelmet csak egy módon tudja megtorolni: feleségül megy Gergelyhez.

December nyolcadikán ismét levél jött Esztikétől: Janka Madarason van, Pepi néninél. Lila oda kényszerítette, hogy ne „botránkoztathassa" tovább a várost és ne tegye tönkre apjuk becsületét.

Karácsonyi levelében azt írta Esztike, hogy titokban üzenetet kapott Jankától. Pepi néni a pártjára állott. Gergely az ő beleegyezésével Madarason járt, s arra kérte Pepi nénit: közvetítsen Bándi bácsinál és Lilánál, hogy fogadják és hallgassák meg. Ő tisztességes ember, csakhamar jó állása lesz, feleségül akarja venni Jankát, akit tiszta szívből szeret, becsül és csodál. Nem szándékszik távolról sem arra kényszeríteni, hogy miatta forma szerint is elhagyja mostani vallását és ígéri, hogy semmiféle módon nem fog okot szolgáltatni arra, hogy miatta Bándi bácsit vagy családját gáncs érhesse. Azt pedig az egyházi törvények se tiltják, hogy a református tanító leánya katolikus emberhez mehessen feleségül. Pepi néni becsületes embernek látja Gergelyt s Janka iránti érzelmeit igaznak s mélynek; hajlandó a közbenjárásra.

Január kilencedikén értesített Esztike, hogy Pepi néni elvégezte dolgát s Bándi bácsi fogadta Gergelyt. Lila nem jelent meg a beszélgetésen. Bándi bácsi nem tudott okot találni Gergely

szándéka ellen s csak azt kötötte ki, hogy biztos állása legyen. Ha Janka mindenképpen azt akarja, ő nem áll útjába az egybekelésüknek. Távozása után Lila kijelentette apjának, hogy ő ezt a házasságot soha nem veszi tudomásul s hogy Jankát hálátlan és gonosz teremtésnek tartja, aki elrúgta magától az igazi boldogságát. (Itt nagyot dobbant a szívem!) Egyébként, ha Pepi néni megbolondult, készítse csak ő el Jankát az esküvőjére, Lila a kicsiujját se hajlandó mozdítani érte s ha Janka hazajőne, ő azonnal Madarasra távozik, a birtokra. Esztike éjjel-nappal sírva könyörög neki, hogy értse meg Jankát s egyezzék bele a dologba, mert a végén még szerencsétlenség történhetik.

Január tizenhetedikén Esztikétől is, Jankától is levelet kaptam.

Janka „ígéretéhez képest" tudatott, hogy mindent meggondolt és feleségül megy Fehér Gergelyhez. Egyben arra kért, hogy ha lehetséges, bocsássak meg neki s azután felejtsem el őt, mint szeretetemre méltatlan, háládatlan lányt, aki élete végéig imádkozni fog érettem és a boldogságomért.

Esztike azt írta, hogy immár bizonyos lévén Janka döntése, tegyek valamit a Lila megpuhításáért, mert a helyzet otthon csaknem elviselhetetlen. Egyedül Áron bácsi tudná Lila mamát megbékéltetni, amit onnan gondolok, hogy Lila mama tegnap este zokogva mondta nekem: beletörődöm, hogy Janka elveszett számomra, kitépte magát a szívemből, de azt nem bírom elviselni, hogy Áron e miatt elforduljon tőlem és a házunktól s örökre azzal vádoljon, hogy nem vigyáztam Jankára... amíg ő távol volt... Én nem egészen értem ezt, de Lila mama mind csudásabb lesz s igazán féltem őt is... Áron bácsi, az Istenért, írjon neki valami jót, ha megteheti...

Csak az Isten tudja, milyen álmatlan éjszakát hánykódtam végig s hogy írtam meg a válaszokat. Jankának azt, hogy kövesse a szíve parancsát s az Isten tegye áldottá és boldoggá a döntését... és hogy amíg élek, szeretni fogom, mint legdrágább húgocskámat... és hogy akármikor, ha szüksége lenne valamiért reám, kérem és elvárom, hogy őszintén, teljes bizalommal forduljon hozzám... Lilának azt, hogy az én kedvemért fogadja vissza Jankát a szívébe és a házába s legyen rajta, hogy szépen felkészítve, békében és szeretetben távozhassék saját otthonába. Egyedül ez méltó az én Lila nénémhez, édesanyámon kívül az egyetlen nőhöz, akit gyermekkorom óta csodáló tisztelettel szeretek. Ezenkívül csak még az a kérésem van, hogy továbbra is maradhassak a családban az, aki voltam: hűséges testvér és barát.

Jankától sohase kaptam választ erre a levelemre, írásban. Nem is vártam. Nem is lett volna az, aki, ha írott szavakban még megpróbálta volna folytatni a befejezett mondatot. De biztos voltam felőle, hogy a szívében válaszolt nekem.

Lila se a saját kezével írt. Ezt is, nagyon jól, megértettem. Zárkózott, büszke lelke tiltotta, hogy kinyilvánuljon: miért is haragudott Jankára a szíve legmélyén?... S hogy egy pillanatig azt hitte: őt fogom okolni boldogtalanságomért, holott csak saját magamat okolhattam.

De a hónap végén izente Esztikétől: sohase felejti el a szavaimat s a kedvemért megbékül Jankával. Csak arra ne kényszerítsem, hogy „azt a betörőt" szívébe fogadja! Az is sok tőle, ha valahogy elszenvedi, amíg kénytelen lesz vele. Pedig, írta Esztike, mióta Gergely megkérte Janka kezét, még egyszer sem volt a háznál s amint neki az utcán mondta, nem is akar alkalmatlankodni, amíg Jankát haza nem bocsátják. Higgye el, Áron bácsi, ez a Gergely egészen jó fiú és imádja Jankát, mint valami szentet. Sze' nem tehet róla, hogy éppen őt szerette meg s arról se, hogy nem a mi hitünkön van. Én hálát adok az Istennek, hogy ebben a drága hitben születhettem s ezerszer köszönöm Áron bácsinak, hogy annyi kincsét tárta fel előttem! Szegény Janka! Bár őt is taníthatta volna valaki, idejében! De ha boldog a maga hitében, minek kárhoztassuk?

Márciusban közölte Esztike, hogy Janka hazajött. Pepi néni hozta és a maga módján összecsókolóztatta őket, Lilával... Ugyancsak Fehér Gergelyt is, annak nagy piruldozás között ajánlgatá Lila mama karjai közé, de Gergely csak kéznyujtást kapott alázatos csókja számára s Lila mama állhatatosan és hidegen „Fehér úrnak" titulálja. Na, de legalább nem fordított hátat neki s nem kergette ki a házból. Janka már ezért is hálás könnyekkel sírta tele Lila mama vállát, melyre szegény szép fejét hajtotta... Ezután kevesebbszer írhatok, Áron bácsi, mert teljes erővel nekiesünk a Janka kelengyéjének. Pepi néni is itt marad segíteni és Lila mama is kijelentette, hogy részt vesz a munkában...

Tényleg csak májusban írta meg a kislány, hogy Fehér Gergelyt kinevezték Rücsre, bírósegédnek a járásbírósághoz. Ez már szép állás és nincs többé akadálya, hogy az esküvőt megtartsák. Édesapánk azt szerette volna, hogy várják meg Áron bácsit, amíg hazajő, a Janka násznagyának. De, elég furcsán, Pepi néni és Lila mama egyszerre rákiáltottak szegény jó lelkem édesapámra, hogy nincs annak semmi értelme s jobb, ha Jankáék Rücsön lesznek, mire Áron bácsi visszajő hozzánk. Azt hittem, Jankának rosszul esik ez s már én is kérlelni akartam, hogy: de csak várják meg Áron bácsit az esküvővel, úgy lesz szép! Janka azonban helyeselte az asszonyi szót és azt mondta, minél előbb, annál jobb... De, bocsásson meg, Áron bácsi, talán nem is kellett volna ezt ideírnom... Csak fecsegek és lopom a drága idejét... Ilyen ostoba vagyok én, látja!

Amint Esztike néhány nappal később megírta, Janka esküvője június 21-én történt meg. A családi háznál eskette össze az ifjú párt Péterfi nagytiszteletű úr. Az ebédre meghívták a plébános urat is, Gergely kedvéért s ő mondta az első felköszöntőt. De az Istenre kérem, Áron bácsi, soha senkinek el ne árulja, amit most megírok. Meg kell írjam Áron bácsinak, nem volna nyugtom, ha meg nem írnám. Az történt azután, - amint Janka nekem előre megvallotta búcsúéjszakánkon (amikor sokat sírtunk és megesküdtünk egymásnak, hogy szerető hű testvérek maradunk s egymást ölelve aludtunk el) - hogy mikor az új házasok esti szürkületkor szép kis kocsijukon elrobogtak, Rücsre igyekezvén, előbb bizony egy kicsit megálltak a plébánia közelében s besurrantak a templom sekrestyéjébe, ahol a tisztelendő úr is összeeskette őket. Én megértem, Áron bácsi, hogy e nélkül Gergely sohase lett volna boldog Jankával és Janka sohase lett volna nyugodt Gergely mellett... Hiszem, hogy Áron bácsi is megérti őket... De más senki a világon s ha főleg Lila mama tudta volna, hova indulnak, szemének villámával inkább agyonsujtotta volna őket... Boldog vagyok, Áron bácsi, hogy közös titkot őrzünk a sírig!...

A levelet Gábor jelenlétében olvastam el, mert együtt készültünk a vizsgákra az én szobámban. Elváltozhatott az arcom, mert ahogy rátekintettem, döbbenést láttam a szemében. Odanyujtottam neki a levelet. Elolvasta, szó nélkül visszaadta. Én se szóltam mást, csak ezt:

- Folytassuk a tanulást...

Másnap már hajnalban kimentem a Bükkös laposára és késő estig távol maradtam minden emberi arctól és szótól. Gyönyörű lombok takarták be sebemet s csodálatos aranynapsugár szárítgatta könnyeimet. Nem volt semmiféle határozott gondolatom, tudatos érzésem. Ha sírtam is, csak úgy gépiesen történt. Csak valami homályos sejtelem ködlött bennem, hogy a vérem cseppenkint elfolyik és halott leszek. Bizonyosan kitüntetéssel fogok vizsgázni, professzoraim szépen búcsúztatnak el az Alma matertől, hazamegyek, megkezdem az „életet" - s az emberek nem fogják tudni, hogy mindezt csak egy hulla mímeli... De az effélék inkább amolyan futó rezdületek voltak csak zsibbadt öntudatom peremén...

Hazafelé menet, szép holdvilágon, a Kápolnadomb egyik padján megpillantottam Gábort. Szó nélkül odaléptem s leültem melléje.

Megéreztem, hogy értem aggódott, engem várt.

De se én, se ő nem szóltunk egyetlen szót se.

Gábor a holdat nézte, én a földet.

Talán órákig tartott, amíg meghallottam a szavát:

- Hát akkor tán mehetünk...

S elindultunk a kollégyom felé.

Most pedig itt vagyok a Bándi-házban s csodálkozom. Csodálatom tárgya egy könyvtár, melynek üveges tékái a padlótól a mennyezetig takarják Janka volt szobájának összes falait. De még jobban csodálom Esztikét, aki lelkesedve magyarázza, hogy melyik szekrényben miféle szakba tartozó munkák sorakoznak. Papokat, tanítókat érdeklő könyvek túlnyomó többségben, de a magyar irodalom legértékesebb alkotásai is együtt vannak. Bándi bácsi egyik szép terve valósult meg itt: kölcsönkönyvtár a papok és tanítók önművelésére. Jórészét összekéregette, Toldalagi gróf például egy egész szekrényre való szépirodalmi könyvet ajándékozott s a nagy Mikó Imrének is van itt becses és számos adománya; néhány esperes és lelkész szintén átadta a közcélra a maga könyveit. A jövőre azonban tagdíjakból fog gyarapodni a könyvtár s már eddig több mint száz lelkész és tanító lépett be az egyesülésbe.

Szeptemberben fog kezdődni a kikölcsönzés, jelentette Esztike. Addig valamennyi könyv számozva lesz s szerzője és címe szerint külön naplóba vezetve. Mutatja is a két nagy, bekötött, megvonalozott naplót, melyekben már egy csomó könyv szerzője és címe sorakozik, igen szép kerek betűkkel írva, áhítatos kézről téve tanúságot.

- Te írtad? - kérdem álmélkodva.

Boldogan kacag s int a fejével. Furcsa tatár-szemei kéken sugároznak a büszkeségtől s arca lángbaborul.

- Én!... És mind én fogom beírni a többit is... és amiket majd ezután veszünk a tagdíjakból... S egyáltalában, Áron bácsi, tessék szíves tudomásul venni, hogy én vagyok a könyvtáros, édesapám bizalmából... Én fogom kiadni és bevenni a kívánt könyveket, ellenőrizni a pontos beszolgáltatást és egyszóval mindent én fogok csinálni, amire szükség lesz... Áron bácsi, mennyi szépet fogok olvasni, tanulni!... Jaj, be boldog vagyok!...

Megperdült a sarkán s forgott, táncolt, ujjongott a gyönyörűségtől.

Én csak a szájamat tátottam, leesett állal. Ez Eszti?... A puha kis cica, az engedelmes, hangtalan árnyék? S a könyvekért lángol, a tanulásért? Hirtelen éles fájdalom nyilallott át a mellemen. Hogy is láthattam volna meg eddig a holdat, a ragyogó nap fényében? De a nap lement... a hold is világíthat már!

Igaz, már az én tanításom alatt bontakozott Esztike rejtett lelke és már az is elég csoda volt, ahogy szomjasan felitta, amit tőlem hallott... De a Janka esete ezt mégis indokolta s ahogy én tanítottam, az gyermekhez volt szabva inkább, mint felnőtthöz...

De most Esztike magáért a tudásért áhítozik, önállóan akar járni a szellem félelmes, szakadékokkal tele világában... s ez új Esztike, ismeretlen, titokzatos lény...

- Ej-ej! - mondom végre neki, magamhoztérve, hogy bosszantsam kicsit - nagy hamis vagy te, kicsi Eszti! A könyveket dícséred, de biztosan azokra gondolsz, akik kölcsönözni jőnek majd. A fiataljára, persze... akik a könyvtárosra kíváncsibbak, mint a könyvre... Megjósolom neked, hogy rövid ideig leszel könyvtáros... Téged, magadat fog valaki kölcsönvenni és aztán soha vissza nem szolgáltatni... No-nó, mi lelt?

A táncoló lábacskák földbe gyökereztek, az arcocska sápadt lett s a kedves szemek kék tava kicsordult...

- Miért... csúfolkodik... Áron bácsi? - hüppögte, kötényével törölve szemeit. - De igaza van!... egy ilyen ostoba lány... akar tanulni, olvasni... tudós férfiaknak való... könyveket... Megérdemeltem, Áron bácsi! Elhittem magam... köszönöm, hogy megintett!

- Te, Eszti! - kiáltottam rá, karommal a vállamhoz húzva. - Mindjárt megverlek, ha nem érted a tréfát! Hát azt hiszed rólam, hogy bántani akartalak? Hiszen te vagy most már a nagylány a háznál. Csak természetes, hogy...

Feje ott feküdt a vállamon, egy pillanatig. S lenyelve könnyeit, tördelte:

- Nem... megyek... férjhez... nem akarok... nekem nem kell senki... S én se...

Ezzel a kis bolond kitépte magát a karomból s elfutott, hangosan zokogva.

Lila éppen jött s nagy szemeket meresztett reám. Bocsánatkérő szavakkal magyaráztam, hogy akaratom ellenére megbántottam a gyermeket, nagyon sajnálom. Lila megkérdezte, mit mondtam neki? Ismételtem, egy kicsit már bosszankodva, hogy vallat.

- Mióta Janka elment, érzékenyebb ez a kicsi - bólintott Lila, komolyan nézve reám. - S te is férfi vagy, Áron, - emelte fel a hangját - éppen olyan ostoba, mint a többi...

Meglegyintette az arcomat, megfordult s kiment.

Hiába, gondoltam fejcsóválva, a Janka távozása mindnyájukat megviselte, csupa seb a lelkük, minden érintésre fáj... Na, nem csodálom... hiszen magam is kicsit bolond vagyok: úgy érzem, megsértettek...

Esztit azonban nem volt nehéz kiengesztelni. Miután ajánlkoztam, hogy szívesen nézem majd át a könyvtárat s adok neki tanácsot: mit olvasson és milyen rendben, a kislány megint felderült. Lilának is láthatólag tetszett, hogy helyrehoztam a bántalmat. De egyáltalán nem tartotta szükségesnek, hogy a férfivoltomon ejtett sértést visszavonja.

Bándi bácsiról sugárzott a megkönnyebbülés, hogy a Janka miatti viharok véget értek. Élvezte a békét, a csendet. S megújult erővel vetette magát megszámlálhatatlan teendőibe, amikkel a közbizalom szemérmetlen zsarolással tovább és tovább halmozta el.

Gábor csak egy napig volt Vásárhelyt, sietett haza, hogy a külföldi útra felkészülhessen. Elsősorban testileg, mert olyan sovány lett, mint egy kóbor kutya. Pepi néni azonban bizonyára felhízlalja őszig. Ő sürgette a fiát azért is, hogy temérdek varrnivalója lesz rá. S mindenekfelett, hogy minél többet legyen velük, mielőtt elindul abba a fene idegenségbe.

Bándiék mindenről beszéltek, csak Jankáról nem. Megéreztem, hogy miattam. Én mindíg azt hittem, hogy érzelmeim titokban maradtak előttük. Szamár voltam. De Gábor, szokása szerint, nem tisztelte az efféle gyöngédkedéseket s vacsoránál megkérdezte, hogy Jankáékról mi hír van?

A válaszra, hogy mindeddig nem adtak magukról életjelt, természetesen nem takarékoskodott a vigyorgással.

Azt még május végén megtudtam, hogy Énokéknál fiú született.

Vásárhelyről való hazatérésem után, a gerlédi hetek alatt kicsit fájó szívvel gyönyörködtem öcsém apai büszkeségében. Juliska hatalmas anyává nőtt. Mikor a gyermeket ott tartotta dagadó barna mellén, arra gondoltam, hogy az éltető Természet szobrát kellene megmintázni róla. Egész testéből sugárzott a komoly, hűségesen és bőséggel áradó őserő. De a fiúcska is olyan vad kötelességteljesítéssel szopott, hogy szinte elrémítő volt látni. Ha valami nyavalyás városi fehérnép lenne az anyja, egy hét alatt halálra szívná. Juliska azonban csak sejtelmesen mosolygott, mintha azt akarná jelezni, hogy az ő gazdag keblét nemcsak egy ilyen mohó élet számára rendelte a Teremtő.

A fiúcskát egyik vasárnap, istentisztelet után, a templomban keresztelte meg tiszteletesünk s én a keresztapai méltóságot nyertem el. A kisded neve természetesen Áron lett. Szegény Rozáli tartotta karjában, mint keresztanya s nagy örömre elég józannak és csendesnek mutatkozott. Nem úgy a kicsi Áron! Ő a szertartás első pillanatától fogva versenyre kelt a prédikátorral s kiveresedve igyekezett túlbömbölni annak legbaritonabb szólamait. A szent tanításból mindenesetre igen keveset jegyezhettünk meg.

Édesanyám boldog nagyanya lett: átszellemült mosolygásával őrizte a kicsi álmát s mivel Juliska igazi falusi módon állandóan dolgozott a ház körül, édesanyám vette magára a fiúcska tisztántartási gondjait.

- Nézd csak, Áron! - mutatta nekem napjában tízszer is - édesapátok jött vissza benne közénk! Szakasztott olyan lesz, meglátod!

Ezt erősítette egyébként Szamócza bácsi is, akihez kérésére, a keresztelő után el kellett vinni Áronkát. Az öreg valahova a sarokba nézve, bólogatott:

- Tisztára Ernyei Mihály, tisztára!

Ha én nem is láttam olyan bizonyosan a nagy hasonlóságot, elfogadtam ezt az állítást, ami Szamócza bácsinak rendkívül nagy örömet okozott.

Egész házunk Áronka körül forgott, mindenki őt udvarolta. A Hódító fenséges közönnyel fogadta ezt s a maga kénye-kedve szerint mosolygott vagy üvöltött.

Legnagyobb diadalának véletlenül lettem tanúja.

A kiskertre nyíló egyik ablak közelében szundikáltam, könyvvel kezemben a rekkenő délutáni forróságban. Áronka bölcsőjét kivitték egy bokor árnyékába s ott szuszogott kicsattanó pofácskákkal. Ha fel-felrezzentem, egyenesen odaláthattam hozzá.

Egyszer csak serkenek, hogy valami tappog a bölcső felé. Megijedtem, hogy kutya vagy bornyú. De mielőtt kiálthattam volna, szerencsére megpillantottam az öreg Turzai Gergely bát, aki óvakodva, ide-oda pislantva közeledett. Némán húzódtam a függöny mögé s onnan lestem a vén tökfejűt, aki máig se akarja tudomásul venni lánya házasságát s ha a többi cseléd „a kicsi tekintetes asszonyról” beszél, morogva káromkodik. Mindíg elkerüli Juliskát, nem tudja neki megbocsátani, hogy szemérmetlenül feltolta magát az urak közé s nem elégedett meg az alázatos szerető hozzáillő, természetes és ősi szerepével.

De most térdeire ereszkedett unokája mellett s busa fejét a bölcsőbe dugva, gyönyörködött benne. A kicsi elsikkantotta magát, biztosan felijedt s megrémült a bozontos óriáspofától.

Gergely bá visszakapta a fejét s engesztelve cuppogott:

- Nagyapád, nó! Ne ríjj, csak nagyapó!

Áronka méltóztatott elmosolyodni s Gergely bá ingujjába törölte kicsorduló boldog könnyeit.

Vigyorogva, szemeit dörzsölve lopakodott el az istálló felé, abban a meggyőződésben, hogy senki sem kapta rajta ezen a következetlenségen.

Egyszer, alkonyati sétám rendjén meglátogattam Rozálit. Jóska valahol a tag végében dolgozott. Szegény néném rossz állapotban kuporgott az egyik ajtó mögött s a konyhakést szorongatta a markában.

Nem lehetetlen, hogy veszélyben forogtam, mert a keze felemelkedett, ahogy beléptem. De azonnal ki is ejtette a kést, delíriumos szeme enyhülten csukódott le s rekedten lihegte:

- Azt hittem, Imre jő!

- Dehogy, Rozáli! Én vagyok... Hozzád jöttem, hogy lássalak s beszélgessünk. És különben is, még nincs sötét...

- Te, Áron, ne mondd, hogy nincs sötét. Mostanában nem kell neki sötétség. Már háromszor is láttam, fényes nappal, a kamrába surranni. Onnan huhogott... És tudod mivel ijeszt? Hogy hiába ügyelek Jóskára... nemsokára vége neki! De megölöm én, mielőtt Jóskának bajt tehetne!

- Tán beteg Jóska?

- Dehogy beteg... Semmi baja neki... De Imre el akarja pusztítani. A multkor is beszakasztotta alatta a pityókavermet. De csak a bokája ficamodott ki, hálistennek! Hanem most már pálinkát iszom én, te Áron, abban több a bátorság, mint a borban s elvágom a nyakát Imrének...

Elrémülve meredtem rá. Pálinkát iszik már! Szerencsétlen Rozáli!...

Ő kacsintva suttogta:

- Ravasz vagyok én, te! Eddig is csak azért menekült Imre, mert a hiúlajtorján fene gyorsan tud felszaladni előlem s egy-kettőre a kéményben van, onnan huhog... De most, most kitaláltam. Csak el ne áruld, még álmodba se! Hájjal kentem meg a lajtorja fokait... El fog csúszni, visszaesik, én akkor rá, neki a torkának... huss!...

Sokáig tartott, míg elterelhettem figyelmét Imréről s rávettem, hogy üljön mellém a kanapéra beszélgetni. Régi, gyermeki emlékeket idéztem fel, mikor még Imre nem tört közénk... Tetszett neki, kacagott:

- Gyönyörű lány voltam, ugye, Áron?

- A legszebb, nemcsak Gerléden, de az egész vármegyében, néném!

- Úgy-úgy! - helyeselt. Aztán hirtelen azt kérdezte: - Dávid, hogy van? Hány gyermekük is van Lilával?

Minthogy hamarjában nem feleltem, megrázkódott, elsimította a haját homlokáról s a tiszta öntudat felvillanásában könnyekre fakadva tördelte:

- Tudom... tudom... Ez csak álom... Álmomban gyakran látom őket... Dávid kicsit őszül... s Lila elhízott... sok gyermeket szült... egy... kettő... három... öt... tán kilenc is nyüzsög körülötte... Vajon él még Dávid valahol?

- Lila tud valamit róla - válaszoltam. - Egyszer mondta, hogy majd később, talán... Ha külföldre mehetek, utánajárok... S ha él, ráveszem, hogy jöjjön haza... Kegyelmet kérünk neki a császártól... azt mondják, sokan kaptak már...

- Istenem, be jó volna! - sóhajtott Rozáli. - Ha Dávid itthon lenne, Imre soha többet nem huhogna, nem fenyegetőzne. Mert Dávidtól erősen tartott mindíg. Csakis előtte szégyellte magát... Dávid ki is verte volna kezéből a kártyát, ha Imre meg nem bilincselteti...

- De Rozáli! - simogattam, látva, hogy ismét elborul az elméje - Dávidot nem Imre... Imre ártatlan volt ebben...

- Én is azt hittem... akkor!... De később ő maga huhogta be a kéményen, hogy Dávidot ő árulta el s édesapánkat ő lökte a sírba... Gyilkos!... Gyilkos!...

Szerencsére Jóska is megjött, éppen ekkor s ketten valahogy lefogtuk, lecsendesítettük Rozálit. Ahogy az ágyra fektettük, el is szunnyadt.

Ezt a Jóskát is nagyon sajnáltam. Alaposan ráfizetett Rozálira, szegény feje. De már megszokta, mondogatta nekem. Legjobb magára hagyni, most már nem megy el a háztól s minél többet iszik, annál kevésbbé.

- Gyógyítani kellene! Én már rég mondom! Csak tudnám, hol s hogy?

Jóska tehetetlenül legyintett.

- Nem lehet innen kimozdítani. Itt mégis a legjobb neki. S ha még két esztendőt kihúzhatnánk, Pókait holttá lehet nyilváníttatni. Akkor megesküdhetnénk s hiszem, hogy azzal Rozálit meggyógyíthatnám.

Hazafelé azon háborogtam, miért nem mentem orvosi pályára? Talán akkor Rozálin is tudnék segíteni!

Vagy miért nem dobta ki a Maros valahol Imre hulláját, hogy összeesküdhetnének Jóskával? De Imréről soha semmi hír többé nem kelt. Talán elbujdosott s valahol külföldön hányódik, vagy álnév alatt Magyarországon? Minden lehetséges. De az az egy bizonyos, hogy ránk nézve meghalt. A törvény szigora mégis, még két hosszú esztendőre kényszeríti Rozálit, hogy a nevét viselje s közben elpusztítsa saját magát!

25.

Szeptember elején indult Gábor Utrechtbe.

Kolozsvárig együtt utaztunk, mert ott volt megtörténendő, az egyházkerületi közgyűlés színe előtt, pappá szentelésünk. A gyönyörű szertartás a Farkas-utcai öreg templomban folyt le. Ősz püspökünk, Bodola Sámuel, tartott szentelési beszédet s feladta nekünk az Úr vacsoráját. A remek arany-klenódiumok között volt egy régi fapohár is. Erre mutatva, mondá nekünk a püspök, szép próféta-fejének hosszú fehér fürtjeit megrázva:

- Régebb voltak fapoharak és aranypapok... Ma vannak aranypoharak s fapapok!... De ti tűzben próbált arany legyetek!...

Gábortól búcsút véve, ő elindult nagy útjára, én pedig visszatértem Vásárhelyre s megkezdtem osztálytanítói munkámat. Az első, második, negyedik és ötödik gimnáziális osztályokban kellett magyar nyelvet, történelmet és számtant tanítanom. Mindíg szerettem a tanítást és a gyermekeket. Ez volt a titka nevelői sikeremnek. Teljesen szakítottam a magoltatással, pálcával, éheztetéssel, bezárással. Arra törekedtem, hogy, a fiúk szeressék meg a tantárgyakat s érdeklődésből, vonzalomból tanulják meg a leckéket. A fegyelemtartást becsületükre való hivatkozással, tisztán erkölcsi alapon igyekeztem biztosítani, hogy a rendetlent, lustát, csalót, garázdát saját maguk tegyék lehetetlenné kicsiny társadalmukban. A tanítást, még a számtanban is szemléletessé próbáltam tenni, olyan példákat adva, melyekhez valami érdekesség fűződött. A magyar órákon sok verset olvastunk és tanultunk. Az írókról életük jellemző eseteit mindíg elmeséltem nekik. Természetesen a történelemórák voltak kedvenceim s a fiúk is ezeken figyeltek és tanultak leglelkesebben.

Voltaképpen az osztálytanítónak hagyományosan előírt módon kellett tanítania s a pedagogarcha szigorúan ellenőrizte, hogy a professzorátus által megszabott anyagot megtanítsa és elvégezze, azonkívül pedig ne egyénieskedjék. Nekem nagy szerencsém volt Szabó Samu bátyámmal, aki ekkor pedagogarcha lévén, megértette és nem korlátozta azokat a kísérleteimet, melyekkel a történelemtanításban próbálkoztam. Csak azt kötötte ki, hogy a gyermekek tudják az osztályvizsgálatra előírt anyagot, ami főleg királyokból, évszámokból, csatákból és törvényekből állott.

Én tehát megígértem a fiúknak, hogy ha ezeket becsületesen bevágják, mesélni fogok nekik olyan történelmet, ami nincs benne a tankönyvben.

Tulajdonképpen magam is inkább csak sejtettem, éreztem azt, hogy mit akarok. Azt, hogy a történelem ne tantárgy és lecke legyen s a jelen ne váljon el a multtól, mint lezárt és idegen világtól. Hogy a tanulók úgy éljenek benne a történelemben, mint a saját jelenlegi életük előzményeiben, melyekkel jövőjük minden változása és lehetősége elválaszthatatlanul összefügg.

Ma talán úgy mondanám, hogy tudatossá akartam tenni bennük a magyar sorsot, a magyar természetben és lélekben örökre meghatározott nemzeti és emberi hivatást. Akkor azonban csak az a törekvés élt bennem, hogy megmutassam nekik: egész történelmünk tragikus küzdelem azért, hogy a saját hangunkat szólhassuk Európában s a nemzet igazi hősei azok, akik ezért küzdöttek és igen sokszor ezért buktak el.

Természetes, hogy tanításom a közelmult nagy eseményeire épült.

Egy délután kivittem a fiúkat a Postarétre s ott, a tragédia színhelyén mondtam el nekik, hogy milyen körülmények közt született meg bennem az elhatározás: históríkus leszek. Az emlékezés súlya alatt magam is megrendültem s a fiúk is, jól láttam, soha el nem felejthető leckét zártak szívükbe. Sokan könnyekre fakadtak, sokan sápadtan, száraz torokkal nyelték megindulásukat s kikerekedett szemekkel meredtek a bitófák helyére, ahogy azokat botom végével megjelöltem. Ebből a felidézett jelenetből göngyölítettem eléjük, visszafelé, a szabadságharc történetét és előzményeit, majd máskor is, ehhez kapcsolva, próbáltam szemléltetni előttük a nemzet régebbi harcait, a különös, fájdalmas és magasztos magyar sorsot.

A vizsgára csak az előírt leckét követeltem tőlük, ezeket a személyes tanításokat soha nem is kérdeztem ki. Mégis, az a szorgalom, amellyel becsületesen bevágták a kötelező adatokat, csakhogy újabb részleteket hallhassanak tőlem, bizonyossá tette előttem, hogy soha, egy szót sem fognak elfelejteni abból, amit a tankönyvön kívül mondtam nekik.

A fiúk bizony nem voltak egyformák semmi tekintetben s ezért maga a vizsgálati eredmény, amit felmutathattam velük, körülbelül csak olyan volt, mint átlagosan szokott lenni. Mégis kellett lennie valaminek, ami osztályaim magatartásában előnyösen különbözött a hagyományostól, mert Szabó Samu és más professzorok is azt a hírt terjesztették el rólam a városon, hogy született pedagógus vagyok, kiváló tanító, akiből okvetlenül professzort kell kinöveszteni. Ennek, többek közt, az lett a következménye, hogy néhány előkelő család felkért gimnázista fiainak privát-tanítására s a második évben szépen kezdtek gyűlni a „sárga csikók”, Bándi bácsi titkos asztalfiókjában, hogy majd külföldi akadémiára röpítsenek.

Így kerültem be a gazdag és művelt Kövendi városi tanácsos házába is, akinek Józsi fiát kellett tanítanom, de nem a rendes osztálybeli tárgyakra, amikben ez a tizenhétéves fiú amúgyis kitűnő volt, hanem német és francia nyelvre s világtörténelemre. Mert Józsiból közéleti embert, politikust akart nevelni az apja.

Közben azonban nagy dolgok történtek éppen a közélet arénájában. Alig néhány héttel azután, hogy megkezdtem osztálytanítóságomat, megbukott a Schmerling kormány Bécsben. Magyarországon még a legkisebb fűszál is felemelte erre hervadásnak indult lándzsáját s a föld minden rögöcskéje megkönnyebbülve sóhajtott fel, mintha nem a tél, hanem a tavasz közeledne. Az emberek boldog lélekzete viharos szeleket kavart a magyar levegőben. De Deák Ferenc őrködött felette, hogy bolond orkánná ne váljon. Az osztrák hatalomra rossz idők jártak, a vérmes hazafiak tehát arról kezdtek álmodozni, hogy tüstént folytatni lehet ott, ahol negyvenkilencben, a muszka miatt, abbahagytuk. Vagyis, hogy Bécs ellen mehetünk, fegyverrel...

Deák Ferenc tekintetes úr azonban másként gondolta, egészen mást akart. Szerinte vér nélkül kell a magyar igazságnak győznie. S így nem mi mentünk Bécsbe, hanem Ferenc József császár jött le Pestre. Mindenki tudta, hogy békülni jön! Igaz, egyelőre csak Magyarországgal.

Erdély sorsa még bizonytalan. A bécsiek hallani sem akartak az únió elismeréséről. A szebeni országgyűlés még áll!

- De csakhogy egyszer elkezdődjék! - kiáltotta Bándi bácsi, mikor lihegve hozta meg a hírt a császár pesti fogadtatásáról. - Ha egyszer elkezdődött odaát, folytatódni fog itt is! - S ez volt a véleménye Kövendi tanácsosnak, a professzoroknak s minden komoly férfinak Vásárhelyt.

Éppen vasárnapi ebédre voltam akkor hivatalos Bándiékhoz. Lilával és Esztikével vártuk az öreg urat, a terített asztal mellett s csodáltuk, hogy késik. De hát ezért késett, ezt a nagy hírt tárgyalták templomozás utántól fogva a cinteremben s később a piacon, ahová mindenki összeszaladt.

Örvendeztünk rajta hát mi is. Lila is elfeledkezett a késés miatti neheztelésről. De nemcsak erről feledkezett meg, hanem, csodálatosan, mintha mindnyájunkról s magáról az ebédről is elfelejtkezett volna! Szórakozottan, messze néző szemekkel ült a helyén, csak gépiesen evett egy-két falatot s néha pirosság futott át vértelen, sovány arcán.

Bándi bácsi suttogóra fogta a szavait s szemével titkon intett nekünk. Megértettem. Esztike is megértően pillantott nénjére s reám. A mult emlékei borultak szegény Lilára! Hogy fájhat neki a közeledő békés, szabad világ, neki, akinek mindenét elragadta a sötét elnyomatás vihara!

Ebéd után is úgy állt fel az asztaltól, mint egy álomjáró. Kiszédelgett a tornácra. Végre is én mentem utána, melléje ültem a padra, gyöngéden átfogtam a vállait s fakón csillanó haját cirógattam. Szólni nem szóltam. Mit is szólhattam volna? S éreztem, vigasztalóbb is neki így...

Lassan felém fordította arcát s a szemembe nézett.

- A császár... Pesten van, Áron! - suttogta remegő ajakkal.

Bólintottam.

- Ha tudtam volna! - sóhajtotta s hervadt kebele megrázkódott. - Bécsbe sohase juthattam el, tudod... De Pestre... Pestre talán... Mit gondolsz, Áron: vajjon a gróf... a gróf... elkísérte oda a császárt?...

- Ki tudja, mi történt azóta? - hebegtem meglepetten... Ki tudja, mellette van-e még most is? Én nem...

Hirtelen szájamra tapasztotta hideg madárkezét:

- Ne mondd!... Én tudom, hogy ott van... Ott kell legyen!... Talán... talán... várta is, hogy én... Megláthattam volna, Áron!...

Csodálkozva, kérdően, zavartan néztem vissza rá, s az ő szeme is szürkén elzavarodott:

- Tudom, tudom! - vonaglott a szája. - Bolond vagyok, Áron!... Felejtsd el ezt... Felejtsd el, kérlek. De ugye, te is emlékszel... hogy akkor... elég csinos voltam... és tetszettem neki?... Ugye?...

Felpattant s mint a forgószél, rohant be szobájába. A zár nagy csattanással vágta el a különös jelenetet.

Az események hömpölyögve torlódtak egymásra...

Igaza lett a reménykedő erdélyieknek, Deák Ferenc nem állt meg a Királyhágónál a maga gondolataival és követeléseivel. A császár feloszlatta a szebeni országgyűlést s nyomban újat hívott össze, éspedig Kolozsvárra s már november 20-ára. A hátralevő néhány hét alatt semmi egyebet nem csináltunk, nem ettünk, nem ittunk, nem is álmodtunk, hanem kizárólag csak képviselőválasztást.

És ekkor Janka is berobogott Rücsről. Jankát mondom, mert nekem csak ő számított, de persze Gergellyel jött.

A férjet szerencsére alig láttuk. Hivatalos minőségében jött, a választás levezetésére vonatkozó utasításokért s egész nap a Székházban forgolódott. Csak este voltunk együtt, a vacsoránál. Meghízott Gergely, a feje ragyogott, mint a fekete kugligolyó s szerfelett büszkén beszélt roppant fontosságú alkotmányos megbizatásáról. De ha Jankára pillantott, a szeme alázatos kutyáévá szelidült. A vak is láthatta, hogy papucs alatt szuszog. De azt is, hogy nem bánja a nyomorult! Még jó, hogy a szája nem harsogta felénk rabszolgaságának tökéletes édességét és boldogságát, ami úgyis minden porcikájából sugárzott.

De meg kell adnom, tisztességesen viselte magát s még csak nem is ült Janka mellé, amíg ott voltam. Esztike mellé ült s neki magyarázta a politika nagy fordulatát.

Én Janka oldalához kerültem a vacsorázó asztalnál. Janka izzó lelkesültséggel beszélt a politikáról. A rücsi kerület úgy tűnt fel szavaiban, mint az ő külön királysága, melynek magatartása a küszöbönálló választással eldönti a világ sorsát. Megtudtam, hogy a kerület minden úri magyar szavazójánál ebédelt, vacsorált, szavalt, táncolt, agitált, korholt, lelkesített, tétetett ígéretet, sőt esküt is, ha kellett. Mert sok ott a román választó is, aztán a magyarok egy része lusta vagy gyáva... De a győzelem biztos, Rücs kemény negyvennyolcas magyar képviselőt küld Kolozsvárra...

Szótlanul hallgattam őt s tűnődve néztem...

És közben, hála Istennek, feloldódott a zavarom, elfogultságom. Lassanként megnyugtató közönyösséget éreztem a mellemben.

Janka gyönyörű asszony lett, az biztos. Kitelt alakja azt a látszatot kelti, mintha még meg is nőtt volna. Önkénytelenül elmosolyodtam. Gergely villant meg a szemem előtt: fekete kutya, amint úrnőjére ugrál, hogy nyelvével elérje a kezét...

Aranyhaját csipkés, gyöngyös főkötő alá szorította Janka s ez nagy méltóságot ad büszkén feltartott fejének. A szeme... igen, a szeme, az most is égszínű tiszta kék, de nem rajongó többé, se nem ábrándos... Éva tudása néz belőle a világra, a titok halála után.

Gyönyörű, kinyílt virág Janka, öntudatos, parancsoló, magával betelt asszonyvirág, hála Istennek!... Igen, hála Istennek! Az én Jankám nincs itt, az én Jankám örökre elszállt a csillagokba, amiknek titka, annyira érdekelte volt... Ez a szép asszony itt mellettem nagyon érdekes látvány és szapora, lelkes beszéde igazán figyelemreméltó...

Bándi bácsi fenntartásnélküli, teljes, megbékült apai szeretettel gyönyörködik benne. Bizonyosan az álmait csodálja Jankában, a saját, soha ki nem bomlott férfiálmainak asszonyi megvalósulását... örök szerelmét, Jeanne d'Arcot.

Lila, ahogy ott ült, húgaival szemben, rejtély nekem. Az bizonyos, hogy Janka hitehagyása, szerelme, férjhezmenetele felkavarta Lila megfagyott lelkét, széttépte a halálos csendet, melyet hosszú évek önkínzó fegyelmével parancsolt szívére. Lilát én most kevésbé értem, mint valaha. A gróf árnyéka is hogyan, miért vetődött kriptájának jégvirágos ablakára? S tekintetében, ahogy Jankát hallgatja, miféle ellentétes érzések titkos villámai lobbannak meg?... Keserű szeretet ez, mindenkép!

Esztike boldog, majd felolvad, a csodáló, édes örömben, hogy Jankát itt láthatja, hallhatja. Vacsora után hozzá is rohan, kacagva, ujjongva öleli, csókolja... S aztán csacskán eldicsekszik neki, hogy mennyit tanul, olvas ő, Áron bácsi jóvoltából, Áron bácsi tanácsa szerint, Áron bácsi magyarázataiból értve meg a dolgokat, Áron bácsi, Áron bácsi, Áron bácsi...

Janka szívből bugyborékoló kacagással öleli keblére a „kicsit”, csókolgatja s a feje fölött rám tekint, szemének mindent átsugárzó vidám kék nevetésével...

Lángoló homlokkal fordulok el. Haragszom Esztire. Szépen vizsgázik ez a kis szamár, a „nagy dolgokból”, gondolom dühösen s haláig üldöz Janka édes-gúnyos kacagása... Vagy talán csak én hallom gúnyosnak?... Az ágyban fekve, később, úgy rémlik nekem: könny volt a mosolyában...

A képviselőválasztások mámoros hetei elmúltak. De Erdély levegőjét teljesen megváltoztatták. Sűrű, forró, izgalmas maradt, mintha a sok felszabadított szónoklat, a megválasztott követeket ünneplő fáklyásmenetek füstje, a szilaj nóták melódiái és a lángoló Jankák parfümje ott maradt volna felettünk és körülöttünk, elfújhatatlanul bármi hideg szélnek. A győzelem, minden reménységen felül, óriási volt. Százhatvanhat, az únió elismerését követelő magyar képviselő jött be az országgyűlésbe, harminc szásszal és huszonkilenc oláhval szemben...

Szabó Samu bátyám, aki mindenről szeretett statisztikát csinálni, később mondta nekem, hogy erre az őszi választási harcra következő nyáron született Vásárhelyt és máshol is, ahol számba vehette, a legtöbb fiúgyermek, az utolsó tizenöt év alatt. Ezek valamennyien a hazafiúi és honleányi lelkesedés tüzéből keltek életre. Samu bátyám megfigyelése szerint ez kizárólag az anyák érdeme volt, akik a magyar képviselők többségét szent elhatározással akarták biztosítani a távoli jövendőre is. Annyi kétségtelen, ezt magam is megállapítottam, hogy a választások ideje alatt a hölgyek extázisban lángoltak és a sok keserű csalódásban kifáradt, kételkedő, óvatoskodó, közönyre hajló férfiakat ők rázták fel, gyujtogatták és kergették harcba. Csakugyan, volt valami titkos, asszonyias összeesküvés köztük, ami nem megbeszélések útján, hanem ösztönösen, ragályszerűen, villámgyorsan terjedt szét Erdélyben. Valódi „futótűzként”. És valamennyien csodamódon megszépültek tőle. Annyi szép nőt, olyan pompás magyar köntösökben sohase láttam még Vásárhelyt, mint akkor. Persze a muzsika, tánc, dinom-dánom is tetőfokát érte el. Mindebből reálisan lehet következtetni a szerelem felvirágzására is, akár a Szabó Samu bátyám indokolásával, akár attól függetlenül. Tény, hogy Janka is hozzájárult az elmélet igazolásához, mert elsőszülött fia, ifjabb Gergely, szintén a következő júniusban rikkantott bele először a világba. S bár Juliska nem vett részt a politikában és Énokot sem kellett különösebben tettekre sarkallni, náluk is júliusban jelent meg a második fiú, az ifjabb Énok.

Az én számomra, hogy már magamat se vonjam ki a szabály alól, ilyen messzemenő következményekkel, fájdalom, nem járhatott a honleányok lelkesedése, azonban... azonban... Elvégre az igazat kell megírnom ezeken a lapokon s be kell vallanom, hogy közel járt hozzám is a tüzes forgószél tölcsére s szinte-szinte el is nyelt.

Légeni Katinkával a tanácsosék házánál ismerkedtem meg. A Kövendi-ház egyike volt Vásárhely társasági központjainak. Tágas, gazdagon berendezett, vendégszerető otthon, melyben mindenki, aki szerencsés volt belekerülni, tüstént a legjobban érezte magát. A szülők nagyműveltségű, rendkívül barátságos emberek, egyetlen fiukon, Józsin kívül legalább hat szép lányuk imádta őket. A Kövendi-lányok életvidám, táncos, játékos teremtések lévén, a gavallérok és barátnők egész seregét vonzották a házhoz. Én, mint házitanító, természetesen szintén belekerültem ebbe a kedves körbe, melynek tagjai, a közkedvelt: „Hol az olló, komámasszony?”-társasjátékról egymást kölcsönösen „komámuramnak” és „komámasszonynak” szólították, akárhol is találkoztak. Esztike is egyike lett a komámasszonyoknak, mivel valamelyik Kövendi-lánnyal iskolatársak voltak azelőtt. És mindenekfelett ott volt Katinka komámasszony...

A választási hetek alatt tűnt fel, apját kísérte be a városba s ott ragadt vendégségben Kövendiéknél. Dúsgazdag mezőségi birtokos lánya volt Katinka, özvegy apjának vadásztársa, kártyapartnere, lovaglásban, hajtásban versenyző pajtása, sőt a rossz nyelvek szerint a

poharazásban is méltó ellenfele. A rossz nyelvek általában a legtöbbet és legfolyamatosabban róla peregtek az egész vármegyében. Ennek dacára minden kisasszony irigyelte s minden férfi epekedett érette. Csoda volt, hogy ez a gyönyörű és dúsgazdag lány miért nem ment férjhez, holott ebben az időben állítólag már huszonhét esztendős is elmult.

Éppen erről keringtek a legvadabb és legellentmondóbb pletykák, amiket persze magam is elégszer hallottam.

Ennek dacára, azt láttam, hogy minden érvényesülni óhajtó fiatalember kutyafalka módjára csaholta körül s akármelyik büszke és boldog lett volna, ha feleségül kaparinthatja. Az elkergetett ebek között akadt aztán nem is egy, amelyik, különösen részegen, azzal kérkedett, hogy felesleges lett volna Katinkát elvenni, aki nagyon akarja, megkaphatja a nélkül is, igaz, hogy csak rövid időre, egy-egy vadász les vagy sétalovaglás erdei magányában.

Jóhiszeműen feltételeztem, hogy mindez aljas, gyalázatos, lovagiatlan bosszúállás csupán, a sikertelen próbálkozás miatt. Igaz, hogy Katinka, talán mivel anya nélkül nőtt fel, félreeső udvarházban lakott a Mezőség valamelyik zugában s könnyelmű apjának szokásait követte, férfimódra, teljesen ellentéte volt az úgynevezett jól nevelt úri kisasszonyoknak. Gyűlölte az ál-szemérmet, a hazug jómodort, a tettetett szerénykedést s ebben a körben szokatlan nyiltsággal, természetességgel, sőt néha nyerseséggel beszélt mindenről, olyan dolgokról is, amiket jámbor hajadonoknak sejteniük sem lenne szabad.

Mivel azonban rengeteget olvasott és elég különösen, főként természettudományos könyveket, reánézve magától értetődővé lett a dolgokat nevükön nevezni s teljes elfogulatlansággal beszélgetni az élet jelenségeiről. Az asszonyok és leányok mindezekért féltek tőle, gyűlölték s irigyelték, a férfiak pedig reménykedve kívánkoztak...

Katinkának a férfiakkal szembeni magatartását egészen egyszerű indok magyarázta számomra. Egyszerű, közismert és irodalmilag is számtalanszor felhasznált indok: fejébevette, hogy csak a vagyonáért keringélnek körülötte s nem sajátmagáért. Ezért volt bizalmatlan s egykettőre elutasító, sokszor bizonyára igazságtalanul is. Sőt előttem azonnal világossá lett, hogy túlzásai, merész beszéde, elképesztő szabadszájúsága, férfias szokásai mind csak védekezés az álcázott rablólovagok ellen. Inkább vállalta az arcátlan pletykákat, mint azt, hogy „ostobának bizonyítva, kibabráljanak vele".

Azt hiszem, hogy azok után, amiket hallottam róla, talán érthető, hogy idegenkedve, húzódozva viselkedtem vele szemben, mikor Kövendiéknél bemutattak neki. Először azon is csodálkoztam, hogy a szépségéről miért zengedeznek rapszódiákat? A szép mértékét én Jankában láttam (persze abban a régi, néhai Jankában, aki örökre eltűnt) s ez a koromfekete hajú és szemű, cigánybőrű, villogófogú, sovány, ideges kígyó minden lehetett, csak szép nem.

Ma is azt tartom, hogy társaságban, nők között nem volt szép. Szinte kellemetlenül hatott közöttük. Nem volt közéjük való. Veszedelmes lénye csak akkor gyúlt ki és hódított, ha egyedül volt, férfiak között. S széppé csak akkor változott igazán, ha egyedül volt egy férfival. Sőt, amikor már csak a férfi álmaiban kísértett!

Hogy Katinka miért szemelt ki magának éppen engem? Erre csak egy választ tudok adni: mert látta, hogy kerülöm, igen, hogy félek tőle, hogy nem tetszik nekem és egyáltalában nem pályázom a vagyonára.

Ennek köszönhettem, hogy a társasjátékban engem hívott párjául, hogy velem kísértette el magát esti sétáira, mikor a társaság eloszlott s őt „már halálra izgatta ez az ostoba és hazug falka". Alig volt közös gondolatunk. Életpályám, tanulmányaim nem érdekelték, a politikát únta és semmibe vette. Gúnyosan mondogatta, hogy az emberi állat hímje, nősténye mindent kitalál, csakhogy alkalmat kapjon a szerelmi hódításra. Szerinte a politika a legnagyobb

szerelmi kerítő, főleg az asszonyok számára, akik csakis ezért avatkoznak bele. Állításait természettudományos és orvosi érvekkel igazolta. Világnézete, életfelfogása materiális volt. Az eszméken hahotázott. Mindjárt azonban nagy következetlenséggel azt vitatta, hogy a gondolatra, művészetre igenis szükség van, de csak kivételes férfi és asszony számára, hogy feldíszítsék ezekkel nászágyukat. A családi életet az írigy végzet büntetésének nyilvánította, amely nem tűrheti a boldogságot s a gyermek és a háztartás gondjaival ábrándíttatja ki egymásból a szerelmeseket és kajánul örvend, ha sikerül meggyűlöltetnie velük egymást.

Miért nem menekültem el tőle, miért nem hagytam ott, valamelyik külvárosi utca sarkán, amelyek között bolyongani szeretett, miért hallgattam ezeket a romlott mondatokat, vagy miért nem zúztam össze őket győzhetetlen, ideális igazságokkal?

Először is azért, mert üres szívemmel, alapjában véve céltalan életemmel kísértő, áruló módon összecsengett ez a lázadó és mindent megvető szemlélet. Azután, mert sohase láttam eddig ilyen leányt. Új volt, izgató, érdekes. Azért sem, mivel az egész „barátkozás" amolyan hiábavaló, minden cél nélküli közjátéknak tűnt fel előttem s lustán hagytam, hogy betöltse sivár időmet. Végre... mert nem tudom, hogy miért maradtam mellette s miért lett napról napra nélkülözhetetlenebb számomra, nem a beszéde, hanem a lénye, mint a méreg az ópium-szívónak.

A választások lezajlása után hazakocsizott apjával az ismeretlen mezőségi zugba. De nekem hagyott egy címet s megsúgta, hogy az apja szívesen meghív, ha néhány napot náluk akarok tölteni, csak írjam meg, mikor vagyok szabad.

Mihelyt nem láttam többé testi szemekkel, azonnal olyan szép lett számomra, hogy beteggé tett az utána való esztelen, bolond, gonosz vágyakozás. Ó, ez egészen más volt, mint a Janka iránti régi, tiszta, titkos, egyébként éppen olyan értelmetlen szenvedélyem. Ez lázadó, féktelen, sötét gyötrődés volt. Valószínű, hogy a koma-kör előtt sem maradtak titokban Katinkával való sétáink, noha senki soha nem célzott rá, sőt gondosan kerülték a legtávolabbi jelzéseit is annak, hogy észrevették. Legfennebb az lehetett volna gyanús előttem, hogy megkülönböztetett gyöngédséggel bántak velem, mintha beteg volnék. Az is voltam, de még mennyire! Csakhogy nem akartam sajnáltatni magamat senkitől.

Az élet zajlott tovább, a kolozsvári országgyűlésen hatalmas szónoklatok dörögtek, a Felséghez ékesnyelvezetű memorandumot vitt a díszes küldöttség, Erdély úniójának elismeréséért. A szalonokban és tánctermekben, a kártyaszobákban és a kocsmákban osztogatták az emberek egymásnak a jövendőbeli jó állásokat és érvényesülési lehetőségeket...

De azt hiszem, egész Erdélyben ketten kimaradtunk a további játékból.

Én, aki őrjöngtem Katinkáért és Esztike, aki megátalkodott makacssággal olvasott és tanult. S ha korholtam a túlzását, olyan szomorúan nézett reám ellentmondóan huncutvágású szemeivel, mintha valami gaztetten ért volna.

- Hagyja el, Áron bácsi, - sóhajtotta, visszabújva a könyvbe - nekem már csak ez maradt!

- Nekem még ez se! - gondoltam dühös, szerelmes keserűséggel.

Két hónap következett, melyre mindíg úgy gondolok vissza, mint valami súlyos betegségre, hagymázra, váltólázra, effélére, ami alatt az öntudat elborultan szünetel s az ember nem felelős se az álmairól, se a tetteiről. Egyébként távol áll tőlem az a szándék, hogy jobbnak tüntessem fel magamat ebben az írásban, mint amilyen voltam s vállalom a kárhoztatásomat. A bűn bűn marad akkor is, ha a megromlott emberi természet eredendő gyöngeségével indokoljuk. Nem mentségül, csak magyarázatul szolgáljon tehát mindaz, amiért ebben a gonosz decemberben én is elindultam, mint a tékozló fiú, eszményeimnek szülői házából, hogy lelki örökrészemet elpazaroljam.

Jankához tiszta, fészekrakó érzések fűztek s hogy elveszítettem őt, a családi élet minden szép és szent álma megsemmisült... Felszabadult bennem a másik férfi-lény, az önmagáért való. S az életem üres volt, készen és nyitva akármiféle női ördög számára. Katinka megvető szavai a gyermekről és a családról s hiú célzása a kiváltságos férfira és asszonyra, akiknek minden, a szellemiek is, csak a nászágy cicomájául való: áruló módon igazolták bennem a céljavesztett ösztönt. Sokszor gondoltam Gáborra: neki az efféle nem okozott lelki ütközést, minden aggály nélkül széjjeltartotta élete alacsony és magas szintjét. De én a Prédikátor fajtájához tartoztam, aki „elhatározá, hogy a boritalra adja az ő fejét". Azaz egészen fejest ugrik a mélységbe, testestől-lelkestől, hadd lássa: mit ér ez a világ?...

Sokszor találkoztam életem folyamán olyanokkal, akik csak a cselekedeteket tartották ítélhetőnek. Amíg a vágyból tett nem lett, addig olyan, mint a meg nem született gyermek: nem élőlény, nem valóság. Képzeletben végigélt bűnök tehát nem bűnök és nem jelentenek semmit!

Én azonban ezt sohase tudtam magamra nézve elfogadni. A cselekvés az én számomra csak esetlegesen bekövetkezhető lehetőség volt s általában keveset cselekedtem. Belül éltem. Ezért rám nézve már az, ami képzeletben történt, éppen olyan valóságos és ítéletes volt, mintha külsőképpen is végbevittem volna. Hogy aztán a képzelődésből valóság lett egy időre, az a dolgot semmivel se tette rosszabbá... Sőt, talán a cselekedet mindíg korlátoltabb és felületesebb marad, mint a féknélküli képzelet...

November végén, mikor már bolonddá gyötörtem magamat s úgyszólva beszámíthatatlanná és hasznavehetetlenné lettem, megírtam Katinkának, hogy szabad vagyok. Az is voltam, mert szabadságot kértem azzal, hogy Gerlédre akarok menni, összeszedni magamat. Hogy beteg vagyok, azt a képemről elhitték s elengedtek újévig. De január végéig maradtam Katinkánál, újabb hazug kérvény alapján. Az apjával hármasban vadásztunk, kártyáztunk, ittunk is bizony, főleg az öreg Légeni, aki esténként hamar elázott s nem törődött velünk. De Katinka különben is abszolút úr volt felette s azt csinálta, amit akart. Örökre ott maradhattam volna, de Katinka mellett családi boldogságról szó sem lehetett. Azt hiszem, ő maga is belátta, hogy szerencsétlenek lennénk egymással. Megkönnyítette a dolgomat: haragnélküli, józan elbocsátó szavakat talált... Kiégve, üres szívvel és magamat vádolva hagytam el.

Beteg dolog volt s rá is nyomta bélyegét arcomra... Vásárhelyre való visszatérésem után néhány nap mulva, Esztike, mikor valamit magyaráznom kellett volna neki s elrévedeztem, riadtan bámult reám s a kezemhez kapott:

- Áron bácsi, maga beteg... lázas!... Áron bácsi, forduljon orvoshoz!

Csak legyintettem s keserűen kacagtam rá... Az én egyetlen orvosom meghalt számomra!...

Lila is észrevette, hogy rossz bőrben vagyok s gonosz féreg rág a szívem gyökerén.

- Te, Áron, hova a csodába révedezel örökké? A szemed soha sincs itt és az eszed se, úgy látom! Valami bajod van, lelkem? Nem ügyelsz az egészségedre!

- Nem fontos, Lila néném!

- Szégyelld magad! Ha tulajdon életeddel nem törődsz is, gondolj azokra, akik szeretnek! Anyádra, testvéreidre... reánk!... Tudnod kell, hogy te vagy a büszkeségünk, a reménységünk!

Csodálkozva néztem reá s megzavarodott:

- Bocsáss meg... Persze, mi jogon is? Hiszen te már nem reánk nézel...

- Lila néném! - kiáltottam. - Miért kínoz már maga is? Mivel érdemeltem?

- Nem, nem! - s a vállamra dőlt. - Igazad van, Áron! Éppen én... Mi... csak bánatot okoztunk neked, tudom! S te jó vagy hozzánk, kitartasz mellettünk... De ha valaha szerettél, Áron, annak emlékéért kérlek, gyógyíttasd magadat! Igazán, nagyon betegnek látszol, lelkem!

Végre már Bándi bácsi is észbe kapott. Éspedig, jellemzően, nem is egyenesen rajtam látta meg a bajt, hanem az ütött szeget a fejébe, hogy Eszti - amint aztán elmondta nekem - állandóan sirat, mintha meghaltam volna.

Az öregúr bizonyos dolgokban gyors és tevékeny volt. Azonnal, itt is, cselekvésre lendült. Szabó Samuhoz ment s vele főzték ki, hogy engem egyelőre el kell innen lódítani. Ezt az összebeszélést én persze csak később tudtam meg.

Akkor - február közepén - az történt, hogy Szabó Samu közölte velem: Kolozsvárra kell mennem a professzorátus megbízásából, az országgyűlésen történő dolgok megfigyelésére, amik a kollégyomot igen közelről érdeklik, a jövőt illetőleg. Legalább négy hétig mindent nézzek, halljak és jegyezzek fel bizonyos szempontok szerint...

Nagyon alaposan kidolgozott tervet kaptam, ami teljesen igénybe fogja venni időmet. De állandó jövés-menéssel, társaságba-járással lesz kapcsolatos, hát biztosan fel is fog frissíteni, mondta Szabó bátyám. Nem jó örökké a nebulókkal kínlódni, levegőtelen tanteremben, izé...

Azt hiszem, nyomorult hazudozásaim dacára is mind tudták, hogy nem Gerléden voltam s talán magát az igazságot is kifürkészték. Mert bár a látszat kedvéért Katinkától jövet néhány napot Gerléden ődöngtem, édesanyám végtelenül aggodalmas szeme előtt, nagyon is lehet, hogy már korábban elszivárgott közéjük valami hír. Én azonban nem törődtem már semmivel. Közönyösen fogadtam ezt az intézkedést is.

Így kerültem azután vagy öt hétre Kolozsvárra.

Az országgyűlést illetőleg úgyszólván már elkésve. A császár még január elején megengedte volt, hogy Erdély a negyvennyolcas törvények alapján képviselőket válasszon és küldjön a pesti országgyűlésbe. Ez már az únió elismerésének előlegezett formája lévén, a kolozsvári országgyűléssel ettől fogva nem sokat törődtek az emberek. Csak formaságok és felszámoló bizottsági jelentések folytak még, csendes részvétlenség mellett.

Természetesen mindenkit a pesti országgyűlésbe bekerülendő képviselők megválasztása érdekelt s a tavalyi alkotmányos hadjárat, még sokkal tarkább és zajosabb jelenetek között, újult fel.

De Kolozsvár azért mégis meggyógyított, dacára annak, hogy fontoskodó megbizatásom értelmetlenné vált. A kincses városban akkor kezdett kibontakozni annak a gazdag műveltségnek ősi gyökerekből megújuló szelleme, mely később olyan elragadóvá tette. Megéreztem ennek az éltető léleknek friss szárnycsapásait azokban a társaságokban, melyekbe Szabó Samu ajánlólevelei révén jutottam be.

A kolozsvári művelt fiatalság tudományos, irodalmi és politikai érdeklődése egészen más volt, mint a vásárhelyié. Öncélúbb, modernebb, szellemibb. Vásárhely iránti szeretetem nem csökkent ugyan, de mégis rá kellett ébrednem, hogy ott az élet kicsinyesebb s a legnagyobb dolgokat is valahogy a flekken-gőzön, a vargabéles páráján és a borospohár gyöngyöző habján keresztül látják és ítélik meg az emberek.

Mindenesetre jól esett megfürdetni lelkemet a kolozsvári üdítő lélekhullámokban s mikor visszatértem Vásárhelyre, úgy éreztem, hogy sikerült túlélnem egy súlyos fertőző betegséget, ami szívbénulással fenyegetett.

26.

Azt a két évet, ami alatt én Vásárhelyt osztálytanítóskodtam, Gábor külföldön töltötte Utrechtben folytatta tanulmányait, de egy félévet Tübingenben is hallgatott. Az első évben ritkán írt és röviden, csak éppen jelezte, hogy jól van és sokat tanul. 1867 januárjától kezdve azonban sűrűbben jöttek a levelek. Ennek oka az volt, hogy végre őt is erősen kezdték izgatni a végleges fordulóhoz érkezett itthoni politikai ügyek, a februárban elismert únió, az Andrássy-kormány kinevezése és a kiegyezés. Amint írta, még a régi Magyarországból ment ki s íme, egy újba fog visszaérkezni majd, amelyben minden más lesz. Erről az újról és másról igen érdekes próféciákat villantott meg.

Kritikus természetéhez híven azokat a veszedelmeket kémlelte, amelyek a felszabadulás örömmámora alól fognak a magyar jövendőre törni, ha a fiatal nemzedék nevelése által meg nem találjuk az ellenük alkalmas fegyvereket.

Hollandiában felnyílt a szeme olyan igazságokra, melyeket itthon nem látnak s nem értékelnek az emberek. Így például attól félt, hogy a közéletből kiszorított, elnyomott magyarság legjava most majd egészen a politikai és hivatalnoki érvényesülésre fogja vetni magát, elszakad a földtől s ősi szokás szerint megveti az ipart és kereskedelmet. Ebből pedig biztosan az fog következni, hogy az uralkodás látszata mögött idegen faj és szellem kaparintja kezébe a gazdasági hatalmat, ami egy idő mulva végzetessé válhat ránknézve. A társadalmi különbségek és ellentétek s a nemzetiségi problémák meg nem oldott nehézségei s várható látszatmegoldásai ismét csak erősen nyugtalanították s különös, távoli viharok sejtelmeivel töltötték el. Bizonyára külföldi újságok, könyvek, tapasztalatok hatása alatt, messziről és kívülről jutott olyan gondolatokra, melyek nekem még teljesen idegenül és megvallom, súlytalanul hangzottak. Sőt rosszul is estek. Mert ennek a nagy esztendőnek boldog tavaszán ünneprontásnak éreztem ezeket a hideg, kétkedő, fölényes bírálatokat. Gábor a kiegyezésben felesleges és káros megalkuvásokat látott, valószínűleg tübingeni német vélemények hatása alatt. Szerinte Ausztria annyira kutyaszorítóba került, hogy sokkal többet és ránk nézve sokkal értékesebbet is hamar adott volna, ha nem hagyjuk magunkat becsapatni s nem becsüljük túl a látszatokat. Magyarország nemcsak megmentette régi zsarnokát, írta Gábor, hanem nagyhatalommá tette, a maga alárendelése által. Katonailag, pénzügyileg, külügyileg az osztrák fog érvényesülni s mi csak szolgái leszünk. Így látják ezt a hollandokon és poroszokon kívül az angolok és olaszok is. Másik és belsőleg még nagyobb baj, hogy mi, mint őstermelő, mezőgazdasági ország, Ausztria iparát fogjuk kiszolgálni s az ipari ország voltaképpen gyarmattá fog alázni, ami annál könnyebb lesz neki, mert a magyar amúgy sem képes megbecsülni az ipart. Voltak aztán olyan félelmei is, amelyek arra vonatkoztak, hogy a magyar szellemi élet szintén idegenek érvényesülési és hatalmi tervévé válhat, mert attól lehet félteni, hogy az elkövetkező, külsőleg szabad és soklehetőségű időszakban a divatos idegen elméletek meghonosítása fogja érdekelni a kultúra irányítóit és munkásait.

Én mindíg tiszteltem és csodáltam Gábor eszét. De most mégis úgy éreztem, hogy nagy átok ez rajta: nem hagyja ujjongani a várva várt csodán, hogy Magyarország és Erdély végre újra egy s független, hogy megifjodva lendíti hatalmas szárnyait a kinyílt boldog egek felé! Igaz, ő nem volt itt velünk, ebben a mámorító tavaszban s távolról nézte, idegen szemeken át, a dolgokat. Hiszen mindazok, amikről levelei szóltak, esetleg csakugyan valóra válhatnak, feltéve, hogy a magyar nemzet vezérei és műveltjei valamennyien elveszítik a fejüket s boldog hiszékenységgel becsapatják magukat. De erre még gondolni is indokolatlan pesszimizmus volna!

Csak akkor kezdtem magam is egy kicsit meghökkenni, mikor Bándi bácsi elemlegette nekem Kossuthnak bizonyos leveleit, melyek a kiegyezésre vonatkozólag erdélyi urakhoz is érkeztek s amelyeket azoktól felolvasni hallott. Mert ezekben a levelekben ugyanazok a gondolatok

jutottak kifejezésre, mint amiket Gábor is feszegetett. Különösen megdöbbentően hangzottak a nemzetiségekről szóló sötét jóslatok, azoknak ellenünk való felhasználására vonatkozólag a jövendőben...

De Bándi bácsival mégis abban egyeztünk meg, hogy akár igazak ezek a gondolatok, akárcsak rémlátások, most időt és alkalmat nyertünk arra, hogy kifejthessük az Isten által nekünk adott erőket a magyar haza felvirágoztatására, ki-ki azon a helyen, ahova állíttatott. S Bándi bácsi ebben dicső szerepét látta a papoknak, tanároknak, tanítóknak, akik a nép s az ifjúság nevelői, tehát a jövendő legfontosabb munkásai lesznek a most következendő időkben.

Ezt megírván Gábornak, csakhamar válaszolta, hogy az igazi szabadság és demokrácia csodálatos földjén, Hollandiában őt sem azért rohanták meg azok a gondolatok, hogy fölényeskedjék, okvetetlenkedjék vagy desperáljon, hanem éppen azért, hogy tehetsége szerint felkészüljön a harcra, népünkért és ifjúságunkért.

A maga részéről már határozott is, hogy a papság helyes és modern képzésére fogja szentelni minden erejét, mert csakis egy művelt és céltudatos papság lesz képes a magyar népet felemelni hivatásának magaslatára.

Ezután több levélben írt arról a gazdag és meglepő tudományosságról, melyet különösen Tübingenben ismert meg és sajátított el s amelyről eddig éppen azért nem akart firkálni, mert még nem mondhatta teljesen a magáénak.

„Enyeden fogalmunk sem lehetett erről a kincsesbányáról! - hangzott levelének befejezése. - A modern vallástudomány, a nagyszerű bibliai kritika, a keresztyén eszmevilág filozófiai értelmezése új korszakot nyitott meg a papi hivatás előtt s a mi dolgunk lesz ezt otthon, magyarul és magyar módon gyümölcsöztetni." Még egy évig künn akar maradni és azt szeretné, hogy ezt az évet én is künn töltsem vele, Hollandiában. Már be is ajánlott a Stipendium Bernhardinum kuratóriumának s biztos benne, hogyha megpályázom, meg is fogom nyerni ezt a nagy ösztöndíjat. Mindjárt csatolta is a kérvény mintáját, utasított a mellékletekre és ajánlólevelekre s az egész eljárásra vonatkozólag.

Bándi bácsival, Szabó Samu bátyámmal történt tanácskozás után rá is szántam magam, hogy elküldjem pályázatomat. Mindjárt megjegyzem, hogy egyáltalán nem vágytam külföldre menni. A messzi világ nem érdekelt engem. Azonban beláttam, hogy ez feltétele a tanári állás elnyerésének, valamelyik kollégyomunkban s úgy vettem, mint elkerülhetetlent.

Az enyedi professzorátus érdememen felüli ajánlást tett s a vásárhelyi kollégyom levele sem szűkölködött megszégyenítő dícséretekben.

Nagyot szusszantam, mikor az egész paksamétát a posta gondjaira bíztam s titokban kicsit reménykedtem, hogy az ösztöndíjat talán mégis másnak fogják adni. Akkor falusi pap leszek s boldog ember is, talán...

Ebben a második évben is folytattuk, még fokozottabban, társasági életünket, melynek központja továbbra is a Kövendi-ház maradt, ahonnan két szép lányt is elvittek farsang után a szerencsés pályázók, de még mindíg maradt elég. Hogy is történt, nem tudnám megmondani, mert túl sokat figyeltem befelé, a saját lassan hegedő sebeimre, de egyszer csak ámulva ébredtem rá, hogy a vásárhelyi ifjúság társas életének központjába egy olyan lány került, akiről ezt soha de soha nem gondoltam volna. Csak tátottam a számat s meregettem a szemeimet, mikor a fiatalemberek arról áradoztak, hogy ő a legszellemesebb és legműveltebb lány Vásárhelyt és hogy akármilyen szerényen öltözködik és beszél, mégis igazi úri ízlésre vall minden rajta s ritka szívre és észre és hogy... különös, de lassanként mindenki rájött már: szép is... Igen, nagyon bájos azzal a gyöngéd, őziketermetével, bágyadt szőkehajának

hatalmas terhe alatt szinte félti az ember fínom fejét és nyakát... s a szeme, na, a szeme éppen gyönyörű... az a kicsit szomorú és mégis rejtetten mosolygó kéksége s a furcsa, ferde vágása!

Ezeket főleg Kövendi Józsika, továbbá a Szabó-ikrek, Farkas és Sándor zengedezték, három kölyök-ember, bölcsészek, mind fülig szerelmesen.

De ha ők ifjonti módon rajongtak is, az idősebbek igazat adtak nekik a lényeget illetőleg. Különösen Abodi Mihály segédlelkész, tudós, komoly, igen szép, szomorú tekintetű fiatalember, aki tavaly került ide és a szónoklatainak az egész város, de főleg a fiatal hölgyek rabjaivá lettek. Abodi tiszteletes úr szintén szerelmes volt, mégpedig komolyan, férfi módra, ebbe a csodamódon központba került lányba, akit különben Bándi Esztikének hívtak.

A könyvtár és Esztike kölcsönösen segítették egymást. A könyvtár kincseinek legjavával igazán bámulatosan gazdagította és formálta a lányka szellemét s hogy ebben nekem is, mint tanácsadónak és oktatónak, részem volt, semmit se von le az ő eddig szerényen rejlő, Janka mögött hallgatagon várakozó, született lelki kiválóságából. De Esztike is hasznára vált a könyvtárnak: ifjú lelkészek, osztálytanítók, diákok rohamosan kedvet kaptak a könyvkölcsönzésre, olvasásra, tanulásra, főleg pedig arra, hogy minél részletesebben és alaposabban beszéljék meg vele, amit profitáltak. Sokszor egész csődület volt a szobában s kialakult a törzsvendégek kara, akik naponkint úgy jártak ide, mint valami irodalmi szalonba. Esztike kedves volt hozzájuk, de szigorú: a tagdíjakat irgalmatlanul behajtotta, a könyvek pontos és sértetlen visszaszolgáltatását pedig keményen ellenőrizte s egy-két eset után, mikor a rendetlent megfosztotta a további kölcsönzéstől s néhány napra ki is tiltotta a társaságból, olyan példás rend kerekedett itt, amilyenre aligha volt eset valaha, könyvtárhasználatban.

Tisztában volt vele a kis huncut, hogy tudományszomjas vendégeinek túlnyomó többsége elsősorban érette tapossa a Bándi-ház küszöbét. Különösen mulattatta a Kövendi Józsika és a Szabók, meg néhány gyermekifjú rajongó udvarlása, amiről kacagó szemekkel szokott előttem is célzásokat tenni.

- Képzelje, Áron bácsi, - újságolta egyszer - Szabó Sándorka verset írt hozzám, melyben Vásárhely Minervájának tisztel! Nem gondolja, hogy a dicső istennő megharagszik érte s még dögvészt bocsát reánk és a városra?

Máskor említette, hogy Kövendi Józsika, verset írni nem tudván, kereken száz lírai költeményt tanult meg a tiszteletére s jelentkezett, hogy egyvégtében elszavalja valamennyit! Szabó Farkas, kissé nagyképű lévén, a görög és latin költészet gyöngyeivel óhajt hasonló módon hódolni!

Ezt a Farkast különösen szerette ugratni Esztike. A Szabó-ikrek alacsonytermetű, madárképű fiúk voltak, apró fekete szemeik is úgy villogtak, mint a cinegéké. De Farkas egy hüvelyknyivel magasabbra sikerült és egy órával idősebb is lévén „öccsénél”, szerfelett büszkén hordozta fejét s nagy önérzettel nézett fel Esztikére, akinek csak a válláig ért. Mind a ketten papi pályára készültek, de Farkas Budapestre szándékozott menni, mivel szerinte Erdély és Enyed „elmaradt zugok” a modern világban. Sándor ellenben megelégszik Enyeddel is, aminek nagy előnye, hogy közelebb van Vásárhelyhez és ezáltal „valakihez”. A két fiú között ádáz, bár titkolt párviadal folyt Esztike felett. Ő azonban jól látta ezt s kitűnően mulatott rajta. Látszólagos hajlandóságát Sándornak ajándékozta, hogy bosszantsa vele a pulykakakas „bátyját”. Sándornak például joga volt segíteni a könyveknek a polcokról való leemelésében, illetve a behozottak helyretételében. Olyan kegy, melyről Farkas nem is álmodhatott. Igaz, hogy ezt Esztike, gúnyosan, avval indokolta: Farkas máris olyan, mint egy budapesti világfi és így nem sértheti meg efféle szolgai megbízatásokkal... Sándorka viszont csak szegény enyedi teológus és aztán valószínűleg egyszerű falusi pap lesz, így hát sokkal jobban illik, ha ő segít a jámbor tanítólánynak...

Láttam, hallottam ezeket, mulattam is rajta. Esztike is félig gyermek még, gondoltam s talál hozzá, hogy hancúrozzék ezekkel a kölykökkel. Közben talán arra is felfigyeltem néha, hogy a lányka folyton csinosabb és kedvesebb. De hogy nagylány lett s komolyan, sőt legkomolyabban vett hölgytagja az úri fiatalság társadalmának, azt bizony csak jókésőre vettem észre és főleg Abodi Mihály szeméből, magatartásából, ahogy izzó, mély szenvedéllyel sugározta Esztire a szívét. Ahogy aztán ezt megértettem, egyszerre, varázsütésre megtelt a levegő körülöttem Esztike dícséretével. Szinte ijedten csodálkoztam most már reá, mint akinek káprázó szemei előtt tündér ugrik ki a kolduslányka ruháiból.

Abodi Mihályt Bándi bácsi határozottan szívesen látta a háznál s megvallom, nekem is nagyon tetszett ez a fiatalember. Nemcsak igen jó megjelenésű ifjú volt, hanem komoly, széptehetségű és jószándékú is. Mi ketten tehát pártoltuk magunkban az ügyét s szívesen láttuk volna, ha Eszti felébred már a könyvekből s meglátja a valóságot. Szó sincs róla, másképpen bánt vele, mint a gyermekifjakkal, akikkel csak játszadozott. A komoly embert ő is teljes komolysággal értékelte. Néhányszor tanúja voltam a beszélgetésüknek. Nagyon magasan jártak, csupa eszmében lebegve. Éppen ez nem tetszett nekem. Esztinek ez a komoly fennköltsége, ahogy Abodival beszélt.

Gondoltam, segítek kicsit. S egyszer, ahogy Abodi távozott, dícsérni kezdtem, milyen derék, tehetséges, ideális lelkületű ember s milyen szép jövő várhat reá, különösen, ha hozzá méltó feleséget kap, olyat, aki szellemileg is képes társa lenni...

Eszti nyugodtan nézett a szemem közé és helyeselt.

- Igazán nagyon derék ember! - mondta. - Megérdemelné!...

Aztán hátatfordított s a könyvek között kezdett keresgélni.

- Bizonyosan észrevetted, - szóltam utána - hogy... Persze, hiszen a lányok rögtön tisztában vannak ezzel...

Nem fordult meg, úgy válaszolt, kicsit fátyolos hangon:

- Nagyon sajnálom, Áron bácsi... Higgye el, nagyra becsülöm... Remélem is, hogy talál méltóbbat...

- Én... én... azt hiszem... azt merném tanácsolni...

Hirtelen nagy robajjal földre zuhant egy fóliáns Eszti kezei közül.

Odaugrottam, felvettem s vissza akartam adni neki.

Iszonyúan reszkettek a kezei s az arca falfehér.

- Nem bírom! - suttogta vonagló szájjal. S kiszédelgett a szobából, mialatt én a nehéz könyvet helyére tettem.

Ejnye, ejnye! - gondoltam. - Be kár, hogy nem viszonozza!... Azonban a türelem rózsát terem. Abodi tud uralkodni magán, tud várni... Olyannak látom... S Esztike máris nagyra becsüli, nó!...

Csak Lila volt határozottan hideg, sőt visszautasító Abodival szemben. Ezt sehogy sem értettem. Gergely esetében volt oka rá, a maga szemszöge szerint... S ez Jankával szemben is érthetőbb volt... De egy derék pappal szemben! Egy ilyen mindenképpen hozzájuk s Esztihez illő fiatalembert elriasztani!

Addig tépelődtem ezen, hogy gyanú és vád ébredt bennem szegény Lila ellen. Irigyel ez, úgy látszik, minden boldogságot!... Ezt a szegény kicsi Esztit se tudja önzetlenül szeretni! Pedig nem Janka ez, akinek ragyogása fájjon neki!

Bosszankodásomban elhatároztam, hogy szólok neki. Elvégre nem teheti tönkre a húga jövőjét! Ha tán Eszti nem is szereti még Abodit, elő kellene segítenie Lilának, hogy közelebb jussanak egymáshoz... Hiszen anyahelyettes! És különben is, mi lesz, ha ezután Eszti szeret meg valakit s Lila ahhoz is ilyen jégcsap lesz? Mert itt nemcsak Abodiról van szó, hanem bárkiről, aki a Bándi-házban keresi a boldogságát!

Sikerült is egyszer különkapnom Lilát, a gazdasági udvarban, ahol egy szakajtóból szórta a szemet a baromfi elé.

Előadtam neki, hogy látásom szerint Abodi szereti Esztit és feleségül akarná venni. Elmondtam, hogy mit tartok róla. S kértem, hogy segítsen neki, a magatartásával bátorítsa... És Esztit is igyekezzék kicsit meggyőzni... Ritkán ad a jószerencse ilyen embert... S mi, akik szeretjük Esztit...

Lila úgy nézett rám, mint valami tetten ért gyilkosra. Arcát furcsa, egészségtelen pirosság öntötte el. Aztán földhözvágta a szakajtót s a karicsáló, verekedő majorság pokoli lármájában csípőretette a kezeit, úgy kiáltott rám:

- Mi, akik szeretjük? Én, én, igen! - Hirtelen leeresztette karjait, a földre nézett s csendesre tikkadva szólt: - Nagyon kérlek, Áron, ne érts félre... És bocsáss meg... de most sürgős dolgom van!

S teljes önfeledtséggel otthagyva a felborult szakajtót a részegen zabáló s egymást vagdosó tyúktábor zsákmányául, elsivított a házba.

Az a nagy majális, amelyet 1867 május végén rendeztek az Elbában, a Maros ágai közt, most már terebélyes fákkal és szép virágágyakkal, gyeptáblákkal ékes mulatóhelyen, igen emlékezetes maradt számomra. A város társadalma a kiegyezést, a szabadságot ünnepelte. Tulajdonképpen ez volt az új világ örömére tartott első nagy népünnepély Vásárhelyt. Hazafias szónoklatokkal, szavalatokkal, énekkarokkal és allegórikus élőképpel kezdődött, tánccal folytatódott, nagy dinom-dánom közben és aztán egy szörnyű felhőszakadásos viharral ért véget.

Erre a majálisra Jankáék is bejöttek a városba. Hárman: ő, a férje és a tizedik hónapban levő kisfiuk, Gergelyke. Férjuram a választásokban és egyéb politikai akciókban kifejtett buzgalmáért most várta a hatalmasságok által megígért bírói kinevezését Ebesre, a törvényszékhez. Az értesítés már a zsebében volt, hogy a miniszter aláírása már megtörtént, most csak az adminisztrációs út van még hátra, amin le kell futnia a dicső iratnak. Gergely feketén ragyogott a büszkeségtől, mintha kisubickolták volna a képét. Öröme kétszeres, mert az előkelő úri állás éppen az örmény katolikusság egyik legvirágzóbb gócpontjába helyezi őt, ahol lelkileg is otthon lesz. Ezzel már csak apai boldogsága versenyezhet...

Kitágult, csillogó szemekkel gyönyörködik Gergelykében és hosszú, lelkes szónoklatokat intéz hozzá, amiket a kisded merengő komolysággal hallgat, pici száját titokzatos, ki nem mondott szavakra illegetve.

Gyönyörű gyermek Gergelyke. Fekete, kondor haja, bőrének bársonyos sötétsége apai örökség, de ellentmondóan nagy, kicsit szomorú kék szemei és arcvonásai az anyjától valók. Édes bizalommal símul Janka keblére, gömbölyű karocskáival átfogva lehajtott nyakát. Janka szépséges anya és nagyon komoly. Látszik, hogy ez a kicsike egész lelkét lefoglalja, betölti. Ha beszélget is, a szeme folyton csak rajta van.

Egészen elfogulatlanul váltunk kedves szavakat egymással. Hiszen ő már nem az én régi Jankám, csak kedves ismerősöm és barátnőm s ő is csak jó barátját látja bennem. Beszélgetés közben alig találkozik a tekintetünk. A gyermekre nézünk leginkább és kicsi élete csodáiról folyik a szó köztünk.

Most már, hogy Gergelyke minden idejét leköti, nem szívesen szánta rá magát a mai szereplésre. Igazán, itt volna az ideje, hogy abbahagyja az efféléket. Csak éppen a nagy nemzeti örömre tekintettel vette rá magát, a rendezőbizottság kitartó unszolására, hogy a mai ünnepélyen még szavaljon... és igen, hogy az élőképben is szerepeljen... Ő fogja ugyanis megszemélyesíteni a multat, a gyászbanülő, rab Hungáriát...

Annak azonban szívből örvend, hogy a fölszabadult, ifjú Hungária az élőképben éppen Esztike lesz.

Ez tény... Az egész ifjúság, mégpedig a lányok is, ami elég nagy csoda, egyhangúlag estek rá Esztire, hogy vállalja ezt a szerepet... Ő persze szabódott, menekült, tiltakozott, de hiába... Végre is azért adta meg magát, mert Jankával szerepelhet. Ez nagyon büszkévé és boldoggá tette, noha titokban bizonyosan nem tartotta magát méltónak erre a kitüntetésre s félt, hogy Janka szépséges Hungáriája mellett éppen a fölszabadulót ő csak igen nyomorultul tudhatja ábrázolni.

Az ünnepély azonban nagyszerűen sikerült. Eltekintve a hatalmas szónoklatoktól és egyebektől, Janka soha még ilyen gyönyörűen nem szavalt. Az volt a benyomásom, hogy csakugyan búcsúfelléptének szánta s feledhetetlenné akarta tenni bámulói számára ezt a mai remeklését. Kitűnő érzékkel is válogatta össze a verseket, melyeknek előadása során feltámadtak lelkünkben a hősi harc, a gyászos leveretés, a sötét elnyomatás, a jobb jövőben való reménykedés és végül a boldog hajnalhasadás mélyen átélt érzelmei. Az Elbát sírás, lelkesedés és tapsorkán zúgatta meg.

Az élőképet egy külön erre a célra emelt sátorban mutatták be. Két csoportból állott, a levert és felszabadult Magyarország alakja körül.

Janka, mint az elsőnek megszemélyesítője, roskadtan ült egy tört oszlop alatt, összeláncolt kezekkel, fekete gyászos magyar köntösben s ahogy egy halott honvéd teteme fölé hajolt csüggedt arcával, aranyhaja kuszáltan omlott szét vállain. Mögötte, az oszlopnak döntve, a meghasadt magyar címer s a porban a szentkorona. Természetesen körülötte ott keseregtek az özvegyek, árvák, búsúló parasztok és juhászok s minden más szükségesek. Kissé magasabban két lecsüggedt szárnyú kesergő angyal takarta el szemeit az oszlop jobb és bal oldalán.

Eszti ellenben a másik csoportban, kinyúlva, sudáran állt, a kiépült oszlop tetején tündöklő szent koronára s alatta a sértetlen országcímerre mutatva meztelen rózsaszínű karjával, melyről a habfehér selyem vállára omlott vissza. Magasratornyozott haját gyöngyös diadém fogta össze, balkezével Szent István pallosát tartotta maga előtt, hegyével a földben. Lábai előtt széttört bilincsek hevertek. Körülötte boldog anyák emelték feléje kisdedeiket, a parasztok és juhászok vigyorogtak s a két angyal kifeszített szárnyakkal mosolygott a csoport fölött.

Az élőképnek leírhatatlan hatása volt, úgyhogy ötször-hatszor is újra fel kellett húzni a függönyt. Ez megzavarta a második csoportban szereplő kisdedeket, úgyhogy rugdalózni és ordítani kezdtek az anyák karjaiban. Azonban ez csak növelte a közönség őrjöngő tetszését és a győzelmi pálmát Eszti csoportjának biztosította. Igaz, hogy ez mindenképpen előnyösebb helyzetben is volt ragyogó színeivel a Janka gyászköre fölött, de magam is úgy találtam, hogy Esztire rá se lehetett ismerni, olyan magasztos volt diadalmas szerepében.

Janka azonban nemesszívű testvér lévén, átöltözés után boldogan csókolta össze Esztit s maga dícsérte legforróbban.

Ezekután megkezdődött az evés-ivás és a tánc várva-várt tombolása. Magam is fordultam egyet-kettőt, előbb Jankával, azután Esztivel.

Táncközben megmondtam Jankának, hogy igazán büszke vagyok, amiért én szerettettem meg vele valamikor a verseket s hogy most hallhattam eddigi élete legszebb szereplését, az boldoggá tesz!

- Nem, Áron! - mosolygott komolyan - én semmiképpen nem tehetlek boldoggá téged. Én csak bánatot okoztam neked örökké... De, Áron, azt szeretném, igazán, szívből, ha másvalaki boldoggá tehetne téged! Bárcsak akarnád... te is!...

Mielőtt valamit mondhattam volna, elkérték tőlem s tovaröpült a tánc forgatagában.

- Ó, Áron bácsi!... Igazán jó voltam?... - piruldozott Esztike a karjaim közt, mikor keringésünkben őt is megdícsértem.

- Nagyszerű voltál, Eszti! Nagyszerű!...

A szemembe pillantott felragyogó tekintettel s mintha megszédült volna, egy pillanatra szinte odaomlott a mellemre.

- Csak nem vagy rosszul? - állottam meg hirtelen, megriadva.

- Nem... Ó, nem!... Köszönöm, Áron bácsi!...

Helyére vezettem. Kövendiné mellé, akinek védnöksége alá tartozott. Már messziről láttam, hogy az üres szék mögött, a vigadó felzöldágazott deszkafalához támaszkodva Abodi Mihály vár reá. Tekintetem találkozott mély, szomorú szemével.

Már estefelé megfigyeltem, hogy a muzsika zengésén olykor távoli, tompa mennydörgés robajlik át. Később a villámlás is föl-fölcikázott, a fák sűrű lombjain keresztül. A vihar azonban csak éjfél körül tört ki.

Még szerencse, hogy a gyermekeket és a serdülő ifjúságot tíz órakor hazavitték s a tengernyi ünneplő nép öregebbje, óvatosabbja szintén visszaszéledt a városba. Így is éppen elég sokan szorultunk be a Vigadó tánctermébe és étkezőjébe, mikor egyszerre alázúdult a fekete magasságból a felhőszakadás áradata, félelmes villámcsapások harsonájával.

A nők között eszeveszett, sikoltozó pánik tört ki, a zene elhallgatott, az egész bálozó tömeg összetódult, mint a halálrarémült birkanyáj.

A férfiak csitították táncosnőiket, erőltetett hangon tréfáltak, igyekeztek őket megnyugtatni és bátorítani, de a haragvó ég olyanokat ordított közbe villámló szemmel, hogy a legkeményebb szív is elszorult s minden hang megfagyott tőle.

Kísérteties volt ez az elnémulás idebent, miközben fejünk felett szilajon paskolta a fedelet az omló zápor s odakünn reccsenve törtek derékba s döndülve vágódtak el a szélvésztől ostromolt fák. És villámlott, csattogott szakadatlanul az Isten haragja.

Janka, Esztike, én és Abodi egymás mellett szorongtunk a terem falához szorítva. Gergely még vacsora után üzenetet kapott a városból, hogy sürgősen menjen be, valami hivatalos dologban. Azzal távozott, hogy ha lehet, Janka után jön, de ha késne, kísérjem haza az anyát, ne hagyja a kicsit túlsokáig magára. S mikor ezt mondta, láttam, hogy meg akart tisztelni a bizalmával, nagylelkűen. Elég igazságtalanul, jött, hogy leköpjem. De csak azt mondtam: természetes! Mert hát az is volt, a Gergely minden ostoba szemjátéka nélkül is.

Most azonban ugyancsak komollyá vált a megbizatásom.

Az orkán és a zápor nemhogy szűnt volna, sőt percenként erősbödött. A zsindelyfedél résein keresztül kezdett becsorogni a víz. Most már ezért kezdtek sikoltozni a szép ruháikat féltő lányok s az új ijedelemben szinte elfeledkeztek magáról a viharról. A gerendákból és deszkákból rótt építmény eresztékei félelmetesen recsegtek.

Abodi felnézett, majd reám:

- Jobb volna kimenni innét! - mormogta.

Mások is vélekedtek így. Néhány férfi csakugyan ki is dugta fejét a viharba ablakon, ajtón. De abban a pillanatban csuromvizesen, prüszkölve kapták vissza.

- Lehetetlen! - bugyborékolták. - Tisztára özönvíz! Leverne a lábunkról!

Hogy mindez mennyi ideig tartott? A pillanatok órákká nőttek ebben a fülledt szorongásban. Pedig mikor az órára pillantottam, meglepetve láttam, hogy nem telt el egy óra sem, mióta a vihar kitört. Ugyanekkor egyszerre, mintegy vezényszóra, mindenkinek feszülten fordult a feje ugyanabba az irányba... Bömbölő zúgás... nem, nem az esőé!... Ez a kiáradt Maros harsogása!... A zápor sűrű függönye mögül, messziről szörnyű recsegés, ropogás, zuhanás... Mire átvillant a fejemen, hogy mi ez, valaki már el is ordította, ostobán:

- A híd! A Maros elsodorta a hidat!

Egyetlen fahíd vezetett az Elbába. Egyébként csak csónakon lehetett idejutni. A szerelmesek kedvenc szórakozása volt ez a csónakosdi... De most a hidat elvitte az ár s hol vannak a csónakok? És ki merne velük nekivágni?

Nem is próbálom leírni a hatást, amit ez a felismerés keltett. Az emberi méltóság hamar levedlik, ha az életösztön veszélyt érez. S a józan ész is egy-kettőre kialszik, mint a gyufa lángja, amire ráfúttak. Furcsa volt, de egész csomó férfi, nő egyszeriben az ajtónak rohant, egymást taposva, mikor az az ordítás elhangzott. Mintha az elsodort híd után akartak volna futni. Úgy tódultak ki a viharba, jajveszékelve, káromkodva, visítva, mint az őrültek. A teremben tán százan sem maradtunk.

- Víz! - suttogta Janka s önfeledten keresztet vetett.

Vékony bálicipőjében hamarabb megérezte mint mi... De rögtön locsogni kezdett alattunk is, ahogy megmozdultunk.

Aztán már láttuk is, a kifogyó olajú lámpások pislogó fényében, hogy a küszöbökön, a deszkafal résein folyik befelé az ár.

Egyszerűen derékonkaptam Jankát s felállítottam a székre. Abodi értelmesen követte példámat, Esztikével. Ragadós példa volt: valamennyi lány egy-két perc mulva mind a székekre került, gavallérjaik karjai által fellendítve. Most már olyan is akadt, aki kacagott. A mamákat kevesebb lelkesedéssel, de azért mégis csak felsegítettük egy hosszú asztal tetejére, a vacsora maradványai közé.

A víz azonban csakhamar bokáig ért. Szennyes bugyborékolással, kitartóan ömlött mindenfelől. Mi Abodival s másokkal, akik nem vesztették el a fejüket, további asztalok összerakásával szilárdabb erősséget építettünk egy sarokba s odaszállítottuk át a székeken bizonytalanul, sikongva ingadozó kisasszonyokat.

Jankát most is én vittem, Esztikét Abodi, de a kislány a feje felett átpillantva halvány ajakkal rámmosolygott.

A víz majdnem térdig emelkedett.

Két óra húsz perc, éjfél után.

A lámpák füstölve, egymásután aludtak ki.

Fullasztó levegő és sötétség.

Sírás, imádkozás, bosszús szitkozódások mindenfelől.

Az eső zuhog, de már nem azzal a fékevesztett özönléssel. Csak vastagon, egyenletesen. A szél meg-megszűnik, mielőtt dühösen kifulladva egy-egy rohamot próbálna még. A villámlások már nem cikáznak, csak széles lobbanásokkal, ritkulva ömlenek el a dübörgő égaljon.

Persze, ki vagyok merülve, zsibbadozom, álmosodom... Fáradt szememet felfelé meresztve állok a hideg, piszkos vízben, mely a térdem körül locsog... Háttal vagyok az asztalnak, éppen Janka előtt, aki egyik kezét a vállamra nyugtatja. A karomat Esztike remegő keze húzta magához... Előtte Abodi áll s a víz bizonytalan csillanását nézi... Talán hajnalodik?...

Mi az ördög van ezzel a tetővel? Púposodik, mint a macska háta! Vagy a szemem káprázik csak? És a fülemben pattog a fáradt ér, vagy a gerendák odafent?

Összerázkódom, hogy le ne szédüljek a vízbe, az álmosságtól... Mert a terem falai furcsa sóhajtással elhajolnak...

Abodi ordított... S már gázolt előttem, ölében Esztivel, magasra csapkodva a vizet, a bevágódó ajtó felé...

Szempillantás alatt észretértem... Dől a terem!... Magamhozrántottam Jankát az asztalról s nyomultam Abodi után...

Mire az ajtónál voltam, már az ordítozó, sivító csődület lökött ki, amelyik eszeveszetten tódult utánam.

Így törtettünk tovább, a fatörzsek közt botladozva, út, irány nélkül az esőben, a szürkülő sötétségben, magunk se tudva, hová?

De már elég messzire jutottunk, mikor a Vigadó összerogyott mögöttünk, pokoli recsegés, hörgés között. Isten csodája, hogy mindenki ki tudott bújni belőle, az utolsó percekben. Ezt persze csak később tudtuk meg.

Abodi eltűnt előlem valahová, Esztivel... Én egy öreg fa kiálló gyökérágaiba botlottam, szinte elvágódva. Erre az ágra ültettem le Jankát. Izzadtam, lihegve pillantottam körül, de még homály volt, alig lehetett látni.

Azt azonban örömmel vettem észre, hogy a víz apad, lefolyik. Már csak bokán felül ért. Nem emlékszem, hogy szóltunk volna egymáshoz. De lassanként hangokat kezdtünk hallani, innen is, onnan is, mégpedig felülről.

A hajnal meghozta a magyarázatot. A fák ágai, koronái tele voltak emberrel. Sohase hittem volna, hogy a vásárhelyi kisasszonyok így tudnak mászni. Volt olyan is, amelyik a fa legtetején gubbaszkodott.

Szerencsésebbek azok, akik ismerték az Elbát. Van a szigetnek egy emelkedett része, ahová az ár fel sem jutott. Itt, egy nyitott zenepavilonban a közönség nagyobb része talált menedéket, a már odaérkezettek kiáltozásai után igazodva.

Különös isteni kegyelem folytán egyetlen halálos áldozata sem lett a viharnak, az pedig már kicsiség ehhez képest, hogy vagy két hétig az egész város tüsszentett, köhögött, herbatét ivott és az orrát törölte.

Reggelre aztán megjöttek a mentőcsónakok. Gergely csaknem elsőnek érkezett s kutyaszimatjával hihetetlen gyorsan ránktalált. Egy pillanatig - lehet, hogy csak képzelődöm - kutatva nézett a szemem közé. De aztán azonnal lelkendezve köszönte, hogy megmentettem „az ő mindenséget”. S a figyelme most már egészen Jankára fordult. Janka némán tűrte a csókjait, ölelését s didergő szájjal hallgatott. Én egy hangot se adtam ki.

Aztán kerestük Esztiéket, de nem akadtunk rájuk. Végtére is annyi csónak jött-ment, hogy akármelyik felvehette őket. Így, mivel Janka borzongani kezdett s könnyű lázt érzett, végtére is nélkülük indultunk el.

De mire hazaértünk, Esztit már ott találtuk, csapzottan, testéhez tapadt ruhákban, a Lila vállain zokogva.

Lila nagynehezen ágybadugta.

Később megkérdeztem tőle, miért sírt Esztike úgy?... Vagy talán csak a kimerültség, megrázkódtatás okozta?...

Lila mereven nézett rám s kemény szájjal felelt:

- Megtudhatod... Sze' te akartad... Az az Abodi megkérte a kezét egy fa alatt, szakadó esőben, sötétségben...

- S ezért sír?

- Ezért... Hálátlannak vádolja magát... Sajnálja... Mert kikosarazta.

- Rosszul tette, azt mondom!

- Most már én is kezdem hinni, hogy rosszul - bólogatott Lila. - Ámbár Esztinek se muszáj férjhez menni, tudod... És semmiképpen nem sietős... Várhat még...

- Várni várhat - vontam meg vállamat. - De vajon érdemes-e? Kap-e jobbat?...

Ügyetlen beszéd volt ez tőlem, hiszen csak az imént láttam, mennyire csodálják Esztit a fiatalok. De Abodit nagyon sajnáltam s kicsúszott a számon...

Lila láthatólag méregbejött s kurtán vágta oda:

- Kínálni nem fogjuk, azt jegyezd meg magadnak!

27.

1867. június 22-én érkezett meg Hollandiából az ösztöndíjtanács pecsétes levele, Viro Nobili Aáron Ernieinek címezve.

J. J. van Ostersee professzor és tanácsjegyző tudatott benne ékes latin mondatokban, hogy az ajánlásokból megállapítván „igen tudományratermett és nagyon tisztes erkölcsű voltomat", a Curatorium Bernhardinum hatszáz belga forintokat ítélt számomra, a rheno-traiectumi akadémián folytatandó tanulmányaim ösztönzésére, szeptember havától számított tíz hónapi időre.

Így hát elvégeztetett, hogy meg kell látnom a nagyvilágot.

Csaknem egyidőben kaptam Gábor örvendező levelét is, melyben az utazásra vonatkozó mindenféle felvilágosítást adott és pompás útiprogramot is, hogy minél többet láthassak, tapasztalhassak. De a legkedvesebb az volt, hogy ő maga is csatlakozni kíván hozzám. Zürichben találkozzunk, azt ajánlotta és Helvécia megtekintése után együtt menjünk Párizsba, a világkiállításra. Ott majd további tervet alkotunk, mert Utrechtbe elég lesz szeptember legvégére érkezni.

Bándi bácsival s Szabó bátyámmal folytatott tanácskozások rendjén abban állapodtunk meg, hogy augusztus elsején fogok nekivágni a nagy útnak. Erről értesítettem Gábort, a találkozás idejének összehangolása érdekében.

A hátralevő idő előkészületekkel és búcsúzkodásokkal telt el. A Reisepass miatt még Kolozsvárra is fel kellett utaznom s bizony éppen eleget lótottam-futottam, amíg megszereztem. Elég furcsán, még „a Gubernium elnöksége” állította ki, Grois Gusztáv alelnök aláírásával. Úgy látszik, az efféle ügyekben a kiegyezés végrehajtása nem történt meg ez idáig. A Reisepass homlokán is a kétfejű sas terpeszkedett s német nyelven volt írva. Egyébként azonban bőkezűen bánt velem a hatóság: három évre szólt az engedély, a német államokba, Svájcba, Franciaországba, Hollandiába és Angliába.

Visszatérve Kolozsvárról, Vásárhelyen csak éppen pihentem s igyekeztem Gerlédre, ahol édesanyám várt, előkészítendő a nagy útra.

A kocsit nem küldhették értem, a nagy dologidő miatt s így fuvarost fogadtam, aki nagy lassan kidöcögtetett szülőfalumba. Volt időm az úton, gondolkozni multról és jövőről.

Főképpen egy dolog rágta a szívemet. Két év alatt, a priváttanítóságból, elég szép összegecskét tettem félre. Mint említettem, ez a takarékoskodás a külföldi tanulás céljából történt, ami viszont jövőm biztosításának feltétele, már ha csakugyan professzor akarnék lenni... De ezt mindíg mások akarták inkább, a vásárhelyi és enyedi jóakarók, Bándiék, édesanyám, Gábor... Én csak megadtam magamat... A külföld nélkül is megoldható lett volna a jövendőm... Falusi parókián, természetesen... De miért kellene nekem egyébre gondolnom? Most, a tavaszon alkalmam is nyílt volna egy igen jó falusi papság elnyerésére. Iskolai kirándulás kapcsán prédikáltam a szép kis székely falu fehér templomában. Bájos zug volt, a Bekecs alján, erdőborította dombok között. Egyszerű, kedves népe nagy tetszéssel hallgatta beszédemet. Utána öreg presbiterek ejtegettek - a beteges vén pap miatt óvatos, de félreérthetetlen szavakat arról, hogy ilyen lelkipásztor kellene nekik s a kurátor, alkalmas pillanatban félrehíván, csak úgy barátságból, tájékoztatott a földek, a kepe, a közmunka állapotáról is, amiből kiderült, hogy szorgalmatos gazda igen szépen megélhet itt.

- Ha derék ember kerülne ide az öreg után, teszem fel, olyanféle, mint maga, tiszteletes úr, - hunyorított a szemembe - a mü népünk még meg is tetézné a vékákot!

Ez mind biztató volt, de engem maga a papiház varázsolt el. Szakasztott a Gödör kicsi mása ez a dombnyílás, amiben édesdeden fészkel, dús gyümölcsöskert közepén, mögötte a hegynek futó szőlővel. Árnyas tornáca, négy apró, barátságos szobája és szép rendbentartott gazdasági épületei hazahívó édes vonzással sajdították meg a szívemet... Városi élet! Nagy világ! Mireváló volnának? Én a földből jöttem, a földé vagyok és a népé... Igen, ez annyi, hogy az örök dolgoké vagyok, az időtleneké... Mi érdekem s mi örömöm lenne a városiak lármás, viszályos, változó, levegőtlen és lelketlen életében? Azért lettem az Isten szolgája, hogy független legyek az emberektől s a világ rabláncaitól. Hol lehetnék az, máshol, ha nem itt, ebben az örök környezetben, melynek tiszta formáin át Isten maga környezi a lelket?

Nem tehettem semmi ígéretet. Már csak az öreg pap miatt sem lett volna ildomos. De nem is mondtam ellent s a bűvös kép ottmaradt bennem, vigasztalva és világítva magányos életem pusztájában.

Azonban más is volt, ami ezt a kedves látomást állandóan ott lebegtette előttem. A gerlédi birtok visszaállításának titkos reménye. Ami nemcsak az enyém, hanem édesanyámék reménye is... Sohase felejtettem el Énokkal folytatott beszédünket, ott, a hazafelé vivő úton. Tudtam, hogy ahogy ők képzelik, lehetetlen. Professzori fizetésből sohase tudok én majd félretenni erre a célra. De ha a külföldről lemondanék s feladnám a hiú törekvéseket, máris, igen, már most is tehetnék valamit. A félretett pénzemet sokkal jobban használhatnám fel. Egy darabot, akármilyen kicsit is, visszavásárolhatnék vele az elidegenített apai földből, ami miattam szakadt le. S ez záloga, bizonyítéka, lelkesítő jele lenne a többinek, az ezutániaknak, az utolsó rögig. Volna célja az én üres életemnek is! Volna miért dolgozzak, küzdjek. Az

Énok fiai majd áldanának érette! S apám lelke is odaát megnyugodna, hogy jobb így, ha lepillantana ismét ép földjére! Az a kicsi falu, ott a Bekecs-alján, olyan szorgalmatos, takarékos gazdát még nem látott, amilyen én volnék, hogy ezt a nagy célt szolgálhassam. Az már úgyis bizonyos, hogy magányos ember maradok. A családi élet édenkertje bezárult előttem. Annak, akit én szerettem, nem kellett a velem való élet s az, aki nekem ajánlkozott, képtelen lett volna rá! Így hát lesz miből félretenni, bőven... S Gerléd, igen, azt hiszem, az egész, visszaállított Gerléd megvalósuló álma talán még a családi boldogságot is pótolni tudja majd. Ő lesz a szerelmem s a sorra visszaszerzendő részei az egymásután születő gyermekeim! A végén aztán én is odatérek, a bevégzett harc után, pihenni, az örök csillagok alatt!

A fejlemények is kedveztek ennek a gyönyörűséges, gyógyító álomnak. Májusban a kicsi falu öreg papja átköhécselte magát a másvilágra.

Mikor ezt a hírt meghallottam, szívszorongva gondoltam rá: a kurátor s a presbiterek visszagondolnak-e reám s fognak-e tenni valamit érettem?

Hiszen tehettem volna én is. Az esperest jól ismertem, beszélhettem volna vele. De én mindíg a magam bolondos módján rontom el az életemet... Akárcsak Jankával, itt is... Ha igazán Isten akarata, ha igazán kellek nekik, ha valóban jó az, amit akarok, nem szabad elébemennem, nem szabad kinyujtanom érte a kezemet... várnom kell, hogy ő jöjjön... hogy a csoda csoda legyen és beteljesüljön...

Némelyek gőgnek neveznék, némelyek túlságos szerénységnek, de valószínűleg a székely felfogás az igaz, amelyik az ilyenre azt mondja: bódogtalanság!

Hat hét mulva, csak nemrégiben, tudtam meg, hogy álmaim falucskája az esperes úr káplánját hívta meg papjául.

De megtudtam egyebet is. A kurátor s a presbiterek nem feledkeztek meg rólam. Nem. Csak túlóvatosak voltak. Előbb az esperestől kérdezték meg, merjenek-e szólani nekem? Az esperes pedig leintette őket: hova gondolnak? Mi a fene ütött beléjük, hogy így elhitték magukat? Sze' Ernyei Áron úr akadémita-pap lesz, külföldre megy, már meg is kapta a nagy ösztöndíjat, indul is. Városi lelkész lesz abból csakhamar, tán éppen Vásárhelyt s szégyelhetik majd magukat, hogy rá merték emelni a szemüket... vagy professzor lesz belőle valamelyik kollégyomban s megbuktatja a fiaikat mérgében, hogy ilyen kicsire becsüllötték.

Szegény embereim a nyakuk közé húzták a fejüket, pironkodtak, egymást marházták s alázattal kérték a nagytiszteletes urat, hogy adna hozzájuk illő, kisebb embert. Tekintettel arra is, hogy a káplán az esperes úr kissé már hervadó lányát hajlandónak nyilatkozott magával vinni a parókia asszonyául, az esperes úr ajánlata azonnali és határozott volt.

Ez hát nem sikerült. De a félretett pénz mégis továbbégeti a zsebemet... Elvégre maradhatok még egy-két évig Vásárhelyt, osztálytanítóul. Még többet is gyüjthetek, hiszen ha akarnám, tíz előkelő család is jól megfizetné a fiaik tanítását. Olyan pedagógiai hírem van, ha méltatlanul is. Azzal, ami van, most megvásárolhatnék egy darabka földet, elkötelező kezdetül. S majd csak akad parókia is, hiszen, ha rászánom magamat, tudok én nem „bódogtalan" is lenni! Vigye az ördög a Reisepassot! Az ösztöndíjnak pedig akad gazdája, nem is egy! Én most, még egyszer, egészen komolyan fogok beszélni édesanyámmal s Énokkal. S ha meggyőzhetem őket, ha elfogadják, ebben Isten akaratát fogom látni. Igaz, igaz, abban is Isten akaratát láthatnám, ami eddig történt. S meg van írva: Ne kísértsd az Urat, a te Istenedet! De nincs-e megírva az is, hogy: zörgessetek és megnyittatik néktek? Még egyszer, még egyszer!

Valahol az út felén túl, megerősíti szándékomat a szegény Rozálira való gondolás is. Most már rajta is segíteni kell, mert nem embere többé a munkának, intézkedésnek. Nemcsak a magáé, a Jóskáé is reászakadt, a Dávid régi tagja.

Szegény Jóska bevégezte a kereszthordozást... A tavaszon történt, hogy a lovak széttépett hámmal, véresen száguldottak haza, szekér nélkül, Jóska nélkül. Őt magát az útmenti szakadékban találták meg, holtan, a szekér roncsai alatt. Mitől riadtak meg a lovai, hogy történt a szerencsétlenség, senki se látta, senki se tudta biztosra elképzelni. Egy nagy csúszás az agyagos talajon arra vallott, hogy a szekér a hátulsó részével farolt az omlásba, a lovak istrángjai úgy szakadtak el az erőlködésben, hogy visszahúzzák az útra s arra aztán a szekér a mélybe zuhant Jóskával. Talán így történt... De édesanyám megírta, hogy Rozáli más tudáson van: Imre taszította le Jóskát, beváltva fenyegetését.

Ez akkor történt, mikor én Kolozsvárt „gyógyultam". Később ért el hozzám az üzenet, nem lehettem ott a temetésen. De azóta sokat gondolok szegény Rozálira: mit jelentett reá nézve ez a szörnyű fordulat? Akármint is, az az egy bizonyos, hogy a gazdálkodás vezetésére képtelen... Énok pedig egyedül, a szaporodó család gondjai közt, nehezen birkózhatik meg újabb feladatokkal. Náluk pedig ugyancsak bőven jő az áldás. Két gyermek az első két évben, gondoltuk, szép teljesítés Juliskától! De ő csak mosolygott, a termőföld ősi, nyugodt biztonságával s most, a harmadik év fordulóján ikerpárt szült: egy fiucskát és egy leánykát...

Hát ha ez így megy, a maradék földön éhen fogak halni. Énok pedig beleszakad a munkába, ha most még Jóska helyett is neki kell dolgoznia... Mindenképpen itthon kellene nekem maradnom, külföldi csavargás helyett!

Az út hátralevő részén tervet kezdtem szövögetni arra nézve, hogy ha a jóakaróim révén a gerlédi papot be lehetne juttatni egy neki tetsző más parókiába, én jöhetnék a helyébe, haza s vállat vetnék Énoknak... Mi ketten aztán mindent ellátnánk emberül s a visszaszerzést is végbevinnők...

De Gerléd haragot tartott velem. Ha egyszer elszakadtam tőle, nem akart visszaengedni magához. Még az áldozatomat se volt hajlandó elfogadni. Gőgös föld: szembekacagott... Megszégyenített...

Először is Rozáli által... Néném nagy meglepetést okozott nekem. Nem ivott már, nincs többé szüksége a „bátorság"- ra...

- Kibékültem Imrével! - közölte velem bizalmaskodó suttogással. - Elvégre hites uram... Beláttam, hogy igaza volt Jóskával szemben... Meg kellett, hogy ölje, meg! Mert Imre jobban szeret engem, mint valaha... Nem enged másnak, nem! Meg is bántam, te Áron, hogy vétettem ellene... S ő megbocsátott... Mert látod, gonosz ember volt az a Jóska... Elcsábított tőle, megkaparintotta a Dávid tagját is s az enyémet... És azt akarta, hogy vágjam el az Imre nyakát... Ezért döntötte belém a sok bort, pálinkát! De most már megígértem Imrének, hogy nem iszom többet, egy cseppet se! Jól megvagyunk Imrével, ő se megy el a háztól már, abbahagyja a kártyát, megesküdött! Néha még morog Jóskáért, de inkább csak bosszant vele... Aztán sok is a dolgunk, dolgozunk rogyásig... így jó!

A hibbant elme furcsa önvédelme szegény Jóska ellen fordult... Mit tehettünk volna? Rá kellett hagynunk. Jóska bizonyára elnéző mosollyal venné tudomásul. Mert ez a fordulás hasznára van Rozálinak. Máris jobb a színe, nyugodtabb a tekintete s békésebb a viselkedése... És még egy: csodálatos gazdasági tudománya, hihetetlen munkabírása, egyszerre, szinte a régi épségében bontakozik elő a zürzavar ködei alól...

Álmélkodva hallgattam, ahogy színjózanul és okosan, a régi pattogó, magabízó hangon mondja el: hogy szedte ráncba a cselédeket, napszámosokat, akik azt hitték, hogy őt be lehet csapni...

S Énok is bizonyítja, hogy a Rozáli gazdasága sokkal rendesebb, mint Jóska kezében volt. A termés is szép s az aratás keményen folyik ellenőrző szemei előtt. Csak az az egy folt ott az

elméje égalján, csak az borult... S villámlik, dörög, Jóska ellen. Minden bajnak, rossznak most már az a szerencsétlen lett a forrása Rozáli szemében. És Imrét úgy látja maga mellett, eleven valóságként. Beszélget vele, enyeleg, néha kicsit veszekszik is, régi szokása szerint.

A szerencsétlenség után haza akarták csalogatni, szülőházunkba. Azonban rögtön belátták, hogy Rozáli semmi kincsért nem jönne. S nincs is erre szükség, mert minden tekintetben rendesen él ott. A képzelődése pedig, ha idegennek furcsa is volna, neki javára van. Hogy két ágyat vet, két személyre teríti asztalát, hogy a láthatatlanhoz beszél s nyomaték kedvéért annak nevében parancsolgat cselédeinek, mindezt megszokták már azok, akik dolgoznak neki. Azt tartják ugyan, hogy bolond, de csak ebben. Egyébként azonban ugyancsak gyors az esze és a tenyere is.

Édesanyámtól és Énoktól megtudom, hogy Jóska éppen a városban járt a szerencsétlenség idején. Végrendeletet tett, mintha érezte volna vesztét. Talán attól tartott szegény feje, hogy Rozáli egyszer mégis az ő nyakát vágja el, amikor alszik. A végrendelet azóta hatóságilag is érvényre jutott. Akkor nem akartak még ezzel se terhelni, minthogy beteg voltam s mivel nem is egyenesen engem illet. De most tudjam meg, szegény Jóska mit intézkedett. A földjét, a Dávid régi tagját, amit tőlünk megvett volt, visszaadományozta Dávidnak, hogyha Dávid életben van és hazakerül.

Azzal az egy kikötéssel, hogy köteles Rozáliról gondoskodni, ha ő arra rászorul. Amennyiben pedig Dávid nem kerülne elő s a család holttá nyilváníttatná, a föld Énokra és gyermekeire száll, ugyanazzal a kikötéssel Rozálira nézve.

Így kacagott szembe engem a föld, gőgösen... Egyszerre akkora tagba forrott vissza az Ernyei-birtokhoz, az én segítségem nélkül, amekkorát magam csak hosszú évek kemény önmegtagadása árán remélhettem volna visszaszerezni. Mivé törpül ehhez mérve az én nyomorult elszánásom, tervezgetésem?...

S mi szükség volna a munkámra is? Rozáli csoda módon a helyére állott megint. Nem szorul reám. S Énokék bátran alkothatják tovább az utódokat: megélnek nélkülem is.

De Énok maga sem akar hallani az én szándékomról.

Megelőz s csendes büszkeséggel mondja el, csak úgy szó között, ebéd után, hogy Piros Gyurkától visszavásárolt öt hold szántót a temető domb mögött.

S még nekem hálálkodik érte! Nekem!

- Mert úgy van az, bátyám, mintha csak temagad tetted volna, ahogy el is képzeltük... Mert mióta te már magad ura vagy és mi semmit se adunk neked, édesanyámmal úgy beszéltük: félretesszük azt az összeget, amit azelőtt évenkint neked küldtünk, hogy tanulhass... Ez olyan, mondogattuk, éppen annyi, mintha te küldenéd most nekünk... Hát ebből vásároltam vissza azt a jó zsíros darabot, bátyám... S ezt mi a tiédnek tartjuk... a tiéd, meg a leendő gyermekeidé... És folytatni fogjuk, ha az Isten megsegít. Akárhová is kerülsz te, meg a gyermekeid majd, legyen otthonotok Gerléden... ahogy meg is állapodtunk! Úgy!

Látta szememben a zavart, szégyent, döbbenést s mindjárt magához ölelve hatalmas, inas karjaival, pirosan dadogta:

- Ne... nehogy félreérts, bátyám! Emlékszem én jól, mit mondtál... Persze, hogy temagad is hozzájárulsz majd! Hogyne! De látod, ez a mi örömünk s el ne rontsd! Igenis, ezt már neked akarjuk tulajdonítani! És vedd tudomásul: ami te vagy nekünk, amit azzal adsz, hogy büszkeségünkre tudós nagy ember lettél, ez több mindennél! Egész Gerléd minket irigyel, hogy most te külföldre mégy, nagyvilágot jársz be és még további rengeteg tudománnyal fogsz hazajönni, híres professzornak! Ne hidd, hogy mi adunk neked... Tudd meg, számító, ravasz

emberek vagyunk mi édesanyámmal... Juliska szekérderékkal fogja önteni hozzád az Ernyei-diákokat... Te jársz majd rosszul, szegény fejed: Áronka, kicsi Énok, Mihályka, meg a többiek felzabálják nálad a kétszeresét is annak, ami itt fog teremni azon a részen, amelyet mi valaha is a tiednek nevezünk itt, nagy csalafintasággal...

Mit tehettem volna? Együtt kacagtam vele s lenyeltem a magam mondanivalóját, mindjobban szégyenkezve felette. Ostobának kezdett feltűnni előttem is, ostobának és csalónak... Nemhogy segítenék vele, de összezúznám a hitüket, büszke álmaikat, belém helyezett éltető reménységüket!

Édesanyám aztán végleg ráhúzta a földet utolsó próbálkozásom koporsójára. Drága öreg szemeit erőltetve, boldog mosollyal, lázasan dolgozó kezekkel varrt, javított, tisztított, vasalt napestig a fehérneműimen, a ruháimon. Úgy készített fel, mintha a lakodalmamra mennék... Már előre mindent felkérdezett azokról az országokról, városokról, amiket látni fogok s megígértette, hogy sokszor és részletesen írjak majd róluk... Sírt örömében, hogy édesapám leghőbb vágyát, mint igazi jó, hűséges és engedelmes fiú, valóra váltom... Ki is vitt magával a temetőbe s a sírdomb felett sokáig, édes emlékezéssel újított fel mindent róla és arról a törhetetlen akarásáról, hogy az Ernyei nevet meghordozzuk a világban s tiszteltté, becsültté tegyük a művelt emberek között...

...Elnémultam... S még hálát is kellett adnom Istennek, hogy elhamarkodva ki nem csúszott a számon az árulás, ami összetörte volna a szívét...

Apám sírköve alatt ülve a kispadon, édesanyám végre kimondta Dávid nevét is. Ahogy kimondta, arról bizonyossá lettem, hogy anyai szíve mindíg is ott hordozta a mélyén, csak az ajkai hallgattak róla. Az ajkai, amelyek sohase szoktak felesleges, ok nélküli és hiábavaló szavakat ejteni.

- Lila egyszer megmondta, hogy utoljára Londonból kapott hírt róla... Hogy mit, arról hallgatott... csak azt engedte sejteni, hogy szomorút, kedvezőtlent... talán végzetest... Most itt az ideje, hogy utoljára mégis szóljak felőle neked, Áronkám... Sokszor úgy gondolom, meghalt már... S Isten bocsássa meg, azt hiszem, ez volna jobb... Ha így siratom, a lelkem megkönnyebbül... De most alkalom adódik reá, hogy utánajárj... Kötelesség... A szívünk parancsa... Keress utána Londonban... S ha él...

- Magam is így határoztam, már régebben! - szóltam közbe. - Mindent el fogok követni, hogy rátaláljak... reá, vagy a sírjára legalább... Ha életben van még, szeretném hazahozni... Az általános amnesztia reá is vonatkozik, büntetlenül térhetne vissza. Már két hónapja, hogy ezt a közkegyelmet kihirdették.

- Ez az - bólintott édesanyám. - Éppen ez. Ha él, már tudja ő is. Határozhatott volna. Írhatott volna. De ő sohase írt, soha... Azért hiszem: az én fiam meghalt... Mégis: tudjuk meg, ha lehet... Ez a kérésem hozzád, Áronkám! És majd... határozz úgy, ahogy a szíved súgja... a hazahozatala dolgában, tudod... ha él még... Gondolj akkor Lilára is, fiam... Lilára, érted?... És egy kicsit reám is... Te bölcs ember vagy, bízom az elhatározásodban!

Elgondolkozva intettem, hogy értem s ígérem. Édesanyám szavainak mélyebb jelentése azonban csak derengeni kezdett előttem, akkor. Különös, csodálatos asszony, bölcs a szeretetében, nem rajongó... a szeretetért magáért, hogy azt épségben, tisztaságban lehessen megőrizni a sírig!

Akármeddig élek is, mindíg csak tanulhatok tőle...

Mikor elérkezett az indulás ideje, szelíden, de határozottan utasította vissza azt a kérésemet, hogy bejöjjön velem Vásárhelyre s legyünk még együtt a búcsú pillanatáig.

- Nem, fiam... Itt váljunk el egymástól... s majd Isten kegyelméből itt lássalak viszont... Vásárhelyt másoktól kell búcsúznod... És Lila talán kérni fog valamire... Ő is, talán... Jobb, ha nem zavarom őt... Sokkal jobb...

...Azon az utolsó gerlédi napon először szakadt reám a visszavonhatatlan döntés egész félelmetes súlya... Csak ekkor éreztem át igazán az idő és a távolság komoly valóságát... Az idegenség roppant jelentőségét... Az akkori viszonyok szerint szinte felmérhetetlen messzeségbe készültem, mindentől, ami drága volt számomra. És mivel az ismeretlen csodák nem kecsegtettek, ez az érzés olyan sivár és rémítő volt, hogy csaknem összeroppantam alatta. A halálraítélt búcsúja nem lehet keservesebb és reménytelenebb, mint amilyen az enyém volt, mikor visszatarthatatlan könnyek között elszakadtam szeretteimtől. A kút dombjáról néztek és integettek utánam, amíg csak láthattak. Szamócza bácsit is felkísérték hozzánk a búcsúebédre s ott állott ő is közöttük, bizonytalanul integetve, karjában Áronkát tartva, aki apró kezeivel hadonászott. Édesanyám kicsi Énokot emelte, az ikreket pedig a két szülő tartotta magasra. Könnyeimen keresztül fakadt mosollyal ezt a látványt vittem magammal. Érettük leszek professzor, ők követelik ezt, a leendő Ernyei-diákok, hogy kiehessenek majd a házamból! Szigorú tekintetük kísér utamra: Vigyázz, félre ne kanyarodj, törj előre, mert mi és eljövendő testvéreink számítunk reád!

A távolodó gerlédi dombok erdői komolyan bólogatnak s a Gödör teteje felől hatalmas sas lendül fel a levegőbe, kétszer-háromszor nagy kört ír le felettem s aztán nyílegyenesen suhan nyugatnak, mintha édesapám útmutató lelke volna...

Édesanyám jól sejtette: Lila is kért valamire.

- Itt az ideje, Áron... Szívszakadva vártam... Te, egyetlen, legrégibb, legjobb barátom, te kell, hogy bevégezd az én dolgomat...

Ott álltunk megint titkos szobájának íróasztala mellett s ő kezében azzal az ismeretlen levéllel, halk, meg-megrezdülő hangon szólt:

- Emlékszel, azt mondtam: egyszer majd... már nem sürgős... Hat évvel ezelőtt jött ez a levél, Londonból... S már két esztendős volt, mikor neked szóltam róla... Annak a Makk ezredesnek egy volt embere írta, aki miatt... Azt írta benne, hogy Dávid Londonba vetődött, éhesen, rongyosan, mindenből kiábrándulva... Nem volt szerencséje, sikere... Makk ezredes felfogadta küldöncének... A reábízott iratokat ajánlgatta fel általa előbb Kossuthnak, majd az osztrák követségeknek... De nem kellettek senkinek... Az a lealjasult ember közmegvetés tárgya lett s a künn élő magyar emigráltak Dávidot is, mint szolgáját, kiközösítették maguk közül, eltaszították maguktól... Csak a nyomor és a halál várhat reá. S most már oda van láncolva Makkhoz... állítólag hamiskártyázásba alacsonyodtak s Dávid zugkocsmákban énekel, pohár sörért, ételmaradékért, vagy egy-egy vacsoráért, amit valamelyik vendég fizet neki, ha tetszik a nótája... De már nem sokáig fog tetszeni senkinek, mert a hangját is elitta...

Lila itt elhallgatott egy pillanatig. Kínosan, szárazon nyelt. A szemei könnytelen égéssel meredtek el. Aztán tikkadtan folytatta:

- Nem tudom, mért írta ezeket az az ember? Nem tudom, igaz volt-e, vagy rágalom? Lehet, hogy igaz volt. Egy címet is adott s egy álnevet, ami, úgy vettem ki, a Dávidé lehetett... Én aztán írtam oda. Ne, ne is kérdezd, hogy mit... Próbáltam rábeszélni, hogy térjen vissza Brüsszelbe, Horváth Mihály úrhoz... Ő nagylelkű ember, megbocsátó és segíteni fog rajta... Horváth Mihály úrnak is írtam... És sohase kaptam választ egyik levelemre se. Talán meg se kapták. Aztán hallottam, édesapám értesüléseiből, hogy az a Makk ezredes meghalt, nyomorúságban, megvetettségben. Ezért mondtam akkor: már nem sürgős... egyszer majd!... Erre a napra gondoltam, Áron... És reád... Hogy te eljutsz külföldre és utánajársz, mi történt vele, él-e

még? Hogy bizonyosságot szerezz nekem... s békét, végre békét!... Ó, ha tudnám, hogy meghalt s nincs tovább!

Most leroskadt Lila, az asztalra hajtva fejét.

Sokáig, szótlanul simogattam szürke haját.

Egy idő mulva ismét suttogni kezdett:

- Édesapám hallotta, hogy Horváth Mihály úr Pesten van. Kegyelmet kapott, hazajött... Előbb őt keresd fel, Áron... Hátha tud valamit! Hátha útmutatást adhat? Aztán tégy, amit jónak látsz... Csak bizonyosságot, bizonyosságot nekem!

- Ha él s megkapom, kötelességem rávenni, hogy hazajöjjön! - mondtam egyszerűen, ígéret és terv gyanánt.

- Igen... ez kötelességed! - rebegte Lila. - Legyen úgy, ahogy Isten akarja... Én is... kötelességemnek érzem... ha úgy lenne... segíteni...

Kihúzta a fiókját s egy selyemerszényt vett ki belőle. Átnyujtotta.

- Tedd el, Áron... Évek óta gyüjtöm... Az arany külföldön is arany... Neki gyüjtöttem... De egészen reád bízom... Úgy tégy vele, ahogy a lelkiismereted parancsolja... Nem, nem mondok semmit... Nem magamban bízom, hanem benned. Okosságodban és szívedben... És az Isten könyörüljön rajtunk!...

- Tanulni fogok, Áron bácsi, mindíg csak tanulni, amíg távol lesz, a messzi idegenben!... - nyeldeste könnyeit Esztike. - Úgy hamarább fog letelni az a tengerhosszú év! És ha az Isten hazasegíti majd, amiért minden este imádkozni fogok, hűségesen beszámolok róla...

- Kis csacsi! - cirógattam meg az arcát. - Jobb volna, ha szórakoznál, táncolnál s nem epesztenéd hiába a gavallérjaidat! S egy év nagy idő: ki tudja, hol találllak?

- Itt... itt fog találni, Áron bácsi, a könyveim között! És ugye, megengedi, hogy írjak az itthoni dolgokról? És megadja a címeket, hogy hová? És néha válaszol is majd, ugye?

Mindezt persze helybenhagytam és megígértem neki.

Bándi bácsival németül és franciául beszélgettünk vacsora után, hogy lássa: nem fognak-e eladni odakünn?

Az eredmény megnyugtatta.

Másnap reggel érzékeny búcsút vettünk. A vállam még sokáig nedves maradt az Esztike könnyeitől. S jólesően gondoltam két síma, üde arcára, melyek lángbaborultak testvéri csókjaimtól.

A pesti indóháznál kora reggel Paniti Ferenc várt reám, Gábor bátyja. Bándi bácsi írt neki rólam, céljaimról és érkezésemről. Mégis meghatott, hogy őmaga jött elém s nem csak valami ifjoncot küldött. Azonnal megismertem, mert rendkívül hasonlított Gáborra. Talán kicsivel magasabb, de ugyanaz a vékony, száraz termet s főleg ugyanaz a szögletes, élénk-kifejezésű arc, a nagy, dülledt szürke szemekkel. Csak rőtes, kicsit deresedő körszakálla mutatta, hogy jóval idősebb.

Hozzáléptem hát s bemutatkoztam. Szívesen ölelt magához s erdélyi atyafi-szokás szerint jobbról-balról arconcsókolt. Kofferomat, minden szabadkozásom dacára, kikapta a kezemből s már húzott is magával a nagy, zúgó tumultuson át, a kijárathoz. Még tele volt a lelkem a nagy Alföld végtelenségével és csendjével, ami különös módon elvarázsolt. Erdélyi emberektől többnyire azt hallottam, hogy unalmas. De én, akárha Petőfi lelke ihletett volna, gyönyörűnek találtam és sajnáltam, mikor a végére jutottam. Most fájdalmasan zúdult reám ez

az idegszaggató emberi lárma, itt az indóházban és körülötte. Falusi létemre megvetéssel és értelmetlenül csóváltam fejemet, látva, hogy mindenki úgy rohan, mintha attól függne az élete. De úgy látszik, Pesten ez a tempó s ezt követte Ferenc is, kabátom ujjánál fogva rángatván maga után.

Az indóház előtti téren, ha lehet, még bábelibb állapot örvénylett. Áldottam Ferenc jóságát, mert egyedül tán soha ki nem tudtam volna gabalyodni belőle. De ő biztosan tört át a tömegen s csakhamar szép, úri kétlovas kocsi mellett találtam magamat, melyre feltessékelt, kofferomat a kocsisnak nyujtva.

A kocsisnak fekete, kemény félcilindere, kétsorgombos fekete kabátja, rövidszárú csizmába húzott fehér nadrágja volt s olyan előkelő, széles képe, hogy nálunk Erdélyben főispánnak nézhettük volna.

Ellenben Ferenc csak kurtán szólt rá:

- Hajts sebesen, Mátyás!

- Tiéd a kocsi? - csúszott ki illetlenül a számon.

- Nem, - felelte egyszerűen - nem az enyém. A feleségemé...

Mivel erre még butább képet vágtam, türelmesen magyarázott:

- A feleségem gazdag asszony, az apjának bányái vannak a Felvidéken. Így hát mindenfélét hozott a házhoz, amit otthon, leánykorában megszokott. Ezt a kocsit is... De én erdélyi szegény nemes vagyok, akár te is - és a mi fajtánk nem dicsekszik a máséval... Ami az asszonyé, azzal most is, teljesen ő rendelkezik... Azért kértem el ma tőle ezt az alkalmatosságot, mert messzire kell mennünk, a budai hegyek tövébe s másként tán két órát is tartana...

- S miért költöztetek olyan szélire?... Az neked se lehet kényelmes...

- Nem... elég messze van egyetemtől, minisztériumtól... De a dolog úgy áll, hogy a feleségem nem akar bérházban lakni... A ház tudniillik, ahol lakik, szintén a feleségemé... Én csak vacsorára járok oda s hálni... Kora reggel besétálok a városba s végzem a dolgomat. Ebédelni egy kiskocsmában szoktam s van egy hónaposszobám az egyetem közelében... Vasárnap persze, a feleségemmel vagyok s vakációkon is...

Többet nem kérdeztem. Ennyi elég volt nekem jó darabig. Csak gondolkoztam... Bolond életük lehet... nem családi élet... Talán rosszul sikerült a házasságuk, nem szeretik egymást? Vagy Pesten ez a rendje? Vagy Ferenc makacs góbé s gőgös a szegénységében és ezért csinálja így?

Gondolataim bodorodása közben, mintegy fátyolon át, láttam a nagyvárost, palotasoraival, tolongó, tarka embertömegeivel, dübörgő járműveinek sokaságával. Fülemben mintha titáni méhkas döngene...

Egyszer-egyszer Ferenc kurta magyarázó szavaira neszelek, ahogy a fontosabb utakat, tereket, középületeket magyarázza. De összefolyik előttem az egész kép egy óriási szürke-fehér csillogásba...

Csak mikor a híréből s képmásából ismeretes nagyszerű Lánchídon robogtunk át, térít magamhoz a hatalmas Duna hűvös lehellete s nyílik meg lelkem a sziklás zöld hegyek üdítő látványának...

A Gellért-hegy alatt befordulunk s jobbkézre hagyva a királyi várhegyet, a Tabán sikátorai közt felkaptatunk egy dombtetőre s aztán ismét le egy katlanba, melyben kertek és nyári lakok tűnnek fel, szétszóródva az erdők zöldjében.

Az egyik szép, egyemeletes, szeglettornyos villa, pompás platánok és színes virágágyak között - ez a Ferencéké... vagyis a Ferenc feleségéé...

Bóbitás, fehérkötényes szobalány fogad, aranygombos kabátú kis inas kapja le a kocsis mellől kofferemet s visznek fel az emeletre, a leeresztett zsalujú, hűvös vendégszobába. Tisztálkodás után reggelihez hívnak s betessékelnek az ezüsttől, üvegtől tündöklő pazar ebédlőbe. Az abból nyíló kis, vörösselyem szalon ajtójában áll az asszony, reám várakozva. Mögötte Ferenc.

- Öhülök, hogy látom, Ehnyei! - nyujtja elém illatos kezét, kedves mosollyal.

Ráhajolok a gyűrűkkel rakott fínom kezecskére s ajkammal érintem. Aztán felnézek az arcába s jólesően gyönyörködöm benne egy illő pillanatig.

Most látok először nagyvilági szépséget. Fínoman kifestett rózsás arcot és tűzpiros ajkakat. A barna kerek szemek csillogását megnövelő és elmélyítő művészi árnyékokat a szemgödörben. S csodálatos csigákba tornyozott bronzfényű hajkoronát...

Tekintetem lesiklik karcsú alakján, s hirtelen azt hiszem: porcellánból formálták nyakát, vállait, árulkodó kivágáson át zománcosan villogó mellét, melynek bájosan induló halmain megreszket a fény.

Remekbekészült eleven bábu állt előttem.

S hogy beszélt! A dús reggeli alatt, melyet a szobalány kínált körül, csakis ő beszélt. Nagy néha juttatott nekem csupán egy-egy felelő szócskát, de arra sem volt kíváncsi. Csakis a saját muzsikájában gyönyörködött, mint valami szép énekesmadár. A nyelve is madárnyelv: különös keveréke német, francia, angol szavaknak, itt-ott enyhén raccsoló magyarral tűzdelve. Tartalmi szempontból rögtön elenyésző, semmit sem érint, aminek komolyabb értelme van.

Ferenc kissé szórakozottan hallgatja, olykor rámosolyog, int neki, de ő maga tán egy hangot sem ad a társalgáshoz. Valószínűleg erről is azt tartja, hogy amit a felesége csacsog, az csak a feleségéé, tulajdon gondolatait pedig magának őrzi meg, székely nemesi gőggel.

Ahogy hallgatom, udvarias figyelemmel, az asszony hangversenyét, többször gondolok rá: vajjon hány éves lehet? A kikészítés rendkívül fiatalnak mutatja s az alakja majdnem kisleányos. Pedig már öt-hatéves házasok. Ferenc Dávid bátyámmal egyidős, vagyis már negyvenegy éves ember... de hát ettől az asszony lehet akármilyen fiatal - persze a húsz felett!

(Ugyancsak elképedtem, mikor később Gábortól megtudtam, hogy harminckettő mult ezen a nyáron!... Csak három évvel fiatalabb a szegény, öreg Lilánál!...)

Reggeli után izgató illatfelhőt kavarva, lebegett előttem a kis piros szalonba, félkönyökére dűlve az apró selyemdívánon, ritmikus karlengetéssel mozgatva a kis elefántcsont legyezőt, melyet az inaska mély meghajlással nyujtott át neki.

Engem maga mellé intett egy baba-puffra, melyre alig-alig mertem ráereszkedni, félvén a botrányos következményektől.

Ferenc engedelmet kért, hogy néhány percre magunkra hagy, a postáját kell átnéznie.

- Félig-meddig hokonok, nicht wahr? - mutatott legyezőjével az asszony Ferenc után s aztán reám.

- Van... volt... egy bátyám, aki jegybenjárt Ferenc unokahúgával, Bándi Lilával... Erdélyben ez már elég arra, hogy a két család rokonságot tartson... Gábor pedig olyan, mintha édes testvérem volna! - válaszoltam.

- Ah!... A Gáboh!... L'enfant terrible! Bohzasztóan szehetem azéht! Szóval, cousin-ok vagyunk? Nevezzen hát Eliznek, kéhem... This is my name!

- Köszönöm, Eliz!... S ha megengedi: én Áron vagyok...

- Fuhcsa név! Áhhon!

- Bibliai név. A székelyeknél szokásos az ilyen... Öcsémet Énoknak hívják...

Szemöldökei a homloka közepéig szaladtak, iriszei akkorára tágultak, mint két aranytallér s piros szája trillázó kacagásra nyílt, kimutatva ragyogó fehér fogsorát.

Most a székelyekre került sor. Ahogy a különös csacsogásból kivehettem, a székelyeket rettentően titokzatos, félelmes és egyúttal csodálnivaló embereknek tisztelte. A példát nyilván Ferencről vette. Ahogy szakadozott sikkantásokkal és fugákkal kifejezte érzéseit ilyenformán: sohase lehet tudni, mit gondolnak, hátul, a fejükben, sohase figyelnek a beszédre és mindent hallanak és értenek, komolyak, ha tréfát mondanak és kacagnak, mikor dühösek, olyanokon tépelődnek, amit ő, Eliz, soha fel nem ér ésszel és gyermekien együgyűek a nagyvilági dolgokban. Szeretik elhallgatni a maguk külön dolgát és önfeledten játszani, mint pajkos suhancok, úgy ölelnek, mint az ősember és utána olyan szelíden alusznak az asszony karjaiban, mint a csecsemők - mindebből megértettem, hogy miképpen élnek ők ketten, Ferenccel, mit jelentenek egymásra nézve s mit keresnek és szeretnek egymásban.

Hát én nem így képzeltem a házasságot s a családi életet, az bizonyos! De én úgyis csak a képzelődésnél maradok, élhetetlenül s nem számít, hogy mit képzelek!

Az a fő, hogy Eliz imádja az ő „ősemberét” és „csecsemőjét”, s Ferenc csak azt szomjuhozza benne, amit meg is kap tőle.

Azért Eliz, a maga módján, büszke az emberére, noha leghalványabb sejtelme sincs róla, mi is a Ferenc munkája az egyetemen s a minisztériumban? Neki elég, hogy professzor és Eötvös miniszter munkatársa és bizalmasa s hogy a most következő választásokon képviselő lesz... Ezeket, mint címeket, rangokat, méltóságokat és pozíciókat, tudja s pontosan értékeli, mert ezeknek tévedhetetlen fokmérője barátnőinek pukkadozása, amit ő szürcsölve élvez. Tetszik nekem, hogy büszkébb Ferenc tudására, mint a saját vagyonára, mert ez a szellemi érték fensőbbségének önkénytelen elismerését jelenti. Különben meg is mondja, hogy Ferenc sok pénzt keres és cseppet sincs rászorulva az ő hozományára. Ajándékokkal halmozza el: ruhákkal, ékszerekkel, szőnyegekkel, porcellánokkal, festményekkel és ő alig is tudja mindezt mivel viszonozni, a szerelmén kívül. Hiszen Ferenc úgyszólva csak a vendége s nem költhet rá többet, mint akármelyik szállóvendégére. De mindezt nem panaszolja, hanem énekli, kacagja, csacsogja, mert így boldog, így tartja szépnek és jónak az életet.

Elmondom neki, hogy Madarason mennyire kíváncsiak reá s mennyire szeretik a Ferenc boldog leveleiért... Csak még egyet szeretne János bácsi és Pepi néni megérni...

- Tudom... tudom! - kacagja. - De jobb így, csak Fehenccel! Jobb az is, ha a kedves öhegek csak távohhól szehetnek!

Így barátkoztam Elizzel. Mindent összevéve, tetszett nekem. S úgy látszik, én sem voltam előtte ellenszenves, vidéki medve létemre. Bizalmas, közvetlen és testvéries módon bánt velem, azokon a napokon, amíg náluk (vagyis nála) laktam. Ami pedig a kényelmemet és ellátásomat illeti, az fejedelmi volt.

Csevegésünknek Ferenc vetett véget, megjelenvén az ajtóban:

- Akkor talán beszélgethetnénk ketten - szólt, olyan kézmozdulattal, mely elég kifejezően jelezte, hogy ami itt, eddig történt, az csak fecsegésnek nevezhető.

Elköszönvén Eliztől, aki fürödni készült valamelyik budai gyógyvízforrásban, Ferenc a maga szobájába vezetett be, mely erősen elütött a ház általános jellegétől. Puritán volt, szinte sivár.

Legénykori íróasztalát, ágyát, szekrényét, székeit, miegyebét hordatta ide. Könyvek, írások borítottak mindent, többnyire a padlót is.

Mosolyogtam ezen a diákosságon, a nagy pompa közepette. Ő méltányolta s szintén mosolygott, a Gábornál jól ismert, kicsit gúnyos vigyorral.

- Ez itt Erdély, erdélyi kollégyomi szoba - kacsintott rám. - Eliz borzad tőle s ez jó, mert, itt békén dolgozhatom, esténként, vacsora után s ha nem kell a városba mennem... Édes asszony különben, mi?

- Szerencsés ember vagy, Ferenc bátyám!... - mondtam őszinte meggyőződéssel.

- Az. Jól mondod. Szerencsés. Mert sok körülmény szerencsés találkozása tehette csak lehetővé ezt a nekem való életet. Először is, hogy a feleségem független tőlem, anyagilag. Másodszor, hogy én is az vagyok, tőle. Legfőképpen pedig Pest. Mert ilyen életforma csak Pesten lehetséges. Gondold csak el, ha Vásárhelyt lennénk, kipletykálnának a világból! Itt, persze, a kutya se törődik vele, ki, hogy él. Na, ülj le, válassz pipát magadnak, gyujtsunk rá s beszéljünk komolyan. Ézsaiás bátyám írt egyet-mást, amiben segítenem kellene.

- Elsősorban is Horváth Mihály püspök úrhoz kellene eljuttass, ez a Lila kérése. - S ismertettem előtte a Dávidra vonatkozó megbízásomat.

- Az könnyű lesz. Az Akadémiára naponta bejár s mivel én is dolgozom ott a könyvtárban, sűrűn látom. Még ma érdeklődni fogok.

Megköszöntem s aztán a külföldi útitervemről, Gáborral való közös utazásunkról és a tanulmányaimról kérdezett ki. Közben egész csomó hasznos tanácsot adott, értékes néznivalókra hívta fel a figyelmemet, amit nyomban feljegyeztem. A tanulmányaimra nézve érdekesen azt tanácsolta, hogy figyeljem meg a holland iskolák tanítási módjait s általában a pedagógiájukat, mert az kitűnő. Gábortól, Bándi bácsitól s innen-onnan már hallotta, hogy kiváló tanító és nevelő-talentum vagyok.

- A teológiát hagyd Gáborra! - intett a pipával. - Ez a mostani kritikai teológia egyenesen neki termett! Abban sokra fogja vinni! És különben is, ő teológus-természet... Te pedig pedagógus-natura vagy...

- Lehet, hogy igazad van, Ferenc bátyám. Noha Gábornak a hittel mindíg nagy belső csatái voltak... míg én...

- Azért mondom, - szakított félbe. - Te vagy a hivő, látszik rajtad, hogy sohase kritizálod a szent dolgokat. Ezért nem születtél teológusnak. A teológus, amilyen Gábor is, filozófiával, kritikával, az ész minden szerszámával ront neki a hit abszurdumainak, de nem azért, hogy megcáfolja őket, hanem hogy bizonyossá tegye magának és másoknak. Véleményem szerint lehetetlen vállalkozás, de ez jellemzi a teológust. Vitáztam kicsit vele, amikor kimenet itt volt s így látom...

- Mélyebben látod, mint én. Igen, azt hiszem, igazad van. Én különben históriával foglalkozom.

- Eminenter nevelőnek való tárgy! A tényekre épített líra! Lélekformáló eszköz. Persze, csak azok kezében, akiknek van szintetikus erejük. Ezeket, úgy képzelem, mint építőmestereket, akik tudják, hogy a bányafejtő napszámosok mi célra hordják össze nekik a köveket. A forráskutatókra gondolok, a böngészekre. Nagyon szükségesek, de csak a mesterek szolgálatában válnak közértékűvé. Azt hiszem, te mester szeretnél lenni. Tanítani a történelmet, nevelni vele.

- Igen... De a köveket megvizsgálom, hogy tűz-, víz- és fagyállók-e?

- Természetesen...

- S szabad kérdenem, te mivel foglalkozol szakszerűen? Milyen tanszékre neveztek ki?

- Didaktikát adok elő, tanítástant és módszertant. S tanítási gyakorlatokat vezetek... A minisztériumban Eötvös báró számára az iskolaszervezetet dolgozom ki... Az most nagyon lefoglal. A képviselőséget is főleg az ő kívánságára és azért vállalom, hogy majd az iskolatörvények országgyűlési előadója lehessek. Ezentúl a politika, mint pártküzdelem, nem érdekel. Ezért is az államtitkárságot, amit Eötvös felajánlott, nem fogadtam el. Mert professzor akarok maradni, az mindennél szebb s függetlenebb.

- Erdélyi beszéd, bátyám! Szívemből való! Én is így tennék a te helyedben...

- Mindjárt láttam, hogy egyforma bordában szőttek minket! - kacagott fel, jólesően. S vidám barátsággal csapott a vállamra, amit én rendkívüli megtiszteltetésnek éreztem, ilyen nagy férfiútól.

Egyszóval, megszerettük egymást, ami, azt hiszem, a Gábor bátyja és közöttem várható és természetes is volt.

Három napig barangoltam Budát és Pestet, hol a Ferenc által adott térkép segítségével, hol Ferenccel magával, mikor ráért. Egy délután pedig Eliz vitt el kocsiján a messzebbfekvő látnivalókhoz. Sok mindent megismertem ebben a zsúfolt szemlélésben, kívülről és belülről. De legnagyobb hatással az volt reám, ami még csak ígérkezett, bontakozott. A rengeteg építkezés, ami az új éra pezsdítő légkörében lázragyúlva indult meg mindenütt. A Gellértről, a Sashegyről, a Kis-Svábhegyről, a Rózsadombról ezt a jövendőt csodáltam meg s képzeltem magam elé. Rendkívül izgató szórakozás volt látni, ahogy a megszülető új város áradata körülfolyja, elnyeli, vagy elszigeteli a régit. S volt ebben szimbolum is: Magyarország új életének hatalmas lendületét prófétálta, mely mintha feledné és eltüntetné a mult intelmeit...

Azért kellett három napot várnom, mert Horváth Mihály püspök úton volt s érkezését napról-napra várták. A harmadik nap délutánján meg is jött s Ferenc szerencsés véletlen folytán találkozott vele alkonyati sétája közben, a pesti Dunaparton. Már másnap délelőtt a legnagyobb készséggel hajlandó volt fogadni Lipót-utca 22. szám alatti bérelt szállásán.

- Szólítsd Eminenciádnak, - oktatott Ferenc - de kezet ne csókolj neki, azt nem is várja tőled...

- Erre nem is gondoltam volna! - csodálkoztam rá. - Én őt elsősorban mint nagy történetírót tekintem, kinek minden művét csodálattal és nagy tanulsággal olvasom... s valahogy... nem felfuvalkodás ez... közel érzem magam hozzá...

- Persze, hiszen magad is történetíró vagy. És Erdélyben más! De itt Pesten az emberek alkalmazkodók és törtetők, különösen most. Horváth Mihály azonban egyszerű és természetes ember, teljes bizalommal fordulhatsz hozzá...

Úgy is lett. A püspök nagyon nyájasan fogadott s emlékező mosollyal köszönte Bándi bácsi üdvözletét, amit tolmácsoltam neki. A saját festett arcképe alá ült karosszékébe s engem szembeültetett magával. A képen hosszú szőke szakállat viselt, mint egy bibliai pátriárka. A valóságban már teljesen borotváltan ült előttem, a katolikus főpapok divatja szerint, lilagombsoros, lilaöves reverendában, mellén aranykereszttel. De így arckifejezése kedélyesebbnek tűnt, mert ajkainak fínom, nőies ívén állandóan barátságos, kicsit humoros mosoly játszadozott. Csak magas, síma homloka és nagy, tisztafényű szemei voltak teljesen azonosak a festett képmáséval.

- A portrémat nézi? - kérdezte, észrevéve önkénytelenül hasonlítgató tekintetemet. - Az a bujdosásom alatt készült, Svájcban... ahol tanár úrnak szólítottak... Akkor még nem reméltem,

hogy valaha hazakerülök... De azért imádkoztam érte, mindíg... Isten meglágyította Őfelsége, a király szívét. Már hét hónapja itthon vagyok... Milyen boldogság, barátom!

- Annál bizonyosabb vagyok benne, hogy Eminenciád megérti szegény bátyám nyomorúságát s nem ítéli el végképpen...

- Ó, én megtanultam nem ítélkezni! - mosolygott szelíden. - Mindíg az Idvezítő alázatos tanítványa igyekeztem lenni, de igazán csak ott, a hontalanságban, a magam vívódásai közt érlelődtem meg arra, hogy megértsem, szánjam és elfedezzem az emberi tévelygést. Különösen a bujdosókét. Ha valaki a hazáját veszítette el, legyen a legjobb ember is, többé nem áll biztosan a lábán. S ha még szerencsétlen is, csalódott, nélkülöző, akármi kísértő szél megtántoríthatja. Szegény bátyjára élénken emlékszem. Milyen széptehetségű, nyíltszívű, derék legény volt, mikor Debrecenben nótázott nekem! Voltak is terveim vele! De az Úr másképpen akarta! Aztán, a szerencsétlen szökése után, mikor Brüsszelben felkeresett, már láttam, hogy nem jó úton jár... Próbáltam is segíteni rajta. Párizsba irányítottam. De úgy látszik, ott sem sikerült a dolga. Igen, később hallottam, hogy Londonba vetődött, Makkhoz... Akkor már csak imádkozhattam érte. De elítélni? Ó, nem! Nagyon is bele tudom magam képzelni a helyzetébe!

- A menyasszonya írt Eminenciádnak egy levelet, hatvanegyben, Brüsszelbe... Hogy méltóztatnék fogadni, ha Dávid felkeresné és segíteni rajta...

- Hatvanegyben, Brüsszelbe?... Soha sem kaptam meg... Akkoriban már nem is ott laktam... Nem küldték utánam, elkallódott... De a bátyja nem is keresett engem... vagy legalább is nem tudok róla...

- Tulajdonképpen ezt akartam tisztelettel megtudakolni Eminenciádtól... Majdnem biztos voltam felőle, hogy így történt... Mivel én most külföldi tanulmányútra megyek, szeretnék utánanyomozni a bátyámnak Londonban... Hátha él még s ráakadhatok? Megpróbálnám hazavinni...

- Hatvanegy óta nincs hírük felőle? - kérdezte, elgondolkozva. - Hat év óta?...

- Igenis - bólintottam.

- Nézze, fiatal barátom, - tette kezét igen kedvesen a karomra, hozzám hajolva: - nagyon szomorú az, amit sejtek, de kötelességem megmondani. Ha szegény bátyja Makk ezredessel kötötte össze a sorsát és hat év óta semmit se hallatott magáról, akkor az annyi... igen, annyi, hogy nem él már... Lehet, lehetséges, megengedem, hogy testileg még vegetál... De az már nem élet... Makkot magát is megölte az emigráns magyarok kiközösítő haragja. Ott magyar ember, a magyarok támogatása nélkül, sőt annak ellenére nem maradhatott felszínen... Hat év!... Ismerem a londoni körülményeket! El kellett süllyednie az iszapban... Higgye el, az volna a jobb, ha testileg sem szenvedne már! Hacsak... hacsak... valami csoda nem történt vele, amit én nem tudok elképzelni sem!...

- Azért mégis meg kell próbálnom! Édesanyám és Bándi Lila, a Dávid menyasszonya, megkértek rá... és magam is...

- Természetesen, természetesen!... Okvetlenül meg kell kísérelnie... Ez kötelessége... Csak azért mondtam ezt a szomorú feltevésemet, mert nem tudom biztatni sikerrel... Nem...

- Köszönöm a jóságát, megértését... azt, hogy ilyen őszintén tárta fel előttem a legvalószínűbbet, amire magam is számítok... S még csak egyet engedjen meg Eminenciád, hogy megkérdezzem: nem tudna-e valakit megnevezni, aki ott Londonban jól ismeri a magyarok sorsát, dolgait s talán adhatna, akármilyen fájdalmas felvilágosítást is...

- De igen... Nagyon szívesen... Azzal szolgálhatok. Ott van Domáldy Tivadar, emigrált orvos barátom. Már ott is marad, angol állampolgár lett. Vele ma is levelezésben állok. Minden bujdosó magyart ő gyógyít, ingyen... És mindenkit ismer... Írok neki, azonnal.

Mindjárt íróasztalához ült s néhány kérdést téve fel, megírta ajánlólevelét, pontosan címezve, hogy odatalálhassak az orvoshoz.

Hálálkodva tettem zsebre.

Aztán megköszöntem neki a műveit, azt a sok nagy tanítást, amivel engem is meggazdagított. Elmondtam, hogy gyermekkori elszánásom a történelem buvárlására az ő munkái nélkül aligha ölthetett volna testet. Ez nagyon jól esett neki s még sokáig kérdezgetett eddigi és ezutáni tanulmányaim és életcélom felől.

Búcsúzás közben szívélyesen érdeklődött Bándi bácsiról s dícsérte, hogy sohase felejtheti el, milyen nemes- és fenköltlelkű ember. Végre Isten kegyelmébe ajánlva, áldásával bocsátott el színe elől.

Másnap reggel indultam Bécs felé.

28.

Gáborral, ahogy a fejedelmek szoktak, „programszerűen" találkoztunk Zürichben. Viharos örömmel borultunk egymás nyakába. Ő, ha lehet, még szikárabb volt, mint valaha, de a színe jó s a kedve kitűnő. Mindketten tele voltunk mondanivalóval: én hazai hírekkel, ő külföldiekkel. Ezeket össze-vissza cserélgettük ki, nem is egy nap alatt, hanem lassanként rendet teremtve az anyagban, míg a szép, ódon, históriával tele svájci városokat jártuk: Zürichet, Bernt, Luzernt, Bázelt, majd Neuchâtelt, Lausannet, Genfet, ahol a Szent Péter-templomban beleültünk Kálvin kényelmetlen székébe s megható auditóriumának padjaiba is... Itt fedeztünk fel az egyik padba bicskával vésett szívet, benne pedig ezt a nevet: 'Su'si... Ki tudja, melyik magyar diák-ősünk ábrándozott itt valaha távoli Zsuzsikájáról, míg a katedráról a predestináció szigorú tana dörgött...

Egész kötetre való jegyzetet készítettünk épületekről, intézményekről, múzeumokról, könyvtárakról, templomokról. Én különösen a svájci reformáció történeti emlékeit tanulmányoztam, Gábor inkább könyvtárakat bujt. Ezeken túl hajókáztunk a gyönyörű tavakon és bámultuk, alulról, a tündéri hegyeket, melyekre azonban nem maradt időnk felmászni.

Tíz-tizenöt napi boldog barangolás után, Genfből utaztunk Párizsba és olyan szerencsések voltunk, hogy éppen az indulás perceiben megpillanthattuk a Mont Blanc ragyogó csúcsát, amint a kedvünkért kipillantott a köd fátylai közül.

Párizs, ahol vagy tíz napot töltöttünk, letepert, megbilincselt, elnyelt, megsemmisített. Tanácsosabb, ha semmit se írok róla itt, minden próbálkozás ostoba dadogás lenne. És olyan kevés az, amit felfoghattam belőle, a mérhetetlenből, a feneketlen mélységűből, az elbírhatatlanul gazdagból... Maga a világkiállítás befogadhatatlan volt számomra, pedig, mint Gáborral megállapítottuk, végeredményében az ért a legkevesebbet, hiszen nem Párizs maga volt, hanem a világ kirakódó vására az ő tenyerén... Párizsnak egy-egy tere, vagy talán méginkább mellékzuga, némelyik műremeke, sőt kocsmája, esetleg már a szaga is sokkal-sokkal terhesebb volt mondanivalóval, sugallattal, élettel, szépséggel és szívfájdítóan fölényes szellemmel. De mondom, hogy hülyeség volna belekezdeni a leírásába... Itt csak azt fontos megörökítenem, hogy erre a kurta kis időre belőlem is eltűnt az egykedvű falusi szemlélő, aki nem vágyott a nagyvilágba.

Budapesten ilyent egyáltalában nem éreztem, pedig addigi látványaimhoz képest már az is éppen eléggé aránytalan méretű volt. Párizsban megszállott és magával ragadott az életláz tüzes rohama. Úgy éreztem, boldogan tudnék felolvadni, eltűnni benne, beleszívódni rejtelmes vérkeringésébe...

- Ez ugyanaz - vigyorgott Gábor - mint mikor barbár őseinket megbolondította a Nyugat mérges parfőmje. Tipikus barbárbetegség, hevenyfertőzés, lelki franciakór. Romlatlan steppei voltodat bizonyítja! Csak arra kérlek, vágj gőgös pofát hozzá, ahogy magyar, sőt székely nemeshez illik, különben kiröhögnek ezek a rothadt franciák!

Így beszélt, de sokszor rajtakaptam, hogy úgy dermedt meg ő is Párizs kis és nagy csodái előtt, mint egy felborzadt szőrű pusztai csikasz a telehold alatt.

A világkiállítást környező erdőnyi parkban Párizs vérszívó menyétkéi vadásztak a megbabonázott idegen férfiakra. Az exotikusokra különösen. S így ránk is, akiket töröknek, japánnak, mandzsunak meg effélének hittek.

Gábor persze szívesen ismerkedett s én sem fanyaloghattam mellette...

- A legjobb nyelvlecke és nem is drága! - indokolta nagyképűen.

Tény, hogy ezek a csinos ragadozók egy kis nyalánksággal is tökéletesen beérték s édes pityegéssel „merci”-ztek érte.

Ami pedig a nyelvleckét illeti, hát az eleinte siralmasan ment. Büszke öntudatom, hogy Vásárhelyt nincs hozzámfogható francia, gyalázatosan zsugorodott semmivé. Mert ami Vásárhelyt folyékony és fordulatos francia beszéd volt, az Párizsban, ezek között a szédítően csicsergő, kerepelő, trillázó szájacskák között még bivalynyekergésnek is csak különös jóakarattal lett volna minősíthető.

Gábor úgy oldotta meg a kérdést, hogy jelbeszéddel, alkalmilag pedig csókkal felelt. Néha megkockáztatott egy-egy szót is, amire félreértés következtében, többnyire rendelést adtak le a pincérnek. Esetleg magyar szónoklatot rögtönzött, ami viharos tetszést aratott.

Én azonban belevetettem magamat az örvénybe és elszántan próbáltam a megértés és megérthetőség partjára vergődni. Valamit haladtam is kétségtelenül, mert a kötelességszerűen türelmes rendőrök például csaknem mindíg helyesen tájékoztattak, ha hozzájuk fordultam.

Gyakorlatilag, természetesen Gábornak volt igaza, aki a nőknél nem eszmei megértésre törekedett s így rendszerint gyors sikereket ért el. Tartósabban, talán az utolsó négy napra, egy kis Madelaine-nél állapodott meg, aki ügyesen szétrebbentette mellőle a többieket s a búcsú percéig hűségesen szerette „a furcsa törököt”. Még sírt is, nagy, festékmaszatos könnyeket ejtve, mikor elutazásunkkor Gábor tovatűnt előle.

Ez a kis Madelaine nagyon jószívű teremtés volt. Nem állhatta, hogy mindíg velük lógok, társtalanul... Ezért aztán, két nappal távozásunk előtt, elhozta nekem a barátnőjét, Jeanne-t.

Már előre elcsicseregte, hogy a legszebb párizsi lánynak fog bemutatni, akit azonban nem lesz könnyű meghódítani a moszjőnek. Mert nem afféle könnyen szakítható virág, hanem igazi fínom kisasszony, tanult is és határozottan gondolatai vannak. Szereti a gondolatokat... Ez nagy előnye lesz moszjőnek, aki szintén örökké gondolkozik és nehéz ember, így mondta.

Már az is elég nagy baj volt, hogy Jeanne-nak hívták a barátnőjét, de ennél sokkal nagyobb baj készült rámszakadni.

Mert mikor azon az estén, a parki vendéglőben felénk lebegtek, összekarolva, szinte leszédültem a székről s ha Gábor meg nem ragadja az abroszt, mindenestől lerántottam volna, a szívemet elállító meglepetésben. Igen, maga Gábor is elsápadt, jól láttam s felkiáltott:

- Hát ez... ez hihetetlen!...

Mert Janka ringott felénk a Madelaine karján, maga Janka, leánykori karcsúságában, aranyló szőkeségében és kék szemeinek bűbájos sugárzásában...

Igen, mikor már mellettem ült s beszélgettünk, akkor is majdnem Janka maradt, csak a tekintete volt sekélyebb és élesebb, a vonásai, így közelről, elnyújtottabbak és a hangjából hiányzott a Jankáénak gazdag, sokhúrú zenéje...

A hasonlóság azonban így is olyan hihetetlen és részegítő volt, hogy reszkettem, mint a lázbeteg s minden, minden felkavarodott bennem, amit már eltemettem.

De Jeanne azért mégsem volt Janka... A lelke, az előre dícsért gondolatai, amolyan párizsi üveggyöngyök voltak s nem vásárhelyi drágakövek. S nagy elfogulatlansággal tán egy óra mulva már egy festőről, egy költőről és egy színészről emlékezett meg, akik szép fiúk voltak, de lelkileg nem tudták őt kielégíteni.

Azonban éppen ebben rejlett a veszedelem. Hiszen ha Janka lett volna, akkor nem is jön el hozzám s ha meg is ismerem, számomra fönn, a magasban marad, érinthetetlenül. De nem Janka volt, hanem csak a kísértő álarca. S kísértésnek túlerős és túlságosan kínálkozó!

Mikor hajnalban, hosszú erdei séta után és mindent ígérő csókok égető emlékével elváltam tőle, a kezemben maradt apró névjegye, a lakása címével. Holnap este, tizenegy órakor, ott vár reám.

Gábor már felkeléskor kijelentette, hogy utolsó párizsi esténket egészen külön fogja tölteni, Madelaine-nel, ezzel tartozik neki, utóvégre is... Majd reggel találkozunk, az indóháznál... Jeleztem, hogy nekem is külön elfoglaltságom lesz... Vigyorogva helyeselt...

Még megnéztünk egyet-mást, vásároltunk néhány kis emléktárgyat az otthoniaknak, magunknak és itthagyandó barátnőinknek, aztán csomagoltunk s így telt el a nap.

Ahogy az este közeledett, mind lázasabban készültem a találkára. Az élet furcsa, gúnyos, szemtelen és ingerlő tréfájának tűnt fel előttem, hogy egy éjszakára a karjaim közé dobja Janka mását, itt a világ tulsó végén. Gyalázatos elégtétel, borzongott át rajtam s magam is gyalázatos vagyok, hogy elfogadom... Viszont szamár is vagyok, hogy rágom magam ezen. Gábor nem csinál magának ilyen felesleges, ostoba aggodalmakat. Az Iluskáját külön rekeszben hordja a szívében, mint szent és egyedül komoly titkot... a többi pedig nem számít... S utóvégre egyszer, egyetlen egyszer... aztán vége, úgyis, örökre... És Jeanne nem Janka, Jankát ez a dolog nem is érinti... nem szennyezi be... Tulajdonképpen csak az első pillanatban volt köztük hasonlóság... Ez csak afféle kezdőmotívuma az egésznek... Most már nem is fontos... Disznó, hazug vagy! - ripakodom magamra. - Igenis, csak ez az egy fontos, s te aljas merényletre készülsz Janka ellen!... Alávaló bosszúra! Jól tennéd, ha leköpnéd magadat... - Majd leköpöm, holnap reggel - ha utána leszek! - perelek magammal... Ez nem Vásárhely, ez Párizs!... Legyen egyszer legalább vége az otthoni nyűgöknek, örökös gyáva gondnak, itt semmi más nem vagyok csak egy átfutó idegen... felelőtlen senki... Jeanne gyönyörű, kínálkozó nő, számomra nem lelki ügy, holnap örökre itthagyom... S különben is, kinek mi köze hozzá?... Gyerünk, gyerünk, azzal az öltözködéssel!

Végre indulnom kellett... Jeanne messze lakik... Felvágtam a fejemet s kiléptem az ajtón.

- Pardon, moszjő! - lihegett szembe a lépcsőn a háziasszony. - Pardon!... Levele jött... Még délután... De kissé elfeledkeztem róla, mindenféle dolgom volt... Pardon!

Átveszem a levelet s egy pillantással látom, hogy Eszti írta. Poste restante érkezett, de a címünket bejelentettük volt a hivatalban s kiküldték...

Az első mozdulattal zsebembe gyűröm, ráérek elolvasni holnap is, az úton... De nem! Ezt mégse lehet... Ki tudja, mi van otthon? Hátha valami fontos? S különben is, gyalázat volna félrelökni... Átfutom legalább!

Visszaléptem a szobába, felszakítottam a borítást, olvasni kezdtem. Azután, mintha egy láthatatlan kéz gyöngéden kényszerítene, leülök vele az asztalhoz... aztán az ágyra dobom a kalapot, ami még a fejemen van... s két könyökömre dőlve, merülök bele Gerléd és Vásárhely áldott levegőjébe...

Milyen édes, bájos levelet írt ez a kicsi Eszti! Talán a rémítő távolság teszi, de ez az otthoni hang könnyeket présel a szemembe. Forró szíve lüktet minden szótagjában, a betűkből rámkéklik féltő és bízó szeme, ez a kicsit mindíg szomorú s kicsit mindíg pajkos tatárszem! S ahogy olvasom, mintha őmaga beszélne s egyszerre sokkal-sokkal közelebb érzem magamhoz, mint hosszú éveken át, mikor mellettem élt... igen, mintha most állna itt először, szorosan hozzámsímulva, a vállamon át hajolva s karcsú ujja mutatná a sorokat... Persze, persze, a szívemből felcsapó honvágy öltözött Eszti őzike-alakjába... tudom, tudom... semmi egyéb... De nagyon kedves alakot öltött, nagyon... s csak most kezdek gyönyörködni benne magam is!...

Édesanyámról ír először, hogy benn volt náluk Vásárhelyt s bár ő, Esztike mindíg nagyon tisztelte és szerette, de csak most ismerte meg igazán a világ legdrágább anyaszívét... most, hogy édesanyám kihívta s elvitte őt magával Gerlédre, két egész hétre... Nem is értem, Áron bácsi, hogy miként érdemeltem meg ezt az édes ajándékot s miért is kaptam? Rozáli néni kedves leányának nevezett, csodálatos szép tanácsokkal oktatott az életre, mindenféle házi és kerti munkák titkát-módját megismertette velem s gyöngéd bölcseséggel rávezetett, hogy nemcsak a könyvekkel lesz dolgom a jövőben... Nem csoda, Áron bácsi, hogy maga olyan nagyszerű tanító, az édesanyjától örökölte ezt a tehetséget... Hogy ő milyen pompás asszonyt, feleséget és anyát nevelt ebből a Juliskából is! Énok boldog ember, s ennek köszönheti! Aranyos kicsi asszony Juliska, nagyon megszerettük egymást, engedte, hogy a kicsiket ölembevegyem, játsszam velük, etessem és altassam... Sohase volt szebb munkám, Áron bácsi! Imádom a gyermekeket! Áronkának már lehet együgyű meséket mondani és annyira hasonlít magához, Áron bácsi, hogy az csoda! Éppen úgy néz reám néha a gyönyörű okos szemeivel, szinte várom, hogy maga szólaljon meg azokkal a pici gyermeki ajkakkal s jól leszidjon, hogy mért olvasok annyit... és... talán... hogy elvétve meg is dícsérjen: Jól van, Eszti! És az egyáltalában ritka, hogy minden Ernyei hogy hasonlít egymáshoz... Énok is, különösen, ha komolyan összevonja a szemöldökeit s feszülten figyel valamire, éppen ugyanaz, mint mikor Áron bácsi a tanulók dolgozatait javítja... S Énok is nagyon, nagyon okos ember és a természet nyitott könyvének nagy tudósa... és vele beszélgetni is nagyon mély öröm volt nekem... és a drága Juliska nem volt féltékeny, hiszen... Milyen édes otthon az a szép öreg Ernyei-ház, igazán boldog lehet, aki hozzátartozik... Én két hétig nagyon, nagyon, nagyon boldog voltam, amíg a maga édesanyja az enyém is volt, Áron bácsi! Rozáli nénémet (mármint a maga nénjét) úgy megszerettem, mint ahogy megsajnáltam... Tudja-e, hogy egészen rendes a gondolkozása? Kivéve azt az egyet, hogy a férjéről (Imréről), úgy beszél, mintha élne s itt volna vele és mentegeti, hogy most nem jöhetett éppen fel hozzánk, mert a földeken van dolga... Rozáli néném sokkal egészségesebb is, mint ahogy mondják, régebb volt; ez azért is van, mert naphosszat dolgozik a szabadban, ő a legszorgalmasabb munkás Gerléden. És csak tejet iszik, édes Áron bácsi s ez ugye, a legjobb? Rozáli mama (csak megkülönböztetésül merem így írni, ne haragudjék érte) azt mondja: az arca se olyan már, mint volt: elsimult és nyugodt, békés... Én nem láttam őt betegen, de most bizonyos, hogy szép az arca, csak kicsit szomorú. Azt hiszem, gyönyörű lehetett leánykorában s mint fiatal asszony... Milyen kár, hogy nincs gyermeke, az megtartaná a szépségét, mert azt hiszem, minden anya, aki szereti a gyermekét, szép marad... Rozáli néném is igen jó volt hozzám, megkedvelt,

esténként mindíg a kezében tartotta a kezemet s nem engedte el és ilyenkor mindíg magáról beszélt, Áron bácsi, hogy maga milyen kedves és jó gyermek volt s hogy milyen nagy tudós ember lett! És általában mindenki a legtöbbet magáról beszél és sokszor késő éjszakáig beszélgettünk arról, hogy Áron bácsi milyen büszkévé fogja tenni még ezután a családot... S ugye, nem haragszik, hogy egyet-mást én is elmondtam abból a számtalan sok jóságából, amivel kisdedkorom óta elhalmozott? Mert ez jól esett az édesanyjának és a többieknek s az utolsó betűig igaz is volt...

És végre megláttam a Gödört! A Gödört, a maga örökségét, Áron bácsi! Amiről annyit mesélt nekünk már kicsi korunkban s amiről én azt hittem, hogy az maga az Édenkert... kígyó nélkül, muzsikáló angyalokkal... Nekem az is maradt, most is, amikor megismertem! Gyönyörű, csodálatos, áldott sziget! Szegény Lila mama! Ő sohase juthatott el ide, hogy boldog legyen benne! Elképzeltem, hogy milyen boldog lehetett volna itt, a párjával! Ó, Áron bácsi! Mikor, kicsit ellopakodva a többiektől, felmentem a szőlőhegyre és leültem arra a kis padra, tudja, ott a birsalmabokor alatt s néztem, néztem a maga tündérországát, Áron bácsi - tele lett a szívem felmagasztosult örömmel... s csak az fájt, hogy maga nincs itt, maga hiányzik innen, az értelme az egésznek... S imádkoztam magáért, Áron bácsi! És az imádságban közel éreztem, úgy éreztem, hogy itt van velem a Gödörben... S mikor este kigyúltak a csillagok, az jutott eszembe, hogy akármilyen messze van is, csak fel kellene néznie s ugyanazokat a csillagokat látná, mint én... És ez olyan volna, mint egy találkozás... Néz-e fel vagy egyszer így, Áron bácsi?

Édesapám tiszteltetí s öleli Áron bácsit. Jól van szegény, csak most is sok a dolga. Hogy visszajöttem Gerlédről, a könyvtárat megint én kezelem s ezzel könnyítek rajta. És magamon is, mert ez valamennyire enyhíti fájdalmamat, a Gerlédtől való elszakadásért. De később ismét kivisz Rozáli mama, megígérte az édes... Mert még sok tanulnivalóm van az ő iskolájában! És addig is, itt is dolgozok a ház körül megint, mindent és kevesebbet olvasok... Lila mamával mi ketten nagyon csendesen vagyunk és jól élünk... Én mindíg is jól éltem vele... Igaz, édes Áron bácsi, Lila mama nagyon várja magától azt a hírt... és sokszor olyan furcsán néz rám, titokzatosan és azt mondja: remélem, nagyon remélem, Eszti, hogy az a hír jó hír lesz! Úgy sajnálom szegényt!... Minél hamarább írhat neki Áron bácsi arról, amit vár, annál nagyobb jótétemény lesz, mert emészti magát, kegyetlenebbül, mint valaha s úgyszólva már csak árnyék...

Jankáék leköltöztek Ebesre, azt írja Janka, nagyon szép lakásuk van, most vizitelnek és az egész város nagy szívességgel fogadja őket... Gergelyke szép és egészséges...

Most beszámolok három könyvről, amiket azóta olvastam és kérem, hogy alkalomadtán feleljen néhány kérdésemre, amiket itt megírok...

Átugrottam a levél végére:

- Áron bácsi hogy él? Egészséges-e? Képzelem, mennyi csodát látott már eddig is! Hátha valamit ezekről is írhatna nekem, majd, ha pihenője lesz valahol!

Mindíg, mindíg imádkozom, hogy a kegyelmes Úristen őrizze meg drága egészségét, áldja meg minden útját és munkáját s majd hozza haza közénk békességben!

...Édes Áron bácsi, Kövendiéknél ma azt mondta egy társaságbeli ember, hogy Párizs tele van gonosz nőkkel, akik éppen az ártatlan és jóhiszemű idegen férfiakat hízelgik körül és kifosztják őket. Édes Áron bácsi, bocsássa meg, tudom, hogy maga ki s milyen... és nem is úgy gondolom... de hátha mégis megszólítja valamelyik és beszélgetni még nem bűn... és maga udvarias és jószívű ember... és nem kergetné el mindjárt! Vigyázzon, édes Áron bácsi, nehogy valami kár érje! Én akkor nagyon-nagyon búsulnék, de nem ez a fő, hanem hogy maga is

bánkódna felette! Ne felejtse el egészen a tündöklő nagyvilágban sem a maga hűséges húgát, örökké hálás tanítványát, aggódó és tisztelő: Esztijét.

Végére értem... És újra kezdtem... Ismét végigolvastam és ismét és ismét... amíg csak láttam a könnyeimtől s lelkem elbírhatatlanul meg nem telt az otthon, az én világom, az én életem boldogító, fájó emlékeivel...

Tizenkét óra lett... Egy... Kettő... Félnégy...

Aludtam, a megbabonázó levélre borulva, az asztal mellett...

Remélem, Jeanne is aludt már, kifáradva a bosszankodásban...

Reggel az indóháznál találkoztunk Gáborral. Madelaine ide is elkísérte. Kérdő szemekkel néztek reám, de nem kérdeztek semmit. Úgy látszik, ezt jobbnak látták, ha már egyedül jöttem ki.

Én azonban az utolsó percben mégis firkantottam néhány szót egy papírkára s összehajtogatva, odaadtam Madelaine-nak, hogy juttassa el Jeannehoz.

> „Bocsásson meg, de olyan valami jött közbe, ami lehetetlenné tette... Mindíg hálásan gondolok magára."

És ez a hálanyilatkozat, úgy éreztem, ha nem is éppen Jeannet illette, bizonyos értelemben mégis színigaz volt.

A csatornán csúful megtáncoltatott a vihar. A tengeribetegségtől citromsárgán kerültünk partra Doverben. Hideg eső és sűrű, piszkos köd fogadott angol földön. Fájdalom, ez végig így is maradt s Londonból sokkal többet szagoltam, mint láttam. A szagja pedig magyarán megmondva: büdös volt. Olyan rövid idő alatt, mint amit ott töltöttünk, igazságtalanság lett volna ítéletet formálni erről a behemót-városról, de az az egy bizonyos, hogy nem az én életformámat és felfogásomat jelenítette meg. És mindíg dideregtünk is benne, ami bizony szörnyen lerontja az emlékezés hangulatát. Lehet, sőt bizonyos, hogy kedvezőbb időjárásban minden másként alakult volna. Nekem valahogy az maradt meg Londonról az emlékezetemben, hogy ott semminek sincs szilárd körvonala és állaga s az egész egy szénporral megborsozott piszkos kocsonya, tömérdek emberi kukactól keresztül-kasul nyüzsögve.

Azért a Szent Pál-székesegyház, a Tower, a British Museum s néhány más csoda természetesen feledhetetlen élményeim maradnak.

Azt sem szabad elfelejteni, hogy igazi, magasabbrendű angol emberrel személyszerint nem ismerkedhettünk meg s egyetlen londoni úri család otthonát sem láthattuk belülről... Márpedig ugyebár, e nélkül a valódi angol életen maradtunk kívül? A csőcselék viszont, amelyhez szerencsénk volt, sehol a világon nem lehet olyan ronda, mint ott... s ha ez tán jellemző is, mindenesetre csak az egyik végletet mutatta meg...

Domáldy Tivadar doktort mindjárt felkerestük, mielőtt még szállást szereztünk volna, mert arranézve is tőle akartunk tanácsot kérni, a kikötői ajánlgatók zsiványpofájától elrémülve. Bizony, ő is kevéssé bizalomkeltő külvárosi környezetben telepedett meg, kopár, szennyes bérkaszárnya harmadik emeletén, ahová egy bérkocsis méregdrágán döcögtetett el.

Itt kereste szerencséjét a doktor, a szegény emberek között s valamennyire meg is találta, amint néhány mellékmondatából megérthettük.

Furcsa, mord agglegény volt és eleinte elég szűkszavú. Beszédébe már sűrűn döfködött angol böffentéseket, a külvárosi szótár anyagából. Ezekből Gábor sem értett egy kukkot sem, pedig ő, saját állítása szerint, az angol nyelvben nagy haladást tett Hollandiában, egy skót teológus

segítségével. Magam nem is igen mertem feltátani a számat brit földön, nem konyítván e tudományhoz.

Horváth püspök levelének hatása alatt Domáldy doktor feltekerte az eszét s néhány kurta kérdés után kijelentette, hogy azt hiszi, emlékszik Dávidra: a mája miatt volt nála vagy két-három évvel ezelőtt.

Elő is kotort valami szennyes könyveket s csapzott bajuszát rágva, búvárkodni kezdett bennük, tömpe, redves ujjával futva végig a sorokon.

Ezalatt körülnézegettünk a barlangjában. Nagy rendetlenség terpeszkedett benne. Könyvek és orvosi műszerek szanaszét hevertek asztalon, székeken, pamlagon, még a földön is. A kevésbbé használtakon vastag por feküdt. Egy szekrény rosszul-csukott ajtóján sáros nadrág egyik szára lógott elő. A padlót nagy foltokban valami maró folyadék rágta ki. S az egyik zugban csomó véres sebpólya éktelenkedett... Isten őrizzen meg tőle, hogy itt megbetegedjem s a körme közé kerüljek!

Gábor valami üveg alá rámázott írást böngészett a divány feletti falon. A szemével intett, hogy nézzem meg én is. Megnéztem. Kossuth Lajos aláírásával ellátott, piros, címerespecsétű elismerőlevél volt, a honvédsereg sebesültjeinek és betegeinek önfeláldozó és nagysikerű gyógyításáért... Talán a csatatereken és a rögtönzött segélyhelyeken szokta meg a doktor ezt a borzalmas rendetlenséget, össze-visszaságot és tisztátalanságot?! Nagyon is lehetséges, hogy e miatt nem tulajdonít fontosságot a tisztaságnak most és itt sem. Érthető, hogy csak a külvárosi emberek között tud megélni. Alig hihető, hogy úri házba beengednék!...

- Megvan! - horkantott fel a könyvből, reánkmeresztve halszemeit a pápaszem torzító üvegén keresztül. - Itt rend van, barátaim... Minden paciens feltalálható, akit valaha megvizsgáltam!...

Odahajoltunk s ő mutatta és olvasta:

- 1865 november 2. Ernyei Dávid, 39 éves. Volt honvéd, jelenleg foglalkozásnélküli, szökésben levő menekült. Mértéktelen alkoholfogyasztás miatt és rendetlen életmód folytán előállott idült májdaganat. Felfúvódások az arcon, a szemek alatt, a kézfejeken és a lábszárakon. Jellegszerű foltok ugyanott. Előrehaladott kórsági állapot (stádium). Görcsök s fulladás elleni csillapítószer rendelve, házikészítés. Ingyen. Egy nadrág s ujjas is. Cipő kicsi, helyette pénz, stb. stb ez már nem érdekes... de itt van az akkori lakóhelyének feljegyzése is... Írják, kérem!...

Gábor, szótagolás után, feljegyezte.

- Na persze, - csapta be könyvét a doktor - ez rég volt, majdnem két éve... Azóta, ki tudja, hol lakik s egyáltalában él-e még? Most már jobban emlékszem rá, az adatokból. Rossz bőrben volt már, abbiza!... És sohasem jött többet... Félek, a cipő miatt, hogy tudniillik nem vette meg, hanem az árát, tudják... (s itt hátrahajtva fejét, összeszorított öklével az ivást jelképezte). Aztán szégyellte, hogy észrevegyem s kérdőre vonjam... Szóval, azóta se láttam...

Néhány testvéri szót dadogtam szerencsétlen bátyám mentségére, köszönve a doktor jóságát.

- Tudom, tudom! - legyintett. Szóra sem érdemes, amit tettem érte! Derék legény lehetett valaha... Igen, igen... az a fene Makk... az magávalrántotta... Nagyszájú, fontoskodó alak volt... Biztosan ez is... ez a maga bátyja, azzal ment hozzá, hogy miatta ítélték el otthon, tulajdonképpen... Valaki erre tanította... Sokan voltak így... Makk hitegette őket, aljas dolgokra alkalmazta... aztán belebukva a zsaroló kísérletekbe, hurcolta magával lefelé. Végre meghalt s ezek nélküle züllöttek tovább... Így gondolom, így is volt...

Ismételt hálálkodás után búcsúzkodni kezdtünk.

Ő elhárítva megint a köszönetet, Horváth Mihályról kérdezősködött s én referáltam róla.

- Nagy barátok lettünk, Debrecenben! - emlékezett, horkantásszerű kacajjal. - Gyógyítottam ott a kólikáját s aztán sokat beszélgettünk... Vagyis vitáztunk, mert én ellene voltam a dolgoknak... a trónfosztás marhaság volt s egyebek is... És Görgeit félreismerték... Nó, már mindegy... Azért megszerettük egymást, a püspök-miniszterrel... S hogy kilógtunk, aztán is leveleztünk s néha még ma is...

Gábor megkérdezte, hogy neki miért kellett szöknie, hiszen mint orvos, nem harcolt, hanem gyógyított, bizonyára ellenséget is...

- Éppen ez az! - csapott az asztalra Domáldy doktor. - Egy osztrák ezredes, még hozzá gróf, halt meg a kezeim közt, Isaszegnél... Valami disznó, hálából, hogy segítettem rajta, azzal vádolt: szántszándékkal elvéreztettem a grófot... A vád mindenesetre ez volt... Utolsó percben szaladtam ki... Szegény Horváth Mihály!...

Kérdőleg néztem rá.

- Sajnálom, hogy visszament... Csalódni fog... Az, ami otthon kezdődik: nem a mi világunk... Én sohase megyek már vissza. De elég, életemben ennyit nem beszéltem!

Most aztán, néhány napon át, a Gábor, szerintem eléggé kétes, angol tudományára támaszkodva, keserves nyomozást kezdtünk és folytattunk le Dávid után.

Már az is elég sok bajunkba került, amíg a doktornál kapott címhez eljutottunk, rengeteg félreértett magyarázat után próbálkozva s jónéhányszor, biztos vagyok felőle, lóvá is téve, mert a külvárosi csirkefogók jól mulattak tanácstalan ostobaságunkon. Végre kikötöttünk egy rossz álomba való pokoli sikátorban, a helyes számnál. Vesztünkre, mert a borzalmas szajha, aki ott lakozott, - igen sok hasonló társa közt - mikor hosszas dadogásaink rendjén mégis megértette Dávid nevét és rájött, hogy kit keresünk, olyan szidalomvihart zúdított reánk az összecsődült házi söpredék nagy gyönyörére, hogy bár a szavait nem értettem, azt hittem, nyomban elsüllyedek a szégyentől... Kénytelenek voltunk menekülni, mielőtt fejünkhöz vágja azt a vasfazekat, amit furiaként felragadott... Talán egy lépést se tehettünk volna tovább ebben a szomorú dologban, ha egy sovány, lobogószemű, hervadt nő utánunk nem surran a ködben, miután megfutottunk s kínos próbák során keresztül valahogy megértettük tőle, hogy Dávidot ez a bestia tartotta el egy darabig, míglen ő nem bírta tovább s megszökött a karmai közül. Mivel a némber odavolt érette s a házbeliek is gúnyolták, azóta Dávid neve hallatára valósággal őrjöng s gyilkolni is kész volna... De ő, mármint ez a vézna nő, mindig sajnálta azt a szerencsétlen embert, akiről látszott, hogy szép, művelt, úri ember lehetett valaha s gyönyörűen énekelt, úgyhogy minden ajtó kinyílt s az egész ház némán figyelte ilyenkor... Hiszen ha őt választotta volna e helyett a boszorkány helyett, holtáig híven szolgálja csak az énekiért is! S tudja, hogy sok nő, ott abban az átkozott udvarban, mindent megtett volna érette! De hát hiába, éppen abba botlott bele szegény feje az éhhalál és mezítelenség szélén... Most már mindegy... hanem ő tudja, hogy hová húzódott el... meglátta egyszer valahol s kileste... Igaz, ennek is több esztendejénél, de talán...

Újabb cím, újabb kínlódás, kutatás, még nyomorultabb, de szintén elhagyott vacka a menekülő vadnak... aki talán önmaga elől szökött tovább s tovább...

Egy-egy véletlen szó, adat, sejtelem nyomán még vagy négy helyen fordultunk meg, ahol, mind rövidebb időre, Dávid meghúzódott volt...

Kérdezősködésünk kulcspontja mindíg a Dávid éneke volt, mert feltettük, hogy erről emlékeznek reá leginkább. S csakugyan, végre is ez vezetett el hozzá.

Valaki, ismét egy éjszakai nő, Temze-parti csapszéket ismert, ahová valami félbolond török szokott néha bebotlani s ha valaki fizet neki egy pint sört vagy pohár grogot, furcsa ázsiai dalokat énekel érte, néha borzasztó szomorúakat, úgyhogy még a matrózok pipája is kialszik,

mert csak lógatják a szájukban, elmeredve, néha meg olyan veszekedett vígakat, hogy a betévedő éjszakai bérkocsisok ostorukkal durrogatva táncolnak tőle. A csapláros nem bánja, olykor még ő is ad neki valamit, mert a vendégeknek tetszik a török s ha eláznak a nótái hatása alatt, könnyebb becsapni őket a fizetésnél...

- Az én egyik ismerősöm is éjjeli bérkocsis - vallotta be. - Egyszer elvitt oda magával s láttam és hallottam a törököt... szépen énekelne, ha a sok pálinkától nem volna rekedt a hangja... De tán nem is az éneke, hanem az, ahogy közben megváltozik az arca s szinte fiatal lesz és szép! Olyan, mint egy vad sasmadáré! Hanem John éppen azért nem vitt el többet... féltékeny lett a szamár a miatt az emberroncs miatt... mert az, mihelyt elhallgat s magába roggyan...

Mondanom sem kell, hogy rettentő időbe és kínlódásba telt, amíg mindezt összeraktuk az asszony hápogásból. De hogy Dávidról beszél, affelől nem volt semmi kétségünk többé.

Ez a gyötrelmes detektívmunka elég sok pénzbe is került. Szegény Lilának két aranya úszott el rajta, amiket Domáldy doktor volt szíves nekünk beváltani. Azonban még tizennyolc arany maradt a kincsből. Tenger pénz, alig is tudtam elképzelni, hogy volt képes Lila ennyit összegyűjteni s mit spórolt, robotolt, nélkülözött érette, amíg észrevétlenül elvonhatta a gazdálkodásból! És az is titok maradt, miképpen, kinek a segítségével tudta aranyakra váltani át a pénzét, hogy amint mondta, az arany külföldön is arany, felhasználható érték maradhasson... Sohse kérdeztem meg, de lehet, hogy a legtermészetesebb segítőtársa volt, vagyis az apja: Bándi bácsi.

Bár az a veszély fenyegetett, hogy John, az éjszakai bérkocsis, a szeretőjével való megismerkedésért betöri a fejünket, mégis arra kellett jutnunk, hogy őt kérjük meg: vigyen el abba a kocsmába. A nő nem vállalta a közvetlen bemutatást, de útbaigazított, hogy hol állomásozik este John úr a kocsijával.

Én, sejtelmektől vezetve, Lila egy újabb aranyával, elképzelt mértékre fehérneműt s egy teljes rend tisztességes ruhát, cipőt s mindenféle apróságot, aztán még kalapot is vásároltam s mindent jó kofferbe rakva, a szállásunkra vitettem.

Este felfedeztük Johnt, a bérkocsija számáról, amit az asszonytól tudtunk meg, s mint kíváncsi idegenek arra kértük, vigyen el valami parti csapszékbe, ahol jó itóka mellett egy s más érdekességet is tapasztalhatnánk London rejtelmeiből. Például, ha ismerne olyant, ahol különösen szép énekszót lehetne hallani...

John kettőt ajánlott. Az egyikben skót dudások remekelnek, a másikban egy féleszű török nótázik, de az nem rendes szám, hanem csak néha-néha jelenik meg... És még az a baj is előfordulhat, hogy ha a török megbolondítja a vendégeket, esetleg megvernek...

Tettetett tanakodást folytattunk előtte, hazai nyelven s idővel odanyilatkoztunk, hogyha illő bérért hajlandó volna a csapszék közelében megvárni, mégis a törököset választanók s aztán, ha a helyzet forrósodni kezd, felkapnánk a kocsijára. Amilyen kitűnő lova van, biztosan játszva elmenekíthet.

A felkínált összeg, vagy lovának dícsérete, avagy mind a kettő tette-e, maradjon tudományos vita tárgya. Nekünk legyen elég a tény, hogy ráállott s véghetetlen kanyargások után, szerfelett rosszpofájú egyének kíváncsiskodásától kísérve, eljutottunk a mocskos lebujhoz, mely félig-meddig már a folyóra dőlten elmélkedett az öngyilkosság problémáján.

Még korán volt s jó helyet kaptunk egy ablakmélyedésben, ahonnan mindenkit láthattunk, de minket nehezen lehetett volna szemügyre venni. Az ajtó is közel, futás esetére. Az a néhány alak, aki már itt-ott összebújva ivott, füstölt, pusmogott, bevonulásunkat leplezetlen rosszallással figyelte. Bizonyára minden másfajtában titkosrendőrt szimatoltak. A kocsmáros se volt elragadtatva, mikor kívánságunkat tudakolta, lehet, hogy hasonló okból.

De Gábor megmondta neki, hogy John hozott ide, bemondta a bérkocsija számát is. Ez, úgylátszik, megnyugtatta emberünket s igen jó vacsorát és kitűnő sört szolgált fel, őmaga. Rajta kívül egyébként is csak egy mosogatólány jelentkezett, mint személyzet, időnkint elhordva a tányérokat s újakat rakva a helyükbe.

Gábor előre fizetett is, tekintélyes borravalóval tetézve, mondván, hogy esetleg sok vendég lesz majd, mikor távozni akarunk s nehéz lesz fizetni.

A gazda sötét mosollyal helyeselt.

Egy-két óra alatt a kocsma megtelt, a füst és a kiabálás hatalmas méreteket öltött. Előbb a matrózok billegtek befelé, aztán döcögtek elő a bérkocsisok. Ez utóbbiak inkább csak állva hörpintettek egyet, megállítván lovukat az ajtó előtt s mentek tovább. De jöttek másféle, sokkal kétesebb minőségű urak is, úgy zökkenve az asztalok mellé, mintha örök pihenőre érkeztek volna, lábaikat boldogan elnyujtva.

Egyszercsak megjelent John is. Talán unta már a várakozást. A pult mellett állott meg, ostorával a hóna alatt. Lassan megkeverte s felhajtotta a grogját s ezt még vagy kétszer megismételte. Fizetett, valószínűleg az előlegből, amit adtam neki... Néhány nyerítést váltott egy társasággal, amelyik vastag baráti szókkal üdvözölte. Nyilván nem kívánta elárulni, hogy köze van hozzánk s tán csak meg akart győződni: nem vertek-e még agyon? Efféléről azonban szó se volt, csak maguk közt duhajkodtak s minket mintha el is felejtettek volna. Az újabban jöttek már a szörnyű füst miatt sem vettek észre, a mély ablakzugban.

John aztán, láthatóan felénk se pillantva, kidöcögött táltosához. Ahogy az ajtót nyitotta, feje felett a füst hömpölygött kifelé, alól pedig hideg, nyirkos köd gomolyodott be.

Várni kellett, hátha mégis... Éjfél felé járt már az idő, mikor kezdtük észrevenni, hogy egy csoport lassan-lassan felénk tologatja, ültében, a székeit. Fene rossz pofák voltak... Csendesen megmarkoltam a bicskámat, melyet a nadrágzsebembe készítettem s láttam, hogy Gábor is ezt a mozdulatot teszi.

A csapláros szeme egész idő alatt ide-oda járt vendégein... Hamar megsejtett valamit ő is... Mintha rendeltük volna, újabb italt hozott, de legalább tíz nagy pintet fogott fülön ujjaival, a két kezében...

Kettőt elénk rakott ügyesen s odasúgta, megemelintve a többit:

- Ezeket talán nekik... nem fog ártani... s amíg isszák, az urak...

Fejével óvatosan intett az ajtó felé.

Míg én pénzt dugtam a köténye zsebébe, Gábor magyarázott:

- Még egyszer, ha ezt megitták... Többet is... Maradni akarunk...

A mester csóválta fejét, de engedelmeskedett.

Potyabarátaink óriási hurrázással nyakalták az italt s harsogva röhögtek. Jött mindjárt a második ráta... Erre a többi asztalok mellől is oldalogni kezdtek a szomjas farkasok...

- Mindenkinek, aki kívánja - mormolta Gábor a kocsmárosnak, aki aggodalmaskodva surrant hozzánk. - Még nem mehetünk... Még várunk valakit...

Fájó szívvel egy aranyat villantottam a hebegő, tiltakozó gazda szemébe. Szinte megtántorodott, gyorsan elkapta s rohant... És már hozta is az új pinteket, boldog-boldogtalannak markába nyomva.

Az orkán tetőfokán, egyszerre csak ismét felbukkant John, átfurakodva a tumultuson. Fellélegzett a jó fiú, hogy még épségben talált.

- Jön a török! - lihegte. - De tán ne várják be... Jobb most!

S ezzel az ivók közé keveredett, kurjongatva s széttaszigálva őket az ajtó mellől, hogy utat kapjunk.

És ekkor bebotlott a küszöbön... a török.

Nem, nem Dávid!... Nem lehet ő! - biztattam magamat, a tolongáson és a füstön át igyekezve kivenni alakját, vonásait. Roskadtvállú, lompos, toprongyos, öreg csavargónak látszott. Haja ritka, piszkosszürke. Szederjes orcái puffadtak, bedagadt szemei véresek. Rendetlen bajusza lekonyulva, eltakarja száját... Csak keményvágású sasorra, csak az olyan, csak...

Úgyszólván rárohantak s éktelen ordítozással cipelték egy asztal mellé, lenyomták a székbe s itatni kezdték, négy-öt pintet is döntve belé egymásután. Ivott, mint a gödény s nagyokat szusszanva, bambán vigyorgott. Bizonyára, ivott volna halálig, ha a társaság végre rá nem parancsol: de most már daloljon!

Érdekes volt látni, hogy milyen hírneve alakult ki a töröknek ebben a rothadt körben. Akár egy hangversenyteremben, mindenki helyére ült s várakozó csend szakadt a szobára. Ő előbb könyökére dőlve, tenyereibe támasztotta nehéz fejét. Pillanatnyi hallgatás után dúdolni kezdett... A hangok rekedten törtek elő melléből, mély hördüléssel... Aztán emelkedni, tisztulni kezdtek, erősödtek s egy tönkretett varázstehetség fájdalmas és megható kísérteteként nótává olvadtak össze: „Repülj fecském, ablakára”...

Inkább a dallamra ismertem rá, a szöveget hiányosan és már elromlott kiejtéssel tördelte.

És ahogy egyszer felvetette a fejét, a szörnyű lárva alól csodamód átvilágított Dávid régi szép arcának álomképe...

Egész testemben megrándultam, a torkomat vasmarkú görcs facsarta össze s ugrani akartam... De Gábor, aki mereven figyelt, még idejében a karomra tette kezét s visszatartott...

- Várj! - súgta parancsolóan.

S én néztem, néztem és hallgattam, ahogy egyik szép bús magyar nótát a másik után, néha egyikből a másikba csapva át, énekli Dávid a londoni lebujban, részeg matrózok, kocsisok, betörők, csatornapatkányok elbűvölésére. S csakugyan, elbűvölte őket. Mivel is?... A hangja elkopott bársony és törött érc lett, a dallamokat el-el tévesztette, rosszul énekelt, néha csak hörgött, nyikorgott. De egyszer-egyszer pillanatokra, felcsapott belőle a láng s mintha tűzmadarak röppentek volna a magasba, szivárványos szárnyakon, lángbaborítva a szíveket... És talán mindenekfelett az a mérhetetlen bánat hatott, öntudatlanul is, a hallgatókra, ami súlyosan, megrázóan ömlött az énekéből s egész összetört lényéből... Hallgattam, addig hallgattam, míg a könny ellepte szemeimet s már nem láttam semmit...

Hirtelen a régi, szilaj nóta vijjogására rázkódtam össze:

„Ég a kunyhó, ropog a nád,
Szorítsd hozzád azt a barnát!”...

Az ifjú Dávidot láttam megint, ahogy a Gödörben énekel... S most már semmi sem tarthatott vissza, fellöktem magam a székről, elébe ugrottam s magamon kívül kiáltottam reá:

- Dávid!... Dávid!...

A dal rögtön megszakadt... Az asztalba kapaszkodva, reszkető térdekkel emelkedett fel, arcomba meredt, arca rémítően elváltozott s szemeire csapva kezeit, felüvöltött:

- Apám!...

A másik pillanatban szinte kizuhant az ajtón, a kísértetlátó iszonyat lökésében.

Nem tudom, hány embert taszítottam fel, hány asztal és szék repült szerteszét előlem... Künn rohantam, a ködben, sötétségben... Mögöttem Gábor lihegett s hátrább John csörtetett utánunk, miután ostorával visszaverte a kitódulókat s dörögve bevágta az ajtót.

Dávidot úgy és azért találtam meg, mert keresztülbuktam rajta, ahogy összeesve feküdt a nyirkos kövezeten. Mire feltápászkodtam, Gábor és John is odaértek. Felragadtuk eszméletlennek látszó szegény bátyámat s loholtunk a kocsihoz, melyet az okos John egy közeli sarkon helyezett el. Úgy látszott, szerencsénk van, mert a korcsmából verekedés zaja hangzott, egymással kaptak össze a derék vendégek s egyelőre megfeledkeztek a mi üldözésünkről. Csakhamar tovarobogtunk s eltűntünk a köd függönye mögött.

Dávidot, még mindíg eszméletlenül, szállásunkra vittük s az én szobám diványára fektettük le. Johntól meleg köszönettel és újabb ajándékkal váltunk el, néhány szóban megértetve vele a tényállást, amit ő becsületes örömmel vett tudomásul.

Levetkőztettük s vizes törülközővel lemosogattuk Dávidot, aki, most nehéz álomban hánykolódott. Ráadtuk az új fehérneműt s a ruhát is melléje készítettük a székre, siralmas rongyait pedig batyubakötve, félretettem az útból.

Egy idő mulva ébredezni kezdett. Én hátrahúzódtam, hogy ismét meg ne rémítsem s Gábor hajolt föléje, amíg lassan magához tért s dadogva kérdezni kezdte: hol van, ki az úr, mit csinálnak vele?

- Az öcséd jött utánad Erdélyből, Dávid bátyám! - magyarázgatta Gábor. - Áron öcséd... Nem édesapád lelke, ahogy hitted. Áron van itt velem. Én Paniti Gábor vagyok, a Bándi Lila unokaöccse... Ne félj tőlünk, mi segíteni akarunk rajtad, érted, ugye?

Dávid dörzsölte a szemeit, morgott, fel-felvetette magát fektéből... Kikerekedett szemekkel nézett tiszta fehérneműjére, a jó diványra, a rendes szobára s megint Gáborra...

- Mégeccer... mondd... - hebegte végre.

Gábor, mintha kisgyermeket tanítana, türelmesen, szótagolva ismételt mindent, kétszer, háromszor is... amíg Dávid makogva kezdte utána mondani: - Áron... Erdély... Gábor... Lila... S nagy, megkönnyebbült sóhajjal: - Nem apám... hát nem...

Aztán már ott volt a két karomban, átokverte szegény fejét a vállamra hajtva és sírtunk, mind a ketten.

Gábor óvatosan kilopódzott a szobából.

Órákig beszéltem hozzá, sokszor ugyanazokkal a szavakkal ismét és ismét visszatérve édesanyánkra, Rozálira, Énokra és családjára, Bándiékra, Vásárhelyre, Gerlédre...

Mert ő mindegyre megállított:

- Mégeccer... ezt... mégeccer...

Néha úgy tetszett, visszaesik érzéketlen, süllyedt állapotába. Dúdolni kezdett, majd összefüggéstelen szavakat dadogott, ismeretlen nevekkel kapcsolatban. Aztán kitisztult a szeme s figyelt... felzokogott, kacagott... És újra kért:

- Ezt... mégeccer...

Szándékosan a Gödörről festettem eléje kívántató képet s biztattam, hogy minden és mindenki készen várja, csak jöjjön haza. A nyomorúságnak vége, Lila sok aranyat küldött, amivel eljöhet velem Hollandiába, ott kigyógyíttatjuk s aztán ismét egészségesen, boldogan megyünk haza, együtt!

- Haza, haza! - bólongatott bágyadt mosollyal. - De nem lehet, Áron!... Felakasztanak...

Már tizedszer magyaráztam neki, hogy közkegyelem van s új Magyarország.

Ezt azonban elengedte a füle mellett s nem tudta megragadni.

A legkülönösebb az volt, hogy bármit mondtam Liláról, csak nézett reám, üres szemmel és semmi jelét sem adta annak, hogy ez a név jelent valamit neki...

Odaöntöttem neki az aranyakat a takaróra, hogy lássa, mit dolgozott, küszködött érette Lila.

Először eltakarta a szemeit, rémülten. Majd félénken nyúlt utánuk, mint a gyermek, aki attól tart, hogy a kezére vernek, ha megérinti azt, amit nem szabad. Biztatásomra mégis felmarkolta hirtelen a kincset, kacagni kezdett, potyogtak a könnyei s fel-felsikkantva csurgatta át ujjai közt a csillogó korongocskákat. S mint valami kisfiú, ásítani kezdett, laposakat pislantott s hátradőlt a vánkoson, álombaszédülve. Elernyedő ujjai közül halk csengéssel gurultak szét Lila aranyai.

Összeszedtem s az asztalra halmoztam őket. Dávid torz arcvonásai elsimultak, békésen pihent, bizonyára először hosszú, sötét esztendők gyötrelmei után.

Csak úgy, ruhástól dőltem az ágyra, hogy reggelig szundítsak egy kicsit én is, mert halálos fáradtság nehezedett rám. Mégis boldogan, hogy megtaláltam Dávidot. Olyan mélyen aludtam, mintha agyonvertek volna.

Gábor rázott életre, késő délelőtt. Az orrom alá tartott valamit.

Elég sok időbe telt, amíg felfogtam annak a néhány kusza szónak értelmét, amit egy leszakított újságszélre firkált valaki, reszketős betűkkel, minden írásjel nélkül és hibásan: „Meny el ne keres Lilanak mond meg haltam”.

Dávid eltűnt. Ittlétének csak egyetlen jele maradt, a rongyain kívül. Az asztalon, ragyogó aranypénzekből kirakva egy L betű. Gépiesen számláltam: tizenhat... Egyetlenegyet sem vitt el belőle.

Azért még kerestük néhány napig, a lelkiismeret parancsára. A kocsmároshoz is elmentünk, de ő nem akart megismerni és konokul megmaradt a mellett, hogy semmiféle éneklő törököt nem ismert soha és meg se tűrne az ivójában. Úgy látszik, valami keleti vérbosszúra gyanakodott s azt gondolta, hogy a török mégis megszökött akkor éjjel valahogy, a késünk elől. Így akarta tudtunkra adni, hogy nem vállal semmi közösséget az elkövetendő bűnnel.

Ődöngtünk még ide-oda templomokban, múzeumokban, képtárakban, hogy agyonüssük az időt. De végre letelt az utolsó határnap is, indulnunk kellett.

Gábor, sok elmélkedés után, előadta, hogy jobb így, Lilának is, Dávidnak is. Az a néhány hét vagy hónap, ami, a kinézése után ítélve, még hátra van, már nem számít...

Az utolsó estén hozzákezdtem hát a levéliráshoz:

- Édes Lila néném! Az egyedül bölcs és irgalmas Isten akaratában meg kell nyugodnunk, mindnyájunknak... Dávid meghalt...

29.

Első utrechti heteim gépies tevés-vevésben teltek el. A lelkem Dávid tragédiáján gyötrődött. Már beleszoktam az egyetem életrendjébe s a közvetlen, egyszerű hollandiai létmódba, mikor még mindíg csak félöntudattal voltam a részese. Gábor naponta hosszú sétákra vitt a barátságos utcákon át, a csatornák mentén, ki, a csodálatosan gondozott földekre, melyeken mindenfelől szélmalmok integettek vidám üdvözletet s néha úgy tetszett, cigánykereket vetnek

örömükben, hogy idejöttem és láthatnak. De sokszor volt köd, eső és zivatar s ilyenkor szobánkba szorultunk. Egy idő mulva kezdett határozottabb alakot ölteni a kép, amelyet Gábor türelmesen részletezve, elémfestett a holland lélekről, az egyszerű paraszti külső alatt rejtőző nemes szellemiségről s aztán az egyetemről, professzorokról, studensekről, az itteni teológiai felfogásokról és harcokról. Lassan-lassan elfoglalta mindez öntudatom világát s szegény Dávid alakja sápadni, tűnni kezdett előlem s vele együtt a fájdalom nyomása is...

Utrecht szép városi parkjában, ha az idő kicsit megbékült, már vitatkoztunk is séta közben s magyar beszédünkre komolyan fordultak meg a nagyszakállú hollandus férfiak s fegyelmezett kíváncsisággal szűnt meg egy pillanatra az asszonyok facipőinek kopogása.

A második hónapban aztán szépen beleültem a holland életbe, mint valami langyos vízzel telt fürdőkádba.

Igazándiban azonban nem hatoltam mélyebben a belsejébe, soha. Kedves, hamar megszokott, barátságos környezet maradt a számomra csupán, melyben a magam külön életét éltem, lélekben távoli otthonomban.

Hogy ez így történt, abban Gábornak és néhány magyar társunknak is nagy része volt. Gábor még Londonból jövet, az úton elkezdte s itt folytatta annak hangoztatását, hogy magán az utrechti egyetemen sok keresnivalónk nincs és nem is lehet. A professzorok ósdi ortodoxok, szavakon nyargalnak és rettentően vaskalaposok, a legkülönb köztük, van Oosterzee és pöffeszkedően kegyeskedő supranaturális teológiát darál, ezektől nincs mit tanulni. A studensek szolgailag utánozzák őket s az önállóságot bűnnek tekintik. Velük legfennebb sörözni érdemes. Így az előadások látogatása s az egyetemi életbe való belekapcsolódás csak az illendőség mértékéig szükséges, hogy a stipendium élvezetét ezekkel a látszatokkal meghálláljuk. Hanem a könyvtár, az elsőrangú és a folyóiratok, melyekben a lejdeniek a modern kritikai teológiát művelik és védelmezik az utrechtiek ellen, rendkívül tanulságosak. Ő a maga részéről csakis a könyvtárnak és a folyóiratoknak köszönhet mindent s ezeket ajánlja nekem is.

Megsúgta, hogy levelezést kezdett a lejdeni professzorokkal, volt is kétszer-háromszor náluk s azok erősen hívják, hogy menjen át oda. A következő félévre át is megy... Mert teológiai doktorátusát csakis ott akarja megszerezni s már tételt is választott...

Ilyen befolyás alatt jöttem rá magam is, hogy utrechti életemet nem az egyetem padjaiban kell töltenem, hanem magányos tanulmányozásban, amiben Gábor tapasztalatai és tudása lesz az irányítóm.

Nemcsak engem fordított ilyen módra Gábor, hanem az éppen Utrechtben lévő három másik magyar stipendistát is: Dósa Dénest, aki Enyedről, Bölöni Pétert, aki Debrecenből és Nagy Gusztávot, aki Patakról került ide.

Ezekkel összebarátkozván, öten megalkottuk a magunk külön körét.

Természetesen, a holland és német studensekkel udvariasan érintkeztünk s nagyritkán résztvettünk, meghívásukra, tengerméretű sörivásukban, de komoly barátságot nem szőttünk senkivel közülök. Megmaradtunk egymás között, Gábor főnöksége és vezérlete alatt.

Szerencsénkre, egyező természetű, eszményiségű és életcélú emberek voltunk s így barátságunk a hideg, ködös holland ég alatt elég meleget adott ahhoz, hogy a honvágy ne gyötörjön túlságosan s vidám kitartással tudjunk tanulni.

Az első félév így meghitt baráti közösségben telt el s gyorsan repültek a napok, hetek és hónapok.

Gábor szigorú életmódot és napirendet írt elénk, amit hűségesen betartottunk.

Mind az öten más és más holland családnál laktunk, hogy így a nyelvet gyakorolhassuk s ne tudjunk folytonosan egymással, magyarul társalogni.

És ebben a tekintetben nem választottam valami szerencsésen, hallgatag, öreg házaspárnál béreltem szobát. A férfi nyugalombavonult kereskedő volt. Öt szót se szólt a reggelinél, mikor együtt voltam vele és a feleségével. Az asszony pedig, iránta való tiszteletből, szintén takarékoskodott a beszéddel. Legtöbbet egy vénkisasszonytól tanultam, aki pici boltjában felséges szivarokat árult, ugyanannak a háznak a földszintjén. Az újságolvasásba, német tudományom és egy kitűnő szótár segítségével, elég gyorsan belejöttem. Ami a teológiát illeti, megvallom, a szakkönyvek és folyóiratok nyelve nagyrészt rejtély maradt előttem s e téren Gábor szenvedélyes közléseiből épültem, ami talán többet is ért számomra. Ellenben, Ferenc tanácsára emlékezvén, pedagógiai munkákat tanulmányoztam, amik csodamód világosaknak és teljesen érthetőknek bizonyultak s tényleg igen kitűnőeknek is. Hasonlóan élveztem a németalföldi szabadságharcokról írt történelmi műveket, amiket bőven kivonatoltam.

Délben együtt ebédeltünk öten egy kis vendéglőben, a park mellett. Az ebédnél szabály volt, hogy hollandul kell makogni s kisegítő nyelvül csak a német használható. Aki magyarul megvakkant, sört fizetett. Ez legtöbbször szegény Bölöni Péterrel esett meg, aki jó debreceni létére rendkívül lenézte és utálta az idegen nyelveket s azt tartotta, hogy a magyaron kívül minden más idioma képtelen a gondolatok tisztességes kifejezésére. Mégis ő volt az, aki később, karácsonykor, vállalkozott arra, hogy a vendéglősnének megmagyarázza a töltöttkáposzta készítési módját, mert a család e szent ünnepét sehogyse tudta e nélkül a mennyei eledel nélkül elképzelni. Derék holland asszonyunk olyan tökéletesen megértette a receptet, hogy a diadalmasan feltálalt micsodán kétujjnyi vastag cukorporréteg tündöklött, mint a frissen esett hazai hó. Mivel pedig a vendéglő egész közönsége körénk gyűlt, hogy gyönyörködjék a barbárok kedvenc eledelének elfogyasztásában, szegény Péternek lelkes cuppogással kellett legyűrnie az irtózatos kotyvalékot, mert egyrészt nem árulhatta el, hogy nyelvtudománya félreértésekre adott alkalmat, másrészt nem akarta megsérteni a vendéglősnét sem, aki rendkívül büszke volt a sikerére. Mi többiek, gyilkos szemekkel figyeltük, hogy a cukrot mind eltüntesse előlünk s csak akkor kezdtük mímelni az evést, mikor ez megtörtént. Még így is, a mi osztályrészünk is, hátborzongató volt, Péter pedig csak újév reggelén hagyhatta el az ágyat.

Minden nap este nyolctól tízig „magyar tea” volt, melyet sorrendben adtunk, ki-ki a maga szállásán. Erről, halálos betegségtől eltekintve, egyikünknek sem volt szabad, sohase, semmi címen, elmaradni. A társalgás nyelve itt viszont kizárólag a magyar volt s aki másként merészelt megnyikkanni, kétszer egymásután köteleztetett a vendéglátásra. Ennek a szabálynak vesztese maga az alkotója: Gábor lett, mert ő a vita hevében mindegyre megfeledkezett róla s hosszú holland és német mondatokat vagdosott a fejünkhöz.

A „magyar tea” menüje állandó volt: tea, vaj, sajt, hering és kitűnő minőségű szivar. Szellemi része két pontba tömörült. Először ki-ki tanulmányairól számolt be és ezeket megvitattuk. Azután következett hazai dolgok emlegetése, anekdotázás, tréfaszó és végül nótázás. Tíz órakor apostolok oszlása.

Október vége felé kaptam Esztitől az első Utrechtbe írt levelet. Édes szavakkal köszönte a Párizsból küldött ajándékot s a sok érdekes dolgot, amit útjainkról írtam. Meleg részvéttel emlékezett meg szegény Dávidról, aki meghalt a messze idegenben. Mindjárt ezután a következő csodálatos és megdöbbentő sorok jöttek:

- Édes Áron bácsi, nem is tudom, hogy írjam meg úgy, hogy elhiggye s ne gondolja: illetlenül tréfálok... De a levele, amit szegény Lila mamának olyan gyöngéd és fínom vigasztalással írt, igazán bámulnivaló hatással volt reá. Édesapámmal együtt napokig azt gondoltuk, hogy talán a fájdalom megzavarta a drága fejét... Hiszen nem lett volna csoda: végre meg kellett tudnia a

szomorú valóságot... De Lila mama, - Isten bocsássa meg nekem ezt a látásomat, ha felületes és elhamarkodott volna - olyan megkönnyebbült, boldog mosollyal olvasta Áron bácsi levelét, mintha abban a legörvendetesebb hír jött volna Dávid bácsiról... És azt rebegte, igen, szóról-szóra ezt: legyen áldott az Isten, hogy így van! De nem is csak ez volt váratlan és különös! Lila mama kinyitotta a szobája ajtaját, Áron bácsi! Bizony Isten, kinyitotta és tárva-nyitva hagyta és kijelentette, hogy ezután így is lesz s nemcsak édesapánk, de én is akármikor bemehetek oda s úgy járhatok vagy ülhetek benne, mint a magamében... És azóta napról-napra vidámabb, az étvágya bámulatosan nő, máris eltűntek a csontjai a kerekedő arca alatt s tessék idehallgatni, Áron bácsi: mind többször hallom, hogy jókedvűen dalol, munka közben... És a hangja! Ne higgye, Áron bácsi, hogy Lila mama élesen kiált! Olyan lágyan, halkan és melegen szól, mint egy édeshangú fuvola... És soha senkivel nem veszekszik s még a tyúkokat is felkapja, megcirógatja és megcsókolja... A Dávid bácsi képét, ott az ágya felett, őszi rózsákkal fonta körül... Azt mondta minap: nagyon rideg volt ez az én szobám, tegyünk bele szőnyeget és néhány képet is... Az asztalra pedig virágospoharat állított... És most, nagyon kérem, édes Áron bácsi, higgye el, hogy nem hazudok: két ruhát varr magának Lila mama s az egyik piros, fehérbabos lesz, a másik pedig kék bársony, fehér prémmel...

Nincs még vége, ne higgye, hogy vége van ezzel! Lila mama készül leutazni Jankáékhoz, mert meg akar barátkozni Gergellyel, aki „nagyon derék és jó ember" s „gyönyörködni kíván a Janka boldogságában" is! Csoda történt, Áron bácsi!

Én nem is akarom ezt a titkot kutatni, nem... Én csak azt látom, hogy Áron bácsi levele meggyógyította Lila mamát s hogy ez neki jó! És ezt forrón köszönöm magának, drága Áron bácsi!

A levélnek ezt a szakaszát megmutattam Gábornak is, hogy része legyen a csodából. De ő, mint már nem egyszer, azzal lepett meg, hogy kijelentette:

- Nagyon érthető és természetes. Erre számítottam, mikor tanácsot adtam neked, hogy mit írj... Lilát boldoggá teszi az, hogy régi szerelmének emlékét most már zavartalanul őrizheti. Attól rettegett, ami különben eléggé be is bizonyosodott előttünk, hogy Dávidot valami embertelen aljasságban találod meg, ahonnan kihúzni többé nem lehet. S hogy ezt a képet fogod hazavinni... vagy ami még sokkal rosszabb: őtmagát... igen... ez volt a Lila leggyötrelmesebb félelme, hogy viszont kell látnia Dávidot, úgy! Megérted, hogy ez elviselhetetlen lett volna neki? Én meg vagyok győződve: azért imádkozott, hogy csak a sírját találd meg... s hogy ő ismét úgy gondolhasson reá, amilyen egykor volt és bizonyos lehessen felőle: Dávid nem szennyezheti tovább az életével ezt az emléket! Most, hogy te megmentetted neki az ő Dávidját, egyszerre felszabadult a hosszú esztendők titkon viselt láncaiból... s ez magyarázza mindazt, amiről Eszti ír...

Hályog esett le a szememről Gábor magyarázatára... Egyszerre nagyon világos lett minden. Azon bámultam, hogy énmagam miért is nem jöttem reá? Talán, mert a dráma szereplői túlközel állottak hozzám s talán azért is, mert romantikus elképzeléssel néztem a dolgot és nem vetettem számot az emberi természettel... Csak most gyúltak ki előttem édesanyám szavai teljes értelmük szerint, hogy gondoljak Lilára és őreá, ha Dávidot életben találom s haza akarom hozni! És Lila töredezett mondatai is egyszerre homálytalanokká váltak! Nemcsak megértettem őt, de beláttam azt is, hogy a maga jogán és igazán túl Dávidnak és így adhatja meg a legszebb felmentést s így békülhet meg vele, örökre... Most már örvendtem rajta, hogy azt írtam neki, amit írtam... S nagy megnyugvást éreztem, hiszen a Dávid végakaratát is teljesítettem ezzel, amit a Lila iránti szeretetének utolsó, tudatos fellobbanásában nyilvánított...

A félév lejárta előtt Gábor végleg döntött, hogy januárban átmegy Lejdába. Ezt az elhatározását a Nagy Gusztáv egyik magyar teáján jelentette be. Élesen áll előttem annak az együttlétnek képe.

Nagy Gusztáv megkérte Dósa Dénest az ebédnél: a teára jövet hozzon cukrot a boltból, mert csak most vette észre ebéd előtt, hogy elfogyott s már nincs ideje délután vásárolni. Dénes hatalmas süvegcukorral állított be este. Akkora volt, mint egy torony s alig bírta el a hóna alatt.

- A boltos beszélt rá! - szuszogta. - Azt mondta: ez sokkal tovább tart...

- Sőt alighanem a világ végéig! - meresztette szemeit Gábor az asztal közepére állított, borítékából kihántva csillogó monstrumra. - Mert mi a fenét csinálhatunk vele?... Legfennebb nyalhatjuk, nem?

- Fejsze kéne hozzá! - elmélkedett Nagy Guszti borúsan.

Körülültük és bámultuk a síma, kemény fehér kúpot, amely a teáscsészék párái felett gőgösen ragyogott, akár a Mont Blanc csúcsa a felhőkön túl.

- Olyan, mint a supranaturális teológia! - vigyorgott Gábor. - Mind a kettőt reátok hagyom: nyalogassátok... Én megyek, Lejdába...

A bejelentés engem nem ért váratlanul, mert mint említettem, ismertem a terveit. A többiek azonban most hallották először és meghökkentek.

- Az utrechtiek el fognak átkozni! - mordult fel Bölöni. - Lejda maga a Sátán trónja a szemükben! Én, mint debreceni teológus, nem is helyeslem a szándékodat... Azok a lejdaiak éppen úgy, mint a tübingeniek, tagadják a szentírás hitelességét... Hogy Mózes könyveit nem is Mózes írta, illetve, hogy a Szentlélek nem Mózesnek diktálta és egyáltalában, hogy a Szentlélek semmit se diktált... Mi debreceniek, hívek maradunk az ortodoxiához és elítéljük az efféle forradalmiaskodást...

- Veled éppen úgy nem vitázom teológiáról, mint az utrechtiekkel! - legyintett Gábor. - Ti itt és ott, nem is a cukorsüveget nyaljátok, hanem csak a borítékát! De én majd!...

Ezzel felragadta a kenyérvágókést s a fokával odasujtott a cukorkúp oldalához. Szikrázva hasadt le róla egy jókora szilánk. Gábor kacagva dobta a teájába:

- Látod, Péter! Ez a kritikai teológia. Széttörjük a dogmát s feloldjuk, hogy a tartalma élvezhetővé legyen az élet keserű levében...

- Én is kritikai teológus vagyok! - rikkantott Nagy Guszti, kikapva a kést Gábor kezéből s nekiesve a süvegnek.

- Valamint mi is! - jelentettük ki Dénessel ketten, követvén a példát.

- Nahát, én azért se! - feszítette meg vastag nyakát a debreceni kálvinista s felhajtotta keserű teáját hősiesen, amin mi szemtelenül kacagtunk.

Tény, hogy hónapokig hurcoltuk egymáshoz a cukorsüveget, amíg nagynehezen szétevagdaltuk és Bölöni állhatatosan megmaradt a keserű tea mellett, Debrecen dicsőségének hűséges szolgálatában.

Gábor újév után csakugyan átment Lejdába. Ennek többféle következménye lett reánk nézve. Az utrechti professzorok cseppet se titkolták haragjukat, felháborodásukat Gábor tette fölött s nyíltan beszéltek „a magyar stipendisták hálátlanságáról”, többesszámban. Elhidegülésüket velünk is éreztették, úgyhogy a második félévben jobbnak láttuk minél kevesebbet szemetelni körülöttük. Burkolt fenyegetések estek azirányban is, hogy a Curatorium nagyon meg fogja gondolni, adjon-e a jövőben ösztöndíjat magyar teológusnak?... Csak most láttuk meg, hogy Hollandiában a teológiai ellentétek vészesen komoly valóságok, a kegyes utrechtiek úgy gyűlölték a „hitetlen” lejdenieket, hogy akármikor máglyára küldték volna őket...

Én csak szegény Bölöni Pétert sajnáltam, mert őt méltatlanul érte a professzorok haragja. Viszont ő ezt csak magyarul tudta volna megértetni velük... Így hát némán szenvedett és sóhajtozva várta, hogy visszatérhessen a Hortobágy mellé, az ortodoxus délibáb honába.

Társaságunk az eltávozott vezér örökségét tiszteletbentartva, továbbra is együttmaradt a megszabott formák között, de Gábort mindenképpen erősen nélkülöztük. A félév folyama alatt bizony lazulni kezdtek az összetartás kapcsai s megesett, hogy egyik-másik még a magyar teáról is elmaradt. A holland leányzók kezdtek bomlasztó befolyást gyakorolni körünkre, melynek virágkoráról csak egy fénykép maradt emlékül. Ez a fénykép ötünket ábrázol s Gábor búcsúzása alkalmából készült van A. Jager úr műtermében, a dóm közelében.

Ezt a fényképet küldtem el Esztinek, akivel havonta egyszer váltottunk levelet. S erre válaszul kaptam meg, „nagyon csekély viszonzásul", az ő arcképét, melyet kizárólag csakis ebből a célból készíttetett egy mostanság Vásárhelyre vetődött fotográfussal, aki lázbahozta a város összes szépeit, hogy megörökíttessék bájaikat.

Nem tudom, a szépek mennyire voltak szépek, de Eszti ezen a képen határozottan az volt. Ott, a messzi idegenben csodálatos hatással sugárzott reám arcának édes, szelíd bájossága, tekintetének üzenő mélysége és gyöngéd vállainak hívogató hajlása. Utrechtbe kellett eljönnie utánam ennek a drága arcnak, hogy végre őszintén, fenntartás nélkül beszélhessünk egymással, hosszú estéken át, míg én karszékemből s ő az íróasztalról néztünk egymás szemébe... Sok ostobaságomat, érzéketlenségemet, kegyetlenkedésemet kellett szégyenkezve és töredelmesen megvallanom neki ezeken a néma éjszakákon, sok félve-ejtett szavát kellett emlékezetembe idéznie neki is, mialatt rámmosolygott a képről, és sok mindent kellett most végre megértenem, ami körülöttünk mind azért történt, hogy vak szemeim felnyíljanak a nekem teremtett kincs meglátására. Lila különös magaviselete, olykor indulatos szavai, Gábor furcsa célzásai, igen, még Janka egy-két mondása is s édesanyám anyai kezének halk mozdulatai és mutatásai s az a reávalló ténye, hogy elkezdte Esztit asszonnyá nevelni az én számomra: most mind beszédessé váltak, összeszövődtek és egyetlen jelentéssé váltak, az életem titkának hirdetőjévé. S a tavaszbaöltöző holland ég és föld megtelt Eszti lényének édességével...

...Egyszerre türelmetlen honvágy kezdett gyötörni... De nem valami közismert nosztalgia csak... Nem... Elhatalmasodó, szorongató, sürgető félelem volt ez, bolondul reámtörő féltékenység és rémület, hogy elkésem!... Miután esztendők során keresztül megbocsáthatatlan butasággal hagytam a porban csillogni a gazdátlan, kínálkozó gyémántot, sőt folytonosan másoknak akartam juttatni, most egyszerre majd megőrjített a tehetetlen ráébredés, hogy elveszítem, elveszik tőlem, későn rohanok érte, hűlt helyét találom! És az, hogy ezt százszor is megérdemlem, szinte arra kényszerített, hogy szétverjem marha fejemet az utrechti utcaköveken...

Mégis, arra egy pillanatig se gondoltam, hogy egyszerűen megírjam neki az igazságot. Annyi és annyi gonosz kegyetlenkedés után, amit tőlem elszenvedett, egy levél, egy rongy papiros és tintával írott szavak! Nem, nem! El se hinné, talán gúnyolódásnak hallaná, talán éppen ez lökné el tőlem, valaki más, orvul leselkedő fickó karjaiba! Ó, nagyon is lehetséges, hogy most már soha, soha nem fog hinni nekem s hajadoni szemérme és büszkesége tagadásra fogja kényszeríteni s tört szívvel való magaodadobásra, valaki másnak!

A megérdemelt büntetést hordoznom kellett... A félévet ki kellett töltenem. Megbűnhődtem a tévelygésemért, a szökéseimért, a hiú álmaimért, minden bűnömért, szörnyen és alaposan!...

És Eszti, a fényképes levél után, mintha csak elérkezettnek látná az időt jogos bosszújára, két hónapig hallgatott s nem felelt leveleimre, melyekben már alig tudtam elfojtani az emésztő, titkos tüzet...

S mikor, májusban még egyszer írt, nekem úgy tetszett, tartózkodóvá, hidegebbé lett a hangja, önmagáról hallgatott s irántam is alig érdeklődött. Másokról számolt be. Többek között arról, hogy Jankának kislánya született és azt szeretné, hogy én legyek a keresztapja. Ha vállalnám, megvárnak a keresztelővel. Különben is Janka azt írta, nem siet, mert keresztanyát még nem talált a kicsinek s hogy találjon, az attól függ... Hogy mitől, azt nem írta s Esztinek fogalma sincs róla. De a fő az, hogy tudassam: vállalom-e? Lila nagyon szeretné... Azt, hogy ő, Eszti szeretné-e, vagy sem, nem említette... És a levele végén, gyötrelmemre, megjegyezte, hogy a könyvtárat soha annyi fiatal pap nem látogatta, mint az idén...

- Úgy kell nekem! Úgy kell nekem - öklöztem fejemet. - Nem hányhatom ki onnan a gazembereket, akik versengenek érte! S akik közül valakit már talán... valakit, aki bizonyság lesz reá, hogy egyedül csak én voltam a gazember!

A felajánlott keresztapaságot azonban vállalnom kellett s ezt megírni neki. Megírtam, lehető szűkszavúsággal.

Türelmetlenségemben, árvaságomban és kétségbeesésemben háromszor-négyszer is Lejdába menekültem, Gáborhoz. Mindíg azzal a szándékkal, hogy feltárom neki a lelkemet... és azzal a téveteg reménnyel, hogy hátha biztatni fog, vigasztalni és megnyugtatni... De sohase mertem előhozakodni a bajommal. Féltem a gúnyos kacagásától, a kárörömétől, a nyers szókimondásától. Attól, hogy tőle is meg fogom hallani a saját belső önítéletem visszhangját: megérdemelted!

De Gáborral egyébképpen is nehezen lehetett volna szívügyekről beszélni ezekben a hónapokban. Lázasan, teljes odaadással készült a doktori szigorlatára. Értekezése, melyet a nagy Rauwenhoff professzornak írt, már ott feküdt annak bíráló asztalán. A magyar protestantizmus utolsó húsz évének küzdelmeit és szellemi rajzát adta Gábor ebben a pompás tanulmányában, melyet részleteiben már sokszor megbeszéltünk s egyes fejezeteinek kidolgozását is megmutatta volt nekem, látogatásaim alkalmával.

Életközösségünk egész ideje alatt most láttam először valami szorongást és ideges feszültséget nála. A hollandiai teológiai doktorság megszerzése még neki is komoly s kétséges feladat volt. Az írásbeli és kétszeri szóbeli vizsgálaton kívül még nyilvános vitát is kellett állania annak, aki ezt a fokozatot megakarta szerezni.

Én nemcsak a képességeinek ismeretében voltam bizonyos a sikere felől, hanem mert látogatásaim során megismertem híres professzorait: Scholtent, Kuenent, Rauwenhoff-ot, akik a maguk irányzatának diadalaként könyvelték el, hogy ez a magyar otthagyta Utrechtet s hozzájuk jött doktorálni. Kitüntető szívességgel bántak vele, sőt engem is nagy barátsággal fogadtak és vendégeltek meg. Amit a professzorok illő tekintéllyel tettek, azt a diákok sokkal nyiltabban és természetesebben juttatták kifejezésre. Vezérük a tiszteletünkre adott sörözésen beszédet tartott, melyben Gábor Lejdába jövetele úgy tűnt fel, mint ennek az egyetemnek tündöklő győzelme a roskadozó utrechti bagolyvár felett. Sőt, a szónok szerint ez a tény Lejda világhírét alapozta meg, mert a kiváló fiatal magyar tudós magával fogja vinni a messzi Kelet országaiba ennek az egyetemnek dícséretét, mire kétségtelenül ömleni fognak a studensek onnan, hogy teleszívhassák magukat a lejdeni Alma Mater tejével. A viharos lelkesedés hevében egyikük még engem is felköszöntött, mint kisebb, de szintén fényes csillagot távoli hazám sötét egén, mely most már, a zsarnokság éjszakájának elmúlásával, derülni kezd.

Miután csak egy hét volt még hátra a Gábor szóbeli szigorlatának megkezdéséig, ott maradtam, hogy egyben-másban segítségére legyek és hogy vele drukkoljak, természetesen a tréfa köpenyébe rejtve ezt. Ez a hét igen tanulságossá vált számomra, mert megismerkedtem egy kiváló holland tanfelügyelővel, aki aztán sorra megmutatta a mintaszerű népiskolákat és a tanítóképzőt s megismertetett az iskolai rendszer és adminisztráció nagyon egészséges szerve-

zetével. Sebtében cikket is írtam ezekről s elküldtem Paniti Ferencnek, hogy ha jónak tartja, közölje valami otthoni szaklapban. De inkább azért, hogy lássa: nem feledkeztem meg a tanácsáról. Csak most kezdtem sajnálni, hogy miért nem fordítottam már régebben, rendszeresen időt az iskolák tanulmányozására, mert az otthoniakhoz hasonlítva ezek a holland iskolák sokkal gyakorlatibbak és nevelői szempontból sokkal korszerűbbek voltak. Az ezután még Utrechtben töltött négy-öt hét alatt igyekeztem is pótolni a hiányt s a lejdeni tanfelügyelőnek utrechti kollégájához írt ajánló levele hozzásegített az ottani iskolákban való tapasztalatgyüjtéshez. Mihelyt aztán a két jó hollandus így rájött pedagógiai érdeklődésem várható hasznára, közös erővel Haarlembe is eljuttattak, ahol a németalföldi tanítóképzés mintaintézménye volt. Erről már az utolsó napokban még egy cikket írtam Ferencnek.

Gábor, amint várható is volt, a legmagasabb kitüntetéssel promoveáltatott. Felavatását május 31-ének délután 3 órájára tűzték ki.

Rajtam kívül meghívást kapott a ritka ünnepélyre három másik utrechti magyar társam is. Bölöni Péter, becsületére legyen mondva, felfüggesztette elveit erre az alkalomra s szintén késznek nyilatkozott megjelenni.

Én azonban már öt nappal az ünnepség előtt sürgős levelet kaptam a rendezőségtől, hogy azonnal utazzam oda, nélkülözhetetlen szerep vár reám.

Egész úton törtem a fejemet, mi lehet az?

Megérkezésem után kiderült, hogy a rendezőség azt kívánja: az ünnepélyen díszmagyarban álljak Gábor mellett, mint nemzetem képviselője. Ő ugyanis természetesen az itteni doktori köpenyben fog pompázni.

Szabadkoztam, hogy nincs díszmagyarom, hogy azt nálunk csak a főrangúak viselik, ritka nagy alkalmakon, hogy az ilyen öltözet szörnyű drága és ékszerek kellenek hozzá, hogy így, hogy úgy... De a feltüzelt hollandusok kijelentették, hogy minden áldozatra készek és a legjobb lejdeni szabó áll rendelkezésemre, aki három nap alatt akár egy királyt is díszbe tud öltöztetni. A fontos csak az, hogy apróra értessük meg vele: milyen a díszmagyar ruha. Végre gondoljam meg: ez az ünnep az egész magyar nemzet dicsősége lesz és így semmi szín alatt nem hiányozhatik annak szimbóluma, a díszmagyarruhás alak.

Tanácskoztam Gáborral. Neki az volt a vigyorgó véleménye, hogy a kívánságot okvetlenül teljesíteni kell s mivel neki nincs most erre ideje, tekerjem fel az eszemet, képzeljem el a ruhát és tanítsam ki a szabót. Egyébként csak arra ügyeljek, hogy minél rikítóbb és cifrább legyek, mert a hollandusok szörnyen csalódnának, ha valami sötétet és egyszerűt mutatnék. A történeti hűség egyébként semmit se számít, hiszen ezek sohase láttak és valószínűleg sohase is fognak többé látni díszmagyart.

Háromnapi szörnyű tortúrák után, a zsúfolásig telt aulában, mint valami kínpadon, állottam Gábor mellett az ünnepi emelvényen.

A hollandusok csillogó szemekkel gyönyörködtek bennem s majdnem bizonyos, hogy magát Gábort is elhomályosítottam, annyira a csodálat és élvezés központjába kerültem.

Szörnyen szégyenkeztem már e miatt is, de majdnem az elsüllyedésig jutottam, mikor a közönség soraiban a három magyart megpillantottam, amint kidülledt szemekkel és felfújt piros pofákkal igyekeztek visszagyűrni a kirobbanni akaró kacagást, fuldokolva a szörnyű csiklandozás alatt.

Az üdvösségem tekintélyes részéről lemondtam volna, ha teletüdővel visszaröhöghetek reájuk! Így csak a borzalmas szégyen rágta a húsomat.

Szakasztott olyannak sikerültem, mint egy meghőbörödött alispán vármegyei hajdúja a színpompa négyzetére emelve. Még a fenekemen is dupla arany-nyolcasok tündököltek a vadulvirító cinóberpiros szöveten, a dolmányom kanárisárgán rikoltott, a mentém ultramarinkékben őrjöngött s mindezeket telekígyózták a vakító aranyzsinórozások indái. Szegény csizmámat méregzöldre festették s az egyik múzeumból kölcsönzött tányérnyi tarajú középkori sarkantyúkkal gyalázták meg. Valami Alba-korabeli spanyol kucsmát nyomtak a fejembe, akkora libatollal, mint egy lándzsa. A legstílusosabb mégis a kardom volt, mert az egyenes, kosaras pallos vala, szintén a múzeumból, csakhogy erre az alkalomra feketebársony tokot remekeltek neki, ezüstveretekkel és lánccal csatolva függönyzsinórokból alkotott övemhez. A városi szenátus tagjai tizenkét gyűrűt erőszakoltak ujjaimra, nyakamban magának a polgármesternének korállgyöngyfűzére vöröslött s tudtomra adták, hogy két hajadon sértődne halálra, ha felajánlott karpereceiket nem láthatnák a mentekötőbe húzva fityegni a mellemen... Szóval, ékszerekben sem volt hiány, elmondhatom.

Az ünnepély így remekül sikerült s mikor Rauwenhoff professzor gyönyörű avatóbeszéde során, melyben Gábort méltatta és a magyar nemzetet magasztalta, egyszercsak reámmutatott, mint ezen „arte et marte" vitézkedő csodálatos nép megszemélyesítőjére, az egész terem felállott, tapsolt és ujjongott.

Az egyetem ünnepély után lakomát adott Gábor tiszteletére s az ő hathatós kérése folytán valahogy sikerült elérnem, hogy azon már saját ruhámban vegyek részt. Azt hiszem, ebben az én nagylelkű ajánlatom is közreműködött, hogy a nagyszerűen sikerült magyar díszöltönyt, mint holland szabóművész intuitív megértéssel alkotott remekét, helyezzék el az egyetem múzeumában. A meghatott rektor erre még siettetett is, hogy húzzam le magamról minél gyorsabban.

Az egész ragyogó napról azon melegében színes tudósítást írtam Pestre, Ballagi Mórnak, a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap számára. Minden meg volt benne részletesen, saját díszelgésemet kivéve. Hiszen azért is siettem vele, hogy másvalaki meg ne előzzön s csúfot ne tegyen rajtam is. Sohse jelent meg azonban, mert amint Ballagi később elsírta, nyomdábamenet elvesztette a kéziratot, éppen mert annyira sietett, hogy azonnal kiszedethesse. Az, amit aztán csakugyan kiadott, csupán halvány árnyéka lett az eredetinek, mert azt már Pesten firkáltam meg, bosszankodva.

Június tizennegyedikén érkeztünk hazánk fővárosába.

30.

Pesten Ferencékhez szállottunk. Eliz asszony nem volt otthon. A Felvidéken nyaralt, a bányái közelében. De a házat szíves örömmel bocsátotta rendelkezésünkre, érezzük otthon magunkat benne. Helyette, nagy és boldog meglepetésünkre Bándi bácsit találtuk ott.

Az Országos Tanítóegyesület megalakulási gyűlésére és ünnepélyeire Vásárhely és Marostorda megye tanítósága őt küldötte képviselőjéül, mint tisztelt és nagyrabecsült vezérét. A viszontlátás örömében könnyeket sírt drága bátyánk s mi is elérzékenyedtünk. Hatvan éves lett éppen ezekben a napokban, de már tiszta galambősz patriárka. Hosszú, vállára omló ezüsthaját, hattyúprémszakállát, gyermeki kék szemeit és egyenes, arányos termetét ugyancsak megcsodálták a pesti utcákon, amint tisztes hosszú fekete kabátjában nyugodt léptekkel ballagott a rohanó tömeg között. Az olyan érzelmek, mint a megvetés, lekicsinylés, fölényeskedés, távol állottak tőle, csak szánó csodálkozással tágultak szemei erre a sajnálatosan lótófutó fővárosi fajtára, amelyik nem ér rá elmélkedni, gyönyörködni, szeretni, egyszóval élni.

Horváth Mihály püspökhöz én vittem el, természetesen bejelentés és engedelemnyerés után. Ő nem akart úgy elmenni Pestről, hogy tiszteletét ne tegye a nagy férfiúnál, én pedig úgy éreztem, talán illendő, ha beszámolok a dolog végéről, amelyhez segítségét kértem és kaptam.

A két öreg úr találkozása, beszélgetése, a rendkívüli rangkülönbség dacára megnyilvánuló kölcsönös becsülés jelei, melyben lelki egyértékűségük tükröződött, életem egyik legszebb emlékévé váltak.

De nagy csodálkozás is jutott osztályrészemül. Mert Bándi bácsi, miután a püspök kedvesen kikérdezte a családja felől, természetesen és bizodalmasan megkérdezte, hogy hát Őeminenciája tisztelt családja, felesége és gyermekei hogy s mint vannak?

Hihetetlennek tűnt föl előttem, hogy katolikus főpaphoz ilyen kérdést lehessen intézni s azt, hogy Bándi bácsi ügyetlen tréfát űzne, fel se tudtam tételezni. De csak leesett az állam, mikor Horváth Mihály köszönte szépen az érdeklődést s elmondta, hogy bizony őket még nem hozhatta haza Svájcból, de reméli, nemsokára sikerül ez is. A feleségének sok gondot ad a két kicsi, távol az apai segítségtől, mert Ernesztina csak harmadik évében jár, Nesztor pedig alig mult egyesztendős...

Igyekeztem értelmes ábrázatot vágni, de a püspök észrevette elképedésemet s mosolyogva szólt:

- Bándi úrnak még nem volt ideje, ugye, hogy elmondja ezt magának? Pedig nem titok, csak különös alakulása az életemnek... Emlékszik, mondtam, amikor itt volt nálam, hogy Svájcban tanár úrnak hívtak? Afféle is voltam, csakugyan... Miután itt kellett hagynom hazámat és az osztrák hadbíróság halálraítélt, nem tekintettem többé magamat annak, aki voltam. A régi életem meghalt s én bizonyosra vettem, hogy sohasem is támadhat újra. Szegény bujdosó lettem, nem akartam multammal, rangommal kérkedni odakinn. Mint egyszerű polgár, forgolódtam az emberek közt, tudományos munkával foglalkozva... Így ismerkedtem meg, sok év mulva, Voignoux Máriával, aki hanyatló életem vigasza lett s hűséges gondviselőm... aztán 64-ben a genfi maire előtt, tanúk jelenlétében, házasságot kötöttünk. Isten kegyelme gyermekeket adott. A földi Felség amnesztiája visszahelyezett régi minőségembe, de ez nem változtathat azon, amit teljes jóhiszeműségemben és boldogságomra cselekedtem... Látja, ennyi az egész, fiatal barátom!

Pirulva kértem bocsánatot talán illetlen kíváncsiságomért és azt dadogtam, hogy én mindezt nagyon emberinek és Isten előtt tisztának tartom...

- Vannak, akik másként látják - sóhajtotta ő. - De én bízom az Úrban, hogy elegyengeti...

Ezután, kérdésére, elmondtam neki Dávid dolgát, mégpedig úgy, hogy nem találtam már életben. Ehhez mindenkivel szemben ragaszkodnom kellett.

Keresztet vetett, lehajtotta fejét s rövid imát mormolt, kulcsolt kezekkel.

- Jobb így! - bólintott aztán. - Isten megelégelte szenvedéseit... Most már boldog... És a menyasszonya, - fordult Bándi bácsihoz gyöngéden - az ön kedves leánya, Bándi úr, vigasztalódjék annak a találkozásnak édes reménységével, amely tökéletes lesz boldogságában és tisztaságában!

Búcsúzóul Bándi bácsinak is, nekem is egy-egy dedikált munkáját ajándékozta s ezzel nagy örömet szerzett nekünk és holtunkig kegyeletessé tette emlékezetét szívünkben.

Ferenc már akkor rejtélyesen mosolygott, mikor megérkeztünk s ez a mosolygás mindegyre fel-felcsillant a szemében, azután is. Láttuk, hogy tartogat valamit a számunkra, de hogy mit, azt még csak nem is sejtettük.

Engem különben is sokkalta erősebben érdekeltek az otthonvalók s Bándi bácsi, nem is álmodván, hogy apósomnak szemeltem ki, kissé csodálkozott, hogy mindegyre faggatom: hogy vannak, mi van velük?

- Ó, Lilára rá se fogsz ismerni! - hangoztatta ismét. - Kövér és jókedvű! Csoda ez, fiam!

- S a könyvtár működik? - kérdeztem ártatlan képpel.

- De nagyon! Eszti alig győzi lebonyolítani a forgalmat...

- Eszti... Eszti... egészséges? Nem olvas túl sokat?

- Kicsit vékonyka tán... És inkább a ház körül dolgozik, úgy vettem észre... A könyvtár csak délután nyit, mosogatás után...

- Úgy! És izé... Eszti még... nem?

- Nem, dehogy... Szereti...

- Kit? - robbantam fel ültömből.

- Kit? Hogy-hogy kit? A könyvtárt szereti, azt nem únja... Hát nem azt kérdezted? Pedig nem vagyok még süket, fiam... Mért kiabálsz?

Gábor elkacagta magát s kifordult a szobából.

- Csak aziránt érdeklődtem, - nyögtem ki - hogy Eszti nem lett még menyasszony, esetleg?

- Azt nem tudom, fiam! - símogatta szakállát véghetetlen nyugalommal. - Nem érek én rá effélét figyelni... Remélem, ha úgy van, idejében megmondja nekem is... Fő, hogy Lila ügyeljen rá, tisztességes ember legyen...

A délutánomat mindenesetre tönkretette a jó öreg, ártatlanszándékú szavaival.

Vacsora után aztán Ferenc szobájába hívott s ott megtudtuk, mit rejteget a bajusza alatt. Két csábító aranyalmát kínált fel nekünk, nem a maga nevében, hanem hivatalos megbízásból.

Gábort a pesti teológia szeretné megnyerni professzorául. Teológiai doktorátusának híre megbabonázta az ittenieket. Az állás ugyan még nincs szervezve, de ha Gábor igent mondana, őszire meghívnák segédtanárnak s az egyházkerületi közgyűlés még a tanév folyamán rendszeresítené a tanszékét.

Ami engem illet, Ferenc nagy érdeklődéssel olvasta a holland iskolákról küldött cikkeimet. Csak azért nem jelentette még meg őket, mert odaadta Eötvös miniszternek... A miniszter is el akarja olvasni, miután ő felhívta rájuk a figyelmét.

- Ejha! - csettintett Gábor.

- Nagy megtiszteltetés, fiam! - bólogatott Bándi bácsi is a pipa mellől.

- Szóval, - folytatta Ferenc - a miniszter szakembert keres, akinek a vezetése alatt állami tanítóképzőt szeretne létesíteni Erdélyben, Kolozsvárt... esetleg Vásárhelyt... Én téged ajánltalak, Áron... Persze azzal a gondolattal, hogy még egy esztendőre visszamennél államköltségen Haarlembe s alaposan kitanulnád ott a szisztémát. A miniszternek nagyon tetszik az, amit a holland preparandiáról közöltem vele. Amíg te künn lennél, előkészítenék az intézmény felállítását s aztán jöhetnél, igazgatójául... Most ne feleljetek, egyik se... Aludjatok reá egyet... Reggel majd szóljatok!

De biza nem aludtunk. Egész éjjel tanakodtunk ketten, Gáborral, hálóingben és alsónadrágban, ágyaink szélén ülve, vastag füstfelhőben.

Az ajánlatok szinte nyomasztóan megtisztelők voltak... de... de...

Gábornak nem tetszett Pest, nem kívánta a fővárosi életet. És nem bízott az itteni emberek megértésében. Volt egy más, kicsit gőgös elfogultsága is. Erdélyben, Enyeden a teológia a legfőbb iskola, a Kollégyomnak egyetemi tekintélye van s a professzorai a köztisztelet csúcsán állanak. Kicsi világ, de abban elsők. Pesten állami egyetem van, a teológiát csak kisebbrangú szakiskolának nézik. A tanárai az egyetemi professzorokhoz mérve eltörpülnek jelentőségben. Ő nem szeret másodrangú ember lenni...

Nekem az nem ízlett, hogy az állam szolgája legyek. Hiába változott meg a világ, az államról még a belénk fagyott ellenszenvvel gondolkoztunk. Nekem is Enyed volt a világ közepe, az önálló, autonóm főiskola, ellenzékben, ha kell, az állammal is... Az a kis autarkia, az volt az én eszményképem. Ott, ott boldogan dolgoznék! Másodszor pedig sehogyse akaróztam volna, még egy esztendőre visszamenni az idegenbe. Elég volt, sok is! Még akkor is, ha Esztivel dűlőre vihetem a dolgomat, még akkor is rémítő volna elképzelni, hogy egy egész esztendőre megint elszakadjak tőle. Nem, nem, annyi mulasztás után most már itt az ideje, hogy végre én is kipótoljam az életem nagy hiányosságát!

Dönteni nem tudtunk... Reggel se... Megköszöntük, hogyne, a Ferenc jóságát s a túlságosan is nagy szerencsét, amit megvillogtatott előttünk... de arra kértük, hogy függeszthessük fel a döntést, amíg otthon is meg nem beszéltük a családjainkkal ezt az erősen nagy dolgot... Nem lehet ebbe fejestugrani, hiába!

- Pedig csakis azt lehetne! - vélte Ferenc. - De erdélyi góbékkal lehetetlen hamar végezni! Egy hónapnál tovább azonban nem várhatok. Ezt jól jegyezzétek meg. Addig végleges választ várok.

Többet erről nem beszéltünk, de jól láttuk, hogy bosszankodik ránk s neheztel a háládatlanságunkért. Azonban nem tehettünk róla, tormábaesett férgek voltunk... Külsőleg kedves és udvarias volt hozzánk, de mi most már éreztük, hogy pakolni kell. Csak Bándi bácsi dolgavégzését vártuk még egy napig s aztán vele hárman, útrakeltünk Erdély felé.

Tordáig együtt utaztunk, ott Gábor elkanyarodott tőlünk, Enyedre. Három éve nem látta Iluskáját, megértettük, hogy először hozzá siet.

Végre, Vásárhely és a Bándi-ház!

Lila sikoltva esik a nyakamba, sír és kacag s folyton azt suttogja:

- Köszönöm... Köszönöm!...

Amint átölelve tartom, hitetlenkedve érzem, hogy nem a régi, ijesztően könnyű és sovány árnyék többé. Sőt, talán már kissé vaskosabb, mint kellene... Az arcába nézek. Nem fiatal arc, ha telt és síma is. A hajdani varázs végképpen eltűnt vonásaiból és szeméből. De megbékült, egészséges nénike-ábrázat tekint fel reám, olyan, mint azoké a nőké, akik leszámoltak elérhetetlen álmaikkal s megállapodtak abban, hogy a haboskávé kaláccsal szintén nagy vigasztalása az életnek...

Eszti úgy rendezte, hogy a könyvei között találjam, amint előre megígérte.

Úgy tett, mintha elmerülten olvasna, mikor rákopogtam s beléptem az ajtón.

A színjáték kedves volt, de a színésznő gyakorlatlan. Az arcának nem tudott parancsolni. Olyan fehér lett, mint a meszelt fal s rögtön rá olyan piros, mint a vérvörös rózsa... És a feje lehanyatlott, a könyvre...

Kinyujtottam feléje mind a két kezemet s ő beléjük kapaszkodva, szédülten emelkedett fel a székről... Talán csak egy pillanat századrésze kellett volna, talán csak egy mozdulat töredékrezzenése... De Eszti visszahúzta a kezeit s egy könyvszekrénynek támaszkodva, végigsimított homlokán... és mosolyogva szólalt meg:

- Áron bácsi!... Vártam s mégis... Istenem, olyan ostoba vagyok! Üljön le, drága Áron bácsi! Hogy utaztak? Édesapám is megjött? Együtt? Ez nagyon kedves! Milyen jó színben van, Áron bácsi! Hála Istennek, hogy itthon van!

Felelgettem s dícsértem, hogy mennyire megszépült, milyen nagy hölgy lett belőle és efféle szamárságokat s közben nyomorultul éreztem, hogy ezeken a hülye szavakon elsiklik a lényeg... és éreztem azt is, hogy Esztinek titka van... azért történt az a szinte meghatározhatatlan rezzenés... azért húzta vissza kezeit... és egyáltalában...

Aztán nem lehetett tovább együtt maradni, Esztinek édesapja iránt is érdeklődnie kellett s tovább, egész estig, vacsora alatt és elválásig Lila kaparintotta magához a szót, ezer és ezer kérdése volt külföldi tapasztalataimat illetőleg s különösen a Gábor dicsőségének és az én díszmagyaros jelenetemnek elmondása lelkesítette és mulattatta. Ezen Bándi bácsi is, bár ő már hallotta, ismét elgyönyörködött, a maga csendes mosolygásával s Esztike ragyogó szemmel, édes elmerüléssel hallgatott...

Vártam valamit, akár így, együttes körben, akár négyszemközt: hogy Lila részleteket fog kérdezni londoni megbízatásomról, talán kíváncsi lesz rá: hol pihen Dávid, vagy efféle. Végre rájöttem, hogy buzgó kérdezősködése minden egyébről éppen csak ezt kerüli szándékosan, csak erről nem akar semmit hallani. El is határoztam, hogy amíg ő nem kérdez, én nem szólok, hiszen ez nekem is jobb. A hazugságban még a kegyes csalást sem szenvedhetem. És Lila sem akkor, sem soha többet nem tett fel kérdéseket Dávid felől...

Ellenben én próbálkoztam, a magam nagy kérdésére, valami tájékozódást kapni.

Hogy kik járnak a könyvtárba és a többi...

Esztike elfogulatlanul számolt be róluk. Huncut szemmel sajnálkozott, hogy kedves lovagjai: Kövendi Józsika, a Szabó-ikrek itthagyják Vásárhelyt, érettségit tettek s szélednek, Pestre, Kolozsvárra, Enyedre... Most bizony inkább csak házasemberek olvasnak, Áron bácsi! Többnyire vidékiek jönnek, viszik és hozzák a könyveket... Néha Abodi is...

- Abodi megházasodott? - kérdem, tréfás fejcsóválással.

- Meg, már egy féléve! - válaszol komoly mosolygással. - A legkedvesebb barátnőmet vette el, Kövendi Terkát, tudja, Áron bácsi, az utolsóelőttit a Kövendi-lányok közül... azt a szép, kicsi elevenséget...

- Emlékszem homályosan... És hol vannak?

- Csak itt a közelben, Dombközön... Terka szép fogatot is kapott, hozományba... Sűrűn kocsizik haza... s olykor a férje is vele, ha az eklézsiája gondjai engedik... Úgy látom, boldogok, hála Istennek!

- Hála Istennek! - mondom én is. - Szóval, most már csak házasemberek járnak ide?

- Azt éppen nem mondtam, Áron bácsi! Inkább, többnyire, így mondtam. Jár néhány diák is, meg fiatal tanító... s egy-két joggyakornok, a törvényszéktől...

- Azok ügyes emberek! szól belé Lila. - Különösen az egyik, Ajtai... Nekem nagyon tetszik... és széles mosollyal nézett a szemembe.

Úgy tetszett, Eszti lesütötte a tekintetét...

Éjszaka nem sokat aludtam, emiatt az ismeretlen Ajtai miatt... S mikor el-elszunnyadtam, akkor is egy barázdabillegető jogászt láttam szemtelenül hajlongani: Ajtai vagyok! Ajtai vagyok!...

Az úton, Gerléd felé, gyötörtem magamat... Eszti meglátása csak véglegessé tette érzelmeimet. Nagyon szépnek, édesnek találtam, a világon a legszebbnek és legédesebbnek. Átkozott barom vagyok, hogy megint gyáván, bután hagytam a pillanatot elröppenni! De, de volt valami tartózkodás, húzódozás benne, kétségtelen! S a színe változása, amikor meglátott, ezt is, azt is jelenthette. És Lila miért mosolygott rám, mikor azt az Ajtait dícsérte? És Eszti miért sütötte le a szemét? Talán mégis így volt helyes, hogy nem rohantam neki... ha már, esetleg, mégis... az az Ajtai... jelent valamit! Szörnyű lett volna, ha világossá lesz: elkéstem! És éppen eléggé rádolgoztam, hogy elkéssem! Persze, a képzelődés, távolból, másként színezte ki ezt a találkozást! De a valóság mindíg olyan más, mindíg olyan suta, zsibbasztó, megkötő! S az is tette, az is, hogy a jövőm még mindíg bizonytalan... Még nem döntöttem... S ha elfogadnám Ferenc ajánlatát, ismét válnom kellene Esztitől! Hát akkor: vallhattam-e? Leköthettem-e? Hej, ott van a baj, - mérgelődtem - hogy eljárt felettem az idő, öreg legény vagyok már... Egy fiatal nekiugratott volna, bátran! De én eljátszottam a bátorságomat, rég!

Nagy baj, hogy ez az áldott Bándi bácsi annyira távolkerült az élettől! Az egész hosszú úton nem tudtam belőle semmit kivenni az Eszti életéről, olyan változásokról, melyeket leveleiben nem említett, de amelyeket észrevehetett volna az apai szem, ha figyeli... De Bándi bácsitól akár egy királyfi is sétálhatott volna ki s be a házban, reánézve csak akkor lesz valósággá valami, ha egyenesen tudtára adják... És az se volt valami biztató, hogy folyton rábeszélt: fogadjam el azt a fényes ajánlatot, menjek vissza Hollandiába arra az egy kurta esztendőre, mi az ahhoz képest, hogy állami igazgatótanár leszek utána?... Mintha csak el akart volna távolítani a házától, hogy ne zavarjam meg azt, ami ott csendben alakul... Bezzeg, Gábor ellenvetéseit helyeselte s az volt a véleménye, hogy szükségtelen neki Pestre mennie, biztosan az enyediek is kapni fognak rajta, előbb-utóbb... És éppen elég szegény János bácsinak s Pepi néninek, hogy az egyik fiúk olyan messzire vetődött tőlük, nem is volna istenes dolog, hogy most a másikat és elveszítsék, öreg napjaikra!...

Gábor mindezt a magáévá tette s azt mondta, elsősorban Enyeden van letéve a jövője kulcsa... mert az öregek biztosan nem kívánják, hogy Pestre menjen.

Így hát senki se segített rajtam s egyedül kellett töprengenem a dolgokon.

Gerléden nagy boldogságban voltunk, azt leírni nem is lehet. De nemcsak otthon, hanem az egész faluban örvendeztek rajtam és úgy bámultak, mint élőcsodát, hiszen világjárásomról olyan legendák támadtak a kicsi házakban, fonás közben, hogy magam is elképedtem rajtuk. Pontosan tudták, hogy az emberevők között miféle halálos veszedelmekben forogtam s hogy szöktetett meg egy „indián” királyleány, csónakon, az operenciás tengeren keresztül. Annál szebb volt, hogy én nem fogadtam el a kezét és kincseit, mert Gerlédtől távol nem tudtam volna még király se lenni... A legmeghatóbb az volt, hogy Szamócza bácsi is elhitte félig meddig ezeket a meséket, csakhogy ő reális, tudományos körülményeket képzelt hozzá: holland gyarmatot, missziói kiküldetést, tanulmányutat, effélét.

Édesanyám, éppen úgy mint Lila, megkönnyítette nekem a Dávidról való beszámolást. Annak idején, természetesen, neki is megírtam, hogy meghalt... Most csak néhány könnycseppel és halk szóval köszönte meg, hogy utánajártam...

- Szegény szerencsétlen szép fiam! Adjon neki az Isten csendes pihenést s boldog feltámadást! Higgyünk az áldott viszontlátásban!

De a temetőben, édesapám köve mellé, másikat állíttatott, Dávid nevével. A születési évszáma után ezt íratta: „Meghalt bujdosásban. Szívünkben pihen”.

Rozáli, hála Istennek, még annál is sokkal jobb állapotban volt, mint ahogy Eszti levele nyomán elképzeltem. Végképpen szakított az ivással, teljes odaadással gazdálkodott és minden tekintetben normálisan viselkedett. Az, ami megmaradt az ő külön képzelt világából,

talán egyenesen a feltétele, a biztosítéka mostani békés, munkás életének. De ezt már mindenki megszokta s komoly arccal vette tudomásul. Rozáli nem is akart egyebet, senkitől se kívánta, hogy tovább űzze-fűzze az erről való szavait.

Én is csak szépen meghallgattam, helyeslőleg, hogy Imre teljesen más emberré lett, otthonülő, hűséges, csendes társsá és nagy békességben vannak, gyarapodnak is... Ne vegyem rossz néven, hogy nem jött fel köszönteni, tiszteltet és örvend, hogy szerencsésen hazakerültem, de most nagyon el van foglalva, az őszi vágatást méreti az erdőn, egy percre se hiányozhatik onnan, mert megcsalnák... Este pedig nagyon későn kerül haza és fáradt...

Azt az egyet szerettem volna, ha Rozáli rendszerében szegény Győrbíró Jóska végre elveszti a jelentőségét s kihull belőle. De ezen az egy ponton néném mind mélyebben haladt előre, az engesztelhetetlen gyűlölet felé. Kegyetlenül szidalmazta és átkozta, mint élete megrontóját... Siettem más tárgyra terelni a figyelmét.

Egyszer csak a fülemhez hajolt s belesúgta:

- Mikor lesz az esküvőd, Áron? Ne halogasd! Meg kell esküdni!

- Az esküvőm? Ugyan kivel?

- Ne bolondozz, nó... Hát Esztikével!...

- De honnan gondolod, Rozáli?

- Honnan? Mi a csudának tréfálsz? Szégyelhetnéd magad, hogy azt az édes kislányt váratod... Majd meghal érted, gonosz ember!...

- Igazán mondod, Rozáli? Mit tudsz?

- Mindent, amit édesanyánk is tud, Énok és Juliska is... sőt már a kicsik is... És Imre ezért neheztel rád, azt mondja: nem járja, hogy Áron kínozza azt a drága lányt! Mondd meg neki, ne gyötörje már, sze' a végin komiszság ez!

- Nem igaz, Rozáli... Eszti nem szeret engem... Mást szeret, valami Ajtait...

- Tisztára megháborodtál, te! Hát nem itt sírdogált a vállamon, nem is egyszer, hogy nem akarod meglátni őt? S tán édesanyánk ok nélkül tanította, hogy jó asszonyod legyen? Ha ő maga nem ezt akarná, minden porcikájával? Miféle Ajtai? Hírét se hallottam tőle... Sze' csak rólad beszélt örökké, Áron s hogy! Még álmában is csak téged lát, te haszontalan!

Összeöleltem és csókoltam Rozálit, fergeteges ujjongással...

- Ha ez igaz, néném, Isten úgy segélyen, helyrehozom a bűnömet!

- Kérdezd meg édesanyánkat! - erősködött ő. - Mirevaló az édesanya, ha meg se kérdik?

Milyen igaz, természetes és magától értetődő tanácsot adott ez a szegény, hibbant lélek!...

Igazán, miért is van az édesanya, ha nem azért, hogy tanácsot adjon?!

Estefelé, a kertben, elmondtam neki felébredésemet és szándékomat. Kétségeimet is: vajjon, méltó büntetésként, nem késtem-e el örökre?...

- Tudod fiam, - mondta édesanyám - vannak titkos törvények, amiket be kell tartani. Én nem szólhattam neked, amíg magad rá nem ismertél a tiédre... Hála Istennek, hogy végre rá-ismertél! Én mindenesetre imádkoztam ezért, vártam és hittem... És cselekedtem is, amit lehetett... Úgy gondolom, Esztike készen van... És hogy mindíg is csak téged szeretett, azt tudom. Nem, szavakkal nem mondta, sokkal félénkebb, szemérmesebb... Azt hiszem, Rozálinak se... Rozálinak a lelke hallotta csak, nem a füle... De nála a kettő összefolyik, tudod... És igaza

van... Nem kellett azt mondania a kedves kicsinek, egész teste-lelke folyton kiáltotta... Menj, fiam, menj hozzá, mihelyt teheted, nem fogsz csalódni, azt bizonyosan mondhatom!

Vacsora után Énok is megkérdezte:

- Beszéltél Esztikével?

- Beszélgettünk...

- Nó, s mi van?...

- Hogy érted?... Mi lenne?...

- Hát az esküvőtök?... Hogy mikor lesz?...

- Erről szó se volt, öcsém... Még nem kértem meg Esztit... Nem is tehettem... Sze' nincs még állásom, kenyerem...

- A tudósok csakugyan bolondok! - méltatlankodott öcsém. - Annyi s olyan állást kaphatsz, amennyit s amilyet akarsz... Amíg válogatsz, addig itt élhettek, közöttünk... Egy napig is kár várni, bátyám!

- Kár biza! - erősítette meg Juliska, illő tisztelettel, a karosszékből, ahová nagyon elnehezedett állapotában ültették... Az ötödik gyermeket várta, néhány héten belül.

Most aztán el kellett mondanom nekik, hogy milyen lehetőségek és döntés előtt állok.

Az az egy esztendő, az bizony őket is elkedvetlenítette, megdöbbentette...

A világért se beszéltek volna le, de nagyon elcsendesedtek...

Mikor mondtam, hogy hiszen még nem néztem körül itthon, az erdélyi kollégyomokban s nem tudhatjuk, nem akad-e itt is valami jó s jövővel biztató, kicsit megkönnyebbültek tőle.

Igen, magam is azon járattam az eszemet, hogy nehány nap mulva majd levelezni kezdek, ilyen irányban. Az engedélyezett határidő rövid, gyorsan kell cselekedni. Csak Gábort vártam, mert azt ígérte, hamarosan Vásárhelyt lesz, hogy találkozzunk s tanácskozzunk...

De nem Vásárhelyről izent értem. Váratlanul Gerlédre érkezett egyik estére, bérkocsin.

- Lóhalálból igyekeztem!... Bándi bátyámékhoz be se tudtam nézni... Azonnal kocsira ültem, hogy minél hamarabb itt lehessek... Nagy hírekkel jövök!...

Ezeket lökdöste ki magából, köszönés és mosakodás közben.

Édesanyám gyorsan külön szobában terített kettőnknek vacsorához, hogy négyszemközt lehessünk.

Gábor, mihelyt magunkra maradtunk, evés közben, tele szájjal, referált:

- Nagy hír, csoda hír, hallod-e? Nem megyek Pestre... Enyedre megyek! Az a doktorátus, az kitűnő maszlag! Az enyediek is megrészegedtek tőle. Különösen, hogy a pestiek is akarnak... Ezt nem hagyják... A főkurátorhoz ment Hegedüs és Kasza. Gyűlést tartottak hirtelenében... Ők is felajánlották szeptemberre a segédtanárságot a teológián... Egy éven belül pedig a professzorságot is... A közgyűlés novemberben lesz, de a választás bizonyos, mert a főkurátor státuskurátor is, mindenható... hiszen a nagy Mikó Imre ő, érted?

- Boldog ember vagy! - öleltem magamhoz. - Szívből örvendek!

- S a professzori lakást már most, szeptemberre megkapjuk, Iluskával, hé! Az öreg Hegedüs tette magát, hogy meg van lepve, mikor megkértem a leányzót... de anyósomlévendő nyomban kijelentette, hogy erre már rászánta magát s Iluskát... Legyen meg az Isten akaratja! Egyébként ők is költöznek, az új lakásba, amit a kollégyom a tavaszon vásárolt s épített át, a

Magyar-utcában... Az gyönyörű... S úgy volt, hogy mi maradunk a helyükben... hiszen Iluskának otthona volt az... De aztán másként fordult. Mi a földszintest kapjuk, szemben, felfelé. Mert az szomszédos az öregek leendő kertjének végével... Egy kis ajtót nyitnak a kerítésben s Iluska csak lefut az anyjához, mikor tetszik, kötényben s papucsban...

- Megállj! - ugrottam fel izgatottan. - Az a ház, amiről beszélsz... Az... Abban Szathmáry Károly professzor lakik, nem?

- Lakott! - helyesbített Gábor, leöblítve a vacsorát egy pohár borral.

- Mi... mi történt vele? - hebegtem. - Csak nem?...

Gábor pipára gyujtott, nagy körülményesen s szipákolva felelt:

- Ne aggódj!... Egészséges, mint a makk!... De képviselőséget vállalt, Pestre költözött! Három hete tán, hogy beadta lemondását...

- Be kár! - kiáltottam sajnálkozva. - A kollégyomnak! Erdélynek!

Gábor kacagott. Annyira kacagott, hogy a könnyei csordultak s fulladozva hörögte:

- Mekkora marha vagy! Mekkora marha! Bocsáss meg!

- Mi az ördögöt jelent ez? - bámultam reá.

- A Hegedüsék lakása... Amiből elköltöznek... Hogy oda ki? - pukkadozott tovább.

- Tán valami nevetséges figura költözik a helyükbe? Azért kacagsz?

- Elég nevetséges! Elég! Te magad leszel az, Ernyei Áron professzor!...

- Mit beszélsz?... Hogy én? Hogy professzor? A Hegedüs-lakásba?

- S remélem, nem egyedül! Nagy lakás... Ismered! Asszony kell belé!

- De most már értelmesen, hallod-é? - kiáltottam rá, remegve az izgalomtól.

- Jó! - fújta ki magát s csodamód komoly lett. - Ide hallgass! Maga Szathmáry Károly ajánlott téged... s Kasza kijelentette, hogy senki mást! Senkit nem akar, csak Ernyei Áront. Olyan históriku s pedagógus ezeribe egyszer akad. S mert idejében fülébe dugtam az égő taplót, ugyancsak sürgette Mikó grófot: ne engedje meg, hogy az állam elkaparintson téged az orruk elől. Az enyedi autonómiának védőharcos kell s te az leszel, halálig! Na, így, ilyenképpen. Határozatba ment, hogy ha vállalod, szeptemberre segédtanár leszel, történelmet s nemzeti irodalmat fogsz tanítani... De a professzori lakást, és pedig a Hegedüs-félét, azonnal megkapod s a fizetésed is nyomban rendes tanári lesz, mint nekem is... És a választásod az egyémmel együtt, novemberben, végleges professzorul... Ez az egész, Áron!

Erre már a karjaimban ropogtattam a csontjait, táncraperdültünk és csuhajgatni kezdtünk, úgy hogy az egész ház berohant, azt hivén, öljük egymást...

- Fenének kell Pest! - bokázott Gábor, ujjaival pattintva.

- Eb ura fakó! - rikkantottam én, megperdülve sarkamon. - Bethlen Gábor katonája leszek én, nem miniszter talpnyalója! Ihaj-csuhaj!

Az összes Ernyeiek tapsoltak, éljeneztek, ölelgettek... Az álmukból felriadt kicsinyek harsány bömböléssel kísérték a haditáncot.

Csak később, sokkal később, mikor már száz kérdés és felelet repült össze-vissza, s mindenki tökéletesen elfáradt és betelt a boldogsággal, kérdezte meg édesanyám:

- Gábor fiam, mi lesz a fizetéssel?... Vagy erre tán nem is gondoltál?...

- Mit gondol, édes néném? - méltatlankodott Gábor. - Itt van né, ezen a papiroson, apróra!

S kihúzva zsebéből, meredt szemmel olvasta fel:

- Háromszáz forint készpénz, negyedévi előleges részletekben... 116 nagyvéka tiszta búza... ugyanannyi elegyes búza. 120 véka törökbúza, lefejtve... 160 veder bor, a miriszlói szőlőből... 9 szekér széna, négyökrös szekérrel számítva. 100 kalongya őszbúzaszalma... 3 kövér sertés... 24 öl tűzi bükkfa... heti egynapi bivalyszekérfuvar... a fűrészmalomkertből konyháravaló zöldség s pityóka télire, a professzorné kívánsága szerint... na, a lakás s a kert, az magától értetődik...

- Istenem! - csapta össze kezét édesanyám - ha nem tréfálsz, fiam, akkor ez valóságos fejedelemség!...

- Igaz ez, bizony Isten! - erősítette Gábor.

- S micsoda úri lakás, édesanyám! - lelkendeztem. - Öt szoba van benne s mindenféle kamra, pince, gazdasági épület... S a kertben mennyi gyümölcs! És szőlő is, igazán!

- Nagy dolog a tudomány! - álmélkodott tisztelettel Énok. - Ládd-é, bátyám: az a felséges Úristen meghallgatta imádságunkat!

- Legyen áldott örökkön-örökké! - rebegte Juliska áhítatosan.

Reggel vágtattunk Vásárhelyre.

Úgy beszéltük Gáborral, hogy ő Bándi bácsival és Lilával közli döntésünket, én pedig külön szólok néhány szót Esztinek.

- Talán érdekelni fog, - mondtam neki ott, a könyvtárszobában, miután az ajtót gondosan becsuktam - hogy döntöttem a jövőm felől...

Ő rámemelte szemét, ahogy ott ült az asztal előtti székben, míg én az asztal szélére telepedtem s remegő szavakkal suttogta:

- Visszamegy Hollandiába?

- Hát ezt honnan tudod? - ámuldoztam.

- Édesapám megírta, hazajövet, Váradról, hogy Áron bácsit milyen szép állással kínálják... s hogy valószínűleg... még egy évig...

Világosság gyult bennem! Ezért, ezért húzta vissza akkor a kezeit... Nem akarta, hogy a karomba zárjam, hogy miatta eldobjam a fényes ajánlatot! Nem akart az utamba állani!

- Állj fel, Esztike! - mondtam komolyan. - Állj ide elém!

Remegve, engedelmesen állott meg előttem, leeresztett karokkal, de nagy komolysággal szembenézve velem.

- Itt vagyok, Áron bácsi!

- Figyelj rám, Esztike! Döntöttem. De nem megyek többé vissza Hollandiába. Enyedre megyek, professzornak. Most, szeptemberben.

- Ó, Istenem!!!

- De mielőtt elmennék, azt az Ajtait megölöm!

- A... Ajtait? Ó, igen... Mit vétett magának?

- Azt te mondhatod meg egyedül... És esetleg megmentheted...

- Nem... nem értem... Áron bácsi!

- Eszti, megesküdtem az éjjel, hogy nem megyek egyedül Enyedre. És inkább az összes Ajtaiakat összevágom, ha ebben meg akarnának akadályozni. De tőlem akár ezer évig is élhetnek, ha te nem törődsz velük... és velem jössz!

- Áron bácsi!... Enyedre?... Magával?... Úgy érti?

- Csakis úgy, Esztikém! Ernyei Áronnénak!

Végre ott volt a karjaimban s átfonva nyakamat, mellemre hajtotta édes fejét...

A haját csókoltam és kértem, hogy nézzen reám egy kicsit.

Ragyogó könnycseppekkel azokban a vidám-szomorú tatárszemeiben, emelte fel égő arcát hozzám... S aztán lecsukódtak a pillái...

- Nem bírtam volna ki... Meghaltam volna... - rebegték ajkai. De nem hagytam, hogy tovább rebegjenek...

Arra riadtunk fel, hogy Lila összecsapja a tenyereit mellettünk s boldog kacagással kiáltja:

- Na, hála Istennek! Csakhogy megértem ezt is!

Az ajtóban Bándi bácsi állott mosolyogva s mellette Gábor vigyorgott dülledt szemekkel.

Később, ebéd után, már az esküvőről beszéltünk.

Bándi bácsi, adva a hozzáértőt, arról elmélkedett, hogy azért illő stafirunghoz idő kell...

Lila kövéren, széles szájjal kacagott:

- Lelkem jó édesapám! Igazi angyal! Hát rólam elfeledkezett? Öt éve már, hogy elhatároztam: Esztit Áronhoz adom, ha törik, ha szakad... Na, elég nehéz volt... mert még egy ilyen vak, magarontó, bikkfejű embert aligha termett a székelyföld... Sokszor szinte kihasadtam a méregtől, te! De a stafirung, az elkészült... Magam varrtam, abban a bezárt szobában... Tele van vele láda, szekrény, megnézhetitek! Ettől akár holnap megtarthatjuk a lakodalmat!

- Édes Lila néném! Meg tud-e bocsátani? - csókoltam meg a drága kezét.

- Ha Eszti megbocsátott, - legyintett arcul - muszáj nekem is!

És Eszti vállamra hajtotta a fejét s megszorította a kezemet, forró, néma bizonyságul.

A következő hetekben annyi minden történt, hogy csak a nagy sürgés-forgás emléke maradt meg a fejemben, melyből csupán egy-egy fontosabb mozzanat villan ki.

Mihelyt Gábor visszatért Madarasról, ahol boldoggá tette az öregeket állása és házassága jó hírével, Enyedre utaztunk, véglegesen elintézni a dolgokat.

Professzoraink, most már leendő tanártársaink, meghálálhatatlan szeretettel fogadtak s mindent megbeszéltünk, elintéztünk velük, a lehető legkedvezőbben. A halál árnyékából visszatérő, lassan lábadozó, szegény kicsi város, mintha karjait tárta volna, olyan otthonos, hivogató volt... A kollégyom romjai közül is mintha reánkvárakozó, bizakodó sóhajtás szállt volna felénk: Jertek, építsetek újra!

Hegedüséknél folytak a hurcolkodás előkészületei. Közben, az udvari szobában, lázasan varrták Iluska kelengyéjét. A nagytiszteletű asszony hol ide, hol oda rohangált.

- Két házat berendezni s lakodalomra készülni egyszerre! - lihegte. - Meg kell ebbe bolondulni, lelkem! De ezek a fiatalok, ezek már nem várnak... s nem mondom, igazuk is van! Éppen eleget vártak! Csakhogy a derekamat nem bírom már!

- Mi is így vagyunk! - vigasztaltam. - Nagy dolog, de azt hiszem, megéri!

- Jöjjön csak, lelkem, velem mindenüvé a házban, hogy megmutathassam: mit hova tegyenek majd? Jó öreg ház ez, boldogok voltunk benne, sajnálom is itthagyni... Na, de azon meg szívből örvendek, hogy éppen maga jő ide utánunk, a feleségével! Így szívesebben válok meg tőle!

Nagyon kedves tanulmányút volt ez a jóságos asszonnyal, padlástól pincéig. Mindent alaposan megmagyarázott s én vázlatot rajzoltam, hogy otthon Esztivel előre elkészíthessük a berendezés tervét. Ebbe a vázlatba az udvart s a kertet is beletettem. Még az utakat s a nagyobb fákat is... Gyermeki örömmel találtam fel a szépen ültetett gyümölcsös, szőlős hegyoldalban a Gödör pici mását s álmodoztam róla, hogy miként fogjuk még hasonlóbbá tenni hozzá, boldog szépítő munkával... Az egész rajz alá, nagybetűkkel oda is írtam: „Új Gödör".

Hiszen ez lett most már az én örökségem!

Mire visszatértünk Vásárhelyre, megjött a Ferenc válasza is, lemondó levelünkre. Nagy megkönnyebbüléssel olvastuk, hogy sajnálja ugyan, de mégis belátja: igazunk van, a mi számunkra csakugyan ez a jobb megoldás. Nem haragszik, dehogy is, sőt a Gábor esküvőjére feltétlenül lejön s akkor meglátogatja végre szüleit is, nemkülönben „az Ernyei-rokonságot", mely az én házasságommal valóságossá lett, az ő nagy örömére...

Janka is írt Esztinek, válaszolva az esküvői meghívásra. Egyúttal felkérte Esztit a kislánya keresztanyjául, mert „az mitől ez függött", végre bekövetkezett, úgy ahogy ő, Janka mindíg is imádkozott érette.

Az esküvőt augusztus 10-re tűztük ki s úgy határoztunk, hogy nyomban utána legyen a Jankáék kislányának keresztelője is, mégpedig azért, hogy a keresztanya neve „Ernyei Áronné"-ként kerüljön az anyakönyvbe.

Ezek után, a nekünk szörnyen hosszú, Lilának pedig szörnyen rövid idő alatt, ami még az esküvőig hátra volt, minden összekavarodott a bútorvásárlás, ruhapróbák, egyéb készületek zürzavarában.

Ha Lila egy-egy csendes órát engedélyezett Esztinek, a tornácon dugtuk össze fejünket az Új Gödör tervrajza felett s felírásos papírdarabkákkal jelzett bútorokat rakosgattunk, rendeztünk a szobák négyszögeibe, ajtók, ablakok és falak elhelyezkedése, méretei szerint. Nagyszerű játék volt s ezért átalakítottuk vagy tízszer s mindíg szebben és csodálatosabban bontakozott ki lelkünkben a jövendő otthon képe.

Végre mikor úgy gondoltuk, eltaláltuk a legjobbat, Lila legfelsőbb ítélete alá bocsátottuk a tervet, mivel különben is ő vállalkozott reá, hogy amíg Gerléden töltjük mézesheteinket, Enyeden berendezi számunkra a házat.

Ő úgy találta, hogy a terv „túlbolondos", de legyen úgy, ahogy mi kívánjuk.

Gábor, Enyedre menet, még egyszer benézett hozzánk. Testvériségünk jeléül az ő esküvőjüket is ugyanarra a napra tűzték ki, mint a miénket. Utána Madarasra fognak jönni, az öregekhez, amíg Enyeden az otthonuk elkészül.

- Fel, a vérpadra! - búcsúzott, nem tagadva meg természetét. - Hajtsuk fejünket bátran zsarnokaink papucsai alá!

S mivel Eszti erre kinyujtotta rá a nyelvét, visszakacagott a kocsiról:

- A pallos fenve már... Ó, Áron, ég veled!

Esküvőnk a Kistemplomban volt, az egész Vásárhely részvételével, sok virág és az előírt sírások közepette.

Eszti a Lila s a Janka kezei alatt olyan gyönyörű hófehér menyasszonnyá virágzott ki, hogy alig mertem magamhoz fogni a karját. Féltem, hogy csak álom s elrepül...

Hagymássy Lajos esketett minket, az új vásárhelyi tiszteletes, akit csak nemrég választottak ide, mégpedig egyenesen Pestről, ahol főgimnáziumi tanár volt. Irodalmi hírneve hatott a presbiterekre, mert Tolnai néven jeleskedett a literaturában s megígérte, hogy Erdély címen folyóiratot fog indítani és irodalmi társaságot szervez, Kemény Zsigmond nevére.

Rebesgettük, hogy összeférhetetlen ember s azért bujik ide, mert odakünn már nem tűrik. A kezdet Vásárhelyt se indult biztatóan. Hagymássy magasan hordta fejét s leszólta az elmaradt polgárságot. Azonkívül furcsa pesti szokásokat próbált folytatni. Szíjon vezetett bulldog-kutyával jelent meg a Nagypiacon.

Ezt azonban mégis beszüntette, mert „több presbiter" aláírással levelet kapott. „Vagy a kutya, vagy a tiszteletes úr! Nekünk mindegy, de csak az egyiket tűrjük meg". Viszont mindenki elismerte, hogy nagyszerűen prédikál s a templom mindíg tömve volt, ha ő beszélt. Ezért aztán sok mindent megbocsátottak neki.

Eszti azt mondta nekem, nagy ember, lángész, a vásárhelyiek nem bírják felérni, pedig el kellene felejteni a furcsaságait, mert azok kicsiségek az értékeihez képest. Ő a könyvtár révén ismerte meg, néha betévedt ide, ajánlott kitűnő műveket beszerzésre és szellemesen, ragyogóan beszélgetett... S az valami egészen új, ahogy prédikál... Az evangélium igazságait a társadalmi életre alkalmazza, villám-módjára sujt az igazságtalanságokra s oroszlánként védi a szegényeket és kitaszítottakat. Csakis ő eskessen minket, senki más!

Így hát elmentem hozzá s felkértem. Készséggel vállalta s közben összebarátkoztunk, elbeszélgettünk. Esztinek igaza volt: kitűnő, művelt és rendkívüli szellemű embernek találtam. Igaz, kegyetlen gúny lakozott benne s robbanó szenvedély, de ami ellen ezeket fordította, az megérdemelte. Úgy éreztem, tisztító vihar tört be vele Vásárhelyre.

Hozzánk igen szépen és bölcsen beszélt, esketési szónoklatában. A professzort prófétának jellemezte, Isten vádjának és megtérésre hívójának a világban, aki az ifjúságban köteles igazabb és tisztább jövőt építeni. Csak az professzor, mondta, aki nemzetének élő lelkiismerete tud lenni az ifjúság előtt. És meghatóan jelölte ki a feleség szerepét az ilyen férj mellett, mondván, hogy isteni osztályrésze van a szeretet gyöngéd, kiegyenlítő kezének az igazság hideg és részrehajlatlan, sokszor kemény és kérlelhetetlennek látszó munkájában... Mert az igazság bajnoka ember, aki tévedhet és túlozhat...

Különösen az maradt előttem örökre emlékezetes, ahogy az emberhez illő élet aranyszabályát a családi és társaskörben felállította számomra: „Munkásság, mely el nem csigáz, boldogság, mely nem érzeleg, szórakozás, mely mámorba nem fullad".

Egész további életemben igyekeztem alkalmazkodni ehhez a szabályhoz, mely természetem, gondolkozásom legmélyével csendült össze.

Aztán elmondtuk az esküt, Eszti ajkán a nagy szavak nem üres szavakként csendültek: egész lelke ömlött át rajtuk. Ilyen bátor menyasszonyt, mondták a jelenlevők, még nem hallottak esküdni soha. Ők csak a hangjára értették, de én megrendülve éreztem, hogy soha meg nem érdemelhető kincs hullott az ölembe...

Végül imádkozott érettünk az Isten szolgája, hogy amire ember magától nem képes, azt Krisztus pótolja ki bennünk a maga hűségével és szentségével... s megáldott az Ő nevében...

Mindjárt apai, anyai, testvéri karok ölelésébe kerültünk s csókjaik között szállt ránk az óhajtás: „Legyetek boldogok!" Janka könnyek közt mosolyogva csókolta meg az arcomat s ő nem azt mondta: „Legyetek boldogok!", hanem azt: „Nagyon boldog vagyok!"

És ezzel valami mély és édes testvériség érzését fakasztotta fel bennem. Ebben a pillanatban ért véget igazán a mult minden fájdalma, ami miatta valaha égetett s kezdődött meg a tiszta szeretet és béke közössége.

Janka kislányát, Máriát, a Bándi-házban keresztelte meg Hagymássy tiszteletes úr, az esküvő után. Eszti olyan édesen tartotta a karjaiban, hogy a szívem megdöndült, boldog sejtelemben. Fehér Gergely pedig, mint a rossz viccek nagymestere, a lakománál nem állhatta meg, hogy köszöntőjében (mivel az Eszti násznagya volt), el ne rakétázza zseniális ötletét, mely szerint ilyen esküvőt ő még nem látott: menyasszonyt, aki fátyolban kisbabát tart a keresztvíz alá. A lakodalmi fantáziák azonban élvezték ezt a butaságot s Gergely ábrázata úgy ragyogott a sikertől, mint egy fekete nadrág kifényesedett feneke.

A lakodalomra a Kövendi-ház régi és új „komámuram és komámasszonyom”-köre is hivatalos volt, sok szép leány és deli úrfi. Ebből pedig muzsika és tánc következett.

Életem egyik legszebb látványa volt, mikor a násznép tapsai és éljenzései közt Bándi bácsi vitézül összeütötte a bokáit, meghajolt édesanyám előtt s táncra kérte. Ő komolyan és ünnepélyesen bókolt és méltósággal hajolt gavallérja karjaira. Szépen fordultak kettőt-hármat az édes öregek... Eszti forrón szorította a kezemet s ragyogó könny csordult a szeméből... És az enyémet is elfutotta a meghatottság harmata... És köröskörül kendőcskék libbentek a nők szemeihez s a férfiaké kifényesedve nézett el, a magasba...

De Esztit elkapta mellőlem Gergely násznagy s ugyancsak forgatta... És az én násznagyom, Kövendi tanácsos, Jankával indult táncba.

Mély meghajlással járultam a menyasszony anyahelyetteséhez.

Lila piros lett, mint a bazsarózsa, kacagott, a karjaimba hömpölyödött s behúnyt szemmel ringatódzott, forgott velem a muzsika hullámain.

- Mint egy tündér, édes Lila néném! - súgtam a fülébe - mert csodálatos könnyűséggel táncolt, egészen átszellemülve.

- Ó, be nagyszerű! - rebegte csukott pillákkal - mennyi csillár... milyen ragyogó terem... Gyönyörű nők!... aranymentés tisztek! Bécs!... udvari bál!... Szédülök... köszönöm!...

Éjfél után kiszöktünk a vendégekkel tele házból, mikor még javában folyt a tánc. Lila pakolt fel minket a kocsira s Bándi bácsi áldásával indultunk. A lovakat Énok hajtotta, ezt előre kikötötte magának. Édesanyám még ott maradt Lilánál, hogy segítsen neki rendbetenni majd a házát. A lassan halványuló csillagok alatt kocogtunk csendesen hazafelé s Eszti édesdeden elaludt a karomban, fejét vállamra hajtva. A nap ragyogó fényében érkeztünk Gerlédre, az ősi hajlékba.

Rozáli várt. Ő nem jöhetett el az esküvőre, mert Juliska és a kicsik mellett volt rá szükség. Juliska az ötödik gyermeknek, egy nagyfejű fiúcskának világrahozatalát sinylette s még feküdt. Ápolni kellett őt s őrizni a kicsiket. Áronka már alkalmassá nőtt arra, hogy felgyujtsa a házat s a többi is bármikor kész volt a nyaktörésre.

Esztit őserdei sivalkodással fogadták s mindenik az ölébe kívánkozott. Azt hiszem, kicsi asszonyom hajlandó lett volna őket választani helyettem, legalább egyidőre, annyira átadta magát nekik.

Rozáli ki is fejezte azt a meggyőződését, hogy Eszti le fogja főzni Juliskát az Ernyei-család szaporításában.

- Hiszen én se maradtam volna el a versenyfutásban, - kacagott - de Imre nem akarta... S most már vének vagyunk!

Ebéd után elmentünk Szamócza bácsihoz, aki nemrég ágynak dőlt. Régi macskáinak leszármazottjai henteregtek a hasán, a paplan felett. Nem beteg tulajdonképpen, sipította Déborah, de olyan gyenge lett szegény már, hogy a szél is elfújná. Azért nem kel fel többé.

Nagy volt az öröme, hogy Esztit „megláthatta".

- Be szép ügyes menyecske vagy, lelkem! - simogatta az arcát. - Becsüld meg, Áron fiam! Jó az Isten, hogy megérhettem ezt is! Csakhogy a lakodalmatokra már nem mehettem el s a vers se sikerült, amit terveztem. De majd... az angyalokkal elmuzsikáltatom az ablakotok alatt, ha ott fenn megköltöm...

Hamarosan elhalványult az öntudata ezután, „Mihállyal" beszélgetett, mármint apámmal s valami affélét emlegetett, hogy a gerlédiek meg se érdemlik a papjukat, hát még a papnéjukat! Úgy látszik, rólunk álmodozott, kedvenc terve szerint.

Alkonyat felé Énok kivitt minket szekérrel, a Gödörbe. Maga akart szétnézni, hogy rendben vár-e minden ott? Hogyne várt volna! Édesanyám járt itt a napokban, áldott keze igazgatta el a párnánkat.

A cselédházban egy öreg vincellér lakott most a feleségével.

Ők fognak kiszolgálni s a vén Pista bá ezenkívül rozsdás puskájával őrizni kívánja az álmaink békéjét is... Nem, mintha volna itt mitől félni, de nagyon büszke rá, hogy ezt a hősi megbizatást kapta, anyánktól.

Énok csakhamar elbúcsúzott és hazakocsizott. Korai vacsora után sötétedésig még, egymást átölelve, megjártuk a szőlőhegyet, nézdelődtünk a birsalmabokor padjáról s merengtünk az elmultak felett... Mintha régi árnyak lebegtek volna körülöttünk, bennünk engesztelődve... Most már minden jól van, örökre...

Sötétedett... Megnőtt a patak zúgása... Hallhatóvá vált az ősfák mély lélegzése... Az ég bársonyán tenyérnyi csillagok gyultak...

Pista bá cammogott el mellettünk, fel a tetőre, puskájával a vállán:

- Jóccakát adjon Isten, tekintetes úr, tekintetes asszony!

Leballagtunk a házhoz. Az ajtó nyitva. A tornác tele széthintett virággal...

- Itthon vagyunk! - mondtam a feleségemnek, szorosabban ölelve magamhoz karcsú testét.

Ő gyöngéden simult hozzám s ismételte:

- Itthon vagyunk!

És a csillagok gyémántporral hintették tele dús szőke haját, ahogy magasra ölelve karjaimban, zengő szívvel átemeltem a küszöbön.

Vége